

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
FILOZOFSKI FAKULTET

Jelena Šušanj

GOVOR NJEGUŠA

Doktorski rad

Privremena verzija

Osijek, 2023.

JOSIP JURAJ STROSSMAYER UNIVERSITY
FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Jelena Šušanj

THE DIALECT OF NJEGUŠI

Doctoral thesis

Temporary version

Osijek, 2023.

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU
FILOZOFSKI FAKULTET

Jelena Šušanj

GOVOR NJEGUŠA

Doktorski rad

Znanstveno područje humanističkih znanosti, znanstveno polje filologija, znanstvena grana
montenegrstica

Mentor: red. prof. dr. Sanja Zubčić

Osijek, 2023.

JOSIP JURAJ STROSSMAYER UNIVERSITY
FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Jelena Šušanj

THE DIALECT OF NJEGUŠI

Doctoral thesis

Scientific field: Philology

Supervisor: Sanja Zubčić, PhD., full professor

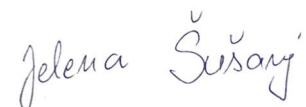
Osijek, 2023.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravio/la te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni. Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan/na jda Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi doktorskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

Mjesto i datum
Osijek, 6. 12. 2023.

Potpis doktoranda
Jelena Šušanj

Handwritten signature of Jelena Šušanj in cursive script.

Popis skraćenica

Skraćenica	Značenje
A.	akuzativ jednine
a.	akuzativ množine
a. p.	akcenatska paradigma
aor.	aorist
D.	dativ jednine
d.	dativ množine
G.	genitiv jednine
g.	genitiv množine
GPR	glagolski pridjev radni
GPT	glagolski pridjev trpni
I.	instrumental jednine
i.	instrumental množine
imp.	imperativ
imperf.	imperfekat
L.	lokativ jednine
l.	lokativ množine
l. sg.	lice jednine
l. pl.	lice množine
m. r.	muški rod
N.	nominativ jednine
n.	nominativ množine
prez.	prezent
s. r.	srednji rod
V.	vokativ jednine
v.	vokativ množine
ž. r.	ženski rod

Popis mapa

Mapa 1. Njeguši s okolinom	11
Mapa 2. Njeguško polje i naselja u njemu	15
Mapa 3. Štokavsko narječje	18
Mapa 4. Crnogorski govori	21
Mapa 5. Govorne grane crnogorskih govora	22

Sadržaj

1. UVOD	1
1.1. Hipoteze i ciljevi istraživanja	1
1.2. Korpus i metodologija	2
1.3. Dosadašnja istraživanja njeguškoga i okolnih govora	5
2. NJEGUŠI NA GEOGRAFSKOJ, ISTORIJSKOJ, KULTURNOJ I JEZIČKOJ MAPI CRNE GORE	9
2.1. Crnogorska plemena i nahije	9
2.2. Geografska pozicija i kratak historijat Njeguša	10
2.2.1. Naselja	14
2.2.2. Stanovništvo	16
2.3. Položaj njeguškoga govora u štokavskome narječju	17
2.3.1. Štokavsko narječje	17
2.3.2. Crnogorski govori i pozicija njeguškoga govora u njima	19
3. FONOLOGIJA	24
3.1. Konsonantski sistem	24
3.1.1. Inventar	24
3.1.1.1. Fonem <i>h</i>	25
3.1.1.1.1. Fonem <i>h</i> u materijalima OLA i na njima zasnovanom opisu	27
3.1.1.1.2. Fonem <i>h</i> u njeguškome govoru u 21. stoljeću	30
3.1.1.1.2.1. Grupa <i>hv</i>	33
3.1.1.1.2.2. Grupa <i>htj-</i>	34
3.1.1.1.3. Evolucija konsonanta <i>h</i> u njeguškome govoru prema istorijskim izvorima	34
3.1.1.1.3.1. Grupa <i>hv</i>	35
3.1.1.1.3.2. Grupa <i>htj-</i>	36
3.1.1.2. Fonem <i>f</i>	36
3.1.1.2.1. Konsonant <i>f</i> u istorijskim zapisima s Njeguša	39
3.1.1.2.2. Konsonant <i>f</i> u okolnim govorima	39
3.1.1.3. Konsonant <i>ž</i>	39

3.1.1.3.1. Odnos <i>ž</i> i <i>ž</i> u njevuškome govoru	40
3.1.1.3.2. Konsonant <i>ž</i> u povijesnim izvorima Njeguša	40
3.1.1.4. Konsonant <i>ž</i>	41
3.1.1.4.1. Konsonant <i>ž</i> u istorijskim tekstovima Petrovića i Radonjića	41
3.1.1.5. Konsonanti <i>š</i> i <i>ž</i>	42
3.1.1.5.1. Konsonant <i>ž</i>	42
3.1.1.5.2. Konsonant <i>š</i>	43
3.1.1.5.3. Konsonanti <i>š</i> i <i>ž</i> u povijesnim tekstovima Njeguša	43
3.1.1.6. Sonant <i>v</i>	45
3.1.1.6.1. Sonant <i>v</i> u grupama <i>Cons. + v + ě</i>	45
3.1.1.6.2. Sonant <i>v</i> u intervokalnome položaju	46
3.1.1.6.3. Sonant <i>v</i> ispred sonanata	47
3.1.1.6.4. Još neki primjeri gubljenja sonanta <i>v</i>	48
3.1.1.6.5. Sekundarno <i>v</i>	49
3.1.1.6.6. Sonant <i>v</i> u istorijskim tekstovima znamenitih Njeguša	49
3.1.1.7. Sonant <i>j</i>	50
3.1.1.7.1. Sonant <i>j</i> u inicijalnom položaju	50
3.1.1.7.2. Sonant <i>j</i> u finalnom položaju	51
3.1.1.7.2. Gubljenje sonanta <i>j</i>	51
3.1.1.7.3. Sonant <i>j</i> u istorijskim tekstovima Njeguša	56
3.1.1.8. Sonant <i>l</i>	57
3.1.2. Asimilacije konsonanata	59
3.1.2.1. Asimilacija po zvučnosti	59
3.1.2.2. Desonorizacija	60
3.1.2.3. Asimilacija po mjestu i načinu artikulacije	60
3.1.2.4. Palatalizacija i sibilizacija	65
3.1.2.5. Jotacija	65
3.1.2.5.1. Praslovenska jotacija	65
3.1.2.5.2. Jotacija labijala	66
3.1.2.5.3. Jekavska jotacija	67
3.1.2.6. Mijene suglasničkih skupova i sljedova	68

3.1.2.6.1. Gubljenje suglasnika	68
3.1.2.6.2. Umetanje konsonanata	72
3.1.2.6.3. Disimilacija konsonanata	73
3.1.2.6.3. Metateza	74
3.1.2.6.4. Još neke konsonantske promjene	74
3.2. Vokalski sistem	76
3.2.1. Inventar i distribucija	76
3.2.1.1. Sudbina poluglasnika u njeguškome govoru	76
3.2.1.2. Zatvoreno \bar{a}	79
3.2.1.3. Osvrt na opis a i \bar{a} u <i>Fonološkim opisima</i> (1981)	81
3.2.1.4. Slogotvorno r	82
3.2.1.5. Alternanti staroga \check{e}	84
3.2.1.5.1. Alternanti kratkoga \check{e}	84
3.2.1.5.2. Alternanti dugoga \check{e}	86
3.2.1.5.3. O refleksu \check{e} u istorijskim zapisima	87
3.2.2. Promjene u vokalima	89
3.2.2.1. Redukcija vokala	89
3.2.2.2. <i>Allegro</i> oblici	90
3.2.2.3. Zijev	91
3.2.2.4. Kontrakcija vokala	93
3.2.2.5. Pokretni vokali i umetnuto a	95
3.3. Akcentuacija	97
3.3.1. Inventar	97
3.3.2. Distribucija akcenata	97
3.3.3. Vanakcenatske dužine	99
3.3.3.1. Predakcenatske dužine	99
3.3.3.2. Postakcenatske dužine	101
3.3.4. Duljenje vokala	103
3.3.4.1. Predsonantsko duljenje	104
3.3.4.2. Kompenzatorno duljenje	106
3.3.5. Kraćenje vokala	106

3.3.6. Akcenat na proklitici	107
4. MORFOLOGIJA	109
4.1. Imenice	109
4.1.1. Imenice <i>a</i> -vrste	109
4.1.1.1. Imenice muškoga roda	109
4.1.1.1.1. Akcenatska paradigma A	113
4.1.1.1.2. Akcenatska paradigma B	118
4.1.1.1.3. Akcenatska paradigma A-B	120
4.1.1.1.4. Akcenatska paradigma C	122
4.1.1.2. Imenice srednjega roda	126
4.1.1.2.1. Akcenatska paradigma A	128
4.1.1.2.2. Akcenatska paradigma B	130
4.1.1.2.3. Akcenatska paradigma C	132
4.1.2. Imenice <i>e</i> -vrste	134
4.1.2.1. Akcenatska paradigma A	135
4.1.2.2. Akcenatska paradigma B	142
4.1.2.3. Akcenatska paradigma C	143
4.1.3. Imenice <i>i</i> -vrste	145
4.1.3.1. Akcenatske paradigme	147
4.1.3.1.1. Akcenatska paradigma A	147
4.1.3.1.2. Akcenatska paradigma C	148
4.2. Pridjevi	150
4.2.1. Morfološke kategorije	150
4.2.1.1. Neodređeni vid	150
4.2.1.2. Određeni vid	152
4.2.1.3. Komparacija	153
4.2.1.3.1. Komparativ	153
4.2.1.3.2. Superlativ	155
4.2.2. Morfonološke crte	155
4.2.3. Akcentuacija	157
4.2.3.1. Akcenatske paradigme	159

4.2.3.1.1. Akcenatska paradigma A	160
4.2.3.1.2. Akcenatska paradigma B	169
4.2.3.1.3. Akcenatska paradigma A/B	170
4.3. Zamjenice	172
4.3.1. Lične zamjenice	172
4.3.2. Prisvojne zamjenice	177
4.3.3. Pokazne zamjenice	181
4.3.3.1. Zamjenice <i>ovî, tâ, onî</i>	181
4.3.3.2. Zamjenice <i>ovàkāv, tàkāv, onàkāv</i>	182
4.3.3.3. Zamjenice <i>ovoļiki, toļiki, onòlikî</i>	183
4.3.4. Upitne i odnosne zamjenice	183
4.3.4.1. Zamjenice <i>kò i štò</i>	184
4.3.4.2. Zamjenica <i>koî, kojâ, koê</i>	185
4.3.4.3. Zamjenica <i>čî, čijâ, čvê</i>	186
4.3.4.4. Zamjenica <i>kàkav, kàkva, kàkvo</i>	186
4.3.4.5. Zamjenica <i>kolìkî, kolìka, kolìko</i>	187
4.3.5. Neodređene zamjenice	188
4.3.5.1. Neodređene imeničke zamjenice	188
4.3.5.2. Neodređene pridjevske zamjenice	189
4.3.6. Prelazak akcenta na klitike	193
4.4. Brojevi	194
4.4.1. Osnovni brojevi	194
4.4.2. Redni brojevi	200
4.4.3. Zbirni brojevi	203
4.4.4. Brojevne imenice	203
4.4.5. Multiplikativni brojevi	205
4.5. Glagoli	206
4.5.1. Glagolske vrste	206
4.5.2. Prosti glagolski oblici	209
4.5.2.1. Infinitiv	209
4.5.2.2. Present	210

4.5.2.3. Aorist	218
4.5.2.4. Imperfekat	220
4.5.2.5. Imperativ	221
4.5.2.6. Glagolski pridjev radni	223
4.5.2.7. Glagolski pridjev trpni	225
4.5.2.8. Glagolski prilog sadašnji	226
4.5.2.9. Futur I	226
4.5.2.10. Optativ	226
4.5.3. Složeni glagolski oblici	227
4.5.3.1. Perfekat	227
4.5.3.2. Pluskvamperfekat	227
4.5.3.3. Futur I	228
4.5.3.4. Futur II	228
4.5.3.5. Potencijal	228
4.5.3.6. Potencijal imperfekta	229
4.5.3.7. Imperativ	229
4.5.3.8. Imperativ imperfekta	229
4.5.4. Akcenatski tipovi glagola	229
4.5.4.1. Glagoli prve vrste	230
4.5.4.1.1. <i>t/d</i> -razred	231
4.5.4.2. <i>s/z</i> -razred	235
4.5.4.3. <i>k/g/h</i> -razred	236
4.5.4.4. <i>p/b</i> -razred	237
4.5.4.5. <i>m/n</i> -razred	238
4.5.4.6. <i>r/l</i> -razred	239
4.5.4.7. <i>a</i> -razred	240
4.5.4.8. <i>i/u/ě</i> -razred	242
4.5.4.9. <i>j/va</i> -razred	243
4.5.4.2. Glagoli druge vrste	245
4.5.4.3. Glagoli treće vrste	247
4.5.4.4. Glagoli četvrte vrste	250

4.5.4.5. Glagoli pete vrste	253
4.5.4.6. Glagoli šeste vrste	256
4.5.4.7. Glagoli sedme vrste	259
4.6. Nepromjenljive riječi	262
4.6.1. Prilozi	262
4.6.2. Prijedlozi	263
4.6.3. Uzvici	267
4.6.4. Veznici	267
4.6.5. Rječce	267
5. NAPOMENE O SINTAKSI	269
5.1. Sintaksa padeža	269
5.1.1. Nominativ i vokativ	269
5.1.2. Genitiv	270
5.1.2.1. Genitiv bez prijedloga	270
5.1.2.2. Genitiv s prijedlozima	271
5.1.3. Dativ	275
5.1.3.1. Dativ bez prijedloga	275
5.1.3.2. Dativ s prijedlozima	276
5.1.4. Akuzativ	276
5.1.4.1. Akuzativ bez prijedloga	276
5.1.4.2. Akuzativ s prijedlozima	277
5.1.5. Instrumental	280
5.1.6. Lokativ	283
5.2. Bilješke o zamjenicama	284
5.2.1. Zamjeničke enklitike	284
5.2.2. Značenje zamjenica <i>kolik, nekolik</i>	284
5.3. Sintaksa glagola	285
5.3.1. Present	285
5.3.2. Imperativ	286
5.3.3. Aorist	287
5.3.4. Perfekat	288

5.3.5. Optativ	288
5.3.6. Pasiv	288
5.3.7. Perifrastični modalni glagolski oblici	289
5.3.7.1. Konstrukcija preteritalno <i>imàt</i> + infinitiv	289
5.3.7.2. Imperfekta glagola <i>ščèt</i> + infinitiv	289
5.3.7.3. Imperfekta glagola <i>ščèt</i> + imperativ	290
5.3.8. Infinitiv / <i>da</i> + prezent	290
5.3.9. Povratni glagoli	291
5.4. Sintaksa rečenice	291
5.4.1. Veznici u složenim rečenicama	291
5.4.2. Kongruencija	295
5.4.2.1. Kongruencija zamjeničkoga i pridjevskoga atributa kad je imenica u konstrukciji s brojevima	295
5.4.2.2. Kongruencija predikatnoga dijela s imenicom u brojevnoj konstrukciji	297
5.4.2.3. Kongruencija sa zbirnim brojevima	297
5.4.2.4. Kongruencija sa zbirnim imenicama	297
5.4.2.5. Kongruencija atributa i predikata uz brojevne imenice na <i>-ica</i> i <i>-iña</i>	298
5.4.2.6. Kongruencija atributa uz imenice na <i>-a</i> koje označavaju osobe muškoga pola	299
5.4.2.7. Kongruencija atributa uz imenice pejorativnoga značenja na <i>-le</i>	300
6. LEKSIKA	301
6.1. Leksika primarnoga porijekla u govoru Njeguša	302
6.2. Romanizmi u govoru Njeguša	304
6.3. Orijentalizmi u govoru Njeguša	307
6.4. Riječi porijeklom iz drugih jezika u govoru Njeguša	308
7. ZAKLJUČAK	310
Ogledi govora	313
Literatura	317
Sažetak	326
Summary	327
Životopis	329

1. UVOD

Njeguši se nalaze u centralnome dijelu Crne Gore, između Boke Kotorske i Cetinja. Njihov govor tako predstavlja prijelaz između bokeljskih i katunskih govora. Po Čirgićevoj klasifikaciji ovaj govor pripada podlovcenskoj grani jugoistočnih crnogorskih govora i s njima dijeli mnoge crte na svim jezičkim nivoima.

1.1. Hipoteza i ciljevi istraživanja

U radu se donosi sinhronijski opis njeguškoga govora.

Na početku istraživanja postavljene su dvije hipoteze:

1. Govor Njeguša zaseban je tip crnogorskih katunskih govora.
2. Govor Njeguša jedinstven je i nema značajne unutrašnje teritorijalne diferencijacije.

Kao osnovni cilj istraživanja postavljen je opis fonoloških, morfoloških, sintaksičkih i osnovnih leksičkih značajki staroštokavskoga govora Njeguša.

Fonološki opis podrazumijeva opis inventara njeguškoga fonološkoga sistema i pravila njegove distribucije, kao i opis akcenta. Temelj takvoga opisa dat je u *Fonološkim opisima srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom* (1981).

Cilj morfološkoga opisa jeste ne samo prikazati paradigme promjenljivih vrsta riječi i dati inventar nepromjenljivih, već i predstaviti kretanje akcenta kroz paradigmu. Takav pristup, koji se prvi put primjenjuje sveobuhvatno na jednome crnogorskom govoru, obezbijediće materijal za rekonstrukcije u slavističkim i indoeuropeističkim istraživanjima.

Ovo istraživanje ima za cilj da popuni dijalektološku prazninu, da dopuni mozaik jugoistočnih crnogorskih govora, ali i da usporedbom s pisanom građom dinastije Petrovića omogući da se stekne uvid u dijahronijski razvoj, vrste i tempo jezičnih promjena.

Budući da su (u manjoj ili većoj mjeri) svi predstavnici dinastije Petrovića pisali narodnim jezikom te da su autori monografija o njihovom jeziku ukazivali na dijalekatske crte poredeći ih s opisanim okolnim i bliskim govorima (prije svega sa srednjokatunskim i lješanskim te crmničkim govorima), da su navedeni opisi pisane komunikacije i tekstova vladara Petrovića i guvernadura Radonjića jedini opisi nekih djelova njeguškoga govora do 21. stoljeća (osim opisa glasovnoga inventara iz 1981. godine), usporedba tih elemenata sa savremenim njeguškim govorom daće

povijesni uvid u vrste i tempo jezičnih promjena, što radnji daje i povijesnodijalektološku komponentu.

1.2. Korpus i metodologija

Korpus je sačinjen od građe koja je prikupljena u različito vrijeme, na različite načine, s različitim ciljem i koja je, u konačnom, danas dostupna u različitim formama.

Kao podsticaj za sopstveno istraživanje poslužio mi je korpus transkribovanih tekstova koje su na terenskoje istraživanju ljeta 2008. i 2009. sačinili Adnan Čirgić i Aleksandar Radoman, obišavši sva njevuška sela i naseljene katune, osim Mirca, koji je tad bio nedostupan zbog požara. Audio materijal nije dostupan, ali je Čirgić akcentovane transkripte objavio u časopisu *Lingua Montenegrina* (god. III, br. 5, 2010, 599–645), a kao plod toga istraživanja nastao je i Čirgićev *Rječnik njevuškoga govora* (2009).

Posredstvom gdina Gojka Kustudića došla sam u pošed audiozapisa većeg dijela razgovora koji je 1977. godine vodio dijalektolog Mitar Pešikan s Andrijom Kustudijom, iseljenikom iz njevuškoga sela Majstori, i čiji je transkript objavljen u *Onomatološkim prilogima* (br. VI, 1985, 1–20). Iseljenik Kustudija je u vrijeme nastanka zapisa imao 87 godina, a koloniziran je s porodicom u Lovćenac u Vojvodini nakon Drugog svjetskog rata (dakle 30 godina je živio van Majstora, ali u sredini koju su naselili žitelji Njevuša i drugih djelova Katunske nahije).

Tokom sopstvenoga istraživanja uspjela sam uz velikodušnu pomoć prof. dr Slobodana Remetića iz SANU doći do cjelokupnoga rukopisa Upitnika za Opšteslovenski lingvistički atlas (OLA), koji je za punkt Njevuši (br. 74) 1967. godine ispunio dijalektolog dr Luka Vujović s Cetinja (viđeti 1.4.).

Po podacima iz Vujovićeva rukopisa Upitnika ispitanica mu je bila Mare Otašević (rođena 1895. godine, u vrijeme istraživanja ima 72 godine) iz Dugoga Dola, rođena u njevuškome selu Erakovići. Nepismena je, a posljednjih deset godina zimu provodi kod sina na Cetinju.

Riječi iz Upitnika koje sam u radu koristila potvrđivane su na terenu. Stoga nijesam bilježila kad je riječ uzeta iz Upitnika, osim u situacijama kad se u njemu navedeni oblik nije mogao ovjeriti savremenim ispitivanjem.

Kratak, 7-minutni radijski zapis iz 1988. godine s Bajom Andrijinim Vujkovićem, tada 78-godišnjim lugarom (šumarom) iz Vrbe, dobavila sam ljubaznošću autora priloga Đorđije Radonjića

te je i on uvršten u korpus. Budući da je snimak kratak, s njega su uzeta svega tri bitna, distinktivna podatka naglašavajući izvor.

Od Đorđije Radonjića dobila sam i audio zapis razgovora koji je vodio sa 90-godišnjim Stankom Vrbicom, takođe iseljenikom. Razgovor je vođen ljeta 2023. godine.

Sopstveno terensko istraživanje vršila sam od septembra 2021. godine do ljeta 2023. godine. Za to vrijeme obišla sam njeguška sela: Dugi Do, Erakoviće, Raićevice, Kopito, Mirac, Vrbu i Majstore. Tokom terenskoga rada imala sam dva zadatka:

1. prikupljanje zapisa spontanoga govora
2. prikupljanje građe putem fonološkoga i morfološkoga upitnika.

S obzirom na to da je tokom mogega istraživanja dio Čirgićevih ispitanika iz 2008/2009. godine i dalje bio živ, taj sam dio građe uvrstila u najstarije stanovništvo, stvarajući na taj način od Čirgićevih transkripata i mojih zapisa jedinstveni korpus. Ovome je razlog i što sam s nekim od Čirgićevih ispitanika i sama razgovarala.

U korpus je iz istoga razloga uvršten i Čirgićev *Rječnik njeguškoga govora* (2009).

Budući da sam na teren išla nakon detaljnoga upoznavanja s postojećim transkriptima, neke sam oblike zabilježene prije 15 godina ciljano tražila u savremenome govoru. Ako su rezultati pokazali promjenu, na to je posebno ukazivano.

U dijelu korpusa koji je prikupljen iz drugih istraživanja informatori su bili starije životne dobi, svi rođeni na Njegušima. Moje je istraživanje u tome smislu drugačije: sagovornici su mi bili različite životne dobi – od 39 do 86 godina. Većina ispitanika u svim istraživanjima rođena je na Njegušima i nije ih trajno napuštala (s iznimkom Pešikanova informatora koji je u već poznoj životnoj dobio odselio u Vojvodinu, ali nije bitnije izmijenio govor). Dvije su 86-godišnje informatorice na Njeguše došle sa 16 godina i usvojile sve tipične crte njeguškoga govora (jednoj je i majka Njegušica iz Erakovića). Budući da sva tri izdvojena slučaja dolaze iz kraja s drugačijim jezičnim značajkama ili su otišli u takav kraj gotovo apsolutno prisustvo njeguških jezičnih crta omogućuje da i njihovi iskazi budu uvršteni u korpus za istraživanje. Mlađi informatori iz mogega istraživanja škole su završili van Njeguša (u Kotoru ili na Cetinju), tako da se u njihovu govoru čuju razlike u odnosu na tipične predstavnike starije populacije. Informacije su od njih dobijene upitnikom.

Korpus u konačnome sadrži transkripte 30-ak informatora iz prethodnih istraživanja ili s postojećih zapisa te audiozapise i upitnike od 15 informatora iz našega istraživanja.

Kad se primijete generacijske razlike (a one su češće nego teritorijalne), korpus se dijeli na najstariju generaciju (prethodna istraživanja i stariji od 70 godina u mojem istraživanju), srednju generaciju (od 50 do 70 godina) i mlađe govornike (do 50 godina).

Nekim sam se ispitanicima vraćala više puta radi naknadnih provjera, a neka pojašnjenja pri kraju rada tražila sam i telefonom. Nijesu, naravno, svi informatori bili jednako raspoloženi ili dostupni za naknadna ispitivanja, a nažalost danas su mnogi najstariji govornici zbog bolesti ili lošega opšteg stanja bili nevoljni ili u nemogućnosti da razgovaraju sa mnom.

U radu ne bilježim pojedinačna mjesta u kojima je zapisan dati oblik, osim ako se on po čemu odlikuje od onoga zabilježenog u ostalim mjestima. Razlog je tome prije svega što je metodom upitnika utvrđeno da nema značajnih razlika između njeguških sela, makar kad su u pitanju morfološke crte. Stoga bi, s obzirom na brojnost obuhvaćenih sela, njihovo multipliciranje nepotrebno opterećivalo rad. Zato se na razlikovne crte skreće pažnja i imenuje lokalitet na kojem je distinktivan oblik zabilježen, dok se u drugim slučajevima, kad je u svim mjestima zabilježen isti oblik, ne navodi ubikacija.

Upitnik je kreiran tako da ispita tražene fonološke i morfološke crte njeguškoga govora. Napravljen je na osnovu materijala koji je dobijen u prethodnim istraživanjima (OLA i Čirgić 2008/2009). Pitanjima se na fonološkome nivou ciljalo artikulacija određenih glasova (npr. slogotvornoga *r*), alternacije staroga *ě*, glasovnih alternacija (obezvučavanje zvučnih glasova u nominativu jednine pridjeva muškoga roda analogijom prema drugim rodovima i padežima; konsonantske skupine *dn*, *dñ*, *pk*, *pst*).

Morfološki dio upitnika nastao je nakon što je prema dostupnoj literaturi napravljen obrazac očekivanih paradigmatičkih grupa. Ispitivane su sinhronijske akcenatske paradigme. Između ostaloga, na konjugacijskome nivou ispitivano je preplitanje V i VI glagolske vrste (*-ēm* : *-ām*), a deklinaciji duljenje u genitivu množine imenica ženskoga roda *i*-vrste (*kōstī*), g. d. i. l. svih deklinacijskih vrsta, komparacija pridjeva.

Upitnik se nije pokazao kao posve pouzdano sredstvo, jer su se pojedinačno mogli čuti i oblici koji nijesu potvrđeni ni u jednome govoru na crnogorskoj teritoriji. S druge strane, pokazao je da su žene znatno nesigurnije u odgovorima u odnosu na muškarce, da odgovaraju uz znatno više razmišljanja te uz pitanja „je li tako“, „može li tako“ ili uz komentar „stavi kako ti odgovara“. Rad na upitniku stoga je podrazumijevao česte pauze kako bi se neki oblik mogao provjeriti kroz spontani govor.

Sintaksički opis vođen je većinom upitnikom Milke Ivić (1963), koji je primijenjen na već formirani korpus.

Leksika je tumačena na osnovu rječnika i leksikoloških studija rađenih na osnovu tih rječnika. Pošlo se od semantičkih polja, u kojima su se leksemi tretirali na osnovu porijekla, bez pretenzije zalaženja u etimološka tumačenja.

Poseban dio rada čini akcenatska tipologija. Akcenatske paradigme donose se za sve promjenljive vrste riječi osim brojeva. Pritom se daje sinhronijsko jezičko stanje i akcenatske se paradigme bilježe velikim slovima (a. p. A, a. p. B i a. p. C). Ako riječ ima neke oblike po jednoj paradigmi, a neke po drugoj, onda se kreira mješovita paradigma koja se bilježi crticom među slovima (a. p. A-B). Ako je akcenat potvrđen u različitim paradigmama, onda se takav odnos između paradigmi obilježava kosom crtom (a. p. A/B). Praslovensko jezičko stanje bilježi se, u skladu s tradicijom, malim slovima italikom (a. p. *a*, a. p. *b*, a. p. *c*).

Od najvećega značaja u akcenatskoj tipologiji bile su nam studije i članci Mata Kapovića (2007, 2010, 2011, 2011a, 2011b, 2015, 2018. i 2022. – posljednji s A. Čirgićem), Silvane Vranić (2011) i Sanje Zupčić (2006). Riječi sam provjeravala i u rječnicima Дьбо, Замятина, Николаев 1993. i Derksen (2008).

Primjere iz literature donosim u obliku u kojem su onđe zapisani, bez izmjena i prilagođavanja metodu transkripcije koji je primijenjen u ovome radu.

U pozivima na literaturu oznaka za tekst u bilješci piše se u superskriptu, npr. Kapović 2015: 512, 565²⁰⁸⁴.

1.3. Dosadašnja istraživanja njeguškoga i okolnih govora

Govor Njeguša dosad nije dijalektološki sistemski opisan premda je za crnogorsku kulturu od velike važnosti jer je u pitanju govor kraja iz kojega su potekli crnogorski vladari 17–20. stoljeća koji su za sobom ostavili obilje pisanoga materijala, ali i književnih djela. Petar II Petrović Njegoš smatra se najznačajnijim crnogorskim pjesnikom i misliocem. Stoga se u pregledu dosadašnjih istraživanja govora ovoga kraja uzimaju u obzir i istraživanja jezika tekstova crnogorskih vladara iz dinastije Petrovića: vladike Danila (1670–1735), Petra I (1748–1830), Petra II (1813–1952), kneza Danila (1826–1860) i kralja Nikole (1841–1921), kao i jezika njeguških guvernadura Radonjića.

Danilo Vušović uzima se kao začetnik istraživanja Njegoševa jezika („Prilozi proučavanju Njegoševa jezika“, *Južnoslovenski filolog* 9, 1930, str. 93–196), a tekstova i raznovrsnih priloga o različitim jezičnim značajkama Njegoševa jezika do danas je mnogo. Među autorima valja spomenuti Milana Rešetara, Mihaila Stevanovića, Radosava Boškovića, Aleksandra Mladenovića, Svetozara Stijovića, Draga Ćupića, Vojislava P. Nikčevića i dr.

Jezik vladike Danila naziv je studije Aleksandra Mladenovića (1973), u kojoj na temelju (svojeručnih) pisama rodonačelnika dinastije Petrovića opisuje grafijske i pravopisne značajke, vokalski i konsonantski sistem, morfološke crte i daje napomene iz sintakse. U nedostatku opisa njeгуškoga govora autor je te činjenice uporedio sa savremenim dijalektološkim opisima okolnih crnogorskih govora, vjerujući da je njeгуški govor bliži crmničkome nego srednjokatunskim govorima, što današnje stanje (mimo postojanja alternanta poluglasnika) ne potvrđuje. A. Mladenović bavio se i jezikom Petra II i nekih njegovih djela.

Jezik Petra I Petrovića Njegoša istraživao je Branislav Ostojić u svojoj doktorskoj disertaciji (kao monografija objavljena 1976). Ova je studija naišla na opravdane ozbiljne negativne kritike A. Mladenovića, u pitanju metodologije i rezultata istraživanja, ali se i dalje koristi kao relevantan izvor o jeziku Petra I.

Jezik serdara i guvernadura Radonjića (takođe s Njeгуša) na temelju njihovih pisama pisanih u 18. st. i kroz prva tri desetljeća 19. st. tema je doktorske disertacije i više radova Miloša Krivokapića (disertacija je odbranjena u Novom Sadu 2009. godine, a dosad nije objavljena u monografskome izdanju).

Sonja Nenezić u svojoj je disertaciji (monografski objavljenoj 2010) opisala jezik kralja Nikole I Petrovića, takođe rođenoga na Njeгуšima. Analizirala je autografe i (uglavnom prva) štampana izdanja tekstova ovoga crnogorskoga vladara, donoseći opis grafije, pravopisa, fonologije, morfologije, nekih elemenata tvorbe i sintakse.

Dijalektološki, prvi opis fonetsko-fonoloških elemenata njeгуškoga govora nalazimo u Fonološkim opisima (1981) i autorstvo je Pavla Ivića i Dragoljuba Petrovića, na temelju zapisa Luke Vujovića iz 1967. Informatorka je bila nepismena 72-godišnjica Mare Otašević iz Dugoga Dola. Podaci iz toga upitnikom vođenoga zapisa kontinuirano se objavljuju u Opšteslovenskom lingvističkom atlasu (OLA). U upitniku su neke riječi navedene s paradigmom (uglavnom djelimičnom, rjeđe cjelovitom), izuzetno rijetko navode se primjeri rečenične kontekstualizacije, a pokatkad autor ubicira zapisane oblike kao „Cetinje“, „u Bajicama toga nema“, „na Njeгуšima“.

Sve su riječi akcentovane i zapisane u skladu s transkripcijskim pravilima koja je obrazložio D. Brozović (1981: 17–25). Na kraju je dat posve kratak osvrt na sintaksu.

Postoje neke informacije koje Ivić i Petrović (1981) donose o fonološkome ustrojstvu njeguškoga govora koje ne mogu proizići iz Vujovićeve rukopisa Upitnika. Najvidljivije je to u vezi s glasom *ʒ*, za koji navode da se na Njegušima javlja jedino u riječima *biza* i *bizin*, no te se riječi, kao ni *ʒ*, u rukopisu upitnika ne navode. Slično je i sa labijalizovanim dugim *a*, o kojem nema pomena u ovome materijalu. U materijalu nema ni leksema *p'rovesor*, *va'šisti*, *'višek*, kojima se dokazuje supstitucija *f > v* (akcenat potonjega primjera nije potvrđen ni u starijim zapisima s Njeguša). Iz Upitnika se ne može izvući ni zaključak o izgovoru velarnoga i palatalizovanoga *l* (pred vokalima prednjega reda izgovara se palatalizovano, a pred vokalima zadnjega reda velarno) koji donose Ivić i Petrović (1981: 539), a s kojim je argumentovano polemisao Čirgić (2012a: 448). Nema ni primjera *doš'la je* kao akcenta u enklizi, iako potvrda postoji u vezi *kakvã'je*. No u rukopisu je Vujović na jednom mjestu ostavio napomenu: „Vidi otkucani prilog.“ Po tome bi se dalo zaključiti da je Upitnik pratio i detaljniji kucani prilog, kojem se danas ne može ući u trag, tako da ostajemo uskraćeni za Vujovićeve zapažanja o njeguškome govoru mimo upitničkoga formata.

Onomastički tekst o Majstorima, njeguškome najjužnijem selu objavio je Mitar Pešikan („Imena iz lovcenskog sela Majstora“, *Onomastički prilozi*, 1985) na temelju razgovora s 90-godišnjim Andrijom Kustudijom koji je nakon Drugoga svjetskog rata s familijom iseljen u Lovćenac, u Vojvodinu. Osim akcentuiranih imena M. Pešikan na kraju navedenoga teksta donosi transkribovani zapis (s akcentima) dijela razgovora sa svojim informatorom.

Prilog onomastičkim istraživanjima širega područja Njeguša dala je Anđelka Martinović (2004) na temelju građe koju je prikupio Rade Ljesar, a koja se čuva u Crnogorskoj akademiji nauka i umjetnosti. Crnogorska akademija nauka i umjetnosti na moju molbu za uvid u rukopis na osnovu kojega je objavljena građa A. Martinović odgovorila je da „na osnovu Odluke Savjeta Leksikografskog centra i Instituta za jezik i književnost 'Petar II Petrović Njegoš' (2017) neobrađena onomastička građa, koja je sakupljana na terenu u okviru naučnoistraživačkog projekta Crnogorski dijalekatsko-onomastički kompleks, nije dostupna za korišćenje trećim licima. Naime, Programom rada Odbora za jezik CANU predviđeno je da ta građa, na koju CANU polaže autorska prava, rezultira izradom rječnika onomastikona i toponomastikona, te se korišćenje i prethodno objavljivanje djelova te građe ne može dopustiti“ (dopis od 13. 9. 2022).

Prvo veće terensko dijalektološko istraživanje nješkoga govora proveli su Adnan Ćirgić i Aleksandar Radoman ljeta 2008. i 2009. godine. Obišli su pritom sva nješka sela i katune u kojima ima žitelja (katuni su povremene pastirske naseobine na planini, tokom ljetnje ispaše), osim sela Mirac, kojemu se nije moglo prići zbog požara. Akcentuirani transkript tih razgovora objavili su 2010. godine u časopisu *Lingua Montenegrina*. Adnan Ćirgić pisao je o nješkoj akcentuaciji na temelju tradicionalnoga akcentološkog upitnika (2012), a objavio je i polemički tekst o fonološkim značkama nješkoga govora navedenim u *Fonološkim opisima* (2012a).

2. NJEGUŠI NA GEOGRAFSKOJ, ISTORIJSKOJ, KULTURNOJ I JEZIČKOJ MAPI CRNE GORE

2.1. Crnogorska plemena i nahije

Da bi se razumio kontekst crnogorskih zajednica, najprije se nešto mora reći o crnogorskim plemenima, a potom i o nahijama kao administrativnim jedinicama.

Plemensko uređenje u Crnoj Gori nije nasljeđe davnih vremena, kad su plemena postojala širom Evrope. Razvilo se ono iz stočarskih zajednica koje su se u srednjem vijeku formirale na teritoriji koja nije bila naklonjena opstanku pojedinca. Mala skupina stočara koja je u zajedničkom vlasništvu imala teritoriju na kojoj je živjela i čuvala stoku činila je organizovanu zajednicu koja se zvala katun. U pitanju su bile zajednice rođaka, koji su se okupljale iz socijalnih i ekonomskih razloga. Katun je u primarnome značenju bio vid društvene i privredne organizacije (v. Šistek 2022: 158–160). (Katun je kasnije postao oznaka za ljetnju ispašu na planini, u manjim privremenim naseljima s kolibama. To značenje danas ima i u njeguškome govoru.)

Iz takvih su se u katuna (zajednica stočara) u 15. stoljeću razvila crnogorska plemena, kao zajednice povezane ekonomskim, socijalnim, odbrambenim razlozima i porijeklom (stvarnim ili po predanju). „Nastanak plemena na prostoru Crne Gore direktno je uzrokovan političkom nestabilnošću i slabljenjem državne vlasti, ali je istovremeno bio omogućen nizom geografskih i socijalnih osobenosti koje su ovdje postojale. (...) Na prostoru Crne Gore, gdje snažne države tokom XV vijeka nije bilo, ekonomska samostalnost katuna i prostorna izolovanost koju omogućuju odlike zemljišta, učinila je da u periodu političkih meteža i nepostojanja jake centralne vlasti, katuni (družine) postaju država u malom. Na teritoriji koju smatraju svojom, predstavnici porodica ili bratstava počinju potpuno da upravljaju životom zajednice i štite njenu autonomnost, a zajednica svim svojim pripadnicima počinje da bude jedini garant imovinske i lične sigurnosti. Tokom čitavog XV vijeka sve vlasti, domaće i strane, koje su se ovdje smjenjivale, ne uspijevaju da ovu kompaktnost zajednice naruše.“ (Rastoder et al. 2006: 426–427)

Homogenizacija plemena bila je jaka usljed ideje o zajedničkome pretku, dakle o krvnome srodstvu, usljed bavljenja istom djelatnošću (stočarstvom), usljed dijeljenja zajedničke imovine, usljed u konačnome ideje o zajedničkoj sudbini. Uz to postojala je čvrsta hijerarhijska struktura, svako pleme imalo je svojega vođu (vojvodu) i svoju autonomiju.

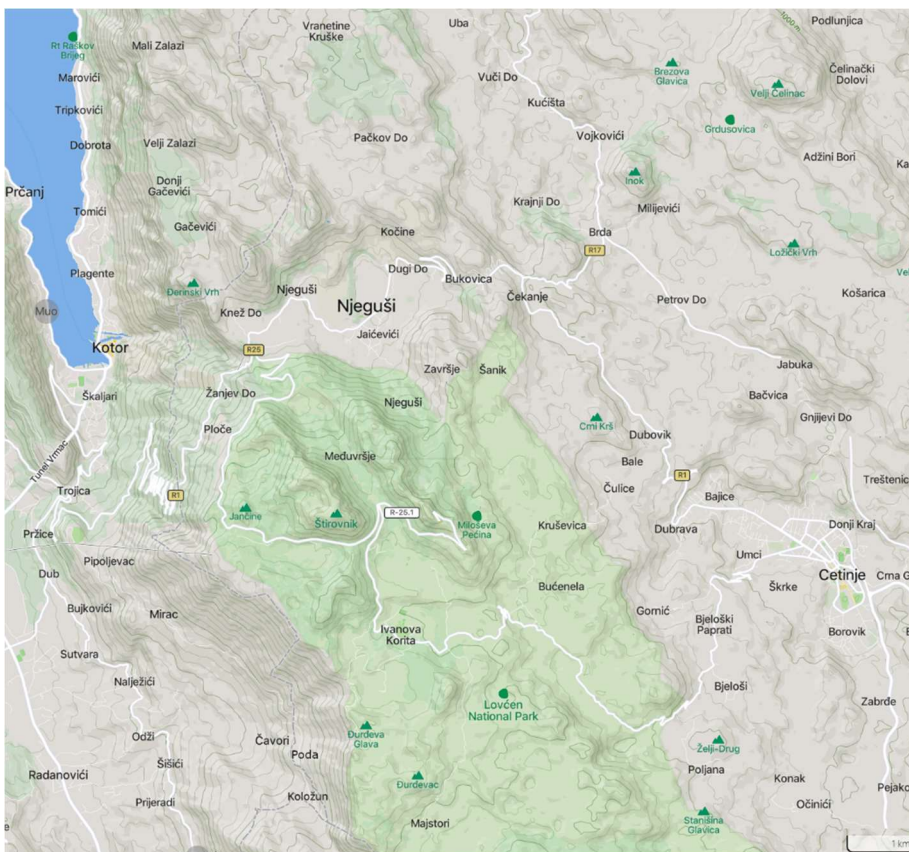
Tokom perioda Osmanskoga Carstva plemena su svrstavana u manje administrativno-teritorijalne jedinice koje su se nazivale nahije. U centralnome dijelu današnje Crne Gore četiri su nahije, koje se i danas tako imenuju i posmatraju kao društveni realitet, premda nemaju nikakav administrativni značaj. Katunska nahija ima devet plemena: Cetinje, Njeguši, Cuce, Bjelice, Čeklići, OZRINIĆI, Pješivci, Zagarač i Komani.¹ Riječka nahija ima pet plemena: Kosijeri, Dobrsko selo, Ceklin, Ljubotinj i Građani. Crmnička nahija obuhvata plemena: Podgor, Dupilo, Brčeli, Sotonići, Gluhi Do, Limljani i Boljevići. Lješanska nahija se uglavnom posmatra kao jedno pleme, ali se nekad pominju i tri plemena: Buronje, Draževina i Gradac.

2.2. Geografska pozicija i kratak istorijat Njeguša

Njeguši su najveće pleme Katunske nahije. Obuhvataju područje Njeguškoga polja i zapadnih padina Lovćena. Njeguše čini ukupno dvanaest sela: DÛgĭ Dô, Ęrākovići, Raičevići, Kopĭto, Vřba, Źāñëv Dô, Māli Zālāzi, Vĕlĭ Zālāzi (danas često Vĕlikĭ Zālāzi), Mĭrāc, Pōda, Čavōri i Mājstori. Zaseoci su BÛkovica (iznad Dugoga Dola), Vĕlĭ Krāj (kod Erakovića), Gāčëvići, Knĕž Dô, Pĭpōlëvac (kod Mirca) i Koložŭn (kod Majstora). Mirac, Poda, Čavori i Majstori često se opisuju kao lōvcenskō pōdvřšje.

Njeguška se teritorija graniči na jugu s Budvom i Grbljem, dalje prema zapadu sa Bokom Kotorskom i mjestima Škaljari, Kotor, Dobrota, Ljuta i Orahovac. Sa ševerne strane nalazi se pleme Čeklići, a s istočne djelovi cetinjskoga plemena: Bajice, Bjeloši, Ugnji i Očinići.

¹ Mitar Pešikan (1965) kao srednjokatunske govore opisuju Cuce, Bjelice (Gornje i Donje), Zagarač i Komane. Čeklići se nalaze između Njeguša i srednjokatunskih plemena (i nijesu dijalektološki opisivani), a Pješivci i OZRINIĆI su sa ševerne strane srednjokatunskih plemena, pri čemu su OZRINIĆI u svojim radovima opisivali Rešetar (1900. i 1907) i Bošković (1935). Pješivci su jedno vrijeme bili i posebna nahija. Bošković (1935) Pješivce akcenatski povezuje s Bjelopavličima.

Mapa 1. Njeguši s okolinom²

Smatra se da naziv Njeguši potiče s kraja XIV stoljeća i povezuje se s potokom koji je u to vrijeme postojao koji se zvao Nelgoše. Prije toga su se zvali Ledinac, a Njeguško polje bilo je pusta i podvodna lužina.

Postoji predanje da su Njeguši dobili ime po planini Njegoš (u nekadašnjoj Hercegovini, a danas oblasti Banjana na sjeverozapadu Crne Gore), odakle su navodno došli prvi stanovnici. No davno je to predanje dokazano kao netačno, jer istorijski dokumenti pokazuju da je, kad su migranti iz Hercegovine došli u Njeguše, ovaj kraj već nosio to ime.

Bogumil Hrabak je smatrao da je riječ vlaškoga porijekla (upor. Šistek 2022: 214).

Erdeljanović (1997: 521) navodi da u njegovo vrijeme (što će reći 1910–1911) više od trećine njeguškoga plemena čine starošedioci, a više od dvije petine vode porijeklo od doseljenika iz Bosne i Hercegovine, koji su „živeći u plemenu pored tih starih Njeguša postupno preuzimali i

² Pod toponimom Njeguši obilježen je na mapi centar Njeguša u Njeguškome polju. Mapa s naseljima u Njeguškome polju data je u nastavku. Na ovoj mapi vide se naselja od Veljih Zalaza na sjeverozapadu do Majstora na jugu. S istoka i sa zapada vide se Kotor i Cetinje, kao opštine kojima administrativno pripadaju njeguška sela.

najzad sasvim preoteli od njih moć i značaj u plemenu“. No, da ne bude zabune, mora se reći kako da to naseljavanje nije bilo kolonizatorsko, niti je bilo masovnoga karaktera. Kako opravdano pita Kulišić (1980), kako se može desiti da doseljenici imaju toliku društvenu prevlast, a da istovremeno preuzmu govor starošedilaca? Odgovor leži u tome što nijesu bile u pitanju masovne migracije, već su se doseljivali pojedinci, sukcesivno, i ženili se Njegušicama. Na taj način je opstajao govor domicilnoga stanovništva i kod porodica koje su nosile prezimena došljaka.

Teritorija Njeguša bila je u sastavu prve države na ovim područjima – Duklje, koju su okupirali i osvojili Nemanjići u 12. vijeku. Od Nemanjića vlast nad ovim teritorijama preuzimaju Balšići, a pred kraj njihove vladavine teritorija Njeguša (lovčensko podvršje, koje je u to doba bilo i najnaseljeniji dio Njeguša) pod upravom je Crnojevića, treće crnogorske dinastije. To je bilo vrijeme kad su Mlečani zauzeli Kotor (1420), kojim će vladati do 1797. godine, kad vlast nad Crnogorskim primorjem u sušedstvu Njeguša preuzima Austrija. Njeguši su tako bili na granici s Mletačkom Republikom nekoliko vjekova.

S druge strane, nadiranje Osmanskoga Carstva nijesu uspjeli zaustaviti te su u prvoj polovini 16. st. potpali pod tursku vlast, ali su imali široku autonomiju, uz obavezu plaćanja poreza na prihod od trgovine.

Trgovina je Njegušima bila jedna od osnovnih grana privređivanja. Smješteni blizu razvijenih primorskih gradova Kotora i Budve, oni su bili i posrednik u trgovini s Primorjem i drugim oblastima crnogorskoga zaleđa i Katunske nahije. U Kotoru postoji Crnogorski pazar, na kojem su između ostalih i Njeguši prodavali svoju robu.

Istorijski dokumenti pokazuju da su se Njeguši znali udruživati s Mlečanima u borbi protiv Turaka, a od kotorskih su providura često tražili zaštitu od tamošnjih žitelja koji su ih napadali na mletačkoj teritoriji. Trgovačka i ina upućenost Njeguša na Mlečane i česta komunikacija s njima uticaće na njeguški govor – prije svega leksički i sintaksički.

Krajem 17. vijeka Crnom Gorom počinju vladati Petrovići, dinastija iz njeguškoga sela Erakovići. Dinastija je imala sedam vladara, koji su Crnom Gorom upravljali oko 200 godina (1696–1918).

Neka predanja porijeklo Petrovića nalaze u okolini Zenice (Bosna i Hercegovina), kao i da su potomci Heraka (15. st.), sitnoga vlastelina čiji su sinovi pred turskim osvajanjima pobjegli iz područja ispod planine Njegoš (v. gore).

Začetnik dinastije Petrovića je Danilo (svjetovno ime Nikola), koji je postao vladika 1696. godine i vladao do 1735. godine. Naslijedio ga je njegov sinovac Sava, koji je jedno vrijeme upravljao sa svojim bratom od strica Vasilijem, koji je preuzeo upravljanje državom, dok se Sava posvetio više duhovnim obavezama. Vasilije umire 1766. godine, a nakon njegove smrti u Crnoj Gori se pojavio stranac koji se predstavljao kao Šćepan i koji je postao poznat kao iscjelitelj (bavio se travarstvom). Zbog fizičke sličnosti s likom ruskoga cara Petra III (za kojega se vjerovalo da nije ubijen) Crnogorci su ga proglasili vladarom i nazivali carem (što on za sebe nikad nije rekao), a njegovu je upravu priznao i vladika Sava. Vladavina tzv. lažnoga cara Šćepana trajala je do 1773, a nakon njegove smrti ponovo je na vlasti bio vladika Sava, koji je umro 1781. godine. Za to vrijeme guvernadur Jovan Radonjić (v. dolje) upravljao je spoljnom politikom i bio vodeća politička figura u Crnoj Gori. Vladiku Savu naslijedio je 33-godišnji Petar I, u čije vrijeme Crna Gora od plemenskoga saveza postaje država. Radio je na iskorjenjivanju krvne osvete, zbog čega je, između ostaloga, ubrzo poslije svoje smrti kanonizovan u sveca. Naslijedio ga je 1830. godine 17-godišnji sinovac Rade, koji je uzeo njegovo ime i postao poznat kao Petar II Petrović Njegoš, koji nije bio školovan za sveštenika i koji se, iako se zavladičio, relativno brzo prestao oblačiti kao svešteno lice i ponašao se više kao svjetovni nego kao duhovni vladar. Umro je 1851. godine s nepunih 38 godina, a ostao je slavljjen kao najveći crnogorski mislilac i pjesnik. Dinastiju nastavlja knjaz Danilo, koji je u to vrijeme imao 26 godina. Sekularizovao je vlast u Crnoj Gori i postao prvi moderni crnogorski vladar, a Crna je Gora u njegovo vrijeme postala knjaževina. Knjaz Danilo je ubijen 1860. godine, a na njegovo mjesto došao je 19-godišnji Nikola I, koji je Crnom Gorom vladao gotovo 60 godina, do njezina utapanja u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca (1918). Za njegove vladavine Crnoj Gori je na Berlinskome kongresu (1878) priznata nezavisnost od strane Porte i Velike Britanije i znatno je teritorijalno proširena. Godine 1910. knjaz Nikola je postao kralj, čime je Crna Gora obnovila status kraljevine.

Istorijski značaj ima i njevuška porodica Radonjića iz Raićevića, koja od 1750. godine ima guvernadura, što od 1770. postaje nasljedno zvanje. Guvernadur je bio druga po značaju osoba u Crnoj Gori, a Radonjići su poslije Petrovića bili najbogatiji i imali najveći politički uticaj. Bez guvernadurske saglasnosti nije se mogla donijeti nijedna odluka od opšteg značaja za Crnu Goru. Guvernadurska je titula ukinuta 1830. godine, kad je Petar II prognao posljednjega guvernadura Vukolaja Vuka Radonjića iz Crne Gore.

2.2.1. Naselja

Njeguška je sela opisao Jovan Erdeljanović početkom 20. stoljeća, donoseći informacije o njihovim stanovnicima, porijeklu, istoriji, pomenima u arhivskoj građi. Opis savremenoga stanja njeguških naselja daju Lazar Božović i Gojko Kustudić u *Zapisima s Njeguša* (2021). Pregled koji slijedi dat je prema njihovim zapisima i studiji Dušana Otaševića *Njeguši kroz vrijeme* (1999).

Na severoistočnoj strani Njeguškoga polja nalaze se Dugi Do i Erakovići.

Dugi Do se nalazi ispod brda Bukovica. Od Vrpolja (njeguške pjace) udaljeno je 1,6 km. Godine 1925. selo je imalo 50 domaćinstava sa 246 stanovnika, što je najveći na popisu zabilježeni broj. Donedavno je u selu stalno živjelo jedno tročlano domaćinstvo, čiji nam je najstariji član bio informator (preminuo je prije predaje ovoga rada).

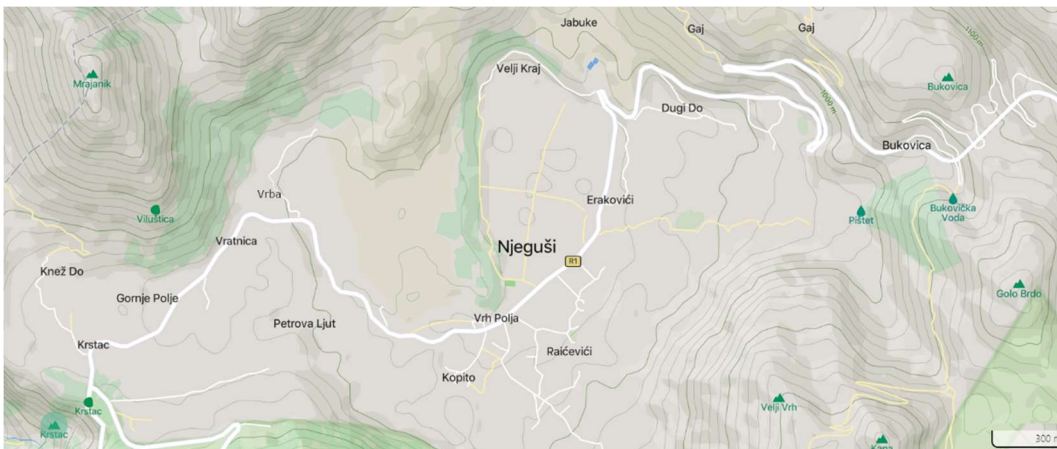
Erakovići se protežu duž 500 metara puta Njeguši – Cetinje. Kuće su grupisane u nekoliko redova. Dinastija Petrović je iz Erakovića, pa je u tome selu više kulturno-istorijskih spomenika. Osim toga Erakovićima pripada i zaselak Velji Kraj, koji je udaljen nekih 300 metara. Velji Kraj se smatra najstarijim naseljem Njeguškoga polja, ali izvornih Veljekrajana više nema, svi su se „iskopali“, ostala je samo jedna porodica Batrićevića.

Raićevići se nalaze na obodu Njeguškoga polja. Trgovačkim vezama bili su dobro povezani s primorjem i bogati, što se odražava i kroz urbanizovanost sela.

Kopito je smješteno na jugoistočnoj strani Njeguškoga polja. Od Vrhpolja je udaljeno 200 metara.

Vrpolje se smatra centrom Njeguša, jer se tu nalazi pjaca (trg), pošta i mjesna kancelarija. Tu se nekad nalazila i osnovna škola i ambulanta.

Vrba je selo na zapadnome dijelu Njeguškoga polja. Kuće su grupisane po rodbinskoj vezi (kao i u drugim selima). Izloženo je suncu veći dio godine i Njeguši ga smatraju jednim od najljepših sela. Prvi joj je pomen iz 1334. godine kao selo u Ledincu.

Mapa 2. Njeguško polje i naselja u njemu

Velji Zalazi se nalaze ševerozapadno od Njeguškog polja. Nalazi se nepuna 4 km iznad Svete Vrače u Kotoru. Selo ima četiri zaseoka: Donji i Gornji Gačevići, Knež Do i Krstac. Između 1925. i 1948. godine većina porodica iz ovoga sela (42 domaćinstva) kolonizovana je u Vojvodinu. Od devedesetih godina prošloga vijeka selo je potpuno pusto. Samo u zaseoku Knež Do dio godine provodi jedno domaćinstvo.

Na 12 km ševerozapadno od Vrpolja nalaze se **Mali Zalazi**. Poslije razornoga zemljotresa 1979. selo je gotovo u potpunosti raseljeno. U selu danas niko ne živi, a očuvano je svega pet kuća.

Žanjev Do, selo čiji pomen pratimo od 1337. godine, nalazi se od Krsca prema Kotoru. Selo je iseljeno početkom 1980-ih godina, a danas se obnavlja.

Najstarije i najveće selo lovcenskoga podvršja je **Mirac**. Nalazi se na jugozapadnim padinama Lovćena, iznad sela koja pripadaju Gornjem Grblju. Takođe jedno od najstarijih njeguških sela. Pominje se prvi put u povelji cara Dušana 1351. godine.

Na lovcenskim stranama nalaze se i **Čavori**, selo koje je ime dobilo po prezimenu porodica koje su ga naselile i formirale. Danas u njemu ne živi niko.

Selo **Poda** naselile su porodice iz Raičevića. Nije elektrificirano i u njemu danas nema stanovnika.

Njeguško selo **Majstori** nalazi se na Lovćenu. Poda i Majstori su jedno vrijeme pripadali Kotorском srezu, ali su vraćeni Njegušima. Prvobitno su bili zemljište Bjeloša (cetinjsko pleme), koji su ih dali u zalog („sve što se njih zove“) vladici Danilu Petroviću za 275 groša (Crnogorske isprave XVI–XX vijeka, 1964: 16–17). U predanju Majstora ostalo je da je Njeguše na Majstore naselio vladika Sava (nasljednik Danilov). Okruženi su planinskim vrhovima i odvojeni od okolnih

sela. Nijesu elektrificirani i u njima ljetnje mjesece provode dva domaćinstva Kustudija. Iseljavanje je počelo poslije Drugoga svjetskoga rata kolonizacijom u Vojvodinu, kad su dvije trećine stanovnika otišle. Posljednji stalni stanovnici napuštali su selo 1955. godine.

2.2.2. Stanovništvo

Smatra se da je najstarije stanovništvo ovoga kraja bilo vlaško. Vlasi su iz Zete (države) išćerivali stoku ljeti na ispašu u lovcénski kraj. Prva naselja nijesu bila u Njeguškome polju, već na padinama iznad Kotora – Vrba, Knež Do, Mali i Velji Zalazi, Žanjev Do, Mirac i Bostūr i pripadala su kotorskoj opštini. Otud su se često spuštali u Kotor i okolna mjesta i naseljavali se tamo. Prvi arhivski pomeni Njeguša iz tih mjesta datiraju iz 1330-ih godina i nalaze se u kotorskome arhivu. Na Njeguškome polju najstarije je naselje Velji Kraj.

Iz Istočne Hercegovine se, bježeći od zuluma, u 15. vijeku doselio prvo Punoš u Donji Kraj. Potom su se iz Hercegovine doselili i Erakovići (Herakovići) i Raićevići i pred njima je izgleda domicilno stanovništvo (Veljekrajani) uzimalo.

Dvojica Veljekrajana bili su vladike (mitropoliti) u drugoj polovini 17. stoljeća: Ruffim Veľekrãjskĩ i Vãsilije Veľekrãjskĩ.

Bilo je doseljavanja pojedinačnih porodica iz drugih crnogorskih krajeva, iz Bosne i Hercegovine, iz Raške. Ali su vremenom i raseljavani, naročito u 20. vijeku, đe su s ciljem sprovođenja agrarne politike i naseljavanja Vojvodine mnoge njeguške porodice preseljene u Vojvodinu.

Uporedni pregled broja stanovnika na popisima od 1948. do 2011. godine pokazuje dramatičan pad broja stanovnika, te da je u svim njeguškim naseljima prema popisu iz 2011. godine živjelo 116 stanovnika. To je manje nego prije pola vijeka u recimo danas raseljenim Podima.

	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2003.	2011.
Dugi Do	105	86	75	44	30	25	15	3
Erakovići	242	241	220	196	181	129	113	37
Kopito	98	94	68	47	44	44	30	10
Žanjev Do	65	54	61	28	5	-	2	-
Majstori	-	-	-	50	-	-	-	1
Njeguši (Vrpolje)	61	60	77	49	35	23	17	11
Poda	108	123	104	74	12	-	-	-

Raićevići	271	300	267	187	161	123	89	16
Vrba	141	121	93	77	66	41	34	10
Čavori	14	14	14	10	3	1	2	1
Mirac	304	351	292	258	230	123	80	27
Velji Zalazi	85	58	36	18	8	4	-	-
Mali Zalazi	90	101	61	5	2	3	-	-

Tabela 1. Kretanje broja stanovnika u neguškim mjestima prema popisima od 1948. do 2011. godine

Izvor: Usporedni pregled broja stanovnika 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991. i 2003. Podaci po naseljima. Podgorica, Zavod za statistiku RCG, 2005. / Monstat, Podaci o stanovništvu na nivou Crne Gore. URL: <https://www.monstat.org/cg/page.php?id=533&pageid=322>.

2.3. Položaj neguškoga govora u štokavskome narječju

2.3.1. Štokavsko narječje

U južnoslovenske jezike spadaju slovenski jezici koji se govore na Balkanu – od slovenačkoga na zapadu do makedonskoga i bugarskoga na istoku. Središnji dio toga područja zahvataju četiri standardna jezika koji imaju istu osnovu: bosanski, crnogorski, hrvatski i srpski (navedeni abecednim redom). Ta zajednička osnova je štokavsko narječje, koje je opšti i jedini dijalekatski sloj u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Srbiji, dok u Hrvatskoj postoje još dva narječja: čakavsko i kajkavsko. Torlački dijalekat, koji se govori na jugoistoku Srbije i u djelovima Kosova, uglavnom se ubraja u štokavsko narječje iako se od njega prilično razlikuje (upor. npr. Ivić 1985: 110 i dalje; za razliku od Lisca (2003: 143), koji ih izdvaja od štokavskoga).

Štokavsko narječje obuhvata staroštokavske i novoštokavske dijalekte.³ Staroštokavski obuhvataju četiri dijalekta: u Bosni i Hercegovini istočnobosanski dijalekat, u Crnoj Gori jugoistočnu granu crnogorskih govora, koja se u literaturi ima različita imenovanja (istočnocrnogorski, zetski, zetsko-lovcenski, zetsko-sjenički, zetsko-komski, zetsko-gornjopolimski, zetsko-južnosandžački) i koja se proteže i na Sandžak i dio Kosova, u Hrvatskoj slavonski dijalekat, a na Kosovu i u Srbiji kosovsko-resavski i smederevsko-vršački (Srbija).

³ Belić (2000: 273 i dalje) štokavski dijeli na staroštokavsku grupu, srednjoštokavsku i novoštokavsku govornu granu, koja je dosta drugačija od danas opšteprihvaćene podjele koju donosimo.

Novoštokavska su tri dijalekta istočnohercegovački (govori se na širokome teritoriju u Bosni i Hercegovini; u Hrvatskoj i Srbiji, a tu spada i severozapadna grupa crnogorskih govora), zapadni ikavski (u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Bačkoj u Vojvodini) i šumadijsko-vojvođanski (u Srbiji i Vojvodini). Detaljniji prikaz dat je na karti koja slijedi.⁴

Mapa 3. Štokavsko narječje (prema: Brozović & Ivić 1988), preuzeto iz Kapović 2015: 40–41.

Štokavsko se narječje na dijalekte dijeli na osnovu dva temeljna kriterijuma: na osnovu akcentuacije i alternanta starog ě.

Akcentuacija u štokavskim dijalektima može biti trojaka:

- najstarija: u kojoj se čuva neoakut ~ i najčešće je očuvano staro mjesto akcenta (slavonski dijalekat)

⁴ Prizrensko-južnomoravski, svrljiško-zaplanjski i timočko-lužnički dijalekti obilježeni na karti su torlački.

- starija: koju karakterišu dva silazna akcenta – došlo je do redukcije akcenatskoga sistema tako što je ukinuta razlika u intonaciji između neoakuta \sim i dugoga silaznoga akcenta $\hat{\ }$, a akcenat je uglavnom neprenesen (jugoistočni crnogorski govori, kosovsko-resavski, smederevsko-vršački i istočnobosanski)
- nova: u kojoj se povlače svi stari akcenti s nepočetnoga sloga na slog koji mu prethodi, pri čemu se javlja metatonija te se na novim pozicijama nalaze uzlazni akcenti (istočnohercegovački, šumadijsko-vojvođanski i zapadni ikavski).

U torlačkim govorima javlja se samo iktus i to uglavnom na starim pozicijama.

Kad je u pitanju alternacija \check{e} , u Crnoj Gori svi su govori (i)jekavski, a takav je i istočnobosanski. Govori u Srbiji i Vojvodini su ekavski s nekim ikavizmima (šumadijsko-vojvođanski i smederevsko-vršački), dok je kosovsko-resavski (kao i torlački) u Srbija i na Kosovu dosljedno ekavski. U zapadnome ikavskom, kako mu i ime kaže, $\check{e} > i$, dok su slavonski govori po ovome kriteriju raznovrsni.

2.3.2. Crnogorski govori i pozicija njeguškoga govora u njima

U literaturi su crnogorski govori uglavnom podijeljeni oštrom granicom na dva dijela: istočnohercegovački i zetski (uz sve gore navedene varijante naziva), upor. npr. Ivić (1985), Peco (1978)⁵.

Adnan Čirgić (2017: 49–50), poredeći osobine koje Peco i Ivić navode kao crte zasebnih dijalekata, navodi ove zajedničke elemente:

- ijekavica
- duži oblici zamjeničko-pridjevske promjene (npr. *tije(h)*, *tijem*)
- jekavska jotacija ($t\check{e} > \acute{c}e$, $c\check{e} > \acute{c}e$, $d\check{e} > \acute{d}e$, $s\check{e} > \acute{s}e$, $z\check{e} > \acute{z}e$)
- *dvje*, *svje*, *cvje* $> \acute{d}e$, $\acute{s}e$, $\acute{c}e$ (npr. *međed*, *śedok*, *Ćetko*)
- prilično zastupljena jotacija labijala
- konsonantski sistem proširen fonemima \acute{s} i \acute{z}
- $\check{e} + j > i$ (npr. *cio*, *sijati*), ali u gl. pridjevu radnom nijesu nepoznati ni oblici tipa: *śeđeo*, *viđeo*
- $-st$, $-zd$, $-\acute{s}t > -s$, $-z$, $-\acute{s}$ (npr. *plas*, *groz*, *priś*)

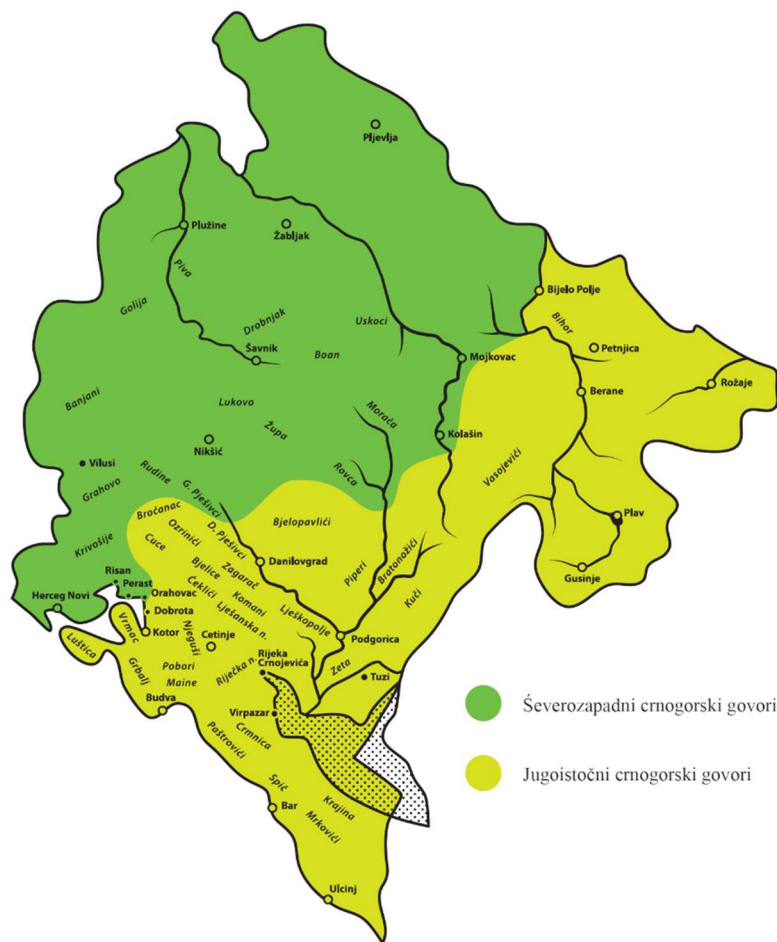
⁵ Pritom treba istaći da je Peco izdvojio ševerozapadnocrnogorski govorni tip kao zasebnu cjelinu u okviru istočnohercegovačkoga dijalekta.

- česta upotreba *-j < -đ, -ć* (npr. *goj, doj, moj*)
- česta upotreba infinitiva bez krajnjega *-i* (npr. *trčat, pričat*)
- dativ i lokativ *mene, tebe, sebe*
- enklitike *ni* i *vi*
- aktivna upotreba aorista i imperfekta
- deklinacija *Pero – Pera – Peru...*
- poremećen odnos između padeža mjesta i pravca
- upotreba genitiva mn. umjesto lokativa mn. uz prijedlog *po* (npr. *po kuća*).

Uz komentar da to nije potpun opis zajedničkih osobina, već samo onih koji su naveli pomenuti autori, Čirgić kao osnovnu razlikovnu crtu između dvaju prostora u Crnoj Gori ističe akcent: jugoistočne govore karakteriše starija, a severozapadne nova akcentuacija. Time zapravo ukazuje na činjenicu da, kako je ustvrdio V. Nikčević (2006) u crnogorskome jeziku postoji opšti, naddijalekatski (koine) sloj.

Severozapadni govori obuhvataju područje „od Orahovca, Perasta, Risna do kraja Herceg Novoga (i sva primorska mjesta između njih)“, tu spadaju i „govori Krivošija, Orjena, Grahova, Banjana, Rudina, Nikšića, Gornjih Pješivaca, Župe Nikšićke, Rovaca, Morače, kolašinski, mojkovački i gornji obodni krajevi bjelopoljske opštine, Uskoci, Jezera, Šaranci, Drobnjaci, Piva i Golija“ (Čirgić 2017: 115).

Jugoistočni su govori razuđeniji i bolje istraženi od severozapadnih. Obuhvataju „jugoistočnu Boku (od Dobrote), Grbalj, Paštroviće, Spič, Bar, Mrkoviće, Ulcinj, Krajinu, Crmnicu, Pobore, Maine, Braiće, Cetinje, Lješansku nahiju, Riječku nahiju, Katunsku nahiju, Ozriniće, Donje Pješivce, Bjelopavliće, Komane, Zagarač, Podgoricu, Zetu, Lješkopolje, Tuze, Kuče, Pipere, Bratonožiće, Vasojeviće, Plav, Gusinje i govore bjelopoljske, petnjičke i rožajske opštine. Tu spadaju i crnogorski govori u skadarskoj oblasti“ (Čirgić 2017: 121).

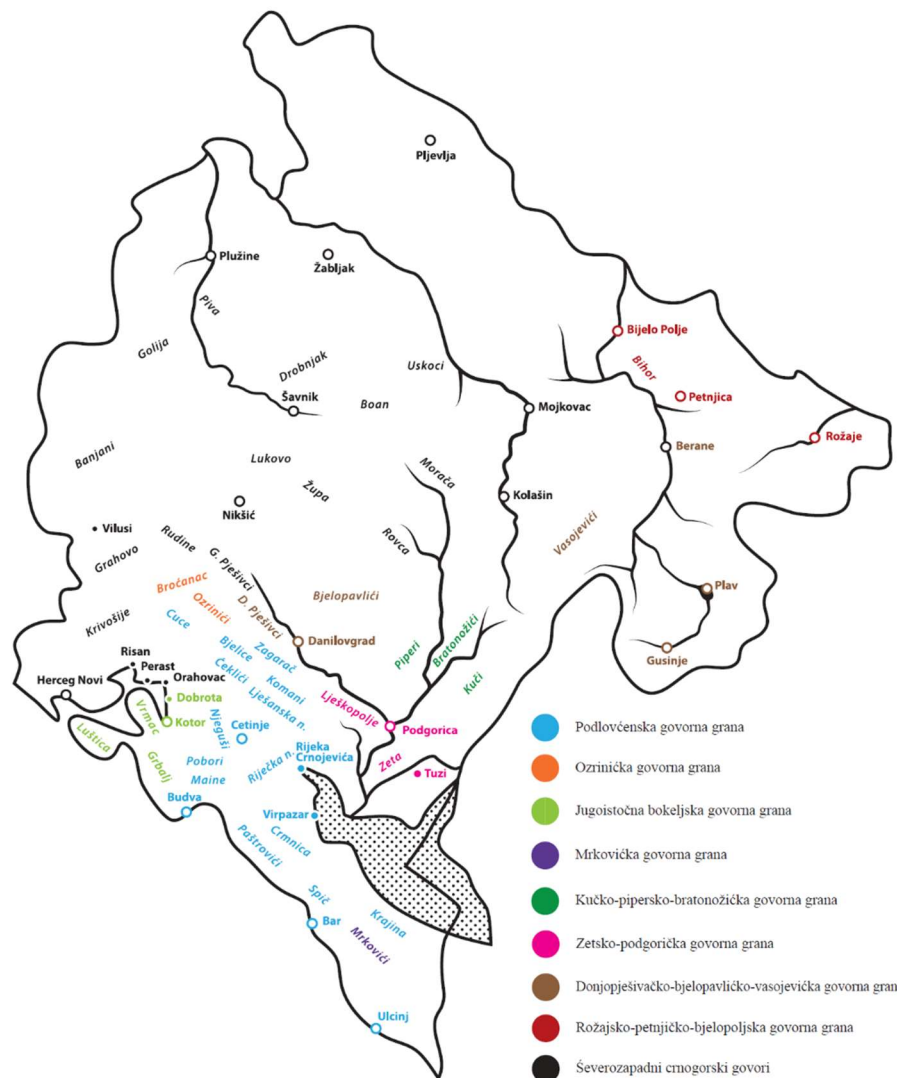

Mapa 4. Crnogorski govori, prema Čirgić 2017.

Jugoistočni se crnogorski govori mogu podijeliti na više govornih grana (v. Čirgić 2017: 121–143). To su:

- podlovcenska (obuhvata četiri nahije, osim Ozninića, i Crnogorsko primorje od Paštrovića do Mrkojevića, isključujući Mrkojeviće)
- oznička (Ozninići i Broćanac)
- jugoistočna bokeljska (Dobrota, poluostrva Vrmac i Luštica do Grblja)
- mrkovića (pleme Mrkojevići, između Staroga Bara i Ulcinja)
- kučko-pipersko-bratonožićka (plemena Kući, Piperi, Bratonožići u okolini Podgorice)
- zetsko-podgorička (govor grada Podgorice, Tuzi, Zete, Lješkopolja i crnogorski govori u okolini Skadra)

- donjopješivačko-bjelopavličko-vasojevička (Donji Pješivci, Bjelopavlići, Vasojevići i plavsko-gusinjska oblast, koja ima i neke svoje specifičnosti)
- rožajsko-petnjičko-bjelopoljska (od planine Hajle do Turjaka, „iznad Berana izbija na Lim te uz Lim do granice sa Srbijom, odakle prati granicu nazad do Hajle“ (Čirgić 2017: 141)).

Mapa 5. Govorne grane crnogorskih govora, prema Čirgić 2017.

Njeguški govor spada u podlvoćensku govornu granu. Toj govornoj grani pripadaju i govor Crmnice i govor Riječke nahije i svi katunski govori osim Ozrinića. Među ovim govorima nema većih razlika, ali se nailazi na pojedinačne, o kojima će biti riječi kroz poglavlja koja slijede. Osnovne zajedničke osobine navodim prema Čirgić (2017: 125–126).

Svi govori podlovcenske grane imaju dvoakcenatski sistem, s ukinutom tonskom opozicijom. Na otvorenoj ultimi u ovoj se grani može naći samo dugi akcenat, dok je kratki pomjeren na prethodni slog. U nekim govorima (Komani i Lješanska nahija) u dvosložnim muškim imenima može se naći " na otvorenome slogu (*Pērò, Stānà, Stānè*), dok je u njeguškome i ostalim govorima akcenat (i oblik) vokativa uvriježen i u nominativu ovih imenica (*Péro, Stâne*).

U većini ovih govora postoji (bolje reći postojao je, jer se danas čuje po izuzetku) alternant poluglasnika *g*, s izuzetkom govora Cuca, Bjelica, Komana, Zagarča i Lješanske nahije, u kojima je poluglasnik vokalizovan u *a*.

U svim ovim govorima (kao i u najvećem dijelu Crne Gore) dugi *ě* ima dvosložni alternant *ije*, a kratki *je* (uz uobičajene izuzetke tipa *brìjeg – brègovi, rìječ – rečit*).

U većini govora ove grane stara grupa *-al* poslije prelaska *l* u *-o* dala je *ā*, a grupa *-bl* dala je *-ā* u govorima koji čuvaju poluglasnik (*rèkā*) odnosno *-a* u govorima u kojima je on vokalizovan (*rèkā*). U Paštrovićima je grupa *-al* dala *-ā* (*imā, čerà*), a u Spiču labijalizovano *a* (*pjěvā^o, igrā^o*). Grupa *-bl* u Spiču i Paštrovićima dala je *ō* (*rèkō, pronašō*).

Konsonanti *s* i *ž* stabilan su dio sistema, kao i konsonant *ʒ*, čija je upotreba ograničena na riječi stranoga porijekla i hipokoristike. I konsonant *f* prilično je stabilan na čitavoj teritoriji, osim u Cucima, đe se supstituiše sa *v*.

Konsonant *h* je u Paštrovićima i Spiču izgubljen (u g. se javlja *-k: imēnā^ek*). U Crmnici se često zamjenjuje sa *v, j, k, f*, ali je ipak očuvan. Čuvaju ga Lješanska, Riječka i Katunska nahija, osim Cuca (u kojima se ili potpuno gubi ili supstituiše sa *v, g, k*).

Konsonant *j* je nestabilan, gubi se u imperativu (*nemō, glèdā*) i u superlativima (*nāboīī*). Sekundarno *j* javlja se u Spiču, Crmnici i Riječkoj nahiji u glagolskom pridjevu radnom u grupi *-uo* (*pānūjo / panūjo, strèknūjo / streknūjo*).

Finalni konsonanti desonorizuju se u Spiču, Crmnici i Riječkoj nahiji (*gròp, ròk, grāt*), u Paštrovićima se javlja promjena *-v > -f*.

Izražena je promjena *sn – šn, sl – šl, zn – žn, zl – žl*, npr. *šnāga, šlīna, žnām, žlīca*.

Od morfoloških crta ističu se duži nastavci u pridjevskoj promjeni (*tìjem, tìjēh / tìjē / tìjā^e / tìjā^eh / tìjā^eg* – zavisno od sudbine poluglasnika i konsonanta *h*), a u sintaksi nije izražena besprijedložna upotreba instrumentala socijativa.

Njeguški govor, videćemo, ne odstupa od ovoga opisa.

3. FONOLOGIJA

Prvi opis fonološkoga sistema njevuškoga govora dali su Ivić i Petrović (1981: 537–542), na osnovu informacija iz upitnika za OLA (koji je izvršio L. Vujović 1967). Nakon svojega istraživanja kritike je na račun toga opisa iznio Čirgić (2012a: 445–454). Opis njevuškoga akcenta dao je Čirgić (2012: 19–38).

U ovome dijelu rada biće prikazani konsonantski, vokalski i akcenatski sistem njevuškoga govora. Pažnju ću pritom skretati na dostupne podatke iz okolnih ili bližnjih crnogorskih govora, kao i na crte fonološkoga sistema koje se mogu rekonstruisati na osnovu tekstova Petrovića i Radonjića.

3.1. Konsonantski sistem

3.1.1. Inventar

Konsonantski sistem njevuškoga govora sastoji se od osam sonanata i 20 opstruenata.

Ivić i Petrović (1981: 537) taj sistem precizno bilježe:

Sonanti	opstruenti
v	p
m	b
	f
l	t
r	d
n	c
j	ʒ
í	s
ń	z
	ć
	ǰ
	ś
	ž
	č
	ǰ
	š
	ž
	k
	g
	x

U tabeli su konsonanti podijeljeni prema načinu artikulacije na sonante i opstruente. Sonanti su neutralni. Opstruenti se dijele na zvučne: *b, d, ʒ, ǰ, ʒ, z, ź, ž, g* i bezvučne (navedeni redosljedom parova sa zvučnima): *p, t, c, ć, č, s, ś, š, k, h, f*. Potonji konsonant (*f*) nema realizovani zvučni parnjak. Danas je ustaljen bezvučni izgovor velarnog [x], ali se nekad izgovarao kao zvučni spirant [ɣ], nezavisno od zvučnosti narednoga glasa. Ta je crta, sudeći po literaturi (upor. Bošković 1931: 179–196) i starim zapisima, bila tipična za prethodne periode, a danas se usljed obrazovanja i ujednačavanja putem standardnoga varijeteta [ɣ] čuje uglavnom ispred zvučnoga konsonanta. Dakle, riječ je o poziciono izmijenjenome izgovoru (v. 3.1.1.1.).

Opstruenti se po načinu artikulacije dalje dijele na okluzive (*b, d, g, p, t, k*), frikative (*z, ž, ž, s, š, š, f, h*) i afrikate (*ʒ, ʒ, ʒ, c, ć, č*).

Po mjestu artikulacije konsonanti u njeguškome govoru mogu biti:

- labijalni (usneni): *p, b, m*
- labiodentalni (zubnounsneni): *f, v*
- dentalni (zubni): *d, t, z, s, c, ʒ*
- alveolarni: *l, r, n*
- palatalni (prednjonepčani i srednjonepčani): *č, ʒ, ć, ʒ, š, ž, ś, ź, ł, ń*
- velarni (zadnjonepčani): *k, g, h*

O specifičnostima elemenata njeguškoga konsonantskoga sistema govoriću u nastavku.

3.1.1.1. *Fonem h*

Na podatak da se glas *h* u crnogorskim govorima čuje „slabo đe zdravo, postojano i na svakom mjestu u riječi“ ukazao je Vuk St. Karadžić u Predgovoru Poslovicama, štampanim na Cetinju (1836: XIV). U istome tekstu (1836: XXI) postojanost izgovora ovoga fonema konkretizuje: „A po ostalijem onuda mjestima (u Kotoru, Luštici, Krtolama, Grblju, Budvi, Mainama, Poborima, Braićima i Paštrovićima) i po Crnoj gori i po nahiji Barskoj čuje se glas ovoga slova vrlo dobro na kraju riječi, u srijedi pred poluglasnim slovima (n. p. u riječima *uzdahnuti, mahnuti*) malo slabije, pred samoglasnim slovima (n. p. u riječima: *hoću, hodim*) i među njima (n. p. u riječima: *nahodim, praha, muha*) još slabije (i to đe manje, đe više), a u početku pred poluglasnim slovima (n. p. u riječima: *hlad, hrana, hrom*) nimalo ili vrlo rijetko.“ Naknadna istraživanja pokazala su drugačije stanje na određenim teritorijama (Grblju, Mainama, Paštrovićima – upor. npr. Aleksić 1953: 336 i Aleksić 1940: 37), ali za Njeguše je ovaj opis i danas u velikoj mjeri tačan.

Na Vukov opis reaguje Rešetar (1907, prema 2010: 174–179), komentarišući da je taj prikaz „samo donekle tačan. (...) Ako se Vukov 'slabi' i 'malo slabiji' izgovor glasa *x* shvati kao spiritus asper (njemačko *h*) – što je sasvim tačno – onda moram reći da sam u Crnoj Gori često i na kraju riječi konstatovao glas *h*, a ne *x*,⁶ zatim na početku riječi ispred vokala kao i usred riječi možda pretežno potpuno gubljenje spiranta“ (2010: 174).

O prirodi, razvitku i supstituentima glasa *h* u crnogorskim govorima prvi je detaljnije, iako mu iscrpnost nije bila cilj, govorio Radosav Bošković (1931: 179–196, ovđe prema izdanju 1978: 7–

⁶ guturalni spirant

21), koji je crnogorske govore podijelio na one koji glas *h* čuvaju, na one koji mjesto njega imaju druge glasove i na one koji ga gube.

U toj podjeli govori „neposredne okoline Cetinja: to znači cela Riječka i Lješanska nahija i delovi Katunske nahije – plemena Njeguši, Čeklići i Bajice“ spadaju u prvu grupu, koja ima očuvan ovaj glas, ali uz „znatne fonetske modifikacije, i to u svima u istom pravcu. On je danas dvojake prirode: u početku i u sredini reči, i pred samoglasnicima, on je velarni zvučni spirant, a na kraju reči muklo *h* redukovane frikacije, svedeno u nekim govorima na prostu aspiratu; nijanse u intenzitetu frikativnosti postoje i u jednom i u drugom slučaju, i to i prema govorima i prema poziciji glasa u reči. I po fonetsko-fiziološkom momentu, i po akustičkom efektu i po tome što ga mlađe pokolenje već apercipuje glasom *g*, ovo zvučno *h* pretpostavlja u današnjem glasovnom sistemu ovih govora jednu fonetsku varijantu glasa *g*.“ (1978: 8)

Dalje (1978: 9) kroz primjere ukazuje na to da se glas *h* sporadično gubi isključivo kad njime počinje riječ ili kad se nađe u sredini riječi pred suglasnikom: „To nije slučajno. On je u tim pozicijama sveden vrlo često na prostu zvučnu vazдушnu struju, na kakvo zadnjevelarno slabo γ . To znači da glas \check{g} , u stvari, ima ovde dve fonetske varijante: on može biti jače i slabije, redukovane frikacije. Ali odnos $\check{g} : \gamma$ po jačini frikacije varira prema pojedinim mesnim govorima, (...) Valja isto tako spomenuti da ovakve nijanse u jačini frikativnosti, i kod \check{g} i kod *h*, prate i samu teritorijalnu razliku: najjače \check{g} – najbliže glasu *g* – ima govor sela B, a najslabije i \check{g} i *h* DS“, đe B stoji za Bjeloše (koji se graniče s njeguškim Majstorima), a DS za Dobrsko Selo u Riječkoj nahiji (neposredno uz Cetinje).

Ovđe moram istaći jednu stvar. Svrstavajući govore djelova Katunske nahije u prvu grupu, Bošković precizira: „U Katunskoj nahiji sam bio u selu Bjelošima u Njegušima i u selima Vojkovići (V) i Petrov Do (PD) u Čeklićima. U Bjelicama nisam bio“ (1978: 8). Istraživači istorijskih tekstova njeguških vladika i glavara pozivaju se na ovaj podatak o njeguškome govoru (Mladenović 1973: 92; Ostojić 1976: 104–106; Krivokapić 2009: 127; Nenezić 2010: 105), međutim niko od njih ne skreće pažnju na to da Bjeloši niti pripadaju niti su kad pripadali Njegušima, jedino Petrović (1972: 63) u sažetome opisu govora Ceklina u Riječkoj nahiji bilježi „(?)“ uz pomen Njeguša. Bjeloši su dio Cetinjskoga plemena, a ne Njeguša. Premda se ono što je zapisano u pogledu postojanosti tj. očuvanja glasa *h* u njeguškome govoru u ovome Boškovićevu članku nedvojbeno odnosi i na Njeguše, jer je dokazano upravo pomenutim istraživanjima tekstova znamenitih Njeguša, podatak da Bošković zapravo nije boravio na Njegušima ostavlja sumnju u

glasovnu vrijednost opisanoga njeguškoga *h*, na koju je u svom radu ukazao, a to se prije svega odnosi na izgovor glasa *h* najbliže glasu *g* u Njegušima.

Njegovu bi se tumačenju mogla suprotstaviti činjenica da glas *h* u povijesnim tekstovima ni u jednome primjeru nije supstituisan sa *g* (videti 3.1.1.1.3.).

Bošković dakle ovaj glas svuđe opisuje kao zvučni spirant, a ne, kako je ovđe naveden, kao bezvučni. Moj je opis definisan na osnovu onoga što se trenutno čuje na terenu, a to je u većini slučajeva bezvučno velarno [x] (*hrânīš, nīhovo, pūhne, glūh*), ili u nekim slučajevima na kraju riječi na [x] (*h* redukovane frikacije): *ix*. Konkretnije, [x] se čuje u riječima dobijenim na upit, dok je u slobodnome govoru uvijek ponešto drugačijega izgovora u zavisnosti od fonološke okoline i drugih specifičnosti vezanoga govora.

Opisujući *h* u govoru Mrkojevića i okoline, Vujović (1969: 169) ostavlja ovaj zapis koji se tiče Njeguša: „Za katunski govor *Bjelica, Čeklića i Njeguša* vrijedi u najopštijim crtama ovo: *h* se gubi na apsolutnom početku riječi (sem *Čeklića* gdje se ispred vokala čuva γ : *γīta^er, γōda*), a u svim drugim pozicijama $h > \gamma$, s napomenom da se u Njegušima pored γ čuje često i *g*: *pāzuyō, zādūya* (Bjelice); *siromāya, nāyīja, osāylo* (Čeklići); *mījeγ – mījeγa, dođōγ, pričāγ, mūga, ūgo, pūgnūt* (Njeguši, Mirac). Ovdje treba napomenuti da je Malecki u govoru Čeklića čuo na apsolutnom kraju riječi γ , a Bošković *x*, što će poticati od razlike među informatorima. Boškovićevo uopštavanje *x* za apsolutni kraj riječi u govorima Katunske nahije treba danas revidirati, jer se u katunskom govoru izgovara γ i na kraju riječi, kako se to jasno vidi iz mojih bilježaka za Njeguše. S Katunskom nahijom ide Grbalj, uz jednu napomenu: tamo je skoro sasvim $\gamma > g$, tako da dominira i u sredini i na kraju riječi glas *g* (*ūgo, pijāgu, trbūg* i sl.). To je jasan dokaz da postoji potpuni paralelizam u razvitku katunskog i grbaljskog govora, ali katunski govor u toj zajedničkoj evoluciji glasa *h* predstavlja mlađu fazu.“

3.1.1.1.1. Fonem *h* u materijalima OLA i na njima zasnovanom opisu

Ivić i Petrović (1981: 537) pišu da se ovaj fonem realizuje „kao [x] ili kao [γ], a često se mjesto nje pojavljuju i /g/ i /k/“. U vezi s distribucijom toga spiranta kažu (1981: 539) da se „javlja se u svim položajima u reči, ali se vrlo često, u istim pozicijama, paralelno realizuje i kao [γ] ili se zamenjuje sa [g] ('muxa || 'muyā, 'jaxā: || 'jaya:, st'rega || st'reya, 'nosā:gu || 'nosā:γu, b'jegu: || b'jeγu:). U inicijalnom položaju obično je γ'ra:na, ali i x'la:dān, dok je na kraju reči /x/ uglavnom

sačuvano sa normalnom realizacijom, posebno u Gpl (kri:'lɑ:x || kri:'lɑ:x), ali u pojedinim slučajevima srećemo se i sa realizacijom [ɣ] (ko:'zɑ:ɣ) i zamenom sa /k/ (ko'žuk).“

Čirgić (2012: 449) polemše s ovim opisom tumačeći ga kao tačan ali loš, budući da autori nijesu razdvojili ustaljene i tipične primjere od sporadičnih slučajeva.

U rukopisu Upitnika za OLA, koji je ispunio L. Vujović a na osnovu kojega je rađen opis Ivića i Petrovića, oblik *kōzâɣ* nije zabilježen.⁷ Dosljedno je za svaki genitiv množine zapisivano *h* (u zagradi), nikad ni *k*, ni *g*, ni *ɣ*. Ovo se kosi i s Vujovićevim stavom citiranim u prethodnome segmentu, da se na Njegušima, prema njegovim bilješkama, čuje *ɣ* i na kraju riječi. U njegovim bilješkama nijesam ga uspjela pronaći ni u jednome primjeru na finalnoj poziciji. No, pošto se u gornjem citatu poziva na Mirac, koji je bliži Grblju nego drugim njeguškim selima, a zna se da je govor Grblja istraživao nakon Njeguša, moguće je da je naknadno stekao drukčiji pogled na cjelovitu njegušku teritoriju.

Mogućnost varijanti *h* i *ɣ* zabilježio je u riječima *mùha* (*mùɣa*); *bùha* (*bùɣa*); *dàhnuo* (*dàɣnuo*), *odàhnuo*; *grèhovi* (*grèɣovi*), ali *grìjeh*; *sùhī* (*sùɣī*), ali *sùh* i *sùho*; *snàha* (*snàɣa*); *sòha* (*sòɣa*), dakle svaki put (a ipak nedosljedno) u medijalnome položaju.

Varijante *ɣ* i *g* < *h* imamo u ovim primjerima: *jàhā* (*jàɣā*), *jàgā* (*jàgao*); *pàzuo* (*pàzuoɣo*), *pàzugo*; *sùɣa* (*sùga*) (ali upor. *gore sùhī* (*sùɣī*), ali *sùh* i *sùho*); *glùhī*, *glùgī*; *strèga* (podvučeno *g*), *strèyi* (*strègi*), *strèye* (*strège*); *màcèga*; *bjèɣu* (*bjègu*), ali *bjèh*; *usàɣnuo*, *usàɣla* (*usàgla*); *pràh*, *pràha* i *pràga*; *vřh* (*vřg*), *vřha* (*vřga*), *vřhovi* (*vřgovi*), *nřhov* (*nřgov*), *nřhovōga/nřgovōga*, *svřjeh* (-*g*) („*danās: svřh*“).

Pravo *h* bez alternativnih izgovora javlja se u Upitniku na kraju riječi: *pàstouh* (*pastuh*), *nřh*, *lòpùh*, *oràh*, *gràh*, *odìh*, *trbùh*, *òcuh*, *hlàdan*, *tìh*, *tìhī*, *bjèh*, *stàrije*, *bih*; uz dva izuzetka: *vřh* (*vřg*) i *svřjeh* (-*g*) (*danās: svřh*). Nalazimo ga bez alternative i u intervokalnome položaju u nekolike riječi koje je dodatno istakao komentarom: *oràha* – „*čisto h!* (*žena s Njeguša*)“, *màhovina*, *kìhavica*, *kìhā* („*čisto h!*“), *ùho*, *ùha* („*ne osjeća se ɣ*“). Riječ *mořje(h)* zapisao je na ovaj način, ali čudi što je to jedini oblik G pl. zamjeničko-pridjevske paradigme u kojem je prisustvo *h* obilježeno kao fakultativno. Zamjenicu *nřh* u sandhiju zabilježio je u jednome primjeru sa *k* < *h*: *nřh* (*nřk*) *sam*.

⁷ Prema nekim zapisima u rukopisu stiče se utisak da je Vujović ostavio i neki prilog uz rukopis Upitnika s pregledom podataka, ali tome se (ako je i postojalo) nije uspjelo ući u trag.

Oblike 3. 1. pl. imperfekta donosi isključivo u varijanti sa $g < h$: *mògāgu* (pored ostavlja i komentar: „kratko u! Cetinje: mògāhu“), *šedijāgu*, *nòsāgu* („ $h > g$ “), *pecijāgu* („ $h > g$ “).

Uz to u Upitniku nalazimo i tri primjera u kojima je došlo do zamjene etimološkoga g sa h : *glòg*, *glògiña*, *glòhiña*; *snìeh* (*šnìeh*) za snijeg i *brìeh*, *brìeg*, *brìega*, *nà brìeh*, *ù brìeh*. Na primjere pojave h umjesto etimološkoga g u domaćim riječima nijesam naišla na terenu, ali se čuje (a to je potvrđeno u Čirgić 2009: 34) *bugānci* i *buhānci* (< ven. buganza – promrzline; upor. Lipovac-Radulović 2004: 42; Musić 1972: 139). Tomanović (1970: 227) upotrebu $h < g$ navodi kao karakteristiku bokeljskih govora: *prāh* (prag), *snìeh* (snijeg), pa navedeni primjeri u OLA za njeeguški punkt mogu biti rezultat uticaja južnih i zapadnih sušednih govora.

Iz svega ovoga dā se sumnjati u vjerodostojnost citiranoga zaključka Ivića i Petrovića da se mjesto h „često (...) pojavljuju i /g/ i /k/“ te naročito da se na kraju riječi „u pojedinim slučajevima srećemo se i sa realizacijom [ɣ] (ko:’zā:ɣ) i zamenom sa /k/ (ko’žuk)“: u materijalu na osnovu kojega je rađen opis za $k < h$ našli smo, mimo riječi *kožuk*, samo jedan primjer (*nìh* (*nìk*) *sam*), i to izgleda atipičan, jer u paradigmi te zamjenice nije naveden, a i svakako u toj poziciji s pomoćnim glagolom čini jednu fonološku riječ, pa se ne nalazi na kraju no u sredini; za finalno γ nijesam našla potvrdu ni u jednome primjeru, uključujući i onaj naveden u opisu (zabilježen je, ipak, primjer sa g : *vřg* i mogućnost upotrebe g umjesto h u zamjenici *svijeg*, što je jedini primjer za tu vrstu paradigme). U opisu je upitna i konstatacija: „U inicijalnom položaju obično je γ ’rā:na, ali i x’lā:dān“, jer je primjer *γrāna* jedina potvrda izgovora takvoga glasa u inicijalnome položaju, inače je ili h ili se glas gubi, što potvrđuju primjeri: *hūčī*, *hrānī* (uz *γrāna*), *hlādan*; (*h*)*lād*, (*h*)*òće*, (*h*)*lèb*; početnoga h nema u riječima: *reñ* (hren), *itā*.

Finalno $-h$ u genitivu množine imeničke promjene i Vujoviću je, reklo bi se, zadavalo muke, pa ga je bilježio uz svaki oblik genitiva pl., ali u zagradi. Čak je na jednome mjestu i ostavio bilješku kako „ista žena“ izgovara triput isti padežni oblik u različitome fonološkome obliku: sa h , bez h , sa \bar{a} (ostatak nečitak).

Zbog vremenske bliskosti, ovde ću dodati i napomenu o fonemu h u govoru Andrije Kustudije na audio-zapisu iz 1977. godine. U njemu se imenica *vřg* izgovara ovako: *vřg* (5x), *vřh* (1x), *vřgu*, *vřgōvā*, i dosljedno *navř*; dosljedno *ilādu*; g u 3. 1. pl. imperfekta: *brānāgū*, *zvāgū*; u 1. 1. sg. imperfekta i aorista očuvano: *nāžòγ*, *držāγ*, *srètoγ*, *rèkoγ*; intervokalno h izgovara se i zvučno i bezvučno, ali uglavnom očuvano: *Mřyo*, *Mřyov*, *nāhřu*, *nāhři*, *Mřyaile*, *siromāyu*; *nìhovo*, *nìgova* (2x), *nìgovu*; u gen. pl. imenica nalazimo: *Nègūšāg* i *Nègūšāh*, *ovřeh* *Grřbjānāh*, *ovřeh* *Grřbjānā*,

dřvāh, *Zālāzāh*; u g. zamjeničko-pridjevske promjene očuvano: *nāšřeh*, *ovřeh*; u finalnoj poziciji još: *siromā(h)*, *žāol-řh*, *řh*, *nřh* i uzvik *ah*. U početnoj poziciji bilježimo *htřo* i uzvik *řā*. Tursko ime *Maymüt-paša* izgovara sa zvučnom varijantom *h*. Nijednim primjerom nije potvrđena zamjena *h* > *k*.

3.1.1.1.2. Fonem *h* u njeguškome govoru u 21. stoljeću

Spirant *h* čuva se danas u svim pozicijama:

- u inicijalnoj: *hāj* (uzvik), *hājde*, *hājvān* (češće ipak *ājvān*), *hārčř*, *Hercėgovinė*, *hiłāde*, *hiłādu*, *hřmna*, *hřtno*, *hlėb*, *hōdnřka*, *hotėl*, *hrānė*, *hrānu*, *po hřbatu*, *hřpe*, *Hrvāckė*, *Hrvāti*, *hřka*, *Hřm*, *humōr*, *humorřsta*
- u medijalnoj:
 - o između vokala: *ālkohola*, *Amfilōhře*, *bjėhř*, *břha*, *ćāhu*, *dřnstāhř*, *Grāhova*, *grāhovskė*, *řmāhř*, *křhiřnu*, *Mihařla*, *mřha*, *mřhalica*, *nāhřř*, *nāhři*, *nřhova*, *nřhovo*, *nřhovu*, *ōsmřeha*, *prřhōdi*, *přhā* (3. sg. prez., ali *dřvā*), *snāha*, *sřho*, *suhomėřu*, *sřhopārno*, *uhāpsřm*, *řho*, *po řřhu*, *zāuhārno*, *zvāhř*
 - o ispred konsonanta: *drřř*, *dā bih ře*, *prehlāđřo*, *prehladu*, *přhnė*, *sāhranu*, *sahrānen*, *sahrānřvāli*, *uhvātė*, *zahvālnica*, *zahvālnica*
 - o iza konsonanta: *rāshōdi*
- u finalnoj:
 - o u leksičkim morfemima: *ōdmāh*, *uspjėh*, *vāzdřh*, *vřh*, *vřh*; u uzvicima: *řh*, *ōh*, *ōh*, *přh*, *řh*
 - o u gramatičkim morfemima: *bih*, *bjėh*, *drřgřeh mjėstāh*, *mėžėdāh*, *mořeh*, *nādnřcāh*, *nė bih*, *nėgřškřeh*, *nřh*, *ōcāh*, *ogōrčeniřeh*, *onřeh*, *ovřeh stārřeh*, *pādoh*, *po drřgřeh mjėstāh*, *porōdřcāh*, *prāznřeh křcāh*, *rėkoh*, *svřeh onřeh repřblikāh*, *izā řřeh bōrōvāh*, *řřeh nāřř tadāřřř Petrōvřcā*, *o řřeh pārā*, *markřrā bi řh*, *u vřh řřeh břdāř*.

Zabilježeni su primjeri s djelimičnom redukcijom finalnoga *h*: *strāř*, *ōdmař*, koji odgovaraju Boškovićevu opisu o prostoj aspiraciji.

U isto vrijeme može se konstatovati da se u mnogima od ovih slučajeva, a svakako u svakoj od ovih pozicija, mogu naći primjeri bez *h*, i to i kod istih govornika, npr. *po hiłādu* i *pō ōvācā* i *kōzāh* i više i *ponėřto krāvāh*; *od ovře mlādiřeh*, *od izdājnřkāh* i *ćūdā e*; *po onře rřpāh*, *mnřeko ot kōzā*, *od ōvācāh* i *ot krāvāh*... Situaciju možda najbolje prezentuju primjeri: *ma da ře ōslōvāh*, *ōžėn bi*

bîlo za jèno dvjē-trî gòdine... ali da^je ùslōvā u istoj rečenici nakon koje slijedi pauza; ili: *ājte, rēko, sād / nāšli^jste, rēkoh, trāpove*, koje kazuje jedan govornik u dvije uzastopne rečenice, što ukazuje da ni tempo govora nije mogao uticati na (ne)javljanje finalnoga *h* u istome obliku jedne riječi, niti je fonološka okolina mogla ograničiti izgovor toga glasa.

Gubi se takođe u ovim pozicijama:

- u inicijalnoj: *ājde, ājte, alīnu, āpšeno, ilādu, lādī, ladīna, lādno, lēba, lēbom, òcāsno, òce, òceš, òcete, òcu, od^jo, odīla, odīli, odīlo se, odīt, rāpāv, rāmā*
- u medijalnoj:
 - između vokala: *doākao, grētē, dōdīli, naodīli, poāpsīli, poārāt, snaōdī*, u nekim orijentalizmima: *sāt* (< *sahat*), *sān* (< *sahan*)
 - ispred konsonanta: *e^j* (< *ih*) *je lākše držāt, jā^jbi^je, Navr̄pōla, p^jenū* (pijenūt (< pijehnuti = izdahnuti, umrijeti, isključivo o đetetu), *pūnūlo, samorānica, svē^jbi^jti, manīt, olād^jo, privāt^jo*
 - iza konsonanta: *Arāndijo*
- u finalnoj: *ōdmā, ĩma t^je prīčā, preko t^je b^jdā, rēko, vol^jo^jbi* (1. l. sg.), *dō^jyr, nā^jyr*

Krajnje *h* u genitivu množine imenica nije etimološko, razvilo se najvjerojatnije pod uticajem pridjevsko-zamjeničke paradigme, a specifikum je šire crnogorske teritorije: na čitavoj teritoriji srednjokatunskih i lješanskih govora može se čuti, kako kaže Pešikan (1965: 147) kod starije generacije naporedo s oblicima bez *h*, a kod mlađe generacije je rijedak; ima ga u govoru Krtola (Aleksić 1953: 336), Lepetana (Tomanović 1935: 68, 71), u govoru Crmnice (Miletić 1940: 294, 401–402) rijedak je (u varijanti *-āh* i *-īh* odnosno *-āk* i *-īk*). Vušović (1927: 19) ga u govoru „istočne Hercegovine“ (okolina Nikšića i plemena Grahovo, Banjani, Rudine, Golija) bilježi supstituisanog sa *g* („ali se običnije ovde gubi“), tako i u Grblju (Ćupić u Vujadinović 2000: 30), U Spiču (Aleksić 1941: 17) i Paštrovićima (Aleksić 1939: 18) supstituisan sa *k*. Nema ga u Pivi i Drobnojaku (Vuković 1938–39: 50–58), nema ga ni u Bjelopavlićima (Ćupić 1977: 36), ni u istočnocrnogorskome dijalektu (Stevanović 1933–34: 66–70). U njevuškome govoru i danas postoji, ali već prilično rijetko (kod srednje generacije javlja se tek po izuzetku, kod mlađe ga nema), a nije dosljedno ni kod pojedinačnih govornika starije generacije. Vidno je da se u istim primjerima i javlja i ne javlja, tako da se ne mogu odrediti okolnosti koje opredjeljuju njegovu upotrebu.

- U analiziranome korpusu javlja se: *cigārāh, cřkāvāh, domaćinstāvāh, đřvāh, dvanāes hīlādā Crnogōrācāh, dvānāes sēlāh, dvōe Zālāzāh, Ęrākovićāh, gōdinu dānāh, grādōvāh, grōbōvāh, ìmā Běćirāh, ìmā Mārkovīcā, ìmā Māštrāpāh, ìmā Rāūtāh, i švīeh Nēgūšāh, i švīeh onīeh repūblikāh, is cīelīeh nāhīāh, izā tīeh bōrōvāh, iznad Studēnācāh, kōlko ĵe kūcāh, kōmītāh, kōzāh, lūdīh, mēžēdāh, nādnīcāh, naspram ovīeh drūgīēh sēlā, Nēgūšāh, nīh sedandesēt kūcāh, nō preo fīeh rūpāh, onīeh trgōvācāh, o fīeh kolācāh, òvācāh, pērāh, pē-šez gōdīnāh, pe-šez zāvāh, po Cūcāh, po četřdesēt porōdīcāh, po Čēklīcāh, po drūgīeh mjēstāh, po kūcāh, po Nīšīcāh, po Zagārācāh, porōdīcāh, prāznīeh kūcāh, preo Nēgūšāh, prīe dvjēsta gōdīnāh, put Mājstōrāh, s Nēgūšāh, sīrāh, stōlicāh, strūkāh blītvē, Talijānāh, tīeh Nikōlicāh, trīdēs i něšto gōdīnāh, trīdēs i pēt porōdīcāh, trīdēs porōdīcāh, trīez drūgāh, ūslōvāh, vūkōvāh.*
- U analiziranome korpusu javlja se: *breme đřvā, četřnāez gōdīnā, dānā, dēse dānā, dēse pāsōšā, dēsēt kīlā, dōsta pūtā, đřvā, dvādēz gōdīnā, dvāes kīlā, dvānāes kīlometārā, dvānās gōdīnā, gōdinu dānā, i òvācā i kōzā, ilādu ì pō kīlā, ìmā gōdīnā, Ęma tīe prīcā, ìmām srāstākā, is knīgā, i Zālāzā, kōzā i òvācā, kūbīkā, nēkolko gōdīnā, něšto kōzā, Nēgūšā, od Ardānovīcā, od Vūjkovićā, òsam dānā, òsam mjēsēcā, òsam rāzředā, o Stojānovīcā, ot Pejātovīcā, ot pe-šes mjēsēcā, ot strīcēvā, ot šēsēt gōdinā, pedesēt ěūrā, pedesēt mētārā, pe-šes brātā, pe-šez žākā, petnāes òvācā ili dvādēs kōzā, petnāez dānā, petnājz gōdīnā, po katūnā, po pēt krāvā, pō trī ì pō ilāde òvācā i kōzā, po trīdēs i šēs porōdīcā, po trīes vrēcā, preko pedesēt gōdīnā, preko fīe břdā, prīe dese dānā, prīe trīez gōdīnā, prīed dvāez dānā, sedamdesēt kūbīkā, sedamdesēt mōmākā, sedam-òsam inēkcījā, sedam-òsam stōtīnā, sprema Brāīcā, stanovnīkā, stō gōdīnā, stō mētārā đřvā, šēs pūtā, šesnāez gōdīnā, šēz dućānā, tīeh podātākā, trīdēs ūćenīkā, trīdēz gōdīnā, trīes ěūrā.*

Supstitucije *h* drugim glasovima izuzetno su rijetke: ima primjera supstitucije ovoga glasa spirantom *v*, izuzetno se rijetko umjesto njega javlja guturalni okluziv *k*, zabilježeni su i primjeri sa *h* > *g* i nijedan primjer sonanta *j* umjesto ovoga fonema.

Zamjena *h* > *k* potvrđena je u svega u par primjera, i to na kraju riječi: *Tō sam ĉūo ot štārīek i kao đřete, nēkoliko vōdāk nārōdnīeh, sa žzvōrāk tūn*, i u sredini (ovo je jedini ovjereni primjer): *pīkāt* (govoriti *pīh*) – *ne pīkā nō jēži ili se đřigni*. Supstitucija *h* > *g* javlja se u ovim primjerima: *ćāgu dōži, dok ig je, da ig uzīmā, nīgovi*. Kod jednoga informatora pratimo slijed: *a bīlo ih je, bīlo jg je dōsta* (ovo nije jedini slučaj, ali je najtipičniji usljed uzastopnoga ponavljanja identične

konstrukcije s različitim izgovorom), što svjedoči i o nemogućnosti određivanja pozicija u kojima dolazi do supstitucije ovoga glasa nekim drugim glasom kod govornika, ali i potvrđuje da je danas već nemoguće donositi zaključke o sudbini ovoga glasa u nješuškim selima.

Zabilježena je i zamjena $h > v$, isključivo uz vokale zadnjega reda (najstabilnije, iako i dalje izuzetno rijetko, iza u , što je lako objašnjivo labijalnim izgovorom sonanta): *isto se snavòdīm*, *isto se snaòdīm* (isti govornik i v i \emptyset), *ne ñavodī*, *navodīli* (navedeni leksemi nikad se ne izgovaraju sa h , a neuporedivo su češći s grupom ao : *naòdī*); *nēmaū mi krāve štò povārāt* (uz češće *poārāt*); *sūv* (kod mlađe generacije češće je finalno v , kod srednje i starije češći je stariji oblik *sūh*), *glūv* (takođe generacijski uslovljeno: mlađi češće *glūv*, stariji češće *glūh*, ali nije dosljedno, ima i slučajeva da ista osoba kaže *glūh* i *sūv*), *skūvāt*, *pā se jò kūvālo* (uvijek *kūhiña*, nije ovjereno *kūhāt*), *dūvā* (ali samo *pūhā*, vjerovatno je *dūvā* uticaj školstva i medija), *duvān*. Nesigurnost izgovora h vidi se i u primjeru: *būhavica* i *būgavica* (rastresita zemlja; upor. *būhav* Skok I, 229).

3.1.1.1.2.1. Grupa *hv*

Grupa *hv* u nješuškome govoru danas ima različitu realizaciju:

- očuvana je: *uhvātē*, *uhvātīla*, *zahvātīt*, *za pòhvalu*, *zahvalīvāmo*
- $hv > f$: *dofāti*, *fātāt*, *prifātīli*, *prifātīt*, *ufātē*, *ufātīli*, *ufātio*, *ufātīš*
- $hv > v$: *dovāti*, *privātīli*, *svātīt*, *uvātī*

Na Nješušima je dosljedno *fāla/fāla* i *fālā ti*, *fālā yi*, a OLA bilježi i *fāliša/fāliša* (hvalisavac).

Jedan isti govornik kaže: *ćāhū fātāt māčke...* i *uhvātē jēža* i to u gotovo pa neposrednome slijedu. I po tome što u okolnim ili bliskim govorima koji su monografski opisani prije 50 ili 100 godina niđe nije zabilježeno postojanje ove grupe (Bošković 1978: 9), već umjesto nje nalazimo *f*, ako ga imaju, ili v ,⁸ reklo bi se da je proces išao u smjeru ukidanja grupe *hv*, a ako je tačan zapis Boškovića – i u smjeru ukidanja izgovora glasa h , no može se pretpostaviti da je uticaj standarda koji se širio putem školstva i kasnije posredstvom medija zaustavio i preokrenuo taj proces, barem kad je grupa *hv* u pitanju.

⁸ U istočnocrnogorskim govorima *f* (Stevanović 1933–34: 48), u Crmnicima *f* i v (Miletić 1940: 295–296), u srednjokatunskim i lješuškim govorima v (kod „netipičnijih govornika“ često i *f*), u Paštrovićima *f* od osnove *hval-* i *f/v* od osnove *hvat-* (Jovanović 2005: 164–165).

3.1.1.1.2.2. Grupa *htj-*

Grupa *htj-* u današnjem njeгушkom govoru ima uglavnom oblik *šć-*: *šćèli*. Ni ovđe nema uslova da se odrede lokaliteti određenih zamjena.

3.1.1.1.3. Evolucija konsonanta *h* u njeгуškome govoru prema istorijskim izvorima

U jeziku vladike Danila (Mladenović 1973: 91–92) *h* se u svim pozicijama čuva: i u inicijalnoj (хоће, храни, хлеб), i u medijalnoj (доходе, не имаху, блеху) i u finalnoj (ихъ, ихъ, врхъ, послухъ). Postojan je u genitivu množine imenica, uz svega jedan izuzetak (неколико кӯһѧ). Tako i u stranim riječima: хесапъ, похоръѧтитъ, хазне, спахие.

Radonjići takođe imaju *h* u svim pozicijama, uz malobrojna odstupanja (Krivokapić 2009: 127–130), pri čemu se svi primjeri u kojima *h* u nekim slučajevima izostaje u drugima javljaju i sa njim.

Kod Petra I Petrovića (Ostojić 1976: 104–106) suglasnik *h* se, slično današnjem stanju, u svim pozicijama i čuva (хоће, ходити, хайтеру; нахія, духовнимъ, метеха; нихъ, главарахъ, могахъ) i gubi (Ерцеговине, оѧаше, ришѧанскога; Граово, ниове, ниова; веръ, писа – 1. l. sg. aor., да и помире), s tim što se svi primjeri izgubljenoga *h* javljaju i u varijanti s *h*. Javlja se i neetimološko *h* u svega nekoliko primjera: увехло, махрамом, хагах.

Ovaj se konsonant ne supstituiše vokalom *v* niti *j* ni u jednome slučaju u jeziku Petra I. S druge strane, ima primjera da se *h* javlja umjesto *k*: Вухсановиѧемъ, Нихшицке, Нихшиѧахъ, Нихшиѧе (Ostojić 1976: 105).

Vrlo je slično stanje i u jeziku Petra II (Vušović 1930: 107–108) kad je ovaj konsonant u pitanju. Uglavnom se *h* stabilno čuva, čak i u nekim starijim oblicima (*lagahne, malehno, tanahna, njihna...*), u riječima iz turskoga jezika (*džehenem, zohor, kahvam, hala...*), javlja se i u pozicijama đe mu etimološki nije mjesto (*uvehnuti, neuvehle, kahur, harapskijem, haginoga...*). Ima i primjera da se *h* gubi u svim položajima riječi (*rana, riščanskoga, itro, ta, orizont, aljinah, andžara; samorana, tioga, njiove; mežu nji, rana ljuti, tisuća mrtvi, iz petnije žilah*). Nije ovjerena upotreba *k* ili *g* umjesto *h* na kraju riječi. Teško je kod Njegoša komentarisati pitanje sudbine konsonanta *h* i njegovih supstituta, jer postoje različite verzije teksta. Poznato je nesaglasje između autografa *Gorskoga vijenca*, u kojem stoji *drhtim* i *drhtaše*, i prvoga (bečkoga) štampanog izdanja, đe nalazimo *drktim* i *drktaše* (Mladenović 2005: 215).

I Nikola I (Nenezić 2010: 105–109) uveliko ima očuvano *h* u svim pozicijama (*hram, hoće, Hristu, Husein; izjahala, Mehmed, nehotice, Grahovac, drhti; bih, tijeh, strah, ostarah, gostih*,

tvoijeh), uz primjere povremenoga gubljenja takođe u svim položajima (*leba, rišćane, oćeli, odio, ladno, râne; njiovo, greota, naodile, saranjuju; od našie, povr Šare, siroma*). Na kraju genitiva množine imenica *h* se rijetko javlja, a povremeno se gubi i iz pridjevsko-zamjeničkoga pluralnoga genitiva. „Evidentno je često izostavljanje suglasnika *h* iz fonemske strukture zamjenice *njihov*“ (Nenezić 2010: 107). Neetimološko *h* javlja se povremeno: *hrđavo, hrđave, haždaju, hrvāča, hrvaju, uvehnut*.

3.1.1.1.3.1. Grupa *hv*

Kod vladike Danila grupa *hv* je postojana: хвала, похвалѣна, захвалѣм (се) (Mladenović 1973: 91), ali je istovremeno zabilježena promjena *hv > f*: фала, фалиω, зафалѣно... (Mladenović 1973: 92). Zanimljivo je da je u pismima Radonjića (a u pitanju je period vladike Danila) grupa *hv* uvijek dala *f* (Krivokapić 2009: 129).

U jeziku Petra I (Ostojić 1976: 105) grupa *hv* ima trojaku realizaciju: čuva se (ухвате, ухватила, ухваћена, похватат), *hv > hf* (ухфатили, ухфаћенога, ухфаћени, похфатани, похфалу) i *hv > f* (уфатити, фатат, уфатит, фалећи), a postojanje grupe *hf* pokazuje da je proces prelaska *hv* u *f* bio u toku.

Nenezić (2010: 108), s pozivom na Vušovića (Prilozi, 17)⁹, bilježi da „Petar II na mjestu ove grupe ima samo suglasnik *f*“, no situacija je kod njega drugačija. Govoreći o suglasniku *f*, Vušović (1930: 109) je zapisao: „U rečima sa grupom suglasn. *hv*-, frikativna se artikulacija zvuka *h* prenela na potonji suglasnik (*v*), te smo tako dobili frikativno *f*“ i navodi primjere iz Svobodijade: *fala, falna, falit, fatat, fatate, pofatismo, pofataše, pofaćaju*. Međutim, ovđe je presudno što se dati stav nalazi u segmentu posvećenom suglasniku *f* te je i interpretirana samo ta situacija, što ne znači – niti se to u Vušovićevu tekstu ičim tvrdi – da je ona jedina, a to se vidi i po primjerima *dovati, prifatiše* koje Vušović donosi na prethodnoj stranici (1930: 108). U istoj *Svobodijadi* nalazimo i mnoštvo primjera s očuvanom grupom *hv*: *pohvališe, zahvališe, hvala tebe, hvale (G.), pohvalno, hvalna*, pa i s odbačenim *h*: *povataše, private, uvati*.

U tekstovima Nikole I Petrovića grupa *hv* razvila se u tri smjera: *hf* (*uhfatio, zahfalit, pohfalno...*), *f* (*sfatio, fata, obufaća, fala*), *v* (*privatimo, svati, vatamo*) (Nenezić 2010: 107).

⁹ U pitanju je očito separat, otud razlika u paginaciji.

3.1.1.1.3.2. Grupa *htj-*

Umjesto *ht-* kod vladike Danila javlja se *kt-*: ктио/ктиω (Mladenović 1973: 92), a tako je i u pismima Radonjića (Krivokapić 2009: 128–129), u kojima nalazimo primjere *ht > kć* (кћеше) i *ht > kt* (svega jedan primjer ктиω). Mladenović sličnosti pronalazi u crmničkome govoru (Miletić 1940: 477), u kojem glagol *htěti* glasi *kčět*, što govor vladike Danila odvaja od srednjokatunskih govora, u kojima je tipičan oblik *ščět* (Pešikan 1965: 171).

U grupi *htě-* u jeziku Petra I konsonant *h* supstituiše se fonemom *k* (нектећи, ктио, не кћесте, кћела...), ali u istim situacijama uz grupe *kt*, *kć* javljaju se i grupe *šč*, *st* (шћаше, стио). Naporedno postojanje svih grupa govori o istovremenom procesu zamjene *h* sa *k* i jekavskog jotovanja (Stevanović 1933–34: 47, Ostojić 1976: 105). Ipak činjenica da kod vladike Danila nema grupe *šč*, koja je danas jedina na tome terenu, kazuje u prilog tezi da je u grupi *ht* neznatno ranije došlo do izmjene *h > k* te da je ubrzo jotovano *ć* uslovalo izmjenu grupe *hć > šć*, od koje kasnije nastao i oblik *stio* (upor. Stevanović 1933–34: 47).

Kod Petra II ima *hć* i *šč* i rjeđe *ć*, *kć* i *ść*. (Nenezić 2010: 108–109). Nikola I u svojem pisanju grupu *ht* uglavnom čuva (*htjeli*, *htjeo*, *htjeti*, *htio*), ali ima i drugačijih oblika: *kt* (*nekcene*), *šč* (*ščelo*, *ščah*), *oć* (*ćah*, *ćavah*, *nećah*) (Nenezić 2010: 108).

Fonem *h* se dakle u njeguškome govoru realizuje na različite načine, što je dokaz nestabilnosti sistema. Iako istorijski izvori i dijalektološki zapisi iz ranijih perioda pokazuju da je fonem postojan te da njegova artikulacija ide u smjeru zvučnoga velara, danas ipak pretežu inovacije kao posljedica standardnojezičkih ujednačavanja pa se uglavnom izgovara kao bezvučni velar [x].

3.1.1.2. Fonem *f*

Ivić i Petrović (1981: 539) navode da je konsonant *f* u njeguškome govoru „prilično redak, a sreće se u nekim tuđicama (frume'ti:n, 'ka:fa), mada se i u njima obično supstituiše fonemom /v/ (va'šisti, 'višek,¹⁰ ovi'cijer, va'žō:la, p'rovesor). Takav je uglavnom slučaj i sa grupom xv- ('va:li: se, ali 'fata:).“

Nije jasno otkud su za ovaj segment Ivić i Petrović crpili informacije, jer se leksemi na osnovu kojih rade opis ne nalaze u rukopisu Upitnika (*provesor*, *višek*, *vašist*), a one koji se nalaze ne potvrđuju uvijek njihove stavove (vidjeti niže). Ipak neke od tih riječi ostale su zabilježene iz

¹⁰ Ovakav je akcenat u originalu.

gotovo istoga perioda na snimku Andrije Kustudije, kod kojega možemo čuti i *višëke* (ne *višek*, kako ga bilježe Petrović i Ivić), i *vašisti*, i *ovicîr*, i *Vilîp*, i *šëv*, i *vamëlu*, i *vamîlîjâ* (g.), ali i *oficîri*, *fînî*, *ufâtë*, *ufâtîli*, *fâlîl*, *Stëfan*, *s famëlôm*, *formîranû*. Danas su uobičajeni oblici *oficîr*; *fašisti*, *fišëk*, *pröfesor*...

Čirgić (2012a: 449) Ivić-Petrovićevo konstataciju o niskoj frekventnosti konsonanta *f* naziva neprihvatljivom: „Istina je da je alternacija *f* : *v* mjestimično zastupljena u njevuškome govoru, ali brojni primjeri potvrđuju da glas *f* u njevuškome govoru nije rjeđi no što je to inače slučaj u crnogorskome jeziku. Samo u inicijalnome položaju mi smo zabilježili ove primjere: *fadžôla*, *fakîn*, *falcâda*, *falit*,¹¹ *fâlsan*, *fâlja*, *faljîvât*, *famëlja*, *fanjëla*, *fëlj*, *ferào*, *fêrije*, *fermât*, *fëta*, *fëtak*, *fisan*, *fîšnût*, *fljâka*, *fôjkoša*, *fôrca*, *francuzîca*, *frânza*, *frdžöpac*, *fregât*, *frîjes*, *frkadëla*, *fîkûn*, *frkuncîc*, *frutîjera*, *frûto*, *fukàra*, *fukârîlûk*, *fuljîka*, *fûrda*, *fûrmina*, *Fûs(t)* (top.), *fuštânj*, *fuštîja*.“¹²

Očito je da je u 40 godina, koliko je prošlo između dva sprovedena terenska istraživanja (1967. i 2008/09), došlo do promjene u pogledu postojanosti i prisustva konsonanta *f*. To se dâ suditi i po tome što i Ivić i Petrović i Čirgić za potvrdu suprotnih teza navode istu riječ: prvi *važôla* i drugi *fažôla*. No i Čirgić u *Rječniku njevuškoga govora* (2009: 65) uz odrednicu *fažôla* stavlja uputstvo „v. vadžola“, što upućuje na to da su ovjerena oba oblika, ali i da je očito oblik sa *v* češći u upotrebi. Oblik *vûrda* rjeđi je od oblika *fûrda* (iznutrice), dâ se zaključiti na osnovu istoga uputstva u *Rječniku njevuškoga govora* (Čirgić 2009: 249). Valja primijetiti i da Čirgić (2009: 217) bilježi leksem *šuvît*, koji se tako javlja i u njegovu korpusu, a taj sam oblik i ja čula, no u OLA nalazimo *šuvît* i *šufît*. U ovome leksemu supstitucija *f* > *v* danas dosljedna (upor. Lipovac-Radulović 2004: 342 za jugoistočnu Boku *šûfît* < ven. *sofita*, it. *soffocare*). Oronim *Ćàva* (prijevoj na Lovcenu) albanskoga je porijekla (alb. *qafë*). Od talijanskoga *fazzoletto* u njevuškome je *vaculët*. U glagolu *rovitât/rofitât* vidi se zamjena izvornoga *h* (< njem. *roh* – sirov) sa *v*, a onda *v* sa *f*.

Čirgić je u citiranome dijelu naveo samo riječi s početnim *f*, stoga ovde donosim i riječi u kojima se *f* danas javlja u drugim pozicijama: *äftulu*, *kafânu*, *kâfu*, *kâfâ*, *nâ kâfu*, *kafîc*, *prifâtîli*, *šöferima*, *könfôra*, *konfiskovao*, *tëlefôna*, *telefônâ*, *jëftîn*, *potrëfîh*, *izmâtûfî'o*, *efëndîja*, *kerefëke*, *marifët*, *pofermào*, ali *âsvâlt*. Premda je češća sa *f*, imenica *kafa* čuje se i s *v*: *kâvu*, *pò kâvu*, ali *kafâna* samo tako.

¹¹ *fâlîl* (= nedostajati; pogriješiti), *fâlîl* (= hvaliti).

¹² U originalnome tekstu leksemi nijesu akcentovani. Akcente sam unijela radi potpunije slike, prema *Rječniku njevuškoga govora* (Čirgić 2009: 65–68).

Problematičan je opis Ivića i Petrovića (1981: 539) u vezi s grupom *hv*-: „‘va:li: se, ali ‘fata:‘“. U Upitniku je oblik *vâlîm* zaista naveden, ali potom prekrizan i pored njega podvučen oblik sa *f*: *fâlîm* (što je i jedini oblik koji se danas čuje). U nastavku slijedi potvrda u obliku imenice: *fâlîša*, *fališa* (hvalisavac). Više primjera i elaboraciju evolucije grupe *hv* vidjeti u 3.1.1.1.2.1. i 3.1.1.1.3.1.

Danas na Njegušima nema potvrda za Ivić-Petrovićeve primjere: „Fonema *f* sreće se mesto inicijalnog /v/ i u nekim posebnim slučajevima ('fene:, fre'sina, pored 'vene:, v'rijes, ali uvek fe:ne 'vene' Pl subst.).“ Ovjereni su oblici *vřěžu* i *vrežina*. S druge strane, Čirgić u Rječniku (2009: 66) navodi leksem *fěĺ* sa značenjem „crni svileni veo“, što je očito potvrda opisane promjene s početka riječi. Značenje „razrok“ u njeguškome govoru imaju pridjevi: *frĺ*, *frĺāv*, *frĺôk* (< vrljook), *vrlôkās* (< vrljookast), *vřĺāv*. Otašević (2012: 68, 70) navodi *feštît* uz *veštît* (< it. vestito; muško odijelo, upor. Lipovac-Radulović 2004: 375). Orijentalizam *fildžan* u njeguškome je govoru uglavnom *vižân*, rjeđe *fižân*.

Fonem *f* prelazi u *p* samo u onim okolnostima koje su tipične za širi crnogorski prostor: tako na Njegušima pored *Stěfân* ima i *Šćěpac*, *Šćěpčević*; *prîganice*, *isprîgāh* (*prîgāt* – pržiti < lat. *frigere*, upor. Musić 1972: 212), *prosùla* (tiganj, juž. it. *fresola*, upor. Musić 1972: 213), *polumēnta* (< lat. *fundamentum*, upor. Musić 1972: 208) – na Cetinju je danas *polumēnta* i *podumîlenta* (sopstveno svjedočanstvo). Ovo je osobina širega crnogorskoga terena: iste riječi zabilježene su i u govoru Crmnice (Miletić 1940: 362), Bjelopavlića (Ćupić 1977: 199 *prîganice*, *prîgāt*, *polumēnta*, *podumēnta*), srednjokatunskim i lješanskim govorima (Pešikan 1965: 268 *podumēnta*, 271 *prîgāt*), Vasojevića (Stijović 2004: 492 *prîganice* i *prîgāt*).

Ovđe moram dati još jednu napomenu: Ivić i Petrović upotrebu fonema *f* u govoru Njeguša dokazuju primjerom *frumetîn*, koja u Njegušima nije ovjerena – ni prošloga stoljeća ni danas. I sâm Vujović, ispunjavajući Upitnik za OLA, na osnovu kojega su Ivić i Petrović iznijeli svoje zaključke, zapisuje: „rumetîn, frumetîn (Cetinje)“, kako je i kod drugih leksema bilježio onđe đe bi uočio razlike između govora cetinjskoga i njeguškoga. I danas je u svim njeguškim selima *rumetîn* jedini oblik od te osnove (ovjeren je i standardni leksem *kukurüz*), a taj se oblik javlja i u snimku Andrije Kustudije, nastalom deceniju poslije Vujovićeva istraživanja. U formi *rumetin* ovaj se leksem javlja i kod Nikole I Petrovića (Nenezić 2010: 230).

3.1.1.2.1. Konsonant *f* u istorijskim zapisima s Njeguša

Konsonant *f* stabilan je član konsonantskoga sistema u jeziku svih Petrovića (Mladenović 1973: 92–93; Ostojić 1976: 103; Nenezić 2010: 109–110) i Radonjića (2009: 131–133).

3.1.1.2.2. Konsonant *f* u okolnim govorima

U govoru Crmnice *f* postoji kao dio konsonantskoga sistema (Miletić 1940: 359–362), u govoru Cuca se javlja samo po izuzetku, ali što se ide južnije (Bjelice, Lješanska nahija, Lješkopolje) *f* je stabilnije (Pešikan 1965: 121), u istočnocrnogorskom (Stevanović 1933–34: 48) je stabilan dio sistema, kao i u Paštrovićima (Jovanović 2005: 161).

Konsonant *f* danas je stabilan član sistema njeguškoga govora. Sudeći po jeziku Petrovića, moglo bi se pogrešno zaključiti da je ta stabilnost povijesna konstanta. Zapisi ipak pokazuju da je fluktuacija u izgovoru bilo i da se, makar na Majstorima, izgovaralo *v* umjesto *f* u mnogim pozicijama. Supstitucija *f* sa *p* koja je u pojedinim primjerima zabilježena u njeguškome govoru javlja se na široj crnogorskoj teritoriji.

3.1.1.3. Konsonant *ž*

„Redak je i konsonant /ž/, koji se pojavljuje najčešće u stranim rečima (žȁ:'mija, 'žȁ:da, 'žȁnda:ri), ali ponekad i u slobodnoj varijaciji sa /ž/ (ko'žuk, pored običnijeg ko'žuk)“, pišu o ovome palatalu Ivić i Petrović (1981: 540). Čirgić (2012a: 450) i ovu konstataciju naziva proizvoljnom i pojašnjava: „Da je netačna, potvrđuju i sami autori koji navode primjer *kodžuk* umjesto običnijega *kožuk* (jer kako bi inače nešto što je rijetko ili neobično zamjenjivalo ono što je obično, često ili ustaljeno?!), ali i brojni drugi primjeri koje smo zabilježili pri proučavanju njeguškoga govora – samo u inicijalnome položaju npr. *džȁda* (i u toponimiji *Džȁda*, *Džȁda kroz alügu* i sl.), *džȁpȁt se*, *Džȁramine* (top.), *Džardȁn* (top., dvorište ispred kuće Petrovića), *džebȁna/džebeȁna*, *dženȁbȁtnica*, *džȁmba*, *džȁnta*, *džȁra*, *džȁpa*, ili u drugim položajima u riječi, npr. *bȁdža*, *bȁkȁndža*, *bȁdž*, *bolȁndža*, *demȁrodžak*, *dovidžȁt se*, *fadžȁla*, *frdžȁpac*, *odžȁklȁja*, *vadžȁla* i dr.¹³ Dakle, suglasnik *dž* u njeguškome govoru ne razlikuje se ni po čemu od stanja u crnogorskome jeziku uopšte (a primjeri pokazuju da se ne radi o 'stranim rečima' već o riječima stranoga porijekla).“

¹³ Akcente sam postavila prema *Rječniku njeguškoga govora* (Čirgić 2009).

Čirgićevome komentaru mogu se dodati još nekoliko primjera u kojima se ovaj konsonant javlja *vižân, interezžīe, žābē* (pril.), *Tupažîc* (prezime), *žākōvā, žèp* (pored *špäg*), *žāre* (upor. „žāra f. posuda od pečene gline sa dvije ručke, ćup; it. *giara*, riječ *ar.* porijekla“ – Lipovac-Radulović 2004: 382), *būža* (otmjeniji, bogatiji čovjek), *bužâk* (smetlište), *gânža / gānač* (kuka za vješanje mesa; upor. Lipovac-Radulović 2004: 103, *gānač, gančîn* < it. *gancio*),¹⁴ *penžatīrāt* (stavljati đon na cipele), *salizāo* (oblagati kamenom; upor. Lipovac-Radulović 2004: 304 *salīž, salizāt* < ven. *salisao*).

3.1.1.3.1. Odnos ž i ž u njeguškome govoru

Slobodna upotreba ž i ž u njeguškome govoru rijetka je, ali primjera ima, i to u svim pozicijama u riječi: *bīž/bīž* (grašak), *buzažîn/buzažîn* (vrsta platna koje se koristilo za pravljenje *buze* – skorupa sa surutke), *žāndār* i *žāndār*, čak i u onomastici *Župāni/Župāni* (zaselak).

Dvostrukost izgovora i činjenica da ima primjera u kojima se ž javlja na mjestu etimološkoga ž mogu sugerisati na to da se nekad u ovim pozicijama izgovaralo ž. Na to bi mogla upućivati i izvjesna nestabilnost u pogledu povremenoga izgovora domaće riječi *kōžūk* kao *kōžūk* koju pominju Ivić i Petrović (1981: 540).

U tom smjeru bi se možda moglo razmišljati i o reinterpretaciji zapisa ž u spisima Petrovića i Radonjića, koje se navode u nastavku.

3.1.1.3.2. Konsonant ž u povijesnim izvorima Njeguša

Nema potvrde da je vladika Danilo ijednom napisao slovo *μ*, iako su ga pisali ljudi u njegovom neposrednom okruženju (Mladenović 1973: 29–30). Ponekad se bilježi grafemom ж: сръжба (pored etimološkoga pisanja сръбе, a dvostrukim bilježenjem Mladenović potvrđuje da je u pitanju grupa *džb* a ne *žb*), мажарию, мажариє, кажалиєра, спєнжали, скѹжасмо, окламажиѧ, Живѹ. Isto se potvrđuje i kod gubernadura Radonjića (Krivokapić 2009: 168).

U njeguškome je govoru ovaj konsonant uglavnom stranoga porijekla. Javlja se u orijentalizmima i romanizmima, a još nije uspostavljen njegov stabilan odnos prema fonemu ž. U

¹⁴ U Čirgić 2009: 69 navodi se odrednica *gânža*, no informator iz Erakovića nam je na upit o ovome leksemu odgovorio da se kaže *gānač*, a kontekstualizovao ga je kroz primjer: *so tògā gânža*.

ovome slučaju inovacije idu u suprotnome smjeru od onoga što je u upotrebi na široj teritoriji (*Župāni* umjesto *Župāni*).

3.1.1.4. Konsonant *ʒ*

Ova zvučna afrikata javlja se u riječima romanskoga porijekla ili riječima koje su došle preko romanskih jezika (upor. arap. *zèra*). Distribucija joj je stoga ograničena i nije zabilježena na kraju riječi.

U rukopisu Upitnika za OLA ne nalazimo nijedan primjer za konsonant *ʒ* u njeguškome govoru, no Ivić i Petrović (1981: 540) zapisuju: „Fonema *ʒ* u materijalu je potvrđena samo u leksemi 'biza i izvedenici bi'zi:n“, a o distribuciji kažu da nema materijala kojim bi se potvrdilo prisustvo ovoga fonema u početnoj i završnoj poziciji (1981: 538). Čirgić (2012a: 451) ovome dodaje više primjera: *bizàk* (pas), *bûza* (vrsta skorupa od surutke), *bronzoglävile* (osoba velike glave), *bronzîn/brozîn* (vrsta kotla), *brônza*, *fränza* (polna bolest, sifilis), *magazîn*, *ozovîna* (*Sambucus racemosa* i *Sambucus nigra*),¹⁵ a popis se može dopuniti i riječima *buzazîn/buzažîn*, *zèru* (*zera* = malo), *mazîja* (jak momak), *špênza* (trgovina).

Vuk (1836: XXVIII–XXIX) pominje da se u „đešto u Crnoj Gori i po susjednome primorju u đekojim riječima“ *z* izgovara kao *ʒ*, za što navodi primjere *zipa* (m. *zipa* = kamen), *zub* (m. *zub*), *zora* (m. *zora*) te po izgovoru nalik tome i *zeneral* (m. *đeneral*). Od ovih riječi na Njegušima je potvrđen leksem *zîpa* (jedan je informator iz Erakovića kazao *žîpa*, ali iz istoga sela imamo više potvrda za *zîpa*), a kod informatorke s Mirca zabilježen je i oblik *zemjanê* (m. zemljane: *stàvjao se u onê žàre zemjanê*). Ista je informatorka dvaput mimo toga izgovorila *zèmlja*, pa je vjerovatno u datome iskazu riječ o distantnoj prezervativnoj asimilaciji, a ne o stabilnoj izgovornoj crti, te ne možemo potvrditi njegovu upotrebu u riječima slovenskoga porijekla.

3.1.1.4.1. Konsonant *ʒ* u istorijskim tekstovima Petrovića i Radonjića

Mladenović (1973: 93–94) napominje mogućnost postojanja ovoga konsonanta kod vladike Danila u riječima stranoga porijekla i navodi primjer *зенера*, koju tako zapisuje isključivo kad se obraća mletačkom generalnom providuru za Dalmaciju (inače je *ђенералах*, *ђенералах*, *ђе* *с* ima vrijednost *đ*) i *спензе* (novac, trošak), koja se, viđesmo, i danas u značenju trgovine koristi u

¹⁵ I ovđe sam dodala akcente radi potpunije slike, prema *Rječniku njeguškoga govora* (Čirgić 2009).

njeguškome govoru: *špênza* (Čirgić 2009: 215). Javlja se i u pismima Radonjića (Krivokapić 2009: 135–136).

Na osnovu navedenih primjera zaključuje se da je u njeguškome govoru distribucija konsonanta *ʒ* ograničena na medijalnu i inicijalnu poziciju, ali nema potvrda upotrebe ove afrikate na kraju pojedinačne riječi. Pod uticajem obrazovanja danas se kod mlađih rijetko čuje, ali se može govoriti o njenoj (relativnoj) stabilnosti jedino u leksemu *bizîn*. Mlađi su ispitanici na pitanje koristi li se ovaj konsonant odgovarali: *a kàko nè – bronzîn, bizîn*, ali na pitanje izgovaraju li sami tako nijesu davali pouzdane i jasne odgovore. Čini se da je *bizîn* jedina riječ u kojoj se ta afrikata čuje među pripadnicima svih generacija, zabilježena je i kod mlađih u spontanome govoru.

3.1.1.5. Konsonanti *ś* i *ž*

Ova dva frikativa karakteristika su svih crnogorskih govora (Čirgić 2017: 117, 122). I u njeguškome su konsonantskome sistemu zastupljeni, pri čemu je, kao i u ostalim krajevima, *ś* značajno češće od *ž*. Produkti su jotacije, najčešće jekavske, ali i nove, a javljaju se i u antroponimiji i perifernoj leksici (uzvicima). S obzirom na to da su najčešće rezultat jotacije, ovi fonemi imaju ograničenu distribuciju.

Ivić i Petrović (1981: 540) daju ovakav opis: „Foneme /ś ž/ sreću se, prva vrlo često a druga sasvim retko, u rezultatu novoga i jekavskoga jotovanja, sporadično i u proklitičkim spojevima (ś-e'no:m, iz-e'ne:).“

3.1.1.5.1. Konsonant *ž*

Fonem *ž* se u početnoj poziciji javlja samo sporadično (pri tepanju *žâto, žàba* i u antroponimima *Žàja, Žàga*, upor. Čirgić 2012a: 447). U završnoj poziciji ga nema. Na Mircu smo na upit zabilježili *ženica* i *žènica* (dem. od žena, pri tepanju), a potvrdu za oboje dobili smo i od informatora iz Raićevića. U medijalnoj poziciji nalazimo ga u glagolu *izès, izèla, izèdēm, izede* (3. l. sg. aor.), infinitivu *mřžèt* (uz *mřžèt* i *mřžjèt*), prilogu *izutra*, u imenici *koževina* (meso od kože), pridjevu *kòžī sīr, kòžā stàza, kòžū pròvaru, ot kòžē dlākē, kòžīh, kòžē mlī'eko*, zabilježen je i oblik *kožâčkī jezīk – a zborīli smo vâzda, kùčo mōja, crnogòrskī, àda nř'esmo kožâčkī jezīk imàli* (vjerovatno neka narodna etimologija, blend *kòžī* (koziji) i [?]*kožâčkī*¹⁶). Osim toga čuje se u određenom

¹⁶ Znak [?] označava rekonstruisani, mogući oblik, nepotvrđen na terenu.

fonološkom okruženju, đe je posljedica asimilacije po mjestu artikulacije: *gvòžža, rāžžèli, ž žètètom...* U ovim slučajevima javlja se samo pred palatalom *ž* (i to ne kod svih govornika, čuje se i *ž žètelinē*), dok se ispred *ń* izgovara jasno *ž*: *bež ñèga, prož ñèga*.

3.1.1.5.2. Konsonant *ś*

Fonem *ś* javlja se u svim pozicijama, pri čemu se u finalnoj nalazi samo u uzvicima: *is, muś, kiś, guś* (upor. Čirgić 2012a: 447). Za početnu poziciju nek posluže primjeri iz *Rječnika njeguškoga govora* (Čirgić 2009: 219–220) i *Njeguškoga rječnika* (Otašević 2012: 203): *śaktāt/śahtāt (se), śēcāt, śèdalo, śèdikoka* (vrsta biljke), *śèdnīk, śedōčīt, śedōk, śèka, śekīra, śèknūt, śèmeñāk, śenokōs, śèñ¹⁷* (predošćaj), *śeñāt, śèt* (savjet), *śètovāt, śīka* (tepanje za kravu), *śīkica, śīkna*. U korpusu ima više primjera, ovome ćemo dodati samo priloge *śūtra* i *śutrādān / śutrīdān / śūtrī dān*. Navodimo neke primjere za medijalni položaj: *prèksūtra, naśèkli, ośècao, ośīñāk* (gnijezdo osa), *paśalūk, pāśī, pròśāk, prośačica* (zadnja dva prema OLA, ali se danas čuje i *pròśāk* kod najstarijih i *pròśjāk* i *pròsijāk* kod srednje i mlađe populacije), *pośècaū, pośedōčīt, pòseče* (3. l. sg. aor.), *pośekōtine, pri'èśèdnīka, prośèñāla, starośèdiōcā, ũśeka* (vrsta gljive što raste na drvetu), u deminutivnome pridjevu (bez tepanja): *maèśnī*, u zbirnim imenicama *klāśe* (OLA) i *ōśe* (oštra pšenična pljeva, Čirgić 2009: 162), u toponimiji: *Prèśeka (pot Prèśekōm), Pāśā plōča, Pāśī kām* i antroponimiji: *Vèśo, Dīśo* (vok.), *kod Āśa* i u primjeru sa sekundarnim jatom: (*vòdu*) *kīśelū, kīśelī, kīśelō (ml'jeko)*. Javlja se i kao rezultat asimilacije prema mjestu artikulacije: *iśćèpkāna, ścèla*, pri tepanju: *rādośnica, jèši, śīn*. Ispred palatala *ń* čuje se jasno *š*, a ne *ś*: *š ñīm, šñègovi* (kod najstarijih, inače *śñègovi*).

Primjere proklitičkih spojeva koje pominju Ivić i Petrović *ś-enôm, iz-enē* te enklitičke i složeničke spojeve koji se nalaze u Upitniku *dvaes-èdan, vās-e vīdijo, nās-e* nijesmo čuli na terenu, a to nam je usmeno potvrdio i Čirgić. Ovakve govorne oblike (ipak kao rijetke) pominje i Petrović (1972: 62) u govoru Ceklina (Riječka nahija).

3.1.1.5.3. Konsonanti *ś* i *ž* u povijesnim tekstovima Njeguša

Budući da grafemi *ś* i *ž* donedavno nijesu bili u zvaničnoj upotrebi (uvedeni kao mogućnost u crnogorski jezički standard 2009. godine), ograničenost grafije onemogućava nas da s preciznošću govorimo o njihovome prisustvu u korpusu istorijskih tekstova. Mladenović (1973: 90¹⁸⁴) samo u

¹⁷ U Upitniku za OLA: *śèñ me ubi od ñèga*.

fusnoti navodi primjer *изъели*, u kojem poluglasnik potvrđuje izgovor *zj*, uz primjer *уѣаха* („uzjahao“) u kojem je *đ* nastalo od *ž* (jotacija *-zj- > -ž-* opisana je u crnogorskim govorima, upor. Miletić 1940: 392, Vušović 1927: 17, a vidi se i danas po tome što se nadimak *Žäga* često piše, a potom i izgovara *Žäga*¹⁸).

Ovaj sam glagol (*uzjahati*) uvrstila u fonološki upitnik. Informatori su izgovarali *uzjäähāt*, ali su dosljedno sugerisali da zapravo ne bi ni iskoristili taj glagol, već tvorenicu *pojähāt*, *pojähēm*, što prvi oblik čini neautentičnim za današnjega govornika.

Krivokapić (2009: 134–135) u jeziku serdara i gubernadura Radonjića nalazi stanje sličnu onoj opisanoj kod vladike Danila, što se može pratiti putem bilježenja grupe *svě sa se*, a potvrđen je i primjer *uđaha sa ć* (= *đ*) kao kod vladike Danila.

Bilo je rasprava o tome kako bi Njegoš bilježio *ś* i je li ga nastojao zabilježiti (upor. Marojević 2003: 214–216). Marojević ortoepski rekonstruiše jotaciju u primjerima *šutradan*, *pašu* (ali *päsšjēga* mileta u jednome stihu), pa i u enklizi *namīlōšće* (< na milost *će*). Na ova je pitanja nemoguće dati pouzdan odgovor s obzirom na ograničenost Njegoševe grafije, ali i grafije ostalih znamenitih Njeguša iz 17–20. stoljeća.

Konsonanti *ś* i *ž* javljaju se, dakle, na očekivanim pozicijama u njeguškome govoru: kao rezultat jekavske jotacije (*šekira*, *mřžět*), kao rezultat novije jotacije (*kòžī*, *klāše*), kao rezultat jednačenja po mjestu tvorbe (*gròžže*, *iščěpkāt*), u ekspresivnoj leksici (dem. *maěšnī*), u onomastici (*Prěšeka*) itd.

Postojani su u svim pozicijama u kojima se javljaju na čitavoj crnogorskoj teritoriji, ali se može govoriti o dvostranim inovacijama: s jedne strane, kad je riječ o konsonantu *ś*, treba istaći da kod mlađih pod uticajem obrazovnoga sistema u leksemima koji se rjeđe koriste umjesto *ś* uvode *sj*, no dokaz nesigurnosti u tome pogledu i neobičnosti grupe *sj* za autentičnoga govornika jeste i postojanje oblika *pròsijāk*, u kojem se novonastala grupa *sj* razbija vokalom *i*.

S druge strane, četiri informatora sam pitala kako bi rekli umjesto *ne mrzi me – nemô me...* Dva informatora su dala infinitiv *mřžět* (srednja i starija generacija), jedan *mřžět* (srednja generacija) i jedan *mřzjět*. Oblik *mřzjět* dat je nakon prilično razmišljanja, tako da se ne može smatrati autentičnim, osim u pogledu smjera u kojem idu inovacije u jeziku. Broj ispitanika je nedovoljan

¹⁸ U pitanju je poznati režiser, koji je jedno vrijeme bio i ministar kulture i političar, pa se njegov nadimak često pominjao u kolumnama.

da bi se dao konačan odgovor. Vrijedi napomenuti da je u srednjokatunskim govorima i u Crmnici ovjeren samo oblik *mřžět*, što može značiti da je to bio i njeguški oblik, ali opet može biti i razlikovna crta između ovih govora.

3.1.1.6. Sonant *v*

U njeguškome govoru sonant *v* je aproksimant, ima slabiju artikulaciju te se u određenim okolnostima – uvijek ili povremeno – gubi, a u nekima se izgovor redukuje. Opis koji za izgovor ovoga sonanta u Crmnici daje Miletić (1940: 228) u potpunosti vrijedi i za Njeguše: „Labiodentalna artikulacija je doduše sasvim obična (...), ali se, naročito u intervokalnom položaju, donja usna često ne pomera unazad toliko koliko je potrebno za artikulaciju pravoga *v*, tako da karakteristični prolaz ne gradi donja usna sa gornjim sekutićima nego obe usne, pri čemu usni otvor ostaje duguljast.“

Ipak, ovaj je fonem u Njegušima, kao što Pešikan (1965: 117–118) ističe za srednjokatunske govore, znatno stabilniji nego u Crmnici. U njeguškome govoru gubi se u istim pozicijama kao u srednjokatunskim govorima (a slična je situacija i u riječkim govorima, pa i u govorima Boke, upor. Petrović 1972: 63, Tomanović 1970: 226–227).¹⁹

3.1.1.6.1. Sonant *v* u grupama *Cons.* + *v* + *ě*

Od značaja su u ovome dijelu grupe *svě-* i *cvě-* u kojima se u njeguškome govoru *v* gubi:

- *svě-*: *šedök* (< svjedok), *šedöčīt* (< svjedočiti), *šětovāt* (< svjetovati), ali: *svjěckī*, *svjětłōs* (imenica *světlo* < *světlo*)
- *cvě-*: *četâ* (< cvjeta), *čětastū* (< cvjetastu, na cvjetove), *Čětko* (< Cvjetko).

U grupi *dvě-* ovaj je sonant postojan: *dvjěsta*, *dvjěma*, s izuzetkom imenice *mežěd* (< medvjed), koja je u tome obliku potvrđena na znatno širem području, pa je i dijelom crnogorskoga standardnoga varijeteta.

Ovđe navodim i primjer *jěverica*, koji bilježi OLA (što Pešikan /1965: 117/ tumači kao disimilaciju prema sljedećem slogu), ali danas za takav izgovor nijesam našla potvrdu: informatori su dosljedno kazivali *vjěverica* (za više primjera grupe *vj* vidjeti u dijelu o jotaciji).

¹⁹ I njeguškome govoru *v* se gubi usljed prastare redukcije u grupi *b + v*: *öbalu* (ob-val-a), *obālīt* (< ob-val-iti), *öblāk* (< ob-vlak), *öblās* (< ob-vlast), *objěsi* (< ob-věs-iti) (analogijom prema *objěsīt* i neprefigurirani glagol *bjěšāt*: *pā äko čete me objěsīt sāt käd i Krüšku – bjěšāte*), *obečāt* (< ob-večati), *obör* (< ob-vor), *obrěci*, *obrěčete* (< ob-vr-ći), *obrñūla* (< ob-vr-nula), *obršili* (< ob-vršiti), *obukovāt* (< ob-vuk-ovati).

3.1.1.6.2. Sonant *v* u intervokalnome položaju

U položaju između vokala u njeguškom govorniku sonant *v* pokazuje povećanu nestabilnost u ovim slučajevima:

- u paradigmi glagola *prävīt, stävīt, zaborävīt* i njihovih tvorenicama postoji jasna tendencija manje ili veće redukcije *v* (što često zavisi od izvanjezičkih karakteristika – brzine govora i sl.): *naprävīli, poprävīmo, stävīmo*
- u nekim prezimenima: *Maričevīci, Vūlovīci, Popovīci, Petrovīca, Ščepčevīcā*, ali i: *Petričevīca, Maričevīci*, Ivić i Petrović (1981: 542) bilježe i *Popovīci, Dubovīk*
 - o za razliku od ovih prezimena, prezime Čavør u onomastici Pešikan (1985: 5) bilježi kao Ča[v]örova dolina i Ča[v]örovo gūmno, pri čemu uglavnom zagradom označava nepotpunu redukciju izgovora, ali danas takav izgovor nijesam potvrdila ni u jednome obliku leksema Čavør, što znači da se izgovor ustabilio pod uticajem razvoja pismenosti i standardizacije
- u nekim posesivnim konstrukcijama u kojima i inače dolazi do brojnih redukcija: *Īk^e Ī^vova, ščēr Māšov^a*
- u riječi *đavo* primjetno je ili potpuno gubljenje ili pun izgovor (aprosimanta) *v*, često i naizmjenično: *žào me držī zà žavola, svàkī me žàvo žàolu dōdao*; tako i u pridjevu i prilogu *žàvolā* i *žàolōm*
- u pridjevima / priložima *pravo* i *zdravo* javljaju se tri izgovora – sa *v*, s djelimično redukovanim izgovorom i s potpuno redukovanim *v*: *prào* i *präv^o* i *pràvo*, *zdrào* i *zdräv^o* i *zdràvo*
- rječca *ěvo* najčešće se izgovara s jasnim aspirantom, ali se bilježe i primjeri djelimične (*ě^vo*) ili potpune redukcije (*ěo* – rijetko), no i to zavisi od brzine govora i vanjezičke situacije
 - o da ovđe nije u pitanju glasovni sklop *-evo-*, već pragmatički momenat, pokazuju leksemi *ževōjka* i *ževōjčakī*, u kojima se *v* uvijek izgovara bez redukcije
- oblik *čovjek* nije ovjeren – umjesto njega javlja se *čōek* ili *čōjak*; raslojavanje je generacijsko: *čōjak* je češće kod starijih, ali se čuje i *čōek*; kod mlađih je samo *čōek*
- sonant *v* pokazuje najveću sklonost gubljenju u grupi *-ovo-*:
 - o pokazna zamjenica *ōlikī* (< *ovolikī*) toliko je učestala da je analogijom došlo do duljenja i u *tōlikī* (v. Zamjenice, tačka 3.3.3.1.)

- u 3. l. sg. prezenta glagola *govorīt* (samo osnovnoga, neprefigiranoga glagola): *gōrī* i bez akcenta *gōrī* (vjerovatno zbog učestalosti toga oblika u pripovijedanju), u pridjevu od iste osnove *razgorĭivī*, ali *progovōrīmo*, *govorīli*, *dogovōrīlo* i *dogo^vōrīt*, *rāzgovōr*
- u prilogama su različite varijante i kod istoga govornika česte: *ōžè/ōže*, *ōdènake*, *ovōdènake*, *ovōžèn*, *ōvdèn* (v. tačku 4.6.1.)

- *taulīn/tavulīn* (< tal. *tavolino*; *stočić*, manji *sto* – upor. Lipovac-Radulović 2004: 351) – to je jedini ovjereni primjer (fakultativnoga) gubljenja *v* u ovoj grupi, premda je *tavulīn* češći.

Ako se pogleda popis riječi u kojima dolazi do redukcije, ne može se uočiti neka fonološka pravilnost, ali se uzrok redukcija može tražiti u frekventnosti njihove upotrebe.

3.1.1.6.3. Sonant *v* ispred sonanata

U grupi *vl-* na početku riječi *v* se gubi u *lāčīt*, *lāčīla* (ravnati), *lasātī rēp* (čupav, od *vlās* – dlaka).

U naslijeđenome korpusu zabilježeno je i *lādika* (Čirgić 2009), ali frekventnije je *vlādika*, a to je i jedini oblik potvrđen u našem terenskom istraživanju. Od imenice *vlās* (vlast) zabilježeno je *nā ylās*, ali i *prēlās*. Osim nekoliko navedenih primjera *v* se u grupi (-)*vl-* redovno izgovara: *vlāgu*, *Pāvla*, *vlāština* (vlasništvo), *navlašītito* (naročito), *nāvlaka*.

U grupi (-)*vr-* sonant *v* nešto je nestabilniji. Tako su zabilježeni primjeri *rūce* i (rjeđe) *vrūce*, ali *^vručina/vručina* (ista govornica), *^vrūca*; *Rblāni* i *Vrbjāni* (stanovnici Vrbe); *Navr̥pōle* i *Nārpole* (toponim). Znatno je više primjera stabilnoga izgovora grupe (-)*vr-*: *Vfba/Vřba*, *vrātīm*, *vrācū*, *povrātīlo*, *vřgnūt*, *vrāg*, *zā yrāga*, *vrābāc*, *vrāna*, *vrānonogē* (vrsta trave); *prevřcāt*, *vršnik*.

U slijedu *svr-* izgovara se aspirant *v*: *svřnēm*, *svrāka*, *svrāčka* (svraka), osim u glagolu *sřbī* (< *svrbi*). Čirgić (2009: 204) bilježi imenicu *sřāb* (< *svrāb*), ali kroz upitnik nije potvrđena. Glagol *sřbī* jedini je u upotrebi u svim generacijama, kao i imenica *svrāb/svrāb*. Jedino sam od informatorke s Majstora čula *sřbēž*.

U njeguškome govoru grupu *-vl-* (< *v + j*) nalazimo u četiri varijante (više videti niže):

- bez *v*: *sprālālo*, *oprālāmo*, *prijalūjū*, *ostālā*, *naprālen*, *naprāleno*, *stālā* (ista govornica: *stālā*, *nabāvjalō*, *postāvjāt*)
- s reduciranim *v*: *oprā^vlāmo*, *brā^vlī*, *Tra^vlīvā rūpa*, *Tra^vlīvī dō* (za posljednja dva toponima upor. Pešikan 1985: 5)

- s očuvanim *v*: *da se nabävlaū, poprävľali, stävľáš*, ali uvijek *zdrävľe* (uz povremeno predsonantsko duljenje, čak i kod istoga govornika: *zdrävľe*), *crävľe, brävľęga*
- bez epentetskoga *l*: *nabävjålo, postävjåt*.

Ne može se utvrditi ni frekventnost pojedinačnih oblika niti njihova uslovljenost određenim pragmatičkim momentima. Različite varijante nalazimo kod istih govornika. Možda bi upitnik pokazao neku pravilnost, ali nije bilo predmet ispitivanja.

U grupi *-vn-* dolazi do disimilacije, te je kod najstarije generacije učestalo *-mn-* < *-vn-*: *glâmnō, glâmnī, glâmnōme, glâmnā, krmnīku, dâmno, odâmno, lomnīca, profîmnīci, crkômñā, darômñōme, òtrômna, ramñala se, râmno* (ali ponekad i *râvno*), *prodâmñica* i *prodâvñica* (kod iste govornice, što je očito uticaj standardnoga varijeteta),²⁰ kod jednoga je informatora zabilježeno i *zômñēmo*. Jedan od vrhova Lovćena izgovara se i *Štirômñik* i *Štirôvñik*. Kod starije generacije češće je *Štirômñik*, kod mlađe bez disimilacije *Štirôvñik* (to je i standardizovani oblik). Na isti način pod uticajem standarda *Kuća crkômñā* na Majstorima sve je češće *Kuća crkôvñā*.

Noviji leksemi ostaju neizmijenjeni: *dîvnī, nâstâvñicu, pòprävñī dôm, zôvñūli, borôvñica, rëdôvno, stanovñikâ/stanôvñikā, òsnôvñē (škôlē)*. Kod mlađe generacije disimilaciju nijesam zabilježila: *krvñik, glâvñī, prodâvñica*.

3.1.1.6.4. Još neki primjeri gubljenja sonanta *v*

U svim generacijama zabilježeno je gubljenje *v*

- u suglasničkoj grupi *-vstv-* gubi se *v*: *zdrâstveno*
- u prilogu *odolēn / òdolēn* (< *odavde*) (za akcenat *v*. Nepromjenljive riječi, upor. Čirgić 2012: 29)
- u imenici *mrtâc, mřca* (ali *mřtvôga çòeka*), ðe je do gubljenja u nominativu došlo analogijom prema kosim padežima.

Grupi *gv-* (*gvòžža*) u njeguškome je govoru stabilna, za razliku od nekih okolnih i teritorijalno bliskih govora u kojima se gubi uvijek (u Crmnici *gò(ž)ðe* – Miletić 1940: 387) ili sporadično (u Riječkoj nahiji *òd goða / òd gvòða* – Petrović 1972: 64; Boki *g(v)ožða* – Tomanović 1972: 227).

Za govore Boke Tomanović (1972: 226–227) navodi primjere koje sam zabilježila i na Njegušima, a koje nalazimo i u srednjokatunskim govorima (Pešikan 1965: 117–118): *ðâ(v)o, ðâ(v)olji, -a, -e, zdra(v)o, brâ(v)o* (tal. *bravo*), *ò(vo)līki, o(vo)līčki, gô(vô)ri, dogô(vo)rīti se...*,

²⁰ Zabilježeno i *prodâonica, do prodâonicē*.

stà(v)lja, zaba(v)ljaju se...,²¹ ali i neke koje na Njegušima nijesu potvrđeni: *čet(v)řti, čet(v)rtàk, t(v)rdo, cřk(v)u, smok(v)u, žük(v)a*. Posljednji leksem u varijanti *žüka* čula sam (i to dosljedno) samo od informatorke s Mirca, koji je najbliži Boki. U tome je leksemu *v* umetnuto (< lat. *juncus*, upor. Lipovac-Radulović 2004: 285).

3.1.1.6.5. Sekundarno *v*

Sekundarno *v*, i to uglavnom reducirano, javlja se u nazivima mjeseca da zatvori zijeve među vokalima: *u fèbru^vār, fèbru^vāra*, ali i *fèbruār, jànuāra*. Oblik *jànuāra* i *jànu^vāra* nalazimo i kod Andrije Kustudije. S druge strane OLA ove mjesece navodi u invarijantnome obliku *jānuvār, fēmbrovār*, a danas su kod mlađe generacije uvijek bez *v*. Zabilježeno je i epentetsko *v* u pridjevu *stèvona* (Erakovići) / *stèvodna* (Majstori, videti niže).

Kod jednoga je, recimo, govornika primijećeno da se umjesto *h* javlja *v* u riječi *navòdī*, a u istome fonološkom okruženju etimološko *v* se gubi u riječi *zdrào*, što govori o nemogućnosti identifikacije položaja u kojima se *v* izgovara (čak i sekundarno *v*), a u kojima se izgovor ovoga sonanta redukuje ili gubi. U leksemu *naodīt*, vidismo ranije, *h* se nikad ne izgovara, a novonastala vokalska skupina *ao* samo se po izuzetku razbija sonantom *v*.

U glagolu *pròvājte* na upotrebu *v* umjesto *b* uticao je talijanski oblik te riječi, ali je danas češće s labijalom *b*.

3.1.1.6.6. Sonant *v* u istorijskim tekstovima znamenitih Njeguša

Kod vladike Danila (Mladenović 1973: 107–109) čuva se *v* u svim položajima (osim u slučajevima praslavenskoga gubljenja *v* u grupi *obv*; primjer *нелѣран* izuzetak je i nepouzdan za bilo kakvo generalizovanje).

U pismima njeguških Radonjića registrovano je nedosljedno gubljenje sonanta *v* u skupovima *svj, vj, vl, kv: sedočeno, čoeka, uz človek, ček, čoik; sastalau, takoga uz takvoga* (Krivokapić 2009: 151), a slično je i u jeziku Nikole I (Nenezić 2010: 121): *zasjedočili, čustva, čojak, čojku uz čovjek, čovjeka*.

U Njegoševim djelima ima primjera gubljenja *v* u grupi *vl-* (Vušović 1930: 110–111), a zabilježeno je i *tavnice* (upor. Marojević 2002–2003: 213).

²¹ Akcenti su navedeni prema Tomanovićevu tekstu. Zadržala sam i bilježenje bez dužina, kojih bi u nekim pozicijama moralo biti.

O aproksimantu *v* u njeguškome govoru možemo zaključiti da fonološke uslove redukcije sonanta *v* nalazimo samo u grupama *svě-*, *cvě-* i *-dvě-* te u grupama teškim za izgovor *-vstv-* i *mrtvc-*. U drugim se slučajevima ne mogu odrediti fonološki uslovi u kojima se *v* dosljedno gubi.

U intervokalnoj poziciji gubi se učestalo u visokofrekventnim riječima, nezavisno od fonološke okoline. To se dá zaključiti na osnovu npr. 3. l. sg. prezenta glagola *gōrī*, koji se u tome obliku najčešće javlja s redukovanim *v*, a u ostalim se oblicima toga glagola i drugim leksemima iste osnove on redovno javlja s punim izgovorom. Frekventni su i leksemi *žăvo*, *prăvo*, *brăvo*, *prăvīt* i *stăvīt* i njihove tvorenice, pa se u njima najčešće javljaju redukcije manjega ili većega stepena. Tako je i u grupama sonanta *v* i nekoga drugoga sonanta.

Na osnovu disimilacije *-vn-* > *-mn-* možemo potvrditi koliko je uticaj obrazovanja i medija učinio da se uopštene jezičke crte počnu gubiti iz njeguškoga govora.

3.1.1.7. Sonant *j*

Izgovor aproksimanta *j* u njeguškome govoru vrlo je blizak poluvokalu *ĵ* i tako se izgovara u svakome položaju. Tako ga većinom bilježi Vujović u rukopisu Upitnika za OLA. Mi ga ipak bilježimo uobičajenim *j* (osim kad preuzimamo iz OLA), koje je u superskriptu kad je izgovor dodatno redukovano.

Miletićeva (1940: 316) napomena za Crmnicu da je i akcentat „od izvesnog uticaja na *ĵ*“ vrijedi u načelu i za njeguški govor: „Iz primera kao *prijătelj* : *něprietelj* – *znăĵū* : *ně-znau* (u izgovoru istoga lica) moglo bi se zaključiti da se *ĵ* čuva bolje iza akcentovanog vokala nego iza neakcentovanog“, ali to nije pravilo bez izuzetaka. Naprotiv, nijesu malobrojna odstupanja u kojima se izgovor *j* iza akcentovanoga vokala reducira u manjoj ili većoj mjeri (v. niže).

I Miletić za crmnički govor (1940: 316) i Pešikan za srednjokatunske i lješanske (1965: 119) i Stevanović za istočnocrnogorske (1933–34: 28–29) navode da izgovor *j* zavisi od mnogih jezičkih i vanjezičkih okolnosti: individualnih osobina, od tempa govora, od intenziteta govora, blizine akcenta, što potvrđuje i situacija u njeguškome govoru.

3.1.1.7.1. Sonant *j* u inicijalnom položaju

Stare epenteze su systemske: *jâ*, *jâ'e*, *jăgheta*, *jelèn*, *jütro*. U prilogu *jöpe(t)/jöpē(t)* javlja se protetsko *j*: *jöpēt* u *Nišiće*, *posliĵē mēne jöpēt još jēdan brăt ũmrē*, i *jöpē(t) im se krīvā*, i van hijata: *sažēnēm jöpēt*, *na prolĕće jöpe dōžēm*, *ōndār jöpe*, *săd jöpe*, a čuje se i bez proteze u okolnostima

u kojima se javlja zijev: *ali òpē(t), nìhovu stòku òpēt izagonŷo, pāʹje òpēt pàla*. Protetsko *j* koje se javlja na početku enklitičkih množinskih oblika ličnih zamjenica (*ji, jim*) u Paštrovićima (Jovanović 2005: 140) i istočnocrnogorskim govorima (Stevanović 1933–34: 30) u njeguškome govoru nije ovjereno: *kàko j^m tō vřcū, svě su jh tū vččēn špijāli*.

3.1.1.7.2. Sonant *j* u finalnom položaju

U finalnome položaju relativno je stabilan:

- u imenicama: *čāj, māj / māj, krāj / krāj, Pòd Gāj, rāj, zàlogāj, gnój* (u OLA i *gnój*), *rāzdvoj* (razvod)
- u glagolima:
 - o povremeno se javlja umjesto *-ć* u infinitivu: *nāj* (< *nâć*), *dōj* (< *dôć*), *rěj* (< *rěć*)
 - o 2. l. sg. imperativa samo glagola tipa *napōj, prishuškūj*
- u priložima i rječcama umjesto finalnoga *-đ*: *kūj* (< *kuđ*), *gōj* (< *gođ*)
- u uzvicima: *āj, ôj, êj*
- u zamjenicama:
 - o u pokaznoj zamjenici *tāj, ovāj, onāj* javlja se samo po izuzetku kod mlađih i obrazovanih govornika (inače *tâ, ovî, onî* – upor. Pokazne zamjenice, tačka 4.3.3.)
 - o kod prisvojnih zamjenica je uobičajen: *svōj, mōj*
 - o u D zamjenica ženskoga roda je redovan: *tōj, ovōj, nōj*, ali u enklitičkome obliku lične zamjenice se često reducira ili posve gubi (v. niže), što potvrđuje tezu o zavisnosti stabilnosti izgovora ovoga glasa od akcenta riječi. Za određene situacije gubljenja / redukcije v. niže.

3.1.1.7.2. Gubljenje sonanta *j*

Glagol *zajmiti* i njegove tvorenice na Njegušima se uvijek izgovaraju bez *j*: *zāmīt, zâmi, zâmīmo, zāmīli, zāmīh, zāmīše, uzâmīš*. To nije uslovljeno fonološki, jer se u drugim riječima *j* javlja ispred *m*: *sūjma, ājmo, nājmlažī, nājmrznī* (za superlative v. ispod).

U superlativu pridjeva i načinskih priloga *j* se često gubi (bez obzira na fonološke okolnosti): *nābrže, nābogatī, nāvīše, nāvīšī/nāvīšā, nāgorñī, nābole, nāleše, nālešī, nāmīlīe, nāmīlā, nāstarīeh*. Gubljenje tu ipak nije dosljedno, brojni su i primjeri njegova očuvanja, naročito u

savremenijim riječima: *nājbołĩ, nājmlažā, nājmañĩ, nājstarĩ, nājmrznĩ, nājprvũ/nājprvĩ, nājgorā/nājgorĩ, nājstrašnĩ, nājdałĩ, najsavremenĩē, nājprĩed, nājprostĩē*.

Ni u ovome se slučaju ne može odrediti kad se *j* javlja, a kad ne, jer se, npr., kod istoga govornika čuje *nājbołĩ* i *nābołe*. Izvjesno je ipak da se sonant čuva u superlativu pridjeva koji počinju vokalom: *nājopasnĩ, nājostrĩ*. Isto stanje prati se od vladike Danila (Mladenović 1973: 105).

U Crmnici se ovaj sonant gubi ispred partikule *-zi* u zamjenicama ž. r. (upor. Miletić 1940: 318), što u njeguškome govoru nije ovjereno: *ñòjzi, ñòjzina*.

Do gubljenja dolazi u 3. l. pl. prezenta glagola VI vrste: *nèznaũ, pričãũ, rabòtaũ, sadĩevaũ, snabdĩevaũ, čekaũ, priprêmaũ, ostàraũ, ìmaũ, isprãvlaũ, slikãũ, nêmaũ, kũkaũ, strĩelãũ, prĩmaũ, pĩtaũ, proçitaũ, bũpaũ, guslãũ, mĩehãũ, pokrepãũ, çeraũ, petlãũ, izazĩvaũ, çuvaũ, pošèçãũ, prĩehãũ, iternĩraũ, preglêdaũ*. Rijetko se kod starije populacije u ovoj poziciji kod VI glagolske vrste čuje *j*: *ĩgrajũ, munĩtrajũ, doçerajũ, pričajũ, tẽpajũ, pasãjũ, znãjũ, pokrĩevajũ*. Danas ipak preovlađuje *j* u ovoj poziciji, naročito kod mlađih govornika. Kod glagola četvrte vrste i glagola *dãt* dosljedno: *prodãjũ, poznãjũ, ostãjũ, kãjũ se, ne dãjũ, dãjũ*. (O akcenatskim osobenostima detaljno u Morfologiji, ali ovđe skrećemo pažnju na postakcenatsku dužinu koja je postojana ako se ovaj oblik izgovara bez *j*, ali dolazi do njene pokrate – potpune ili djelimične – ako se *j* izgovara.)

Pešikan (1965: 175) gubljenje *j* u ovoj situaciji objašnjava analogijom morfološkoga porijekla: „kod glagola koji imaju *j* i u drugim licima prezenta *-aju* nikad ne prelazi u *-au*, pa imamo redovno *grãjũ, lãjũ, prodãjũ, kãjũ se* i dr. Prema tome, oblici *çeraũ/çèrau* biće rezultat shvatanja *çera-* kao osnove i *-u* kao nastavka (prema drugim glagolima)“. Isto je i u govoru Crmnice (Miletić 1940: 324–325), Paštrovića (2005: 141–142), Bjelopavlića (Ćupić 1977: 40) te u istočnocrnogorskim govorima (Kući, Bratonožići, Vasojevići, Piperi – Stevanović 1933–34: 29–30²²). Po ovoj je osobini govor Njeguša bliži lješanskim i jugoistočnim srednjokatunskim govorima nego govoru Cuca, u kojem je data pojava rijetka.

Ovaj se sonant gubi i u glagolskom prilogu sadašnjem istih glagola i iz njih izvedenih pridjeva: *pjèvaũci* ali i *pjèvajũci* (kod iste govornice i to u neposrednome slijedu), *raçunãũci, perçinãũc se, prĩçãũc; vladaũcè*.

²² Stevanović ovu pojavu opisuje analogijom prema 3. l. pl. imperfekta (u pitanju su govori koji ne čuvaju *h*). Iako su u pitanju govori koji imaju dobro očuvan imperfekat, upitno je kako imperfekat može uticati na prezent. Svakako Miletićevo i Pešikanovo objašnjenje djeluje posve opravdano kad je u pitanju njeguški govor, naročito što je u njeguškome govoru u 3. l. pl. *h* ne gubi.

U imperativu glagola IV i VI vrste dolazi do gubljenja uz izuzetke. Glagoli IV vrste izgovaraju se bez *j* u imperativu: *ubî, savî, zabî, popîte, pobî*. Glagoli čija imperativna osnova završava vokalom *-o* imaju postojan imperativni nastavak: *ne bôj se, napôj*. To ne vrijedi jedino za imperativ *nemô, nemôte, nemô tî mène*, u kojem nema *-j*. Zabilježili smo (kod samo jednoga govornika iz Erakovića) i *nemômo* za 1. l. pl.

Kod glagola VI vrste često se *j* iz imperativnoga nastavka gubi: *bôže sačûvâ, poglêdâte, poslûšâ, šêtâ se, çêrâ*, no gubljenje nije dosljedno. Ponekad se (istina rjeđe) nastavačko *j* realizuje u potpunosti: *çûvâj i ìgrâj, pasâj*, ili redukovano (redukcija zavisi od tempa govora): *glêdâj, poglêdâj*.

Glagoli V vrste čuvaju imperativno *j* (kao i u 3. l. pl. prezenta): *prodâj, ne za'ebâjte*. U glagolu *dât* uglavnom se *j* čuva: *ne dâj*, u frazemu *ne dâj bože*. Gubi se tek sporadično: *dâ mi tî jêdnu kîselû vòdu, ne dâte je više*.

Sonant *j* se u sandhiju često gubi: *žè e tâ proplânak, dôbro e, pâ mi e rêkla, tû mi e, pâ su jo dâvâli, u kûcu jo èto, kakvâ jo e pênzija*, upor. *da e tô / da je Àustrija* (ista osoba). Pritom često dolazi do sažimanja: *žè je > žê, e je > ê, te je > tê* (v. vokalizam).

U vokalskim skupinama *j* se nekad javlja, nekad ne, nekad je reducirano, a javlja se i sekundarno *j*.

Evo pregleda po vokalskim skupinama:

- kad je drugi vokal *a*:

- aja: *razdvājâla, krâja, pòstaja, jâja, odvājâli, zajâpri'o se, dotrâjâli*
- eja: *nějâč, relējâh, Pejânović, ot Pejâtovîcâ*
 - *gějâk i gèâk*
- ija: *arijât, starîjâ, srbijânskî, talijânskî, Jugoslâvija, ciganîja, sîjâli, sîjâč* (upor. CT *šějâč, OLA*)
- oja: *kojâ, pojâvê, postojâo, postojâla, stojâli, bojâla*
- uja: *çûjâli, çûjâ / çûjâo, strûja (strûja), Vûjâši, po çûjânu*
- neetimološko j se ne javlja: *iâko*, ni kao supstitut *h*: *poârât, poâpsîli, žebeâna*

- kad je drugi vokal *e*:

- aje: *prodâjêm, kâjêm, na'ês, dâjê, preživlâjêm, za'ebâjte, zâ'e^dnica*
- ije: *dîjete, çjênî, rîjêšeno, prîjeko, dvîje, jednîem, nîje, lîjepa, sîjeno, milîjê, çjêlê, crîjepnu, nîjedno; s yèlikîem, ùvîjêk, rîjêšît, primîjêtîlo, televîzîjê, od Rîjekê, ùmrîje*

- iako je reduciran izgovor u svim oblicima, nivo redukcije zavisi od govornika i vanjezičkih činilaca, no primjetno je da je redukcija jača ako sekvenca *ije* nije pod akcentom
 - oje: uglavnom se gubi: *svòe, čòek, svoéga, poedīnē, C̣ṛnoevīcā, svàkoēmu*,
 - povremeno se čuje, zavisi od govornika: *čòjek, projèktovao, svòje*
 - uje: *ùjesēn, ùjedno, strūjē*
 - redukovano: *obù'ēm, čù'ēš, trù'ēš, bolù'ē*
 - zavisno od govornika i tempa govora: *kažùē, kažùem, čüēš-i, ne ìnteresu'e me* (bez dužina, usljed tempa govora)
 - kad je akcenat udaljen *j* se uglavnom gubi: *vjèruēš-i, da se pòrezuēmo, šlèduē, pòštuēm*
- kad je drugi vokal *i*:
 - aji: *Bàice, Bràici, bràickō*
 - eji – gubi se: *jeina* (vrsta sove), *blēi* (3. l. sg. prezenta)
 - iji: *čī, radī, volī, milī, opasnī, Ilīn*
 - ali *i*: *nāhīi, istōrii, Ḳṛst-Ilīina, rakūicu, čīim*
 - oji: uglavnom se gubi: *dvoīca, posvōi, spoīi, stoī, koī, mōi, postōi*
 - ali se povremeno, čak i u istim riječima, čuje, što zavisi od informatora i tempa govora: *po'īli, razdvo'īsmo, dvo'īca, postōi*
 - ujj: Rūiški (u onomastici)
 - sekundarno *j* se ne razvija:
 - a + i: *Raīcevići, nāīcu* (1. l. sg. futura), *zaigràla, zaīsto, Mihaīlo, zaīnteresovān, Māīnā*
- kad je drugi vokal *o*:
 - ajo: *Pājović, Pājō, nājopasnī, nājostrī/nājōstrī/nājōstrii*
 - ejo: *Pējove*
 - ojo: *Vōjo, kojôm, svojôm, mojôj*
 - sekundarno *j* se ne razvija osim u grupi *io*:
 - a + o: *nestào, imào, dāvào, prīčào, mōrào, òrào, dočekào, ostào, uplekào, prèdào, poznāvào, kupovào, postojào, trèbao, preokupīrào, pošào, brào, slāgào, provūkào*

- e + o: *prìpěo, ùzěo, prověo, jěo, Běogrād, preo* (< preko), *deběo, vrěo, neobrâženo, preokupîrào, seockî*
- u + o: *uostâlôm, uòpšte; pànũo, napànũo, okrēnũo, čũo, pogìnũo* (upor. u Riječkoj nahiji: *panũjo, izũjo, prevrnũjo, pogìnũjo*, Petrović 1972: 62, tako i u govoru Podgorice i „cele Zetske ravnice“: *smaknũjo, streknũjo, obũjo, banũjo, utonũjo* itd.; *pànũjo, pljũsnujo, zvěknũjo, kũcnujo* – Stevanović 1933–34: 30)
- i + o – razvilo se sekundarno *j* u hijatu: *prehlādŕŕo, napũnŕŕo, izgubŕŕo, vrātŕŕo, ženŕŕo, ošětŕŕo, odŕŕo, mùčŕŕo, kosŕŕo, izlāzŕŕo, pròbŕŕo, primŕŕētŕŕo, preskočŕŕo, dŕŕo, dŕŕònica, nacŕŕonalŕŕisti, Māŕŕŕo, stŕŕŕo, milicŕŕonēr*
 - povremeno se izgovara kao pun glas, što zavisi od informatora, ne od same riječi i njezina oblika: *prīmŕŕjo, vŕdŕŕjo, bŕjo, nosŕŕjo, stŕŕjo, mùčŕŕjo, milijōna, kamijōn*

- kad je drugi vokal *u*:

- aju: za glagole v. gore; *krāju, rāju, za ùdaju, po òbičāju, tavāju, Zmajũša*
- iju: *ŕjũ, smŕjũ, popŕjũ, na televŕziju, zabŕjũ, pobŕjũ*
- oju: *svòju, mòju, kojũ, svàkojũ, po bròju*
- uju: *strũju, srbũjũ, napakũjũ*
- sekundarno j se ne razvija:
 - a + u: *mjàučē, saučēšće, pàuk, naučŕŕo, àuto*
 - e + u: *Ševalŕjèu, prèudāla, èūrā, nèudāta/neudāta, prèuzēli*
 - o + u: *poumŕrālo*

Ivić i Petrović (1981: 538) za skupinu *r + konsonant* konstatuju: „Jedini konsonanti za koje materijal potvrđuje da se mogu nalaziti ispred /j/ jesu /p b v m/. Doduše, nedostaju iscrpni podaci o pojavi /j/ iza /r/ na morfemskoj granici (redovno je pri:'more, ali nema potvrda za tip *javorje*).“

Iza konsonanta:

- *š, č, ž + j* – sonant *j* se uglavnom ne čuva: *bòžā ŕi vjèra, bòžŕi biričēt, na yintũru bòžũ, òvčŕi sŕi, òvčē mēso, orũže*, u onomastici: *Više Bòžēga dōla, Bòžā strāna, Mežuvŕše, Zāvŕše, Tičā*

glâva, Vûčī Dô, Vûčā rûpa, Vûčē rûpe (oblici s osnovom *vuč-* i *ðvč-* dosljedno²³); ali bilježimo i primjere *orûžje* (dosljedno kod Andrije Kustudije), *nālīčje, bõžijā ìstina, na ovū bõžijū mûnu*, u onomastici: *Orâšje, Mežuvršje, Lisīčā rûpa*

- ovo je opštecnogorska tendencija (upor. Čirgić 2017: 118, 123)
 - u srednjokatunskim govorima (Pešikan 1965: 120) nema dosljednoga gubljenja *j* u ovoj poziciji – *ðvčī* je dosljedno u svim rodovima (zbog nagomilavanja suglasnika), preovlađuje i *bõžī* (u kojem je fonetskim putem moglo doći do gubljenja *j*, što se naknadno prenijelo na druge rodove), ali je na čitavome terenu bilježio *orûžje, vûčjī, tīčjē, mīšjā, zèčjē*
 - u riječkim govorima (Ceklin) *ðrûže, bõžī*, ali i *orûžje* (Petrović 1972: 63)
- iza konsonanta: *jemjēš, prīmjēr, mjēsnā, izjāvīo, prèkjučēn*, ali *inèkcija* (viđeti više primjera u dijelu o jotaciji labijala).

Ispred konsonanta je stabilno (osim u gore navedenim slučajevima glagola *zāmīt*, imperativa *nemôte* i *nemômo* te superlativa): *òčõjka, dokrājčī'o, ujčevīnu, vjērūjte, ājde, gājbe* (u *gājba* metateza, upor. it. *gabbia*); *izdājnīci, nāpōjnica, izdājstva*.

Sonant *j* gubi se povremeno ispred sufiksa *-sk(i)*, a ponekad se u tim okolnostima supstituiše sonantom *n* kod starije populacije: *austrīske, komšīnskī, austrīnski*.

Potvrđena je i supstitucija sonantom *v* u glagolu *ostāvāla, ostāvāli*.

3.1.1.7.3. Sonant *j* u istorijskim tekstovima Njeguša

Sonant *j* u pismima vladike Danila (Mladenović 1973: 104–107), u mjeri u kojoj je tadašnji pravopis omogućavao adekvatno bilježenje, prilično se podudara sa savremenim stanjem, s izuzetkom npr. u riječima *primorje*, dok je u pridjevskim grupama *žje, čje j* izgubljeno, tako je i kod Nikole I (Nenezić 2010: 120). Petar I (Ostojić 1976: 116) je gotovo redovno pisao *-žiji, -čiji*, a kod Njeguša (Vušović 1930: 110–111) nalazimo i primjere s gubljenjem *j* i s očuvanim *j* u ovoj poziciji. Kod svih se u finalnome položaju u nekim imperativima (*nemo, ispunjate, zaboravljate...*) sonant *j* gubi.

O sonantu *j* u njeguškome govoru se može zaključiti da je osnovi aproksimant, ali se često izgovara kao poluvokal [j]. To se pokazuje naročito između vokala (i to prije svega ispred vokala *i* i *e*). Iza

²³ U njeguškome govoru češći je, čini se, ovaj pridjev od osnove *brav-*.

palatalnih konsonanata se uglavnom gubi. Sonant se *j* javlja i da zatvori hijat, i to uvijek u vokalskoj grupi *i + o*. Nekad se u toj grupi javi sekundarni poluvokal *j*, a nekad se razvije pun izgovor sonanta: *kamiʔôn* i *kamijôn*.

3.1.1.8. Sonant *l*

U fonološkome opisu njeгуškoga govora Ivić i Petrović (1981: 539) posvećuju ovome sonantu dvije tačke i opisuju ga ovako: „Pred vokalima zadnjeg reda fonema /l/ realizuje se velarno, dok se pred vokalima prednjeg reda realizuje kao [lʲ] (upor. 'koła, 'koło, 'luk, ali 'l'eb, ko'l'ima, 'ko:l'a).“ U narednoj tački kažu: „Sonant /l/ na kraju sloga i reči javlja se samo ponekad, vaspostavljen analogijom ('topal, 'pa:lca, pored 'okru:ga:). Za određivanje sudbine toga glasa u stranim rečima u datoj poziciji nedostaje pouzdan materijal.“

Čirgić (2012a: 448) reaguje na neadekvatnost opisa data u prvoj tački: „Kad je u pitanju velarno *l* ispred vokala zadnjega reda, autorima se nema što prigovoriti. Međutim, za palatalizovano *l'* nema potvrda u njeгуškome govoru, te je u pitanju još jedna netačna konstatacija. Takvo *l* odlika je zetsko-podgoričke govorne zone i prialbanskih govora, ali ni na Njeгуšima ni u sušednim govorima o njoj nema govora. I kad bi se našao kakav usamljeni slučaj te pojave, on opet ne bi mogao biti potvrda onoga što sporni autori navode kao tipičnu osobinu. A konkretni primjeri koje su naveli ne postoje u njeгуškome govoru. Posebno je neobično što su autori naveli riječ *kolo* i s velarnim i s palatalnim *l*, iako je palatalni oblik u takvim slučajevima neobičan i u govorima koji poznaju palatalizaciju *l* ispred vokala prednjega reda.“

Zaista u Ivić-Petrovićevo opisu razlikovanje nominativa plurala *kòla* i genitiva plurala *kòl'ā*, ovako kako su zapisani, fonetski je nemoguće opravdati. Vujović u rukopisu Upitnika za OLA nije ostavio nikakav trag za opis koji su dali Ivić i Petrović, premda navedeni leksemi postoje u zapisu, a ni mi u govoru nijesmo čuli palatalizovani izgovor *l* pred vokalima prednjega reda, izvjesna umekšanost koja se, istina, čuje ne iziskuje posebno isticanje i obilježavanje. Ipak, a to je nedostatak opisa i Ivića i Petrovića i Čirgića, i danas se čuje palatalizovano *l'* ispred alternanta poluglasnika, prije svega u riječi *l'āko* (Majstori), ali je zabilježeno i u drugim riječima: *kol'āc*, *ūbāl'ā*, mjernoj jedinici *kīlo*: *Dušan stò dvādèsèt kīl'ā uzīmā, dvāpū po šēse kīl'ā*. U zapisu s kraja sedme decenije prošloga stoljeća čuje se palatalizovan izgovor *l'* u riječima *l'āko*, *dōl'āc*, *Kòšćēl'ā*, uz *l* u nominativu toponima *Košćēle*. U tome snimku palatalizovano *l* ispred vokala prednjega reda čujemo samo u leksemu *skūdl'e* (daska kojom se pokriva krov), ali već u nastavku iskaza izgovara

se *bīle tōple* s uobičajenim *l* u obje riječi, a takav izgovor karakteriše i ostatak njegova zapisa. Stoga se može pretpostaviti da je razlika na koju ukazuju Ivić i Petrović u izgovoru *kōla* i *kōl'ā* izazvana alternantom poluglasnika u genitivu plurala: *kōl'ā*, što je nastavak koji je (uz *-ā*) potvrđen u rukopisu Upitnika za OLA.

Iz navedenoga se može zaključiti da je izgovor sonanta *l* (bio) palatalizovan samo ispred poluglasnika, dok je ispred vokala prednjega reda imao neizmijenjena (ili tek u neznatnoj mjeri) osnovna artikulacijska svojstva. Na osnovu dostupnoga materijala isto se može konstatovati i za velar *k*, koji se palatalizovano izgovara ispred poluglasnika (*fabrīk'ā*), dok za *g* nemamo materijala (upor. u Crmnici, Miletić 1940: 281). Činjenica da se danas poluglasnik čuje samo po izuzetku, tek u ponekoj riječi, i to samo kod najstarijih žitelja, onemogućava da se granice ovakvoga izgovora detaljnije istraže.

Takav izgovor *lā* javlja se i u Riječkoj nahiji (Petrović 1972: 63), u Crmnici (Miletić 1940: 282), Paštrovićima (Jovanović 2005: 183), pa i dalje (Ćupić /1984–85: 814/ bilježi istu osobinu ovoga laterala i u plavsko-gusinjskoj zoni, severoistočna Crna Gora) s tim što se u svima osim riječkih govora palatalizovano *l* javlja ispred svih vokala prednjega reda. No dok se u Riječkoj nahiji „meko *l'*“ javlja i na kraju riječi ili sloga, to u govoru Njeguša nije zabilježeno: *astâl, batâl, ženerâl, mâl, tōpal, vâl; Albânci, Albâniju, âlkohōla, âsvâlt, Balkân, pūd Belvedëra, bōlnīca, na Bregâlnicu, cêntnrâlnō, Dobrodōlskâ jâma* (top.), *Dobrodōlskâ strâna* (top.), *fakultêt, fâlsan, fâlsna, s falcâdôm* (fasada), *film, izvōlte, kalcëte* (čarape), *kalpāk, kōlko* (uz *kolīko*), *krīlce, mâlko, mêtâlne, mōbīlnī, Nâcionalnōg, nêkolka, nênormâlnō, òbal, pâlcem, sīlnū, stâlno, svōltâno, špâñōlska, tōtâlno, òd yōlta, vōltōvima, zahvâlnica*.

Prethodni je spisak malo duži jer se njime osvrćemo (barem u većini primjera) i na drugi navedeni stav Ivić-Petrovićeva opisa, da se *l* na kraju sloga i riječi javlja „samo ponekad, vaspostavljen analogijom ('topal, 'pa:lca, pored 'okru:ga:)“. U Upitniku se uz *tōpal* i *pâlca* navodi *kâl* (kurje oko) i *vâl, âprīl, bōl, jūl(i), krīlce*. To se potvrđuje danas, uz dodatak primjera *mâl, òbal*. Iz prethodno navedenoga popisa vidi se da je u riječima stranoga porijekla stabilan, premda bilježimo i primjere *-l > -o*: *kanoćào* (it. *cannocchiale*, dalekozor, upor. Lipovac-Radulović 2004: 150), *lencùo* (uz *lencûn*; *lencùo* nakon asimilacije *lencûn > lencul*), *pižùo*.

Ustaljeni su oblici *kõtā/kotào, pōsao, čävā* (čavao, ekser), *kābā, ūzā*, u kojima se u kosim padežima javlja *l*. Imenice *vršìoc, zāsèok* nemaju drugoga oblika, tj. nemaju očuvano *l* ni u jednome padežu. U imenici *ožīca* ustaljeno je *l̥- > o-*.

Fonem *l* se, naravno, u nekim položajima u promjeni ne čuva (đe se nađe na kraju sloga te dolazi do promjene *l > o* i sažimanja): *dolāc – dôci, oko dôca; vō – vōla; sō – sōli; gō – gōlī*. Rijetko smo analoško *l* čuli u oblicima G sg. *kōlca* i n. pl. *kōlčevi*, većinom se kaže *kōca* i *kōčevi*.

U imenici *mlīeko* je kod starije generacije zabilježena asimilacija: *mnīeko* (Majstori, Mirac), ali se i kod njih uglavnom ipak čuje *mlīeko*.

Sonant *l* u njegušcome govoru trpi određene promjene fonološkoga karaktera: pred vokalima zadnjega reda izgovara se velaro, a pred alternantom poluglasnika palatalizovano. Izvjesna palatalizacija postoji i pred vokalima *i* i *e*, ali znatno manje izražena nego pred alternantom poluglasnika. U finalnome položaju tek je povremeno očuvano u slovenskim riječima, dok se u riječima stranoga porijekla tek povremeno gubi.

3.1.2. Asimilacije konsonanata

3.1.2.1. Asimilacija po zvučnosti

Vrši se u uobičajenim uslovima, a u slobodnome govoru česta je u sandhiju:

- prijedlog: *ot košēta, z barēlima, ot pēt, ot Kr̄sca, poslīet pāda, zbok hr̄nē ni zbog...* (prekid rečenice), *brā z brātom* (< brāt s brātom), *bes pōsla, z Botūna, is Hrväckē, pūd Žāñēva Dōla, us krāla, is potōka, z Dubovīka*
- prilog: *kāt će me, kācu napravīli* (< kād su napravīli), *jūtrōz bīo*
- imenica: *drūk prīe, prāsāt su, slučājnōz bīla* (< slučājnōs bīla), *lē^p pēkā, po^b Bōško, kāb ga, vrāk pōnīo*
- glagol: *strīelād ga, nēmāž žē, dīk se*
- zamjenica: *nāz dvā*
- rječca: *žē sam gōc²⁴ pošāo*
- broj: *četrez drūgē* (< četres drūgē), *pe-šez žākā* (< pe-šez žākā < pe-šes žākā), *dvāez gōdīnā, šēz ducānā*.

Pridjev i prilog *drugačiji, drugačije* uglavnom glase *drūkčī, drūkče* (uz *drūkšī* i *drūkše*, v. niže). Nakon sinkope vokala *a* došlo je do asilimacije po zvučnosti. Slično se sporadično javlja i u imperativu tipa *vīcte* (< vidīte), *bjēšte* (< bježite), *dīk se* (< digni se), ali ti oblici zavise od govornika i tempa govora, te ga od leksema *drūkčī* razlikuje nivo poopštenosti.

²⁴ U ovome slučaju može biti u pitanju i disimilacija.

3.1.2.2. *Desonorizacija*

Desonorizacija krajnjega zvučnoga konsonanta tipična je za neke crnogorske govore, u njeguškome govoru nije ovjerena,²⁵ kao ni u srednjokatunskim govorima (Pešikan 1965: 102). Poznato je da je u crnogorskim govorima pod uticajem albanskoga jezika došlo do potpune desonorizacije finalnih zvučnih konsonanata u govoru Mrkovića (upor. Vujović 1969: 199–202), čitave zetsko-podgoričke govorne grane (Čirgić 2017: 137); u Piperima, Kučima, Bratonožićima i Vasojevićima desonorizacija obuhvata *-d*, dok se finalno *-b* i *-g* se samo reduciraju (Stevanović 1933–34: 56). U Crmnici (Miletić 1940: 339) se javlja samo po izuzetku (ima primjera kod više konsonanata ali je najzastupljenija kod $v > f$). U Paštrovićima se javlja samo kod finalnoga *v*, đe se naporedo čuju oblici sa *f* i *v* (Jovanović 2005: 217–218). Na sporadičnu desonorizaciju u Riječkoj nahiji na osnovu govora Ceklina ukazuje Petrović (1972: 64): *mlât, nôš, drûk, žîf, mŗtâf*, a to potvrđuje i raniji prikaz Boškovića i Mačekog (1933, navedeno prema 1978: 27) iz Kosijera i Štitara.

U njeguškome govoru dosljednu analošku desonorizaciju sriječemo u muškome rodu pridjeva *glâtak, žîtak* (zabilježeno i *žîtak*), *ûsak*, potvrđeno je i *blîsak* i *nîsak* (mada je uglavnom *nîzak*), a jednom je u slobodnome govoru potvrđen i oblik *mŗsak*. Do promjene $d > t$ odnosno $z > s$ došlo je pod uticajem određenoga vida, kosih padeža i drugih rodova. Ipak u pridjevima *slâdak* i *rŗedak* zadržava se zvučno *d* u muškome rodu neodređenoga vida.

Imenica *kômât* zadržava stari bezvučni završetak i u osnovnoj imenici i u tvorenicama: *komatîć, komatîit, Komatîna* (mikrotoponim u Vrbi). Tako i u imenici *mâska* (mazga) nije došlo do uobičajene sonorizacije, kao ni i u njezinu mocionome paru *māsâk*.

3.1.2.3. *Asimilacija po mjestu i načinu artikulacije*

Tendencija da *s* i *z* ispred *n* i *l* prelazi u *š* i *ž* tipična je za sve podlovcenske govore i za jugoistočnu bokeljsku govornu granu (Čirgić 2017: 126, 130).

Na ovu je osobinu ukazao V. Karadžić (1836: XXVI–XXIX), precizno određujući da se javlja ispred *n* i *l* „(ali najviše, kad za njim ide *e*, ili *i*)“ i teritorijalno ga povezujući s Katunskom i Riječkom nahijom (XXVIII): „Ovo se pretvaranje slova najviše čuje u zapadnim krajevima Crne gore, a što se od nahije Katunske i Riječke odmiče dalje k istoku i sjeveru, sve rjeđe postaje; već

²⁵ Zabilježili sam je samo kod jednoga govornika s Erakovića u riječi *stôk*, ali zbog usamljenosti primjera biće da je riječ o uticaju kojega okolnoga govora.

se u Bjelopavlićima podsmijevaju onome, koji rekne *kršno ime*, govoreći mu: 'Tvoje neka bude *kršno*' (od krša = kamena), 'a moje je *krsno*'²⁶, a uzrok mu nalazi u talijanskome (mletačkome) „narječiju“. Rešetar je ipak (1907) pokazao da su u osnovi ovoga procesa fonetski razlozi (2010: 185): „Čitavu pojavu treba shvatiti upravo kao približavanje sibilanta likvidnome konsonantu koji stoji iza njega. Međutim, ako se palatalizacija sibilanta ne vrši ispred svakoga *l*, već samo ispred *l* iza kojega stoji jedan od dva palatalna vokala, razlog leži u tome što je mjesto artikulacije *l* ispred palatalnih vokala više naprijed u ustima, čime se omogućava približavanje mjesta artikulacije sibilanta, dakle i njegova palatalizacija.“ Ipak valja istaći da se ova promjena javlja u izvorima od 18. stoljeća, kad je mletački uticaj bio najjači (Vujović 1956: 495).

Aleksić (1940: 37) ovu alternaciju bilježi u Mainama, koje se graniče s teritorijom Njeguša, ukazujući na to da paštrovski govor ne zna za tu osobinu. Petrović (1972: 63) bilježi da „pojave *sn* > *šn*, *zn* > *žn*, *sl* > *šl*, *zl* > *žl* u govoru Ceklina zastupljene su u znatnoj mjeri: *šnáĝa*, *vršńci*, *šešnás*, *šeš-nèđeljāh*, *š-nāma*, *křšnā slāva*; *ne žnām*, *ražněsi*, *požnādē*, *ižnijeli* su, *ižnjesmo*, *bež-nôgā*; *mīšlīm*, *šlijepci*, *šlīva*; na *žlī pūt*“, uz pojašnjenje: „Na osnovu materijala kojim zasad raspolazem za ovu pojavu teško je utvrditi njenu frekvenciju. Nesumnjivo je samo da ona nije dosledna i da su sasvim obične i grupe *sn*, *zn*, odnosno *sl*, *zl*. Da li je to znak da pojava počinje da uzmiče u najnovije doba ili da ni ranije nije bila mnogo običnija, u ovom trenutku ne može se takođe utvrditi.“ Miletić (1940: 350) kaže da se u Crmnici javlja češće „ukoliko se ide više na zapad, ka Riječkoj Nahiji, dok je u ostalim krajevima Crmnice retka“, ali je ima i kod tipičnih predstavnika (izuzev u Seocima, upor. Bošković i Maček 1978: 27). Rešetar (2010: 185) donosi primjere iz Ozrinića, Kavča i Duba u Boki.²⁶ Pešikan (1965: 111) potvrđuje Rešetarevo viđenje artikulacijskoga uzroka ove promjene: „imam utisak da se *l* ispred samoglasnika zadnjeg reda slobodnije pomiče napred prema zubima nego ispred *e*, *i*, pa bismo u *sla*, *slo*, *slu* imali prilagođavanje *l* artikulaciji *s* a u *sle*, *sli* obrnuto“ i daje ovakav pregled teritorije: „Obuhvatajući Katunsku Nahiju izuzev gornjih Cuca i možda gornjih Ozrinića, zatim Lješansku i Riječku Nahiju, gornju Crmnicu i primorje od Boke do Bara (up. Mil. 146), ova pojava ima nešto užu areu nego starocrnogorsko prenošenje akcenta.“²⁷

²⁶ Kod dvoje pripadnika srednje generacije s Cetinja zabilježila sam *šlīnāv*, *šlīnī*.

²⁷ Iako je potvrđeno da se ova asimilacija javlja u Grblju (Ćupić u Vujadinović 2000: 31), ipak bi se, s obzirom na to da u Paštrovićima ove promjene nema (na što izričito ukazuje Aleksić 1940: 37, a ni Jovanović (2005) je ne pominje), Pešikanovo i Miletićevo teritorijalno određenje moralo korigovati kad su u pitanju primorski govori od Boke do Bara.

I Vuk (1836: XXVIII) i Pešikan (1965: 112) ukazuju da je ovo svojstvo navedenih govora čest povod za podsmijeh stanovništva okolnih krajeva, te se, kako zaključuju Pešikan, „rapidno eliminišu, znatno brže nego drugi dijalektizmi“. S druge strane Stevanović (1933–34: 39–40) navodi znatan broj primjera (ističući da su manjina u odnosu na neizmijenjene oblike) koji su u istočnocrnogorske govore došli iz zapadnih krajeva.

Uzme li se to zapažanje u obzir, jasno je zašto o datoj asimilacijskoj promjeni u govoru Njeguša danas ne može se dati precizan sud. Ivić i Petrović (1981: 539) pominju je uz svega nekoliko primjera: „Mesto /s z/ ispred /l n/ često se izgovara /š ž/ (š'lijep, ž'li:, š'naxa, ž'nə:m).“ U rukopisu Upitnika za OLA nalazimo ove primjere za *sn > šn*: *snöp* (*šnöp*); *rāskřsnica*, *rāskřsnica*; *snä* (*šnä*); *vršník*; *snijeg* (*šnjeg*), uz varijantu sa *-h*, ali *snlježnī*; osim toga bez promjene: *dēsne*, *dēsno*, *snäha* (*snäya*),²⁸ *bijesnī*, *kisne*. Za grupu *sl* svega su dva primjera (fakultativno) sprovedene promjene: *jāsle* (*jāšle*) i *sljēpī* (*šljēpī*), uz mnogo više neizmijenjenih slučajeva: *mislī*, *slīna*, *slēženā*, *maslāčāk*, *slāma*, *slāmka*, *slamēnī*, *slanīna*, *slādak* (*slādak*), *slāžī*, *slōvo*, *slāb*, *slōboda*, *slān*, *slāna* (vrsta padavina). Za grupe *zn* i *zl* navodi se svega po jedan primjer: *kōzle* (*kōžle*) i *znā* (*žnā*), uz mnogo više primjera u kojima do promjene ne dolazi: *rāznī*, *pōznī*, *smřznē*, *zamřznūta*; *izljiečī*, *zlāto*, *ūzla* (G sg od *ūzā*), *izlāzī*, *zlō*²⁹ *vrijeme*. Navedeni primjeri ukazuju i na nedostatnost opisa Ivića i Petrovića, jer na promjenu ispred *l* izvjesno utiče i vokal koji ga slijedi.

Snimak Pešikanova razgovora s Andrijom Kustudijom nije nam ovđe od koristi, jedno zbog tehničkih ograničenja, a mnogo prije toga zbog Kustudijine artikulacije 90-godišnjaka. I sâm se požalivši na „staračku artikulaciju“ informatora, Pešikan je ipak ostavio bilješku da je „u govoru informatora rijetko bila zastupljena promjena *sn zn sl zl* u *šn žn šl žl*“ (1985: 9).

I danas su oblici sa sprovedenom promjenom rijetki i srijeću se samo kod najstarije generacije. Jedna informatorka (s Majstora) svjedoči: *A nēkād, tōje bilo ranjē, biloje i žānāgo i žnām i nē žnām, šnāga, šnjēvām, tōje tako mōja mājka zborīla. Tako tije bilo nēkād, tako su naše mājke zborīle. I šnjēgovi i vršník i naužnāk, a tō imā i danās.*³⁰

Na terenu je danas potvrđeno samo *šljēpē miše* (češće se čuje *sljēp*, iako se uglavnom kaže *ćór*), *vršník*, *vršníci* (uz *vršnāci*), *fīšnūlo*³¹ ga je nešto (oštro zaboljeti, probosti), *prešniētila se*

²⁸ Iako Ivić i Petrović navode *šnaxa* kao dokaz ove promjene, takav oblik se u rukopisu Upitnika ne nalazi.

²⁹ Iako u *Opisima* Ivić i Petrović navode *žlī* kao potvrdu ove promjene u njeguškome govoru, taj se pridjev u rukopisu Upitnika javlja samo srednjem rodu, bez promjene početnoga glasa.

³⁰ Majka joj je bila Njegušica.

³¹ Ovo je jedini zabilježeni slučaj *sn > šn* ispred vokala zadnjega reda, kojemu uzrok može biti analogija, što vrijedi i za oblike *lašno* i *žlo* koje po izuzetku nalazimo u tekstovima Radonjića i Nikole I Petrovića.

(onesvijestiti se), *šn̄v̄ežnica* (samo kod najstarijih, znatno je češće *sn̄v̄ežnica*, pritom oni koji izgovaraju *šn̄v̄ežnica* dosljedno kažu *sn̄v̄eg*), *nežnavèn* i *neznaveñ* (neupućen, koji ne zna). Nije ovjeren nijedan primjer ove asimilacije van pojedinačne riječi (poput *šeš n̄d̄d̄l̄āh*, *š n̄ama* ili *bež n̄ôgā* koje Petrović /1972: 63/ bilježi za Ceklin /Riječka nahija/ i Pešikan /Pešikan 1965: 112/ za Zagarač /srednjokatunski govor/).

Ova asimilacija nije zabilježena nijednom kod vladike Danila (Mladenović 1973: 95–96), u pismima njegovih savremenika iz porodice Radonjića svega su dva primjera *žlo* i *žle* uz više neizmijenjenih oblika iste riječi (Krivokapić 2009: 144–145). S obzirom na to i na malobrojnost primjera moglo bi se sumnjati u izvornost ovoga oblika. Neizmijenjene ove sekvence ostaju i kod Petra I (Ostojić 1976: 109), a i Nikole I (Nenezić 2010: 112–113), kod kojega se kao izuzetak javlja oblik *lašno* uz *lasno*. Stevanović (1951–1952: 19) za Njegoša kaže: „nigdje, ili gotovo nigdje, recimo, u Njegoševim djelima nema primjera za izgovor *žl*, *šl*, i *žn*, *šn* mjesto *zl*, *sl* i *zn*, *sn*, čime kipti Milutinovićeve Dika crnogorska“. No s obzirom na to da je u pitanju jedna usko lokalna crta, zbog koje su se, kako svjedoči Vuk Karadžić, onima koji tako govore drugi rugali, vrlo je moguće da su glavari iz kuća Petrovića i Radonjića svjesno izbjegavali bilježenje ovih oblika.

Čirgić (2012a: 447) smatra da je upitno koliko je rečena pojava zaista bila „česta“ u njeguškome govoru. Moguće je da je ova pojava bila česta (ali su je svjesno u pisanome diskursu izbjegavali), pa da je usljed stigmatizacije, koja je očito postojala, vremenom nestala. A moguće je i da se u njeguškome govoru zaista javljala tek sporadično, pod uticajem sušednih govora. Na osnovu dostupnih podataka na to se pitanje ne može dati pouzdan odgovor.

Kontaktnu asimilaciju po mjestu artikulacije nalazimo u riječima: *š̄n̄ègovi*, *nāšl̄èdnica/nāšl̄ènica*,³² *šl̄èzina*, *pošl̄èdn̄i*, *šl̄èdujē*, *šl̄èz*, *šl̄ème*; *ižl̄ub̄imo*, *žl̄è* (prilog).

U prijedloškim oblicima instrumentala i genitiva ličnih i prisvojnih zamjenica za 3. lice prijedlog je obično asimilovan: *v̄ižela da ĵe n̄što š ĵim*, *a s̄v̄o š ĵim*, *pā si se m̄ogao š ĵim od n̄uždē i pokr̄it*, *pā š ĵim u vr̄elū v̄odu*, *b̄ilo šež̄et š ĵim*, *št̄o cemo š ĵim ucin̄et*, *jā se š ĵim sv̄è kritikuēm*, *tāta š ĵima pričā*, *i òni se š ĵima bìli*, *te trañāmo š ĵima*, *kāt pričāš š ĵima*, *jā sa^m š ĵima d̄obro prošla*, *ni nā d̄om ni nā p̄ut š ĵima*, *sv̄esmo š ĵima šegāli*, *pā mi smētā i ovā svj̄etl̄os š ĵèga*, *sk̄inē se on̄i sk̄or̄up š ĵé*. Rijetko se kod starijih čuju neasimilovane forme: *s n̄e su p̄ošli r̄adn̄ici*,

³² Upor. *nāč̄ènica* u Ceklinu (Riječka nahija) i *nāš̄c̄ènica* u Piperima (Petrović 1972: 64), sa značenjem „nasjednica, greda koja 'nasijeda' na zid“. U njeguškome je govoru očito došlo do izmijenjenoga izgovora uticajem narodne etimologije.

jâ sam s nîma l'ëpo, dõšla jëna s nîma šestã, jâ sam s nîma na Lõvcen l'ëtovãla, štõ ÷e ni se dësît s nîm, s nîhovom pûškõm i õni za nîm (samo sam kod jedne sagovornice (Majstori) zabilježila češće neasimilovane oblike, kod ostalih su oni tek po izuzetku). Danas su kod srednje generacije ipak gotovo redovni neasimilovani prijedlozi, kod mlađih asimilacija nije ovjerena. Prijedlog ostaje dosljedno neizmijenjen u genitivu *s Nègũšãh*, čemu je vjerovatno uzrok distantna anticipativna disimilacija. I u prijedlozima *bez* i *proz* finalni se konsonant kod starih asimiluje prema početnome sonantu zamjenice koja slijedi: *a kojã_e Bećirũša bež n'ëga, ostão_je bež n'ë mlãdë, prož n'ëga s' idë gõre*. Morfonološke promjene u prijedlogu ipak nema uz riječi koje počinju sonantom *l*: *s Ĵũdîma, s Ĵešñãnima, s Ĵubotîna, Uz Ĵũt, Niz Ĵũt, Niz Ĵũbîn potõk*.

Ova se alternacija javlja i u kontaktu *s* i *z* sa palatalima *č, ž, ć, ĵ*: *dogõni š Ćëva, tries ĉëtiri, niž žãdu, jož žõntu prodãjũ, ž žetõtõm, ž žãolõm, pe-šež žãkã, nẽmãž žë, beš ćãra, niš Ćãvu*. Pritom se pred *ć, ĵ* izgovaraju glasovi najbliži *š, ž* (viđeti gore), a pred *č, ž* te ispred *l, n* izgovara se *š, ž*.

OLA bilježi i očuvan stari oblik *sľiva*, ali on se danas na Njegušima ne može čuti, ovjeren je samo oblik *šľiva*.

U njeguškome govoru javlja se i anticipativna distantna asimilacija: *šusãra* (samo kod najstarijih govornika, inače je *sušãra*), *šëžãñ, pošũžñît, zašũžñît*, a moguće i u *šũšta* (opruga, feder; < ven. *susta*, upor. Lipovac-Radulović 2004: 343), mada je ova posljednja mogla ući u tome obliku iz mletačkoga u kojem se *s* izgovaralo kao *š* (upor. Musić 1972: 93). Asimilaciju nalazimo i u riječi *kontrîna* (prema tal. *coltre*). S druge strane, prezervativnu distantnu asimilaciju vidimo u primjeru *ždřval* (< žrvanj, prema OLA). Ovaj oblik nijesam čula danas na Njegušima, ali sam u Erakovićima zabilježila *ždřmlî* pl. tant. (s asimilacijom *vl* > *ml*), na Majstorima *ždřmlë* pl. tant., dok je na Mircu *ždřvañ* (o epentetskome *d* viđeti niže).

Primjeri asimilacije *vn* > *mn* navedeni su u tački 3.1.1.6.3. Pored *ždřmlî* asimilaciju *vl* > *ml* zabilježila sam i u riječi *dĩmlãk* – svega jednom, dok se češće čuje *dĩmñãk*.

Ivić i Petrović (1981: 539) navode: „Opozicija između /m/ i /n/ neutralizuje se u korist /m/ ispred labijala, /v b p/ (nedostaje materijal za sagledavanje pojave u vezi sa /f/), a u korist /n/ ispred dentala ('pa:nti:, osande'se:t, 'mo:nci). Ispred *k* javlja se [ŋ] (= /n/): 'taŋka, 'mo:ŋka; za situaciju ispred /g/ u građi nema primera.“ To možemo potvrditi i proširiti primjerima promjene *m* > *n*: *kot konšļje*, ali i *komšļja* (oboje izgovara ista osoba), *mõnci* ali i *mõmci, mončćici, mončëce; sedandesët* i *sedamdesët* (ali dosljedno *sëdam*), *slãŋka* i *slãmka*. Tako i sandhiju: *Nļe mu valãlo ništa, srëdĩ šãñ sëbe i ëto tàkõ, vãzde šã" ga prõdãla břzo*. Za skupinu *mf* imamo svega dva primjera, u

jednome je *mf > nf*: *kõnfõra*, a u drugome je ostala neizmijenjena: *Amfilõhñe*, no ovde je u pitanju lično ime, pa primjer nije posve relevantan. Izvorna grupa *nf* ostala je neizmijenjena u primjerima: *infũzija*, *konfiskovao*.

Promjena *m > n* na kraju riječi nije zabilježena u njeguškom govoru.

3.1.2.4. Palatalizacija i sibilizacija

Analoškim putem prema oblicima u jednini i 1. i 2. licu množine palatalizacija je uglavnom poopštena i u 3. 1. prezenta glagola prve grupe: *rěčũ*, *vũčũ*, *šecũ*, *pečũ*, *utěčũ*, no i to nedosljedno. Većina informatora upotrebljava oblike sa *č*, jedan informator (Mirac) dosljedno je govorio oblike s finalnim *k* osnove, dok sam kod nekih zabilježila i *k* i *č* (npr. *šekũ*, *pošěčũ* kod istoga informatora). Kod imenica se javlja u vokativu jednine muškoga roda: *Vũče*, *jũnãče*, *bõže*.

Sibilizaciju nalazimo u množini pridjeva *jědnãk – jědnãci*: *za měne ste i vi svi jědnãci*. Ovo je pojava širega areala (upor. istočnocrnogorski govori – Stevanović 1933–34: 52, Cuce – Pešikan 1965: 129, Crmnica – Miletić 1940: 412; ali *jědnãki* u Paštrovićima (Jovanović 2005: 235), u Bjelopavlićima (Ćupić 1977: 86), Pivi i Drobnjaku (Vuković 1938–1939: 34)). Kod mlađe i srednje generacije Njeguša u ovome primjeru nije ovjerena – *jědnãki*. U nominativu množine je uobičajena: *junãci*, *zãšěoci*, *orãsi*. U dativu jednine imenica ženskoga roda je nedosljedna: *mãjci*, *stõki*. U konsonantskim skupinama je nema: *tětki*, *kũčki* (v. Imenice).

3.1.2.5. Jotacija

3.1.2.5.1. Praslovenska jotacija

U njeguškom govoru jotacijom su obuhvaćeni: *d*, *t*, *z*, *s*, *c*, *k*, *g*, *h*, *n*, *l* te konsonantske skupine: *st*, *zd*, *sk*. Jotacija se javlja u ovim grupama:

- *dj > ĵ*: *sreĵivãt*, *ogrãĵen*, *grěĵi*, *prěĵa*, *tvrĵãva*, *gõspoĵa* i *gõspoja* (u *Svęta Gõspoja*), *rõĵãk*, *prĵe*
- *tj > ć*: *plãcãt*, *obecãvãt*, *plãcen*, *upręcen*, *brãca*
- *zj > ž*: *kaĵevãt*, *kãĵem*, *izdĵem*, *blĵi*
- *sj > š*: *brĵšem*, *pĵšem*, *ãpšen*
- *cj > č*: *odrĳcem*, *raspũcĳt* (< *pũce*), *Mõjkovcãnĩn* (< *Mõjkovac*), *Mĩrcãni* (< *Mĩrac*)
- *kj > č*: *šedõcĳt*, *trčãt*, *plãcem*, *krãcĩ/krãcĩ*, *prslũce*
- *gj > ž*: *bjěĵãt*

- hj > š: *pogrīešīt, strāšīt, sūšīt*
- nj > ņ: *pomīnāt, gōnen, tānī*
- lj > ĺ: *zahvaġvāt, odāġīt, mēlēm, opālen, žaolī, posġednī/posġednī, vesēle, zēle, daġina, dōle, pōtġe*
- stj > št: *popūštīt, napūšten*
- stj > šć: *upropāšćen, lišće*
- zdj > źj: *gvōźje*
- skj > št: *spūštīt, napūštāt, ištēm*
- snj > śn: *objašhāvāt*
- slj > śl: *pōšlēm, pošġednī/posġednī*

Javljaју se i analoški infinitivi (ali nedoslјedno i ne kod svih govornika): *prevrġcāt, krġcāt, rasplīġcāt, meġcāt.*

Vrijedi zabiljeжити i glagol *mōštīt* u kojemu je zadržana stara grupa št: *Tġsu ġrķve svġ Nġgūši rādīli, a Amfilōhīe se na nīh mōštī kā da su tō Srbijānci rādīli.*

3.1.2.5.2. Jotacija labijala

Jotacija labijala (bez obzira na starinu promjene) u njeguškomе govoru ne daje se lako opisati. Nalazimo i na primjere jotacije i na primjere bez jotacije, tj. bez epenteze:

- u Upitniku za OLA navode se:
 - o primjeri s polukonsonantnim ġ: *zġmġa* (ovako i u kosim padežima), *grmġavīna, dūbġī, sġpjġ, šġpjġ, pjġva* (pljeva)
 - o primjeri s j: *mġġvġn, jemġġš, zaborāvġā, grōbġje, objāgnġa, zōbġje, pjūna, pjūġġm, pjūvāt(i), pjānica*
 - o primjeri s ĺ: *dīvlī, mlġla, plūsāk*
 - o primjeri s dvije opcije: *kāpġa (kāpġa), rībjā i rīblā, lōmġien i lōmlġen, pōkrvġju (pōkrvġlu).*

Današnje stanje većinom potvrđuje ono opisano u rukopisu Upitnika za OLA iz 60-ih godina prošloga stoljeća:

- bez epentetskog l: *ūzemġu, zġmġu, zemġġ, podzemġōm, prizemġūšu; grōbġje; nabāvġālo; ġopġān, sġpjġ, pjūvāle*

- jotovano: *zěmlē, zemlē; Gřblāni, Bāblāk, grōblē; borōvlē, preživlāvāt, zdrāvlē/zdrāvlē; plāt, oplānīt, Čoplāni* (Majstori), *sīplē*.

Nesigurnost izgovora potvrđuje podatak da isti govornik kazuje *zemjē* i *zemlē*, *zěmlā* i *zěmja*.

U ovome popisu navedeni su i toponimi *Bāblāk* i *Čoplāni*. Tako su navedeni u Čirgić (2009). Ne možemo potvrditi jesu li se izgovarali ranije bez epentetskog *l*, pa da im je ovo standardizovani oblik, ali može biti od značaja što se ime biljke u varijanti *čopjān* čuje i danas na terenu.

Mlađi govornici su prihvatili standardne oblike s izvršenom novom jotacijom labijala.

U pismima vladike Danila (Mladenović 1973: 98–99) dosljedno su labijali jotovani. Petar I (Ostojić 1976: 119–121) uglavnom ne bilježi jotaciju labijala. Kod Nikole I (Nenezić 2010: 125) primjetno je narušavanje ove stabilnosti, i to naročito u grupi *mĺ* : *mj*, kod ostalih labijala epentetsko *l* se ne javlja samo po izuzetku.

3.1.2.5.3. Jekavska jotacija

Jekavska jotacija u njeguškom govoru uglavnom je sprovedena:

- *dě* > *že*: *ževōjka, žēca, nežēla, žetīnstvo, žetićāk, ževeričić, polūžēt, vižet, ožēlān, kužēla, usmržēt*
 - o *prēdjēli* (N. *prēdǎo*), *rāžžēli* (N. *rāzdǎo*)
 - o u OLA *ožēlo* i *žēlo*, danas ti oblici nijesu ovjereni (samo je jedan informator potvrdio da pamti *ōžēlo*)
 - o *de* > *že*: *žētelina*
 - o *dvě* > *že*: *mežēd* (v. tačku 3.1.1.6.1.)
- *tě* > *će*: *čērām, prolecēt, iščēpkān, pōčera, opūšcēt*
- *cě* > *će*: *čedīlo*
 - o *cvě* > *će*: *četāt* (v. tačku 3.1.1.6.1.)
- *zě* > *že*: *izēs, izēdēm, izēla, mřžēt*
 - o ali: *zenīca* i *ženīca* (v. tačku 3.1.1.5.)
- *sě* > *še*: *sēcāt se, prošecēn, starošedǎoci, šēdnīk, šežēlo, prōšāk* (u OLA jedini oblik, danas i *prōšāk, prōsjāk* i *prōsijāk*)
- *lě* > *lé*: *prolēce, lēto, lēti, lētovāt, prolētōs, punolētan, želēzo, obilēžen, lepōta*
 - o ali: *lěb* (ovaj ekavizam je odlika svih govora što gravitiraju Lovcenu i Rumiji, vidjeti tačku 3.2.1.5.1.)

- ně > né: *Ñěmačkā, činět, sněgovi/šněgovi*
 - o ali: *něko, někī, několiko*.

OLA ne navodi nijedan primjer epentetskoga *l* između labijala i jekavskoga alternanta *ě*. U našem korpusu najviše oblika sa analoškim epentetskim *l* između labijala i *je* < *ě* zabilježeno je kod jedne govornice s Majstora: *živlěli, namlěstřo, mlěšävina*, ali *razumjět*. Kod druge informatorke takođe s Majstora nijesam zabilježila nijedan primjer jotovanih labijala: *mjěsto, smjělo, izmjěri, pjäcu, pjěvajūci/pjěvaūci* (između ova dva oblika samo riječ *öne*), *pjěvāti, pjěški, pjivāle*. No bitno je napomenuti da je informatorka koju je ispitivao Čirgić 2008. godine u mom istraživanju 15 godina kasnije imala tek pokoji oblik s epentetskim *l* iza labijala, uz većinu primjera bez epenteze.

3.1.2.6. Mijene suglasničkih skupova i sljedova

3.1.2.6.1. Gubljenje suglasnika

Konsonantske skupine razbijaju se gubljenjem jednoga konsonanta. Ta je glasovna alternacija ovjerena u svim položajima. Konsonanti se povremeno gube i u intervokalnome položaju. Ovđe ću navesti rezultate redukcije drugih konsonantskih skupina i gubljenje između vokala.

Primjeri gubljenja sonanta *v* u inicijalnome (*rūca, Rblāni, lādika, lāčit*) i medijalnome položaju (*obřcě, šedök, cetā, mežěd, sprālālo, oprālāmo, ostālā, sřbī, zdrāstvenī* itd.), pa i u intervokalnome položaju (*žäo, präo, zdräo*) opisani su gore.

Okluziv *t* gubi se ovim pozicijama:

- u zamjenici *tkò*: *kò, něko, nīko* (što je tipično za sve crnogorske govore)
- s početka grupe *tstv*: *brästvo, brästva, brästāvā, brastvenīci, bogästvo, domazěstvo, rukovöstva*
- s kraja u grupi *-st* u imenicama: *stārōs, vřes, mlādōs, līs, ĩskrenōs, čīs, sāmorās*, nekad može biti i reducirano: *břs^t, līs^t*, a po izuzetku i očuvano: *līst*
- tako ponekad i u glagolima poslije gubljenja infinitivnoga *-i*: *srēs, prēs, rās, pomūs*
- na kraju brojeva: *pē-šes krāvāh, pe-šes brātā, nūla šē-sědam* (ovđe je ispala čitava grupa *st* jer je nakon gubljenja *t* došlo do udvojenoga *s*), *dvānāz gödīnā, petnās kūcāh, petnāz dānā, dēse-petnās kūcāh, dvādēs* (čuje se i s očuvanim *t* ako slijedi veznik u okviru složenoga broja, v. niže), *trīdēs, četrdēs, šēsē gödīnā* (upor. *allegro oblike* u vokalizmu)

- u prilogu (*j*)*ö**p**ë*t – povremeno i pred konsonantima i pred vokalima: *j**ö**p**ë* *d**ö**ž**e*, *j**ö**p**ë* *j**m* *s**e* *kr**iv**ä*; *j**ö**p**ë*t *j**m* *s**e* *kr**iv**ä* (zadnja dva primjera kod istoga govornika)
- u pridjevima izvedenim sufiksom *-an* od imenica s finalnom grupom *-st*: *b**ö**l**e**s**a**n*, *m**ä**s**a**n*, *r**ä**d**o**s**a**n*, *s**v**j**ë**s**a**n*; ali se čuva u pridjeva izvedenih sufiksom *-iv*: *ž**a**l**o**s**t**iv*
- u grupi *tk* samo u oblicima glagola *o**k**in**ü*t, *o**k**in**ü*l*o*, ali *P**ë*t*k*a, *o*t*k*l*ü*č*ä*m, *sl*ät*k*...

Okluziv *p* gubi se u više okolnosti u inicijalnoj i medijalnoj poziciji:

- u inicijalnoj poziciji:
 - o *ps*: kod starije generacije *s**ö**v**ä*l*e* (< *p*sovale), ali *ps**ä*; kod mlađih je *ps**iv**ë*m; u medijalnoj se poziciji ipak čuva: *s**iv**ps**k*iv, *ä**ps* (za razliku od Riječke nahije, đe je *-ps-* > *-hs-*: *u**ä**h**s**iv*, *po**ä**h**s**iv**š**e* ne, upor. Petrović 1972: 64)
 - o *pš*: *š**e**n**iv**ca*, *š**e**n**iv**č**n**ä* (i kod mlađe generacije)
 - o *pt*: *t**iv**ca*, *T**iv**č**ä* *gl**ä**v**a* (top.) (i kod mlađe generacije)
 - ima i primjera supstitucije: *š**av**iv* (3. prez. šaptati)
 - o *pč*: *č**ë*l*e*, *p**o*r*e* *č**ë*l*ä*, *č**ë*l*är* (ovako i kod mlađe populacije), u medijalnoj poziciji se ipak čuva: *ko**no**p**č**iv**č**iv*, *L**ä**p**č**iv**č**iv*, *Š**č**ë**p**č**e**v**iv**ic**ä* *D**ö*, *z**u**p**č**a**n**iv**k*, *z**a**k**o**p**č**ä*m, u OLA se bilježi *kl**ü**p**č**e*
 - nekad dolazi do supstitucije *p* sa *v* u ovoj grupi: *k**ö**v**č**a*, *z**a**k**o**v**č**ät*
- u medijalnoj poziciji:
 - o *pk*: *o**k**ö*l*i* (2. l. sg. imp. – opkoli), *kl**ü**k*o (< klupko, i kod mlađih), ali *o**p**k**o**p**ä*l*i*, *b**ä**p**k*a (drška na kosištu, Gsg), *i**s**č**ë**p**k**ä**n*a, *S**r**p**k**iv**n**a*, *š**iv**p**k*e (ak. pl.), *ö* *š**iv**p**k*a; formu *o**k**o*l*i* nalazimo kod Petra I (Ostojić 1976: 114), Nikole I (Nenezić 2010: 121)
 - o *pn*: *tr**ë**n**ë*m (< trepnuti, kratko zaspati), ali: *ka**s**ä**p**n**iv**ic**u*, *pr**iv**p**n**i*, *k**ö**p**n*o, *ko**p**n**iv**n*a, *č**ü**p**n**i*
 - o *pš*: *l**ë**š**iv*, *l**ë**š**e* (kod mlađih *l**ë**p**š**iv*), ali *u**ä**p**š**e**n*, *ö**p**š**t**iv**n**ë* (kod starije sagovornice s Majstora zabilježeno i *ö**š**t**iv**n**u*), *sk**ü**p**š**t**iv**n**a*
 - o *pt*: *set**ë**m**b**a**r*, *pre**o**t**e**r**e**č**ë**n**e*, *o**t**e**r**e**č**iv**ë**m*, ali i *o**p**t**e**r**e**č**iv**ë**m*, *l**ö**p**t**ë* (u Upitniku za OLA zapisano je da je ranije bilo i *l**ö**f**t**a*, no taj oblik nije potvrđen na terenu danas)
 - o *pst*: *sk**ü**s*t (Majstori, Vrpolje) i *sk**iv**s* (Erakovići), *d**ü**s*t (Majstori, Vrpolje)
 - o *pstv*: *u* *r**ö**s**t**v*o, *po* *r**ö**s**t**v*u.

Okluziv *d* nestaje u medijalnoj poziciji ispred sonanta *n*, ispred okluziva *b*, frikativa *s* i *š* te u sandhiju, a (uglavnom u brojevima) ima i primjera da se gubi između vokala:

- dn: *dopànūtē, pànūt, pànē, upànū; jèna, jènu, ijēni uz jèdna, jèdnu* i redukovani izgovor *jè^dna, jè^dnu; pöpōne* (Vrba), *zagrädnice / zagränice* (Mirac bez d), *nāšlèdnica / nāšlènica*, na Mircu *nāšèdnica*, ali *od Ilīna dnē*
- dn̄: na Mircu i u Vrbi smo zabilježili i *Bän̄t dän, bän̄āk, zän̄ā; Bän̄t dän* je ovjeren i u Erakovićima; inače uglavnom očuvana grupa: *krädñē* (krajnje), *kladñäli* (slagati rukoveti neovršena žita), *zalūdñī*; u toponimiji je zabilježeno *Krädñā rūpa, Krädñī Bostūr, Krädñī krš*, no kod jedne govornice iz Majstora zabilježili smo *is Krähēga dōla*, što bi zbog dugoga vokala ipak upućivalo na gubljenje prvoga sonanta iz grupe *jñ* (u narednoj rečenici ista govornica kaže *krājñā sramōta*)
- db: *obrāñit* (rijetko)
- ds: *rukovōstva, ostūpnicu, ostūpila* (i kod mlađih), *prestäv'laū, prēstave*
- dś: *prīešèdnīka* (ali je očuvana grupa *dn*), *pošētī'o* (<podšetio)
- u sandhiju: *sä'cu, dōži pre čřkvōm, pre sāmōm kùcōm, prāvo pre kùcōm, nī'esmo nīka nō smo, kã s' osūši, idēm o sēbe, vās glībāv o prašinē, o srndāca, ispre jāvñē ūstanovē, pore jēgovē kùcē, òtka je ūmro*
- intervokalno: *trēs, glēali* (samo jednom), *dväest i trī*.

Okluziv *k* nestabilan je u prijedlogu *preko* i ispred *s, š* i *k*:

- ks: *rūsāk, ali fiksnī, tāksī*
- kš: *Nišić, Nišice, Nišićāni, lāše*
- kt: *otōmbar* (OLA)
- intervokalno: *preo yodē, prëo Jëta / preo Jëta*.

Okluziv *g* gubi se u prilozima: *žë, nīže, nēže, iže*. Po izuzetku se čuje *nīgže*. I nješuško *bīstī'erña* nastaje gubljenjem *g* (upor. **guisterna > *gbisterna > bisterna* – Skok I: 319).

Frikativ *s* sporadično se gubi u kosim padežima toponima *Krstäc – Křca* uz *Křsca*: *pöpōdnē šëtā se dō yr Křca, bjëše tū nã yr Křca, poviše Křca*.

Sonant *n* gubi se u određenim riječima kad se nađe ispred ili iza okluziva:

- dn, tn: *sèdēm, srètēm, ali mëtnēm*, dakle: gubi se kod glagola prve vrste, a čuva kod glagola druge vrste (v. Glagoli)
- u imenici *komadānt*, što je uticaj disimilacije, upor. *komānda*
- np: *jedapūt* (dosljedno)

- na Mircu imperativ *mäki* (<makni) kao interjekcija *mäki žäola* i kao imperativ *mäki tō*.

Zabilježeni su i primjeri gubljenja sonanta *l*:

- sl (sporadično): *mìsīm*, *blāgosovi* (n. pl.), *posīe* (< poslije)
- *môba*, *môbe*, *ù mōbu* (okupljanje prijatelja, komšija, rodbine nekome u pomoć u radu), ali *pīšē mōlbu*
- *vižân* (fildžan, tur. fincan)
- rječca *li* (sporadično): *znâš-i*, *šècāš-i se*, *ìmāš-i*, *čùeš-i*, *ocēš-i*, *vjèru'ěš-i*

U leksemu *ponežèntik* gubi se *l* (upor. na Cetinju (OLA) i u Riječkoj nahiji /Petrović 1972: 61/ *ponedionik*).

Sonant *m* povremeno se izgovara reducirano u 1. l. sg. prezenta pomoćnoga glagola *bīt*: *kāko sa^m jā* (prije nazalizovano *q* no realizovano *m*), *jā sa^m se* (ista osoba), *ě sa^m se*; *jěsa^m*, *rōžena sa^m na N'ègūše*; a povremeno se i u potpunosti gubi: *kā sa se ùdāla*, *rā tōgā sa ga ùzēla*; naravno često ima uobičajen izgovor. Bilježimo ga i u istome obliku glagola *znāt*: *e sāt čijā e tō kùca – ne znām jā*, *ne znā jā č'ě šu bile*, *ně znā jā kāko se zovē*, *niti znām ni čijā je ni štō je* (sve kod iste informatorke), kao i u enklitičkome obliku dativa množine 3. lica ličnih zamjenica: *kāko j^m tō vřcū*, *lākše j^m je bilo krāve držāt*. Zabilježeno je i *bobôn* (<bombon).

Grupe *žj/žj*, *šč*, *sc* (možda i *šč* – *nācènica*), koje se u govoru Riječke nahije (upor. Petrović 1972: 64) uprošćavaju gubljenjem prvoga člana, u njegušcome su govoru očuvane: *gvōžža*, *rāžžele*; *pāščād*, *ščūmīla se* (zgučila, savila), *iščupāla*, *iščumiñāt* (poseniliti), *iščekivāli*, *Prāščēva počivāla* (mada se ovaj toponim čuje i kao *Prājčēvo počivālo*), *ot Kōščēl'ā*, *Vrščič*; *opūsčēle*, *saučēšće*, *kōšču*, *ščēr*; *oprāščā se*, *křščēn*, *lišće*, *Kaščēlān*. Grupa *sc* se u govoru Njeguša uglavnom čuva: *pronōsci*, *vatrogāsci*, *scēna*, *dvīsca* (< dvīzāc, ovan ili jarac „u drugu godinu“), ali se uz *Křsca* povremeno čuje i *Křca* (< Krstāc), a u OLA nalazimo primjer *ra(s)cijepīt*, s fakultativnim *s*.

Na granici riječi u slobodnome govoru česta su gubljenja suglasnika ili čitavih konsonantskih skupina:

- s kraja prijedloga: *be stōkē*, *i Sarājeva*, *ko tōga strīca*, *ko šcerē*, *o dvā*, *rā tōgā sa ga ùzēla*, *ko sestrē*, *bě svīētla*, *o dāskē*, *o danās*, *ko Danīcē*, *ispre jégōvē*, *o tēbe*
- u brojevima: *pedesē trēcē*, *dese dānā*, *nūlā šē šēdam*, *osamdesē šēstē*
- u prilozima: *kā su*, *kā sa se ùdāla*, *nīka se*, *kā je*, *otkā smo*, *sā tī lūdi*, *do gōj*, *kā sa se*, *sā ću te*, *āda kùće*
- u futuru I glagola prve vrste na *-ć*: *nāīću*, *rēće yi*, *dōće*

- za primjere *vī kakvā^{je}*, *vīš v. allegro* oblike u vokalizmu

Ovde još treba napomenuti da u prijedlogu *bez* čuva praslovensko *r*: *Jā neĵdēm nīkuj brez ovōgā britvulīna, brez ĵkakvē òmrazē*, ali je znatno češći oblik bez njega.

3.1.2.6.2. Umetanje konsonanata

Zabilježeno je praslovensko epentetsko *d* u grupi *zr*: *zdrēlā krūška, zdrĵo* (kod mlađih *zrĵo*), *da zdrēnē, ždrāka* (*tamān bījahū pōčēle pomālo ždrāke ò sūnca; da ūĵē ždrāka*), ali se danas češće javlja *zrāk* (*zrāka ni nĵe fālīlo*), u Upitniku za OLA navedeni su *zdrĵevā, zdrĵo, zdrāk* i *zdrāka* te *ždrval* (kod Njegoša *žrvnji* – Marojević 2002–2003: 212). Uobičajeni su i leksemi u kojima je ova pojava opšteprisutna na znatno širem arealu: *ždrĵelo, upiždrīt, ždrĵebe, prōždrē*.

Kao što je u grupu *zr* umetnut dental *d*, tako je u inicijalnu grupu *žl* umetnut velar *g* u imenici *žglĵeb* (prema OLA), ali *žlĵezda* bez umetnutoga velara.

Pridjev *steona*, koji smo u Erakovićima zabilježili s umetnutim *v* – *stēvona*, na Majstorima smo čuli u formi *stēvodna*, s umetnutim *i* *v* i *d*. Oblik s Majstora moguće je da je rezultat narodne etimologije, da je *d* umetnuto pod uticajem glagola *vodīt* (kad se krava pari, kaže se da *vōdīt*).

Umetanje *t* u grupu *sr* u njeguškome govoru nijesmo zabilježili mimo imenice *stĵšlēn*.

U nekim riječima stranoga porijekla, nezavisno od njihova porijekla, ispred bilabijala se javlja *m*: *imbrētnica, sumprēš* (i *suprēš*), *sumpĵera, otōmbar, fēmbrovār* (zadnja dva primjera prema OLA, nijesmo ih zabilježili u datome obliku na terenu). U Raićevićima smo zabilježili *stobōr*, a na Mircu *stōmbōr* i *stobōr*. Oblik *trūmba* (OLA), koji je potvrđen i u Crmnici (Miletić 1940: 391), mogao je doći preko romanskoga *trombetta* (upor. *trumbēta*, Lipovac-Radulović 2004: 363), a označava sulendar, dio šporeta na drva. Ispred dentala umeće se *n*: *komēndija, komendijāš, lentrāt* (it. *ritratto*, up. Lipovac-Radulović 2004: 190), ali ni to naravno nije dosljedno, upor. *stadĵera, rôdulica*. I ispred *k* se umeće *n* u primjeru *ronkēla* (upor. Lipovac-Radulović 2004: 298 – rokël, rokëlo, rokĵo, kalem konca < ven. *rochel*, it. *ricchio*). Bilježi se i intervokalno *l*: *takulīn* (it. *taccuino*, upor. u jugoistočnoj Boki *takuīn* i *takulīn*, Lipovac-Radulović 2004: 348).

Navedeni primjeri iz njeguškoga govora u prethodnome pasusu ne predstavljaju njegušku specifičnost niti imaju karakter zakonitosti kakva se zapaža u govoru Ceklina. U pitanju su leksemi u kojima se umetnuto *n* uglavnom javlja na široj teritoriji od Njeguša.

U riječkome govoru (Petrović 1972: 64) „ispred prekidnih konsonanata u medijalnoj poziciji često se ubacuje glas *n*: *lōngor, karīnga, Intālīja, Kantūnjānin, Kantūnskā nāhĵja*. Tako je i:

poginjujo na *Kùmpres*.“ Takvo umetanje nalazimo i u Crmnici (Miletić 1940: 391). To umetanje nije ovjereno na Njegušima.

Paragogu ili epitezu (dodavanje konsonanata na kraju riječi) najčešće nalazimo u priložima: *prèkjučēn, prèdvečēn, ùvečēn, òklēn, òdēn/òžēn, odolēn; òndār, tàdār, tàdēr; lānīk, prèkklanīk*; rijetko se nađe u drugim vrstama riječi: *vèčēn (jā s krivīnē svākū vèčēn dòžēm òdēn, svè su ih tū vèčēn ovī nāši špījūni prošpījāli)*, što je analoški došlo od priloga, u kojima je takođe nastalo analogijom (nakon otpadanja izvornoga *-r*). Nekad se dodaje i grupa: *òžēnak, òžēnake*. U prilogu *prvēd, nājprvēd (bīlo je prvēd onvēh trgòvācāh, dòšli su nājprvēd òdnekud)* finalno *-d* potiče od stsl. *prědb* (upor. Rešetar 2010: 216).

3.1.2.6.3. Disimilacija konsonanata

Do razjednačavanja konsonanata u govoru Njeguša dolazi u situacijama koje su uobičajene za crnogorske i mnoge druge štokavske govore.

Grupa *mn* ostaje neizmijenjena u leksemu *gûmno*: u onomastici Majstora Pešikan (1985: 3) navodi isključivo oblik *gûmno*, ali Čirgić (2009: 77) bilježi *gûvno* u onomastici (Kuk, Erakovići, Vrba, Kopito, Žanjev Do). U govoru smo oblik *s* disimilacijom (čak i distantnom) zabilježili samo na Mircu: *gûvno, gûvānā*. Disimilacije nema ni u ovim primjerima: *ògrōmnā, osamnāestē, osamnāez, sedamnāes, zimnīca, zimnīcu, hīmna, prēda mnōm, sà mnōm, gimnāziju, tāmni*.

Početno *mn* u pridjevu *mnogi* i njegovim derivatima dosljedna je disimilacija *mn > ml*: *mlògo, prēmlogo, namlōžilo šē*. Kod srednje generacije je pretežno *mnògo*.

Distantnu disimilaciju bilježimo u ovim primjerima: *lenträt* (< it. *ritratto*), *polumēnta* (it. *fundamentum*), *fližider, levôr* (< *revolver*).

U imenici *ždřvaľ* imamo distantnu disimilaciju finalnoga *n̂ > ľ* prema sonantu *v*. Ova je imenica zabilježena i u obliku *ždrmlē* i *ždrmlī*, u kojem imamo asimilaciju *m* prema *ľ*.

Usljed (distantne) disimilacije došlo je do gubljenja suglasnika u riječima stranoga porijekla: *travēsa* (< dalm. *traversa*, na Cetinju *travēza* – sopstveno svjedočanstvo), *vižân* (< tur. *fincan*; došlo je do disimilacije *filžân*, a onda gubljenja *l*), *komadānt, iternîraū, intezîvan, katarīon* (kantarion).

3.1.2.6.3. Metateza

Metateza se javlja u glagolu *sûjmām*, u kojem dolazi i do disimilacije: *sûmñām* > *sûmlām* > *sûmjām* > *sûjmām*. Njeguška je metateza i *poròn* < *ponòr* (izvorni se oblik takođe čuje), a *Poròn* je zabilježen i u onomastici. Ovjeren je i oblik *nāvce*, ali u paradigmi se javljaju oblici bez metateze: *nācāvā(h)* (upor. Čirgić 2009: 143). Metateza se javlja i u riječi *rumetîn* (< tal. *formentone*, upor. Rešetar 2010: 208), a i u leksemu *mudānte*, koju u svojem *Rječniku* navodi Otašević sa značenjem „donji veš, gaće“ (< tal. *mutande*, upor. Tešić 2016: 188). Do ove je promjene došlo i u orijentalizmu *bayrakdar* koji u njeguškome (i znatno šire) glasi *barjaktâr*, *barjaktârîma*. Ovjereno je i *cûkât*, *cûkâ* (imp. 2. sg.), *cûkâš* (< *kucati*). Opštejezička je metateza zamjenice *svè*, *svākī*, ali se čuva *vās* < *vəs'* koji navode i Ivić i Petrović (1981: 542).

3.1.2.6.4. Još neke konsonantske promjene

Prelazak frikativa u afrikate nije čest u govoru Njeguša, ali primjeri postoje. Neke smo naveli govoreći o fonemu *ž* (*bîž/bîž* i sl.), a ovome možemo dodati i primjer *cmôla* < *smôla* i *cmôlāvā* (*zèmlā*), te samo jednom u slobodnome govoru zabilježen oblik *cažèdi* (Mirac, đe smo od drugoga govornika čuli *sažèdi*). Glagol se inače redovno čuje u obliku *sadi'ēvāt*, čak je i kod iste govornice zabilježeno *sadi'ēvāli*. Za pridjev *sèockī* v. niže. Ovđe se ubraja i leksem *cklò*, *cklī se*, s tim što se u njemu javlja više procesa, prije svega metateza *st* > *ts*, koja je i omogućila nastanak afrikate. Primjere iz crmničkoga govora *čenica*, *čkola*, *mučmula* (Miletić 1940: 363) ili *čkanj*, *čkola*, *ckot*, *zackočit* u istočnocrnogorskim govorima (Stevanović 1933-34: 53), tipične za područja koja su u kontaktu s albanskim, u njeguškome govoru nijesmo zabilježili.

Konsonante grupe *ts*, *ds*, *čs* do kojih dolazi u derivaciji čuju se kao afrikata *c*: *Hřvackā*, *bräckī*, *kopìcko*, *svjèckī*; *gräckī*, *lùckī*, *lúckê*, *gospockô*; *raičevickô*, *èrākovickā*, *bräickī*, *čeklickī*. Kod mlađih se ipak dosljedno čuje *raičevickī*, *èrākovickī*. Analogijom prema *gräckī* čuje se i *sèockī*, što je dosljedno i kod mlađih. Ipak u imenici *pokùćstvo* grupa *čstv* očuvana je kod svih govornika.

Do alternacije suprotnoga smjera – fisije, tj. do slabljenja napetosti afrikata i prelaska afrikata u frikativ, došlo je u pridjevu *drùkšī* i prilogu *drùkše* (o nastanku oblika *drùkčī*, *drùkče* već smo govorili). U imenice *ocāt* na isti se način javlja oblik genitiva *òsta*.

Fisija je u njeguškome govoru osvjedočena kad pri derivaciji nastane palatalna grupa *čń*, u kojoj se afrikata cijepa: *tšń*, ali za razliku od prethodnoga primjera, iz te skupine ispada frikativ *ś*, te se afrikata svodi na okluziv *t*, kao u primjerima: *gāthńk* (od *gāće*), *svļethńk* (od *svļeća*), *kùthń* (od

kùca), što je potvrđeno i u drugim crnogorskim govorima (upor. Ćupić 1977: 47–48; Stijović 2007: 111, Pešikan 1965: 126, Miletić 1940: 347–348, Jovanović 2005: 240; Tomanović 1970: 228), ali je ovo crta u njevuškome govoru u nestajanju. Česta je ova promjena i od osnove *srèca*: *nesrètnó* (u kojem je pridjevu došlo i do vokalske disimilacije u nastavačkom morfemu), *zlosrètník*, *nesrètník*, u kojim se primjerima nešto jače čuva. Pritom, vidno je, ne dolazi do depalatalizacije *n̄*. Ispred sufiksa *-(a)n*, *-n̄ik* osnovinska afrikata ostaje neizmijenjena: *srècn̄i*, *stokùcn̄ik*. U imenicama *kr̄ičn̄ak*, *vòcn̄ak* ova se promjena ne registruje.

U riječima stranoga porijekla koje su uglavnom došle preko mletačkoga grupe *st*, *sp*, *sk* često prelaze u *št* i *šk*: *štikadènta*, *štaciôn*, *na štaciône*, *kaštradīna* i *kastradīna*, *kàštīg* i *kàstīg*, *štràcina*, *štràpac*, *štrīga*, ali *kamàstre*; *špàg*, *špènza*, *špiñadûra*, *šporkàt*; *škàle* i *skàle*, *škàn*, *škartòč*/*škartòc*, *škàtula*, *škudèla*, *škvâdra*, a to se povremeno znalo prenijeti i na domaće riječi: *Krštàc*/*Krstàc*, *jàstrèb*/*jàštrèb*, no kod mlađih se posljednji oblici ne čuju.

U Ćirgićevim transkriptima bilježi se očuvana stara grupa *st* u pridjevu *òstar*, *òstrī* i njegovu derivatu *ostrīt*: *pā ostrīš brītvu za brījāñe, kā da niže limē nēmā da ga naòstrīš, mōrām mǎlo naostrīt tū šekīru*, ali i *ostrīmicē*: *ubīh se onīem kosīerom ostrīmicē*. Mi smo danas kod svih informatora zabilježili samo oblike sa *š*: *òstar*, *naostrīli*. U glagolu *škopīt* dosljedno je izvršena promjena *sk* > *šk*, dok je u imenici *skòrūp* grupa *sk* neizmijenjena. Uglavnom se kaže *pūž*, ali nije nepoznata varijanta *špūgār* (Rešetar za Prčanj navodi oblik *špūg* – *špūgā*, za tumačenje nastanka finalnoga *-g* od *puž* v. Rešetar 2010: 190).

Povremeno se alveolar *n* izgovara palatalizovano: *gn̄ôj*, *gn̄v̄ezdo* (danas tek po izuzetku kod starijih i srednje generacije, inače *gn̄ôj* i *gn̄v̄ezdo*), *pokôjnī* uz *pokôjnī* i rijetko *pokôñī*, u pridjevu *lāñskī* nazal je uvijek palatalizovan (potvrđeno i u OLA). Hidronim (izvor) *Korītñik* naporedo se čuje s češćim palatalizovanim početnim sonantom sufiksa: *Korītñīk*. Osim na Mircu, đe se čuje i *bistīv̄erna*, u njevuškome je govoru uobičajeno *bistīv̄ernā*; čuje se *cistīv̄erna* i *cistīv̄ernā*. Količinski imenički sufiks *-ina* uglavnom je palatalizovan: *nekolicīña*, *dostīña*, *višīña*, *petīña* (v. Brojevi). Ponekad se i finalno *l* palatalizuje: *fēl̄* (< veo, v. konsonant *f*), *šāl̄* (< šal), *šālpā* (< it. sciarpa, upor. Musić 1972: 244; ovđe je vjerovatno došlo do blenda *šāl̄* i talijanske riječi).

3.2. Vokalski sistem

3.2.1. Inventar i distribucija

Vokalski sistem njevuškoga govora sastoji se od sedam članova: *a, ǰ, ā, e, i, o, u*. Pored pet u štokavskim govorima uobičajenih vokala njevuški govor u svom vokalskom sistemu ima i alternant poluglasnika. Funkciju silabema osim toga ima i *r*. Svi navedeni vokali mogu biti dugi i kratki. Dugo *a* se u njevuškome govoru izgovara obično zatvoreno – *ā*, ali kod mlađih ljudi već prilično rjeđe.

ī	ū		i	u	
ē	ō	+ ē̄	e	o	+ ɛ̄
ā	ā		ǰ	a	

Svaki se silabem može naći u inicijalnom, medijalnom i finalnom položaju, s izuzetkom alternanta poluglasnika, za koji nema potvrda na početku riječi. Svaki silabem može biti nosilac akcenta, dugoga i kratkoga.

3.2.1.1. Sudbina poluglasnika u njevuškome govoru

Alternant poluglasnika najmarkantnija je crta njevuškoga vokalskoga sistema. Areal poluglasnika u crnogorskim govorima znatno je širi: „Poluglasnik, odnosno njegov specifičan alternant *a^e* javlja se u cijelome primorju od Dobrote do krajnjega juga. Odatle zahvata kompletno zaleđe i zalazi duboko u unutrašnjost zemlje. Javlja se (*a^e*) u govorima Katunske nahije zaključno s Čekličima³³ te u Mainama, Poborima, Brajićima, Cetinju, Riječkoj nahiji i Crmnici s Krajinom. Odatle je prekinut oblastima Cuca, Bjelica, Ozrinića, Komana i Zagaračja, Lješanske nahije s Lješkopoljem, Zetom, Podgoricom (i crnogorskim govorima u Albaniji), pa opet obuhvata prostor Pipera, Kuća, Bratonožića, plavsko-gusinjske oblasti i Gornjih Vasojevića“ (Čirgić 2017: 96).

Njevuškim se alternantom poluglasnikom, kao i njevuškim govorom uopšte, niko nije sistematičnije bavio. Ni ovaj rad, nažalost, ne može donijeti preciznije podatke, jer smo taj glas na terenu čuli kod svega dvije govornice (obje iz Majstora), a potvrđen je i u audio-zapisu Mitra Pešikana iz 1977. godine s govornikom koji je također iz Majstora. Stoga se može reći da je alternant poluglasnika u njevuškome govoru karakteristika koja je na granici nestanka.

³³ Pod djelovima Katunske nahije koji imaju očuvan poluglasnik zapravo se podrazumijevaju samo Njevuši i Čekličići.

Miletić (1940: 17) u crmničkome govoru poluglasnik opisuje kao glas „koji je vrlo nalik na englesko 'prednje' *a* (*æ*) u *man* (low-front-wide), samo što je malo zatvoreniji, dakle, bliži otvorenom *e*“. Miletić veli, a to potvrđuje i Čirgićevo istraživanje na Njegušima (2010: 601), a i moje (premda na izrazito malome korpusu primjera), da nije u pitanju redukovani („kraći od kratkih, sa izvesnom pasivnošću artikulacije“), već puni vokal.

„Poluglasnik“ koji je „naličniji na *e* nego na *a*“ a koji izgovaraju „pravi Crnogorci i gotovo svi njima susjedni primorci“ pominje Vuk St. Karadžić (1836: XXV) u predgovoru *Narodnim srpskim poslovicama*. Poluglasnik u skladu s Vukovim opisom izvjestan je u Crmnici, u Paštrovićima i Spiču, a Vujović dokazuje da je takav i u Mrkovićima (Vujović 1967: 172), no upitno je, smatra na istome mjestu Vujović, koji je 1967. godine ispitivao njeguški govor za potrebe OLA, je li na Njegušima refleks poluglasnika bliži vokalu *e* nego vokalu *a*.

„U toku posljednjih 130 godina“, kaže Vujović (1967: 172), „taj izgovor je evoluirao pod uticajem susjednih hercegovačkih govora u kojima je već u toku 14. vijeka $\text{ɛ} > a$. Ova relativno brza fonetska promjena u izgovoru poluglasničkog refleksa ($e^a > a^e$) prouzrokovana je djelimično i uticajem književnog jezika, naročito od osamdesetih godina 19. vijeka, kada je politički i kulturni život u Crnoj Gori počeo da dobija obilježja jedne etničke i državne cjeline u snažnom razvitku.“

Vujović (1967: 173) nije siguran da je u katunskome govoru (na Njegušima i Čekličima) poluglasnički refleks bio reda *e* (e^a): „Ovo odstupanje Katunske nahije od Crmnice i Primorja može se objasniti evolucijom vokala e^a u pravcu još otvorenije varijante, tj. a^e , svakako pod uticajem bliske Boke i Hercegovine, a takođe i pod uticajem pisarske škole pri Cetinjskom manastiru, u kojoj je bilo uobičajeno da se i u izgovoru i u pismu ustali vokal *a* mjesto njegove arhaičnije poluglasničke varijante.“

Na izvjesnu razliku između njeguškoga i crmničkoga izgovora nekadašnjega poluglasnika ukazuje i Rešetar (2010: 142–144). On navodi da se na Njegušima redovno, a na Cetinju vrlo često, naglašeni, naročito dugi, poluglasnik izgovara kao usko *a*, a u Baru i djelovima Crmnice koji se s njime graniče, djelovima Riječke nahije, u Paštrovićima i Grblju,³⁴ izgovara se kao široko *ae*.

Danas smo, rekosmo, očuvan poluglasnik čuli samo kod dviju govornica (i u starome audio-zapisu) iz Majstora. To ne znači da se na Majstorima duže zadržao, već je uzrok taj što smo na Majstorima imali najstarije informatorke. Iako smo od jednoga sagovornika s Njeguša čuli stav da

³⁴ Usko *a* javlja se i u Lijevoj Rijeci (Vasojevići), a široko *ae* i u dijelu Pipera i u Gusinju, svi istočno i severoistočno od Njeguša.

su se Erakovići podsmijavali Raićevićima zbog poluglasničkoga izgovora, taj stav pobija transkript Adnana Čirgića, prema kojemu se vidi da su govornici na svim njeguškim lokalitetima (osim Mirca, koji nijesu ni pošetili) izgovarali alternant poluglasnika s istom frekventnošću i u istim pozicijama, na koje ćemo ukazati niže. Ipak, konstatacija o podsmijehu zbog specifičnoga izgovora nekadašnjega poluglasnika značajna je na sociolingvističkome nivou, jer ukazuje da uzrok nestajanja poluglasnika iz njeguškoga govora ne treba tražiti u školstvu i medijima (makar ne samo u njima), već i u nastojanju govornikā da svoj glasovni izraz usklade s većinom kako ne bi bili predmet ruganja i kako zbog svojega govora ne bi bili posramljeni.

Ako se na osnovu izgovora svega dva informatora (i trećega s pedesetogodišnjom distancom) može suditi o glasovnoj vrijednosti poluglasnika na Njegušima, čini se da on jeste imao izgovor bliži vokalu *a* nego vokalu *e*, i da se u toj nijansi razlikovao od crmničkoga izgovora, u skladu s Vujovićevim i Rešetarovim opisom.

Alternant poluglasnika bilježimo sa *a*. Ovjeren je u zvučnim zapisima ili u transkriptima u ovim pozicijama:

- u imenicama – pod akcentom i bez akcenta:
 - *päs³⁵, tãst, čãst, lãž, dãn, kãšãl, bãčva, tãšta, mãgla*
 - -ac: *blizãñac, lõvac, vi'enãc, Studẽnãc, Krstãc, Brocãnãc, čirìkavãc, Čũkòvãc, Žũrževãc, jabãnãc, Jasìkovãc, Mrãkòvãc, Mĩrãc, šuškvãvãc, tobolãc, stãrac, otãc, udòvãc, dolãc, kolãc*
 - -ak: *momãk, gũsãk, pãtãk, pãpãk, pũpãk, vòsak, rũčãk, pãstorãk, proplãnãk, tẽtãk, mòzak/mòzãk* (v. akcenat)
 - -am: *jãrãm*
 - -an: *ovãn*
 - -anj: *ogãñ, rãžãñ*
 - -ar: *vẽpar, svẽkar, bãkar, cũkar* (*cũkar* je riječ stranoga porijekla, ven. *zucaro* (upor. Lipovac-Radulović 2004: 49), ali se morfonološki prilagodila riječima sa sufiksom -ar, upor. G. sg. *cũkra*, otud i analoški poluglasnik umjesto etimološkoga *a*; slično je i sa *bãkar*, tur. bakır, upor. Skok I: 96)
 - -as: *ovãs*
 - -at: *nòkat, lãkãt, rbãt*

³⁵ i izvedenome pridjevu *pãšt*.

- u genitivu množine imenica:
 - *brāzdâ(h), vrātâ(h), glāvâ(h), telefônâ, drūgâ(h), platâ(h); krāvâ(h), rōgōvâ(h), òvācā(h), līpā(h), jābūkā(h), pólā(h), šēmēnā(h), pūtōvā(h), kōlā(h), dōmōvā(h), štīcā(h), klūčēvā(h), ĩskārā(h), nōkātā(h), lākātā(h), nōgā(h), dānā(h), ùbālā, špūrākā*
 - *dānā, poròdīcā, kōzā, gòdīnā, srāstākā, izdājnikā, kīlā, mòmākā, kúbīkā, pūtā, Zālāzā, ūrā, bārā, telefonā, pūtā*
- u imenicama u kojima je *-bl, ɛl > -əl > -ā*: *kōtā, zāva, ùbā*
- u pridjevu: *tānī*
- u pridjevskim sufiksima:
 - *-an*: *māsān, ml'ēčān, g'rdān, pròtīvān, rādān, žēdān*
 - *-ak*: *ūsāk*
- u brojevima: *jēdān, jedānās(t), dvānās(t)*³⁶
- u glagolima: *lāžēm, smākne, jēsām, sām*³⁷
- u radnome glagolskom pridjevu jednine muškoga roda glagola prve vrste: *(po)šēkā, pošā, pobjēgā, stīgā, dovēzā, pròtegā, trēsā, nāzebā, mākā, rēkā, stēkā, ĩzīšā, mògā, pēkā, nātukā, lagā, mīcā, primākā, òbīšā, c'rkā, pritīskā, pritēkā*
- u prijedlogu / prefiksu *sa*: *sā mnōm, sās'ī'o, sās'ī'ē*
- u zamjenici: *tā*
- u priložima: *sād, kād, nēkad, otkād, nīkad, dòckān, vāzda, nacās*.

Nekadašnji je poluglasnik u jakom položaju u tekstovima Petrovića i Radonjića bilježen dosljedno sa *a* (za vladiku Danila viđeti Mladenović 1973: 72–76, za Radonjiće Krivokapić 2009: 97, Petra I – Ostojić 1978: 65–66).

3.2.1.2. Zatvoreno *ā*

Zatvoreno labijalizovano *a* bilježimo sa *ā*. Javlja se isključivo u dugim slogovima, što je primjetno u širem arealu od Njeguša i crnogorskih govora uopšte. Rešetar (2010: 156) podseća da je Budmani konstatovao zatvoreni izgovor glasa *ā* u dijelu Dubrovnika i ističe da je isti izgovor i on našao u Mulu (Boka), naporedo s kojim se čuje i obično *ā*, a naročito zatvoreno bilježi u Paštrovićima.

³⁶ U brojevima 11–19 zabilježenim u OLA poluglasnik nije etimološki, već je vjerovatno nastao kakvom analogijom.

³⁷ Ova dva potonja primjera potvrđeni su u zapisima iz 60-ih i 70-ih godina prošloga stoljeća. Danas ih nijesmo čuli.

Kašić (1995: 260) ističe da se javlja i u Cavtatu, a da je u Konavlima novijega postanja, tj. da su ga iz Dubrovnika donijeli mlađi Konavljani.³⁸ U Crnoj Gori ovakav se izgovor *ā* javlja u govoru Paštovića (Aleksić 1939: 17; Jovanović 2005: 69), Grblja, Krtola i Mula³⁹ (Aleksić 1953: 335), Spiča (Aleksić 1941: 16) i Mrkovića i Spiču (Šušanj) kod Bara (Vujović 1969: 123), u kojem su se neakcentovane dužine izgubile, ali je ostao trag tih dužina upravo u labijalizovanome *a* u skraćenim slogovima (*kazät, òblak*). Argument da se *a* javlja i u 3. l. pl. imperfekta (*lòvjaü, pòjau*) poslužio je Vujoviću kao svjedočanstvo da je labijalizacija prethodila gubljenju glasa *h* u tome govoru, te da se pojavila najkasnije u 17. stoljeću, najvjerovatnije kao posljedica mletačkoga uticaja. Za Crmnicu i srednjokatunske i lješanske govore Miletić (1940) i Pešikan (1965) ovu vokalsku osobinu ne spominju. Ne pominje ga ni Petrović (1972) u govoru Ceklina (Riječka nahija), ali ga u Dobrskome Selu (koje takođe pripada Riječkoj nahiji) opisuje Kovačević (2019: 9).

Vujović (1969: 126) smatra da je na labijalizaciju uticala i fonološka okolina, konkretno labijali (*p, b, v, m*), velari (*k, g* i velarno *l*).

U njeguškome govoru labijalizacija nije stabilna crta dugoga *a*, ali je danas bolje očuvana od poluglasnika, te se srijeće i kod pripadnika srednje populacije (kod mlađih je nema). Ne može se odrediti ni po njeguškim selima ni po govornicima đe je više, a đe manje zastupljena. Nije postojana ni kod pojedinačnih govornika, već se u jednoj istoj riječi u jednome slučaju javlja, a u drugome ne ili u dvijema uzastopnim riječima jedno *ā* bude labijalizovano, drugo ne: *jā Srbijānce, slüčājno – mālī*. Ne može se ustvrditi ni da je za pojavu labijalizovanoga *a* presudna fonološka okolina. Može se reći da se najčešće javlja uz sonante, ali je previše raznovrsnih drugačijih fonoloških okolnosti da bi se to utvrdilo kao zakonitost. Ni pozicija vokala u riječi nije ograničavajući elemenat, jer se ovakvo *a* javlja i na početku (*āmbulina*) i u sredini (*čobānstvo*) i na kraju riječi – i u zatvorenoj (*istoričār*) i u otvorenoj ultimima (*znā*), i kao što se vidi i u jednosložnim i u višesložnim riječima. Javlja se i pod akcentom i u neakcentovanome dugom slogu: *glāmnō, kòškāli*. Javlja se i na mjestu nekadašnjega poluglasnika (đe je u nekim slučajevima očuvan refleks poluglasnika, kako viđesmo u 3.2.1.1.): *òvācāh, dānā*. Dešava se da jedno *ā* u riječi bude labijalizovano, a drugo ne: *dānā, dešāvā, kolāčāh, krāvāh, domācīnstāvāh, mālā, nāstāvnicu*,

³⁸ Kašić se u ovome dijelu poziva i na labijalizaciju koju pominje M. Stevanović (1933: 18–19) u istočnocrnogorskim govorima, no tu nije u pitanju ista pojava.

³⁹ Muljanski izgovor opisuje kao diftong *ūā*, tj. kao *u^hā*.

odmārāmo, pārā, stārā, zelenāšā. Čini se da je u ovoj situaciji akcentat može imati ulogu, jer je u svim primjerima kojima raspolažemo akcentovano *ā* izgovoreno labijalizovano, a neakcentovano bez labijalizacije, ali i u slučaju dva uzastopna neakcentovana *ā* jedno može biti labijalizovano (i to obično prvo), drugo ne: *òvācāh* ili mogu biti oba labijalizovana: *mètārā*. Oblik *fāntē*⁴⁰ ukazuje na to da labijalizovani izgovor nije ostatak prošlih vremena, već je u pitanju sinhrona crta onih koji je i dalje čuvaju u govoru.

Evo primjera labijalizovanoga *a*. Ističemo da je za gotovo sve navedene riječi na terenu potvrđena i upotreba otvorenoga *a* (te primjere ovđe ne navodimo, jer je u pitanju opšta pojava): *Albānci, Aleksāndar, Arāndi'o, äsvālt, Austrijānci, Balkān, bīvšā, bjělāši, Blāžo, brāla, brāve, cévāpe, cōrā, crnogōrskā, žāk, dāla, dāna, dāvālo, dīzāt, dokāžū, domāci'eh, drāgo, dŕvā, dūvā, dvā, dvādēz, žādē, fāla, finānci, garantīrām, generācija, glādna, gōdīnā, hrānu, ìmā(m), imāne, ìnāče, inostrānstvo, isplātī, Itāli'ē, izāžē, izbrīšāli, izdājnikā, izdājstva, jā, jāki, Jugoslāvija, kāfu, kancelāriju, kāžāt, kāžēmo, khāza, kōlā, kolāčāh, kopā, korubā, korubāš, krāvāma, krīvā, lāže, lānīk, Lāza, mājka, Mājstore, mālī, mālōga, Mār'i'o, Mārko, Māše, mlādī, mōrāte, nāčīn, nāmpānē, nāopāko, nārōda, nāvike, Nēgūsā, nēmā(m), nēnormālno, obālīt, objāsñit, odāvno, održāvāle, ogrādīli, ogrānke, okupācije, okupātorā, òndār, opāleno, oprāši, òrālo, pāntī(m), pārče, pasā, Pāvlu, pazār, planināri, plūcā, podātākā, pokāžē, pomāmīlo, pomāžū, prāvē, prāvō, prāzñi'eh, prehlād'i'o, prodā'ēm, prodāvālo, prostrānstvu, rādī(m), rādīla, rādnē, rādnīci, rādnīka, rādom, rāla, razdvājāla, rezervāra, ròžāka, rukāvi, sa strānē, sājēte, šānsa, selāk, šibikā, skācē, skīdāš, škōlovāni, slāžē, slūčāja, slūčājñōs, slūšāli, smētāte, snāc, Srbijānce, Srbijānci, srbijānskī, stālno, stārē, strānē, strāšno, stvār, stvārno, sūhopārno, Šēvālevičā, tā, Talijāni, Talijāñima, trañāmo, trāvē, trāžī, ūdāta, upropāšceno, ūšā, uvālī, uzāmi, Vidrovāna, vrāt'i'o, zahvālnica, zākōn, Zālāze, zāmjenika, zarādīt, zārāslo, zāstava, zelenāšā, znācī, znāte, zvāla, Žāñēv.dō*.

O kvalitetu izgovornoga *ā* u starim tekstovima ne može se govoriti.

3.2.1.3. Osvrt na opis *a* i *ā* u Fonološkim opisima (1981)

Predstavljajući vokalski sistem njeeguškoga govora, Ivić i Petrović (1981: 537–542) opisuju šest članova s oprekom dugih i kratkih vokala. Vokali *e, i, o, u* u ovome sistemu mogu biti kratki i dugi, uobičajene artikulacije, bez posebnih značajki. Vokal *a* ipak predstavlja se kao *a:* i *ā*: odnosno *a* i *ā*. Shodno opisu datome u tekstu „O fonetskoj transkripciji“ Dalibora Brozovića pri početku datoga

⁴⁰ Slijedeće *n* svakako je uslovalo nazalizovan izgovor vokala *a*.

toma, *a* je oznaka za „glas srednji između [a] i [e], kao *sln D* žá:na, *hs/sh D* za'na, 'misal', pà:t, dà:n, *mak D* 'raka “raka”, sarna, br'ast“ (1981: 22), dok se za *a* kaže da je to „glas srednji između [a] i [o], kao *sln D* k'raṽa, 'dā:š, *hs/sh D* k'raṽa, gla:va, *mak D* 'raka, 'paṽ, 'maḡla, 'vaṽba“ (1981: 23).

Ivić i Petrović o vokalu koji bilježe sa *a* iznose neke nedoumice. Naime, kažu da je distribucija vokalskih fonema relativno slobodna, a „izuzetak se tiče jedino foneme /a/, za čiju inicijalnu i finalnu poziciju nema potvrda, a nisu jasna ni ograničenja koja se tiču njenog konsonantskog susedstva“ (1981: 538). Međutim, ako se zna da je taj fonem refleks nekadašnjega poluglasnika, što se vidi i iz njihova istorijskoga izvoda njeguških fonema (1981: 540–541), đe stoji da je *a* poteklo od *-a* i *-a⁴¹* (1981: 540–541), onda i pitanje njegove distribucije postaje konkretnije, a nestaje i pitanje konsonantske okoline, jer realizacija ovoga glasa zavisi od istorijskih uslova (uz, kako viđesmo, rijetke primjere analoškoga javljanja), a ne od fonološke okoline. Iako za upotrebu ovoga vokala u inicijalnoj poziciji zaista nema potvrda, primjere finalne pozicije navode i autori u samome opisu: *t're:sq:* (na istoj stranici), *do'sq:* (u istorijskome izvodu). Problematičnost opisa vokalskoga sistema njeguškoga govora nalazimo i u tome što je dugo *a* predstavljeno isključivo kao *ā*, a što ne potvrđuju primjeri iz njihova opisa: *'pa:nti:*, *ko'l'a:*, *'pa:lca*, *'va:li: se*, *'fata:*. Uostalom i autori (1981: 537) kažu: „Pod uticajem književnog jezika mesto fonema /a: a ḡ:/ često se izgovara [a(:)]“, usljed čega bi se i otvoreno *ā* moralo naći među članovima vokalskoga sistema.

3.2.1.4. Slogotvorno *r*

U vokalski sistem njeguškoga govora spada i slogotvorno *r*, koje može biti kratko (*bṛdo*) i dugo (*g. bṛdā*). Pored toga *r* može biti i neakcentovano i dugo i kratko (*četnāes*, *gṛmī*).

Slogotvorno *r* javlja se u inicijalnome (*ṛt*, *Rblāni*, *ṛžē*, *ṛžā*)⁴² i u medijalnome položaju (*cṛn*, *kṛv*, *tṛg*, *cṛkva*, *čvṛstē*, *òdṛt*, *sātrla*, *kṛs(t)*, *bṛzo*, *mṛčenīk*, *četnāestē*...). Na kraju riječi javlja se jedino po izuzetku u slučaju gubljenja konsonanta *h* u riječi *vṛh/vṛh – dō_yr*. Na granici morfema može se *r* javiti i iza vokala: *zar'žāt*.

⁴¹ U istorijskome izvodu navode primjere samo za *a:* < *-bl*, *ḡl* ('zā:va, do'sā:) (1981: 541), ali ne navode da isto porijeklo mogu imati i savremeno *ā* (pod akcentom ili ne) i nesažeta grupa *-ao*, videti niže o zijevu.

⁴² U OLA se navodi i *ṛžānā slāma* (upor. Ivić & Petrović 1981: 538), ali taj oblik danas nijesam mogla potvrditi na terenu. Čirgić (2012: 28) daje isti oblik s drugačijim akcentom: *ržān(ṛ)*, ali ni to danas nije ovjereno. Poznata je samo *rāžānā slāma*.

Do kraćenja dugoga *r* dolazi sporadično: *do Črñē Gorē, po Črñōj Gōri, Črñū Gōru, kùkāvčē cñnī* (uz češće oblike s *ř*), *gřm/gřme*,⁴³ *čtvrťak, četvřtī, zavřřī, zavřřen*. U svim navedenim primjerima češći je oblik s dugim *r*, jedino se imenica *gřm/gřme* javlja isključivo s kratkim slogom.

Imenica *vrh* bilježi se i u kratkome i u dugome slogu. Vujović (1967) je u Upitniku za OLA navodi u obliku: *vřg, vřga, vřgovi*, tako je i u izgovoru Andrije Kustudije (snimak iz 1977), pa i danas se čuje s dužinom: *i u ovāj vřh*, ali je sad ipak uobičajen i kraći oblik: *na yřh onē glavīcē, niz ovī vřh*. Dužina se bolje čuva u onomastici: *Pōdvřh, Navřpōlē, izā Vřpōla*. I u nazivu sela Vrba povremeno se *ř* krati: *iza řvřeh bōrōvāje Vřba, òna je s Vřbē, u Vřbu*, ali i *ù Vřbu, nā Vřbu, više Vřbē*.

Kapović (2015: 746) ukazuje na jednu osobenost vezanu za slogotvorno *r*, na „još jedno duženje, tipično za mnoge štok. govore. Naime, u glag. pridj. radnim kao *umro* vidimo sljedeći proces – *ùmřl > ùmřo > ùmrō* (isto i *prōdrō, zātrō* itd.). Tu dolazi do desilabifikacije slogotvornoga *r*, pri čemu se gubitak toga sloga nadoknađuje duljenjem idućega sloga u zamjenu.“ Na Njegušima smo danas potvrdili tek povremeno *ùmřō* (što bi bilo shodno Kapovićevu objašnjenju). Od glagola *ùmřīet* mnogo je češće *ùmřo* (Čirgić u transkriptima bilježi ovaj izgovor kao *ùm^aro*), a od glagola *zātrīet* zabilježili smo samo *zātrō* – sa slogotvornim *r*. Silabičko *r* se u ovoj riječi čuje i danas i kod četrdesetogodišnjakā.

Ivić i Petrović (1981: 538), govoreći o ovome pitanju, navode oblik *'umřō* (sa slogotvornim *r* i dugim *o*, uz konstataciju: „mada se iz materijala ne može jasno sagledati odnos likova *'umřo*: i *'umāro*“. U rukopisu Upitnika za OLA (Vujović 1967) zapisan je samo lik *ùmřo* (ž. r. *ùmřla*).

Nijesmo sigurni u valjanost Ivić-Petrovićeva zapis u ovome slučaju. Rešetar (2010: 151) navodi da je vokalno *r* u tome slučaju čuo samo u Crnoj Gori: „*ùmro* Ozrinići, *rāzastřo* Piperi, ali sam ubijeđen da se može čuti i u drugim istočnijim krajevima štokavske teritorije, o čemu svjedoči Vuk. No zato se u Boki Kotorskoj i u Crnoj Gori javljaju i ovi oblici: *ùmāro* Prčanj, Dobrota, Grbalj, Podgorica m., *ùmā^ero* Zupci kod Bara, *umā^ero* područje Bara (po Brozu), *ùparo, rāzdāro, òdāro, tārō* Prčanj.“ Ovome možemo dodati i crmničko *ùmāro, rāzdāro, prōstāro* i dr. (Miletić 1940: 277 ga naziva *svarabaktički poluglasnik*). Dakle, razvoj sekundarnoga vokala ispred desilabiziranoga *r* kad se ono nađe ispred vokala *o* nije nepoznat govorima u (ne)posrednome okruženju Njeguša. Ipak, na Njegušima nemamo dokaza takvoga izgovora – ni u jednome zapisu. Nenezić (2010: 37) kao izuzetak u bilježenju slogotvornoga *r* kod Nikole I Petrovića radni

⁴³ *Tisni ga u jō gřme*.

glagolski pridjev *proždr'o*, u kojem se javlja apostrof. Tako je i u prvome izdanju Njegoševa *Gorskoga vijenca* jednom takav oblik napisan s apostrofom *utr'o*, a *zatro* bez apostrofa (Mladenović 1996: 31). No nijednom nije zabilježen sa *a* (upor. Stevanović et al. 1983: 438).

Na osnovu svega toga vjerujemo da će prije biti da je u pitanju izgovor *ər* (kako se i danas čuje slogotvorno *r* u ovim riječima) nego Ivić-Petrovićevo *ar*. Imajući u vidu današnji izgovor na Njegušima, ali i oblike potvrđene u navedenoj dijalektološkoj literaturi (ali i Stijović 2007: 53), teško je potvrditi i dužinu na finalnome vokalu nakon slogotvornoga *r*, datu u njihovom opisu.

U ženskome rodu GPR ovih glagola bilježi se povremeno duljenje: *ùmrla* i *ùmřla*, *zätřla* i *zätřřla*, a zabilježeno je i *pòmřřlo* u sr. rodu (ovako i za srednjokatunske i lješanske govore navodi Pešikan 1965: 167). To je u skladu s tendencijom duljenja vokala ispred nastavka u glagolskom pridjevu radnom (o tome u morfologiji).

Sekundarno *r* ovjereno je u onomastici: *Vjètrnřk*, *Vjètrnā bŭkva*, *Vjètrnř mlřni* i u imenici *vrđŭra* (< verdure, povrće).

U njeguškome govoru nije potvrđen nijedan primjer desonantizacije *r*.

3.2.1.5. Alternanti staroga ě

Crnogorski govori (Čirgić 2017: 89) su dominantno ijekavski, po shemi: *dijete* – *đeteta*. U taj se opis uklapa i njeguški govor.

Na alternante jata utiče dužina sloga i u nekim situacijama fonološka okolina, što ćemo prikazati u narednome opisu.

3.2.1.5.1. Alternanti kratkoga ě

Kratki *ě* dao je *je*, uz jotaciju prethodnih dentala *d*, *t*, *z*, *s*, *c* (nema primjera za *ʒ*), alveolara (*l* i *n*) te sporadično i labijala (v. tačku 3.1.2.5.3.).

- *lěšě* (< *lěpšě*, komp.), *lěto*, *prolěće*, *dŭle*, *želězo*, *obilěženo* (za *i* < *ě* ispred *l* videti niže)
- *němačkř*, *Němačkŭ*, *činělo*, *učiněla*, *šněgovi*/*šněgovi*
- *žěde*, *nežěla*, *žěca*, *žecě*, *žě*, *ŭžěn*, *ŭže*, *žetřřstvo*, *žetřřlina*, *žěvř*, *střžěli*, *žělāl*i, *kužěla*, *žetřćak*
- *mežěd*, *mežěžě*
- *dvjěsta*, *dvjěma*
- *ošěř* (3. l. sg. prez.), *šekřra*, *prošěčěn*, *starošedřřoci*, *šěcām se*, *šědnřk*, *pošěc*
- *šedŭk*, *šedŭčřt*

- *svjěckōga, svjětlōs*
- *dočērāno, šćēli, pōčeru, čērām,*
- *ćetā, ćetastū*
- *mjěsto, mjērē (G.), zamjērīt, nāmjesto, mjěsnū, razumjět, mjěstāh, mjěsēc, zamjērī'o, smjěli, zāmjenika; bjěhū, objāсни, bjělāši, bjěše; prežīvjela, žīvjěli (x6), žīvjelo (x3), něvjesta, vjěštica, vjētar, vjērūjite, vjěšto, vjēra; uspjěli, uspjěše, pjěvāli, pjěški*
 - o tek sporadično s jotacijom labijala *namlěstī'o, mlēšāvina; žīvlēli, žīvlět, něvlēsti, vlētar.*

Kratki ě alternant e nalazimo u riječima: *něko, něšto, několiko, zdrēla* (kod mlađih *zrēla*), *lěb, cěsta, mřzět* (uz *mřzět* i *mřzjět*, v. 3.1.1.5.1. i 3.1.1.5.3.), *zenīca*, grupa *rě* s kratkim ě – *stārešina, rečit, gorēli, rěčnīk* – ovo su sve ekavizmi koji nijesu specifikum samo njegušškoga područja, već su znatno širega teritorijalnoga opsega (upor. Miletić 1940: 251 za Crmnicu, Pešikan 1965: 105 za Cuce, Jovanović 2005: 112–113 za Paštroviće /uz *ljěb*/, Vujović 1969: 116, za Mrkoviće). Dva informatora su potvrdila upotrebu *mřzět* i *zenīca*. Ovim se oblicima može dodati i pridjev *otmenījā*, koji je u ovome obliku usvojen preko medija. Priloško *-dě* izrazito je često s refleksom *e*: *ōdēn, ōdē*, naročito kod starijih. Kod mlađih je već ustaljena jotovana varijanta s jekavskim alternantom (v. tačku 4.6.1.).

Isti je alternant (*e*) i u grupi konsonant + *rě* (s kratkim ě), osim ako slijedi *-o < -l* (viđeti ispod): *vrēmēna, brēgovi, mrěža, vrěća, grēotē, grěške, nepogrešivo, pregorēh, prěčica, vrežina* (augm. od *vrěža*).

Ispred *-o < -l* kratki ě alternira u *i*: *zdrī'o* (mlađi *zrī'o*), *sī'o, smī'o, vīdī'o/vīdī'o, pōnī'o/pōnī'o, nosī'o, odī'o, sēdī'o, stī'o, ī'o* i *jěo; dī'o, cī'o; Zābī'o* (G. *Zābjēla*), *bosī'ok*. Sporadično se samo od glagola *činēt* može čuti *činēo* uz neuporedivo češće *činī'o*, ostali glagoli III vrste s infinitivnim morfemom *-je-*, kako viđesmo, tvore GPR morfemom *-i-*.

Ispred *j* kratki ě > *i*: *sījālo se, sījāč* (na Cetinju *šējāč*, prema OLA, i Pešikan (1965: 104) bilježi *šējāt* u Lješanskoj nahiji, ali *sījāt* za Cuce, Zagarač, Donje Bjelice, Lješkopolje), *prigrī'e* (3. sg. prez.), *grījāhe, smijāt se, smijēse* (3. sg. prez.) (kod ove riječi zabilježeno je kolebanje u dužini prvoga sloga, pa i isti govornik izgovara *smijē* i *smījē*, no to ne utiče na alternant ě). Tako je *i* u komparativnome sufiksu: *starījā, lošī'e, poštenī'e*.

U riječima izvedenim od *bilēg – bīlēškē* (G.), *obilēženo, zabilēži* (imp.), *obilēžī'o* – javljaju se dva kratka ě u uzastopnim slogovima. Pešikan (1965: 105) sugerise da je tu vjerovatno u pitanju

disimilacija prema narednome *ě*, ali u srednjokatunskim i lješanskim govorima, a i u njeguškome je *šežět* (kao i većini crnogorskih govora, ali Vuković 1938–1939: 17 *sižeti*, *sižek* u Pivi i Drobnjacima), a tu bi se takođe očekivala disimilacija. Oblik *prīže*, koji se javlja i u Crmnici (Miletić 1940: 17) i u Cucima (Pešikan 1965: 105), bilježimo i na Njegušima. Miletić i Pešikan objašnjavaju da nije u pitanju fonetska promjena, već prije analogija prema *prije*.

Dvosložni refleks kratkoga *ě* imamo u imenicama: *vīedro*, *zvīerād*, *svīetlo* (im.).

Sekundarni kratki *ě* u njeguškome govoru ovjeren je u ovim riječima: *kānzelo*, *kīselū*, *kīselīli*.

3.2.1.5.2. Alternanti dugoga *ě*

Alternant dugoga *ě* je *īe*:

- *nīesam*, *vīetāte*, *ne smīě*, *vīēm*, *izīēm*, *razumīěš*, *opredīeleno*, *mīešām*, *posīečēš*; *vīetāt*, *snīevāo*, *pōnīěše*, *dōnīěla*
- *odīelo*, *prīetna*, *dīete*, *sīeno*, *snīeg*, *snīežnica/šnīežnica*, *vrīeme*, *cvīeće*, *crīevo*, *glīeto*, *tīelo*, *līek*, *klīeštīma*
- *līep*, *bījel*, *šlīepī/slīepī*, *rīedak*, *cīělā*
- zamjenice i pridjevi u g., d., i., l. *tīěh*, *onīě*, *někakvīě*, *svīema*, *tīema*; *bīranīě*, *prāznīěh*, *ogōrčeniīěh*, *stārīema*
- *dvīe*, *obadvīe*, *obvīě*
- *pōslīe/pōsīe*, *prīe/prīed*, *ūvīek*, *ovūdīe/ovudīēn*.

Dugi *ě* u određenim leksemima ima alternant *je*: *Nēmāc*, *Nēmci* (vjerovatno analoški prema pridjevu *němačkī*), a u nekima je refleks dvosložan iako bi se, i pored dužine, očekivao jednosložan: *namīeštāli*, *prōsīēk*, *pomīerā* (3. sg. prez.).

Grupa *rě* s dugim *ě* dala je dosljedno *rīe*: *rīetko*, *rīeč*, *rīešīt*.

Dugi *ě* u grupi konsonant + *rě* ima dugi refleks: *vrīeme*, *trīem*, *brīeg*, *grīeh*, *ūmrīe* (3. l. pl. aor.), *prīe*, *poīevāš*, *prigrīe*, *upotrīēbili*, *strīēlāli*, *crīepna*, *povrīēdīo*, *ōprīet*, *srīečēm*, *prīešli*, *prīešēdnīka*, *prīečāc*, *prīeko*, *Prīekōp*, *prīerānak*, *prīesan*, *prīebōj*.

U grupi *prě-* zabilježeni su primjeri i dugoga *ě* s alternantom *e*: *u prēvōdu*.

Ako je dugi *ě* pod akcentom, akcenat je `na prvome slogu. Drugi slog može biti i dug i kratak, a dužina dugoga sloga zavisi od tempa govorenja. Po tome se akcenatski njeguški govor bolje uklapa u (srednjo)katunske govore, a razlikuje od crmničkoga (kao govora s očuvanim poluglasnikom), u kojem je akcenat dugoga *ě* nestabilan i može biti i jednosložan i dvosložan: *īē*

(*biĕle, diĕte*), *ĭ* (*biĕdnĭk, gliĕto*), *ĭ[j]e* (*brĭ[j]eg, vrĭ[j]edan*), a neakcentovano *iĕ, ĭĕ* ispred akcenta (*pobĭĕdiĕše, vrĭĕžĭt*) (upor. Miletić 1940: 243–245). Razlika koja u crmničkom govoru postoji u izgovoru u otvorenim i zatvorenim slogovima (*grĭ[j]e : grĭĕh*, s finalnim *h* i bez njega, Miletić 1940: 245) nije poznata u njeguškome govoru. Dužina *e* u dvosložnome refleksu *ĕ* varira, ali dugi *ĕ* (osim u navedenim specifičnim slučajevima) ne daje nikad refleks *je*.

Često se u riječima stranoga porijekla umjesto izvornoga *e* ili *i* javlja sekundarno *ĕ* (primjeri uglavnom preuzeti iz *Rječnika njeguškoga govora*): *bandĭveru, karĭvega* (upor. *kalijĕrga* u jugoistočnoj Boki, Lipovac-Radulović 2004: 145, u Crmnici *karĭega*, Miletić 1940: 254), *kamarĭĕr, kolĭer, kuvĭerta, kvantĭera, mĕdĭer, mĭziĕeran, ĭziĕerno, pošĭver, stadĭera, sumpĭera, solĭerna, tĕliĕr, bĕlĕrka i bĕliĕerka* (isti govornik), *inĭinĭer i inĭinĕr, bistĭerna* (Mirac i *bistĭerna*), *cistĭerna*. Osim toga javlja se i u imenicama *vodĭer i kosĭer, prĭeĕdnĭk, bĕlijĕš*, te u glagolima *istĭeĕĕ, stĭjeĕu, ispreplĭeĕĕm, pokrĭevĕm* (prema *izĭevĕm*). I u mikrotoponimu *Kĕĕtio* (< tal. *castello*) razvio se sekundarni *ĕ*. To je za znatno širi prostor zabilježio i Rešetar (2010: 121–123).

Glagol *prĭenĭt, prĭenĕ* (< *prionuti*) u njeguškome govoru ima analoški *ĕ*. Rešetar (2010: 123) navodi takav oblik za Prĕanj i Ozriniĕe (uz *prĭnĭt* za Ceklin),⁴⁴ a za razvoj sekundarnoga *ĕ* nalazi fonetske razloge (*i* o prelazi u *ije*, što se onda posmatra kao *ĕ*). Prijeglasom *o : e* ovaj oblik u Crmnici tumaĕi i Miletić (1940: 255). Peĕikan (1965: 167) pak smatra da je u pitanju analogija uslovljena akcenatskim odnosima prema glagolima tipa *siĕvnĭt – siĕvnĕm*. Samo se u tim glagolima, kao u glagolu *prĭenĭt – prĭenĕm* (kao stare akcente navodi *prĭlnĭti – prĭlnĕm* odnosno *prionĭt – prionĕm*), akcenat u prezentu pomjera dva sloga unaprijed u odnosu na infinitivni akcenat, što je uslovljavalo da im se i ovaj glagol prikljuĕi.

3.2.1.5.3. O refleksu *ĕ* u istorijskim zapisima

U Njegoĕevim tekstovima ima primjera duljenja (iza labijala *v* i *b*) kratkoga *ĕ*: *vidĭjesmo, vidĭjeti, pobĭjeda, zavĭjesa*, za što Vuĕović (1930: 102) kaŕe da to „nije osobina narodnog govora u Crnoj Gori“. No videli smo da takvih oblika ima i danas u govoru Njeguĕa, a i u drugim crnogorskim govorima: Rešetar (1900: 160) biljeŕi *vĭdĭjet* na Cetinju i Prĕanju, u kojem se joĕ ĕuje i *ispovĭdĭjet, nenĕvĭdĭjet, zapovĭdĭjet*, u Crmnici *izvĭdĭjet*, a formu *vĭdĭĕt* biljeŕi i u crmniĕkome govoru i Miletić (1940: 254). To sve navedeni Vuĕoviĕev zakljuĕak ĕini priliĕno klimavim ne samo za crnogorske govore veĕ i za sam govor Njeguĕa, naroĕito jer je *vidĭjeti* zabiljeŕeno i kod gubernadura Radonjiĕa

⁴⁴ Pojava je u Crnoj Gori ŕiroko rasprostranjena, upor. Vujoviĕ 1969: 318, Stijoviĕ 2007: 65.

(Krivokapić 2016: 192), i kod Petra I (uz to bilježi se i s *ě*, Ostojić 1976: 82–83) i kod Nikole I (uz *viđeti*, Nenezić 2010: 63). Kapović (2015: 289, 519) oblik *viđijeti* ističe kao izvorni, a do kraćenja infinitivne dužine došlo je analogijom prema *gòrjeti*.

Vušović (1930: 102–103) kod Njegoša bilježi i dubletnu zamjenu *ě*: *sniježan* i *snježna*, *odsječe* i *odsiječe*, *ođelo* i *odijelo*, *poslje* i *poslije*, *prijeđoše* i *pređem* i druge (što može biti i iz versifikacijskih razloga). Oblik *ožělo* se kao jedini bilježi u OLA, no naša istraživanja pokazala su da je danas taj oblik nepoznat. Samo jedan informator (Mirac) kazao je da ga pamti u varijanti *ožělo*.

Kod vladike Danila javljaju se ekavizmi koji se mogu tumačiti uticajem tekstova crkvenoga karaktera (*greh*, *svetloga*) ili, što je manje vjerovatno, (i) kao grafijske greške jer su pojedinačni slučajevi: *cena*, *umreti*, *prepis*, *levo* (Mladenović 1973: 54–57), a slična je i situacija s tekstovima Petra I (Ostojić 1976: 88).

Kod Njegoša nalazimo primjere *rě > rje* (uz *re*), što danas na Njegušima nijesmo potvrdili: *starješine*, *izgorjet*, *gorje*, *pogrješku*, *svirjeposti* uz *grešnika*, *kreposti*, *zazret*, *izgore* (Vušović 1930: 103). Imenica *rěšenje* kod Nikole I (Nenezić 2010: 70–71) ima najčešće ijekavski oblik (*riješenje*), rjeđe jekavski i ekavski, uobičajeno je i *krjepost*, *krjepko*, *ukrjepljen*, te *starješina*.

Kratki *ě* ispred *o* ili *j* (Vušović 1930: 103) kod Njegoša uglavnom daje *i*: *dio*, *cio*, *io*, *smije se*. U njegovim tekstovima nalazimo i anticipativnu disimilaciju ispred *đ*: *zapoviđeti* (ali češće *zapovijedeno je*), *priđe*; uz izuzetke: *željeo*, *sjeo*, *smjeo*, *razumjeo*, *bjeljegu*, *zasjejana*, *smjejuć*, *smjej*, *smjej se*. Ako uzmemo u obzir da Njegoš nije imao grafijskih mogućnosti za bilježenje glasa *ś* te da OLA za Cetinje navodi oblik *šějāč*, *šějāt*, da Miletić (1940: 247) glagol *šě[j]āt* nalazi u Crmnici (u Crmnici je i *grě[j]āt*), a Pešikan (1965: 104) taj glagol u Lješanskoj nahiji, a *smijejê* u Bjelicama, što je sve okolina Cetinja, jasno je otkud uticaji na ove crte Njegoševih djela.

Nema znatnih razlika ni kod drugih autora iz reda njeguških glavara. Ako se izuzmu primjeri u kojima su kraće forme uslovljene potrebama stiha, kod Nikole I su rijetka kolebanja *je / ije* u dugim slogovima: *primjetio*, *povjest*, *neobezbjedi*, *udjelivši*, *snabdjeva*, *podbjedio*... (Nenezić 2010: 62), koje nalazimo i s *ije*. Sporadično se glagoli s tematskim vokalom *-je-* u infinitivu javljaju s vokalom *-i-*: *preživiti*, *uštediti*, *pretrpiti*, *strepilo se*... (Nenezić 2010: 65), a to vidimo i kod Njegoša: *živiti*, *hotit*, *svrbili* (Vušović 1930: 104).

Kod vladike Danila (Mladenović 1973: 61), Petra II (Vušović 1930: 103) i guvernadura Radonjića (Krivokapić 2009: 108–109) nailazimo na *i < ě* ispred *đ* u riječi *zapoviđeti*.

Prilog *ovdē* kod vladike Danila se nijednom ne javlja u jotovanoj varijanti, što je razlog da se pretpostavi njegov ekavski lik (Mladenović 1973: 68). Petar I (Ostojić 1976: 89) i Njegoš (Vušović 1930: 104) imaju i ekavski alternant u ovakvim priložima, ali i jekavski. Kod Nikole I je uz jedan izuzetak (*ovde*) u upotrebi uvijek ekavski oblik (Nenezić 2010: 74).

Sekundarni *ě* nalazimo u spisima svih njeguških glavara (upor. Krivokapić 2016: 193, Ostojić 1976: 90, Vušović 1930: 104, Nenezić 2010: 75–76).

3.2.2. Promjene u vokalima

3.2.2.1. Redukcija vokala

U njeguškome govoru ovjerena je samo potpuna redukcija vokala, i to prije svega vokala *i*.

Afereza (otpadanje vokala s početka riječi) zabilježena je u imenici *rānīca* (oranica) i vezniku *ma* (tur. *ama: ma sam čūo něšto*). Etnik *Talijân*, *Talijânka* te ktetik *talijânskī* javlja se uvijek bez početnoga *i-*.

Sinkopa je zabilježena dosljedno u uzviku *mrš* i iz njega izvedenim oblicima *mršikät*, *mršikâ*.

Apokopa u imperativnoj partikuli *něka* nije zabilježena: *něka držê*, *něka pūšte*, *něka joj e tãmo lãka zēmja*, *něka jh Bôg žīvī*, *něka ste mi zdravo*, *něka se ne yrãcê*; *něka ye*, *něka tō*, *něka nêce*.

U infinitivu glagoli najčešće nemaju finalno *-i*, a povremeno zbog tempa govora gubi se i *-t*: *naprãit*, *ne trëbãš odgovãra' ništa*, *sorät*, *štëžët*, *mīenät*, *skúst* i *skūvst*, *mładī* i *skūpst*, *trës*.

U slobodnome govoru nailazimo na primjere gubljenja vokala:

- *i*:

- u enklitikama glagola *bīt*: *nō b' ovãmo*; *žë s' üzëo tē gãce tãnkē*, *štō s' onō cklī*, *kã sam s' üdãla*, *òli vaculèt da s' obrišëš*, *svë s' òrãlo*, *nëma ništa da s' òrē*
- u imperativu: *dòž ü srīedu*, *slöz onã dřva*, *ostäv u kùcu*, *bjëž žãole tãmo*, *mùc!*, *izvolte*; *vīcte*
- enklitika dativa sg. lične zamjenice: *kō m' o jãdu rãdřlo*, *stãlno ģ' ovãko pīrkã*
- u paradigmi imenica: *unüčãd' òsmoro ìmãm*
- u prilogu i zamjenici: *kòlko*, *nëkolka*, *nëkolko*, *kòlke*
 - *i* od njih izvedenoj imenici: *kolcīna*
- u vezniku: *al za mène*, *al su onī*, *al mī smo*, *al ne mðš*, *al nêce*; *il dðžë*, *il da ste*, *il něšto*

- o:
 - *s kòñima sm' òrāli*
- e:
 - u glagolskoj enklitici: *prîčām onô štò j' ìstina*
 - u interjeksiji (pred vokalom i na kraju iskaza): *àjd ùzmi, àjd ùzmite, pā àjd.*
- u:
 - se u prilogu *ùjtro* (tako i kod mlađih).

Vokali su podložni gubljenju i u imenovanju (kad se dodaje patronim ili neka druga prisvojna oznaka) kad posesivni oblik počinje vokalom: *Lâz-Andrîn, Andr-Îlîna, Křst-Ilîn*.⁴⁵

Pešikan (1965: 124) navodi pravila po kojima dolazi do elizije vokala pri kontaktu riječi, a koja se mogu potpuno primijeniti na njeguški govor:

- 1) izostavlja se samo zadnji vokal, nikad početni: *Lâz-Andrîn*
- 2) izostavlja se samo kratki neakcentovani samoglasnik: *àjd ùzmi, dõž*
- 3) izostavlja se samoglasnik ispred riječi koje počinju samoglasnikom: *prîčām onô štò j' ìstina*
- 4) do izostavljanja samoglasnika najčešće dolazi u nenaglašenim riječima: *kò m' o jãdu rãđ' o*
- 5) u jednosložicama do izostavljanja samoglasnika dolazi samo kod enklitika, ne i proklitika: *nêma ništa da s' òrē*
- 6) u akcentovanim riječima do izostavljanja samoglasnika dolazi najčešće u tješnjim sintaksičkim cjelinama: *unùčãd' òsmoro ìmām.*

3.2.2.2. *Allegro* oblici

Pod *allegro* oblicima (Ćurković 2014: 50) podrazumijevamo oblike u kojima su se usljed tempa izgovora ili drugih vanjezičkih okolnosti (npr. učestalosti upotrebe) određene riječi počele koristiti u skraćenim (*allegro*) oblicima.

U njeguškom govoru *allegro* oblike nalazimo

- u glagolima:
 - prez. *mõž/mõš* (< mõžeš), *vĩš* (< vidiš), *čũš* (< čüšëš)
 - *òli* (< ocëš li)
 - imp. *vĩ kakvã'je* (< vĩži), *dĩk se*
 - futuru I glagola prve vrste na -ć: *nãiću, rëće yi, dõće*

⁴⁵ S ovim mogu biti u vezi i prezimena Vukmarković, Marđonović, Dedvukaj (Čirgić, usmeno).

- u brojevima složenim s *deset*: *dväes, trïes, čëtrëst, šësê/šësêst*.

Svi navedeni oblici javljaju se na širem crnogorskom terenu (upor. Vušović 1927: 58–59, Stevanović 1933–34: 60, 89, Miletić 1940: 448).

3.2.2.3. Zijev

Zijev se javlja kad se dva vokala nađu u neposrednome kontaktu. Vokalske grupe mogu nastati tvorbom (prefiksacijom, kompozicijom), usljed glasovnih promjena (npr. *-l > -o*, gubljenjem konsonanata), a mogu se naći i na granici riječi. Neke su vokalske grupe porijeklom iz stranih jezika.

U njegušcome govoru zijev se uklanja epentezom *j* (najčešće reducirano) između *i* i *o*: *b'vo, v'đi'o, zapânt'i'o, starošed'i'oci, kamijôn, milijôn*; ili u rijetkim slučajevima u nekoliko leksema epentezom *v*: *stëvona/stëvodna* (kräva), *nävodī* (< nãodī < nãhodī), *povârât* (< poârât < pohârât). Epentetsko *v* (uglavnom reducirano) nalazimo povremeno i u nazivima mjeseci *jânu'âr, fëbru'âr* (videti konsonantizam), kod mlađe je populacije grupa *ua* u ovim imenicama očuvana bez izmjena.

Zijev opstaje u većini vokalskih skupina:

- *ae*: *osamnäestē, trīnästī, petnæs, dväes* (v. gore *allegro* oblike), *Gaëta*
 - o usljed gubljenja *j*: *zäedno, zäednica*
 - o u brojevima 11–19 dolazi do sažimanja (kod starije generacije vrlo često, kod mlađe nije ovjereno)
- *ai*: *Raićevici, nãiču, zaigràla, zaïsto, Mihaïlo, zaïnteresovân*
 - o redukcijom *j*: *Bäice*
- *ao*:
 - o na kraju riječi: *kao, kupovào, našào, ûšao, čëkao, pomāgào, pòsao, žào, brào, ùbao, kotào, kàbao, ùzao* (čvor); *ferào* (fenjer), *kanoćào* (dvogled)
 - u navedenim situacijama (izuzev *ferào* i *kanoćào*) često dolazi do kontrakcije (za rezultate kontrakcije v. dolje)
 - o u unutrašnjosti riječi: *jaòkât* (jaukati), *sàone, nàopāko, naòštrīš/naòstrīš, faraôn, çaondàn* (preksutra), *Saràorovo kùćište* (kamenjar na Mircu, po starome bratstvu Saraori), *Vratàoci* (šuma, Raićevici), *Žvàooca* (kamenjar, pašnjak, Dugi Do); *prodàonica* (noviji oblik, stariji *prodâmnica*)
 - nema sažimanja

- usljed redukcije *v*: *žào, žàołĩ, žaolisāt, zdrào* (u svim primjerima javlja se i oblik s etimološkim *v*, a frekventnost upotrebe jednoga ili drugoga oblika nije moguće utvrditi, v. tačku 3.1.1.6.2.)
- usljed redukcije *h*: *snaòdĩm, doàkao* (prva se riječ javlja i s epentetskim *v*: *snavòdĩm*, druga samo u ovome liku)
 - vokalska grupa *-ao-* nastala redukcijom međuvokalnoga konsonanta nikad se ne sažima
- *au*: *autòbus, Aùstrija, Austrijânci, nauçit, sauçěšće, naužnāk/naùžnāk, pàūk, Zaùglina, zàuhār, baułàt, baùo, pràunučād, kalaùz* (veliki ključ), *pobaùčkē* (bauljajući, četvoronoške)
 - u VI glagolskoj vrsti u 3. l. sg. prezenta zijev nastaje gubljenjem *j*: *posěcaū, nēmaū, nē znaū, prīcaū, rabòtaū, sadřevaū* (o gubljenju *j* u glagolima VI vrste v. 3.1.1.7.2.)
 - usljed gubljenja *v*: *taulĩn* (i *tavulĩn*)
- *ea*: *glěāli* (poslije gubljenja *d*), *žebeàna*
- *ei*: *blēi* (usljed gubljenja *j*)
- *eo*: *pòčēo, ùzēo, zāsèok, nèoklē, Bèogrād, jèo, neobrâženo, preokupīrào, dovèo, ânžeo, debèo*
 - povremeno usljed redukcije *v* u rječci *èvo*: *èo*
 - gubljenjem *k* u prijedlogu *preko*: *preo*
- *eu*: *èuro, prèudāla, nèudāta* (*neùdāta* Mirac)
- *ia*: *iāko*
- *ie*: *trēs* (v. allegro oblike pod 3.2.2.2.)
- *oa*: *poāpsīli, poārāt, doākāt* (usljed gubljenja *h*)
- *oe*:
 - usljed gubljenja *v*: *čòek*
 - povremeno usljed gubljenja *j*: *svòe, Cřnoevīcā*
- *oi*: *pròizvod, dvoilātē* (dvokrake)
 - usljed gubljenja *j*: *dvoica, koĩ, spoĩt, stoĩ, bròĩmo, razdvoĩli, Tròica*
- *ou*: *poumìrālo*
- *ua*: *situācija*
- *ue*: *kažùě, sahrañùěmo* (usljed gubljenja *j*)

- ui: *Grùica, Iznad Rùišškōga vřha* (usljed gubljenja *j*)
- uo: *krēnùo, pogìnùo/pogìnuo, čùo, pànùo/pànno, uòpštē, okìnno*
- uu: *u ùho*, ali *ùsta* (< *u ùsta*)

Ostale skupine vokala nijesu potvrđene.

3.2.2.4. Kontrakcija vokala

Kad se u fleksiji, tvorbi, usljed glasovnih alternacija ili u govornome nizu na kraju jedne i početku druge riječi dva ista ili artikulacijski slična vokala nađu u neposrednome kontaktu, može doći do njihova sažimanja.

Grupa *ae* > *â/â* u brojevima 11–19 (poluglasnik zabilježen u OLA): *jedanâs(t), dvânâs(t), dvânâz gòdînâ, petnâs* kod starijih govornika. To ipak nije tipično za mlađe, kod kojih se čuje dosljedno *jedanâes, dvânâes, petnâes*.

Grupa *-ao* < *-al* sažima se uglavnom u *-â*, a *-ao* < *-al* < *-bl*, *-bl* daje *-â*. Budući da je danas alternant poluglasnika gotovo iščezao, porijeklo ove grupe prestaje imati značaj, jer se bez obzira na ishodište sažima u *-â*:

- u imenicama: *kõtâ* uz *kotâo*, *pòsâ* uz *pòsao*; *zâva/zâva*, *ùbâ* uz rijetko *ùbao*
- u radnom glagolskom pridjevu muškoga roda jednine: *mògâ/mògâ*, *rèkâ/rèkâ*, *pošâ/pošâ*, *došâ/došâ*
 - o paralelno se javljaju i nekontrahirani oblici: *mògao, došâo, pošâo*; oblik *rèkao* se gotovo ne čuje.

Valja zabilježiti da je kod vladike Danila grupa *-bl* u najvećem broju slučajeva (16 od 24, uz 4 primjera *-bl* > *-ao*, 3 primjera *-bl* > *-a* i jedan primjer *-bl* > *-al*) dala *-o*, dok grupa *-al* u 2/3 slučajeva dala *-ao*, a u 1/3 *-a* (nema primjera za *-al* > *-o*). Vušović (1930: 106) za Njegoševa djela navodi progresivno sažimanje: *došâ, obukâ, razvijâ, razmišljavâ, povukovâ, rekâ, kotâ, otkâ, posâ, pâcâ* (paoca – palaca), ali „katkad kod Njegoša biva sažimanje i prema vokalu *o* što nije osobina crnogorskog dijalekta: *mogô, odgovarô, poslô, kô*“. Kod Nikole I (Nenezić 2010: 91) nalazimo primjere neizmijenjene grupe *-ao*, uz primjere s progresivnom asimilacijom, bilo da je izvorno u pitanju grupa *-al* bilo da je *-bl*. Guvernaduri Radonjići (Krivokapić 2009: 119–120) u najvećem broju slučajeva čuvaju grupu *-ao* (bez obzira na njeno porijeklo), rijetko se sažima u *-a*, a rjeđe u *-o* (za regresivnu asimilaciju navedeni su samo primjeri *-bl* > *-o*, za progresivnu i *-al* > *-a* i *-bl* > *-a*).

Kad vokalska grupa nastane usljed gubljenja intervokalnoga *h* ili *j*, može doći do kontrakcije. Tako su dosljedno sažete sekundarne vokalske grupe *oa* i *aa* u imenicama *pâs* (< pojas); *sân* (< sahan), *sât* (< sahat).

U prisvojnim pridjevima te u komparativu i superlativu pridjeva muškoga roda sažima se grupa *iī* (< ijī): *Andrîn, Ilîn; bolesnî, radî, opasnî* (v. tačku 4.2.1.3.2.). U muškome rodu zamjenica *čî* (< čiji) i u nominativu i u kosim padežima ima sažete oblike (v. tačku 4.3.4.3.). Sažimanje je ustaljeno kod starijih, ali rijetko kod mlađih govornika, koji čuvaju grupu *-iī* i u komparaciji pridjeva i u zamjenicama.

Do kontrakcije rijetko (uglavnom kod mlađih) dolazi u kosim padežima zamjenica: G. *môga* (< *mojêga*), D. *môme* (< *moêmu*) i drugim zamjenicama takve paradigme (v. tačku 4.3.2.).

Kontrakciju *eo* bilježimo u prijedlogu *prō* (< *preo* < *preko*).

Grupa *oo* sažima se u tri situacije:

- u pridjevskim složenicama: *bulôkās* (< buljookast), *žutôka* (< žutooka, im. žena smeđih očiju), *frlôk* (< frljook), *vrîkās* (< vrljookast)
- usljed gubljenja *h*: *dôdîli* (< dohodili)
- *-l > -o*:
 - o u imenicama *sô, rāsô, vô, stô, dô*
 - o u pridjevu *gô*
 - o u prijedlogu *okô*.

Do sažimanja povremeno dolazi i na granici riječi:

- u vezniku *nāko* (< *no ako*)
- u prijedloško-padežnoj konstrukciji *ûsta* (< *u usta*), ali identična fonetska konstrukcija *ûyho* nema kontrakcije (razlika može biti uslovljena akcenatskom razlikom)
- u konstrukcijama *nâmpanē* (< *na um padne*) i *nâm* (< *na um*)

Sonant *j* u enklitičkim oblicima je izrazito podložan redukciji, pa primjere kontrakcija nalazimo (ne dosljedno, već povremeno) i u ovim okolnostima:

- o *žê* (< *đe je*): *ně žê mōja, dōži žê Svetâ Pêtkâ, ni žê potòk, žê kamijôn ostào*
- o *ē* (< *e je*): *a ovâ u Kotòr ē ovâ ževôjka nōjzina*
- o *tē* (< *te je*): *dok smo ogrādîli onû onâmo sât tē oprâvlâmo*
- o *mē* (< *me je*), *tē* (< *te je*), *sē* (< *se je*): *nūžda mē nagnâla, štò mē stâlo za tō, dōsta mē zmîjâ zaklâlo, kâd mē povêla, òn mē vîdî'o, nâma sē čihêlo, sklizâ sē;*

- ali to nije dosljedno: *ìsto me strâ, sîn me povèò, zatô me òno i zà'ebâlo, tâtâ me dâo*, upor. *Nije se kosìlo ništa niti se imâlo žè kosìt, nego sè svè òrâlo*.
- Kod mlađih govornika zabilježili smo samo kontraksije glagolske enklitike s prilogom *že*.

S obzirom na tradicionalnu grafiju koja se razlikuje od savremene, teško je pouzdano utvrditi glasovne vrijednosti vokalskih grupa u starim tekstovima. Pitanje zapisivanja i izgovora komparativnih sufiksa u muškome rodu u *Gorskome vijencu* zadavalo je muke svim priređivačima Njegoševa spjeva, jer je u stihovanoj, ritmički preciznoj formi zapis povremeno odudarao od slogovne pravilnosti stiha. Npr. Njegoš u Posveti oblike *sjajnji* i *čudesnji* bilježi tako da se čitaju dvosložno, što versifikacijski nije moguće. Mladenović (prema Marojević 2004: 69) smatra da se ti oblici izgovaraju sa *-i* (*sjajni*, *čudesni*), što bi bilo u skladu s današnjim izgovorom među starijom generacijom i s onim što je kao jedine oblike bilježio Vujović u Upitniku za OLA (kao najstarijim pouzdanim dijalektološkim zapisima iz Njeguša). No Marojević (isto) tvrdi da se izgovaraju diftonški [i¹], „na šta upućuje bilješka na dnu prve strane rukopisa: *sjajnij*“, pa tako rekonstruiše i ostale komparative.⁴⁶

Marojevićeva su tumačenja moguća, ali među njima ponajviše čudi što na Njegoševe tekstove primjenjuje novoštokavski četvoroakcenatski sistem, s prenošenjima kojih u Njegoševu maternjem idiomu nema, niti ih je bilo, npr. [sànama], [iãndeli], [nèhajše], [vècnjū] [dãnjōj].

3.2.2.5. Pokretni vokali i umetnuto *a*

Dočetni vokali u zamjeničko-pridjevskoj deklinaciji etimološki su i dosljedno se čuvaju u paradigmi: G.(A.) – *tògā, ovògā, onògā, nìkōga, nèkōga, kōga, kàkvōga, svàkōga, jednōga, drüğōga, zlōga, pústōga, poštènōga, Svetōga/Svétōga,*⁴⁷ *mâlōga*; D. – *tòmē, ovòmē, onòmē, nèkōme, kōme, svōme, svàkōme, nèkakovme, moēmu, nàšēmu, svēmu, drüğōme, stârōme, nèguškōme, prāvōme, žìvōme, zlōme, Vèlēmū, mlàžēmū*; d., i., l. – *ov'vema, sv'vema, t'vema, stâr'vema, drv'vema*... U množini se navezak *a* javlja uglavnom kad se zamjenica ili pridjev u iskazu upotrijebe samostalno, bez imenice uz koju stoje.

⁴⁶ Marojević u datome tekstu nudi pregled grafijskih rješenja i fonoloških tumačenja u kritičkim izdanjima Njegoševih djela, te to ovdje nećemo navoditi. Viđeti: Marojević 2004: 67–110.

⁴⁷ U enklizi zabilježeno i *Svetōgã mi Jovãna*.

U prijedlozima se radi lakšega izgovora umeće *a*: *Uza Štùbe, Niza Štùbe, nizà strāne, uzà strāne, prozà selo, prèda mnōm, sà mnōm*. Njeguši su nekad pješke išli u Kotor na Pazar lovcenskim stranama, te su konstrukcije *uzà strāne* i *nizà strāne* česte i kao takve petrificirane i kod mlađih govornika. Pod tim uticajem čak i kad se konstrukcija razbije, prijedlog ostaje s naveskom: *uza tē strāne*.

Prijedlog *s̄* realizuje se u varijantama *s, sa, su (sù što), so (so f̄em)*, od kojih posljednja dva nijesmo čuli kod mlađih govornika. Vušović (1927: 12) iznosi stav da prijedlog *so* „mogao je biti dobijen iz neke zamenice koja počinje samoglasnikom *o* (*s ovim, s onim, s onolikim* i sl.), gde se docnije ovaj vokal mogao osetiti kao sastavni deo predloga *s*, dakle: *so volikim*, pa docnije i *so tim* i sl.“ Upotreba ovoga prijedloga samo s pokaznom zamjenicom u njeguškome govoru potvrđuje takav zaključak.

Umetnuto *a* javlja se u prefiksima: *izàbrān, izazīmīt, izagon̄o, izagònīm, podavīt, podav̄ěm, obāmrīět*.

3.3. Akcentuacija

3.3.1. Inventar

Govor Njeguša staroštokavski je dvoakcenatski sistem u kojem se opreke zasnivaju na kvantitetu. U njemu nema tonske opozicije, jer nema uzlazne intonacije.

Nosilac sloga je bilo koji vokal i slogotvorno *r*. Slog može biti dug ili kratak, bilo da je pod akcentom, ispred ili iza njega. Akcenat se može naći na svakome slogu.

ː *brät, käd, lëb, sîr, lük, čöek/čöjak, Cetîne, konopčîc*

˘ *vlâs, dâñ, lôv, klûč, Křstov, strîko, manastîr, glāvê (G.)*

predakcenatska dužina: *dātùm, jēčäm, trīdēs, žīvjëla, telefônâ, ôžën*

postakcenatska dužina: *Ñëgūši, z Dòlōvā, slūšāli, pokôjhëga*

3.3.2. Distribucija akcenata

Dugi akcenat može se naći na bilo kojemu mjestu u riječi, dok kratki ima ograničenje na otvorenoj ultimi, s koje uvijek prelazi na prethodni slog.

Jednosložne riječi:

- ː *säch, säd/säd, zdräv, žë, žëd, lëb, sîr, miš, pît, kòh, pòp, kùk, kùd/kùj, šüt, křš, gřm, zvřs*
- ˘ *znâm, dvâ, dâñ/dâñ, hên, tê, mék, trëst, sîn, strîc, lîs/lîst, tô, rôd, gnôj/ghôj, pût, (h)ûm, skûst (< skupsti), brs/břst, tvřd, křv, vrh.*⁴⁸

Akcentat na prvome slogu

- dvosložne riječi:
 - ː *brästvo, däska, kāmēn, čělād, lëto, žëca, plëme, mòmak, stòka, gvòžje, ùsak, klüko* (< klupko), *bübül, křmād, ìdē* (prez. 3. sg.)
 - ˘ *Křsto, Lôvcen, vòjska, ždřmlî* (n. pl. tant.), *grêde* (n.), *lûdi* (n.), *nâgrde* (n.), *břdâ* (g.), *kôzâ* (g.), *brâvlë, dâmno, téžak, nézin, sînko* (V.), *fîno, sûho, pûstâ, mřzno, plâcēm* (prez. 1. sg.)
- višesložne riječi:
 - ː *räzgovör, gödina, žëtelina, ždřvëbe, ùholača, glüpōsti* (n.), *lîstovi* (n.), *prëstudena, àmeričkû* (A.), *vjërovât, zäjedno, vřžecete* (imp. 2. pl.), *öženi* (aor. 3. sg.),

⁴⁸ Rjeđe *vřh*.

- ˘: *vêrzija, slâmnica, prêzime* (uz *prêzime*), *pûstôga* (G.), *râdnîka* (A.), *o Žûrževu dne* (L.), *râzrêdâ* (g.), *prâznî'eh* (g.), *prôzôrâ* (g.), *cîkâvâh* (g.), *Bêlova, nâjvišê* (superl.).

Akcentat na unutrašnjem slogu višesložnih riječi:

- ˘: *bist'êrna, lopâta, prol'êce, iskôpnîk, udôvac, motîka, nâhîja, planîna, ždrebêta* (G.), *pôrôdicê* (G.), *râzrêda* (G.), *ladovînu* (A.), *dolôvi* (n.), *partizâne* (a.), *dânîma* (i.), *rastovâri* (imp. 2. sg.), *imâli* (GPR m. r. pl.), *pokosîlo* (GPR s. r. sg.), *zaražujû* (prez. 3. pl.), *rastovârâli* (GPR m. r. pl.)
- ˘: *čobânstvo, krtôla, žetînstvo, Jugoslâvija, komšînica, legênda, dokumentâci'ê* (G.), *okupâci'ê* (G.), *raçûna* (G.), *rezervâra* (G.), *rezêrvê* (G.), *vojnîka* (G.), *krmnîku* (D), *prodâmnicu/prodâvnicu* (A.), *Austrijânci* (n.), *štaci'ône* (a.), *crkômnâ, Katûnskâ, garantîrâm/garântu'ê* (prez. 1. sg.), *ovršê* (prez. 1. sg.), *uzîmâ* (prez. 3. sg.), *zaštîcena* (GPR ž. r. sg.), *dovižêna*.

Akcentat na zadnjem slogu:

- dvosložne riječi:
 - ˘ samo na zatvorenoj ultimi: *hrbât, izvôr, jezîk, Raîc, Kotôr, kalpâk, žetîc, pršût, râzrêd, kôlêž, svîčâk, prôzôr, Mîrâc, lônâc / lônâc, jârâm*
 - ˆ na zatvorenoj ultimi: *kolâc, korâc, kafîc, krmnîk, katûn, grânôm* (I.), *vodôm* (I.), *držîm* (prez. 1. sg.), *mîrîm* (prez. 1. sg.), *lûdî / lûdîh* (g.), *pi'êm* (prez. 1. sg.), *vûcêm* (prez. 1. sg.), *petlâm* (prez. 1. sg.)
 - ˆ na otvorenoj ultimi: *ovô, rukê* (G.), *sestrê* (G.), *šcerê* (G.), *zemîê / zemjê* (G.), *trâvê* (G.), *sVrbê* (G.), *lûckê* (n.), *sâtî* (g.), *strûkâ* (g.), *plâtâ* (g.), *dânâ⁴⁹* (g.), *zgradnî, lošî* (komp. m. r. – usljed kontrakcije), *strašnî* (komp. m. r. – kontrakcija), *žîvî* (prez. 3. sg.), *srbî* (prez. 3. sg.), *pekû* (prez. 3. pl.), *zovê* (prez. 3. sg.)
- višesložne riječi:
 - ˘ samo na zatvorenoj ultimi: *kotrobân, šešîrîc, četvrtâk / četvrtâk, kupovât, pri'êčâc, domaçîn, domazêt, gospodîn, sakeçîc, kaževât*
 - ˆ na otvorenoj ultimi: *starinskî, cri'epê* (G.), *stanovnikâ* (g.), *telefonâ* (g.), *po_ katûnâ* (g.), *zemjanê* (a.), *korubâ* (prez. 3. sg.), *poravnâ* (prez. 3. sg.), *zapolumentâ* (prez. 3. sg.)

⁴⁹ Ovjerenost i *dânâ, dânah, dâna, dâna, dânah*.

- $\hat{}$ na zatvorenoj ultimi: *kapetân, Mravjanîk, katariôn, fakultêt, manastîr, patakûn, Turuntâš, tavulîn/taulîn, rumetîn, guvernadûr, pedesêt, odozgôr*.

Postoje ipak neki izuzeci. U jednosložnim riječima u kojima se javlja nepostojano $a < b$, τ u kosim padežima javlja se $\hat{}$ na otvorenome (jedinom) slogu: N. *pàs*, G. *psà*, D. *psù*, n. *psî*; N. *sàn*, G. *snà*, D. *snù*; u imenici srednjega roda u svim padežima (osim instrumentala jednine, $\hat{}$ ima zatvoren slog te d., i., l. $\hat{}$ je višesložna): N. *dnò*, G. *dnà*, D. *dnù*, n. *dnà* (nijedan ispitanik nije znao oblik genitiva množine), tako je i u pridjevu *zào, zlà, zlò* te zamjenicama *kò, štò, svà, svè, svî*. Pored tih primjera, koji su tipični na teritoriji daleko široj od njeguškoga govora, pa i za crnogorski standardni varijetet (a i druge štokavske standarde), u njeguškome govoru zabilježen je $\hat{}$ na otvorenome zadnjem slogu u svega dvije situacije:

- u brojevima složenim sa *sto: devestò, osamstò* (viđeti više u tački 4.4.1.), što je potvrđeno kod govornika s Mirca (danas), Majstora (u zapisu Andrije Kustudije) i Erakovića (u zapisu iz 70-ih godina prošloga vijeka)
- u prilogu *òžè*, što je posljedica otpadanja partikule *-n*, koja je tipična za ovaj prilog (v. tačku 4.6.1.)
- u rijetkim slučajevima u enklizi, u kom se slučaju akcenat zapravo nalazi na središnjem slogu fonološke riječi: *kakvà^ˆje, nekà^ˆga, nekà^ˆsi, fālà^ˆvi*, što su uobičajeni oblici, a kao izuzetak zabilježili smo i *šutrà^ˆmi, strānà^ˆje*.

3.3.3. Vanakcenatske dužine

U njeguškome govoru, kao što smo viđeli u primjerima iz prethodnoga dijela, akcenat može biti i na krajnjem slogu, pa se vanakcenatske dužine mogu se nalaziti i ispred i iza akcentovanoga sloga.

3.3.3.1. Predakcenatske dužine

U imenicama predakcenatske su dužine očuvane na onim mjestima $\hat{}$ se u crnogorskim novoštokavskim govorima akcenat pomjerio na prethodni slog:

- muški rod: *nāròd, pētàk, zākòn, prözòr, rūčàk, pōròd, svētàc, srbèž, šipàk, vrābàc, jāràm, rāžāñ, nāčìn, bōràc, lūbàv, lākàt*
- ženski rod: *rāsô* (od rasoliti), *prīròda, nēmāština*
- tako i u kosim padežima:

- ženski rod:
 - I.: *grānôm, trāvôm, glāvôm, šālôm*
 - g.: *žēnâ, grānâ*
 - d., i., l.: *sōvâma, slūgâma, svīhâma; mīslīma*
- muški rod:
 - n.: *nāròdi, zākòni, prōblēmi, prōzòri*
 - g.: *bunārâ* (uz *bunârâ*), *sâtî, kolāčâh, cigārâh*
 - d., i., l.: *lūdīma, Tūrcīma*
- srednji rod:
 - g.: *vrātâ, lēžâ*
 - d., i., l.: *vrātīma, plūcīma, krīlīma.*

U nekim imenicama razvila se sekundarna dužina:

- *lōnâc* (prema *lōnca*), iz kosih padeža i pod uticajem imenica tipa *svētâc* (kod mlađih se čuje i *lōnac* uz *lōnâc*)
- u imenici *mōzâk / mōzâk* (Mirac, Majstori, Vrba) takođe je ovjereno duljenje u nominativu jednine, ali ga nema u drugim oblicima riječi (G. *mōzga, ĩz mozga, n. mozgòvi*); može biti da je analogija prema imenicama tipa *pētâk*, no ostaje nejasno zašto se duljenje javlja samo u nominativu jednine (akcenat *mōz^wk* ovjeren je i u Piperima, ali nijesu date ni naznake paradigme, upor. Stevanović 1940: 89; u Crmnici *mōzâk*, Podgorici *mōzak*, upor. Miletić 1940: 229, Kapović i Čirgić 2022: 17; u Gornjim Vasojevićima je *mózak / mózak*, G *mózga, n mōzgovi*, upor. Stijović 2007: 134). Duljenja nema u imenici *vosâk*, G. *vòska*.

U pokaznoj zamjenici *ōlīkī* – đe je duljenje posljedica kontrakcije vokala nakon redukcije međuvokalnoga *v* (*ovolīkī > oolīkī > ōlīkī*). Dužina u pokaznoj zamjenici *tōlīkī* (uz *tolīkī*) nastala je analogijom prema zamjenici *ōlīkī* (više u Zamjenice, tačka 4.3.3.3.).

Pridjevi izvedeni od imenica sufiksom *-an* zadržavaju predakcenatsku dužinu imenica: *nārōdnī^heh, prīrōdan*.

Složeni brojevi takođe imaju predakcenatsku dužinu: *dvānaèstē, dvādèstoro, šēsēt*.

U glagolima predakcenatske dužine javljaju se u ovim okolnostima:

- u infinitivu: *prīčât, odbrānīt, odrīcât, glībât, uzīmât*
- u prezentu – u svim licima: *trēsēm* (1. l. sg.), *srbī* (3. l. sg.), *vūcū* (rjeđe *vūkū* – 3. l. pl.), *mūzêmo* (1. l. pl.)

- GPR: *pīsàò, zapīsà, plātìli, zapālìli, prekìdàli, uzīmàli, pītâ, kâzâ, zaražìvâla*
Predakcenatsku dužinu nalazimo i u priložima: *òdèn, òžèn, òžènâke*.

3.3.3.2. Postakcenatske dužine

Čuvaju se i postakcenatske dužine.

U imenicama

- *mjēsēc*
- genitiv jednine imenica ženskoga roda *e*-vrste: *famēlē, z Bùkovicē, bāštinē, bistī'ērhē, blītvē, gòdinē, ževòjkē, kastradìnē, krivìnē, kùcē, Mâšē, kòžē*
- instrumental jednine imenica ženskoga roda *e*-vrste: *Aùstrī'òm, kòsòm, famēl'òm, z bābòm, ìstinòm, mòtòrkòm, c'fkvòm, kòžòm*
- dativ, instrumental i lokativ množine imenica ženskoga roda *e*-vrste: *pārāma, krāvāma, bròkvicāma, mācāma, ožìcāma, šékìrāma*
- genitiv množine svih deklinacijskih paradigmi:
 - o m. r.: *Cúcā, Nègūsā, mètārā/mètārā, ducānā, prāgōvā/prāgōvāh, ključēvāh, nòžēvāh, pròblēmā, zātvōrā, mjēsēcā*
 - o ž. r.: *pārā, c'fkāvāh, gòdīnā/gòdīnā/gòdīnāh/gòdīnāh, krāvā/krāvāh/krāvāh, inèkcijā*
 - o s. r.: *domacīnstāvāh/domacīnstāvāh, kòlēnā,⁵⁰ kùcīštā, šēmēnā/šēmēnā*.

Određeni imenički sufiksi uvijek su pod dužinom (ovđe navodim primjere samo s postakcenatskom dužinom, bez onih u kojima su sufiksi pod dugim akcentom):

- -nīk: *rādnīk, izdājnīk, nāučnīk, pri'ēsēdnīk, ūčenīk, umjētnīk, jād'nīk, vjērenīk, zāmjenīk, mřčenīk, rabòtnīk, rānenīk; ponežēnīk, utòrnīk, rúdnīk, sēdnīk, spòmenīk, lēs'nīk*
- -āč: *kòvāč, pjēvāč, òrāč, sījāč, kòpāč, kròjāč, pùšāč, ìgrāč*
- -ād: *čēlād, ždrēbād, tēlād, prāsād, křmād, jāghād, jārād*
- -ār (vršilac zanimanja): *pūtār, strāžār, ud'loničār, istòričār, šùmār, elēktričār, mehāničār, brāvār, zìdār, līmār, vinogrādār*
- īvo: *vārīvo (: vārīt)*

⁵⁰ U imenicama ovoga tipa (*mjēsto, lēto, kolēno*) u genitivu množine dolazi samo do duljenja kratkoga *e* < *ē*: *mjēstā, lētā, kòlēnā*. Dugi refleks jata nalazimo u prezentu glagola: *namìještām, pomìjerā*.

- -ōs (u N.): *stārōs, rādōs, mīlōs, mlādōs, ĩskrenōs, mogūcnōs, slučājnōs, vāžnōs, svjētlōs, zādrtōs, glūpōs.*

U zamjenicama: *tōgā, nēkā (s. r. pl.), svākā, nēkōme.*

Dužina se kod zamjenica javlja i pri kontrakciji zamjeničke i glagolske enklitike (*me je > mē, te je > tē, se je > sē*): *nūzda mē nagnāla*, ali to je crta koja nestaje i kod mladih govornika se već ne čuje. Više u Napomenama o sintaksi, tačka 5.2.1.

U prisvojnim zamjenicama nema duljenja sufiksa *-ov*: *ñegöv, ñihov*. Sufiks *-in* je dug u nominativu jednine muškoga roda: *ñēzīn*, ali *ñēzina* (N. ž. r.), *ñēzinōga* (G. m. r.), a izostanak dužine u kosim padežima i u drugim rodovima upućuje na duljenje pred sonantom na kraju riječi.

U pridjevima:

- određeni vid: *stārī, zdrēlā, vėlē, vėlikā, Cfnū*
- komparativ i superlativ: *lėšē, drāžī, višā, tāñēga; nājstarī, nājstarijā, nābogātī.*

Neki su pridjevski sufiksi uvijek dugi:

- -āv: *šėpāv, cōpāva* (osim *lukāv*, đe je očuvana pozicija staroga akuta, te *mřtav*, đe je u pitanju drugi sufiks, što se vidi i po nepostojanome *a*, upor. ž. r. *mřtva*)
- -ās: *čėtāsta, bulōkās, kītñās*
- -skī: *ñišickō, Čelīnskī, grbalskōme, cārskī, ñėgūškō, stāračkī*
- -nī: *pokōjnī/pokōjnī/pokōñī, šeničnī*
- -īn (samo u muškome rodu u N., A., što upućuje na predsonantsko duljenje): *bābīn, sėstrīn, Lūkīn, Jėlīn, tėtkīn, Sāvīčīn*; upor. *Ĺubīn potòk*, ali *krāj Ĺubina potòka*
 - o na isti naćin i *jėftīn, jėftīno* i *jėftino*; *ñėvīn, ñėvīna* – u oba slućaja u pitanju je predsonantsko duljenje, koje se s muškoga roda analoški proširilo na druge oblike.

S druge strane, sufiksi prisvojnih pridjeva *-ov* / *-ev* ne dulje se pred završnim sonantom: *Čavòrov, Rādov, žėdov, Kīkov, Lāzov, Bećirov, Mārošev, Žūržev, Spāsòev.*

U glagolima:

- infinitiv – dužine su dosljedno očuvane: *pūštīt, mīslīt, povārāt / poārāt, ostārāt, dīgnūt*
- prezent, u svim licima: *īmā, zaustāvī, kāžēm, zavřšī, mīslīm, garantīrām, ovřšēm, prīcaū, oprāvĹāmo, pokrřevāš, ožėñīte, ispėčēm, sūšīse, hārčī*

- u prezentu je dužina stabilna osim kod glagola V i VII vrste u kojima se javlja nastavak *-je*, u kojem se dužina u govoru, naročito pri bržem tempu, krati – nekad u potpunosti, a nekad samo djelimično
- dužine nema u prezentu glagola *mòc* (osim u 3. pl.) i *ščèt*:
 - *mògu, mòžeš, mòže, mòžemo, mòžete*, ali *mògū*
 - *òcu, òćeš, òće, òćemo, òćete, òće*
- GPR: *kùpīli, dolàzīlo, kīšelīli, zàrāsli, zagàrīla, ùzēla*
 - dužina se u GPR m. r. može javiti i kao posljedica kontrakcije vokalske grupe *-ao*: *imā, dāvā*, ili od grupe *-ɔl, -ɔl > -əl > -ā/-ā*: *pomògā, rèkā, mògā*
- aor.: *pòčēše*
- GPT: *dočèrāno, nàgnūta, sahrañītvāni, zàklāno*
 - na sufiksima *-en, -jen* i *-ven* nikad nema neakcentovane dužine (sufiks *-ven* uvijek je nosilac akcenta): *naūčen, odvòeni, otvòena, ròžena, sahrañen, slòmjena, slòženo, žèñen, skrivèn*
 - na ovim GPT nema predsonantskoga duljenja na kraju riječi u muškome rodu jednine
- imperf.: *īmāše* (3. sg.), *nòsāhū* (OLA bez dužine na *-u*: *nòsāgu*).

Postakcenatsku dužinu imaju svi redni brojevi:

- *drùgī, o drùgōga, sèdmē, òsmōga, òsmī, desētū*
- postakcenatska je dužina očuvana u osnovnim brojevima *dèvēt* i *dēsēt*.

U priložima takođe se javlja postakcenatska dužina:

- *tākō, tàdēr, òklē, òndā, òdmāh, zāuhārno*.

Komparativ načinskih priloga nema dužine: *vīše, brže, bòlé*.

Vanakcenatska dužina najnestabilnija je i najsklonija gubljenju u slogu *je*. Tu se uglavnom izgovara kraće nego u drugim pozicijama, ali duže nego u kratkome slogu. Tu poludužinu obilježavamo sa *jě*: *garāntuļěm* (prez. 1. sg.), *prīěččac, dokumentâcīļě* (G.), *okupâcīļě* (G.), *pò svīětu* (L.), *nāšvīěh* (g.), *kot Kadvīē* (G.), *kažiļě* (prez. 1. sg.), *klijěštīma* (d., i., l.).

3.3.4. Duljenje vokala

Neakcentovane dužine mogu biti različitoga porijekla: očuvane stare dužine, analoške, sekundarne dužine ili dužine do kojih je došlo u određenim fonološkim okolnostima – u položaju pred

sonantom u na početku konsonantske grupe ili pred sonantom na kraju riječi. Duljenjima u njevuškome govoru pristupićemo metodologijom uspostavljenom u Kapović 2015: 554 i dalje.

3.3.4.1. Predsonantsko duljenje

U njevuškome govoru vokali se pred sonantom dulje izrazito često, ali ipak ne posve dosljedno.

Do duljenja dolazi ispred finalnog *-j*: *krāj, rāj, rōj, gnōj/gnōj, lōj, brōj, znōj, sōj, čūj, kažūj, bōj* (: *bojāt se*), *nēsōj, lēžāj*, OLA bilježi i imenicu *ōrāj/orāj*. Čuje se i *čāj, māj* i *čäj, mäj*. Ispred drugih sonanata u završnome položaju duljenja nema: *prāv, zdrāv, kār* („kola“, OLA), *stār, cār, sīr, mlīn, pūn, dīm, grīm*. Duljenja nema ni u zadnjem neakcentovanome slogu: *bākar, mētar, oštar, mōdar, dōbar, pāpar, klīker, spōsōban, kōmotan, nēpismen*.

Ako je slog završni pod akcentom, ne dolazi do duljenja ispred sonanta: *jārām, nājām, zelēn, crvēn, obōr, podōr* („posljednja brazda koja ostane po krajevima poslije oranja“, Čirgić 2009: 176), *ponōr/porōn, stobōr, tovār, odmōr*, čak ni ispred *j*: *rāzbōj, Rāzvōj, rāzdvōj*.

Pred grupom *sonant + konsonant* u najvećem broju slučajeva dolazi do duljenja vokala: *sūnce, ōvca* (ali *ōvčī*),⁵¹ *pām̄tīm, mājka, pūmpa, sārma, bīlka* (: *bīlākā*), *kānzelo* („kandilo“), *mōlba* i *mōba* (: *molīt*), *čobānstvo* (: *čobān*), *čōjstvo, čōjka* (: *čōek / čōjak*), *domaćīnstvo* (: *domaćīn*), *žetīnstvo* (: *žetīnī*), *izdājstvo, izdājnik* (: *izdaja*), *ževōjka, magārca* (: *magārca*), *mōmci, mōnci, mōjka, mōmče* (: *mōmak / momāk*, ali *momčīci*, upor. *tōrba – torbīca*), *nāstāvnica* (: *nāstava*), *opānke* (: *opānak*), *ogrānka, ogrānke* (: *ogrānak*), *pērje, pērce* (: *pēro*), *zrnce* (: *zrno*), *planīnka* (: *planīna*), *pō Tīvtu* (: *Tīvat*), *pogānštīna* (: pridj. *pogān, pogānica* „zmija“, ali i imenica *pōgān*), *Studēnca* (: *Studēnācāh*), *ūjna* (: *ūjāk*), *utōrnīk* (upor. stand. cg. *ūtorak*), *vršānskō* (: *Vršān*), *Crnogōrka, Crnogōrci* (: *Crnogōrac*)⁵², *ceťīnskī* (: *Cetīne*), *istīnskā* (: *īstina*), *sinōvci* (: *sinōvac*), *udōvca* (: *udōvac*), *stōmbōr* (ali i *stobōr*), *izvānskī, slām̄nica* (: *slāma*), *prāvda, nēprāvda* (: *prāv*), *ždřmle* (i *ždřvañ*), *brābōñci* (: *brāboñak*), *fukārlūk* (: *fukāra*), *nādīmka* (: *nādīmak*), *naglāvka* (: *naglāvak*), *nāpōjnica* (: *napōit*), *omladīnka, potōmci* (: *potōmak*), *prī'erānka* (: *prī'erānak*, rasad za bijeli kupus), *proplānka* (: *proplānak*), *ugostitēlstvo* (: *ugostitēl*), *bōrba* (: *borīt se*), *držāvni* (: *držāva*).

Pridjev *vōlan* (: *vōla*) ovjeren je samo s analoškom dužinom prema *vōlna*, dok su pridjevi izvedene od imenice *žēla* zabilježeni u varijantama *žēlan* i *žēlan* za muški rod i *žēlna* za ženski rod (samo jednom *žēlna*).

⁵¹ Ipak kod informatorke s Mirca zabilježeno je i *ōvce* i *ōvce, ovcāma*.

⁵² Sporadično i *Crnogōrāc*.

U njeguškome govoru nalazimo primjere duljenja i u posuđenicama novijega datuma, ali nedosljedno. Čini se da do duljenja u takvim slučajevima dolazi najčešće pred sonantom *n* i konsonantom: *kōngres*, *înteres* uz *înteres*, *kōntàkt*, u *momēntu*, *màlo cimēnta*, *studēnt*, *studēntîma*, *asistēnt*, *pacijēnt* i *pacijēnt*, *parlamēt*, *polumēnta*, *legēnda*, *garântuĕm* (ali *garantîrām*), *a^mbulânta*, *kredēnca*, *kredēncàma*, is *Holândijē*, *kōndükter*, *varijânte*, *êngleskū*; ali i pred drugim sonantima: *òd yòlta* (: *vòlat*), ali *voltät*; *āmbîs*, *mârt*, *mâlter*, *kōmplèt*, *àsvält*, *āvğüst* i *avgüst*.

Imenica *komšĭja* tek sporadično se kod mlađih čuje s duljenjem *kōmšĭja*. U OLA je navedeno i *susēd*, no danas tu riječ nijesmo čuli u spontanome govoru, a ispitanici su na upit odgovorili da upotrebljavaju samo leksem turskoga porijekla.

Analoško duljenje koje u njeguškome govoru vidimo u primjeru *lōnàc* prema G. *lōnca* izostaje u imenici *lòvac* uprkos genitivnome *lòvca*.

U njeguškome govoru od primarno dugoga sloga u poziciji ispred -RC- grupe ne dolazi do kraćenja u pridjevu *brāvĭlĭ/brāvĭlĭ* < *brāv* (upor. nštok. *brāvĭlĭ*,⁵³ podgoričko *brāvĭlĭ*⁵⁴), ali je dosljedno *skūplĭ*. Kod starijih se govornika i dalje može čuti *zdrāvĭle*, *vesēle*, bez duljenja, koje je kod srednje i mlađe generacije ustaljeno – *zdrāvĭle*, *vesēle*. Imenica *zēle* upotrebljava se dosljedno bez duljenja, među svim generacijama, a kako Čirgić (2012: 20) smatra, tome je vjerovatno uzrok to što se njima označava konkretna biljka (bijeli kupus), a ne cjelokupno povrće kao u standardnome varijetetu.

U nekim riječima ipak ne dolazi do duljenja, bez obzira na porijeklo riječi i njenu starinu. Nalazimo ga u slogu

- ispred akcenta: *jemjěš*, *jorgàn*, *kalpāk*, *kambrĭk*, *argăt*, *perměz*, *sumpĭjera*, *škancĭja* (viseća polica), *škartòc* (debeli kartonski papir za vreće), *portèla*, *Damjàn*, *Andrĭja*, *Ardànovići*, *Turčĭn* (ali *Tūrci*); *Balkân*, *kantâr*, *mantĭl*, *bronzĭn*, *sanžĭr* (sindžir, lanac), *žerdân*
- pod akcentom: *àlkohòl*, *film*, *kòmbĭ*, *prĭnc*, *tànko*, *dĭmnĭāk*,
- udaljenome od akcenta: *antibiòtik*, *Belvedèr*.

U imenu *Mârko* dužina pred grupom -RC- postoji, ali se u (njeguškom) prezimenu dužina gubi: *Mârković*. Analoški je i prema *Mĭrko* prezime *Mĭrković*.

Imenice sa sufiksima *-er* i *-en* (*žěvēr*, *sěvēr*, *güštēr*, A. *mätēr*⁵⁵; *jäsēn*,⁵⁶ *přstēn* (OLA: *přstēn*), *kāmēn*) u kosim padežima uglavnom nemaju dužinu. U rijetkim slučajevima analoški se javlja i u

⁵³ Usmeno Novica Vujović, Nikšić.

⁵⁴ Usmeno Adnan Čirgić.

⁵⁵ Riječ smo zabilježili samo u psokama, otud samo akuzativ.

⁵⁶ Upor. *jäsēnovĭ prūt*.

paradigmi. Dužina se čuva kod glagolskih imenica tvorenih sufiksom *-je*: *brìsāñe, grìjāñe, vjenčāñe, poštovāñe, množēñe*.

Duljenja nema u višesložnim imenicama: *Kotòranin* (: *Kotòrāni, Kotòrānima*), *Pòžanin* (: *Pòžāni*), *Bàranin* (: *Bārāni*), *Podgoričanin* (*Podgoričāni*). Bez obzira na broj slogova imenice ženskoga roda imaju dužinu: *Podgoričānka, Kotòrānka, Bārānka, Pòžānka*. Dužine su različitoga porijekla – u množini muškoga roda u pitanju je očuvana izvorna dužina, a u ženskome rodu dužina je posljedica predsonantskoga duljenja (upor. Kapović 2015: 512, 565²⁰⁸⁴).

3.3.4.2. *Kompenzatorno duljenje*

Prilikom nestanka praslovenskih slabih poluglasnika na kraju riječi došlo je do duljenja prethodnoga sloga (Kapović 2015: 627). Tako smo i u nješuškome govoru dobili *bôg* ali *bôga, bôr* ali *bôra, zôb* ali *zôbi, rāž* ali *rāži, krôv* ali *krôva, lôv* ali *lôva*. Duljenja nema u riječima *präg, bôb...*

3.3.5. *Kraćenje vokala*

Kod jednoga broja imenskih riječi dolazi do kraćenja vokala prilikom tvorbe. To se dešava u ovim slučajevima:

- -än: *stričän* (: *stríc*)
- -ära: *sušära/sušära* (: *sūšīt*), *pustära* (: *pūsto*)
- -āv: *rukāv* (: *rûka*)
- -ica (s različitim značenjima): *torbica* (: *tôrba*), *zimnica* (: *zîma*), *kralica* (: *krāl*), *kartica* (: *kârta*), *glavica* (: *glâva*), *Vrba* (selo) – *Vrbica* (prezime), *strelica* (: *strīēla*), *dvizica* (: *dvīzàc*), *lisica* (: *līsàc*), *ručica* (: *rûka*), *petica* (: *pēt*)
- -čica: *grančica* (: *grâna*)
- -nica: *glamnica/glavnica* (: *glâva*)
- -ić: *mončići* (: *mônci*), *kokočić* (: *kòkòt*), *nožić* (: *nôž* – nema deminutivno značenje), *Putić* (: *pût*)
- -ić: *zubić* (: *zûb*)
- -ina: *šuplina* (: *šûpal*), *divlina* (: *dīval*), *slanina* (: *slân*), *leskovina* (: *līeska*), *rumetinina* (: *rumetîn*), *lobodina* (: *lòbòd*), *oglavina* (: *glâva*)
- -ina: *petina* (: *pēt*), *šestina* (: *šês*), *desetina* (: *dēsēt*)
- -ëtina: *sviñëtina* (: *svîña*), *prasëtina* (: *prâse*)

- -evina: *kralevina* (: *král*)
- -ät: *rogät* (: *rôg*), *brkät* (: *břk*), *zubät* (: *zûb*), *glavät* (: *gláva*), *golubät* (: *gölüb*)
- -uläv: *žutuläv* (: *žût*), *mrtvuläv* (: *mřtav*), *crvläv* (: *cřv*)
- -iv: *nepogrešiv* (: *ne pogrěšit*), *Travliv* (: *tráva*)
- -lív: *strašlív* (: *strâh*), *ušlív* (: *ûš*), *žalostiv* (: *žälôs*),
- -an: *bölesan* (: *bölēs / bölěš*), *žalosan* (: *žälôs*), *radosan* (: *rädôs*)
- -it: *glasit* (: *glâs*), *rečit* (: *rěeč*), *vječit* (: *vřek*), *otresit* (: *otrēs*)
- -öv: *praznov* (: *prâzan*)
- -êc: *tupêc* (: *tûp, tûpit*)
- -skī: *lückī/luckê* (: *lûdi*), *müškī* (: *mûž*), *gräckī* (: *grâd*), *svjêckī* (: *svijet*), *lânskī* (: *lânī*).

U nekim primjerima dolazi i do kraćenja dužine imeničkoga sufiksa u imeničkoj tvorbi: *kôsáč* – *kosačica*, *krøjáč* – *krojačica*, *Njègūš* – *Njegušica*. Tako je i u primjerima *ževeričić*, *ževerična*.

Kraćenje nalazimo u oblicima *rukama* (: *rûka*), što je jedini ovjereni takav oblik u paradigmi imenica ženskoga roda *e*-vrste.

Do kraćenja dolazi u određenome vidu pridjeva: *žbùnastā* (: *žbùnāsta*), *kītnāstā* (: *kītnāsta*), *glībavī* (: *glībāv*), *mřšavī* (: *mřšāv*), te u komparaciji: *skūplī* (: *skûp*). Pridjevi izvedeni od *pāmēt* i *ävēt* čuvaju dužinu i u određenome i u neodređenome vidu: *pāmētnā*, *ävētnī*; *pāmētan*, *ävētan*.

Kraćenje bilježimo i u dugoj množini imenica: *břkovi* (: *břci*), *gölubovi* (: *gölüb*).

3.3.6. Akcenat na proklitici

Akcentat prelazi na proklitiku, tj. na početak fonetske riječi, pri čemu funkciju proklitike najčešće ima prijedlog, ali prelazi i na rječcu *ne* samo uz prezent glagola *znät* te na veznik *i* po pravilu samo u vezi s brojevima. Nijesmo našli potvrdu da akcentat prelazi na veznik *i* ako se njime povezuju rečenice niti ako se njime nešto posebno ističe.

Akcentat pritom preskače na prvi slog prijedloga (*prèò Ĵeta*, *prèda mnōm*), ali ima i mlađega prelaska na drugi slog prijedloga: *nizà strāne*, *uzà strāne*, *prozà selo*, *ispòd Mīrca*, *ispòt pūta*, *okô pāsa*:

bez: *bēs koña*, *bè svīetla*, *bèz mēsa*, *bèz rūčka*

do: *i dò desēt* (ali isti govornik više nijednom nije prenio *do dèvēt*, *do pēt*...), *dò polá*

ispod: *ispòd Mīrca*, *ispòt pūta*

iz: *iz Bēča, iz neba, iz rēda, iz doma, iz sela, iz kola, iz nosa*

između: *između sebe*

kroz/proz: *kröz grād, prozà selo, kròs cvìeće*

na: *nà dōm, nà dvā, nà drva, nà Vr̄bu, nà pūt, nà Rīvu, nà pleći, nà ōvce, nà prūge, nà yr, nà ylās, nà koñe, nà yì'ēsti, nà žalōs, nà brōd, nà društvo, nà māst, nà pōdne, nà yēnu, nà čelo*

niz: *nizà strāne*

od: *ò strīca, òd vōlta, ò dūba, ò' sīna, òt k̄rvi, ò čōjka, ò smrāda, òd lēda, òd ōvsa*

oko: *okô pāsa, okô Mīrca,⁵⁷ okô yrāta*

po: *pò dvā, pò trī iz pō, pò pō kila sira, pò kāvū; pò svì'ētu, pò Mīrcu, pò slobodi, pò cvì'eću, pò līšću, pò glāvi*

pod: *pò' starōs, pò drvo, pòd brdo*

pred: *prēda mnōm, prēd Bogom / prē Bogom, prēd grōblē, prē zoru (3 je fonetsko)*

preko: *prēo ljeta / prēko ljeta*

pri: *prī brdu*

sa: *sà sobōm, sà mnōm, sà sūnca, sà stola*

su: *sū što*

u: *ù planinu, ù grād, ù škōlu, ù goru, ù polē, ù rōd, ù more, ù lōv, ù pleme, ù svì'et, ù zemju, ù drva, ù zoru, ù mladōs, ù brì'eg, ù zōnu, ù stō, ù zrāk, ù Poda, ù stōg, ù žalōs*

uz: *uzà strāne, ùz brdo*

više: *Kr̄š višē Ždrì'ela (ali Kr̄š više Bārā, Kr̄š više dūplē)*

za: *zà brdo, zà pās, zà prūt, zà glāvu, zà doma, zà yrì'eme, zà žavola, zà yrāga, zà krōv, zà k̄rv, zà koña; zà koñem, zà mnōm, zà sobōm*

na rječci **ne:** *nē znaū (prez. 3. pl.), nē bi (aorist 3. pl.)*

na vezniku **i:** *sāt iz pō, dvāest iz trī, šēsēt iz dvì'e⁵⁸*

na vezniku **da:** *kā dà bih.se.*

Nije zabilježen prelazak akcenta na druge veznike, ovo su jedini potvrđeni slučajevi.

⁵⁷ Dugi akcentat je u ovoj poziciji rijedak.

⁵⁸ Prelazak akcenta s broja na veznik izuzetno je rijetko u našem korpusu, uglavnom se ne sprovodi.

4. MORFOLOGIJA

4.1. Imenice

Morfološke kategorije koje se odnose na imenice jesu rod, broj i padež. Imenice u njeguškome govoru imaju tri roda: muški, ženski i srednji, dva broja: jedninu i množinu i sedam padeža⁵⁹. S morfološkoga aspekta značajna je kategorija živo – neživo kod imenica muškoga roda. O padežnoj problematici i neutralizaciji odnosa pravca kretanja i mirovanja te o upotrebi genitiva množine uz prijedlog *po* u distribucijskome značenju umjesto lokativa množine biće riječi u dijelu o sintaksi (v. tačku 5.1.2.).

U ovome radu imenice koje u nominativu jednine imaju nastavak *-a* a označavaju osobe muškoga pola biće svrstane – u skladu s morfološkim kriterijem – u imenice ženskoga roda, jer imaju deklinaciju imenica ženskoga roda. O njihovoj sintaksičkoj naravi i kongruenciji govorićemo u dijelu o sintaksi (v. tačku 5.4.2.6.).

Imenice muškoga i srednjega roda tipa *grad, selo, polje*, po uvriježenoj metodologiji (nastavku u genitivu jednine), sinhronijski svrstavamo u *a*-vrstu, imenice ženskoga roda tipa *žena* u *e*-vrstu, a imenice ženskoga roda tipa *krv* u *i*-vrstu.

4.1.1. Imenice *a*-vrste

U ovu vrstu spadaju sve imenice muškoga i srednjega roda, koje ćemo u nastavku razmatrati odvojeno.

4.1.1.1. Imenice muškoga roda

U imenice muškoga roda *a*-vrste svrstavaju se imenice koje kao nastavak u nominativu jednine imaju *-ø* (*sîn, đim, krâj, kàmēn, agregât, hâskî*), *-o* (*Vôjo, Bêlo, strîko*) ili *-e* (*Râde, Pâvle*).

Rekli smo da imenica s nastavkom *-a* u N. koje označavaju osobe muškoga pola imaju paradigmu imenica ženskoga roda. Ovđe ćemo samo skrenuti pažnju na to da dvosložna muška imena mogu imati nastavak *-o*, *-e* i *-a*. Razliku u nastavku prati razlika u akcentu, tako da imena na *-o* i *-e* imaju dugi akcenat, a imena na *-a* kratak: *Sâvo* prema *Sâva*, *Bâño* prema *Bâna*, *Mâšo* prema *Mâša*, *Miña*, *Müsa*.

⁵⁹ Padeži u jednini biće bilježeni velikim početnim slovima (N., G., D., A., V., I., L.), a u množini malim (n., g., d., a., v., i., l.).

Morfem $-\emptyset$ u N. javlja se i u imenicama čija osnova završava sa $o < l$, npr. *ânžeo*, *pèpeo*, *lencùo* (uz *lencûn* i *lencûl*⁶⁰), *dŕ'o*. U slučaju formiranja grupe $-ao$, nakon promjene $l > o$, često dolazi do sažimanja (v. Vokalski sistem, tačku 3.2.2.4.): *kòtā* (uz *kotào*), *ùbā* (rijetko *ùbao*), *pòsā* (uz *pòsao*), *kābā* (rijetko *kābao*), *čāvā*, *ùzā*, ali *vāl*, *kāl* (kurje oko, prema OLA). Do sažimanja nakon ove primjene dolazi i u imenicama *vô*, *stô*, *sòkô*, *dô*, ali *bôl*. Prozodijski se u ovoj skupini ističe imenica *žào/žāvo*, u kojoj izostaje očekivana dužina na kraju osnove (jer je finalno o nastalo sažimanjem, kao u *sòkô*). Dužina nije potvrđena ni u jednome slučaju, a u pitanju je vrlo frekventan leksem. Vjerovatno je na to uticala analogija prema kosim padežima (upor. isto i u Podgorici, Kapović & Čirgić 2022: 15).

U nekim imenicama ove grupe izostaje finalno h u N.: *strâ* (v. tačku 3.1.1.1.).

Nastavci paradigme imenica a -vrste

N.	$-\emptyset$ / $-o$ / $-e$	n.	$-i$
G.	$-a$	g.	$-\bar{a}/-\bar{a}/\bar{a}/-\bar{a}h/-\bar{a}h/-\bar{a}h // -\hat{a}/-\hat{a}/-\hat{a}/-\hat{a}h/-\hat{a}h/-\hat{a}h$
D.	$-u$	d.	$-ima$ / $-ìma$
A.	$-u$	a.	$-e$
V.	$-e$ / $-u$ / $-o$	v.	$-i$
I.	$-om$ / $-em$	i.	$-ima$ / $-ìma$
L.	$-u$	l.	$-ima$ / $-ìma$

Za imenice muškoga roda u jednini značajna je kategorija živo/neživo: imenice koje označavaju živo imaju A. oblički jednak genitivu, a one koje označavaju neživo A. oblički jednak nominativu.

Vokativ jednine ima tri nastavačka morfema: $-e$, $-u$ i $-o$. Morfem $-o$ ovjeren je u imenicama s istim morfemom u N. (*Bêlo*, *Žôko*, *Bôžo*, *strîko*) te u riječi *sînko* za koju nemamo potvrđen N. u spontanome govoru. Morfem $-e$ u V. javlja se u imenicama čija osnova završava nepalatalnim konsonantom: *sîne*, *gospodîne*, *Ivâne*, *stričâne*, *kâpetâne*, *brâte*, *žàole/žāole*, *žènerāle*, *žède*, *sòkole*, *òce*, *lòvče*, *mômče*, *jùnāče*, *vòjnīče*, *kùkāvče*, *bòže*, *drūže*. Morfem $-u$ imaju imenice s palatalnim finalnim konsonantom osnove: *krâlu*, *kònu*, *mīšu*, *Jòvāšu*, *žètiću*. On je uobičajen i kod imenica s osnovom na $-r$ (budući da je r bio palatalan glas u praslovenskome, što više nije): *lùgāru*, *bànkāru*, *kòmandīru*, *gòspodāru*, *bòjleru*, ali *dòktore*, *cāre*, *minìstre*.

⁶⁰ S predsonantskim duljenjem, kojega u obliku *lencùo* nema.

Zabilježen je i N. u funkciji V.: *Crnogòrac, kàko si tí došà na ãperâciju; ìmà nèko što ne yòdì račûna o tòmè, drùg; a žè si, ròžāk*. U konstrukciji dvije imenice u V. zabilježili smo i *gospodìne žèneràle* (obje s oblikom vokativa) i *gospodìn dòktore* (prva s oblikom nominativa, druga vokativa).

Vokativni oblik *žède* čest je i u funkciji nominativa: *žède da otvòrì vrâta, jesenàs mi je ùmro žède*. Tako i *čukûnžede, pràžede*.

U I. nastavak je *-om* ili *-em* u zavisnosti od (ne)palatalnosti dočelnoga konsonanta osnove. Nastavak *-om* bilježimo kod imenica koje završavaju nepalatalnim konsonantom (koji je dosljedno kratak): *bràtom, lèbom, mìrom, ânželom, zākònom, bògom, jorgànom, sřpom, krevètom, kàmenom, snřegom, pòslom, živòtom, ròdom, dòmom, konòpom, ràdom, ròžākom, žàolom, bolesnìkom, buželârom, batalìònom*, ali i u nekim slučajevima kad završavaju palatalnim: *Nègûšom* i *Krivokàpićom, Srbijânom* (zadnja dva od iste osobe s Mirca). U OLA je navedeno *òcem* (*òcom*), pri čemu je oblik u zagradi podvučen, što znači da on ima primat. No to u spontanome govoru danas nije potvrđeno. Imenicu *pût* kod starijih nalazimo gotovo ravnomjerno u instrumentalu s nastavkom palatalnih i nepalatalnih osnova: *pûtom* i *pûtem*; kod mlađih je *pûtem*. Nastavak *-em* imaju imenice s finalnim palatalnim konsonantom osnove: *krâlem, Popòvićem, Šèválevićem, mùžem, kršem, kònem, krà'em*, ali i *strìcem, Crnogòrcem*.

U množini jednosložne imenice imaju kraću i dužu množinu. Bez nerelacijskoga morfema *-ov-/-ev-* u njeguškome govoru zabilježili smo ove imenice: *mìši* (OLA: *mìši, mìšovi* /Gorde:⁶¹ *mìševi*), *sìri, jàdi, kòni, krši, kàmi, dlàni, làzi, brâvi, dâni, sùdi* (posuđe), *žâci, zûbi*. Od navedenih danas se kod srednje i mlađe generacije čuje samo duga množina u ovim riječima: *mìševi, dlànovi, sìrevi*.

Oblik *kršti* zabilježen je na Mircu. Tako kažu *nòsìmo kršte*, premda je zapravo riječ o jednome krstu. Isti je slučaj i s imenicom *pòst – pòsti*, đe su stari, kako nam informator predočava, upotrebljavali množinu *pòsti* za svaki konkretni post. Isti informator uz datu imenicu atribut upotrebljava u ženskome rodu *tû pòst*, premda množinu gradi *pòstovi*, te se čini da je nekad ova imenica (bila i) ženskoga roda.

Proširenje morfemom *-ov-/-ev-* u množini nalazimo u ovim leksemima: *bolòvi, boròvi, blokòvi, brodòvi, žepòvi, jedòvi, grobòvi, gromòvi, lebòvi, popòvi, rogòvi, sokòvi, stogòvi, umòvi, volòvi, zglobòvi, zetòvi; bànovi, cèrovi, čà'evi, člànovi, drùgovi, dùbovi, gràdovi, jèževi, klùčevi, kùmovi*,

⁶¹ Iz rukopisa nije jasno ko je Gorde, je li s Njeguša ili s Cetinja.

listovi, muževi, pütovi i pütevi, räkovi, päsovi (N. *päs* < *pojas*), *rätovi, rëdovi, rëpovi, sïnovi, snëgovi/snëgovi, stänovi, stričevi, stübovi, svätovi, špägovi* (mn. od *špäg* – tanji konop, i od *špäg* – džep), *träpovi, vrätovi, vřhovi, zëčevi*.

U dvosložnim imenicama ovjerena je množina bez proširenja: *čävli, čobäni, gölubi, žäoli/žävoli, žëvëri, mômci/mônci, oräsi*, i sa proširenjem: *kotlövi, mozgövi, orlövi* (N. *öräj* i *oräj* – OLA), *poslövi, vjetrövi, völtövi*,⁶² *läktovi, svëčevi, üblovi*.

Oblici duge i kratke množine potvrđeni su kod ovih imenica: *břkovi* i *břci, dlänovi* i *dläni, dolövi* i *döli* (oboje potvrđeno u onomastici), *lönčevi* i *lönci, mřinovi* i *mřini, svätovi* i *sväti, vükovi* i *vüci*. Kraće oblike jednosložnih i dvosložnih imenica bilježili smo kod starije generacije i u starijoj građi, duže oblike kod mlađe generacije. Mlađa generacija će prije reći *lönčevi* i *břkovi*, ali im ni *lönci* i *břci* nije strano.

Genitiv množine ima nastavak *-ā/-ā*, kod starijih je (bio) i *-ā*: *prütövä, mëtarā/mëtarā*,⁶³ *köhā, cigārâ*. Uz to, kod starijih se još (premda rijetko) čuje i nastavak *-āh* (i *-āh*), sa *-h* analogijom prema pridjevsko-zamjениčkoj promjeni: *Ñëgüşāh, lüdih, Bëcīrāh, bërövāh*. Još Rešetar na samome početku 20. stoljeća (2010: 225), uz napomenu da ovaj nastavak Njegoš (prva polovina 19. st.) koristi bez izuzetka, konstatuje: „Izgleda ipak da je od tada ta pojava u povlačenju.“ Danas se samo kod starije generacije čuje genitivno *h* (u svim rodovima), za primjere videti konsonant *h* (tačka 3.1.1.1.2.).

Imenice *brät, drüg, strük* imaju u g. oblik *brätā, drügâ/drügâ, strükâ/strükâ*, drugi množinski ovoga tipa za ove imenice nijesu ovjereni. Imenica *göst* u g. glasi *göstī, a nõkat – nõkātā*. Za imenicu *läkät* OLA bilježi dubletni g. *läkātā(h)* (s varijantama *läkātā* i *läkātā*) i *läktövā(h)*, od *pälac – pälacā(h)*.

U množini su d., i. i l. sinkretični, a nastavak *-ima* nema dužinu (za razliku od *-āma* u ž. r., upor. *-īma* u Podgorici, Kapović & Čirgić 2022: 10 i 10–11⁴³ ili u Prčanju – Rešetar 1900: 34: *popövīma, sjedöcīma, konöpīma*).

Imenica *häskī* zabilježena je s pridjevskom deklinacijom: *häskī – häskōga*.

Imenica *dnë* relik je oblika nekadašnje *n*-deklinacije. U njevuškome govoru ovjereni su oblici za G. *od Ilīna dne, prië Petröva dne, između Vidova dne i Petröva dne, L. o Žürževu dne*,

⁶² Predakcenačka dužina je rezultat predsonantskoga duljenja, upor. *völat*.

⁶³ Primjer s poluglasnikom stavljamo na drugo mjesto jer se on danas već rijetko čuje.

po *Jidovu dne*. Dakle, imenica ima petrificirani oblik, a pridjev koji je uz nju obavezan atribut mijenja se po imeničkoj promjeni.

Na morfonološkoj razini bilježimo nepostojano *a* u N. i A. (za neživo) i g.: *jěčäm – jěčma, lōnāc – lōnca – lōnācā* (češće ipak *lōnčēvā*), *mëtar – mëtra – mëtārā, nōkat – nōkta – nōkātā, otāc – òca, ovās/ōvās – ôvsa, ugàrak – ugârka – ugàrākā*, te palatalizaciju u V. i sibilizaciju u množini: *bōg – bōže, junāk – jünāče – junāci, orāh – orāsi, pronōsak – pronōsci, strīc – strīčevi, ugàrak – ugârci, vojnik – vōjnikče – vojníci, vūk – vūče – vūci, zēc – zěčevi*. Kod imenica tipa *bos'ok, zāsëok, vrš'oc* ne javlja se nepostojano *a*. U množini imenica tipa *prëdak, gubītāk* nakon gubljenja *a* i izvršene sibilizacije i asimilacije po zvučnosti gubi se konsonant *t*: *prëci, gubīci*.

4.1.1.1.1. Akcenatska paradigma A

Akcenatskoj paradigmi A pripadaju sve imenice koji imaju stabilan (nepomičan) akcentat na osnovi. Vodeći se uveliko metodologijom koja je postavljena u Kapović & Čirgić 2022, imenice ćemo dijeliti u grupe po broju slogova i položaju akcenta.

A1 – jednosložne osnove s " :

N.	mīš	n.	mīši / mīševi / mīšovi ⁶⁴
G.	mīša	g.	mīšā / mīšēvā / mīšōvā
D.	mīšu	d.	mīšima / mīševima / mīšovima
A.	mīša	a.	mīše / mīševe / mīšove
V.	mīšu	v.	mīši / mīševi / mīšovi
I.	mīšem / mīšom	i.	mīšima / mīševima / mīšovima
L.	mīšu	l.	mīšima / mīševima / mīšovima

Ovde spadaju: *Bār, brät, cār, cër, čäs, dlän* (stariji n. *dläni* i *dlänovi*, mlađi *dlänovi*), *käm*,⁶⁵ *kër, kmët, kōš, krök* (mlađi *kōrāk*), *křs(t)* (g. *křstā*), *jüg, kük, läz, miš* (stariji n. *mīši*, mlađi *mīševi*), *młin* (stariji n. *młini*, mlađi *młinovi*), *präg* (A. *na präg*, L. *pri prägu*, n. *prägovi*), *prīnc, pūh* (n. *pūhovi*), *räk, rät, sän, sküp, sprät, svät, špäg* („džep“), *štänd, tröp* (n. *tröpovi*). Ovde se ubraja i *märt*, u

⁶⁴ Stariji *mīši*, mlađi *mīševi*, u OLA *mīšovi*.

⁶⁵ Imenica se (rijetko) i danas javlja u značenju *kāmēn* (koja je opšteprisutna): *Mi smo bili s fīm imānem mālō lōši, jer gōre je Lōvcen – kām, a dōle je granica* (Mirac), *i stāvī se jedan kām, mōžda dese kīlā; ždīrmle, tō se rüčno mēlālo, dōma tō se mēlē pot kāmēnom... imā òkrüglī kām, tō se mēlālo* (Majstori), ali i u frazeologiji, naročito u priloškoj upotrebi: *Ukīnūla je uspiñāču Itālija, a kāmī je i rādīla; Nve ni ništa ostālo do kāmī studēnī; Kāmī sam cērao, nāko što sam izgub'ō dān; Kāmī mu ū dōm*. Čuva se i u onomastici: *Ževōjačkī kām, Pāšt kām, Vēlī kām, Šūplī kām, Za kām zā dūb* (ulaz u Žāñēv Dō).

kojem je do dužine došlo predsonantskim duljenjem (kod mlađih je *mârt* i *märt*). Imenice *mäj* i *čäj* takođe pripadaju a. p. A, a čuju se i s predsonantskom dužinom u N. *mâj*, *čâj*.

A2 – akcenat “ na prvome slogu dvosložnih i višesložnih riječi, u g. isti akcenat na istome mjestu

N.	žào	râdnîk/râdnîk
G.	žàola	râdnîka/râdnîka
D.	žàolu	râdnîku/râdnîku
A.	žàola	râdnîka/râdnîka
V.	žàole	râdnîče/râdnîče
I.	žàolom	râdnîkom/râdnîkom
L.	žàolu	râdnîku/râdnîku
n.	žàoli	râdnîci/râdnîci
g.	žàolā	râdnîkā/râdnîkā
d.i.l.	žàolima	râdnîcima/râdnîcima
a.	žàole	râdnîke/râdnîke
v.	žàoli	râdnîci/râdnîci

Ovđe spadaju sljedeće imenice (podjela data prema dužini akcenta, bez obzira na vanakcenatsku dužinu):

“: *âlkohōl*, *âprîl*, *âsvālt*, *Bâblāk*, *bânāk* (mlađi *bâdnāk*), *Bâranin*, *Bèogrād* (G. *Bèogrāda*, ali se čuje i *Beogrāda*, i to kod osoba koje govore *Bèogrāda*), *bîznis*, *bjelāš*, *blāgosōv*, *bōlēs/bōlī’ēs*, *brāboñak* (n. *brābōñci*), *brāvār*, *bübūl*, *čāvā*, *čètnîk*, *čòek/čòjak*⁶⁶ (kod starijih G. *òčòjka*), *cùkar/cùkar*, *Čèklīci*, *čùkōs* (kos – Mirac, G. *čùkōsa*, n. *čùkōsi*), *dīmnhāk*, *dòktor*, *žèvēr* (n. *žèvēri*⁶⁷ i *žèveri*), *èscājg*, *gējāk/gèāk*, *glàsāč* (g. *glàsāčā*), *gōlūb* (n. *gōlūbi*), *gōvōr*, *grāmofōn*, *jāsēn* (G. *jāsēna*), *kāmēn* (G. *kāmēna* i *kāmēna*, g. *kāmenōvā*), *kāstīg*, *klīker*, *kòkōt*, *kòmāt* (povremeno i *komāt*), *kōnfōr*, *kòrāk*, *kòri’ēn*, *kòtūr*, *kòvāč*, *kùkāvāc*, *kùrjāk*, *lèžāj*, *līmār*, *lītar*, *lùgār*, *māgazīn/māgazīn*,⁶⁸ *mètar*, *mīnūt*, *mjèsēc* (G. *mjèsēca*, g. *mjèsēcā*, mlađi *mjèsēcī*), *mjèštanin* (n. *mjèštāni*), *mīrīs*, *mònogram*, *nāučnîk*, *Nègoš*, *Nègūš*, *nèčoek* (mn. *nèlūdi*), *Nišić*, *Nišićanin* (n. *Nišićāni*), *òbičāj*, *òblāk*, *òbrūč*, *òbzīr*, *òdar* (G. *òdra*), *òglāv*, *pāpar*, *pāsoš*, *pèpeo*, *pètar* (tavan),

⁶⁶ Akcenat vjerovatno pod uticajem vokativa jednine, karakterističan za govore okoline Podgorice, sve podlovcenske i podrumske govore, a i mimo Crne Gore tipičan je za govore BiH.

⁶⁷ Kod imenica novijega porijekla dužina je nestabilna, zabilježeno je u n. npr. *èksēri*, ali *klīkeri*.

⁶⁸ Ovjereni i *magazīn* (Mirac).

pìrùn, pjëvāč, pòdest, pòložāj, pòžār, prāžed, prèdak (n. *prèci*, g. *prèdākā*), *prìtisak, pròfesor, pròsìl'èk, pròsāk* (mlađi *pròsijāk* i *pròsijāk*), *prštën* (u OLA *prštën*), *pütār, Ràdoñić, rànenìk, ràzgovōr, rëčnìk, ròžāk, rùsāk, skòrüp, stàrac* (n. *stàrci*, g. *stàrācā*), *šëdnìk, šëvër, Šćëpac/Šćëpac* (G. *Šćëpca*), *Šćëpān* (G. *Šćëpāna*), *šklòpac* (G. *šklòpca*, g. *šklòpācā* – žulj), *škrìpār, slàdolëd, smjëštāj, zëmłotres,*⁶⁹ *slùčāj/slùčāj* (n. *slùča'evi*), *šòfer, špijün, špügār* (mlađi *pùž*, Majstori *špürāk*), *spòmenìk, strāžār, stršlën* (n. *stršlënovi*), *šàtor, šùmār, tràktor, ùbā/ùbao* (n. *ùbli* i *ùblovi*, g. *ùbāl'ā*), *ùčenìk, ùkūs, vītëz, vlādika* (stariji i *lādika*, g. *vlādīkā*), *vòsak* (prema OLA, na Mircu zabilježeno *vosāk*), *vòzāč* (u Vrbi zabilježeno kod iste osobe i *vòzāč* i starije *vozāč*), *zàlogāj, zāmjenìk, žàndār, zìdār, zlàtnìk, ždřvan* (i *ždřmli/ždřmni*)

˘: *ānzëo, dōboš, fêder, înteres, kôngres, Lōvcën, lôgor, Mājstori, mālter, mînus, Mōjkovac, nūko* (kršteni kum), *rūdñik, sv'etnāk*, pl. tant. *ždřmli/ždřmni* (i *ždřvan*).

Imenica *buban* u OLA je zabilježena u obliku *būbān*, no mi je danas nijesam na Njegušima čula u tome obliku. Kod starijih se danas bilježi dugi akcenat na osnovi: *būbañ – būbna*, a kod mlađih kratak: *būbañ – būbna*. Množina je uvijek *būbñevi*. Za dijahronijsko tumačenje i situaciju u okolnim govorima videti Kapović & Čirgić 2022: 15⁷².

U njeguškome govoru (što nije neuobičajeno u štokavskim govorima) u današnjoj a. p. A nalazimo i imenice nekadašnje a. p. a (*jāsën, kāmën, šëvër*) i imenice nekadašnje a. p. c (*kòkòt, gövōr*).

Imenica s dugim akcentom na prvome slogu ima značajno manje nego onih s kratkim akcentom, naročito ako se izuzmu imenice u kojima je dugi akcenat rezultat predsonantskoga duljenja (poput *kôngres, mālter, înteres*).

A-3 – akcenat ˘ na unutrašnjem slogu višesložnih riječi, u g. isti akcenat na istome mjestu

N.	minìstar	zāsèok	umjètnìk	protìmnìk ⁷⁰
G.	minìstra	zāsèoka	umjètnìka	protìmnìka
D.	minìstru	zāsèoku	umjètnìku	protìmnìku
A.	minìstra	zāsèok	umjètnìka	protìmnìka
V.	minìstre		umjètnìče	protìmnìče
I.	minìstrom	zāsèokom	umjètnìkom	protìmnìkom

⁶⁹ Dosljedno bez dužine.

⁷⁰ Stariji *protìmnìk*, mlađi *protìvnìk*.

L.	miništru	zāsèoku	umjètnīku	protīmnīku
n.	miništri	zāsèoci	umjètnīci	protīmnīci
g.	miništārā	zāsèokā	umjètnīkā	protīmnīkā
d.i.l.	miništrima	zāsèocima	umjètnīcima	protīmnīcima
a.	miništre	zāsèoke	umjètnīke	protīmnīke
v.	miništri		umjètnīci	protīmnīci

Ovđe i:

˘: *antibiòtik, Batričević, Bizālèvac, Bjelòši, bosŷok* (g. *bosŷoka*), *Crnogòrac*⁷¹ (n. *Crnogòrci*, g. *Crnogòrācā(h)*), *Danīle* (s audio-snimka iz 1977, danas *Danīlo*), *čegović, ževeričić, dirèktor, elèktričār, Gřbjānin/Gřblānin* (n. *Gřbjāni/Gřblāni*), *istòričār* (g. *istòričārā*), *kòndükter, konūhār, Korītnīk/Korītīnīk, magārac* (G. *magārca*, g. *magārācā*), *mehāničār, Mīrčānin* (n. *Mīrčāni*), *Morāčanin* (n. *Morāčāni*), *naglāsak, ogrānak* (n. *ogrānci*, g. *ogrānākā*), *Orāvac* „*Orahovac*“ (G. *iz Orāvca*), *ponežènik, proplānak* (n. *proplānci*), *zāsèok, porèdak, prijātel* (danas gotovo podjednako često *prijātel*), *prīesèdnīk* (g. *prīesèdnīkā*), *rodītel* (g. *rodītēlā*), *sastānak* (n. *sastānci*, g. *sastānākā*), *sinòvac* (G. *sinòvca*, g. *sinòvācā*), *starātel, trgòvac* (n. *trgòvci*, g. *trgòvācā*), *učitel* (V. *učitelu*, I. *učitelem*, g. *učitēlā*), *urīvak* (G. *urīvka*)

˘: *Aleksāndar, Arāndijo, autòbus, izdājnik* (g. *izdājnikā/izdājnikā/izdājnikāh*), *okupātor, uprāvnīk, utòrnīk.*

Imenica *prijatelj* gotovo se ravnomjerno danas javlja i s početnim akcentom *prijātel* i s medijalnim akcentom *prijātel*. U oba slučaja akcenat je nepomičan, a ne može se definisati upotreba jednoga ili drugoga oblika niti po lokalitetu niti po dobi govornika. S obzirom na to da je *prijātel* (g. *prijātēlā*) češće u starijim zapisima te da imamo i imenice *starātel, učitel, rodītel* s istim sufiksom i akcentom na unutrašnjem slogu (pred sufiksom), taj bismo oblik prepoznali kao tipično njeguški, a *prijātel* kao upliv sa strane.

Dugi akcenat je u većini navedenih imenica nastao predsonantskim duljenjem.

A-4 – akcenat ˘ na finalnome slogu dvosložnih i višesložnih riječi, u g. dugi akcenat na istome mjestu

Grupi A-4 pripadaju dvosložne imenice s dugim akcentom koje u g. zadržavaju mjesto akcenta (*alātā*) te višesložne imenice s finalnim akcentom u g. uvijek imaju dugi akcenat na završnome

⁷¹ Zabilježeno izuzetno rijetko i *Crnogòrāc*.

slogu osnove (*šeširîcā, guvernadûrā*). Među navedenim imenicama izdvaja se dvosložna imenica s kratkim finalnim akcentom *šedòk*, koja u g. ima akcenat na istome mjestu (dok ostale pripadaju A-5 grupi, v. ispod).

N.	domaċîn	guvernadûr
G.	domaċîna	guvernadûra
D.	domaċînu	guvernadûru
A.	domaċîna	guvernadûra
V.	domaċîne	guvernadûre
I.	domaċînom	guvernadûrom
L.	domaċînu	guvernadûru
n.	domaċîni	guvernadûri
g.	domaċînā	guvernadûrā
d.i.l.	domaċînima	guvernadûrima
a.	domaċîne	guvernadûre
v.	domaċîni	guvernadûri

OvĊe spadaju:

˘: *gospodîn* (V. *gospodîne*, zb. *gòspoda*), *kaċamäk*, *komatîc* (g. *komatîcā*), *kukurüz* (g. *kukurûzā* – novija rijeċ u njeguškom govoru), *Mihaïlo*, *nestāšlùk*, *partizàn*, *sakeċîc*, *šedòk* (g. *šedòkā*), *siromäh*, *šeširîc* (g. *šeširîcā*), *vodokùp*

˘: *alât*, *Balkân*, *Berlîn*, *Bostûr*, *cimênt*, *Kolovîr/Kolovš'er*, *kusûr*, *manastîr*,⁷² *šarâf* (g. *šarâfā*).

A-5 – akcenat ˘ na finalnome slogu dvosložnih rijeċi, u g. ˘ na prvome slogu

U grupu A-5 spadaju dvosložne imenice muškoga roda koje u N. imaju kratak akcenat na zadnjem slogu, a u g. na prvome. Dužina akcenta u g. zavisi od toga ima li predakcenatske dužine u ostalim oblicima (*potòk – pòtòkā*, *nāròd – nâròdā*).

N.	izvòr
G.	izvòra
D.	izvòru
A.	izvòr
I.	izvòrom

⁷² Čuje se rijetko i *mānastîr*, što je vjerovatno uticaj cetinjskoga govora.

- L. izvòru
- n. izvòri
- g. ìzvōrā
- d.i.l. izvòrima
- a. izvòre

Ovde ubrajamo: *baksüz, barèo* (g. *bàrēlā*), *Batrìc, Beçir* (g. *Bèçirāh*), *Božić* (g. *bòžićā*), *bubrèg* (g. *bùbrēga*), *Čavòr, čibùk* (g. *čībūkā*), *čobàn, čopjàn* (bot. vrsta trave, *Asphodelus albus*), *ćumùr, ćutùk, Damjàn, Dušàn, źetić* (V. *źetiću*), *fišèk* (ranije *višèk*), *gādlùk, ispìt, jatàk, jelèn* (g. *jèlēnā*), *jemjèš, jezìk* (g. *jèzìkā*), *jorgàn* (g. *jörgānā*), *kasàp, kazàn* (g. *kāzānā*), *Kotòr, krevèt* (g. *krèvètā*), *kupùs* (novija rijec, njeguški je *zèlé*), *Maštràp* (g. *Māštrāpā(h)*), *mezèd* (g. *mèžēdā(h)*), *metèh, nāčìn* (g. *nāčīnā*), *nāròd* (g. *nārōdā*), *obòr* (g. *òbōrā*), *odbòr, orìz* (pirinač), *pañòk, Peràs* (rijetko *Peràst*), *pōnòs, pōrèz, pōròd, potòk* (g. *pòtōkā*), *prèstìž, prìzòr* (g. *prìzōrā*), *pròzòr*⁷³ (g. *pròzōrā*), *pršùt* (g. *pršūtā*), *Raić, rāshòd* (g. *rāshōdā*), *rāspùs⁴, rāsvìt, Raùt* (g. *Rāùtāh*), *rāzdvòj, rāzrèd* (g. *rāzrēdā*), *sandùk, srbèž* (Majstori, ostali *svrāb*), *sumprèš, šančić, šporèt*⁷⁴ (g. *špòrētā*), *šuvìt, tavàn, temèl, tērèt, tovàr* (g. *tòvārā*), *unùk* (n. *unùci*, g. *ùnūkā*), *utrèš*,⁷⁵ *Zāb'lo* (G. *Zābjèla*), *zābràn, Zāgrèb, zākòn, Zālāzi* (g. *Zālāzā*), *zātvòr* (g. *zātvōrā*), *živòt*.

4.1.1.1.2. Akcenatska paradigma B

U akcenatsku paradigmu B spadaju dvije grupe imenica.

B-1

Akcenatsku paradigmu B-1 čine imenice muškoga roda koje imaju akcenat na sufiksu ili zadnjem, zatvorenom slogu osnove (*komandīr*), kojima je u množini akcenat na morfemu nastavka u g., d., i., l. (*komandīrā, komandīrīma*), a u V. na početku (*kòmandīre!*). Primjetno je ipak da se u V. često zadržava akcenat N. (*brastvenīče*). U pitanju su uvijek dvosložne ili višesložne riječi (upor. Kapović & Čirgić 2022: 10).

N.	komandīr	n.	komandīri
G.	komandīra	g.	komandīrā
D.	komandīru	d.i.l.	komandīrīma

⁷³ Ovjerenio i *pròzor*, moguće uticaj cetinjskoga govora.

⁷⁴ Na Mircu *špòret*.

⁷⁵ I *utrèšèl*.

A.	komandîra	a.	komandîre
V.	kömandîre	v.	kömandîri
I.	komandîrom		
L.	komandîru		

U ovu skupinu spadaju imenice: *astâl*, *barjaktâr* (V. *bàrjaktâre*, d.i.l. *barjaktârîma*), *bizîn* (d.i.l. *bizînîma*), *bolesnik* (V. *bolesniçe*), *bronzîn* (g. *bronzîna* i rjeđe *bronzînâ*), *bunâr* (g. *bunârâ*, rjeđe *bunârâ*), *cigâr* (g. *cigârâ(h)*), *cévâp*, *ducân* (g. *ducânâ*, d.i.l. *ducânîma*), *ženerâl* (V. *žènerâle*), *Hrvât*, *kamišôn* (g. *kamišônâ*, d.i.l. *kamišônîma*), *kapetân* (V. *kâpetâne*), *katûn* (g. *katûnâ*), *koláč* (g. *koláčâh*), *krompîr*;⁷⁶ *lencûn/lencùo* (g. *lencûlâ*), *milîšôn/milijôn* (g. *milîšônâ/milijônâ*), *mladîc*, *novinâr*;⁷⁷ *oficîr/ovicîr* (g. *ovicîrâ*, d.i.l. *ovicîrîma*), *papîr* (g. *papîrâ* i *papîrâ*), *pazâr*, *pepelâk*, *peškîr* (g. *peškîrâ*, d.i.l. *peškîrîma*), *planinâr* (V. *planinâru*), *plemenîk* (V. *plemeniçe*), *račûn*, *relêj* (g. *relêjâh*), *rezervâr* (g. *rezervârâ*, d.i.l. *rezervârîma*), *rukâv*, *selâk* (V. *sělâče* – Mirac, *selâku/selâče* – Raićevići, Vrpolje, d.i.l. *selâcîma*), *simpatizêr*, *stanovnik* (g. češće *stanovnikâ*, rjeđe *stanôvnikâ*), *studênt* (g. *studênâtâ*, d.i.l. *studêntîma* i rjeđe *studêntima*), *Švâbo* (d.i.l. *Švâbîma*), *Talijân* (g. *Talijânâ* i *Talijânâ*, d.i.l. *Talijânîma*), *tavulîn/taulîn*, *telefôn* (g. *telefônâ*, d.i.l. *telefônîma*), *pacîênt/paciênt*, *milicijonêr*, *terên*, *torijûn* (oštra krivina), *vojnîk* (V. *vòjnîče*, g. *vojnîkâ*).

B-2

U skupini a. p. B-2 nalaze se riječi s akcentom u N. na finalnome slogu osnove čiji je nosilac nepostojano *a*, pri čemu akcenat, nakon gubljenja *-a-*, prelazi na osnovu (N. *bōrâc* – G. *bôrca*).

N.	ogăń	jāràm	bōrâc	momâk/momăk
G.	ögńa	jârma, iz jârma ⁷⁸	bôrca	mômka/mônka
D.	ögńu	jârmu	bôrcu	mômku/mônku
A.	ogăń	jāràm	bôrca	mômka/mônka
V.			bôrče	mômče
I.	ögńem	jârmom	bôrcem	mômkom/mônkom
L.	ögńu	jârmu	bôrcu	mômku/mônku

⁷⁶ Znatno češće *krtôla*.

⁷⁷ Čuje se i *nòvinâr*, moguće prema vokativu jednine.

⁷⁸ Upor. *iz jârma* u Podgorici (Kapović & Čirgić 2022: 22).

n.	ögñevi	järmovi	bôrci	mômci/mônici
g.	ögñevā	järmōvā	bôracā	mômākā/mômākā/mômākā
d.i.l.	ögñevima	järmovima	bôrcìma	mômciìma
a.	ögñeve	järmove	bôrce	mômke/mônke
v.			bôrci	mômci/mônici

Imenice tipa *jārām* i *ogāñ* (a razlika je među njima samo u predakcenatskoj dužini na osnovi) imaju dugu množinu i u množinskoj paradigmi pripadaju tipu A, tako da ih možemo tumačiti kao B-A.

Imenica *momāk/momāk* ima dužinu u kosim padežima usljed predakcenatskoga duljenja, što se potvrđuje kratkim akcentom u g. Ova je imenica zabilježena i s akcentom na osnovi u N., što je vjerovatno uticaj standardnoga varijeteta.

U ovu grupu spadaju imenice s predakcenatskom dužinom: *Albānāc*, *bābāk*, *bādāl*, *bi'elāc* (bjelance – OLA), *dobītāk*, *dōlāc/dōlāc* (G. *dōca*, n. *dōci*, g. *dōlācā*), *dvīzāc*, *dvōrāc*, *žetīcāk* (G. *žetīcka*), *gubītāk*, *gūsāk*, *jēcām*, *kāpāk*, *kūčāk* (g. *kūčākā*), *kvāsāc*, *lānāc*, *līsāc*, *lōnāc* (n. *lōnci* i *lōnčevi*), *māsāk* (G. *māska*), *maslāčāk*, *Mrākōvāc*, *mūcāk* (G. *mūcka*), *ocāt* (G. *ōsta*), *ovān*, *ōvās/ōvās*, *pāpāk*, *pētāk*, *podātāk* (n. *podāci*, g. *podātākā*), *pōjām*, *policājāc*, *prī'ečāc*, *putēlāk*, *rāžāñ*, *rūčāk*, *slāčāc*, *spomēnāk*, *srāstāk* (g. *srāstākāh*), *studēnāc* (G. *studēnca*, g. *studēnācāh*), *svētāc* (I. *svēcom*, n. *svēčevi*), *svīčāk*, *špūrāk* (g. *špūrākā* – puž, Majstori), *tētāk*, *vī'enāc*, *zājām*, *Zālāzi*.

Ovome tipu pripada i imenica *lūdi* (pl. tant.), koja u g. najčešće ima akcenat na nastavku (*lūdī/lūdīh*), ali se (rijetko) čuje i *lūdī*. U d.i.l. je uvijek *lūdīma*.

Bez predakcenatske dužine imenice u ovoj grupi su: *hrbāt* (G. *hřpta*), *Krstāc/Krstāc* (G. *Křsca* i *Křca*), *ocāt*, *otāc/otāc* (I. u OLA *ōcom*, danas *ōcem*, g. *ōčēvā*), *mrtāc* (n. *mřci*, g. *mřtācā*, d.i.l. *mrcīma*).

4.1.1.1.3. Akcenatska paradigma A-B

Ovu mješovitu paradigmu čine jednosložne imenice koje u jednini imaju kratak nepomičan akcenat na osnovi, a u množini imaju morfem *-ov/-ev-*, na kojemu se nalazi akcenat. Svega nekoliko takvih imenica pripada ovome tipu.

N.	lèb	vô	vjètar
G.	lèba	vòla	vjètra
D.	lèbu	vòlu	vjètru
A.	lèb, na jèb	vòla, na yòla	vjètar
V.		vòlu	
I.	lèbom	vòlom	vjètrom
L.	lèbu	vòlu	vjètru
n.	lebòvi	volòvi	vjetròvi/vjètrovi
g.	lèbōvā	vòlōvā	vjètrōvā
d.i.l.	lebòvima	volòvima	vjetròvima/vjètrovima
a.	lebòve	volòve	vjetròve/vjètrove
v.		volòvi	

U ovu skupinu ubrajamo i: *blòk* (n. *blokòvi*), *gròb* (n. *grobòvi*), *žèp* (n. *žepòvi*), *žèd* (n. *žedòvi*), *pòp* (n. *popòvi*), *tòp* (n. *topòvi*), *ùm*⁷⁹ (n. *umòvi*), *zglòb* (n. *zglobòvi*), *zèt* (n. *zetòvi*). Dugi akcenat u N. imenice *vô* posljedica je kontrakcije grupe *oo* nakon promjene $l > o$. Od imenica koje imaju kratku množinu ovđe spada imenica *křš* (A. *na křš*, g. *křšā*, d.i.l. *křšima*). Imenice *lèb*, *žèd*, *zèt* prešle su iz a. p. *a* u sinhronijsku n. p. B u množini, može biti analogijom prema imenici *pòp*, koja je (kao i *vô*) stara a. p. *b*. Kod imenice *gròb*, koja je dijahronijski svrstavana u a. p. *b* ili *d* (Kapović 2015: 170) i u *b/c* (Derksen 2008: 190), u njegušcome govoru nije zabilježeno preskakanje u jednini (A. *u gròb*), a u množini ima akcenat na množinskome morfemu *-ov-*, te se uklapa u sinhronijski tip A-B.

Važna je napomena da smo kod mlađe generacije zabilježili *volòvi*, ali *žèpovi*, *zètovi*, *zglòbovi*. Mlađa generacija je, dakle, poopštila a. p. A u ovim riječima (akcenat na osnovi i u množini). Očuvano *volòvi* s akcentom na srednjem slogu može se obrazložiti činjenicom da volova na Njegušima više nema i da je petrificiran stari oblik riječi koja se danas rjeđe koristi.

U srednjokatunskim govorima (Pešikan 1965: 57–58) prethodno navedeni akcenat javlja se u različitoj mjeri u govorima, ali ih u svakome govoru ima. S druge strane, isti izvor pokazuje da ih nema u govoru Cetinja (*pòpovi*, *zètovi*, *tòpovi*, *vòlovi*, *tràpovi*...).

⁷⁹ Imenica *ùm* u psl. je pripadala a. p. *b/d* (Kapović 2010: 97), no u njegušcome je priješla u a. p. A, kao i u drugim crnogorskim govorima (upor. Kapović i Čirgić 2022: 12–13⁵⁶).

Ovoj paradigmi pripadaju i neke dvosložne imenice: *sòkò* (V. *sòkole*, n. *sokolòvi*), *vjètar* (n. *vjetròvi*), *pōjām* (n. *poj mòvi*), s tim što je kod mlađih poopštena a. p. A (*pōjmovi*, *vjètrovi*).

U ovu se paradigmu ubraja i imenica *lòvac* (u kosim padežima javlja se predsonantsko duljenje), koja u d., i. i l. ima akcenat na nastavku: *lòvci*, *lòvācā*, *lòvcìma*, *lòvce*.⁸⁰ S obzirom na to da je (vrlo rijetko) zabilježena i s akcentom na sufiksu – *lovāc*, ova bi se imenica mogla uvrstiti i u a. p. B, kojoi i dijahronijski pripada.

I imenica *Turčìn* u jednini spada u a. p. A (G. *Turčìna*), a u množini a. p. B. (n. *Tùrci*, g. *Tùrākā*, d.i.l. *Tùrcìma*), s predsonantskim množinskim duljenjem kao u *lòvci*. Takva je i imenica *Švābo*, koja u jednini ima nepomičan akcenat na osnovi, a u množini je akcenat na nastavku u g. (*Švābā*) i d.i.l. (*Švābìma*).

4.1.1.1.4. Akcenatska paradigma C

Akcenatska paradigma C obuhvata dvije grupe imenica jednosložnih osnova ili s nepostojanim *a*:

- u kratku a. p. C spadaju imenice koje u N. i A. za neživo imaju dugi akcenat, a u ostalim padežima kratak (duljenje je sistemsko u jednosložnim imenicama), tipa *bòg* – *bòga*, *nòkat* – *nòkta*
- dugoj a. p. C pripadaju imenice tipa *grād* – *grāda*.

Za obje grupe karakteristično je preskakanje akcenta na proklitiku (koja time prestaje biti proklitika) u G. i A.: *dò boga*, *ù grād*. U frazemu (blagoslovu) *prè^d Bogom se zlàtì'o* vidimo preskakanje akcenta i u I.

Kod imenica kratke a. p. C koje množinu grade morfemom *-ov-/-ev-* akcenat je uglavnom (osim kod mlađih, što je već napomenuto) na tome nastavačkome morfemu: *ròg*, *ròga* – *rogòvi*, *rogòvima*.

Imenice a. p. C s kratkom množinom imaju akcenat u n. na osnovi, ali se u g. povremeno, a u d.i.l. stalno pomiče na nastavak: *zùbi* – *zùbā(h)* – *zùbìma*, *sāti* – *sātì* – *sātìma*, *dāni* – *dānā/dānāh/dānā* – *dānìma*. Ovakva je i imenica *gòsti* – *gòstì* – *gostìma*, u kojoj u g. dolazi do duljenja osnove, vjerovatno pod uticajem imenica ženskoga roda tipa *kòsti* – *kòstì* (v. 4.1.3.1.2.), što je crta po kojoj se njeguški govor odvaja od drugih crnogorskih govora. Dvosložne imenice

⁸⁰ Od informatora s Majstora dobili smo informaciju da Čavori ovu imenicu tvore sufiksom *-nik*: *lovník*, ali na Čavorima danas nema nikoga te potvrdu ne možemo dobiti.

kratke a. p. C (s nepostojanim *a*) s kratkom množinom imaju akcenat na nastavku u d.i.l.: *nòkti*, *nòkātā*, *noktìma*.

Imenice duge a. p. C u množini zadržavaju uvijek akcenat na osnovi: *gràdovi* – *gràdova* – *gràdovima*.

A. p. C s kratkom množinom:

kratka a. p. C

- N. gòst
- G. gòsta
- D. gòstu
- A. gòsta
- I. gòstom
- L. gòstu
- n. gòsti
- g. gòstí/gòstíh
- d.i.l. gostìma
- a. gòste, u gòste
- v. gòsti

U a. p. C spadaju jednosložne imenice:

- kratka a. p. C: *bòg* (G. òd *boga*, A. ù *boga*, I. *prè bogom*), *bòr* (G. *bòra*, A. *nà bòr*, n. *boròvi*, a. *boròve*), *bròd* (G. *bròda*, A. *nà bròd*, n. *brodòvi* – mlađi *bròdovi*), *dò* (G. *dòla*, A. ù *dò*, n. *dolòvi*, g. *dòlòvā* – u onomastici i kratka množina: *Jàvorovi dòli*, *Popòvi dòli*, *Kroz Popòve dòle*), *dòm* (G. ìz *doma*, A. *zà dòm*, ù *dòm*, *nà dòm*), *gnòj* (stariji i *ghòj*, G. *gnòja*, A. ù *gnòj*), *krāj* (A. ù *krāj*, *nà krāj*, L. o *krāju*, n. *krà'evi*, g. *krà'ēvā*), *kròv* (G. *kròva*, A. *zà kròv*, *pòt kròv* i *na kròv*), *léd* (G. òd *leda*), *lòv* (A. ù *lòv*, I. *lòvom*), *mòs(t)* (A. *nà mòs(t)*, n. *mostòvi*), *nòs* (G. ìz *nosa*, A. ù *nòs*), *ròd* (G. òd *roda*, A. ù *ròd*, I. *ròdom*), *ròg* (A. ù *ròg*, n. *rogòvi*), *ròj* (A. ù *ròj*), *ròk* (n. *rokòvi*), *skòk* (G. *skòka*, n. *skokòvi*), *sòk* (A. *nà sòk*, n. *sokòvi*), *stò* (G. *sà stola*, *nà stò*, ù *stò*, n. *stolòvi*, mlađi *stòlovi*), *stòg* (A. ù *stòg*, n. *stogòvi*), *tòk* (G. *tòka*).
- duga a. p. C: *Běč* (ìz *Běča*), *bòl* (G. *od bòla*, A. *za bòl* – sekundarna duga a. p. C, n. *bolòvi*),⁸¹ kod mlađih *bòlovi*), *brāk* (A. ù *brāk*), *brāv* (G. òd *brāva*, d.i.l. *brāvìma*), *dàn* (G.

⁸¹ U množini nema predakcenatske dužine.

prëko dana, A. *nà dān*, ù *dān*, *dān pò dān*, g. *dānā/dānāh/dānā*, d.i.l. *dānīma*), *drûg* (G. ò *drûga*, g. *drûgâ/drûgōvā*), *dûb* (G. ò *dûba*, A. *zà dûb*, n. *dùbovi*), *gāj* (A. *pòd gāj*), *glās* (A. *nà glās*), *grād* (G. *dò grāda*, òd *grāda*, A. *kròz grād*, ù *grād*, g. *grādōvāh*, a. u *grādove*), *Hûm* (G. *īs Hûma*, A. ù *Hûm*), *jěž* (G. òd *jěža* i *od jěža*, A. ù *jěža* i u *jěža*), *klúč* (A. *na klúč*, n. *klüčevi*), *klûn* (G. *īs klûna*, A. ù *klûn*), *král* (G. *us krála*, samo jednom (Majstori) potvrđeno *ūs krála*), *krûg* (A. ù *krûg*), *kûm* (G. òt *kûma* i *ot kûma*, A. *zà kûma* i *za kûma*), *kvās* (A. ù *kvās*), *lād* (A. ù *lād*),⁸² *lêt* (A. ù *lêt*), *līs(t)* (A. ù *līs^t*, n. *līstovi*), *lûg* (A. *pòd lûg*), *mêd* (A. ù *mêd*), *mîr* (A. *nà mîr*), *mrāk* (G. *dò mrāka*, A. ù *mrāk*), *mûž* (G. òd *mûža* i *od mûža*, A. *zà mûža* i *za mûža*), *pās* (< *pojas*, G. *okô pāsa*, A. *zà pās*, *pòt pās*), *prût* (A. *zà prût*, I. *prûtom* i *prûtem*, g. *prûtōvā* i *prûtēvā*), *pût* (G. òt *pûta*, *ispòt pûta*, *višë pûta*, A. *nà pût*, *pòt pût*, I. *pûtom/pûtem*), *rād* (G. òd *rāda*, A. ù *rād*), *rèd* (A. *nà rēd*, ù *rēd*, n. *rèdovi*), *rêp* (A. *pòd rēp*, n. *rèpovi*), *sāt* (A. *nà sāt*, g. *sātī*), *sîn* (G. òt *sīna*, V. *sīne*, n. *sīnovi*, g. *sīnōvā*), *smrād* (G. ò *smrāda*), *snĳeg* (G. *ispò snĳega*, A. ù *snĳeg*, L. *pò snĳegu*, n. *snĳgovi/snĳgovi*), *smĳeh* (G. ò *smĳeha*, A. ù *smĳeh*), *stān* (A. *nà stān*, *zà stān*, n. *stānovi*), *strĳc* (G. ò *strĳca*, g. *strĳčēvā/strĳčēvāh*), *stûb* (A. *nà stûb*), *sûd* (G. òd *sûda*, n. *sûdi*, g. *sûdā* - „posuda“, n. *sûdovi*, g. *sûdōvā* - „institucija u okviru sudskoga sistema“), *svĳet* (A. ù *svĳet*, *nà svĳet*, L. *pò svĳetu*, n. *svĳetovi*), *svrāb* (G. ò *svrāba*), *špāg* („tanki konop“, A. ù *špāg*, *nà špāg*, n. *špāgovi*), *štāp* (A. *nà štāp*), *vrāg* (A. *zà vrāga*, n. *vrāgovi*), *vrāt* (G. *ispò^d yrāta*, *okô yrāta*, A. *zà yrāt*, a. *za yrātove*), *zêc* (G. ò *zēca* i *o^d zēca*, A. ù *zēca* i u *zēca*, n. *zêčevi*), *zĳd* (A. *nà zĳd*), *zrāk* (*ranije* i *zdrāk*, G. òd *zrāka*, A. ù *zrāk*), *zûb* (A. *zà zûb*, g. *zûbāh*, *po zûbīma*, d.i.l. *zûbīma*), *žâr* (A. *nà žâr*).

Imenicu *král* (n. *králevi*) zabilježili smo samo kod jedne govornice s Majstora s preskakanjem u G. *ūs krála*, svi ostali ispitanici (a postavili smo pitanje sagovornicima iz svakoga sela osim Vrbe) izgovorili su tu konstrukciju s akcentom na osnovi: *us krála* (upor. Čirgić 2012: 21).

U imenici *bôl* poopštena je dužina iz N. te je ona postala dio duge a. p. C. Čini se da je to jedina takva imenica jer smo u imenici *bôr* dosljedno bilježili kratke akcente u kosim padežima jednine: G. *bôra*, L. *o bôru*. Stevanović (1940: 76) registruje u Piperima ravnopravnu upotrebu dugih i kratkih oblika ove imenice; danas je u Podgorici samo *bôr* – *bôra*;⁸³ u srednjokatunskim i lješanskim govorima potvrđena je kao sekundarna duga a. p. C (*bôr* – *bôra* – up. Pešikan 1965:

⁸² Čini se da je ipak češće *ladovīna* – u *ladovīnu*.

⁸³ Lično i Čirgić usmeno.

78), za Crmnicu nema potvrda, a Rešetar (1900: 45) za Prčanj navodi *borà*, a za Ozriniće *bôr – bòra*, što je ovjereno i danas u više njeguških sela (Vrba, Vrpolje, Mirac).

Imenica *vřh* može imati i kratak i dug akcenat u jednini, u množini samo kratak.

Imenica *kòñ* izvorno je bila a. p. *b*, a danas je svrstavamo u a. p. A-C (upor. Kapović & Čirgić 2022: 34–35). A. p. A pripada jedino po tome što nema duljenja u N. i A. koje je tipično za sve (jednosložne) imenice (tipa *bôg*, *bôga*). Položaj akcenta nije stabilan, pa i kod pojedinačnoga govornika čujemo u A. *nà koña* i *na kòña*, d.i.l. *kòñima* i *koñima*. U g. je akcenat uvijek na osnovi: *kòñā*, a zabilježeno je preskakanje u G. *bès koña*, A. *nà koña* (i *na kòña*), I. *zà koñem*, a. *nà koñe*. OLA nam ne donosi podatke o preskakanju, a navedeni su oblici i. i l. samo s akcentom na osnovi i fakultativnim nastavkom *-ma* i *-ima*: *kòñ(i)ma*. Oblik *kòñma* nijesmo potvrdili ni u starim zapisima ni na terenu, iako se nastavak *-ma* javlja u tekstovima Petrovića (upor. Vušović 1930: 121, Stevanović 1951–1952: 22), a navodi ga i Rešetar (2010: 221) za Ozriniće, Prčanj, Muo, Tivat (da se ograničimo na Crnu Goru).

Imenice duge a. p. C u množini imaju akcenat uvijek na prvome slogu osnove, kao i u srednjokatunskim govorima. Njeguški se govor pak od srednjokatunskih razlikuje po tome što se u njemu u riječima koje pripadaju kratkoj a. p. C akcenat može naći na nerelacijskome morfemu *-ov/-ev-* (*bolòvi*, *gromòvi*, *stolòvi*, *rogòvi*, *skokòvi*), što u srednjokatunskim govorima nije zabilježeno (Pešikan 1965: 57).

Dvosložne imenice

N.	nòkat	vòlat	Tivat	Miràc
G.	nòkta, od nòkta	vòlta, òd yòlta	Tìvta, ò Tìvta	Mìrca, òd Mìrca, ispòd Mìrca
D.	nòktu	vòltu	Tìvtu	Mìrcu
A.	nòkat	vòlat	Tivat, u Tivat	Miràc, na Miràc
I.	nòktom	vòltom	Tìvtom	Mìrcem
L.	nòktu, po nòktu	vòltu	pò Tìvtu	pò Mìrcu
n.	nòkti	vòltòvi		
g.	nòkātā	vòltōvā		
d.i.l.	noktīma	vòltōvima		
a.	nòkte	voltòve		

Ovđe spada i imenica *kolāc* (mlađi *kòlac* G. *bès kōca*, n. *kòlčevi* i *kòlci*, mlađi *kòčevi* i *kòci*).

Imenice s predakcenatskom dužinom:

N.	lākät	Mīrəc
G.	lākta, dō Jākta	Mīrca, ispōd Mīrca
D.	lāktu	Mīrcu
A.	lākät	Mīrəc, na Mīrəc
I.	lāktom	Mīrcem
L.	lāktu, pri Jāktu, pō Jāktu / po Jāktu	pō Mīrcu
n.	lāktovi	
g.	lākātā ⁸⁴	
d.i.l.	lāktovima	
a.	lāktove	

Ovđe spada i imenica *šīpāk* (G. *ō šīpka*, n. *šīpkovi* i *šīpci*).

Imenica *ovās/ovās* zabilježena je i s predsonantskom dužinom u N./A. *ōvās* (G. *ōdōvsa*).

Ovđe se ističe imenica *mozak*, koja je u OLA zabilježena s akcentom na osnovi: *mōzak* (upor. u Crmnici *mōzak*, Miletić 1940: 229, i u OZRINIĆIMA, Rešetar 1900: 47), ali smo je mi na terenu čuli samo s akcentom na sufiksu i to u varijanti *mozāk* (Majstori), *mozāk* (Vrpolje) i *mōzāk* (Mirac i Vrba). U Piperima (Stevanović 1940: 89) je ova imenica zabilježena u obliku *мозѣк*, ali se iz slijedeće analize imenica toga tipa zaključuje (premda se promjena konkretne imenice ne navodi) da je G. *mōzgā* (dakle s dugom osnovom). Duljenje u N. može biti posljedica analogije prema imenicama tipa *pētāk*, *šīpāk*, do kojega je došlo nakon regresije akcenta analogijom s imenicama na *-āk*. U kosim padežima ipak duljenje izostaje: G. *mōzga*, a množina je *mozgōvi*. Preskakanje je očuvano, iako je akcenat u N. na zadnjem slogu riječi: G. *iz mozga*, A. *ū mozak* (Majstori), što će reći da je akcenat u N. novija inovacija. I imenicu *vosak* zabilježili smo s akcentom na drugom slogu: *vosāk* (Mirac i Vrpolje), dok je u OLA zapisana s početnim akcentom: *vōsak*.

4.1.1.2. Imenice srednjega roda

U imenice *a*-vrste srednjega roda svrstavaju se

- imenice koje u N. imaju nastavak *-o* (*korīto*, *blāto*, *rōstvo*, *čūdo*, *slōvo*, *kolēno*, *pēro*, *rēbro*) i *-e* (*pōle*, *kūčīšte*, *ogñīšte*, *kūpāne*, *mōre/mōre*, *grōžje*, *prolēće*)

⁸⁴ U OLA: *lākātā(h)* (s varijantama *lākātā* i *lākātā*) i *lāktōvā(h)*.

- imenice singularia tantum: *zě́le*,⁸⁵ *kamếhe*, *cvřě́će*, *lišće*
- imenice koje u N. imaju nastavak -ø: *ime*, *šěme*, *vime*, *tjěme*, *šlěme*; *dřvo*, *dřete*, *těle*, *prāse*, *křme*, *jāje*
- imenice *pluralia tantum*: *lěža*, *ūsta*, *vrāta*, *plěća*
- imenice *òko* i *ùho/ùvo* u jednini (u množini pripadaju imenicama ženskoga roda *i*-osnova)
- imenica *dōba*.

Nastavci deklinacije imenica *a*-vrste srednjega roda:

N.	-o/-e	-a
G.	-a	-ā
D.	-u	-ima / -īma
A.	-o/-e	-a
V.	-o/-e	-a
I.	-om/-em	-ima / -īma
L.	-u	-ima / -īma

U instrumentalu jednine nastavak (*-om* ili *-em*) zavisi od završnoga konsonanta osnove: ako osnova završava palatalom, nastavak je *-em*: *pòlem*, *zě́lem*, *gròžžem*; ako je na kraju nepalatalni konsonant, nastavak je *-o*: *rěbrom*, *stěgnom*. I imenice koje završavaju glasovima i glasovnim skupinama koji su nekad bili palatalni imaju morfem *-e* u N. i *-em* u I.: *môrem*, *ogništem*.

Imenicu *rāme* nijesmo potvrdili u staroj varijanti s finalnim *-o*, iako su nam neki informatori saopštili da pamte *rāmo* od svojih predaka (s Njeguša).

Imenice srednjega roda koje su bile dijelom *n*- i *t*-deklinacije imaju u kosim padežima na starim mjestima proširak osnove *-en-* i *-et-*. Proširenje *-en-* imaju imenice: *ime*, *prězime/prězime*, *plěme*, *šěme*, *vime*, *tjěme*, *šlěme*, *rāme*, *vřěme*, *brěme*. Proširenje osnove morfemom *-et-* u kosim padežima imaju ove imenice: *dřete*, *unūče*, *čělāde*, *zvřere*, *těle*, *pīle* (nekad bilo i *pīple*), *prāse*, *křme*, *štěne*, *kūče*, *pārče*, *magāre*, *ždrěbe*, *jāre*, *jāgne*.

Imenice s nerelacijskim morfemom *-et-* koje označavaju mladunce životinja sve su *singularia tantum* (mnoštvo se označava zbirnim imenicama tvorenim sufiksom *-ad*, videti imenice ž. r. *i-*

⁸⁵ Imenicom *zě́le* u njeguškome govoru označava se bijeli kupus.

vrste). Takva je i imenica *pùce*, koja se koristi češće nego *düğme* (*düğme* prevladava u mlađoj populaciji), zatim imenice *pârče* i *jâje*, kao i imenice koje označavaju ljudska bića: *dîšete*, *unüče*, *čělāde*.

Imenica *dřvo* i *jâje* imaju nerelacijski morfem *-et-* samo u jednini, u množini se ponašaju kao imenice tipa *sělo* i *pöle*. U OLA se imenica *dřvo* u množini tretira kao *pùce*, tako da je navedena zbirna imenica *drëvād*, g. *drëvādī(h)*, no to na terenu nije potvrđeno. S druge strane, ovjerena je imenica *dřva* (ž. r.) s izmjenom značenja (o tome v. imenice ž. r.).

Imenica *pôdne* nema proširenja u deklinaciji: *pôdne*, *pôdna*, *pôdnu*, *pôdne*, *pôdnem*, *pôdnu*.

Množinski oblik *nebësa* naveden je u OLA u frazemu: *otvorila se nebësa da gřmî*.

U genitivu množine nastavak je *-ā*, kod starijih već rijetko i *-ah* (kao u m. r., vidjeti gore). Nastavak *-ī* ovjeren je samo u imenici *govëdo* – *gövëdī* (vjerojatno analoški prema genitivu zbirnih imenica na *-ad* iz istoga semantičkoga polja: *jünādī*, *tělādī*). Nepostojano *a* javlja se u g. imenica srednjega roda koje na kraju osnove imaju suglasničku grupu: *stëgno* – *stëgāñā* (imenica je ovjerena samo kod jedne ispitanice s Majstora u ovome obliku, n. *stëgña*), *rëbro* – *rëbārā*, *brästvo* – *brästāvā*, *domacīnstvo* – *domacīnstāvā*, *stābālah*, *gövānā*.

U g. dvosložnih imenica akcenat je na osnovi: *sělā*, *pôlā*, *kôlā*, uz: *rëbārā*, *jëdārā* kod imenica s nepostojanim *a*. Međutim, nerijetko se čuva akcenat na nastavku: *gnīezdā*, *glīetā*, *krīlā*, a to je tipično i za pl. tantum: *ustā* (Majstori, Vrpolje), *vrātā*, *lëžā*, ali *plëcā* (u ž. r. *plëcīh* i *plëcīt*). Drugi nastavci u genitivu množine imenica srednjega roda nijesu potvrđeni. Imenica *gūmno* u g. glasi *gūmnā* (jednom potvrđeno i *gūmnā*). Samo je jedan ispitanik upotrijebio disimilovani oblik *gūvno* i samo smo kod njega zabilježili g. *gūvānā*.

4.1.1.2.1. Akcenatska paradigma A

U akcenatsku paradigmu A spadaju imenice koje imaju nepomičan akcenat na osnovi. U skladu s prethodno uspostavljenom metodologijom, podijelićemo ih u provizorne skupine prema broju slogova i poziciji akcenta. Nijesu zabilježene imenice srednjega roda s akcentom na završnome slogu.

A-1 – akcenat na prvome slogu dvosložnih i višesložnih imenica:

N.	zřno	küćište	brästvo	Čëvo
G.	zřna	küćišta	brästva	Čëva

D.	zřnu	küćištu	brästvü	Čëvu
A.	zřno	küćište	brästvo	Čëvo, nä Čevo
I.	zřnom	küćištem	brästvom	Čëvom
L.	zřnu	küćištu	brästvü	Čëvu
n.a.	zřna	küćišta	brästva	
g.	zřnā	küćištä	brästāvā	
d.i.l.	zřnima	küćištima	brästvima	

Ovđe spadaju: *bläto*, *bräšno*, *brısāñe*, *cārstvo* (predsonantsko duljenje), *cklò*, *čüdo* (G. *čüda*, g. *čüdā*), *žübre* (G. *žübra*), *Grähovo*, *grįjāñe*, *gròžže*, *gvòžže*, *křlo* (g. *křlā/křl'ā*), *klüko* (mlađi *klüko* i *klüpkö*, g. *klükā* i *klükā*, d.i.l. *klücima*), *ölovo*, *östrvo*, *päcēñe*, *pāzuho*, *përo* (g. *pērā(h)*), *rālo* (g. *rālā*), *röstvo*, *sālo*, *sřto*, *smëće*, *srëbro*, *sřpstvo*, *stëgno* (g. *stëgāñā*), *stöpalo*, *Trëšñevo*, *üle*, *Vālřsta*, *vöće*, *zële*, *zlò*, *žřto*.

Imenice *cklò* i *zlò* smo svrstali u a. p. A jer je u njima morfem nastavka jedini vokal, te se akcenat ne može naći na drugome mjestu u riječi.

A-2 – imenice s nerelacijskim morfemom *-en-* s nepomičnim akcentom na prvome slogu u G., D., I., L. i svim padežima množine

N.	ime	n.a.	imena
G.	imena	g.	imēnā
D.	imenu	d.i.l.	imenima
A.	ime		
I.	imenom		
L.	imenu		

Ovđe spadaju: *brëme* (g. *brëmēnā*), *nëvrřeme*, *plëme* (A. *u plëme* i *ü pleme*, g. *plëmēnā*), *prëzime* i *prëzime* (g. *prëzimēnā*), *rāme* (A. *na rāme*), *šlëme* (g. *šlëmēnā*), *sëme* (g. *sëmēnā*), *vřme* (g. *vřmēnā*), *vrřeme* (A. *za vrřeme* i rijetko *zä vrřeme*, g. *vrëmēnā*).

Povremeno (rijetko) preskakanje akcenta na proklitiku u A. kod imenica *plëme* (*ü pleme* zabilježeno samo jednom) i *vrřeme* (*zä vrřeme*) ukazuje na ostatke a. p. *c* kojoj su pripadale, ali je snažna tendencija ujednačavanja ovih imenica s izvornim a. p. *a*. U množini sve imenice imaju akcenat na početnome slogu, bez preskakanja.

A-3 – akcenat na unutrašnjem slogu višesložnih imenica

N.	korìto	orûžje
G.	korìta	orûžja
D.	korìtu	orûžju
A.	korìto	orûžje
I.	korìtom	orûžjem
L.	korìtu	orûžju
n.a.	korìta	
g.	kòrītā	
d.i.l.	korìtima	

Ovde spadaju:

˘: *bogàstvo, Cetìne, ćedìlo, domazèstvo, držàlo, gājāne, garavište, godìšte, govèdo* (g. *gòvèdī*), *kolèno* (g. *kòlènā(h)*, d.i.l. *kolènima*), *kopìto, kùpāne, kupatìlo, mastìlo, nāsěle, nosìla, ogledàlo, ognìšte, pokājāne, pokùćstvo, prīmòre, prolèće, provòžēne, Rastovarìšta, rešěto, rukovòstvo, Sarđevo, saučěšće, sirište, snīmānje, strādāne, Uništa* (g. *s_Ŭnīštā*), *vretèno, zabr̃že, želèzo.*

˘: *čobānstvo, domaćinstvo* (g. *domaćinstāvāh/domaćinstāvāh*), *žetīnstvo, imāne, inostrānstvo, izdājstvo, jedīnstvo, okružēne, orûžje/orûže* (ali i *òrûžje*), *osigurāne, oslobožēne, preoterecēne, prostrānstvo, saslušāne, ugostitelstvo, Uskrsēne, vesěle* (OLA *vesěle*, potvrđeno danas samo kod jedne informatorke s Majstora).

U a. p. A vidimo postojanost akcenta na istome slogu. Jedino kod imenica s akcentom na unutrašnjem slogu akcenat prelazi (kao kod m. r. i ž. r.) na prvi slog u genitivu množine.

4.1.1.2.2. Akcenatska paradigma B

U a. p. B spadaju one imenice srednjega roda koje u množini imaju akcenat na nastavku (u g. i d.i.l.). To mogu biti imenice bez proširenja osnove i s proširenjem morfemom *-t-* (one uvijek samo u jednini).

B-1: imenice bez proširenja

			B-1/A
N.	gñʹezdo/gñʹezdo	kamēne	rěbro
G.	gñʹezda/gñʹezda	kamēna	rěbra
D.	gñʹezdu/gñʹezdu	kamēnu	rěbru

A.	gn ^h ezdo/gn ^h ezdo, ù gn ^h ezdo	kamêne	rëbro, u rëbro
I.	gn ^h ezdom/gn ^h ezdom	kamênem	rëbrom
L.	gn ^h ezdu/gn ^h ezdu	kamênu	rëbru
n.a.	gn ^h ezda/gn ^h ezda	kamêna	rëbra
g.	gn ^h ezdâ/gn ^h ezdâ	kamêná	rëbārā
d.i.l.	gn ^h ezdîma/gn ^h ezdîma	kamêñîma	rëbrîma/rebrîma ⁸⁶

Ovde spadaju imenice:

˘: *slòvo* (g. *slòvā(h)*, *slovîma*), *bëdro* (g. *bëdārā*, d.i.l. *bedrîma*), *jëdro*

˘: *kolîca*, *cr^hivo* (A. *na cr^hivo*).

B-2.1 – imenice s nerelacijskim morfemom *-et-* s kratkim akcentom

N.	järe	magäre
G.	jarëta	magarëta
D.	jarëtu	magarëtu
A.	järe	magäre
I.	jarëtom	magarëtom
L.	jarëtu	magarëtu

Ovde spadaju: *jähne – jaghëta*, *kîrme – krmëta*, *tële – telëta*, *čëlāde – čeladëta*, *štëne – štenëta*, *pîle – pilëta* (i *piple*).

B2-2 – imenice s proširenjem *-t-* s kraćenjem dužine u kosim padežima

N.	jâe	prâse
G.	ja ^h ëta	prasëta
D.	ja ^h ëtu	prasëtu
A.	jâe	prâse
I.	ja ^h ëtom	prasëtom
L.	ja ^h ëtu	prasëtu
n.a.	jâja	
g.	jājâ(h)	
d.i.l.	jāïma	

⁸⁶ Akcenat na nastavku zabilježili smo samo jednom.

Ovđe spadaju: *ždrǎebe* – *ždrebèta*, *pârçe* – *parçèta*, *dǎjete* – *žetèta*, *zvǎere* – *zvjerèta*.

Premda su navedene imenice različitoga porijekla, u svima je došlo do kraćenja dugoga akcenta iz N. i A. u višeslozicama: *dǎjete* (< *dětę) – *žetèta* (< *dětęte) – kraćenje ispred dominantnog unutrašnjeg akuta (upor. Kapović 2015: 427¹⁵⁷¹), *jarèta* (< *jāręte), *prasèta* (< *pōrsęte) analogijom prema *telèta* (< *telęte) (upor. Kapović 2015: 520).

4.1.1.2.3. Akcenatska paradigma C

Akcenatska paradigma C obuhvata imenice srednjega roda kod kojih dolazi do pomjerenja i do preskakanja akcenta.

N.	gŭmno	krīlo	dŕvo
G.	gŭmna	krīla	drvèta
D.	gŭmnu	krīlu	drvètu
A.	gŭmno, nà gŭmno	krīlo, ù krīlo, nà krīlo	dŕvo, pò ^d dŕvo
I.	gŭmnom	krīlom	drvètom
L.	gŭmnu	krīlu	drvètu
n.	gŭmna	krīla	dŕva
g.	gŭmnā/gŭmnâ	krīlâ(h)	dŕvâ
d.i.l.	gŭmnīma	krīlīma	drvīma
a.	gŭmna, ù gŭmna/ù gŭvna	krīla	dŕva

Ovđe spadaju:

ː : *bŕdo* (A. zà *brdo* i za *bŕdo*, ùz *brdo*, L. pŕi *brdu*, g. *bŕdā*, d.i.l. *bŕdima*), *čèlo* (A. nà *čelo*, ù *čelo*), *gŕlo*, *kòlo* (G. ìs *kola*, A. ù *kolo*, g. *kòlā*, d.i.l. *kolīma*, a. ù *kola*), *lèto* (G. pŕèò *ĵeta* / *preko ĵèta*, A. ù *ĵeto*), *mjèsto* (A. nà *mjesto* i nà *mjesto*), *nèbo* (G. ìz *neba*, A. ù *nebo*, zà *nebo*), *pòle* (G. ìs *poła*, A. nìs *połe*, nà *pòle*, ù *połe/u pòle*), *sèlo* (G. ì *sela*, *ispò sela*, A. *sèlo*, *prozà sela*, ù *selo* / *u sèlo*), *sŕce* (G. ò *srca*, *uzà srca*, A. ù *srce*), *zdràvle/zdrâvle* (A. nà *zdravle* / nà *zdrâvle*).

ˆ : *drŭstvo* (A. nà *drŭstvo*), *cvŕeće* (G. bès *cvŕeća* i *bes cvŕeća*, A. ù *cvŕeće*, *pŕòs cvŕeće* / *kròs cvŕeće*, L. pò *cvŕeću*), *gròble/gròbje* (A. nà *gròble/gròbje*), *lèža* (g. *lèžā*, a. nà *lèža* i na *lèža*), *līšće* (G. òd *līšća*, A. ù *līšće*, L. pò *līšću*), *mèso* (G. bès *mèsa*, A. ù *mèso*), *mlŕeko* (A. ù *mlŕeko*), *môre/mòre* (G. ìz *môra* i iz *môra*, A. ù *more*, zà *mòre*), *pŕivo* (A. nà *pŕivo*), *plŭca* (g. *plŭcā*, a. nà *plŭca*, d.i.l. *plŭcīma*), *sŕeno* (L. pò *sŕenu*), *ŭsta* (g. *ŭstā*, a. *ŭsta* – kontrakcija vokala u sandhiju, d.i.l. *ŭstīma*), *vŭno* (A. zà *vŭno*, g. *vŭnā*), *vrāta* (g. *vrātā*, d.i.l. *vrātīma*, a. nà *yrāta*, ù *yrāta*),

zdrāvīle/zdrāvīe (A. *nā zdrāvīe / nā zdravīe*), *Ždrīvelo* (G. *ispōd Ždrīela*, A. *nā Ždrīelo, uzā Ždrīelo, nizā Ždrīelo*), *sūnce* (G. *sā sūnce*), *zlāto* (G. *ōd zlāta*, A. *ū zlāto*).

Zbog preskakanja ovde spadaju i oblici jednine imenica *ōko* (*ū oko*) i *ūho* (G. *bēz uha*, ali iz *ūha*, A. u *ūho*), koje u množini pripadaju imenicama ženskoga roda *i*-vrste. Kod mlađe populacije u imenici *ūho* došlo je do promjene $h > v$, u kom slučaju imenica ponekad mijenja i deklinacijski tip. Naime, zabilježen je G. *ūva* (kao i *ūha*) i *uvēta* (a. p. B).

Imenice *sēlo*, *bṛdo*, *pōle* u množini imaju akcenat na osnovi, pa se mogu svrstati u mješovitu paradigmu a. p. C-A. Imenica *bṛdo* izvorno je n. p. *a*, ali u jednini bilježimo preskakanje u akuzativu i lokativu (*zā bṛdo* i *za bṛdo*). Imenica *sēlo*, izvorno n. p. *b*, danas ima mješovitu paradigmu (u množini češće d.i.l. *sēlima* nego *seḷima*, a g. uvijek *sēlā*). I imenicu *plātno* zabilježili smo s akcentom koji preskače (G. *ō plātna bṽelōga* – a. p. $b > a$. p. C – Majstori, ali je kod drugih informatora nijesmo mogli potvrditi pomičnost (*ot plātna, u plātno*). Imenica *pōle* izvorno je jedina od navedenih n. p. *c*, ali je u množini ona sinhronijski n. p. A sa stabilnim akcentom na osnovi u svim padežima, od n. p. *c* zadržala je preskakanje u padežima jednine.

Iz a. p. *a* u sinhronoj a. p. C u nješuškome govoru nalazimo ove imenice: *lēto* (sekundarno preskakanje u G. i u A.), *mjēsto*, *gṛlo*, dok je djelimičan ili potpun prijelaz iz a. p. *b* potvrđen za imenice *gūmno*, *krīlo*, *mlīveko*, *Ždrīvelo*.

U nješuškome govoru nalazimo imenicu *plēca* u sr. r. i *plēci* u ž. r., gotovo jednako rasprostranjene. U OLA su navedene obje varijante. U genitivu množine zabilježili smo oblike sr. r.: *plēcā* (Erakovići, mlađi), ž. r.: *plēcī* (Mirac, srednji), *plēcīh* (OLA).

sr. r.		ž. r.
n.	plēca	plēci
g.	plecā	plēcī(h)/plēcī
d.i.l.	plēcīma	plecīma
a.	nā plecā	nā plecī

Kao *plēca* mijenjaju se imenice: *Pōda* – *ū Poda*, *lēža* – *nā lēža*, *s lēžā*.

Imenica *pōdne* u nješuškome govoru ponaša se kao imenica na *-e*, a ne imenica na *-o* s proširenjem *-v-* (podneva): G. *ōd pōdna*, D. *pōdnu*, A. *nā pōdne*, *ū pōdne*.

Imenica *dōba* se javlja i u jednini i u množini u istome obliku, u ustaljenim izrazima. U množini je srednjega roda: (*kō znā u kojā dōba, u tā dōba*), a u jednini muškoga (*poslijed ovāj-doba, u ovāj-*

doba) i srednjega (*ovô je kàsno dôba, u onô dôba, u naše dôba*). U drugim padežima i konstrukcijama nijesmo ga zabilježili.

4.1.2. *Imenice e-vrste*

Ovu vrstu čine

- imenice ženskoga roda koje u N. imaju nastavak *-a*: *žèna, lopàta, kàpa, ožica, vòla, kòtula*
- imenice koje u N. imaju nastavak *-a*, a označavaju osobe muškoga pola: *tàta, kadìja, gàzda, komšija* (rijetko *konšija*), *interežžija, Cùca, Jeremija, Nikòla, Andrija*
- dvosložna ženska imena koja u N. imaju nastavak *-e*: *Dése, Íke, Mâše, Mîle, Stâne* (gramatički morfem u N. se našao analogijom prema vokativu, a ove imenice, kako se vidi iz primjera, uvijek imaju dugosilazni naglasak na prvome slogu)
- zbirne imenice (*singularia tantum*): *bràca, žèca, gòspoda*
- brojevne i količinske imenice tvorene sufiksom *-ica* i *-iña* (*singularia tantum*): *dvoica, troica; petiña, šestiña, višiña, kolciña*
- imenice *pluralia tantum* koje u n. imaju gramatički morfem *-e*: *gàce, gùsle, nàcve/nàvci, Glàde*.

Nastavci deklinacije imenica *e-vrste*

N. -a/-e	-e
G. -ē / -ê	-ā/-ā/ā/-āh/-āh/-āh // -â/-â/â/-âh/-âh/-âh // -ī/-î
D. -i	-āma/-āma // -āma
A. -u	-e
V. -o/-a/-e	-e
I. -ōm / -ôm	-āma/-āma // -āma
L. -i	-āma/-āma // -āma

Vokativ jednine ima nastavak *-o* (*mâjko, kùco, ževôjko/žëvôjko, žèno, fukàro, budàlo*). Kod nekih imenica ipak vokativ se jednači s nominativom: *màma, bàba, tàta, tèta, Milèna, Ràdmila, Zôrka*. Ovo vrijedi i za imenice na *-ica*: *Màrica, Sàvica, Rùmica*, ali zabilježili smo i *mladice* i *livena gužice*, što je, čini se, u njeguškom govoru novijega datuma. Osim toga analoški uticaj nominativ na vokativ ovjeren je i u imenici *mâca* (dozivanje mačke). Ženska dvosložna imena u vokativu imaju nastavak *-e* koji je poopšten i u nominativu: *Mâre, Stâne, Mîle, Íke*.

Genitiv množine ima nastavak *-ā/-ā*, kod starijih je (bio) i *-ā*: *krāvā/krāvā*,⁸⁷ *gòdīnā/gòdīnā*, *prīcā/prīcā*, *kôzā/kôzā* i *òvācā/òvācā*. Uz to, kod starijih se još čuje i nastavak *-āh* (i *-āh*), s finalnim *-h*: *cṛkāvāh*, *nāhīāh*, *nādnīcāh*, *poròdīcāh/poròdīcāh*, *kôzāh/kôzāh*, *drūgāh*. No sve je češći,⁸⁸ naročito kod mlađe generacije, nastavak *-ī*: *lòptī*, *tājnī*, *mājīkī* (OLA *mājākā*), *šānsī*, *šīpkī* (i *šīpākā*).

U množini su dativ, instrumental i lokativ sinkretični i imaju nastavak s očuvanom akutskom dužinom *-āma*, ako nastavak nije pod akcentom: *-āma*. Nijesu očuvani stari nastavci ovih padeža ni u tragovima. Rešetar (2010: 221) za sva tri padeža bilježi nastavak *-ma* u Tivtu, Prčanju, Mulu, Ozrinićima (svi u okolini Njeguša), ali samo za Tivat daje primjer imenice ženskoga roda: *ćērmā*. I u Crmnici (Miletić 1940: 402–403) se javlja nastavak *-ma* u d. ali samo kod imenica muškoga roda, za ženski rod nema nijednoga primjera (ibid. 406–407).

U imenicama čija osnova završava na *k*, *g*, *h* u D. i L. dolazi do sibilizacije: *mājīci*,⁸⁹ *rīeci*, *rūci*, *nāvicī*, *pōliticī*, *kūzī*, ali *po Bòki*, *stòki*, *strēhi* (u OLA *strēyi /strēgi/*), *mūhi* (OLA *mūhi /mūyi/*), *dūgi*. U konsonantskim skupinama sibilizacije nema: *tētki*, *kūčki*, *māsiki* (*māska – mazga*).

Nepostojano *a* javlja se u genitivu množine imenica tipa: *sēstārā*, *òvācā(h)/òvācā(h)*, *dāsākā*, *kòkošākā*, *pjēsāmā*, *cṛkāvā*, *gūsālā*, *īskārā(h)* (OLA), *mājākā(h)* (OLA). Posljednji primjer danas je nepoznat, ovjereno je samo g. *mājīkī*.

4.1.2.1. Akcenatska paradigma A

Kod imenica ženskoga roda relevantan je i razlikovan genitiv množine, te ćemo klasifikaciju bazirati između ostaloga i na akcentu u tome padežu.

Imenice koje pripadaju akcenatskoj paradigmi A podijelićemo prema broju slogova i poziciji akcenta u riječi na ove skupine:

A1-1 – “na prvome slogu osnove

a. u g. imaju $\hat{}$ na osnovi (ako imaju množinu):

N.	kùća	n.	kùće
G.	kùcē	g.	kùcā

⁸⁷ Oblik sa poluglasnikom stavljamo na drugo mjesto jer se danas poluglasnik rijetko čuje na Njegušima.

⁸⁸ Zaključak je podržan i time što je jedan mlađi ispitanik na upit kreirao genitiv množine *īglī*, dok se u govoru čuje samo *īgālā*.

⁸⁹ Iako je zabilježen N. *šćērka*, D. i L. su uvijek *šćēri*, g. *šćerī/šćērī*.

D.	küci	d.i.l.	kücāma
A.	kücu	a.	küće
V.	küco	v.	küće
I.	kücōm		
L.	küci		

Ovde spadaju: *bāba, bāla, bāra, Bōka, brāca, brāva, brūka, būha, cēsta, Cūce, čāša, čēla, drāca, drāma, dīva* (G. *dīvē*, A. *dīvu*, I. *dīvōm*), *Dūka, dūsa, Žūza, gāzda, gūma, žāra, hīpa, stōka* (sing. tant.), *Glāde, jāma, kāča, kāpa, kāša, kēsa, kīša, knīga, kōža, krāva, kr̄pa, kūca, līpa, lōza, māca* (malj), *māgla, māma, mēža, Mitra, mrēža, mūha, mūka, nūžda, pāra, pāša, pjāca, plāsa, plōca, prāca, prēža, rība, rōsa, rūpa, sīla, slāma, slāva, slīka, slōga, snāha, sōba, srēca, stāza, stōka, stōpa, sūpa, sūza, svrāka, tīca, svāža, šlīva* (ranije bilo *slīva*), *štēta, štīca, šūma, tāta, tēca, tēza, tīca, ūra, vāla, vjēra, vlāga, vōla, vrāna, vrēca, vrūca, zlīca, zmīja, zgrāda, žēla, žīca, žīla, žūka* (vrsta biljke), *zīpa*.

b. u g. "na osnovi, dužine na posljednjem slogu osnove i nastavku:

N.	gōdina	n.	gōdine
G.	gōdinē	g.	gōdīnā/gōdīnā/gōdīnā
D.	gōdini	d.i.l.	gōdināma
A.	gōdinu	a.	gōdine
V.	gōdino	v.	gōdine
I.	gōdinōm		
L.	gōdini		

Ovoj grupi pripadaju: *Āmerika, ākcija, Bāice, bālērku/bālī'erka, bāština, bāštinica, bī'eda, bōčica, cārica, brōkvica, Būkovica, cārina, Cvījeta, četkica, cīkara, dōktorica, dōsada, dūbovina, dūšānka, gōdina, gōspoda, gōspoža, grūpica, īstina, jābuka, jāgoda, kāmata, kōkoška, kōrota, kōtula, kūcica, kūkavica, kūhiņa, lāmica, lāzina, līgunica, Lūbica, Mārica, Mīlica, mālina, māslna, mūhālica, nādnicā, nēvjesta, ōbala, ōdiva, ōmladina, ōtava, pālica, pōcera, Trōica, pōgibija, pōhvala, pōlitika, pōruka, pōsuda, prēčica, prēhlada, prēpreka, prēseka, rōdica, sāhrana, skūpština, slūšālica, snī'ežnica, stānica, stārīca, stēpenica, stōtina, sūdbina, svēkrva, ūdaja, ūglava, ūlica, ūpala, Vāsīlija* (muško ime), *vīkēndica, vlādika/lādika*.

c. u g. imaju nepostojano *a*:

N.	bükva	n.	bükve
G.	bükvē	g.	bükāvā
D.	bükvi	d.i.l.	bükvāma
A.	bükvu	a.	bükve
V.	bükvo	v.	bükve
I.	bükvōm		
L.	bükvi		

Ovako se mijenjaju: *bāčva, blītva, bītka, brēska* (g. *brēsākā*), *brītva, bükva, dāska, grēska, gūska, ĩgla, ĩgra, kōcka, krūška, kūčka, lētva, lūtka, lūska, mächka, mäska* (mazga), *mētla, mřkva, pīčka*,⁹⁰ *pūška, rūčka, smōkva, sūkna, šētva, tētka, třska, žnētva*.

A1-2: \hat{a} na prvome slogu osnove

a. u g. \hat{a} na prvome slogu osnove:

N.	mājka	n.	mājke
G.	mājke	g.	mājki/mājākā
D.	mājci	d.i.l.	mājkāma
A.	mājku	a.	mājke
V.	mājko	v.	mājke
I.	mājkom		
L.	mājci		

Ovde spadaju imenice: *mājka* (g. *mājki*),⁹¹ *Brānka, Ānže, Bōse, Dēse, Īke, Lūka, Māše/Māše, Mīle, prāvda, sārma* (g. *sārmā*, mladi *sārmī*), *snāga, strīna, sūša, šćērka, tābla, tājna* (g. *tājni*), *ūjna, Pētka, nāvika/nāvika, pārtija, pēnzija/pēnsija, svōjta* (sing. tant.), *vērziya, zāstava*.

⁹⁰ U afektu se dulji: *pīčka*.

⁹¹ Genitiv množine u OLA je *mājākā*, što u govoru danas nije potvrđeno ni direktnim upitom.

b. s nepostojanim *a* u g.

N.	cĕkva	n.	cĕkve
G.	cĕkvē	g.	cĕkvāvā
D.	cĕkvi	d.i.l.	cĕkvāma
A.	cĕkvu, u cĕkvu / ů cĕkvu	a.	cĕkve
I.	cĕkvōm		
L.	cĕkvi		

A2-1 – `na unutrašnjem slogu:

a. u g. ` na istome mjestu:

N.	poròdica	n.	poròdice
G.	poròdicē	g.	poròdicā/poròdicā̄/poròdicāh/poròdicāh
D.	poròdici	d.i.l.	poròdicāma
A.	poròdicu	a.	poròdice
I.	poròdicōm		
L.	poròdici		

Po ovoj paradigmi mijenjaju se imenice: *bistĕřna, danāšnica, ževerična* (g. *ževeričnĕ*), *godišnica, inĕkcija, jezikoča, kafānica, kecĕlica, košārica, livādica, oskūdica, ostūpnica, pukòtina, pustolòvina, repùblika, siromāština, učitelĕica, utròbica, zagrādnica/zagrānica, Zaùglina*

Imenice *lepòta, visĕna, širĕna, dubĕna, slobòda* su, izgubivši pomičnost, pripale ovoj grupi. Imenice *gòspoda, sùdbina* učvrstile su akcenat na prvome slogu i pripadaju takođe a. p. A. Za razliku od njih, imenica *planĕna* (i *sramòta* u frazemu *sĕlu nā sramotu*) čuva odraze stare a. p. *c* (v. niže).

b. u g. (ako imenica ima množinu) ^ na istome mjestu:

N.	životĕna	n.	životĕne
G.	životĕnē	g.	životĕnā
D.	životĕni	d.i.l.	životĕnāma
A.	životĕnu	a.	životĕne
V.	životĕno	v.	životĕne
I.	životĕnōm		
L.	životĕni		

Ovako se mijenjaju imenice: *babetina, Bećirüša, brañevine, ciganija, desetina, diönica, žedovina, kapela, komšija/konšija, kosačica, kotarica, krivina, kraljevina, Krivošlje, kumpanija, Kustudija, Kuševija, Lepurice, mirovina, mješavina/mlešavina, mušterija, polovina, portela, ožovina (Mirac ožovina), starevina, suhoměža, svaštočina, trgovina, udoica/udovica, ujčevina, uspiñaća, varevina, vrućina, zgradarica, životina.*

c. u g. "na prvome slogu i dužine na posljednjem slogu osnove i dugim nastavkom:

N.	čaräpa	n.	čaräpe
G.	čaräpē	g.	čärāpā
D.	čaräpi	d.i.l.	čaräpāma
A.	čaräpu	a.	čaräpe
I.	čaräpōm		
L.	čaräpi		

Ovako se mijenjaju i imenice: *budäla (zabilježeno i būdala), čaräpa, čvorüga, delija, držäva, fukära (V. fukäro), glavica, grančica, granica, graväla, Grkina, grobnica, hiläda/iläda, Kadija, kafäna, kamästra, kartica, kašika, komita, kopriva, kralica, liväda, mladica, nežëla, ožica, pećina, poläna, prosüla, pustära, raböta, rakija, stolica, strankina, suböta, surütka, svastika, sušära⁹² (ranije šušära), šekira, trpëza, tvržäva, unüka, valüga, verige, Vrbica, žičära*

Ovde spadaju i lična imena i sing. tant. imenice: *Andrija, Anželjia, Aüstrija, Bjelice, četvorica, Danica, dobröta, dostina, dvoica, Gaëta, Goräzda, Gospäva, Guñina, Hercëgovina, Ilija, Jelëna, Jeremija, Milëna, imovina, kolicina, ladina, ladovina, Niköla, obüca, petina, Podgörica (i novije Pödgorica).*

d. s nepostojanim a u g.:

N.	vilüška	ževöjka
G.	vilüškē	ževöjkē
D.	vilüšci	ževöjci
A.	vilüšku	ževöjku
V.	-	ževöjko/žëvöjko
I.	vilüškōm	ževöjkōm
L.	vilüšci	ževöjci

⁹² Sufiks -ära uvijek je pod akcentom: *sirära, pršutära, mesära, pekära, kožära, pivära, žëlezära.*

n.	viľuške	ževôjke
g.	viľušākā	ževòjākā
d.i.l.	vilüşkāma	ževôjkāma
a.	viľuške	ževôjke
v.	-	ževôjke/žèvôjke

Ovđe spada i *biľěška* (g. *biľěžākā*), koju smo jednom zabilježili i s početnim akcentom (*biľěška*).

Dužina u *ževôjka* rezultat je predsonantskoga duljenja (što se potvrđuje kratkim akcentom u genitivu množine). Čirgić (2012: 26) imenicu *đevojka* navodi kao jedinu imenicu ženskoga roda u kojoj se akcenat u V. „(i to nedosljedno)“ pomjera na prvi slog.

e. s predakcenatskom dužinom i stalnim mjestom akcenta na unutrašnjem slogu:

N.	nāstâvnica	nēmāština
G.	nāstâvnicē	nēmāštinē
D.	nāstâvnici	nēmāštini
A.	nāstâvnicu	nēmāštinu
V.	nāstâvnica	-
I.	nāstâvnicōm	nēmāštinōm
L.	nāstâvnici	nēmāštini
n.	nāstâvnice	
g.	nāstâvnicā	
d. i. l.	nāstâvnicāma	
a.	nāstâvnice	
v.	nāstâvnice	

U imenicama *nāstâvnica* i *nāpôjnica* dužina akcentovanoga sloga posljedica je predsonantskoga duljenja. Ovđe spada i imenica *bratānična* (g. *bratāničnī*).

A2-2: ^ na unutrašnjem slogu:

a. u g. ^ na istome slogu:

N.	kontrôla	n.	kontrôle
G.	kontrôlē	g.	kontrôlā
D.	kontrôli	d.	kontrôlāma

A.	kontrôlu	a.	kontrôle
V.	kontrôlo	v.	kontrôle
I.	kontrôlôm	i.	kontrôlâma
L.	kontrôli	l.	kontrôlâma

Ove imenice pripadaju navedenoj paradigmi: *Albânija/Albâniya, bregâda, dokumentâcija, familija, garânta, generâcija, gimnâzija, fotêlica, istôrija, Itâlija/Itâlîja, Jugoslâvija/Jugoslâvîja, kancelârija, karikatûra, kastradîna/kaštradîna, komîsija, kontrôla, korôna, kostûrnica, krtôla, kužîna, legênda, lemuzîna, mašîna, munîcija, okupâcija/okupâcîja, pašâda, pokâjnica, policija, poloprîvreda, prodâmnica/prodâvnica, promôcija, revolûcija, rezêrva, televîzija, travêsa, travêsica, zahvâlница.*

A3-1 – s predakcenatskom dužinom (u g. akcenat prelazi na prethodni slog):

f. " - u g. akcenat prelazi na prethodni slog:

N.	bôlnîca ⁹³	n.	bôlnîce
G.	bôlnîcê	g.	bôlnîcâ
D.	bôlnîci	d.	bôlnîcâma
A.	bôlnîcu	a.	bôlnîce
I.	bôlnîcôm	i.	bôlnîcâma
L.	bôlnîci	l.	bôlnîcâma

Ovde spadaju imenice: *bolêštîna, nâhîja, nâšlêdnica, nâšêdnica, prîlîka, prîrôda, svêtîna.*

A-C: akcenat prelazi na proklitiku u akuzativu, inače se ne pomjera:

N.	planîna	n.	planîne
G.	planînê	g.	plânînâ
D.	planîni	d.	planînâma
A.	planînu / ù planinu	a.	planîne
V.	planîno	v.	planîne
I.	planînôm ⁹⁴	i.	planînâma
L.	planîni	l.	planînâma

⁹³ Čuje se povremeno i *bôlnica*, što je vjerovatno uticaj nekoga sušednoga govora.

⁹⁴ U Čirgićevom transkriptu zabilježeno u jednom slučaju i: *Njêgoš planinôm*, što mi nijesmo čuli.

Ovako se mijenjaju: *bānda* (G. *bāndē*, A. *nā bāndu*, g. *bāndā*, d.i.l. *bāndāma*), *planīna* (is *planīnē*, ali *ù planīnu*), *sramòta* (prelazi samo u frazemu *sīlu nā sramòtu*, inače *na sramòtu*).⁹⁵ Čirgić (2012: 25) zapisuje: „Izuzetno rijetko bilježili smo i akcenat *planinē* (gen. jed.), i to od istih informatora od kojih smo bilježili oblik tipa *planīnē*.“ U Čirgićevim transkriptima našli smo jednom i I. *planinôm*. Mi smo čuli samo G. *planīnē*, I. *planīnôm*.

4.1.2.2. Akcenatska paradigma B

U akcenatsku paradigmu B ubrajaju se imenice ženskoga roda koje u genitivu i instrumentalu jednine te u genitivu množine imaju dugi akcenat na nastavku, a u dativu, instrumentalu i lokativu množine kratak akcenat na prvome slogu nastavka. Kratak akcenat u njevuškome govoru dosljedno je pomjeren s posljednjega otvorenog sloga.

N.	sèstra	brâzda
G.	sestrê	brâzdê
D.	sèstri	brâzdi
A.	sèstru	brâzdu
V.	sèstro	-
I.	sestrôm	brâzdôm
L.	sèstri	brâzdi
n.	sèstre	brâzde
g.	sèstārā	brâzdâ(h)
d.i.l.	sestrāma	brâzdāma
a.	sèstre	brâzde
v.	sèstre	-

Ovđe se ubrajaju:

ː, žèca (G. *žecê*, I. *žecôm*), žèna (g. *žēnā*, rijetko *žēnāh*)⁹⁶

˘: *hrāna/hrānadrūga* (g. *drūgā*), *mašīna* (g. *mašīnā*), *prūga* (g. *prūgā*), *slūga* (g. *slūgā*), *snāga*, *sōva* (I. *sōvôm*, zabilježeno i *sōvôm*, g. *sōvā*, d.i.l. *sōvāma*), *svīna* (d.i.l. *svīnāma*), *svĳeća* (d.i.l.

⁹⁵ Ali u *visīnu*, *na ledīnu*, *na brzīnu* (upor. Čirgić 2012: 21). Zabilježeno je ipak *pò slobodi*.

⁹⁶ Mirac: *ne stoī kùća nā zemlū nō nā ženu*.

svjěcàma), *šàla* (g. *šālâ*, d.i.l. *šālàma*), *šl̥va*⁹⁷ (G. *šl̥vê*), *trâva* (G. *trāvê/trāvê/trāvê*), *vřsta* (g. *vřstâ*, d.i.l. *vřstàma*), *zâva/zâva/zâova* (g. *zāvâh*).

Od višesložnih riječi s unutrašnjim akcentom koje pripadaju ovoj paradigmi zabilježili smo samo romanizam *kredēnca* (d.i.l. *kredēncàma*), u kojemu je dužina uslovljena položajem pred skupinom sonant + konsonant.

4.1.2.3. Akcenatska paradigma C

Imenice koje pripadaju akcenatskoj paradigmi C podijelićemo prema broju slogova i poziciji akcenta u riječi na ove skupine:

C1 – jednosložne osnove

a. s kratkim akcentom:

N.	vòda	n.	vòde
G.	vodê	g.	vôdāk
D.	vòdi	d.i.l.	vodàma
A.	vòdu / ù yodu	a.	vòde
V.	vòdo	v.	vòde
I.	vodôm		
L.	vòdi		

U ovu grupu spadaju i: *gòra* (G. *gorê*, A. ù *goru*, d.i.l. *goràma*), *kòsa*, *kòza* (g. *kôzâ/kôzâh*, d.i.l. *kozàma*), *nòga* (g. *nôgâ*, rijetko i *nôgâh*), *zòra* (A. *prèzoru*), *zèmla/zèmjja* (A. ù *zemlu*, I. *podzemjôm*).

b. s dugim akcentom:

N.	glâva	n.	glâve
G.	glâvê	g.	glâvâ
D.	glâvi	d.	glâvâma
A.	glâvu / ù glâvu, kròz glâvu	a.	glâve
V.	glâvo	v.	glâve
I.	glâvôm	i.	glâvâma
L.	glâvi	l.	glâvâma

⁹⁷ rakija od šljive

Ovako se mijenjaju: *brâda*, *crvĕpĕna* (G. *crĕpĕnhê*, A. *zâ crĕpĕnu*), *dûša* (V. *dûšo*, g. *dûšâ*, i. *na^d dûšâma*), *žâda* (G. *od žâdê*, *van žâdê*, I. *pod žâdôm*, L. *prĭ žâdi*), *fârba* (d.i.l. *fârbâma*), *firma* (A. *ù firmu*), *grâna*, *grêda*, *kâfa/kâva* (G. *kâvê*, A. *kâfu/kâfu/kâvu*, *nâ kâfu*, *pò kâvu*, g. *kâfâ*), *klûpa* (g. *klûpâ*), *môba*, *pêta*, *plâta* (g. *plâtâ*), *prĭča* (A. *zâ prĭču*, g. *prĭčâ* i *prĭčâ*), *rĕka* (g. *rĕkê*, A. *nâ rĕku*), *srĕda* (G. *srĕdê*, A. *ù srĕdu*, I. *srĕdôm*), *stĕna*, *strâna* (G. *sa strânê*, a. *nizâ strâne*, *uzâ strâne*), *strâža* (A. *nâ strâžu*), *strûja* (G. *strûjê*, rijetko *strûjê*, A. *nâ strûju*), *šâla* (A. *ù šâlu*, g. *šâlâ*), *škôla* (A. *ù škôlu*), *vôjska* (G. *vôjskê*, A. *ù vōjsku*), *Vrba* (s *Vrbê/s Vrbê*, više *Vrbê*, u *Vrbu*, *ù Vrbu*, *nâ Vrbu*), *zĭma* (G. *zĭmê* i *zĭmê*), *zvĕzda* (a. *ù zvĕzde*).

Imenica *rûka* (G. *rukê*, A. *nâ rûku*, I. *rukôm*, g. *rûkâ*, rijetko i *rûkâh/rûkâ*, d.i.l. *rukâma*) jedina je imenica s dugim akcentom koja u njevuškome govoru gubi dužinu u padežima u kojima je akcenat na nastavku (genitiv i instrumental jednine, dativ, instrumental i lokativ množine). Izuzetak je jedino genitiv množine kad se povremeno akcenat povremeno bilježi na osnovi, a povremeno na nastavku, a osnova je u oba slučaja duga.⁹⁸

Pešikan (1965: 60) napominje kako se kratkoća prvoga sloga objašnjava uticajem staroga instrumentala množine ili oblika dvojine: „S obzirom na ograničenost na *rukâma* verovatniji je uticaj dvojine (ova imenica se morala češće upotrebljavati u dvojini nego u množini), tj. može se pretpostaviti ovakav stari odnos: *rûkâm/rukâma*.“

⁹⁸ To je karakteristično i za druge crnogorske govore (upor. istočnocrnogorski govori – Stevanović 1933–1934: 82 i 83 za instrumental množine, za novoštokavski uskočki Stanić 1982: 132, đe nalazimo potvrdu za kraćenje u G., I., g. *rûkû*, d., i., l., a on navodi i dublete u instrumentalu *glâvama* i *glâvama*, *strânama* i *strânama*, *grêdama* i *grêdama*, *trâvama* i *trâvama*, ali *rûkama* bez alternative i uz više imenica s dugim akcentom; za Gornje Vasojeviće – Stijević 2007: 79 g. *rûkûj*, 2007: 141 i. *rukâma*).

Rešetar (1900: 95–96) navodi da se predakcenatska dužina u ovoj imenici (i to samo u njoj) krati u govoru Ozrinića u instrumentalu (i dativu i lokativu) množine i u instrumentalu jednine (*rûkôm*), dok je u Prčanju u instrumentalu jednine dužina očuvana (*rûkôm*). S obzirom na takvo stanje u Njevušima teritorijalno bliskim govorima, očito je da je kraćenje u genitivu jednine inovacija, kao i da je ta promjena nastala od dualnoga instrumentala, čemu kao dokaz Rešetar (1900: 96) navodi i kraćenje u imenici muškoga roda *zûb* u Dubrovniku (*zûbima*) i Prčanju (*zubima*), od koje se instrumental množine takođe često koristi (kao od imenice *ruka*), dok se kod ostalih imenica iste vrste kraćenje ne javlja. U Dubrovniku se kraćenje u instrumentalu množine javlja u većem broju dvosložnih imenica ženskoga roda, u Crnoj Gori je svedeno na imenicu *ruka*.

Tip *òvca* (s nepostojanim *a* u *g.*)

N.	òvca ⁹⁹	n.	òvce
G.	òvcē	g.	òvācā/òvācā̄/òvācāh/òvācāh/òvācā̄
D.	òvci	d.i.l.	òvcāma
A.	òvcu / nā òvcu	a.	òvce / nā òvce
I.	òvcōm		
L.	òvci		

4.1.3. Imenice *i*-vrste

Pod *i*-vrstom podrazumijevaju se imenice ženskoga roda s finalnim konsonantom u osnovi koje u N. imaju *-ø*, a u G. *-i*. Tu spadaju:

- imenice koje označavaju apstraktne pojmove: *rādōs(t)*, *mlādōs(t)*, *stārōs(t)*, *lūbāv*, *pāmēt*
- imenice koje označavaju konkretne pojmove: *křv*, *cřev*, *stvār*
- imenice koje označavaju bića: *šćēr* (*mātēr* samo u A. u ustaljenim izrazima)
- množina imenica *òko* i *ùho*: *òci* i *ùši*
- imenice singularia tantum (zbirne imenice): *čělād*, *tělād*, *pārčād*
- imenice pluralia tantum: *plěci*, *přsi*, *gřsti* (pregršt – OLA), *klřešti*.¹⁰⁰

U nješuškome govoru ovo su nastavci datih imenica:

			zbirne imenice na <i>-ad</i>
N.	<i>-ø</i>	<i>-i</i>	<i>-ø</i>
G.	<i>-i</i>	<i>-ī/-î</i>	<i>-ī</i>
D.	<i>-i</i>	<i>-ima/-îma</i>	<i>-ju / -ima</i>
A.	<i>-ø</i>	<i>-i</i>	<i>-ø</i>
V.	<i>-i</i>	<i>-i</i>	
I.	<i>-i/ju</i>	<i>-ima/-îma</i>	<i>-ju / -ima</i>
L.	<i>-i</i>	<i>-ima/-îma</i>	<i>-ju / -ima</i>

⁹⁹ Ova se imenica povremeno čuje i s kraćinom: n. *òvce*, d.i.l. *ovcāma*,

¹⁰⁰ Po tvrdnji informatorke (Raićevići): *Znālo šē svē kākō se štò zovē. A sād šu svē izmřēnli. Ožica, pīrūn, pjāt, nožič – tōje po nāšēmu. Šērpa – tēca, korác, klřešti. A sād nēce nō klřešta. Óce svē da izmřēnē.*

Od morfoloških specifičnosti treba pomenuti da u I. znatno češći nastavak *-ju* (*kòšću, müdrošću, glážu, křvlu* – starije i *křvju*). Nastavak *-i* ograničen je na određene lekseme ili konstrukcije: *stvāri, zānovēti* (*Kaštradīna ĵe nālēšā sa zānovēti*).

Oblik *gūsli* svega smo jednom zabilježili u naslijeđenome materijalu (*uz gūsli* – Raićevići), a danas smo na terenu čuli samo *gūsle* (*e*-vrsta).

Nastavak u g. je uvijek *-ī* (pod akcentom ili ne): *stvāri, kōstī, rīečī, mogūcnōstī, različitōstī, glūpōstī*.

Imenica *ōtrōv* zabilježena je u ž. r. (*bez ōtrovi* – Mirac, *ōtrōv nēkū stāvīo* – Vrba), što se javlja i u Njegoševu djelu (Vušović 1930: 118). U njegušcome je govoru ona i imenica muškoga roda (*gālica ti je onī ōtrōv da se trīebē štētočiīe* – Kopito).

Imenica *vēcē* u N. i A. uglavnom ima partikulu *-n*, u slobodnome govoru nije zabilježena s finalnim *-r*. Da je ženskoga roda, vidi se i po kongruenciji: *svākū vēcēn, tū vēcē, tū vēcēn, jēnu vēcēn*.

Zbirnim imenicama *tēlād, ždrēbād* i sl. u OLA se kao jedinstven nastavak za dativ, instrumental i lokativ navodi *-ju*: *tēlāžu, ždrēbāžu*. Očito je instrumentalni nastavak (analogijom prema množinskome sinkretizmu) uopšten na dativ, instrumental i lokativ zbirne imenice (koja je sing. tantum). Danas je taj oblik potvrđen samo kod jednoga informatora iz Erakovića (i to u spontanome govoru za dativ: *nīti ko kūvā křmāžu*, a kroz pitanje i za instrumental). Kod ostalih je govornika semantika uticala na morfologiju, te zbirne imenice ovoga tipa imaju množinski nastavak *-ima* u d.i.l. (*křmādima, māčādima, unūčādima*)¹⁰¹ i dugo (množinsko) *-ī* u g. (*prāunučādī, magārādī, jūnādī*).¹⁰² Da je deklinacija mješovita, vidi se po morfemu *-ø* u nominativu i akuzativu. Ove imenice tako ostaju u *i*-vrsti, ali dolazi do miješanja nastavaka jednine i množine.

Nešto je drugačija situacija s imenicom *ščēr*, u čijoj se deklinaciji miješaju paradigme *e*-vrste u jednini i *i*-vrste u množini (više u nastavku).

¹⁰¹ Stevanović (1933–34: 71) piše da se u istočnogorskom dijalektu (najviše u Piperima, kao uticaj Bjelopavlića, za Bjelopavliće v. Čupić 1977: 79, 80) nastavak *-ma* javlja najčešće kod zbirnih imenica (mada ne isključivo): *jāghādma, mōmčādma, jārādma, tēlādma, pīlādma, prāsādma*. Po tome vidimo da su množinski oblici u zbirnim imenicama koje su singularia tantum karakteristika mnogo šire oblasti u Crnoj Gori od njeguške teritorije.

¹⁰² Upor. *jāghādi, prāsādi, tēlādi* (Stevanović 1933–34: 114). Za Crmnicu su podaci nejasni jer na 1940: 433 nalazimo primjere bez dužine na nastavku, a isti su primjeri na str. 595 zapisani s dužinom. U Bjelopavlicima je dužina fakultativna (Čupić 1977: 67): *jūnādi/jūnādī, prāsādi/prāsādī, čēlādi/čēlādī*.

S aspekta morfonologije, u ovim se imenicama promjene tiču pomenutoga instrumentalna jednine, čiji nastavak *-ju* izaziva jotaciju prethodnoga konsonanta (*křmāžu, kòšću, mùdrošću, glāžu, křvlu*). Danas se još rijetko (kod starih) mogu čuti oblici poput *křvju*, bez epentetskoga *l* pri jotaciji labijala.

4.1.3.1. Akcenatske paradigme

Imenice *i*-vrste klasifikuju se u a. p. A i a. p. C.

4.1.3.1.1. Akcenatska paradigma A

Akcenatskoj paradigmi A pripadaju imenice s nepomičnim akcentom na osnovi u svim padežima.

- imenice s akcentom na prvom slogu

N.	rādōst
G.	rādosti
D.	rādosti
A.	rādōst
V.	rādosti
I.	rādošću
L.	rādosti

Ovđe spadaju: *bōlīēs(t)/bōlēs(t), ĩskrenōs, mīlōs* (G. *mīlosti*), *mlādōs* (A. *u mlādōs*), *rāsō* (G. *rāsōli*; v. *sō*), *skōpōs* („snaga“, G. *skōposti*), *smřt, sō*¹⁰³ (G. *sōli*), *stārōs* (G. *o stārosti*, A. *po^d starōs* i *pō^d starōs*), *svjētlōs, vāžnōs, zādřtōs*. Pl. tantum: *gřsti* (g. *gřstīh* – OLA).

Paradigma zbirnih imenica na *-ād*

	starije stanje (OLA)	novo stanje
N.	křmād	křmād
G.	křmādī(h)	křmādī
D.	křmāžu	křmādima
A.	křmād	křmād
I.	křmāžu	křmādima
L.	křmāžu	křmādima

¹⁰³ Duljenje usljed kontrakcije grupe *oo* nakon promjene *l > o*.

Ovđe spadaju: *čělād, jəghād, jārād, jünād, magārād, pàrcād, pìlād, pràsād, pràunučād, tèlād, unùčād, zvš'erād, ždrèbād.*

Imenice s akcentom na medijalnom i finalnom slogu:

Paradigma

N.	mogûcnōst	Íübäv
G.	mogûcnōsti	Íübävi
D.	mogûcnōsti	Íübävi
A.	mogûcnōst	Íübäv
V.	-	Íübävi
I.	mogûcnōšću	ÍübävÍu
L.	mogûcnōsti	Íübävi
n.	mogûcnōsti	Íübävi
g.	mogûcnōstī	Íübävī
d.i.l.	mogûcnōstima	Íübävima
a.	mogûcnōsti	Íübävi
v.	-	Íübävi

Ovako i: *slučājnōs, pōnòc.*

4.1.3.1.2. Akcenatska paradigma C

U ovu paradigmu svrstavaju se imenice u kojima akcenat u G. i A. (povremeno i a.) preskače, a u množini se pomjera u g. i d.i.l. Kod nekih jednosložnih imenica dolazi do duljenja u N. i A., dok je u ostalim padežima akcenat kratak.

N.	nōc	kōst ¹⁰⁴	glâd	kürāž
G.	nōci	kōsti	glâdi, ò glâdi	kürāži
D.	nōci	kōsti	glâdi	kürāži
A.	nōc, ù nōc	kōst	glâd	kürāž
I.	nōcu	kōšću	glâžu	kürāži
L.	nōci, pò noći	kōsti	glâdi	kürāži
n.	nōci	kōsti	plèci	

¹⁰⁴ Uz imenicu *kōst* često se paralelno koristi imenica *kostīna* (a. p. A).

g.	nōcī/nōcī/nocī	kōstī	plecī/plēcī
d.i.l.	nočīma	koštīma	plečīma
a.	nōci	kōsti	plèci, nà pleci

Duljenje osnovinskoga vokala u g. predstavlja inovaciju koja je zahvatila jedan dio imenica a. p. C *i*-vrste (s jednosložnom osnovom), vjerovatno analogijom prema imenicama koje imaju duljenje u g.,¹⁰⁵ a moguće da je podstaknuto i duljenjem u N./A. u imenicama tipa *nôc*, *kôs(t)*. Isto se, kako vidimo, javlja i u imenici m. r. *gōstī* (takođe jednosložnoj s duljenjem u N.). Nije zabilježena u okolnim govorima, pa se čini da predstavlja njeguški specifikum. Ne može se odrediti koliko je ova inovacija stara, OLA (1967) je registruje.

Ovđe spadaju:

ː: *jēsēn* (A. *ù jesēn*, *nà jesēn*), *òci* (g. *òcī/òcī*, d.i.l. *očīma*), *pāmēt* (G. *pāmēti*, A. *nà pamēt*), *ùši* (g. *ušī/ušī*, d.i.l. *ušīma*),

ˆ: *cīev* (A. *ù cīev*, *cīevīma*), *křv* (A. *zà křv*), *māst* (A. *nà māst*), *rāž* (G. *rāži*, *òd rāži*), *rīeč* (G. *rīeči*, A. *ù rīeč*, g. *rīečī/rīečīh*), *stvār* (g. *stvārī*), *vřes* (a. *nà vřesti*), *vlās* (A. *nà ylās*, g. *vlāstī*), *zōb* (G. *zōbi*).

Imenica *ščêr* ima atipičnu paradigmu. U N. ima oblik nekadašnjega A (*дѣрьъ), a kao u drugim jednosložnim imenicama a. p. C u njoj je u N. i A. došlo do duljenja osnovinskoga vokala. U genitivu jednine zadržala je nastavak nekadašnjih *r*-osnova (koji je isti kao nastavak imenica *e*-vrste), a u instrumentalu jednine ima analoški nastavak imenica ženskoga roda *e*-vrste. Tome je mogla pomoći i upotreba imenice *ščêrka* (no ona ima ograničenu frekvenciju i nijesmo je potvrdili u drugim oblicima osim N.). Množina se posve uklapa u imenice *i*-vrste. Pripada n. p. C.

N	ščêr	n.	ščèri
G	ščerê	g.	ščērī/ščērīh ¹⁰⁶
D	ščèri	d.i.l.	ščerīma
A	ščêr	a.	ščèri
V	ščèri	v	ščèri
I	ščerôm		
L	ščèri		

¹⁰⁵ Sugestija M. Kapovića.

¹⁰⁶ U Upitniku za OLA Vujović je posebno naglasio „dugo e!“ Kao što smo videli, u pitanju je tendencija jednosložnih imenica ženskoga roda a. p. C.

4.2. Pridjevi

Pridjevi su imeničke riječi te ih odlikuju gramatičke kategorije roda, broja i padeža. Pridjevima je svojstvena i kategorija komparacije; imaju tri stupnja: pozitiv, komparativ i superlativ. Imaju i kategoriju pridjevskoga vida, pa govorimo o određenome ili neodređenome vidu pridjeva. Pridjevi se u njeeguškome govoru mogu supstantivizirati, tj. preuzeti funkciju imenice: *Vèlê* i *Mâlō kònskō*, *stârī*, *mlâdī*, *mùškō*, *žènskō*, *mâlī*.

Neki su pridjevi nepromjenljivi (nijesu deklinabilni i nemaju posebne oblike za rodove): *băška* („dobar“), *batâl* („loš“), *kapăc* („sposoban“). U pitanju su uvijek pridjevi stranoga porijekla (u konkretnim slučajevima orijentalizmi *băška* i *batâl* i romanizam *kapăc*).

4.2.1. Morfološke kategorije

4.2.1.1. Neodređeni vid

Imenička promjena pridjeva neodređenoga vida u njeeguškome govoru prilično je rijetka. Oblici neodređenoga vida u nominativu oba roda sintaksički se uglavnom odražavaju kroz imenski dio predikata (*šal'iv je b'šo*, *dobre su mi bile*, *mislīm da je žīv* – pa ni to bez izuzetka: *l'ep čòek b'šo*, *dòbar čòek*, *fīnī*; *Fīnā famēla*. *Dòbrī čòjak*. *Šal'ivī*, *razgor'livī*, *dòbrī*). U atributskoj je službi češći određeni vid: *īmām nèkī òbīčāj*, *mòžda g'fđnī*; *tī si mòdèrnī žède*; *jā sam po čitāvī dān ôže*.

Neodređenoga su vida prisvojni pridjevi tvorenih sufiksima *-ov/-ev* i *-īn*. Pritom se prisvojni pridjevi od imenica koje u N. imaju morfem *-a* tvore sufiksom *-īn* bilo da označavaju osobe muškoga pola (*L'ubīn*, *Măšīn*, *Săvīn*, *Mīnīn*, *Nikòlīn*, *Lúkīn*, *Ilīn*, *Andrīn*, *Vojvòdīn*) bilo da se odnose na osobe ženskoga pola (*Sénkīn*, *Săvičīn*, *Mărīn*, *Īkīn*, *Miličīn*, *tètkīn*, *băbīn*), a od imenica koje u N. imaju nastavak *-o* sufiksom *-ov* (*Săvov*, *Ž'urov*, *Bêlov*, *Bôžov*, *Blăžov*, *Dúňov*, *Dùškov*, *Bògdānov*).¹⁰⁷ Imenice m. r. koje u N. imaju morfem *-e* prisvojne pridjeve tvore sufiksom *-ov* (*Rădov*, *Păvlov*), osim ako osnova ima dočetni palatalni konsonant, u kom slučaju je sufiks *-ev* (*Ž'uržev*, *Ž'ôržev*). Od imenica m. r. koje u N. imaju *-ø* a osnova im završava nepalatalnim konsonantom prisvojni pridjev tvore sufiksom *-ov*: *Dušānov*, *Mărkov*, *Petròv*; ako im je pak na kraju osnove palatalni konsonant ili *r*, onda je prisvojni sufiks za pridjeve *-ev*: *Pèrăšev*, *Batr'čev*, *Ž'urăšev*, *Lăzārev*.

Pridjev *Păvīn dō* i pridjevski dio složenice *Păvindān* može sugerisati da je današnje ime *Păvo* imalo i drugi oblik (možda *Păvā*), poput *Băño* i *Băña*, *Săvo* i *Săva*.

¹⁰⁷ O odnosu dvosložnih ličnih imena muškoga roda s nastavkom *-a* i *-o* videti imenice.

Jedino se uz imena biljaka ženskoga roda na *-a* javlja sufiks *-ov* (uglavnom određenoga vida): *Jasičkove rùpe, Kruškòvī vřh, Smrekòva glavica.*

U sufiksu *-in* javlja se u N./A. m. r. predsonantsko duljenje, kojega u sufiksu *-ov/-ev* nema (*Ĺubīn*, ali *Bēlov*), što ukazuje da predsonantsko duljenje zavisi od sonanta koji zatvara slog (tako je i u Crmnici – Miletić 1940: 418).

Pridjevi neodređenoga vida imaju tzv. imeničku promjenu, premda vrlo rijetko u upotrebi u spontanome govoru. Stoga za paradigmu navodimo samo oblike koje smo u govoru potvrdili za jedninu. U množini se oblici određenoga i neodređenoga vida ne mogu razlikovati: *s Ivānovīe kòrīta, Mèginīe kēsā.*

jednina	množina		
	muški	srednji	ženski
N.	-ø	-o/-e	-a
G.	-a		
D.	-u		
A.	N./G.	-o/-e	-u
V.	-	-	-
I.	-īm		-ōm
L.	-u		

Upotreba neodređenoga vida u kosim padežima bilježena je upravo kod prisvojnih pridjeva izvedenih sufiksima *-ov/-ev* i *-in* od ličnih imena i u onomastici: *kod Ĺubina potòka, do Danilova grāda, od Ĵura Ĵòkova, Krst Ilīna kùca, Blāža Lùkina šcēr, iza Ĵurževa dāna, znào Bogdana Māšina, Pod Junāčėvu grėdu, Iznad Vojvòdina/Vòjvodina dòla,¹⁰⁸ Kod Lopātina dòla, Oko Ozòvina dòca, od Ilīna dnē, iza Ĵurževa dāna,¹⁰⁹ po Vidovu dnē, između Vidova dnē i Petròva dnē, u Petròvu lūt, za Dūšanovīm strīcem, šcerē Sāvičinē.*

¹⁰⁸ Oblik je zapisan na prvome slogu (*Vòjvodīn*) u Rječniku A. Čirgića (2009: 245–246), kod A. Martinović (2004: 185) i kod M. Pešikana (1985: 3). Ipak, iako ga Pešikan zapisuje *Vòjvodīn dō*, na audio-zapisu se jasno čuje da informator s Majstora kazuje *Vojvòdīn dō* i *Vojvòdīn vřg* više puta, čak i kad ga Pešikan zamoli da ponovi (isti akcenat *Vojvòdīn* potvrdili su nam i danas informatori s Majstora). Nejasno je zašto se Pešikan nakon toga odlučio da u transkriptu i popisu majstorskih toponima promijeni akcenat. Podsetićemo da nam CANU nije dozvolila uvid u onomastički materijal Rada Ljesara, koji je prikupio na Njegušima, pa nijesmo mogli provjeriti njegove akcente (a ni on ni A. Martinović nijesu po struci lingvisti).

¹⁰⁹ Kaže se i *od Ilīndāna.*

Prisvojni pridjev od zajedničke imenice s imeničkim nastavkom zabilježili smo u primjeru *ot košëta krävina, bŕo je u yôjsku krâlevu, nêma žâra bes_çeröva pâna, jâ sam ot Kotöra grâda, sabre mðra slâna*. OLA je uz pridjev *têtkin* naveden G. *têtkina* (*têtkinöga*). Inače je češća upotreba genitivne konstrukcije *od + imenica* nego prisvojnoga pridjeva: *od brâta mi, ò drüga mu, o sestrê, magârâd od ovögâ kômšŕě, ot kûma mâlî, od ujčevînê kûca, òcu ot kûma, pjëvâč onî_je od rözâka mi, përa ò dûba su se lûštîla; košina je ot fulîkê* (ali i *fulîkova mëtla*), *mlŕeko ot krävê, od òvâcâ, mlŕeh ot kòzê ni od ôvcê, lëb òd râži, od Ânke mûž*.

Istu sliku vidimo i u pismima vladike Danila (Mladenović 1973: 145–146), navedenih pridjeva u kosim padežima je malo, a rijetko se javljaju deklinaciji neodređenoga vida, premda je primjera više no danas (u D. i L. samo od prisvojnih pridjeva i pridjeva *božji*). Ne razlikuje se ni jezik Petra I (Ostojić 1978: 154). Tek je nešto više primjera deklinacije neodređenoga vida uočeno u pismima guvernadura Radonjića (Krivokapić 2009: 215–216). Kod Nikole I (Nenezic 2010: 179–182) primjera je znatno više, no mora se uzeti u obzir da je velika većina iz pjesničkih ostvarenja te da je upotreba neodređenoga vida mogla imati oneobičavajuću, estetsku ulogu.

4.2.1.2. *Određeni vid*

Samo određeni vid imaju:

- pridjevi izvedeni sufiksom *-sk-* i *-j-*: *bräckî, gräckî, nâškî, zîmskî, junâčkî, ërakovickö, Vělē Könskö, gûslarskê večeri, stâračkê ìgre* („starinski“), *nëgûškî, cetînskî, klîničkî, medicînskâ, mîračkö, pòžanskö*;
- pridjevi izvedeni sufiksom *-j-*: *ot kòzê dläkê, pâšî, žàolî/žaoî*,
- prostorni pridjevi: *lŕevî, dësnî, gôrñî, dôñî, srëdñî, krâjñî, krâdñî, zâdñî, prëdñî*,
- gradivni pridjevi: *cîcanî, slâmenî, ječmenî,¹¹⁰ šeničnî, ovsënî, kòžnî, zlâtnî, srëbrnî, râžânî,¹¹¹ vûnenî*.
- drugi pridjevi: *rânî, kâsnî, kadâšnî, lëtñî, potòñî, zalûdñî, kùtñî* (mlađi: *kùcñî*), *dvôrñî* („spoljašnjî“), *pokôjñî; glâmnî/glâvnî, darômñî/darôvnî, crkômñî/crkôvnî, držâvnî, zâdružnî, nâròdnî, kupôvnî, mjësnî, ròdnî, zdrâstvenî, cëtrâlñî, tërëtnî, pazârnî, râznî*,

¹¹⁰ U OLA *slamënî* i *jëčmenî*.

¹¹¹ Čirgić (2012: 28) ovu riječ navodi u obliku *ržânî*, OLA *řžanî*. Ipak na terenu smo čuli samo *râžânâ slâma*, a tako i u Čirgićevim transkriptima (2010: 643).

jârō žīto, òzīmno žīto (u OLA bez dužine), *sīrnī, mēsnī, Vjètrnī* (u top.), *mòždanī, òčnī, zlatnī, domâcī, vèlī/vèlī, gñīlī*.

Samo određeni vid zabilježili smo i od pridjeva *zlī* (koji je u Crmnici, npr., češći bio u neodređenome vidu, upor. Miletić 1940: 539). Komparativ i superlativ imaju samo određeni vid.

	jednina			množina		
	muški	srednji	ženski	muški	srednji	ženski
N	-ī/-î	-ō/-ē // -ô/-ê	-ā/-â	-ī/-î	-ā/-â	-ē/-ê
G		-ōga/-ēga // -ôga/-êga	-ē/-ê		-īeh / -īh // -īh	
D/L		-ōme/-ēmu // -ôme/-êmu	-ōj/-ôj		-īema / -īm(a) // ĩema / -īm(a)	
A	N/G	-ō/-ē // -ô/-ê	-ū/-û		-ē/-ê	-ā/-â
I		-īem / -īm // ĩem / -īm	-ōm/-ôm		-īema / -īm(a) // ĩema / -īm(a)	

Akcentat na nastavku nije uobičajen i nalazimo ga u ograničenome broju primjera i uglavnom kod starijih govornika (ili u starim zapisima): *strašnī* (sūd), *srčanī* (bolesnīk), *zemjanē* (u *onē žàre zemjanē*), *seockī, gospockī, žaolī, žaolē, žaolēga, łuckâ, zemaljskī* (primjer iz OLA), *zgradnī zēc*,¹¹² *starinskī, pomorskôga*. Više vidjeti pod a. p. B i a. p. A/B.

Oblici određenoga vida u zapisima Petrovića (Mladenović 1973: 145–148, Ostojić 1976: 151–153, uz izvjesni otklon Nikole I i od tradicije i od tadašnjega stanja – Nenezić 2010: 175–179) i Radonjića (Krivokapić 2009: 209–215) pokazuju tendenciju primata nad neodređenima u kosim padežima i svi (osim u zanemarljivome broju primjera) upotrebljavaju G., D., A., L. s obaveznom naveskom. Izuzetak je Nikola I, kod kojega je navezak ovjeren u znatno manjem broju slučajeva (upor. Nenezić 2010: 176). Kod svih je potvrđena upotreba i dužih i kraćih oblika instrumentala jednine te g. d., i., l. pridjeva određenoga vida, s većom frekvencijom dužih oblika (opet uz izuzetak Nikole I).

4.2.1.3. Komparacija

4.2.1.3.1. Komparativ

U nješkome govoru pridjevi komparativ tvore sufiksom *-š-*, *-j-* i *-ij-*, a posljednji usljed sažimanja u m. r. često ima oblik *-î*. Komparativi su uvijek određenoga vida te imaju i morfeme nastavka određenoga vida: *-ī, -ā, -ē* (zbog palatalnih sufiksa nastavak nikad nije *-o*), *-ī, -ē, -ā*.

¹¹² *Zēc koī žīvī u zgràdu i hrânī se; zgràda je onô šti se obražījē, što se kopâ.*

Sufiks -š- imaju komparativi jednosložnih pridjeva: *lākšī/lāšī*, *lēšī/lēpšī*, *mēkšī*. Akcenat je uvijek na osnovi, a kako se vidi dolazi do kraćenja dužine osnovnoga pridjeva (ako je ima): *l'ep* – *lēšī/lēpšī*, *mēk* – *mēkšī*.

Sufiks -j- dodaje se

- jednosložnim pridjevima: *blīžī* (i *bliskī*), *drāžī*,¹¹³ *dūžī*, *grūblī*, *mlāžī*, *skūplī*, *tvřžī*, *jāčī*
- dvosložnim pridjevima koji pri tvorbi komparativa gube drugi slog (-ok i -ak): *šīrī*, *dēblī*, *dūblī/dūbjī*, *žīčī*¹¹⁴ i *žīžī*, *nīžī*, *tēžī*, *slāžī*, *tānī*.

Na upit su dobijeni komparativi: *sūšī* i *sūvlī*, *glūšī*, *glūhī* i *glūvlī*, u spontanoj upotrebi nijesmo čuli nijedan od njih.¹¹⁵ Komparativ od *krātak* je *krāčī* i *krāčī*.

I komparativi derivirani ovim sufiksom imaju stalan akcenat na osnovi, a takođe dolazi do kraćenja dugih pridjeva: *tvřd* – *tvřžī*, *tēžak* – *tēžī*, *žītak* – *žīčī/žīžī*, *sūh/sūv* – *sūšī/sūvlī*, *glūh/glūv* – *glūšī/glūhī/glūvlī*.

Akcentat na završnome slogu javlja se i u komparativu na -iji pridjeva muškoga roda kod kojih dolazi do sažimanja grupe -iji > -ī, te se umjesto -ī u glavnom artikuliše -î: *bogatī*, *ladnī*, *milī*, *ostrī/oštrī*, *poštenī*, *radī*, *ravnī*, *složnī*, *starī*,¹¹⁶ *toplī*, *veselī*, *visočī*,¹¹⁷ *vješī*, *volī*, *lošī*¹¹⁸; kod mlađih se nešto češće čuje *starīī*, *pametnīī* i sl. U ž. r. i s. r. akcenat je na sufiksu, i to kratak: *bogatījā*, *bogatījē*; *ladnījā*, *ladnījē* etc. Po pridjevu *lādan* – *ladnī*, *ladnījā*, *mīran* – *mirnī* vidi se da se i u ovoj grupi komparativa dugi pridjevi krata.

Od supletivnih osnova zabilježeni su komparativi: *bōlī* (: *dobar*), *gřžī* (: *loš*), *mānī* (: *māl*), *vīšī* (: *věī*), rijetko *vēcī*. U OLA se kao komparativ pridjeva *loš* navodi *lošīī* (*lošīī*), *gōrī*, a pored stavlja komentar da je podvučeni oblik njeguški (dakle *lošī*). No s ovim značenjem u našem korpusu (u slobodnome govoru) našli smo samo komparativ *gřžī*:¹¹⁹ *Nře mu onā gōrñica*¹²⁰ *bīla gřžā od prřūta; svē vi je nanřzica, pa iako je mālo gřžī pūt; pūt je břo lõš, ñikakav, jōš gřžī nō danās*;

¹¹³ U OLA *dražī*, što bi mogla biti greška u rukopisu. Ipak oblik *dražija* kod Nikole I (Nenezić 2010: 182, v. niže) može kazivati i drukčije.

¹¹⁴ Ovaj je oblik dobijen pitanjem, samo kod jedne informatorke s Majstora (za druge nemamo informaciju).

¹¹⁵ Jedan ispitanik je na upit odgovorio *suvřē* i *gluvřē*, no to, izvjesno je, nijesu njeguški oblici.

¹¹⁶ Zabilježeno i *pōstarī*, sa značenjem „nešto stariji, iole stariji“: *Nēmā ovudřēn u ovū òkolinu bāš ñiko pōstarī*.

¹¹⁷ I prilog: *U Dōbrotu gōre mālo visočře su òni imāli*.

¹¹⁸ Informatorka koja je u slobodnom govoru izgovorila: *pūt je břo lõš, ñikakav, jōš gřžī nō danās*, kasnije je na pitanje odgovorila: *od lõš je lošī, ne mōže bīt ñikāko drūkče*.

¹¹⁹ Tako i superlativ: *ōj stārosti, nājgřžē orūžje*, i priloga: *A u ovī rāt nājgřže (...) strřēlāni su...*

¹²⁰ „slanina“

*nëčemūrno*¹²¹ je tō vāzda i bīlo, n̄e gr̄žī sād ništa nō kād mu je bīlo dvāez gōdīnā; ne činī mi se da si tī višā gōspoža nō òne, nō mālō gr̄žā.¹²²

U OLA i za komparativ od *velik* piše *věćī*, bez pomena oblika *višī*, no spontani govor ne odražava opis iz Upitnika, što se vidi iz posljednje navedene rečenice u prethodnome nizu, ali i iz niza drugih primjera: *A ovī dvā sēla nā'višā, Ērākovići i Raićevići; jāda višēga n̄e od n̄ēga ostālo; nēmā višē brūkē o stārosti. A višā slōga i višā lūbāv je vlādāla; nājvišā kāzna, tragēdije živōtnē – tō su nājviše tragēdije.* Oblik *věćī* rjeđe se javlja (uglavnom u objašnjenjima): *zgrāda je onāko mālō nēšto vēcē, škudēla je vēcā čāša, mēne se činī ovā vēcā da je bīla* (o cistijerni).

4.2.1.3.2. Superlativ

Superlativ se u njeeguškome govoru tvori od komparativa prefiksom *na(j)-*,¹²³ koji je pod akcentom, ali se ne mogu utvrditi okolnosti u kojima je taj akcenat kratak ili dug: *nājmlāžī, nājstarī, nāgornī, nājopasnī, nābogātī, nāvišī/nāvišī, nājgorī/nājgorī, nāgornī, nājstrašnī, nājdalī, nājmañī, nājbolī, nājmrznī, nājprvū/nājprvī, nājstrašnī, nājdalī, nājsavremenī'ē, nājprostī'ē.* Morfem nastavka uvijek je dug.

Nema velikih razlika ni u tvorbi i upotrebi komparativa i superlativa u djelima istaknutih Njeđuša (Mladenović 1973: 151–152, Ostojić 1976: 157–158, Nenezić 2010: 182–183, Krivokapić 2009: 220–221). Tvorba superlativa prefiksom *po-* javlja se tek po izuzetku ili je uopšte nema (kod Radonjića i Petra I). Komparativ *veći* češći je kod Radonjića nego *viši*, kod Petra I je obratno. Komparativ *žestočija, žestočije* zabilježeni su kod Petra I i Nikole I (uz *žešće*). Kod Nikole I registrovan je i komparativ *dražija* i superlativ *najširija*. Ovaj prvi, zabilježen je u jednome govoru (proglasu vojsci i narodu crnogorskome), dakle neknjiževnome tekstu, te može biti potvrda Vujovićeve zapisa *dražī* kao komparativ od *drāg*.

4.2.2. Morfonološke crte

Pridjevi tvoreni sufiksom *-ar* i *-an* imaju nepostojano *a* u N. (i A. uz imenicu što označava neživo) muškoga roda neodređenoga vida (*dōbar – dōbrī, oštar/ōstar – oštrī/ōstrī, mōdar – mōdrī; jādan*

¹²¹ „zakržljano, nerazvijeno“

¹²² Upor. u crmničkome govoru (Miletić 1940: 423) *gr̄žī* kao komparativ pridjeva *slāb* „bolestan“, dok je komparativ od *gr̄dan – gr̄dnī* (i *gr̄dnī*). Pešikan (1965: 160) za srednjekatunske i lješanske govore navodi: „Od *zā* i *slāb* komparativ je *gōrī*, ređe *gr̄dī*“, a kasnije (1965: 231) *gr̄dī* definiše kao komparativ od *gr̄dan* i *slāb*.

¹²³ O pojavi *j* u ovome prefiksu videti konsonantizam.

– *jādnī, prāzan – prāznī, bōlesan – bōlesnī, sīlan – sīlnī, mīran – mīrnī, melēman – melēm̄nī*; iscrpniji popis videti niže). To se *a* gubi i u komparaciji tih pridjeva: *mīran – mirnī, mōdar – modrī*.

Kod pridjeva muškoga roda zabilježena je alternacija *-l > -o*: *c'v'o, m'v'o, pret'v'o, deb'eo, k'iseo, v'eseo*, ali nedosljedno: *tōpal, ōbal, māl, b'v'el*.

Pridjevi srednjega roda kao nastavak za N. i A. imaju *-o* ako je finalni konsonant osnove nepalatalan (*l'v'epo, c'v'elo, ž'edovo, k'iselo, vr'elo, stud'eno, rumet'ino, šk'urō, mālō, zlō, lādno*). Nastavak *-e* javlja se kod pridjeva s palatalnim finalnim konsonantom osnove: *kōžē, ōvčē, brā'v'lē, (v)rū'ce, drū'kčē, s'inoč'ē, mogū'cē*). Tako je i u komparativu i superlativu: *gr'žē, star'v'ē, sūšē, slāžē, drāžē, lāšē; nājmlāžē, nājstar'v'ē, nālēsē, nājgr'žē*. Pridjev *lōš* u srednjem rodu u Upitniku za OLA naveden je s nastavkom *-o* (*lōšo*), no danas ga na terenu nijesmo potvrdili, čuje se samo *lōše*.

Opreka po palatalnosti očuvana je u paradigmi pridjeva: početno je *e* u nastavku muškoga i srednjega roda u pridjeva s palatalnom osnovom – u G. (i A. uz imenice m. r. kojima se označava živo) *-ēga*: *v'elēga/v'elēga, tūžēga, m'ānēga, star'v'ēga, pokōj'nēga, nājdalēga*; u D./L. *-ēmu*: *mlāžēmu, o tūžēmu, od¹²⁴ V'elēmu Krāju...* Kod pridjeva s nepalatalnom osnovom nastavci su u G. m. r. i s. r. (i A. uz imenice m. r. za živo) *-ōga*: *dōbrōga, kōn'skōga, zlōga, dubōkōga, pošt'ēnōga, ištōga*, a u D. i L. *-ōme*: *stārōme, prāvōme, selā'čkōme, zlōme, ž'ivōme*.

Sibilarizaciju smo u množini pridjeva kojima osnova završava na *k* zabilježili samo u pridjevu *j'ednāk – j'ednāci* (i to rijetko, u starijim zapisima). Palatalizacija je tipična pridjevima izvedenim sufiksom *-sk-* od imenica s osnovom na *-k, -g, -h* i *-c*: *mōma'čkī, junā'čkī, h'irur'skī, m'ira'čkī, stāra'čkī*. Palatalizacija se javlja i pri komparaciji: *viso'čī*.

Do gubljenja početnoga konsonanta sufiksa *-sk-* dolazi pri tvorbi pridjeva: *n'ēgū'skī* (N'ēgūš- + *-skī*), *bjelō'skī* (Bjelōš- + *-skī*), *nā'skī* (nāš- + *-skī*).

U N. m. r. pridjeva izvedenih sufiksom *-an* od imenica s osnovom na *-st¹²⁵* gubi se *t*: *ž'ālosan, bōlesan, māsān/māsan*, što je podstaknuto analogijom prema ostalim rodovima i u kosim padežima muškoga roda, u kojima se taj okluziv gubi u konsonantskoj grupi teškoj za izgovor.

Alternaciju po sonornosti nalazimo i u nješuškim pridjevima: *tēžak – tēška, Dūb – dūp'skī*. Analogija s oblicima kosih padeža i s drugim rodovima uticala je i da se u N. m. r. uvriježe desonorizovani oblici: *ūsak* (sve ispitivane generacije), *n'isak* (i *n'izak*), *ž'itak* (i *ž'idak*), *gl'atak, m'rsak* (posljednje dvije riječi samo su po jednom zabilježene) (v. konsonantizam).

¹²⁴ O upotrebi *od* umjesto *o* u lokativu videti dio o sintaksi.

¹²⁵ Ta se grupa u imenicama uglavnom razbija gubljenjem finalnoga *-t* u N./A. (v. konsonantizam).

U pridjevima tvorenim sufiksom *-sk-* od imenica s finalnim *-d*, *-t* i *-ć* na granici morfema javlja se afrikata *c*: *grăckī*, *lŭckī*, *Golobŕckā*, *brăckī*, *kopĭckī*, *raĭćevickī*, *brăickī*, *očĭnickī* (od pridjeva tvorenih od imenica s osnovom na *-ć* bilježe se i primjeri s očuvanim palatalom: *raĭćevički*, *ćĕklickī*). Analogijom i *sĕockī/seockī* (v. konsonantizam).

U komparativu i superlativu pridjeva ispred sufiksa *-j-* finalni konsonanti se jotuju:

- d + j: *mlăžī*, *žĭžī*, *tvŕžī*, *slăžī*
- g + j: *drăžī*, *dŭžī*,
- k + j: *jăčī*
- t + j: *lŭćī*, *žĭćī*¹²⁶
- n + j: *tănī*
- l + j: *dălī*
- s + j: *sŭšī*, *glŭšī*
- z + j: *blĭžī*, *nĭžī*, *bŕžī*
- labijal + j (danas uglavnom uz epentezu, ranije bez nje): *sŭvlī*, *glŭvlī*,¹²⁷ *dŭblī* (bilo i *dŭbjī*), *grŭblī*, *skŭplī*

U komparativima *šĭrī* i *tĕžī* sufiksally *j* se gubi.

Jotaciju nalazimo i u odnosnim pridjevima tvorenim sufiksom *-j-*: *govĕžī*, *kŏžī*, *păšī*, *telĕćī*.

U G. m. r. i s. r. (i u A. m. r. uz imenica „za živo“) navezak *-a* se uvijek javlja (*dŏbrŏga*, *mlăžĕga*), kao što je i u D. i L. stalan navezak *-e/-u* (*dŏbrŏme/mlăžĕmu*). U d.i.l. navezak je (gotovo) obavezan uz morfem *-ĭema* (zabilježen je izostanak samo uz imenicu koja počinje vokalom), a uz kontrahovani oblik *-ĭm* je fakultativan, ali češći u upotrebi: *gŏrnĭma vrătĭma* (u OLA je navezak u oba slučaja naveden bez oznake fakultativnosti).

4.2.3. Akcentuacija

U njeguškome govoru prepoznate su i razlike u kvantitetu između određenoga i neodređenoga vida. Čirgić (2012: 28) citira Pešikana (1965: 63): „Akcentat određenog i neodređenog pridevskog vida razlikuje se samo kod prideva *stăr / stărī*, *zdrăv / zdrăvī*¹²⁸ (i *zdrăvī*), *prăv / prăvī*¹²⁹ i tome

¹²⁶ Iako je uobičajeno analoško ujednačavanje desonorizacije u pridjevima na *-ak*: *nĭsak*, *ŭsak*, *mŕsak*, *blĭsak*, samo kod *žĭtak* ovjeren je komparativ od desonorizovane osnove (*žĭćī*, inače *ŭžī*, *nĭžī*, *blĭžī*).

¹²⁷ Analogijom prema *glŭvlī* (za koji govornici kažu da je to *mŏdĕrnŏ*) dobijeno *glŭhlī*.

¹²⁸ *Bĭla je sakăta, ma je svăkĭ posăo svŕšăvăla kă zdrăvă*.

¹²⁹ *Jĕdni đĭvnĭ lŭdi, jĕdna gŏspoda prăvă*.

kratkome popisu dodaje dva para: *bôs / bös̄, slâdak / slâtk̄*. U Pešikanovim primjerima neodređeni vid ima kratak akcenat, koji se u određenome vidu dulji, dok je u primjerima kojima Čirgić dopunjuje listu situacija obrnuta. Ovome dodajemo i primjer *gô / gôl̄*, đe je evidentno dužina u neodređenome vidu nastala kao posljedica vokalizacije finalnoga *l* i asimilacije *oo > o*. Pridjev *növ* u određenome vidu ima dvojaki akcenat: *növ̄i* i *nôv̄i*.¹³⁰ Budući da ga Čirgić nije identifikovao (kao ni Pešikan za katunske govore koje je istraživao) te s obzirom na činjenicu da je u Upitniku za OLA naveden samo kratak akcenat osnove određenoga vida, dâ se zaključiti da je dužina na osnovi pridjeva određenoga vida *nôv̄i* novija inovacija. Valja napomenuti da je za određeni vid pridjeva *zdräv* u Upitniku za OLA (1967: 119) naveden samo kratak akcenat: *zdräv̄i*. Za pridjev *sladak* OLA donosi ove oblike: N sg. m. r. *slâdak, slâtk̄ (slâdak, slâtk̄)*, ž. r. *slâtka*, s. r. *slâtko*, N pl. m. r. *slâtki*, ž. r. *slâtke*, s. r. *slâtka, slâtka*. Za razliku od dvojnosti dužine akcentovanoga sloga u pridjevu *slâdak/slâdak*, samo dug akcenat u OLA je pripisan pridjevu *krâtak, krâtk̄*. Danas oba pridjeva bilježimo samo s kratkim akcentovanim slogom (informatore s Mirca rekao nam je da mu je *slâdak* nepoznato, a da je *mogûće krâtko, bîvâlo je*). U OLA je zabilježeno i *divan, divn̄i*, ali se danas čuje samo *divn̄i*, što je vjerovatno posljedica duljenja pred skupinom sonant + konsonant.¹³¹

Rešetar (1900: 130–131) ukazuje da se kratki korijenski vokal neodređenoga vida pridjeva dulji u određenome vidu i navodi primjere: *stâr – stâro: stâr̄i, präv – prâvo: präv̄i* (praveći distinkciju u značenju *präv̄i* „originalan“ i *präv̄i* „ispravan, podesan“), oba za Dubrovnik, Prčanj i Ozriniće; *zdräv – zdrâvo: zdräv̄i* u Ozrinićima (*zdräv̄i* u Dubrovniku), prilog *mâlo* i pridjev *mâl̄i* u svim navedenim mjestima i *krâtak – krâtko – krâtk̄, slâdak – slâtko – slâtk̄, tânak – tânko – tânk̄* u Prčanju,¹³² posljednji i u Ozrinićima. *Stâr – stâr̄i, präv – präv̄i* i *zdräv – zdräv̄i* potvrđeni su i u Paštrovićima (Jovanović 2005: 342). Rešetar (1900: 131) ih objašnjava razlikama u praslovenskoj akcentuaciji, podupirući tvrdnju primjerima iz češkoga jezika sa smjenom dugih i kratkih vokala u određenome i neodređenome vida (u suprotnome smjeru): *zdráv – zdravý, stár – starý, práv – pravý*.

¹³⁰ U korpusu smo više puta naišli na određeni vid s duljenjem (uključujući i onomastiku): *növ̄u kùću, Növ̄a vöda, u Növ̄i Sâd*, ali i: *iz Növ̄og Sâda, növ̄u i stâr̄u*. Ali uvijek *gâjhc növ̄i, Herceg-Növ̄i*.

¹³¹ Sugestija S. Zubčić.

¹³² Dubrovnik: *krâtko – krâtk̄, slâtko – slâtk̄, tânko – tânk̄*; Ozrinići: *krâtko – krâtk̄, slâtko – slâtk̄, tân*

4.2.3.1. Akcenatske paradigme

Pridjevi se klasifikuju u akcenatske paradigme prema mjestu akcenta među oblicima neodređenoga i određenoga vida.

U praslovenskome su korijenski (neizvedeni) pridjevi pripadali trima akcenatskim paradigmama. Pridjevi koji su pripadali a. p. *a* imali su nepomičan akcenat na osnovi u svim oblicima; pridjevi a. p. *b* imali su akcenat uvijek na nastavku, a a. p. *c* akcenat koji se pomiče (Stang 1957: 100).

Дыбо (2000: 45–47) precizira da vrste akcenta: u a. p. *a* akut na osnovi (izuzmu li se neka , u a. p. *b* silinu na prvome slogu nakon osnove (prvome vokalu nastavka) odnosno s neoakutom na osnovi ako nastavak čine *ь, ъ*; u a. p. *c* je cirkumfleks na osnovi odnosno silina (iktus) na nastavku ili akut ili neoakut na slogu prije nastavka. Nakon toga Дыбо (2000: 49–54) donosi primjere praslovenskih pridjeva po paradigmama:

- u a. p. *a*: **mīlь*, **mīla*, **mīlo*; **pьlnь*, **pьlna*, **pьlno*; **dьlngь*, **dьlga*, **dьlgo*; **čīstь*, **čīsta*, **čīsto*; **stǎrь*, **stǎra*, **stǎro*...
- za a. p. *b* navodi muški i srednji rod: **òstrь*, **ostrò*; **nòvь*, **novò*; **mòdrь*, **mòdrò*; **gròbь*, **gròbò*...
- u a. p. *c*:
 - o duga: **žīvь*, **živá*, **žīvo*; **nâgь*, **nagá*, **nâgo*; **sûxь*, **suxá*, **sûxo*; **sòldь*, **soldá*, **sòldo*; **têgь*, **tęgá*, **têgo*;
 - o kratka: **bòsь*, **bosá*, **bòso*; **tьnь*, **tьná*, **tьno*

Sinhronijski, u njeguškome govoru akcenat u svim pridjevima ima stalno mjesto, što znači da se ne pomiče ni u određenome ni u neodređenome vidu. Stoga nema pridjevske a. p. *C*, koja bi podrazumijevala pomičnost akcenta. U najvećem broju pridjevi su se iz svih akcenatskih paradigmi slili u a. p. *A* – sa stalnim mjestom na osnovi u sva tri roda.

Po a. p. *A* mijenjaju se svi njeguški pridjevi neodređenoga vida, bez obzira na tvorbu i broj slogova. Akcenat može biti na bilo kojemu slogu osnove i može biti dug ili kratak (s obzirom na to da nema intonacijske opreke). Svi korijenski (neizvedeni) pridjevi oba vida pripadaju a. p. *A*.

Akcenatska paradigma *B* – s pridjevima koji imaju stalan akcenat na nastavku – neproduktivna je, svega su dva zabilježena primjera u petrificiranim izrazima. Tek nešto više pridjeva ima ovjeren akcenat i po a. p. *A* i po a. p. *B*, te smo ih svrstali u a. p. *A/B*. Oblike po a. p. *B* u njeguškome govoru imaju samo pridjevi određenoga vida.

Vodeći se činjenicom da se glagolski pridjevi trpni i radni akcenatski uklapaju u pridjeve, i njih ćemo uključiti u pridjevske akcenatske tipove, u skladu s modelom primijenjenim u Lukežić & Zubčić (2007) i Vranić (2011). Iz istoga razloga u akcenatske tipove pridjeva uvrstit ćemo i redne brojeve.

S obzirom na tendenciju redukcije pridjevskih akcenatskih tipova na a. p. A, koju ne nalazimo (ili bar ne na isti način) u zamjenicama i osnovnim brojevima, akcenatske tipove tih vrsta posmatraćemo odvojeno.

Glagolski pridjevi trpni često se upotrebljavaju kao pridjevi, u atributskoj službi, te uz sva tri roda i oba broja imaju i razvijenu padežnu paradigmu, kao i različiti vid. Za razliku od njih, glagolski pridjevi radni, ako nijesu posve adjektivizirani, imaju samo kategorije roda i broja i uvijek su neodređenoga vida. Glagolski pridjevi radni koji su konverzijom postali pridjevi (poput *zdrèlī, gñīlī, vrèlī, pròšlī/pròšlī*) imaju deklinaciju i samo određeni vid.

Redni brojevi imaju deklinaciju pridjeva određenoga vida.

4.2.3.1.1. Akcenatska paradigma A

S obzirom na brojnost primjera koji pripadaju ovoj paradigmi, pridjeve ćemo podijeliti na korijenske (neizvedene) i izvedene, koje ćemo navesti po sufiksima kojima su tvoreni, a pritom ih selektovati i prema poziciji akcenta u okviru pridjevskoga leksema.

Rekosmo da se u njeguškome govoru pridjevi ne javljaju (osim po gore navedenome izuzetku) po deklinaciji neodređenoga vida, pa navodimo paradigmu određenoga vida.

a. p. A-1. Korijenski pridjevi

U njeguškome dvoakcenatskome sistemu nema intonacijske opreke, a među rodovima nikad se ne javlja razlika u dužini akcenta, preglednosti radi sve pridjeve nakon početnoga donosimo u muškome rodu, osim u slučajevima glasovnih alternacija u drugim rodovima.

	m. r.	s. r.	ž. r.	m. r.	s. r.	ž. r.
N.	stār/stārī	stāro/stārō	stāra/stārā	slāb/slābī	slābo/slābō	slāba/slābā
G.		stārōga	stārē		slābōga	slābē
D.		stārōme	stārōj		slābōme	slābōj
A.	N./G.	stāro/stārō	stārū	N./G.	slābo/slābō	slābū

I.	stâri ⁱ ěm/stârīm	stârōm	släbi ⁱ ěm/släbīm	släbōm		
L.	stârōme	stârōj	släbōme	släbōj		
n.	stâri/stârī	stâra/stârā	stâre/stârē	släbi/släbī	släba/släbā	släbe/släbē
g.	strâri ⁱ ěh/stârīh		släbi ⁱ ěh/släbīh			
d.i.l.	stâri ⁱ ěma/stârīm(a)		släbi ⁱ ěma/släbīm(a)			
a.	stârē	släba/stârā	stârē	släbē	släba/släbā	släbē

a. p. A-1.1. Kratki akcenat imaju ovi pridjevi: *čīs, čīsta, čīsto; drèt, dūg, (h)ròm, lāk,¹³³ lōš* (s. r. *lōše, OLA lōšo*), *mīo, nēpun,¹³⁴ nōv, pjān/plān, prāv, prōst, pūn,¹³⁵ rād,¹³⁶ sīt,¹³⁷ släb, směž* (sr. r. *směže*), *spōr; stār, stīr, štūr; šūt, vjěš(t), zdrāv.*

a. p. A-1.2. Dugi akcenat zabilježen je u pridjevima: *blāg, blāga, blāgo; bōn* (< bolan, „bolestan“), *břz, cřn,¹³⁸ cōr, drāg, fīn, glūh* i *glūv,¹³⁹ gřk, gūst, jāk, krīv, lūd, lūt, māl,¹⁴⁰ mēk,¹⁴¹ mlād, plāv, sām, sīv, skūp, slān, sřg, sūh* i *sūv,¹⁴² škūr, tūž¹⁴³* (sr. r. *tūže*), *tūp, tvřd, vrīl/fřl,¹⁴⁴ vrūc[^]rūc* (sr. r. *vrūce[^]rūce/rūce*), *živ, žūt.*

U ovu posljednju grupu svrstavamo i pridjeve u kojima se javlja alternant dugoga *ě*. Alternant je uvijek dvosložan, s „“ na prvome slogu: *břel, břela, břelo; cřo, cřela, cřelo; lřen, lřep, nřem, sřed, slřep/slřep.*

Pridjevi *bōs* i *gō* imaju kratke akcente u s. r. i ž. r. *bōsa, bōso; gōla, gōlo*, no u *gō* je, kako rekosmo, slog dug usljed kontrakcije *oo* nakon što je *-l* priješlo u *-o*, dok je razlika u *bōs* trag duljenja u staroj a. p. c.

¹³³ Izvorno pridjev na *-ькь* – *ьгькь* (Kapović 2012: 108, 442).

¹³⁴ U konstrukcijama poput *nēpun mjěsēc, nēpunē trī gōdine.*

¹³⁵ Vrlo često sa sufiksom *-an*: *pūnān*, ponekad i redupliciran: *pūn pūnān.*

¹³⁶ Ovaj pridjev nema određenoga vida.

¹³⁷ Često sa sufiksom *-an*: *sītān* i redupliciran: *sīt sītān.*

¹³⁸ Kraćenje nije zabilježeno u neodređenome vidu, a o slučajevima kraćenja određenoga vida videti dio o slogotvornome *r*₂ u vokalizmu.

¹³⁹ Generacijska razlika: mlađi kažu *glūv*, stariji *glūh*, pri čemu je jedna starija informatorka na upit odgovorila *glūv*, pa se odmah ispravila (bez intervencije) uz komentar: *ně, ně, tō je sād mōdērnō, glūh, glūh.*

¹⁴⁰ *Jādan onāko māl. A māl je i břo i òn i ostālīzi.*

¹⁴¹ Pridjev je zadržao staru dužinu (*měkькь* – a. p. c, upor. Kapović 2012: 443) iako je priješao u a. p. A, ujednačivši dužinu u svim rodovima i oblicima. Dužina se čuva i u Ozrnicima i Prčanju (Rešetar 1900: 114), tako je i u Podgorici (Čirgić 2007: 35 i usmeno).

¹⁴² Kao kod *glūh* i *glūv* – generacijska razlika u upotrebi oblika.

¹⁴³ Zabilježeno i *tūžū* (Mirac).

¹⁴⁴ U OLA (1967: 145) *vrīl*, danas *fřl* ili *vrīāv.*

Pridjev *tih* na terenu je ovjeren samo s dugim akcentom (*tîh, tîha, tîho*), a u OLA se navodi samo kratak (*tîh, tîha, tîho*).

a. p. A-2.1. "na prvome slogu:

	m. r.	s. r.	ž. r.	m. r.	s. r.	ž. r.
N.	döbar/döbrī	döbro/döbrō	döbra/döbrā	mftav/mftvī	mftvo/mftvō	mftva/mftvā
G.		döbrōga	döbrē		mftvōga	mftvē
D.		döbrōme	döbrōj		mftvōme	mftvōj
A.	N./G.	döbro/döbrō	döbrū	N/G.	mftvo/mftvō	mftvū
I.		döbrījēm/döbrīm	döbrōm		mftvijēm/mftvīm	
		mftvōm				
L.		döbrōme	döbrōj		mftvōme	mftvōj
n.	döbri/döbrī	döbra/döbrā	döbre/döbrē	mftvi/mftvī	mftva/mftvā	mftve/mftvē
g.		döbrījēh/döbrīh			mftvijēh/mftvīh	
d.i.l.		döbrījēma/döbrīm(a)			mftvijēma/mftvīm(a)	
a.	döbrē	döbra/döbrā	döbrē	mftvē	mftva/mftvā	mftvē

-ak: *krātak, krātka, krātko* (OLA: *krātak, krātki*);¹⁴⁵ *slādak*,¹⁴⁶ *tānak, ūsak* (i mladi i stari), *nīsak* i *nīzak, glātak, jēdnāk* (množina kod starijih *jēdnāci* i *jēdnāki*, mlađi *jēdnāki*).

-an: *āvīzan, āvīzna, āvīzno; āzan, bāstāšan, bēzopāsan, bōlesan, dōsādan, dövälan, fālsan, fīsan, ĩzijēšan, jādan, jātōran, kōpōran, křšan, kūrāžan, ĩubomōran, mīzijeran, mödēran, nāfačan, nāprāsan, nēčemūran, nēnormālan, nēpokrētan, nēpretvoran, nōrmālan, òdličan, òdvrātan, òpāsan, òtrōvan* (kod starih *òtrōmna, òtrōmno*, mlađi *òtrōvna, òtrōvno*), *òtutašan, òzbīlan, pāmētan, pōgodan, pòlōžan, prīvātan, pròlazan, pròtīvan, rādosan, sīgūran, sīlan, sītan, slòbodan, spòsoban, srēčan*,¹⁴⁷ *stēona/stēvona/stēvodna, sūhopāran, ũgodan, ũkūsan*,¹⁴⁸ *ūredan, vīčan, zgòdan, žālosan, žēlan* (rijetko *žēlan*, ž. r. *žēlna* i *žēlna*).

-āv – "na prvome slogu i dužinu na sufiksu imaju dvosložni pridjevi (za višesložne v. a. p. A.4-1); sufiksalne dužine nema u određenome vidu: *bālāv, bālāva, bālāvo* – odr. vid *bālavī, bālavā*,

¹⁴⁵ Bilježimo kratki akcenat jer dugi u upotrebi u slobodnome govoru nije potvrđen.

¹⁴⁶ U Upitniku za OLA zabilježeno je i *slādak*, ali to danas nije potvrđeno ni direktnim upitom (v. gore raspravu).

¹⁴⁷ Određeni vid: *srētī, srētīā, srētīō* kod starijih.

¹⁴⁸ U OLA je označena kao nova riječ.

bälavō; blēsāv, čitāv, cōlāv,¹⁴⁹ cōsāv, glībāv, gñilāv (u onomastici: *Gñilāvī křš, Gñilāvō ždrījelo*), *gōbāv, ilāv, jērāv, kilāv, klōpāv, křvāv, kùdrāv, kùlāv, lābāv, lāžāv, mřšāv, mùtāv, nùtrāv, pjëgāv, pläckāv, přlāv,¹⁵⁰ rāpāv, sīngāv, šāntāv, šāšāv, škřbāv, šögāv, trāñāv, žilāv, žvālāv.*

-ar: *bīstar, bīstra, bīstro; dōbar, ïtar/hitar, mōdar, mōkar, òštar* (kod starih *òstar*, danas zabilježeno samo jednom).

-ās: *bālās, bālāsta, bālāsto; bučēlās, bulōkās, čükās, cētās, gālās, kītās, šarovēdrās, vižlās, žbünās.*

-en: *nëpismen, nëpismena, nëpismeno*; samo određeni vid: *kāmenī, kāmenā, kāmenō; vūnenī, slāmenī*

-el: *kīseo, kīsela, kīselo; vëseo*

-īn (dužina samo u N. m. r.): *bābīn, bābina, bābino; Blāgotīn, Jëličīn, Lūbīn, Sāvīčīn, Māšīn, tētkīn*

-ov/-ev: *žëdov, žëdova, žëdovo; Mārošev, Spāsojev, Lāzarev, Nëgošev, Čutkov, Žūrāšev, Bōgojev*

Samo određeni vid: *drükčī, drükčā, drükčē; mōždanī, srëdnī, krādñī, zādñī/zāñī, prëdnī, pāšī, dësnī, kōžī, bōžī/bōžijī, kāsñī, kùtnī* (mlađi *kūcñī*), *pōprāvnī, rīblī/rībjī, kōžñī, lëtnī¹⁵¹, òvčī, Bāñī* (*dān*), *sīnočñī, grbālskī, cīganskī, jëzerskī, ërākovickī, mīračkī, nëgūškī, stāračkī, nëmačkī, rūsckī, grāhovskī, ërākovickī, kōnskī, bāičkī, zāednickī, klīnickī, žënskī, müškī, lānskī, bräckī, gräckī, mīračkī, pōžanskī, svjëckī, cëckickī, frāncuskī, nāškī, brđickī, gūslarskī*

- glagolski pridjev radni ako ima atributsku funkciju ima samo određeni vid: *vrëlī, vrëlā, vrëlō; prōšlī,¹⁵² prëtprošlī, trülī,¹⁵³ zdrëlī/zrëlī*

U augmentativnim tvorenicama akcenat je uvijek na prefiksu *prë-*: *prëdosādan, prëdosādna, prëdosādno; prëli'ep, prëmilōsan, prëmlād, prëstuden.*

Glagolski pridjev trpni:

- bez postakcenatske dužine: *āpšen, āpšena, āpšeno,¹⁵⁴ gōnen, kōšen, křšcen, lōmlēn/lōmjēn, rōžen, slëžen, smjēšten, žēnen*

¹⁴⁹ Riječ navedena u OLA.

¹⁵⁰ Primjer iz OLA.

¹⁵¹ Vujović (1967: 190) uz ovo stavio naznaku (tvrda pr.).

¹⁵² U OLA je naveden oblik s dugim akcentom (*prōšlā*), kao jedini, no danas se čuje i *prōšlī* i *prōšlī*.

¹⁵³ Primjer iz OLA. U govoru danas zabilježeno samo jednom kad je informatorka pojasnila riječ *gñilī*, koji je uobičajen.

¹⁵⁴ U Ceklinu -ps- > -hs-: *uāhsī, uāhsīše ne* (Petrović 1972: 64).

- s postakcenatskom dužinom: *zàklān*,¹⁵⁵ *zàklāna*, *zàklāno*; *dònĭĕt*, *òrān*, *svòltān*, *škòlovān*, *štāmpān*, *òdřt*, *prĭznāt*, *pròklĕt*, *pròzvāt*, *ùdāta*,¹⁵⁶ *zàdřt*, *proračùnāt*; *dĭgnūt*, *mĕtnūt*, *nāgnūt*;

Glagolski pridjevi radni:

- kratak akcenat u svim oblicima: *bĭo*, *bĭla*, *bĭlo* („tući“); *pānuo*, *pāo/pā*, *pròbĭo*, *vrĕo*, *zdrĭo/zrĭo*, *znào*, *snĭo*, *sĭo*,
- predsonantsko duljenje u s. r. i ž. r. jednine i svim oblicima množine: *bĭo*, *bĭla*, *bĭlo* („essere“); *dāo*, *prāo*, *brāo*, *dòdao*, *brĭsao*, *òdĭo*, *ùmĭo*,
- postakcenatska dužina u svim rodovima: *dòbĭo*, *dòbĭla*, *dòbĭlo*; *rànĭo*, *pòpĕo*, *vĭdĭo/vĭdĭo*, *ròdĭo*

Redni brojevi: *pĭvĭ*, *pĭvā*, *pĭvō*;¹⁵⁷ *drùgĭ*, *trĕćĭ*, *sĕdmĭ*, *òsmĭ*.¹⁵⁸

a. p. A-2.2. ^ na prvome slogu:

-ak: *žĭtak* (mlađi *žĭdak*), *žĭtka*, *žĭtko*; *tĕžak*, *plĭtak*

-al: *dĭval*, *dĭvā*, *dĭvĕ*; *šŭpal*, *šŭplā*, *šŭplĕ*

-an: *bĭesan*, *bĭesna*, *bĭesno*; *bŭjan*, *dĭvan*,¹⁵⁹ *glĕdan*, *gĕdan*, *hlĕdan/lĕdan*, *jāvan*, *krāsan*, *krŭpan*, *māsan*, *mĭran*, *mlĭečan*, *mĭsan*, *mĭzan*, *prāzan*, *rāvan* (stariji *rāmna*, *rāmno*, mlađi *rāvna*, *rāvno*), *rŭžan*, *prĭesan*, *rādan/rĕdan*, *stĭdan*, *strĕšan*, *tĭesan*, *trĭezan*, *vāžan*, *vrĭedan*, *zlātan*, *žĕdan*.

-av: *mĭtav*, *mĭtva*, *mĭtvo* – Ovaj je pridjev (jednom) zabilježen i s kratkim akcentom – *mĭtav*, a jedan je govornik s Kuka (raićevički katun) pored akcenta *mĭtav* i *mĭtvōga* ovaj pridjev dvaput izgovorio s akcentom na zadnjem slogu: *mĭtāv*, što je očito uticaj kojega okolnog govora.¹⁶⁰

-ar: *kādar*, *kādra*, *kādro*

-in: *Lŭkĭn*, *Jĕlĭn*

-ov/-ev: *Jōkov*, *Rādo*, *Nĭkov*, *Kĕrstov*, *Kĭkov*, *Žŭrĕjev*, *Pĭjov*, *Brānkov*, *Ćŭkov*, *Dŭkov*, *Žŭkov*, *Žŭrov*, *Gōrov*, *Lĕdo*, *Lĕzov*, *Ĭvov*

¹⁵⁵ Glagolski pridjev trpni ima uvijek dužinu na sufiksu *-ān*, upor. *pāmĕtan* i *zàklān*; *òran* i *òrān*.

¹⁵⁶ Odrični oblik je zabilježen i za početnim akcentom i s akcentom na korijenu: *nĕudāta* i *neŭdāta*. Tako je i sa *nĕprodāto* i *nepròdāto*.

¹⁵⁷ Videti i u a. p. B s izmijenjenim značenjem.

¹⁵⁸ Rijetko *òsmĭ*.

¹⁵⁹ U OLA (1967: 126) bez dužine: *dĭvan*, *dĭvnĭ*. Danas to na terenu nijesmo zabilježili.

¹⁶⁰ U Riječkoj nahiji kaže se *mĭtāf* (Petrović 1972: 64).

samo određeni vid: *brâvĭt̃, brâvĭlā, brâvĭlē*;¹⁶¹ *cârskĭ, zĭmskĭ/zĭnskĭ*

- samo određeni vid ima i nekadašnji glagolski pridjev radni u pridjevskoj funkciji: *gnĭlĭ*.

Glagolski pridjev trpni:

- bez postakcenatske dužine: *plâcen, plâcena, plâceno; sâžen, rĵešen, skûčen, spâšen, srêžen, vâren*
- s postakcenatskom dužinom: *dâvât, dâvâta, dâvâto; stêgnūt, obĥlân, povêzân, prebĭjân, prodâvân, sačûvân, sahrañivân, skubicîrân, tetovîrân*.

Glagolska pridjev radni:

Redni brojevi: *pêtĭ, pêtâ, pêtō; šêstĭ* (rijetko i *ôsmĭ*), *stôtĭ*.

a. p. A-3.1. "na unutrašnjemu slogu:

	m. r.	s. r.	ž. r.
N.	melëman/melëmnĭ	melëmno/melëmnō	melëmna/melëmnā
G.		melëmnōga	melëmnē
D.		melëmnōme	melëmnōj
A.	N./G.	melëmno/melëmnō	melëmnū
I.		melëmniĭëm/melëmnĭm	melëmnōm
L.		melëmnōme	melëmnōj
n.	melëmni/melëmnĭ	melëmna/melëmnā	melëmne/melëmnē
g.		melëmniĭëh/melëmnĭh	
d.i.l.		melëmniĭëma/melëmnĭm(a)	
a.	melëmnē	melëmna/melëmnā	melëmnē

	m. r.	s. r.	ž. r.
N.	Alëksĭn	Alëksino	Alëksina
G.		Alëksina	Alëksinē
D.		Alëksinu	Alëksinōj

¹⁶¹ Ovako i u Prčanju i Ozrinićima; u Dubrovniku *brâvĭt̃*. Tako je i s pridjevom *dĭvĭt̃* (u Dubr. *dĭvĭt̃*), upor. Rešetar 1900: 131.

A.	N./G.	Alëksino	Alëksinu	
I.		Alëksini ^ř ëm/Alëksinīm	Alëksinōm	
L.		Alëksinu	Alëksinōj	
n.		Alëksini	Alëksina	Alëksine
g.		Alëksini ^ř h/Alëksinīh		
d.i.l.		Alëksini ^ř ëma/Alëksinīm(a)		
a.		Alëksine	Alëksina	Alëksine

-an: *bezobrãzan, bezõcan, bezvõdan, blagorõdan, gromorãdan, inokõsan, melëman, nesrëcan, nezaprëšan, podvõdan, punolëtan, siromãshan, sobrãzan, zlopìtan*

-en: *zamùžen, zamùžena, zamùženo*

-īn: *Alëksīn*

-ov/-ev: *Ivãnov, Dušãnov, Bečīrov, Ča^võrov, Devesīlev, Žukãnov, Lisīčev, Jasīkov,*

samo određeni vid: *potõnī, potõnã, potõnë; poslëdnī/poslëdnī, danãšnī, kadãšnī, tadãšnī, lisīčjī, telëcī, govëžjī, junëcī, jagñëcī, crnogõrskī, zãlãškī, bjelõškī, dobrodõlskī, dugodõlskī, kotõrskī, krstãčkī, ževõjačkī, jasīčkī, nebëskī, krãlëvskī, raīčevickī, žãnedõlskī, kopīckī, crmnīčko-prīmõrskī*

Glagolski pridjev trpni:

- bez postakcenatske dužine: *naūčen, naūčena, naūčeno; naprãvīen/naprãvīlen/naprãvīlen, napūšten, (ne)pokõšen, (ne)obilëžen, odvõjen, opūčen, otëlena, otvõren, raspūčen, uprëcen, zalëžen, zatvõren*
- s postakcenatskom dužinom: *dočëkãn, dočëkãna, dočëkãno; išcëpkãn, privilëgovãn, usījãn, zaīnteresovãn; zamrñznūt, podizãt, zavrřšen/zavrřšen*

Glagolski pridjev radni: *zaborãvřo, poprãvlão.*

Redni brojevi: *jedanëstī, četrnëstī, petnëstī, šesnëstī, sedamnëstī, osamnëstī, devetnëstī,¹⁶² četrdëstī*

a. p. A-3.1.1. "na unutrašnjemu slogu s predakcenatskom dužinom:

-an: *prīrõdan, prīrõdna, prīrõdno; sūždrëbna*

-ov/-ev: *Dãvīdov, Prãjčëvo/Prãščëvo (počivãlo), Junãčëva (grëda)*

¹⁶² U brojevima 11–19 nekad dolazi do sažimanja (v. Brojevi), u kom slučaju je *jedanãstī* i tako redom.

samo određeni vid: *zālāškī, zālāškā, zālāškō*

- ovđe spadaju i glagolski pridjevi radni u funkciji pridjeva: *mīnūlī, mīnūlā, mīnūlō; usmr̄žēlī, opūščēlī.*

Glagolski pridjev radni: *žīv̄ŷo, žīvjēla, žīvjēlo; bāčīo, odāl̄ŷo, vrāt̄ŷo, līnāo, dodāvāo, slāgāo/slāgā*

Redni brojevi: *dvānāestī, trīnāesti, dvādēstī, trīdēstī*

a. p. A-3.2. ˆna unutrašnjemu slogu:

-an: *deñōzan, deñōzna, deñōzno; želōzan, gulōzan, kuriōzan*

samo određeni vid: *zalūdñī, zalūdñā, zalūdñē; junāčki, selāčkī, katūnskī, medicīnskī, kožāčkī, berlīnskī, balkānskī*

- predsonantsko duljenje: *držāvnī, držāvnā, držāvnō; darōmnī* (mlađi: *darōvnī*), *kupōvnī, pokōjnī/pokōjñī/pokōñī, austrījskī/austrīnskī*¹⁶³, *talijānskī, vršānskī, koložūnskī, komšīnskī, cetīnskī.*

Glagolski pridjev trpni: *(ne)obrāžen, (ne)obrāžena, (ne)obrāženo; drogīrat, našm̄rkat, objāvlēn, odrēžen, oglāšen, ogōrčen, ogrāžen, opālen, presāžen, rasporēžen, sahrānen, upropāščen, užīren, zaštīcen, zavr̄šen/zavr̄šen*

Redni brojevi: *četv̄rtī, četv̄rtā, četv̄rtō;*¹⁶⁴ *devētī, desētī, petnā(j)stī, šesnā(j)stī, pedesētī, sedamdesētī, osamdesētī, devedesētī.*

a. p. A-4.1. ˆna finalnome slogu osnove:

	m. r.	s. r.	ž. r.	m. r.	s. r.	ž. r.
N.	lukāv/lukāvī	lukāvo/lukāvō	lukāva/lukāvā	boléc/bolécī	boléce/bolécē	boléca/bolécā
G.		lukāvōga	lukāvē		bolécēga	bolécē
D.		lukāvōme	lukāvōj		bolécēmu	bolécōj
A.	N./G.	lukāvo/lukāvō	lukāvū	N./G.	boléce/bolécē	bolécū
I.		lukāvījēm/lukāvīm	lukāvōm		bolécījēm/bolécīm	bolécōm

¹⁶³ *austrīnskī* je stariji oblik, potvrđen kod Andrije Kustudije u snimku iz 1977. godine.

¹⁶⁴ Rijetko *četv̄rtī.*

L.	lukävōme	lukävōj	bolêcēmu	bolêcōj		
n.	lukävi/lukävī	lukäva/lukävā	lukäve/lukävē	bolêci/bolêcī	bolêca/bolêcā	bolêce/bolêcē
g.		lukäviĕh/lukävīh			bolêciĕh/bolêcīh	
d.i.l.		lukäviĕma/lukävīm(a)			bolêciĕma/bolêcīm(a)	
a.	lukävē	lukäva/lukävā	lukävē	bolêcē	bolêca/bolêcā	bolêcē

-än: *pogän, pogäna, pogäno*

-ät: *bambät, bambäta, bambäto; bogät, bradät, brkät, domišläät, glavät, golubät, rogät, ruñät, sakät*; ovđe spadaju i primjeri iz onomastike: *Krstätī dō, Krstätā dolīna*

-äv: dvosložni pridjev *lukäv, lukäva, lukävo* (< лѡкävъ, up. Kapović 2015: 521¹⁸⁹³), Čirgić (2012: 28) navodi i *crvläv*; u toponimima nalazimo i *Gñilävī krš* i *Gñilävō ždrĕjelo*, dok smo u slobodnome govoru zabilježili samo pridjev *gñilī* (isključivo određenoga vida). Višesložni pridjevi s ovim sufiksom bez izuzetka imaju kratak akcenat na sufiksu (predakcenatska dužina nije potvrđena ni u jednome primjeru): *bodlikäv, bodlikäva, bodlikävo; grguräv, mrtvuläv, slabuläv, sladuñäv, smrdeläv, žutuläv*.

-ëk: *dalëk, dalëka, dalëko*

-ël (> -eo): *debëo, debëla, debëlo*

-ën: *crvën, crvëna, crvëno; čazbën, drvën i dŕvenī, jedinstvën, ledën, kontën, poštën, studën, treštën, zelën*; samo određeni vid: *ovsënī, ¹⁶⁵ječmënī*

-il (> -io): *pretĭlo, pretĭla, pretĭlo*

-it: *glasit, glasita, glasito; jedĭtī, ¹⁶⁶krševit, manit, naočit, naročit, otesit, razborit, rečit, potrebīt, šumovīt, vječīt*

-(j)iv: *žalostiv, žalostiva, žalostivo; kičeliv, nepogrešiv, šaliv*

-liv: *došetliv, došetliva, došetlivo; pronicliv, potkupliv, prevrtliv, razgorliv, strašliv, strpliv, ušliv, vimešliva, zagušliv*, ovđe spadaju i pridjevi *badlivī* i *tra(v)livī* zabilježen u onomastici: *Badlivī dō, Tra(v)livā rūpa, Tra(v)livī dō*.

-ök: *visök, visöka, visöko; dubök, širök*

-öv: *gotöv, ¹⁶⁷gotöva, gotövo*;

¹⁶⁵ U OLA *övsenī*, ali to nijesmo potvrdili u istraživanju.

¹⁶⁶ U značenju *jedini* pri isticanju: *jëdan jedĭtī*, zato nema neodređenoga vida.

¹⁶⁷ Kod jedne informatorke zabilježeno je i *gotöv* i *götov*, ovo drugo biće vjerovatno uticaj standardnoga varijeteta.

-öv/-ëv: *Petröva* (Íút), *Orlöv* (křš), *Popöv* (dô), *Petröv* (dô)

-öv/-ëv: *badněvō* (zèle), *vinövā* (lōza), *Glogövā* (lāzina), *Grābovā* (prōdō), *Štirövā* (rūpa), *Trnövā* (äluga), *Smrekövā* (glavica)

Složenice s interfiksom -o- i sufiksom -ø imaju akcenat na zadnjem slogu: *bosonög*, *gologläv*, *Íevorük*, *mekopüt*, *rižokös*,¹⁶⁸ *svojejläv*.

Glagolski pridjev trpni: *otečën*, *otečëna*, *otečëno*; *mlevën/mjevën*, *neznävën/nežnavën*, *pečën*, *pokrivën*, *ponešën*, *prošëcën*, *raskrën*¹⁶⁹/*raskrivën*, *rečën*

- s predakcenatskom dužinom: *obūčën*, *obūčëna*, *obūčëno*; *raskūbën*, *vūčën*, *popīvën*, *skrīvën*, *umīvën*.¹⁷⁰

Glagolski pridjev radni (kratak akcenat u svim rodovima): *isklào*, *isklälä*, *isklälö*; *prognào*, *izagnào*, *poslào*, *uš'ïo*, *poznào*, *nestào*, *uč'ïo*, *ubïo*, *valào*, *odïjo*, *izëo/iz'ïo*, *um'ïo*, *slagào/slagä*, *metnïo*,

- *nalëgao/nalëgä*, *nalëgla*, *nalëglo*; *zatëkao/zatëkä*

a. p. A-4.2. ^ na finalnome slogu:

-êc (porijeklom od glagolskoga priloga sadašnjeg): *boléc*, *boléca*, *boléce*; *držéc*, *rabéc*, *tupéc*

4.2.3.1.2. Akcenatska paradigma B

Ovđe spada pridjev *zlî*, koji nijesmo zabilježili u neodređenome vidu u spontanome govoru (uglavnom u ustaljenim izrazima: *na zlî pût*, *po zlôme pûtu*, *zlôga živòta*, *zl'ïe on'ïe dānā*), a koji i ne može imati akcenat na drugome mjestu do nastavačkoga morfema.

	m. r.	s. r.	ž. r.	m. r.	s. r.	ž. r.
N.	zlî	zlô	zlâ	zgradnî	zgradnô	
	zgradnâ					
G.		zlôga	zlê	zgradnôga		zgradnê
D.		zlôme	zløj	zgradnôme		zgradnøj

¹⁶⁸ Ovako i u imenicama ovoga tipa: *vodoküp*, *dalekovöd*, *šënokös*, ali *süncokrēt*.

¹⁶⁹ Kod Andrije Kustudije (1977).

¹⁷⁰ Dužina u pridjevima *popīvën*, *skrīvën*, *umīvën* navedena je prema OLA, danas ove oblike nijesmo čuli na terenu, ali dužine nema u oblicima *pokrivën*, *raskrivën*.

A.	N./G.	zlô	zlū	N./G.	zgradnô	zgradnû
I.		zlî ^ě m/zlîm	zlôm		zgradnî ^ě m/zgradnîm	zgradnôm
L.		zlôme	zlôj		zgradnôme	zgradnôj
n.	zlî	zlâ	zlê	zgradnî	zgradnâ	
		zgradnê				
g.		zlijeh/zlih			zgradnî ^ě h/zgradnîh	
d.i.l.		zlijema/zlîm(a)			zgradnî ^ě ma/zgradnîm(a)	
a.	zlê	zlâ	zlê	zgradnê	zgradnâ	
		zgradnê				

Kao što se vidi, ovu paradigmu u njevuškome govoru karakteriše akcenat na morfemu nastavka u svim oblicima. Ona je u njevuškome govoru potvrđena samo kod pridjeva *strašnî*, đe je održana zbog petrificiranosti izraza *strašnî sūd*, i *zgradnî*. Posljednji primjer zabilježili smo samo jednom na Mircu u kolokaciji *zgradnî zêc* (zec koji živi u vrtu koji se ručno okopava i u kojem je najbolje povrće). Budući da je zabilježen samo od pridjeva određenoga vida, akcenat je uvijek dug (kratki akcenat se svakako ne bi mogao naći na otvorenome dočetnom slogu).

Kako u njevuškome govoru akcenat ne mijenja ni dužinu ni položaj u različitim rodovima, može se pretpostaviti da i u ž. r. i s. r. te u množini akcenat ostaje na vokalu nastavka, ali to u govoru nije potvrđeno.

U Ćirgićevim transkriptima nalazimo i pridjev *sveť*: *Svetê Nežêlé*, *Sveť Žôrže*, *Svetôga Žôrža*, *Svetôga Nikòlu*, *Svetû Pêtku*, *Svetôga Jeremiju*, *Svetâ Gôspoža*, *Sveť Arândi'o*, *Svétoga Pètra*, *Svetâ Pêtku*, koji je u enklizi ovjeren i s kratkim akcentom na zadnjem vokalu nastavka: *Svetôgâ mi Jovàna*. Ako nije dio imena sveca, ovaj pridjev ima akcenat na osnovi: *svêt*, *svêtî*. Ipak, mi smo ga čuli samo s dužinom na zadnjem slogu: *Sveť Sàva*, *poslanìca Svetôga Pètra*, pa se doima kao imena: *Marko-Nìkov*, *Gojko-Bân*, jednako gubeći dužinu.

4.2.3.1.3. Akcenatska paradigma A/B

Kosom crtom u nazivu paradigme označili smo pridjeve koji se u njevuškome govoru mogu čuti i po a. p. A i po a. p. B, s tim što je a. p. B izuzetno rijetka, srijeće se tek povremeno kod starijih govornika. Najizrazitiji je primjer ove grupe pridjeva *žaoľî*, *žaoľê*, *žaoľêga* (*žaoľî živòt*, *krtòlê žaoľê*, ali i *nije tâ žäolū imàla* kod iste govornice).

	m. r.	s. r.	ž. r.
N.	žàoí/žaoí	žàoē/žaoē	žàoā/žaoā
G.		žàoēga/žaoēga	žàoē/žaoēga
D.		žàoēmu/žaoēmu	žàoōj/žaoōj
A.	N./G.	žàoē/žaoē	žàoū/žaoū
I.		žàoíēm/žaoím / žaoíēm/žaoím	žàoóm/žaoóm
L.		žàoēmu/žaoēmu	žàoōj/žaoōj
n.	žàoí/žaoí	žàoā/žaoā	žàoē/žaoē
g.		žàoíēh/žaoíh / žaoíēh/žaoíh	
d.i.l.		žàoíēma/žaoím(a) / žaoíēma/žaoím(a)	
a.	žàoē/žaoē	žàoā/žaoā	žàoē/žaoē

Ovde spadaju pridjevi: *srčanî* (bolesnik, mlađi *srčãñî*), *zemjanê* (u *onê žãre zemjanê*), *seockî* (ali danas češće *sëockî*), *gospockî* (ali prilog *gospòcki*), *luckâ* (*luckâ rûka*, *sùdbine luckê*, ali češće *lückî*), *zemaljskî* (primjer iz OLA, danas *zemãlskî*), *starinskî* i *starînski*, *pomorskôga* (od informatora iz Vrbe, inače *pòmòrskôga*).

Ovde možemo ubrojiti i redni broj *prvî*, koji u datoj akcenatskoj formi pokazuje semantičko pomjeranje. Čirgić (2012: 30) navodi da u Njegušima broj *prvi* može glasiti *přvî* i *prvî*, te da „u drugome slučaju znači 'bivši', 'prethodni', 'nekadašnji' i ima akcenat *prvôga – prvôme*. Isto važi i za ženski rod.“ To možemo potvrditi kroz primjere: *bîli su novinâri prvê nežêlē*, ali *přvê gòdîñê kãd sam š' ùdãla*. *Svî bõgami nõ višê nêmã onõ prvô ništa, svè bîlo i pasãlo*. *Ali lêše je bîlo onõ prvô*. To znači da *prvî* zapravo i nije broj, već pridjev, stoga i nije ovjeren u složenim brojevima: **dvães prvî*.

Kao što se vidi po malobrojnosti pridjeva koji pripadaju (u cjelosti ili djelimično) a. p. B, njeguški govor pokazuje tendenciju ujednačavanja svih pridjeva u a. p. A, i to uprkos očuvanju drugih akcenatskih paradigmi u deklinaciji zamjenica i brojeva.

4.3. Zamjenice

Sistem zamjenica u njeguškom govoru sastoji se od ličnih, pokaznih, prisvojnih, upitnih, odnosnih i neodređenih zamjenica.

4.3.1. Lične zamjenice

U ovome dijelu prikazaćemo lične zamjenice za sva tri lica i povratnu zamjenicu *sebe*.

Zamjenicama za prvo i drugo lice označavaju se učesnici u razgovoru, pa se pod prvim licem podrazumijeva osoba koja govori, pod drugim osoba kojoj se govori. Zamjenice za treće lice razlikuju se po tome što se njima obilježava neprisutna osoba, o kojoj se govori (u jednini) ili neprisutne osobe, o kojima se govori (u množini). Zamjenice prvoga i drugoga lica nemaju oznaku roda, ne daju nikakve informacije o vanjezičkoj stvarnosti, a zamjenice za treće lice razlikuju muški, ženski i srednji rod. Otud im i razlika u deklinaciji. Stoga ćemo ovde zamjenice za prvo i drugo lice uz povratnu zamjenicu za svako lice posmatrati odvojeno od zamjenica trećeg lica.

Paradigma ličnih zamjenica za prvo i drugo lice u njeguškom govoru čuva arhaične morfološke crte, koje su opšta crta crnogorskih (i jugoistočnih i severozapadnih) govora (Čirgić 2017: 118, 124):

Jednina

	1. lice	2. lice	sebe
N.	jâ	tî	/
G.	mène, me	tèbe, te	sèbe
D.	mène, mi	tèbe, ti	sèbe
A.	mène, me	tèbe, te	sèbe, se
V.	/	tî	
I.	sâ mnôm	tòbôm	sòbôm
L.	mène	tèbe	sèbe

Zamjenice prvoga i drugoga lica jednine imaju enklitičke oblike u GDA, zamjenica za svako lice samo u akuzativu. O upotrebi enklitičkih oblika v. tačku 5.2.1. u Napomenama o sintaksi.

Zamjenica za svako lice *sèbe* rjeđe se javlja u njeguškom govoru, već se umjesto nje uglavnom koriste lične zamjenice, što potvrđuje i primjer: *nêću dŕva na mène nosît u Kotòr*. Ova zamjenica ima samo dva oblika: *sèbe* (GDAL) i *sòbôm* (I): *pâ se obŕci izâ sebe, ne lîčîmo nâko sèbe, da je ùzmê za sèbe, dok čòek mòže sâ sobôm, mìslîm u sèbe*.

Akcentovani oblici dativa i lokativa jednine sinkretični su s G i A: *starî od mène, dok mu je interes o tjebe, zatô što tjebe nēmā, volj'o bi dôc ko tjebe; mène pričau, mène je tjebe žào bilo, trāžē mène nôž, tjebe fāla, pôce tjebe glāva, adio ga i tjebe; nemô tî mène mučkāt, mène je interesovālo, kākô cete vî mène svātīt, žè su tjebe stimāli, da ti predā papīre za tjebe, da ne sūnē tā bīza na tjebe; nēcu dŕva na mène nosīt u Kotòr*. Kod jedne informatorke čuli smo jednom oblik *na mēni nā pleći (pōnijela)*, što je, izvjesno je, uticaj standardnoga varijeteta, a ne organski dijalekatski oblik. Taj oblik kod drugih informatora nije zabilježen, a i kod nje je ovo jedini primjer, pored više puta upotrijebljene konstrukcije *na mène (nosīt)*.

Akcentat preskače na proklitiku u instrumentalu lične zamjenice za prvo i drugo lice: *sā mnōm, prēda mnōm, zā mnōm; zā tobōm, pō tobōm, nā tobōm*. Mimo instrumentala akcentat po pravilu ne prelazi na proklitiku, osim u slučaju prijedloga *oko: okō mene*.

I uz zamjenicu za svako lice akcentat prelazi u instrumentalu na proklitiku, ako je jednosložna – *sā sobōm, zā sobōm, prē(t) sobōm*, ali *mežu sōbōm*. Akcentat prelazi na proklitiku i u genitivu u vezi s prijedlogom *izā* i *između: izā sebe, između sebe*. U njeguškome se govoru (kao i šire u Crnoj Gori, a tako je i u crnogorskome standardnome varijetetu) ne upotrebljavaju enklitički oblici genitiva i dativa ove zamjenice, a u akuzativu je neakcentovani oblik *se*, što je u saglasnosti sa stanjem u svim crnogorskim govorima. Nenezić (2010: 160) piše da se kod Nikole I Petrovića enklitika u genitivu javlja samo rijetko uz prijedlog *nasprema: nasprema se*.

Nije potvrđen nijedan primjer prelaska akcenta na veznik ili rječcu.

Lične zamjenice za treće lice, kako rekosmo, imaju pridjevsko-zamjениčku promjenu i razlikuju rod.

	m. r.	s. r.	ž. r.
N.	òn / òn	òno	òna
G.	ńèga, ga	ńèga, ga	ńê, je
D.	ńèmu, mu	ńèmu, mu	ńôj/ńôj', joj/jo/jo'
A.	ńèga, ga	ńèga, ga	ńû, je
I.	ńîm	ńîm	ńôm
L.	ńèmu	ńèmu	ńôj/ńôj'

Sva tri roda imaju enklitičke oblike u GDA. Enklitički oblik *ju* za A ž. r. nije ovjeren u njeguškome govoru: *řgnuo je lāktom mûčkē, nē bio je bīt*. Tako je i u srednjokatunskim govorima

(Pešikan 1965: 153) i u Crmnici (Miletić 1940: 424), a tako je i u govoru podgoričkih muslimana (Čirgić 2007: 110).¹⁷¹

U dativu zamjenice ženskoga roda finalno *j* je nestabilno i u akcentovanoj i u neakcentovanoj formi, čuje se uglavnom redukovano, ako se uopšte artikuliše: *Njô' sam tô dăo. Dăo sam jo' tô. / Nô jo_e spùšt'ô i slùšalicu; u kù'cu jo èto i să^d zăstava. Èvo jo' zahvâlnica. Jă sa^m jo ûjna.*

Nije zabilježen nijedan primjer upotrebe instrumentala zamjenice bez prijedloga, pa ni oblik s pokretnim vokalom *mnome* nije poznat, kao što nijesu ovjereni ni oblici zamjenica trećega lica s pokretnim vokalom u instrumentalu sg: **nîme*, **nôme*. U ovome se padežu prijedlog *s* često jednači po mjestu tvorbe s početnim *n-* u zamjenicama trećega lica: *s jîm // š jîm; s jôm // š jôm: a sîo š jîm, a sîo na jêga – nêmu^je barabâr*. Kod mlađih je prijedlog bez alternacije. Instrumental sredstva javlja se s prijedlogom: *pă si se mōgao š jîm od nùždē i pokrît*.

Partikulu *-zi* zabilježili smo samo u dativu sg. ženskoga roda *nôjzi*, čime je njeguški govor takođe u saglasaju sa srednjokatunskim govorima (Pešikan 1965: 153). Kod mlađih se partikula ne javlja.

U načelu ni uz zamjenice trećega lica akcenat ne prelazi na proklitiku, s izuzetkom prijedloga *okô*: *ôna okô jîē, koī^šu bîli okô jîega, dvî^še-trî rūpice okô jîega*. U instrumentalu zamjenice muškoga roda akcenat ne prelazi na proklitiku: *trčîš za jîm, mî svè za jîm, ne ìdu za jîm*. Nema potvrde upotrebe prijedloga *s* sa umetnutim vokalom u spontanoj upotrebi uz zamjenice trećega lica: *pă š jîm u yrèlû vōdu, mène^je çâs bîlo šežèt š jîm, te se š jîm razgovârâ, počînûla š jîm, š jîm pōp'ô; jă se š jôm svè krîtikujēm, posvâžala se s jôm*. To zapravo vrijedi za sve lične zamjenice osim za instrumental 1. lica sg. i povratne zamjenice za svako lice.

Zamjenica muškoga roda za treće lice u nominativu jednine ima kratak i dug akcenat: *ôn* i *ôn*: *tô sâmo ôn znâ, ôn je çûvâ, ôn je çâše skîni, ôn je za Cîrnû Gōru b'ô, ôn je starî od mène; zadržâo je ôn svè, ôn je b'ô pomōrac, ôn je starî od mène*. U Upitniku za OLA Vujović navodi samo kratak akcenat. U savremenijim istraživanjima situacija nije tako čista, premda se čini da stari (kratki) lik i dalje drži primat, čak i među mlađim govornicima. Indikativan bi za današnjicu bio primjer koji smo zabilježili kod sagovornice s Mirca: *Dok je gōj žîv ôn b'ô, jă i ôn smo*

¹⁷¹ Enklitika *ju* nije nepoznata u crnogorskim govorima: to je jedini oblik npr. u Vasojevićima (ševeroistok Crne Gore) (Stijović 2007: 145, Stevanović 1933–1934: 73) i gotovo jedini u upotrebi u Mrkovićima kod Bara (Vujović 1969: 239), a zabilježena je i rijetka upotreba u Paštrovićima (Jovanović 2005: 357), koji, kao i njeguški govor, pripadaju jugoistočnim crnogorskim govorima (Čirgić 2017).

izlāzīli.¹⁷² Iz navedenoga iskaza vidi se u kojoj su mjeri kratki i dugi akcenat ravnopravni u upotrebi, tj. da tempo govora u datome iskazu nije imao uticaja na izgovor duge ili kratke forme ove zamjenice.

Slične su tendencije prisutne i u množini:

	1. lice	2. lice	3. lice		
			m. r.	s. r.	ž. r.
N.	mī	vī	öni	öna	öne
G.	nās, ne	vās, ve	ñih, ih / ig / iy / i		
D.	nāma, ni	vāma, vi	ñima, i(m)		
A.	nās, ne	vās, ve	ñih, ih / ig / iy / i ¹⁷³		
V.	/	vī	/		
I.	nāma	vāma	ñima		
L.	nāma	vāma	ñima		

U množini se tri roda zamjenice za treće lice oblikom razlikuju samo u nominativu.

U GDA sva lica imaju enklitičke oblike, pri čemu su enklitički oblici zamjenica prvog i drugog lica arhaični (D *ni, vi*, GA *ne, ve* – nije zabilježen praslovenski akuzativ plurala *ni, vi*, koji se čuva na čitavoj Luštici, u Tivtu, na Vrmcu, upor. Tomanović 1950: 4–5): *prāvō ni je prēzime, famēla ni je dōle, ali ni je öndā; tākō yi e tō, na Žāñēv Dō vi je, štō yi je*. Rijetko se čuje enklitičko *nam*: *idē nam grūpa vojñika, vāzdān nam je jučē izvodīo, mögu yam kāzāt*, upor. *slāva ni je nāma*.

Upotreba besprijedložnoga instrumentala socijativa nije ovjerena. U ovome padežu prijedlog *s* nikad se ne upotrebljava s umetnutim vokalom, ali često dolazi do njegova jednačenja po mjestu tvorbe ispred početnoga *ñ*- u zamjenicama trećega lica: *s ñima // š ñima: Jā sam s ñima na Lōvćen lētovala, tākō jā sa^m š ñima dōbro prōšla*. Takođe, prijedlog se upotrebljava i pri iskazivanju sredstva: *Svē smo š ñima šegāli*.

Zamjenica za prvo lice množine ima dugi akcenat nominativa, dok su svi ostali padeži pod kratkim akcentom. U zamjenici za drugo lice množine dugi su nominativ i vokativ (koji za prvo lice nije ovjeren).

Svih pet kosih padeža imaju stari, kratak naglasak : g., a. – *bilo je nās jeno pē-šēstoro, pri ed nās, kod nās, od nās, za nās, u nās; jēsam li jā nēže vās glēdao, naīcu načās pokrāj yās*,

¹⁷² Na dužinu akcenta nije uticala enklitika: *A òn svākī dān...* kod iste informatorke.

¹⁷³ O konsonantu *h* videti tačku 3.1.1.1.

nèka ùzmē kod yàs, nēmām jâ kèse za yàs; d.i.l. – nàma sē činèlo, nàma^je dòle famèla, nàma su lùdi trgovàli, òn^je òdèn nàma nèšto rabòtao, stàde se otpūcāt pred nàma, n^le bìlo meðu nàma nìkad zàvadē, dōže prema nàma, kôga smo s nàma dovèli, Dùka^jce vàma tō, èvo vàma stolica, kà vàma – bôg vî^jçete nàma, sà^jcu jâ s yàma, blàgo mène s yàma. Duljenje oblika g. i a. pod uticajem standardnoga varijeteta nije zabilježeno ni u jednome primjeru, na što vjerovatno utiče kratkoća enklitičkih oblika ovih zamjenica u standardu.

Akcentat ne prelazi na proklitiku. Zabilježen je samo jedan primjer mlađega prelaska: *izmèžu^j jih* i konstrukcija *pò za^jima* u govoru iseljenika s Majstora, u kojoj *po* ima kvantitativno značenje: *ìdē pò za^jima i sm^lē se.*

Lične zamjenice i prisvojna zamjenica za svako lice u množini se mijenjaju po a. p. A.

Kod vladike Danila (Mladenović 1973: 138–141) nalazimo slično stanje, s razlikom (osim u navedenoj konstrukciji prijedloga i zamjениčke enklitike: *na me*) u tome što množinski oblici dativa i instrumentala 1. i 2. lica glase *nami* i *vami* uz rjeđe *nama* i *vama*, a primjeri lokativa nijesu zabilježeni. U dativu se često srijeće i oblik *nam*, čak i kad nije naglašen. Praslovenski akuzativ *ni, vi* ne javlja se kod vladike Danila. Tomanović (1950: 4–6) navodi primjere takvoga akuzativa u govoru vladike Visariona Borilovića iz Bajica krajem 17. st.

Ovome posve odgovara i sistem ličnih zamjenica u jeziku guvernadura Radonjića (Krivokapić 2009: 195 – 199) i Petra I (Ostojić 1976: 143–146). Kod Petra I se u lokativu 3. l. sg. muškoga roda javlja oblik *y нѣмъ*, samo uz taj prijedlog, a sriječemo ga i uz prijedlog *na* i *za* i kod Njegoša (Marojević 2005: 535–543) i kod Nikole I (Nenezić 2010: 163). Taj lokativni oblik nije ovjeren u današnjem njeguškom govoru.

Kod Petra II (Stevanović 1990: 210) i Nikole I (Nenezić 2010: 158–159) primjetan je otklon od dijalekatskih oblika dativa i lokativa jednine zamjenica za 1. i 2. lice i povratne zamjenice za svako lice, pa se uz *mene, tebe, sebe* javljaju *meni, tebi, sebi*. Kod obojice je javljaju stari enklitički oblici akuzativa i dativa množine: *ni, vi, ne, ve* uz češće *nas, vas, nama, vama* (Stevanović 1990: 210–211; Nenezić 2010: 161–163).

4.3.2. Prisvojne zamjenice

Prisvojnim zamjenicama kazuje se pripadnost nekoga entiteta određenome licu u govornoj situaciji. Prisvojne zamjenice imaju lica, a u svakome licu imaju rod koji odgovara rodu imenice uz koju stoje.

Prisvojna zamjenica za prvo i drugo lice i povratno-prisvojna zamjenica *svôj* imaju ovakvu paradigmu.

jdnina	množina						
	m. r.	s. r.	ž. r.				
N.	môj	mòe	mòja	n.	mòì	mòja	mòe
G.	moêga/môga/mò'êga		moê	g.	mo'êh/mòih		
D.	moêm(u)/môme/mòêm(u)		mojôj	d.i.l.	mo'iem(a)/mòim(a)		
A.	N./G.	mòe	mòju	a.	mòe	mòja	mòe
V.	môj	mòe	mòja				
I.	mo'iem/s moim		mojôm				
L.	moêm(u)/môme/mòêm(u)		mojôj				

L. Vujović u Upitniku za OLA (1967: 182) uz paradigmu ove zamjenice stavlja zabilješku: „stari, nepismeni: *mo'ijema*, mlađi, pismeni *mòima*“. Oblik *mo'ijema* i danas se može čuti, premda rijetko i samo kod starijih.

Prisvojna zamjenica za drugo lice ima istu promjenu kao zamjenica za prvo lice, osim što nema vokativa.

Ovako se mijenja i **prisvojna zamjenica za svako lice** *svôj*, koja takođe nema vokativni oblik. U instrumentalu sg. glasi *sa svo'v'ēm* i *sa svo'im*, ali je zabilježen socijativ i bez prijedloga: *Pā svojôm ženôm i žecôm l'v'epo s ânželom*.

Nesažeti oblici G., D., L. jednine za prvo i drugo lice jednine i prisvojno-povratne zamjenice češći su i danas i kod mlađe populacije: *tí'céš òpēt po tvoêmu*, *u to gúmno mòēga bràstva*, *po moêmu*, *iz moēga sēla*, *unùka mòēga*, *bràta star'v'ēga m'ēga*, *Râda moēga*; *i svoēga rēčnīka*, *po svoêmu*.

Kod srednje populacije pokretni vokal nije stabilan kao kod starije: *tí'céš òpēt po tvoêmu*, *jâ ti prîčâm i svoég iskùstva*. Kod iste informatorke zabilježili smo i *iz jskùstva nâšēga*, što može ukazivati na značaj sintaksičke ravni za pojavu naveska.

Oblici genitiva i dativa/lokativa češći su s akcentom na nastavku, ali se (rijetko) javljaju i s akcentom na osnovi. Duži oblici promjene znatno su češći nego kratki: *jā nřesam řalı' o nřkat prema moř'em rođitelıma; nředno slövo i řvoęga řęčnika nřesam izbäčio; o řvöme žıvötu; přie mōga bräta.*

Ove se zamjenice u množini mijenjaju po pridjevsko-zamjeničkoj deklinaciji.

jednina	množina						
	m. r.	s. r.	ž. r.				
N.	năș	nășe	nășa	n.	năși	nășa	nășe
G.		nășęga	nășę	g.	nășř'eh/nășř'h		
D.		nășęmu	nășöj	d.i.l.	nășř'em/nășř'im		
A.	N./G.	nășe	nășu	a.	nășe	nășa	nășe
V.	năș	nășe	nășa	v.	năși	nășa	nășe
I.		nășř'em/s nășř'im			nășöm		
L.		nășęmu	nășöj				

Ovakva je i paradigma zamjenice za drugo lice množine: *văș, văša, văše, văři, văře, văša*, osim što zamjenica za 2. lice u slobodnoj upotrebi nema oblika vokativa. Kod svih je pokretni vokal stabilan u genitivu i dativu jednine muškoga i srednjega roda (*kod řśa nășęga, po nășęmu*), a češći su nesažeti oblici: *za jednř'em řęvālevićem, nășř'em řęgüşom, o řřjeh nășř'h, nřesi mōgao od nășř'eh, da nře břlo nășř'eh řřjunā.*

Prisvojne zamjenice za prvo i drugo lice množine imaju kratak akcent na osnovi, koji ne prelazi na proklitiku ni u jednome padežu.

Prisvojne zamjenice za treće lice imaju ovakvu paradigmu:

jednina	množina						
	m. r.	s. r.	ž. r.	m. r.	s. r.	ž. r.	
N.	ńegöv ¹⁷⁴	ńegövo	ńegöva	n.	ńegövi	ńegöve	ńegöva
G.		ńegöva / ńegövōga	ńegövę	g.	ńegövi'eh/ńegövř'h		
D.		ńegövu/ńegövōme	ńegövōj	d.i.l.	ńegövi'ema/ńegövř'ma		
A.	N./G.	ńegövo	ńegövu	a.	ńegöve	ńegöva	ńegöve
I.		ńegövi'em/s ńegövř'im			ńegövř'm		
L.		ńegövu/ńegövōme	ńegövōj				

¹⁷⁴ Samo jednom je zabilježeno *ńegöv*, s predsonantskim duljenjem.

Oblike neodređenoga vida (imeničke promjene) ima samo u genitivu, dativu i lokativu jednine (kad stoji uz imenicu muškoga i srednjega roda): *nʻe ovâ vîkēndica ovògā Jôva, nō hégòva ròžāka; Mihaïla, hégòva òca; kâť sam čùla onògā hégòva Nikòlīca...* Češće se javljaju oblici određenoga vida. Kod mlađe populacije nije zabilježena upotreba neodređenoga vida.

Prisvojna zamjenica za treće lice muškoga i srednjega roda čuva staro mjesto akcenta – na prisvojnome sufiksu. Pozicija akcenta stabilna je kroz čitavu paradigmu.

	m. r.	s. r.	ž. r.
N.	ńên/ńêzīn	ńêno/ńêzīno	ńêna/ńêzina
G.	ńênōga/ńêzinōga		ńênē/ńêzinē
D.	ńênōme/ńêzinōme		ńênōj
A.	N./G.	ńêno/ńêzino	ńênu/ńêzinu
I.	ńêniʻem/ńêziniʻem/ ńêniīm/ńêziniīm		ńênōm
L.	ńênōme/ńêzinōme		ńênōj

Množina

n.	ńêni/ńêzini	ńêna/ńêzina	ńêne/ńêzine
g.	ńêniʻeh/ńêziniʻeh		
d.i.l.	ńêniʻema/ńêziniʻema		
a.	ńêne/ńêzine	ńêna/ńêzina	ńêne/ńêzine

Kod ove zamjenice zadržaćemo se nešto duže jer ima više mogućih oblika, a i slika u literaturi pokazuje različito stanje. U nominativu su zabilježeni ovi oblici prisvojne zamjenice ženskoga roda: *ńêzīn, ńên* i *ńôjzīn* (posljednji je potvrđen samo u Čirgićevom korpusu kod jedne govornice, rođene u Vrbi, udate u Raićevićima, ni na upit nijesmo uspjeli ovjeriti ovaj oblik ni kod starijih). Pešikan (1965: 150) kaže da oblikā *njen* i *njojzin* nema u Cucama, „ali se pored *njezin* ponekad može čuti i *nje* (najčešće u ustaljenim izrazima: *znāli je jādi u njê mlādōs* i sl.)“ (stari način izricanja pripadnosti genitivom lične zamjenice ovjeren je u tekstovima pripadnika njeguške dinastije Petrović i gubernadura Radonjića, videti niže), te da ni u drugim oblastima koje je istraživao nije primijetio drukčije stanje. U Lješanskoj nahiji (Pešikan 1965: 150) i Crmnici (Miletić 1940: 426) javljaju sve tri za Njeguše navedene forme. Od istočnocrnogorskih govora (Stevanović 1933–34: 74) zetskopodgorička i kučkobratoñožićka grana imaju sva tri oblika (Čirgić 2007: 111 ističe da je kod podgoričkih muslimana „uvijek *ńôjzīn*, rijetko *ńjêni*, a nikad *ńêzīn*“),

Piperi i Vasojevići nemaju *njoz̄in*. U Paštrovićima (Jovanović 2005: 365) se javljaju takođe sva tri oblika, najčešći je *njôžz̄in/njôz̄in*, nešto rjeđi *njêzin*, dok se *njen* javlja samo po izuzetku.

L. Vujović u Upitniku za OLA za njeguški punkt navodi oblike *hên* i *hêzin* za nominativ te *hêzina* i *hênōga*, ali ističe (vjerovatno kao uobičajene) *hêzin* i *hênōga*, a ni mi, kao ni Vujović, na terenu nijesmo zabilježili arhaični oblik genitiva lične zamjenice u funkciji prisvojne zamjenice.

Mladenović (1973: 143) genitiv lične zamjenice za 3. lice množine pronalazi u funkciji prisvojne zamjenice u jeziku vladike Danila Petrovića. I Stevanović (1951–52: 23) kod Njegoša bilježi „upotrebu oblika gen. lične zamenice 3 l. jedn. ženskog i 3 l. množine bilo koga roda mesto odgovarajućih prisvojnih zamenica“: *nje viteštva, njih junaštva...* Tekstovi Petra I „umjesto te zamjenice redovno imaju genitiv lične zamjenice trećega lica ženskoga roda“ (Ostojić 1976: 146), npr. *nje neposluh, nje materinstvo*. Krivokapić (2009: 202) navodi primjere upotrebe lične zamjenice trećeg lica množine u prisvojnoj funkciji u pismima serdara i guvernadura Radonjića: *ne mari za nih mir, ot nih sile*¹⁷⁵, naravno uz prisvojne zamjenice. Nenezić (2010: 170) kaže da se u tekstovima Nikole Petrovića ne javlja jedino forma *njoz̄in*, a redovne su *njen* i *njezin* te upotreba genitiva i dativa lične zamjenice za 3. l. sg. i pl. za označavanje pripadnosti trećem licu. Ova stara crta očito se izgubila iz njeguškoga govora tokom zadnjega stoljeća.

Ova se zamjenica u svim oblicima mijenja po pridjevskoj promjeni s nastavcima kao u zamjenica 3. lica za muški i srednji rod. Javlja se češće s partikulom *-zi-* nego bez nje, ali ima više oblika nego zamjenice za muški i srednji rod.

Prisvojna zamjenica za treće lice ženskoga roda ima dugi akcenat na osnovi u čitavoj paradigmi. Akcenat s ovih zamjenica nikad ne prelazi na proklitiku.

Prisvojne zamjenice za sva tri roda u trećem licu množine glase: *ñihov, ñihova, ñihovo, ñihovi, ñihove, ñihova*. Mijenjaju se, kao i zamjenice u jednini, po pridjevskoj paradigmi uz mogućnost upotrebe imeničkih nastavaka u genitivu, dativu i lokativu jednine:

	jednina			množina		
	m. r.	s. r.	ž. r.	m. r.	s. r.	ž. r.
N.	ñihov	ñihovo	ñihova	n. ñihovi	ñihova	ñihove
G.		ñihovōga/ñihova	ñihovē	g.	ñihovi ^h eh/ñihov ^h ih	
D.		ñihovōme/ñihovu	ñihovōj	d.i.l.	ñihovi ^h ema/ñihov ^h īma	

¹⁷⁵ transkribovano

A.	N./G.	ñihovo	ñihovu	a.	ñihove	ñihova	ñihove
I.		ñihov ¹ em/ñihov ¹ im	ñihov ¹ om				
L.		ñihov ¹ ome/ñihovu	ñihov ¹ oj				

Někñ ñihov stârñ guvernadûr, žé bñ'o cêntar ñigov, mñsmo kã žèca ñihova, tó nñ'e ñihovo, onô e ñihovo, da e ñihovo bílo do yñ Kolovîra, nñ'e se od zôra ñihova nêkad žñvjèt mðglo, ôñ je ñihovu stòku òpêt izagonñ'o, stòku ñigovu izagonñili, çñjãli ste za ñigovu búnu, s ñihov¹om pñškôm, nêkñ ñihovi blñžññ, ñigovi stârñ, ñmãm slñke vèlikè ñihove, imãli neke rádñike ñigove.

U Upitniku za OLA kao njeguški oblici ističu se: *ñigov* (N), *ñigova* (G). Međutim, danas se oblik sa /g/ rijetko čuje, kod mlađih nije ovjeren (v. tačku 3.1.1.1.). Akcenat je uvijek kratak i na prvome slogu.

S prisvojnih zamjenica akcenat nikad ne prelazi na proklitiku, bilo da je ona prijedlog, veznik ili rječca.

Prisvojne zamjenice u množini imaju promjenu po a. p. A.

4.3.3. Pokazne zamjenice

Pokazne zamjenice su deiktička kategorija kojom se upućuje na lica, predmete, svojstva i pojave (*taj, ta, to; ovaj, ova, ovo; onaj, ona, ono*)¹⁷⁶ te na pojave, svojstva ili osobine (*ovakav, ovakva, ovakvo; takav, takva, takvo; onakav, onakva, onakvo; ovoliki, ovolika, ovoliko; toliki, tolika, toliko; onoliki, onolika, onoliko*). Obično se njihovo značenje opisuje prema licu.

4.3.3.1. Zamjenice *ovñ, tã, onñ*

Zamjenice tipa *ovaj, taj, onaj* u nominativu uglavnom imaju oblike *ovñ, tã, onñ* u muškome rodu, što je tipično za sve crnogorske govore (Čirgić 2017: 118, 124). Rijetko se kod starijih čuje reducirano finalno *j* (*ovãj* i *onãj*), kod mlađih je to nešto češće pod uticajem školstva i medija. Samo je jednom zabilježen oblik *tñ*, nastao izvjesno analogijom prema drugim pokaznim zamjenicama: *tô su tñ dvã slñčãja*. Mijenjaju se ovako:

¹⁷⁶ Nekadašnje pokazne zamjenice *tñ, ovñ* i *onñ* aglutinacijom s nekadašnjom odnosnom zamjenicom *jñ* dale su današnje zamjenice *taj, ovaj* i *onaj* (Matasović 2008: 228–232).

jednina				množina		
	m. r.	s. r.	ž. r.	m. r.	ž. r.	s. r.
N.	tâ	tô	tâ	n.	tî/tîzi	tâ
G.		tògā	tê	g.	tî ^h eh/tîh	
D.		tòmē	tôj	d.i.l.	tî ^h ema/tîh	
A.	N./G.	tô	tû	a.	tê	tâ
I.		tî ^h em/tîm	tôm			
L.		tòmē	tôj			

U nominativu množine muškoga roda može se javiti partikula *-zi*, koja se ne upotrebljava u drugim padežima: *i tô e pròšlo, tîzi, tî gêni tô vuçû; odâmno ne zdîžēmo na Jršān ni ovîzi žè sam s' údāla ni ovîzi mòi; ovî Mîrçāni tāmō; tî lûdi su odîli veçinōm... o tē pêt*¹⁷⁷. U govoru mlađih partikule u množini nema, a nominativ jednine muškoga roda često glasi *ovâj, tâj, onâj*.

Sažeti oblici znatno su rjeđi od dugih: *òn tî^he ovî^hema po' Tròicu, ovîma nâšî^hema, rēkâ; òn je s tîm çrni^hem pošào, vèlikâ onâ kùca s onîma vòltòvima* (viđeti i primjere niže). Tako je i kod mlađe populacije.

Genitiv i akuzativ (uz imenice kojima se označava živo) te dativ/lokativ jednine zamjenice muškoga i srednjega roda uvijek imaju navezak, koji nosi dužinu. Elidiranje dočetnoga vokala nastavka nije ovjereno u njeaguškome govoru ni mlađe ni starije populacije: **tôg, *tôm* etc.

Na osnovi je kratki akcenat: *dòbro tògā sèçām, ùzmite o tōgā sîra, pràžedu ovògā Milāna, za ovògā te tî kâžēm, u onògā Čavòra; pā se tòmē mlî^heka dodādē, ùmrla ovòmē mlàžēmu žēna, a onòmē onô òstade; o tòmē da žîvî, zapòçnû prîçu od ovòmē, od onòmē*.

4.3.3.2. Zamjenice *ovākāv, tàkāv, onākāv*

Zamjenice *ovakav, takav, onakav* mijenjaju se po ovome obrascu:

jednina				množina		
	m. r.	s. r.	ž. r.	m. r.	s. r.	ž. r.
N.	ovākāv ¹⁷⁸	ovākvō	ovākvā	n.	ovākvî	ovākvā
G.		ovākvōga	ovākvē	g.	ovākvî ^h eh	
D.		ovākvōme	ovākvōj	d.i.l.	ovākvî ^h ema	

¹⁷⁷ O specifičnostima kongruencije u dijelu o sintaksi.

¹⁷⁸ Muški rod ima i određeni vid u N.: *ovākvî*.

A.	N./G.	oväkvō	oväkvū	a.	oväkvē	oväkvā	oväkvē
I.		oväkvīm	oväkvōm				
L.		oväkvōme	oväkvōj				

Muški rod određenoga vida čuje se i među starijom (*Štò ste se zapatàli u kùcu na oväkvī dān?*) i među srednjom populacijom (*znāš kakāv je, oväkvī*).

U genitivu i akuzativu jednine (kad zamjenica stoji uz imenicu koja označava živo) te u dativu i lokativu jednine ovih zamjenica u muškome i srednjem rodu nijesu potvrđeni oblici bez dočetnoga vokala u nastavku: *täkvōga ga nŕe mājka rōdīla, oväkvōga nŕe bīvālo u Nĕgūše*.

Zabilježeno je i rijetko pomicanje akcenta na nastavak, što, čini se, ima veze sa emotivnim kazivanjem: *Takvōga zlōga pūta, da se slōmīš*.

4.3.3.3. Zamjenice *ovoliki, toliki, onōlikī*

U zamjenicama *ovoliki, ovolika, ovoliko* dolazi do gubljenja intervokalnoga *v* i kontrakcije vokala, te su uobičajeni oblici *ōlikī, ōlikā, ōlikō*. Sonant *v* u toj poziciji nestabilan je i kod srednje generacije: *o^volikō, ōlikō, ovolikō*. Ovo bilježi Pešikan za srednjokatunske i lješanske govore (1965: 150), Tomanović (1970: 226) za govore Boke (na primjeru iz Lepetana), Miletić (1940: 425) za Crmnicu, Jovanović (2005: 367) za Paštroviće.

Međutim, kao posljedica analogije s tim oblikom u nješuškome se govoru javlja (povremeno) i dužina u pokaznoj zamjenici drugoga lica, pa ona u nominativu glasi *tolikī* i *tōlikī*, a to analoško duljenje nijesmo pronašli u literaturi van srednjokatunskih i lješanskih govora (Pešikan 1965: 150). Do duljenja ne dolazi u zamjenici *onōlikī*: *Onō žàola mājlo ōlikō, a sād nēmāš u cŕele Nĕgūše tolikō, ōni mu dādni cŕenu tōlikū i tōlikū, u ovolikī prōstōr pa nŕe bīlo nāko dvŕe kāmare*.

Zabilježen je i oblik *olīčkī, olīčkā, olīčkō* u deminutivnome značenju: *Nīko ništa nŕe pomōgao, olīkō, olīčkō*.

4.3.4. Upitne i odnosne zamjenice

U ove zamjenice spadaju *kō* i *štò, koī, čī, kakāv, kolīkī*.

U savremenome nješuškom govoru nije potvrđen oblik *šta*. Tvorenica *svāšto* povremeno se čuje u obliku *svāšta*, dok zamjenice *nīšta* i *išta* nemaju druge forme.

Dijele se na imeničke i pridjevske u zavisnosti od toga imaju li mociju ili ne.

Imeničke su *kō* (za živo) i *štò* (za neživo).

4.3.4.1. Zamjenice *kò* i *štò*

Mijenjaju se po obrascu:

N.	<i>kò</i>	<i>štò</i>
G.	<i>kôga</i>	<i>čëga/čësa</i>
D.	<i>kôme</i>	<i>čëmu</i>
A.	<i>kôga</i>	<i>štò</i>
I.	<i>kîm</i>	<i>čîm</i>
L.	<i>kôme</i>	<i>čëm/čëmu</i>

Upitna zamjenica za živo *kò* u svim zavisnim padežima ima pokretni vokal, osim u instrumentalu, koji uvijek glasi *s kîm*: *štò da se žàlîm, kôme; kôga ćeš pītât; nêmâm s kîm; po kôme mu dõžë*. Akcenat je u svim zavisnim padežima dug.

Zamjenica *štò*, rekosmo, nije potvrđena u nominativu u obliku *šta*. Stevanović (1990: 212) obrazlaže da je kod Njegoša uglavnom *što*, ali ako nije pod akcentom, onda ova upitna zamjenica glasi *šta*.

U genitivu nije poznat oblik upitne zamjenice za neživo *šta*, na čije postojanje u srednjokatunskim i lješanskim govorima kroz primjere: *ò-šta, dõ-šta, nî-o-šta, ì-o-šta* ukazuje Pešikan (1965: 153). Kod Njegoša nalazimo *oda šta* (Vušović 1930: 106). Genitiv zamjenice *štò* ima dva oblika: arhaični *čësa* i mlađi *čëga*: *š čësa ste se svàdîli,¹⁷⁹ nîesi se imào ot čësa bojât, žàolu nê bi nâmpalo čësa bi se ovâ mõja bàba dovižàla; o čëga da žîvî òn danàs, òndâ se nêmâmo oko čëga svàdît*. Jedini ostatak genitivnoga oblika *šta* javlja se u prilogu *râšta/râšta* (< radi čega): *imàla ga je râšta od njih; nêmâm tòmë râšta zborît*.

Tako je i u tekstovima Nikole I (Nenezić 2010: 165—166), Vušović (1930: 123) kaže da kod Njegoša „pored običnog genitivnog oblika *čega*, nalazimo i oblik *česa*“. Stevanović (1990: 212) ipak kaže da nije našao primjere genitiva *čega* kod Njegoša ni u Gorskom vijencu, ni u Luči mikrokozma, ni u Šćepanu Malom: „I nema u jeziku pesnikovu genitiva opštejezičke upotrebe, sem, možda, gdegod u Pismima njegovim.“ Krivokapić (2009: 201) u pismima serdara i gubernadura Radonjića bilježi svega jedan primjer upotrebe *česa* uz redovnu upotrebu *čega*, a iako je u pitanju isti period, kod vladike Danila ova je zamjenica u genitivu uvijek *šta* (Mladenović 1973: 142).

¹⁷⁹ Primjer iz Upitnika za OLA.

Instrumental se upotrebljava i bez prijedloga: *čim zm̃e hrânĩš*, a ni tad se ne javlja pokretni vokal. U instrumentalu se prijedlog *s* prilagođava mjestom tvorbe palatalu s početka zamjenice: *š.čim*. U ovoj poziciji upotrebljava se i prijedlog *su*, u kom slučaju zamjenica ima oblik akuzativa, a akcenat prelazi na prijedlog – *sù što: a nàs bõgami ñesu imàli sù što pītāt; danàs se nēmām sù što kurāžīt* (v. Napomene o sintaksi).

U lokativu se koristi i oblik s pokretnim vokalom i oblik bez njega: *po čëmu znâmo, po čëmu tã ìmena*, ali i *po čëm su prõzvãti* (no to može biti i posljedica distantne disimilacije vokala).

U odnosnoj upotrebi ove zamjenice su rijetko pod akcentom, a u upitnoj često, jer su i u rečeničnome fokusu. Ponekad dođe i do sažimanja pa se zamjenice izgovaraju dugo: *Štõ-võ zãboga, Štõ-võ kõmandĩru*.

U pridjevske upitne i odnosne zamjenice spadaju *koĩ, čĩ, kãkav, kolĩk(ĩ)*. Zamjenicom *koĩ* nastoji se utvrditi identitet entiteta, zamjenicom *čĩ* pripadnost, zamjenicom *kãkav* njegova vrsta, a zamjenicom *kolĩk(ĩ)* njegova količina.

4.3.4.2. Zamjenica *koĩ, kojã, koẽ*

Zamjenica *koĩ, kojã, koẽ* ima pridjevsku paradigmu:

	jdnina				množina		
	m. r.	s. r.	ž. r.		m. r.	s. r.	ž. r.
N.	koĩ	koẽ	kojã	n.	koĩ	kojã	koẽ
G.		koẽga ¹⁸⁰	koẽ	g.		koĩh	
D.		koẽmu	kojõj	d.i.l.		koĩema/kõima	
A.	N./G.	koẽ	kojũ	a.	koẽ	kojã	koẽ
I.		koĩem	kojõm				
L.		koẽmu	kojõj				

Koĩem ste vĩ rëcimo pũtom dõšli, porõdice koẽ ñesu imãle kũcu õdën, za yr̃eme koegã ot Petrõvĩcã, nēmã kũcẽ kojã kõla nēmã, kõ znã u kojã dõba, da nēmaũ onẽ žëne kojũ pãru.

¹⁸⁰ U transkriptu razgovora objavljenome u časopisu *Lingua Montenegrina* nailazimo na akcenat za vrijeme *kojẽgã ot Petrõvĩcã, ne znãm kojẽgã dãola*, no ovdje je vjerovatnije u pitanju neakcentovana zamjenica bez dužine.

4.3.4.3. Zamjenica *čī, čijâ, čjê*

U muškome rodu zamjenice *čiji* i u jednini i u množini intervokalno *j* se gubi te se dva *i* sažimaju u jedno: *čī*. Isti proces uzrokovao je i sažimanje u g., d., i., l.

	jednina			množina			
	m. r.	s. r.	ž. r.	m. r.	s. r.	ž. r.	
N.	čī	čjê	čijâ	n.	čī	čijâ	čjê
G.		čjêga	čjê	g.	čih		
D.		čjêm(u)	čijôj	d.i.l.	čim		
A.		čī/čjêga	čijû	a.	čjê	čijâ	čjê
I.		čim	čijôm				
L.		čjêm(u)	čijôj				

U genitivu jednine muškoga i srednjega roda (i akuzativu sg. muškoga roda ako se odnosi na živo) nijesu potvrđeni oblici bez dočetnoga vokala nastavka. U dativu i lokativu pokretni vokal se javlja fakultativno. U instrumentalu prijedlog *s* nikad se ne javlja s umetnutim *a*, usljed čega se prilagođava po mjestu tvorbe početnome palatalu zamjenice *š čim, š čijôm*.

Akcentat je uvijek na nastavku.

4.3.4.4. Zamjenica *kăkav, kăkva, kăkvo*

Zamjenica *kăkav* u njeđuškome govoru ima određeni vid i u nominativu muškoga roda: *a kăkvī Bëogrād*. Osim u nominativu jednine i množine i akuzativa množine (i jednine u zamjenici muškoga roda kad se odnosi na neživo), ova je zamjenica izgubila imeničku paradigmu i mijenja se samo po pridjevsko-zamjeničkoj deklinaciji određenoga vida.

	jednina			množina			
	m. r.	s. r.	ž. r.	m. r.	s. r.	ž. r.	
N.	kăkav ¹⁸¹	kăkvo	kăkva	n.	kăkvi	kăkve	kăkva
G.		kăkvōga	kăkvē	g.	kăkvi ¹ eh		
D.		kăkvōme	kăkvōj	d.i.l.	kăkvi ¹ ema		
A.	N./G.	kăkvo	kăkvu	a.	kăkve	kăkva	kăkve
I.		kăkvi ¹ em	kăkvōm				

¹⁸¹ Sve zamjenice imaju i određeni oblik u N., n. i a., a muški i srednji rod i u A. (ukoliko m. r. stoji uz imenicu kojom se označava nešto neživo).

L. kăkvōme kăkvōj

Zabilježena je i promjena položaja akcenta u enklizi: *kakvâ sam, znâš kakvâ'je, kakvâ jo'e pēnzija*. Akcenat na nastavku u enklizi bilježi i L. Vujović u Upitniku za OLA (218): *kakvâ-e gùba*. Tako je i u govoru mlađe populacije: *znâš¹⁸² kakäv je*. Pomjeranje akcenta u enklizi opisuje i Pešikan (1965: 152) u Cucama i Zagarču. Zabilježen je i akcenat na nastavku: *pā stāni za kăkv'jem křšem*.

4.3.4.5. Zamjenica *kolikī, kolika, koliko*

Zamjenica ove grupe ženskoga i srednjega roda imaju oblike i određenoga i neodređenoga vida, zamjenica muškoga roda ima samo određeni vid. Odnosi se na količinu ili veličinu. U paradigmi akcenat je postojan na drugome slogu.

	jednina			množina			
	m. r.	s. r.	ž. r.	m. r.	s. r.	ž. r.	
N.	kolikī ¹⁸³	kolikō	kolikā	n.	kolikī	kolikā	kolikē
G.		kolikōga	kolikē	g.		koliki'eh	
D.		kolikōme	kolikōj	d.i.l.		koliki'ema	
A.	N./G.	kolikō	kolikū	a.	kolikē	kolikā	kolikē
I.		koliki'jem	kolikōm				
L.		kolikōme	kolikōj				

U I. i g., d., i., l. ne dolazi do sažimanja (nijesmo zabilježili upotrebu u slobodnome govoru mlađe populacije).

Pešikan (1965: 152) kaže da se u srednjokatunskim i lješanskim govorima čuje i *količak*, „u običnom i deminutivnom značenju“. To je potvrđeno i u nješkome govoru: *količak mu'je ovī kalaüz*, i u varijanti *kōčak* (takođe bez deminutivnoga značenja): *zavīsī kōčak je sīr*. I u ovome obliku, kao i kod zamjenice *kolik*, neodređeni vid nalazimo samo u nominativu jednine i množine svih rodova (i u akuzativu jednine muškoga roda ako se odnosi na neživo). U svim ostalim oblicima ove zamjenice imaju samo oblike određenoga vida.

¹⁸² Kratkoća izgovora uzrokovana tempom govora.

¹⁸³ Sve zamjenice imaju i određeni i neodređeni lik u nominativu i akuzativu jednine i množine, osim muškoga roda, koji nema neodređeni vid.

Kod ove zamjenice povremeno dolazi do redukcije vokala *i*: *a kòlko ñih ìmā, a òdèn èvo vùdš kòlko je kùcāh, bār kòlko jā pāntīm.*

4.3.5. Neodređene zamjenice

Neodređene zamjenice su složenice zamjenica *ko, što, koji, čiji, kakav, koliki* i prefiksa *ne-, ni-, i-, vas-/sva-/sve-, pone-* ili te zamjenice s rječcama *god, bilo.*

Dijele se na imeničke i pridjevske.

4.3.5.1. Neodređene imeničke zamjenice

Zamjenice *něko* i *něšto* označavaju jednostavno neodređenost, bez bitnijih kontekstualnih ograničenja (Marković 2012: 332). Imaju paradigmu upitnih zamjenica (pridjevsko-zamjениčku promjenu određenoga vida), pri čemu je akcentat uvijek kratak i na prefiksu. Na mjestu akcenta osnovne zamjenice u paradigmi zamjenice *kò* i u instrumentalu zamjenice *štò* ostaje nenaglašena dužina.

N.	něko	něšto
G.	někōga	něčega/něčesa
D.	někōme	něčemu
A.	někōga	něšto
I.	někīm	něčīm
L.	někōme	něčemu

Ostale prefigurane zamjenice koje pripadaju neodređenim imeničkim zamjenicama imaju iste akcenatske i paradigmatičke karakteristike: uvijek kratak akcentat na prefiksu i pridjevsko-zamjениčku promjenu određenoga vida bez oblika množine: *Ōna je svākōga na Līpu znāla, jā ne znām ñikōg; žè ñěkōga poznāeš; ne po'ŗcālo se ñikōme; jā ñikad ñi s kīm ñ'esam grkū r'ēč imāla; ne brēcām se jā ñikome, tō e ñi za što; èvo ne pītā ñiko ñikōga; òndār ga s ñěčīm ufātīš; sa svākīm vòlīm l'ēpo; svāko kò se mògā dīzāt; sà' se krīvā svākōme; svāk je tākō rād'īo; bez ñěkē dokumentācijē, bez ñěčesa.*

Zamjenicama *ñiko* i *ñišta* označava se potpuna negacija, *iko* i *išta* označavaju makar jednu jedinku unutar skupa, *svāk/svāko* i *svāšto/svāšta* označavaju sve jedinice unutar nekoga skupa (Marković 2012: 332).

U paradigmi zamjenica *nīko* i *īko* prijedlozi se umeću između osnovne zamjenice i prefiksa: G. *nī za kōga, ī za kōga*, A. *nī za što, ī za što, nī su što, I. nī s kīm, ī s kīm, nī š čīm, ī š čīm*, L. *nī o kōme, ī o kōme, nī po čemu, ī o čemu* te akcenat ostaje na prefiksu. Kod ostalih zamjenica akcenat zadržava svoje mjesto. Zabilježen je (po izuzetku) primjer akuzativa *zà nešto*.

U njeguškome govoru javlja se i složena zamjenica *pòneko* i *pònešto*, koja se u Pešikana (1965) ne pominje. Zamjenica je neodređena imenička i označava „jedinku unutar skupa“ (Marković 2012: 332): *pòneko od Nēgūsāh je bī'o, na Mīrāc jōšt īmā pòneko; čītao sam pònešto, naučī'o bjēh pònešto da pričām, da pònešto mālo i zarādīš, ūzmi pònešto, tāmo se vārī sūpa i pònešto – kòlko se mōglo*. Mijenja se kao i prethodno navedene, ali je akcenat stalan na prefiksu.

4.3.5.2. Neodređene pridjevske zamjenice

Pešikan (1965: 151) kaže da se „oblik *īkojī* čuje dosta retko (zamenjuje ga *ijèdan/ījedan* ili *īkakav*)“, tako je i s oblikom *nīkojī*, koji „retko se upotrebljava. Zamenjuje ga *nijèdan/nījedan, nīkakav (nīkavī Dbjeq, nīkakav/nīkavī Lj pq), nīčesov* (uglavnom van Cu).“ Na Njegušima nije potvrđena upotreba zamjenica *nīkojī* i *īkojī*, u bilo kojem rodu. Te zamjenice ne pominju ni istraživači jezika Petrovića i Radonjića (Mladenović (1973: 142–145), Ostojić (1976: 148–150), Krivokapić (2009: 207–209), Nenezic (2010: 173–175)).

Padežni oblici zamjenice *nēkī/nēkoī* i *svākī/svākoī* uvijek su nesažeti u muškome i srednjemu rodu, dok u ženskome dolazi do sažimanja u D/L:

jednina

	m. r.	s. r.	ž. r.	m. r.	s. r.	ž. r.
N.	nēkī/nēkoī	nēkō	nēkā	nēčī	nēčijē	nēčījā
G.	nēkoēga		nēkē	nēčega/nēčesa		nēčījē
D.	nēkoēmu		nēkōj	nēčījēm		nēčījōj
A.	N./G.	nēkō	nēkū	N./G.	nēčijē	nēčījū
I.	nēkoīm		nēkōm	nēčīm		nēčījōm
L.	nēkoēmu		nēkōj	nēčījēm		nēčījōj

množina

n.	nēkī/nēkoī	nēkā	nēkē	nēčī	nēčijā	nēčījē
g.		nēkījēh			nēčīh	

d.i.l.		nëki ¹ ema		nëčīm		
a.	nëkē	nëkā	nëkē	nëčijē	nëčijā	nëčijē

Na mjestu dugoga akcenta osnovne zamjenice ostaje neakcentovana dužina. U nominativu množine ovih zamjenica može se naći partikula *-zi* (*nëkīzi*): *Svākā kùca ìmā kupatīlo, zà'edno su svākī dān, skòro svākō sèlo'je imālo svòj katūn da se svākē gòdinē šečū listovi, u svākī rāzrèd, tī mi svākū fātāš, pr'je smo držāli po trī-čètri krāve i kòne i žāola svāko'ēga; od svāko'ēga pūne kùce; svāko'ēmu je dā pònešto; tādèr jh je zāš'nao svākojū kòliko jh je bìlo; ali mī smo svākojā nā bāndu; tò'je nēkoī mřzìo; izazīvaū nēko'ēga žāola.*

I zamjenica *pònekī, pònekā, pònekō* mijenja se kao zamjenica *nëkī*, ali je akcentat uvijek na prefiksu: *svēga čēs tī vřžet ot pònekī'ē žēnā.*

Tvorenice zamjenice *čī* mijenjaju se na isti način kao osnovna zamjenica, a akcentat je uvijek na prefiksu, s neakcentovanim dužinom na kraju: *nīčī, nīčijā, nīčijē, nīčī, nīčijē, nīčijā; svāčī, svāčijā, svāčijē, svāčī, svāčijē, svāčijā.*

Kao i kod zamjenica *nīko* i *īko* u paradigmi zamjenice *nīčī, nīčijā, nīčijē* prijedlozi se bez izuzetka umeću između osnovne zamjenice i prefiksa: A. *nī za čī, nī za čijū, nī za čijē*; L. *nī o čijēm(u), nī o čijōj.*

Kako se dā zaključiti iz prethodno navedenoga, zamjenice kojima se označava kvalitet (ili nedostatak kvaliteta) česte su u njeguškom govoru, jer se njima zamjenjuje i postojanje opštih i odričnih zamjenica *īkoī* i *nīkoī*, ali se upotrebljavaju i umjesto zamjenice *neki, jedan*: *Nřesam nīkavī junāk, svè nekavī šanpjèl pūcā, nēkavī stārī čòek, da su tū nekavī mājstori bìli, kākò su se pròzvāli po ne^kakvōme Bòžu Bòžovići; te zòvi nēkavōga kađiju, otāc mi i nēkavī na Četīne; pūna'je ovā lōza nēkavijēh mrāvālāh; bāba nešto trīnī oko nēkavōga sira; bez nīkavī ùslōvā, bez nīkavijē ùslōvā; nře tō marifèt nīkavī; nēmajū rešpèkta nīkavōga.*

jednina

	m. r.	s. r.	ž. r.
N.	nëkav/nëkavī	nëkavo/nëkavō	nëkava/nëkavā
G.		nëkavōga	nëkavē
D.		nëkavōme	nëkavōj
A.	N./G.	nëkavo/nëkavō	nëkavu/nëkavū
I.		nëkavijēm	nëkavōm
L.		nëkavōme	nëkavōj

množina

n.	nëkakvi/nëkakvī	nëkakva/nëkakvā	nëkakve/nëkakvē
g.		nëkakvi'eh	
d.i.l.		nëkakvi'ema	
a.	nëkakve/nëkakvē	nëkakva/nëkakvā	nëkakve/nëkakvē

I ova zamjenica ima pridjevsko-zamjениčku promjenu određenoga vida, pri čemu se neodređeni vid javlja u nominativu i akuzativu jednine i množine. Konsonant *k* se ponekad između vokala slabije čuje, ali nije potvrđeno njegovo gubljenje niti oblik *nākav*, koji je poznat u Cucama (Pešikan 1965: 151).

U značenju neodređene zamjenice *nëkakav* javlja se i zamjenica *nëčesov: dözē mi prvī dān nëčesov bagabūnda*. Ova je zamjenica već rijetka, naročito kod mlađih.

Od neodređenih količinskih zamjenica u upotrebi je najčešće zamjenica *nekolik* u obliku duala: *nëkolika* (u muškome i srednjemu rodu) i *nëkolike* (ženski rod). O njezinu značenju vidjeti sintaksu. U ovim oblicima ponekad dolazi do redukcije *i*: *po nëkolka mjēseca, po nëkolka vojnika, nëkolka pūta*. Nije potvrđen primjer njihove upotrebe u drugim oblicima.

Javlja se i opšta količinska zamjenica: *vāskolik, svākolika* i *svēkoliko*. U nominativu odlike roda zadržavaju oba dijela složenice, tj. obje zamjenice, a od kosih padeža zabilježen je samo jedan primjer u akuzativu ženskoga roda: *Žavolisāše mi bāštu svūkoliku*. Nijesu potvrđeni oblici ove zamjenice u množini. Uz ove zamjenice u istome značenju javlja se i zamjenica *svākojākī: imā na ovū sūšu svākojākī'eh bëštī'āh, e se u jū nakōtī ckvřna svākojākā*.

U paradigmi neodređenih pridjevskih zamjenica akcenat ne prelazi na proklitiku.

Kod zamjenica s rječcama *bilo, god/god'/goj* akcenat je na rječci, a zamjenica može biti na nekome slogu obilježena dužinom: *žēca vōlē oklād u što bīlo, koī bīlo od jñh, kolko yi e gōž ò preši, ko gōž òće, koī gōž òću, ko gōj dözē*. I time se akcenat njegušškoga govora uklapa skladno u akcenatske karakteristike ostalih katunskih govora (Pešikan 1965: 37).

Zamjenica *vās, svā, svē* ima pridjevsko-zamjениčku paradigmu. U nominativu jednine muškoga roda javlja se stari oblik (*vās*), ali u svim ostalim oblicima prisutna je metateza.

jednina				množina			
	m. r.	s. r.	ž. r.	m. r.	s. r.	ž. r.	
N.	väs ¹⁸⁴	svè/svö	svè	n.	svì	svà	svè
G.		svèga	svè	g.	svì'eh		
D.		svèmu	svöj	d.i.l.	svì'ema		
A.	N./G.	svè/svö	svü	a.	svè	svà	svè
I.		svì'em	svöm				
L.		svèmu	svöj				

Zamjenica *väs*, *svà*, *svè* upotrebljava se i u značenju *čitav*, *cio*: *Jâ mîslîm i svì'eh Nègûšâh n'le bîlo ogôrçeni'eh bjelâšâ dvādèstoro*, ali se *svè* javlja i kao samostalna zamjenica: *bez svèga*.

Određeni vid zamjenice *väs* javlja se u izrazu *väsî v'jek*: *Güç'lo sam väsî v'jek pomàlo*. Pešikan (1965: 151) napominje da je taj oblik zabilježio samo u Cucama i Bjelicama, ne i u drugim krajevima Katunske i Lješanske nahije.

Sažeti oblici instrumentala jednine muškoga i srednjega roda te kosih padeža množine ne javljaju se u ovome govoru. Analoški oblik *svo* u srednjem rodu je rijedak: *svè sèlo na Ľubotîn*. Akcenat se ne prenosi na proklitiku ni u jednome padežu: *i svì'eh Nègûšâh*, *bez svèga*, *milijâ mu'je bîla o' svèga nâ svì'et*, *Zôrka se na svè navikla*, *svâšto će rèc i za pañòk i za svè*, *mòžemo mí sa svì'ema u okružène bit l'èpo*.

L. Vujović u Upitniku za OLA za genitiv množine ove zamjenice u Bäjicama¹⁸⁵ navodi *svìja*, a taj oblik potvrđuje i u svojem diplomskom istraživanju Jelena Matičić (2018: 23) za Bjelòše.¹⁸⁶ Premda se ponekad finalno *h* u ovoj zamjenici u nješuškome govoru ne čuje (*svìje*), oblik *svìja* na nješuškoj teritoriji nije zabilježen. To znači da se sekundarni poluglasnik javlja na području Bajica, ali se u Nješušima nije razvio (videti Rešetar 2010: 145, 246), pa se između Bjelòša i Majstora, tj. između govora Cetinja i Nješuša može povući izoglosa. Imenički nastavak zamjeničko-pridjevske promjene tipičan je i za Crmnicu (Miletić 1940: 425).

¹⁸⁴ rijetko *säv*, samo kod mlađih.

¹⁸⁵ Bajice su dio Cetinja, na obodu Cetinjskoga polja, graniče se s Nješušima.

¹⁸⁶ Bjelòši su cetinjsko selo koje se graniči s Bajicama. Majstori su nekad pripadali Bjelòšima, Bjelòši su ih dali u zalog („sve što se njih zove“) vladici Danilu Petroviću za 275 groša (*Crnogorske isprave XVI–XX vijeka*, 1964: 16–17). U ovome zapisu vidimo da je i u zapisima vladike Danila Petrovića genitiv množine lične zamjenice 3. lica u prisvojnome značenju. U predanju Majstora ostalo je da je Nješuše na Majstore naselio vladika Sava (nasljednik Danilov).

4.3.6. Prelazak akcenta na klitike

Pešikan (1965: 67) navodi da u srednjokatunskim govorima akcenat uz lične zamjenice prelazi na prijedloge „u instrumentalu: *prèda mnōm, zà tobōm, pòt sobōm*“, te „u genitivu, ali samo na predloge tipa *ispred, ispod* (ovde i u množini): *ispred mene, isprè-tebe, ispò(t) sebe, ispred vas, ispòd nas* i sl. Ovo je, verovatno, uticaj instrumentala, možda i akuzativa; prirodno je što zahvata baš predloge tipa *ispred* (usred srodnosti sa *pred* i dr.).“ Napominje da se, pored ličnih zamjenica, akcenat prenosi i sa zamjenice *štò*.

Čirgić (2012) prelazak akcenta zamjenica na proklitike u njeguškome govoru ne komentariše, a na osnovu deklinacije koju donosi (2012: 29–30) razvidno je preskakanje kod ličnih zamjenica u instr. 1. l. sg. (*sà mnōm*) i kod upitne/odnosne zamjenice *štò* u akuzativu (*sù što, ù što i nà što*).

Pešikan (1965: 67) ukazuje i na prenošenje akcenta s enklitika u akuzativu kod svih ličnih zamjenica, koje se javlja u nekim srednjokatunskim govorima – dosljedno u Cucama i Gornjim Bjelicama te djelimično Zagaraču i Donjim Bjelicama, tipa „*prèdā me, pòdā te, ùzā se, prèdā nj, pòdā nju, zā nj, nā nju*, retko *nā se* i sl.“¹⁸⁷ – što u savremenom govoru Njeguša nije ovjereno. Nenezić (2010: 160) donosi primjere ovakve upotrebe u jeziku Nikole Petrovića, uz napomenu da se „akuzativne enklitike često javljaju i s predlozima, kao u starocrnogorskim govorima“, te da „ovakva njihova upotreba odlikuje i jezik Vuka S. Karadžića“. Međutim, svi navedeni primjeri potiču iz stihovanih formi (spjevova) i vidno je da je njihovu upotrebu uslovlila potreba stiha, te se ne mogu uzeti za odraz Nikolina maternjega idioma. Mladenović (1973: 138) kod vladike Danila Petrovića pominje samo vezu prijedloga *na* s enklitičkim oblikom akuzativa jednine prvoga lica *na me* (uz poziv na dva izvora). Poznata je anafora iz Gorskoga vijenca *u nj ratuje...*, no i tu se može govoriti o potrebama stiha i ne može se ta karakteristika tvrdo vezati za Njegošev maternji idiom, naročito što se enklitika *nj* ne javlja ni kod jednoga Njegoševa prethodnika ni u pismima guvernadura i serdara iz porodice Radonjić (Krivokapić 2009: 197). Krivokapić ne konstatuje upotrebu prijedloga s enklitikama ličnih zamjenica u jeziku njeguških Radonjića.

Međutim, u savremenim istraživanjima primjetno je da se prelazak akcenta sa ličnih zamjenica ne može ograničiti samo na prijedloge koje je naveo Pešikan. Naime, kako je pokazano u prethodnome izlaganju, akcenat s ličnih zamjenica prenosi se redovno na prijedlog *okō* i često na prijedlog *između* (ali nikad na prijedlog *među*).

¹⁸⁷ Među primjerima se u Pešikanovu opisu nalaze i neki oblici koji ne pripadaju enklitikama: *nā nju, pòdā nju*. Vjerovatno je u pitanju štamparska greška: *nā nj, pòdā nj*.

4.4. Brojevi

Brojeve u crnogorskome jeziku dijelimo na osnovne, redne i zbirne, a uz njih dodajemo i brojne imenice.

4.4.1. Osnovni brojevi

Od osnovnih brojeva sve morfološke kategorije imeničkih riječi (rod, broj, padež) ima samo broj *jedan*. Množinu ima kad se upotrebljava u značenju člana odnosno neodređene zamjenice, a to mu je uobičajena upotreba (*tû su se u jednu pečînu bìli useřili, ùdāta za jedni'em Šëvāleviçem, ìmā jedna grēda pri yřh gorē*). Često je neakcentovan i u brojevnom značenju, ako se količina posebno ne ističe. U pravom brojevnom značenju množinu može imati samo uz imenice koje pripadaju grupi pluralia tantum: *ìmāš jè(d)ne nācve izlòžene u Nēgoševu kùcu, naprāvīsmo jene sàone na břzū rûku, bàci mi jene gřsti tē važòlē u travēsu, kaparišāh jedna kòla u Cetiñe*.

Broj *jèdan, jè(d)na, jè(d)no* ima pridjevsko-zamjeničku promjenu. U nominativu, akuzativu (za muški rod samo kad ide uz imenice što označavaju neživo) i vokativu sg. i pl. neodređenoga je vida, a u ostalim padežima ima oblike po paradigmi pridjeva određenoga vida.

	m. r.	ž. r.	s. r.
N.	jèdan	jè(d)na	jè(d)no
G.	je(d)nôga	je(d)nê	je(d)nôga
D.	je(d)nôme	je(d)nôj	je(d)nôme
A.	N./G.	jè(d)nu	jè(d)no
I.	je(d)nī'em	je(d)nôm	je(d)nī'em
L.	je(d)nôme	je(d)nôj	je(d)nôme

U muškome se rodu mogao čuti i alternant poluglasnika: *jèdan* (v. tačku 3.2.1.1.).

Konsonant *d* se u grupi *-dn-* uglavnom u potpunosti gubi ili izgovara reducirano, rjeđe se izgovara jasno grupa *dn* – kad je riječ naročito istaknuta (*jèna, jè^dna, jèdna*). Intervokalno *d* u N. i V. muškoga roda uvijek je postojano. Sudbina glasa *d* u grupi *-dn-* ne zavisi od pojedinačnoga mjesta ili govornika, već najčešće od tempa govora (v. tačku 3.1.2.6.1.). Pokretni vokal u G. (A. za živo), D., L. muškoga i srednjega roda jednine stabilan je (*jenome Peškîru, ispod jednôga bôra*), kao i nesažeti nastavak u I. (*za je^dnī'em Šëvāleviçem*). Rijetko se sažima u instrumentalu jednine (*za jednîm Krivokàpiçom*). U kosim padežima akcenat je na nastavku (osim u A. – za muški rod ograničenje važi samo ako stoji uz imenice što označavaju neživo, a sve je uslovljeno ustaljenim

prenošenjem kratkoga akcenta s otvorene ultime): m. r. G. *je^dnôga oficîra*, A. *imäle su jenôga bräta*, I. *sa je^dnîem Stojänovićem*; ž. r. G. *je^dnê prilikē*, D. *pântim jenôj...* I. *svěsmo jednôm kantinëlôm*, L. *po je^dnôj ôvci*, ali A. *imähü je^dnu kužînu*. Akcenat u ženskome rodu ne prelazi na proklitike, osim povremeno u akuzativu uz prijedlog *po*: *pò je^dnu*. U srednjemu rodu akcenat se povremeno prenosi u akuzativu (*zä^jedno*, *pò^jeno*, *nä^je^dno*).

U Upitniku za OLA Vujović je naveo nominativ sva tri roda u jednini, za ženski i oblik G. (*jednê*), a za muški rod G. (*jednôga*) i I. (*jednîjem*), što može značiti da je *d* u grupi *-dn-* bilo stabilno. Potvrde gubljenja suglasnika *d* u grupi *-dn-* ne nalazimo ni u povijesnim izvorima (Vušović 1930: 160–161, Mladenović 1972: 152; Ostojić 1976: 158–159, Krivokapić 2009: 222, Nenezić 2010: 183). S morfološkoga aspekta opisani istorijski tekstovi ne razlikuju se od savremenoga stanja. Mladenović ne pominje upotrebu broja *jedan* u množini, a vrijedi pomenuti da je kod Petra I zabilježen instrumental jednine muškoga roda sa sažetim (*jednom*) i nesažetim (*dva*) nastavkom: *едніем закономъ* i *едним* (Ostojić 1976: 159).¹⁸⁸ Kod svih je istaknuta upotreba broja *jedan* u značenju neodređene zamjenice *neki* ili *ma koji*.

Uprošćavanje grupe *-dn-* u oblicima broja *jedan* (ali i u drugim pozicijama) nije nepoznato u crnogorskim govorima (v. u konsonantskome sistemu).

U njeгуškom govoru broj *dva* razlikuje rod: muški i srednji u nominativu glasi *dvâ*, a ženski rod *dvîe*. U njeгуškome govoru ovaj broj ima krnju deklinaciju. U govoru se javlja jedino D./L., i to samo ženskoga roda: *dvjêma*. Tako je i s brojem *ôbâ*, *ôbadvâ* (nema kose padeže), *obvîe*, *ôbadvîe*: *ôbjema* – *ôbadvjema*. Prelazak akcenta zabilježen je u oblicima: *pò dvâ*, *pò dvîe*, *zä dvâ*, *sù dvîe* – ali se paralelno s tim oblicima javljaju i *po dvâ*, *za dvâ*, jedino je u konstrukciji *sù dvâ*, *sù dvîe* akcenat stabilan na proklitici (koja to više nije).

Broj *trî* se od ovoga razlikuje samo po tome što nema oblika roda, a takođe ima samo oblik D./L. ženskoga roda – *trêma* (viđeti niže). Akcenat se povremeno prenosi na proklitiku, u istim okolnostima kao kod broja *dva*: *u trî* / *ù trî*, *za trî* / *zä trî*, *po trî* / *pò trî* i uvijek *sù trî*.

U Upitniku za OLA (1967: 172) navode se ovi oblici: m. r. N. *dvâ mōja sîna*, *dvâ stârâ nôža*, G. *od dvâ sîna* (*ô dvâ sîna*), A. *dvâ mōje sîna*¹⁸⁹ (*dvâ mōja sîna*), *dvâ stârâ nôža*, I. *sa dvâ sîna*; ž.

¹⁸⁸ Mladenović (1973: 152) u jeziku vladike Danila pominje i oblik *единъ*, zabilježen samo jednom: *б(о)ъ единъ зна* sa značenjem pridjeva *jedini* „mada je cela ova sintagma inspirisana srpskoslovenskim jezikom“. Kod Petra I Ostojić (1976: 158) nalazi ovaj broj „često i sa formom: *единъ*“, koju tumači „kontaminacijom srpskohrvatskog sa ruskoslovenskim“. Izvjesno je da nijesu u pitanju organski oblici pa ih samo uzgred pominjemo.

¹⁸⁹ O kongruenciji brojeva viđeti tačku 5.4.2. u Napomenama o sintaksi. Podvučeno kao u originalu.

r. N. *dvjije sèstre*, G. *od dvjije sèstre*, D. *dvjèma sestràma*, I. *z dvjije sèstre (sù dvjije sèstre)*, L. *o dvjèma sestràma*; s. r. N. *dvâ mâla pòla*. Zbirni broj *òbâ sîna* naveden je kao jedini oblik muškoga roda, a bilježe se i N. i G. ženskoga roda: *òbje mòe sèstre, od òbadvije (òbje) mòe sèstre*. Za broj *tri* (1967: 172–173) navedeno je: m. r. N. *trî sîna, trî nôža*, A. *trî sîna*, I. *sù trî sîna*, L. *ò trî sîna*; ž. r. N. *trî sèstre*, G. *o(d) trî sèstre*, D. (trèma sestràma) uz napomenu „ovako je tri puta rekla M. O. iz Njeguša“. Oblik *trèma* posvjedočio je i Čirgić (2012: 30), ja ga u svojem istraživanju nijesam čuli u spontanome govoru, a odgovori su se i putem upitnika pokazali nepouzdanim (uglavnom su informatori kazivali da ne koriste te oblike ili su domišljali jesu li kad od predaka čuli neki oblik).

Kod Petra I nema potvrda za upotrebu broja *dva, tri* i *četiri* u kosim padežima (Ostojić 1976: 159). Nenezić (2010: 184) kod Nikole I Petrovića navodi samo po jedan primjer oblika *dvjema* u dativu i instrumentalu, uz napomenu da preovlađuju nepromjenljivi oblici. Da broj *dva* ima samo oblik dativa ž. r. u njeguškome govoru, potvrđuje i Krivokapić (2009: 223)¹⁹⁰ u pismima guvernadura i serdara Radonjića, u kojima je broj *tri* nepromjenljiv.

Mladenović (1973: 152) posebno ističe da promjenu brojeva kod vladike Danila nalazimo samo u primjeru dativa: *муема двѐма новума*, što se, kaže, „podudara sa stanjem u nizu današnjih zetskih govora“ uz pozivanje na Miletića (1940: 431), Pešikana (1965: 165) i Stevanovića (1933–34: 82), u govoru Mrkovića je *dvama* (Vujović 1969: 253). No ni Pešikan ni Stevanović u citiranim tekstovima ne pominju promjenu broja *dva* izvan dativa (kod Pešikana i lokativa) i instrumentala ženskoga roda, niti mogućnost upotrebe oblika ženskoga roda uz imenice muškoga roda. Miletićevo istraživanje potvrđuje oblike dativa i instrumentala ženskoga roda (uz napomenu da je za instrumental češći nepromijenjeni oblik), ali zaista navodi i (samo jedan) slučaj koji se podudara s primjerom vladike Danila, naglašavajući njegovu neobičnu formu: „Za promenu ovih brojeva (*dvâ, òba* i *trî* – J. Š.) u muškom i srednjem rodu zabeležio sam svega jedan primer (dat. od broja *dvâ* u obliku *d[v]léma*), ali je i on neobičan, inače su brojevi u m. i sr. rodu nepromenljivi“. Reklo bi se ipak da se navedeni oblik kod vladike Danila ne podudara sa stanjem u crnogorskim govorima, već da je prije kuriozitet i da ukazuje na to da se za promjenu broja *dva* u muškome rodu već bio izgubio osećaj u 18. st. Primjer je, može se pretpostaviti budući da je usamljen, i kod vladike Danila i u crmničkome govoru bio posljedica analogije s dativom broja *dvije*, kao i dalje živom kategorijom.

¹⁹⁰ U tekstu je omaškom napisano da „broj dva ima nominativni oblik i genitivni oblik ženskoga roda“, jer se iz primjera vidi da je u pitanju dativ: *ca двие нушке, двиема*.

Ostali osnovni brojevi nepromjenljivi su (što se uveliko može danas reći i za brojeva *dvâ* i *trî*).

Broj *četiri* akcentuje se uglavnom *čètiri*, ali se čuje i *četiri*, čak i kod istih govornika. Povremeno gubi medijalno *i*: *čètri døktorice*, *trî-četri gòdine*, *četri kílometra*, rijetko finalno: *drùgî dâñ nêmâ trî-čètir*. Akcenat ne prelazi na proklitiku čak ni uz prijedlog *su*: *su čètiri*. U Upitniku za OLA (1967: 173) nalazimo potvrdu nepromjenljivosti broja četiri: m. r. N. *čètiri sîna*, *čètiri nôža*, ž. r. N. *čètiri sèstre*, bez obilježja roda: G. *o(d)-čètiri sèstre*, D. „nema“, A. *čètiri sîna*, I. *su čètiri sîna*, L. *o čètiri sîna*. Uz ove primjere dopisan je još jednom broj *čètiri* sa zagradama oko akcenta na drugome slogu.

Brojevi *pêt* i *šês* često gube finalno *t*: *pê-šes křâvâh*, *pe-šes brâtâ*, *pê-šes mjèsècâ*, *pê-šes kílâ*, *pe-šez žâkâ*. Iz ovoga se niza vidi i da često ostaju bez akcenta, pa i bez dužine, kad na njima nije rečenični naglasak. Broj *šês* prilagođava se po zvučnosti početnome konsonantu imenice uz koju stoji: *šês poròdìcâ*, *šez dućânâ*, a može doći i do gubljenja zadnjega konsonanta: *še zûbâ*, *nûla šè sèdam*. Tako i broj *pêt*: *pe^d gòdîñâ*, *pe dâñâ*.

Brojevi *sèdam* i *òsam* imaju prilično stabilnu glasovnu vrijednost i kratke akcente na prvome slogu, kad je broj istaknut u rečenici. *Dèvèt* i *dèsèt* često gube finalni konsonant: *do devet jûrâ*, *do dèvèt*, *za deve sâtî*; *dò desèt*, *dese pàsòšâ*, *za dese dâñâ*. Ako je broj pod akcentom, finalni konsonant se uglavnom čuva uz prilagođavanja početnome konsonantu imenice koja slijedi: *pe^d dâñâ*, *dèsè^d žâkâ*.

U Upitniku za OLA kao tipični akcenti i oblici brojeva od 11 do 19¹⁹¹ brojeva navode se *jedâñs(t)* i *dvânâs(t)*. Ti su oblici i danas ovjereni kod najstarijega njeguškoga stanovništva, iako su rijetki: *dvânâz gòdîñâ*, *petnâs kùćâh*. Danas je u njeguškome govoru uobičajena grupa *-ae-* u sufiksu i akcenat na njezinu prvome vokalu: *jedanâes*, *dvânâes*, *trîñâes*, *četrñâes*...

Petrović (1972: 61) za govor Ceklina (okolina Rijeke Crnojevića, Riječka nahija) navodi: „Dosledno *ae* > *ã* u brojevima 11–19: *jedânâs*, *šesnâs*, *devetnâs*.“¹⁹² Ovako i u Mrkovićima (Vujović 1969: 253), a takvi oblici čuju se i u Vasojevićima: *jedâñs*, *dvânâs*, osim u Šekularu, đe se javljaju oblici *jedanâes*, *dvânâes* (Stijović 2007: 166). U Crmnici (Miletić 1940: 272) pak „u brojevima 11–19 vrši se često kontrakcija *-ae-* u 'prednje *a*', koje se međutim ne poklapa potpuno sa refleksom za poluglasnik (*ã*), nego je prosečno nešto sličnije vokalu *a*“ (bilježi ga s *ã*):

¹⁹¹ Pešikan (1965: 163–164) ne navodi oblike ovih brojeva niti njihov akcenat.

¹⁹² Grafemom *ã* Petrović u ovome tekstu bilježi alternant poluglasnika.

[j]edaṅāst, dvānāst, trīnāst...¹⁹³ a pored toga u Crmnici se čuje i *dvānāḡ(st)*, *petnāḡz(d) dīnārā* (430). U savremenim istraživanjima alternant poluglasnika se u brojevima ne čuje, te se ne može utvrditi kakvoga je karaktera odnos izgovora izvornoga alternanta poluglasnika i glasa nastaloga od grupe *-ae-* u njeguškome govoru. L. Vujović u Upitniku za OLA o tome nije ostavio (barem ne nama dostupan) trag. Sažimanje je potvrđeno i u Mrkovićima (Vujović 1969: 94), ali ka vokalu *e*: *jede^anē^ast*, *dvanē^ast*, *trinē^ast*, *četnē^ast*... U Prčanju je *-ae-* > *-ē-*: *jedānēst* ili *jedanēst* i Dubrovniku *jedānēs* (Rešetar 2010: 258). U Paštrovićima (Jovanović 2005: 379) se bilježi: *dvān^ḡes(t)*, *trīn^ḡes(t)*, ali *pēt^ḡes(t)*, *čet^ḡes(t)*, *sed^ḡmn^ḡes(t)*...

U deseticama uglavnom dolazi do redukcija. Brojevi 20, 30 i 40 imaju jaču redukciju, tj. javljaju se *allegro* oblici: *dvāes(t)/dvāez*, *trīes(t)/trīez*, *četrēs(t)*. Kod ovih oblika Pešikan (1965: 163) za srednjokatunske i lješanske govore akcenat bilježi na zadnjem slogu: *dvaēs*, *triēs*, *četerēs*. Njeguški se govor čeonim akcentom u ovim brojevima razlikuje od srednjokatunskih govora, koji imaju akcenat na finalnome slogu. Oblik *četeres* na Njegušima nije zabilježen. Desetice od 50 do 100 imaju oblik kao u standardnom varijetetu, ali s dugosilaznim akcentom na ultimima: *pedesēt*, *šezdesēt*, *sedamdesēt*, *osamdesēt*, *devedesēt*¹⁹⁴ (*tī ìmāš pedesēt ḡdīnā*, *ōna četrdēs*). Broj 60 češći je u *allegro* formi: *šēsēt*. Vjerovatno analogijom prema većim deseticama, a moguće da je uticaja imao i oblik u standardu, zabilježili smo i oblik *četrdesēt*.

U složenim brojevima često se koristi veznik: *dvāes i òsam*, *trīes i sēdam*, *osamdeset i dvā*, *ot četrdēs i dvīje*, *ot trīes i dvīe*, *po trīdes i šēs*. Uz broj *trī* povremeno prelazi akcenat na veznik: *čētres ò trī*, ali: *sedamdesēt i trī ḡdīne*. U Upitniku za OLA Vujović (1967: 173) zapisuje jotaciju u sandhiju: *dvāēs jēdna krāva*, no takvu alternaciju savremena istraživanja ne potvrđuju.

Broj *stō* javlja se i u obliku brojevne imenice *stōtina*, što zapisuje i Vujović (OLA 1967: 174): N. *stō*, *stōtina krāvā(h)*, G. *o(d) stōtinu krāvā(h)*, I. *su stōtinu krāvā(h)*. Brojevi 200 i 300 imaju oblik s finalnim *-a*: *dvjēsta*, *trīsta*, a brojevi 400–900, kako navodi i Čirgić (2012: 30), zadržavaju akcenat osnovnoga broja: *čētrsto*, *pēsto*, *šēsto*, *sēdamsto*, *òsamsto*, *dēvesto*. Ako se umjesto složenice javi konstrukcija sa *stōtina* ili *stōtinu*, broj najčešće biva neakcentovan: *trī-četiri stōtine*, *preko četiri stōtine*, *pe stōtīnā(h)*, *sedam stōtīnā(h)*, osim ako se taj broj posebno ističe.

¹⁹³ Vujović (1958: 242–243, 1969: 94) preko oblika *dvanāest*, *četnāest*, *šešnāest* koje je zabilježio u Peroju (a Peroj su naselili iseljenici iz Crmnice sredinom 17. st.) zaključuje da u crmničkome govoru nije bilo sažimanja prije iseljenja Perojaca iz Crmnice. Ovo može biti još jedna potvrda da oblik *пять на десет*, koji u jednome pismu vladike Danila nalazi Mladenović (1973: 152), nije bio crnogorska jezička crta mnogo prije 18. st.

¹⁹⁴ Pretpostavljamo da je, kad je ustvrdio da „brojevi 70, 80 i 90 glase kao u književnom jeziku“, Pešikan (1965: 163) mislio na glasovni sastav brojeva, a ne na akcenat, ali to nije precizirano.

U savremenim istraživanjima zabilježeni su samo oblici *dvjesta* i *trīsta*. Kod dva informatora (oba s raićevićkoga katuna Kuk) potvrđen je broj *čētrsto* (s redukcijom *i* i sekundarnim slogotvornim *r*), koji u okolnim govorima nije zabilježen. Vujović (OLA 1967: 174) zapisuje oblike *dvjēsta* i *dvjēsti*, a uz posljednji u zagradi daje ubikaciju Cetinje. Od ostalih stotina u govoru Njeguša u Upitniku je navedeno *trīsta* i *pēsto*, *pe(t)stōtina*.

Kod Njegoša se uz oblik *dvjesta* javlja i stariji oblik dvojine *dvjesti* (< *-stē*), a 400 glasi *čētirista* (Vušović 1930: 126). Istraživači jezika ostalih Petrovića pominju samo *čētiri stotine* (Mladenović 173: 152, Ostojić 1976: 159). Nenezić (2010: 186) ovaj broj ne pominje, ali se dā zaključiti da su konstrukcije sa *stotina* uobičajeni način iskazivanja brojeva i kod Nikole Petrovića. Ni Krivokapić (2009: 222–223) ne navodi oblik za broj 400. U svim starim tekstovima prisutan je broj *trīsta*.

Za ševerne i ševeroistočne djelove Katunske nahije Pešikan (1965: 163) bilježi *dvjēsta*, rijetko *dvjēsti* za Cuce, u Zagaraču *dvjēsta/dvjēsti/blēsti*, u Lješkopolju *dvjēsta/dvjēsti/dl'ēsti*. Broj *trīsta* je crta čitavoga srednjokatunskoga i lješanskoga areala, s tim što se u Zagaraču čuje i *trīsto*. Dosta često čuje se i *dvīe stōtine*, *trī stōtine*, a za 400 je uglavnom *čētiri stōtine*, rijetko *čētirsto*. Rešetar (2010: 260) navodi *dvjēsta* za Prčanj i Ozriniće, *dvījēsti* za Dubrovnik, a za sva tri lokaliteta 300 ima oblik *trīsta*; u Prčanju je *četeristō*, a *četrīsta* u Dubrovniku. Za istočnocnogorske govore Stevanović (1933–34: 81) navodi *dvīlēsta* i *dlēsta* (57) te *trīsta*. U Crmnici (Miletić 1940: 430) su *d[v]lēsta*, *trīsta* uz *d[v]lēsto*, *trīsto*, i *čētiristo*, a u Paštrovićima (Jovanović 2005: 374–375) *dvjesta/dvjesto* (brojevi neakcentovani), *čētiristo* uz broj s imenicom *stotina*.

U vezi sa stotinama samo još ovo. Složene brojeve 800 i 900 Andrija Kustudija, iseljenik iz Majstora (Njeguši) u Lovćenac (Vojvodina), u audio-zapisu Mitra Pešikana (gotovo) dosljedno kazuje s *ː* na završnome vokalu: *os̩mstō*, *devestō*. Brojnost ponavljanja i različitost brojevnih sintagmi ukazuje da nije u pitanju slučajnost niti je takav izgovor uzrokovan okolinom: *iljādu os̩mstō sed̩mdesēt-ōsmē*, *iljādu os̩mstō trīdēsēt i četvrtē*, *iljādu os̩mstō še(z)desēt i šestē gōdinē*, *devestō desētē*. Ove oblike, koji su kod ovoga devedesetogodišnjeg informatora intervjuisanog krajem 70-ih godina prošloga stoljeća jedini, čujemo i u još jednome zapisu učitelja iz Erakovića iz istoga perioda, a danas je ovaj akcenat ovjeren samo kod jednoga informatora (srednje generacije) s Mirca. Kod istoga informatora za brojeve 200 i 300 bilježimo *dvjēsta* i *trīsta*, dok 400 izgovara u varijanti *čētiri stōtine*, te ne možemo utvrditi akcenat složenice. Pešikan (1965: 164), opisujući akcentuaciju brojeva u srednjokatunskim i lješanskim govorima, za date brojeve navodi ove akcente: *osa-stōtmīnā* / *ōsam stōtmīnā* / *ōs̩asto*, *deve-stōtmīnā* / *dēvēt stōtmīnā*

/ *děvecmo*. Miletić u Crmnici (1940: 430) za broj 900 bilježi akcenat *děve[m]cmo*, a i ostali navedeni brojevi složeni sa sto imaju takvu akcentuaciju (na prvome dijelu složenice). Akcenat na ultimi brojeva složenih sa sto nalazimo kod Rešetara (1900: 153;¹⁹⁵ 2010: 260), koji takve oblike kvalifikuje kao neorganske (unorganische Formen) u Prčanju: „*dvijestò* (pored *dvjèsta*), *trìstò* i *trìsto* (pored *trìsta*), *četeristò* itd.“ I u Paštrovićima (Bečići i Tudorovići) potvrđen je oblik *pēstò* (Jovanović 2005: 374, 380), ali isti govornici izgovaraju taj broj (a u pitanju je specifikum samo toga broja) i s čeonim akcentom: *pēsto*. Za opširniju interpretaciju dočelnoga akcenta vidjeti Kapović 2015: 246–247.

Broj 1000 izražava se imenicom grčkoga porijekla *ilàda*, u zadnje vrijeme češće *hilàda*, koju karakteriše sve što i brojeve sa *stòtinu*: *ilàdu* i *čètrsto*, *po dvjēe hilàde*, *oko dvjēe* i *pō hilàde*, *trī hilàde*, *pō trī* i *po jlàde*. U OLA se navodi promjena: *ilàda krâvā(h)*, *od ilādē krâvā(h)*, *s ilādōm krâvā(h)*, *5 ilādā(h) krâvā(h)*. Danas je ipak ovakva paradigma rijetka, te bi se i u genitivu i u instrumentalu upotrijebio prilog u petrificiranome obliku akuzativa. Slovenski korijen *tisuća* danas u govoru Njeguša nije potvrđen, kao ni u srednjokatunskim i lješanskim govorima.

Potvrdu upotrebe riječi *tisuća* (uz *(h)iljada*) imamo i kod Njeguša (*od tisuće što čuvstvujem jednu ne znam sada reći*), kod vladike Danila (Mladenović 1973: 152), Nikole I (Nenezić 2010: 186) i kod Radonjića (Krivokapić 2009: 223), dok je Ostojić (1976: 159) ne pominje kod Petra I.

Pešikan (1965: 164), Stevanović (1933-34: 83) i Miletić (1940: 222) navode da se u istočnoj Crnoj Gori, Crmnici, srednjokatunskim i lješanskim govorima brojevi veći od hiljadu izražavaju obično u stotinama: „*dvaes* i *še-stòtina rùčicā* itd., ali ne i okrugle hiljade: *dvi(j)-iljāde*, *tri-iljāde* itd. Takvo izražavanje brojeva danas nije potvrđeno, čak ni kod najstarijih govornika, niti u starim snimcima i bilješkama.

4.4.2. Redni brojevi

Redni brojevi imaju zamjeničko-pridjevsku promjenu uvijek određenoga vida.

jednina				množina			
	m. r.	s. r.	ž. r.		m. r.	s. r.	ž. r.
N	prvī ¹⁹⁶	prvō	prvā	n.	prvī	prvā	prvē
G		prvōga	prvē	g.		prvīeh	

¹⁹⁵ Navedeno zbog neadekvatnoga prijevoda u 2010.

¹⁹⁶ *Prvī* nije broj, već pridjev, pa je i opisan među pridjevima.

D.	prvōme	prvōj	d.i.l.	prvījema
A.	N/G prvō	prvū	a.	prvē prvā prvē
I	prvījem	prvōm		
L.	prvōme	prvōj		

U GDL jednine i DIL množine uvijek se javlja pokretni vokal. U Isg m. r. i GDIL pl. akcenat je uvijek na prvome slogu, nije ovjeren akcenat na nastavku: *nēmā višē onījeh prvījeh bastadūrah* (pridjevsko značenje).

Treba napomenuti da Andrija Kustudija Petra I uvijek akcentuje *Pëtar Prvī, Pëtra Prvōga*, iako je u pitanju pravo brojevno značenje, redosljed kojim se vremenski slijede dva Petra. No to značenje ne isključuje pridjevsko značenje „prethodni“. Pri označavanju godine javlja se i kod njega oblik s čeonim kratkim akcentom: *četres prvē*. U Upitniku za OLA (1967: 174) navodi se *prvī (prvī)*, što sugerise da je *prvī* rjeđa forma, ali nema nikakvih dodatnih komentara o semantičkim odnosima.

Redni broj *prvi* vrlo često se javlja uz superlativni prefiks *na(j)*: *nājprvī pūt, u nājprvū vrstu, nājprvā na Balkân, Ilija idē nājprvī*. Kao što se vidi, i ovđe se superlativni prefiksi kratki i dugi ravnopravno koriste.

Rešetar (2010: 261) pominje da se u Piperima na početku brojanja ovaca ili koza umjesto osnovnoga koristi redni broj (*prvā, dvīje, trī*), što na Njegušima nije zabilježeno.

Paradigmu kao *prvī* imaju svi redni brojevi: *drūgī dān, jeno drūgo da ostāvī, kod drūgōga, da idū drūgōme, ovū drūgū, drūgījeh, zborīo i ovījema drūgīma, jēdno z drūgījem, četiri sīna drūgā; trēčā četiri sīna, trēčī dān, jā trēčī; pētī i devētī; šēstī pūt, dōšla jēdna s jīma šēstā; sēdmē gōdīnē; ōsmī fēbru'ār, ōsmōga mārta, u ōsmī fēbru'ār; desētī dān; dvānāestī* (Upitnik za OLA 1967: 175), *trīnāestī jūl, trīnāestōga jūla; o' četrnāestē gōdīnē; petnājstōga vījeka; šesnāestōga jānuāra, šesnāestē, u šesnājstū; triespētō; četres pētē-šēstē; četres ōsmē* (ali i *tries ōsmō*); *šēse četvrtē...*

Broj *drūgī, drūgā, drūgō* često se koristi u značenju „ostali“: *Jā sam nājstarijā, a onōje drūgō svē pōmrlo. A ovē su drūgē bile udāte. Nīesu kā drūgī. Znām jē čijā kūća, a drūgo nē. Sād višē valā Lōvcen nō svē ovō drūgō*. U tome značenju može se javiti i partikula *-zi*: *i drūgīzi mō'ci*.

Oblik *četvrtī* novija je crta na Njegušima. Vujović (OLA 1967: 174) navodi samo *četvrtī* i *četvrtāk*, a jedino tako izgovara i informator Andrija Kustudija na snimku iz 1977, ali danas je kod više informatora pored *četvrtī* i *četvrtāk* zabilježeno i *četvrtī* i *četvrtāk*, što se može tumačiti kao uticaj govora Boke (up. Tomanović 1970: 226). Uprošćavanje konsonantske grupe, tj. ispuštanje

sonanta *v*, kakvo Rešetar navodi za Prčanj (*četrtak* 2010: 212; *četrti* 1900: 153) na Njegušima nije potvrđeno.

Za razliku od broja *šestī*, čiji je akcenat (ako se broj akcentuje) uvijek dug, brojevi *sēdmī* i *ōsmī* u svim oblicima imaju stari, kratak akcenat, bez duljenja (viđeti Kapović 2015: 411–412¹⁵¹⁷). U dostupnome materijalu svega dvaput smo zabilježili dug početni vokal *ōsmō*, što je vjerovatno uticaj standardnoga varijeteta.

Sažimanja u instrumentalu jednine i g., d., i., l. su rijetka (*Bōgami je zborīlo i ovīema drūgīma*, ali: *nā Vr̄bu se žīvjēlo dōbro naspram ovīeh drūgīēh sēla, a štō se tiče Popōvīcā, Bōžovīcā i drūgīeh, po drūgīeh mjēstāh; tāko smo jēdno z drūgīem, svē tāko jēdno za drūgīem, progovōrīmo jēdno z drūgīem, jēdna z drūgīem*). Primjeri množinske paradigme zabilježeni su u spontanome govoru samo za brojeve *pr̄vī* i *drūgī*, što je uslovljeno samo rijetkim kontekstom u kojem se upotrebljavaju veći redni brojevi u množini i nikako ne označava da tih oblika nema u govoru.

U paradigmi svih brojeva akcenat zadržava poziciju i dužinu nominativa. Pokretni vokal je postojan u G., D., L. ženskoga roda i d., i., l. svih rodova. U D. i L. se *-u* javlja samo uz osnovu s finalnim palatalom: *drūgōme, trēcēmu*.

Desetice u rednim brojevima imaju ove oblike: *dvādēstī, trīdēstī, četrdēstī, pedesētī, šēsētī* (znatno češće nego *šezdesētī*, naročito ako je broj neakcentovan); *sedamdesētī, osamdesētī, devedesētī, stōtī*. Broj *stotinīti* (< *stōtina*), koji Rešetar (1900: 154) zapisuje za Ozriniće, u Njegušima nije poznat. U brojevima *sedamdesēti* i *osamdesēti* može se javiti promjena *m > n*: *sedandesētī, osandesētī*.

Višečlani redni brojevi uglavnom se u govoru izgovaraju kao jedna riječ, prvi član je osnovni broj, a drugi redni. Akcenat je na drugome članu: *tries trēcē, tries trēcā gōdina, tries pētō, četrez drūgē, pedese pētē, šēse četvītē, sedamdesēt ōsmē, osamdese šēstē, devedesē pr̄vē* (ali i: *osamdesē šēstē*). Pritom prvi član u finalnome slogu trpi brojne promjene, a često (ali ne uvijek) i gubi dužinu.

Tekstovi Petrovića i Radonjića ne pokazuju razlike u odnosu na savremeno stanje njeguškoga govora kad su u pitanju redni brojevi, izuzev što se u pismima Radonjića (Krivokapić 2009: 224) srijeće D pl. *druziema*, što se danas ne bilježi, a ne pominju ga ni istraživači govora Petrovića. Kod Petra I nalazimo nastavke *-ijeh, -ijem* i nastavke *-ih, -im* za DIL pl.

4.4.3. Zbirni brojevi

Zbirni brojevi tvore se sufiksom *-oe* od brojeva 2 i 3: *dvøe* (*ĩmāmo dvøe kōlā*, *dvøe žecē*, *dvøe Zālāzāh*,¹⁹⁷ *dvøe pø dvoe*), *øbadvoe*, *trøe* (*dvādēs i trøe žecē*); i *-oro* (uz brojeve 4 i veće): *čëtvoro* (*nā čëtvoro*¹⁹⁸ / *na čëtvoro*), *pëtoro*, *šëstoro*, *sëdmoro*, *øsmoro*, *dëvetoro*, *dësetoro/desëtoro*, *petnāestoro* (*petnāestoro kōhā*), *šesnāestoro*, *dvādëstoro*, *trīdëstoro*. Akcenat je uvijek na istome mjestu na kojem je i u osnovnome broju, ali dolazi do skraćivanja dugih akcentovanih slogova: *pëtoro*, *šëstoro* (ali s dužinom u konstrukciji s osnovnim brojem *pē-šëstoro*). Izuzetak je i varijanta *desëtoro*, čiji akcenat na slogu ispred sufiksalnoga morfema Čirgić (2012: 30) objašnjava uticajem analogije prema *pëtoro*. Zbirni brojevi na *-oro* nepromjenljivi su. Brojevi na *-oje* nemaju množinu. Čirgić (2012: 30) pominje da su od padeža sačuvali samo dativ: *dvo'ëma*, *tro'ëma*, ali ga danas nijesam potvrdila u spontanome govoru.

Vušović (1930: 126) kaže da su brojevi na *-ero* tipični za crnogorske govore i navodi dva takva oblika kod Njegoša: *čëtvoro* i *sedmero*. No u istraživanjima od 1960-ih godina 20. st. do danas takvi oblici u spontanome govoru nijesu potvrđeni, a ne pominju ih ni istraživači jezika Petrovića i Radonjića (ili izričito kazuju da ih u korpusu nema (Krivokapić 2009: 224)).

Oblici *dvojen'ës(toro)*, *petoron'ës(toro)*, *jednoron'ëstoro* koje u srednjokatunskim i lješanskim govorima navodi Pešikan (1965: 164) za zbirne brojeve 12–19, nijesu ovjereni ni na terenu ni u istorijskim izvorima ni u literaturi o njeguškome govoru.

4.4.4. Brojevne imenice

Brojevne imenice od brojeva 2–4 tvore se sufiksom *-ica*. Ovako i kod Petra I (Ostojić 1976: 159), Nikole I (Nenezić 2010: 187), te kod serdara i guvernadura Radonjića (Krivokapić 2009: 224–225).

Akcenat je uvijek na prvome slogu sufiksa: *dvo'ica/dvo'ica*, *tro'ica/tro'ica*, *čëtvor'ica*. Zabilježen je i akcenat *øboica* (dvaput kod iste informatorke). Brojevne imenice na *-ica* imaju samo jedninu i mijenjaju se po paradigmi imenica ženskoga roda na *-a*, s nepomičnim akcentom (paradigma je stoga data uz imenice ž. r. *e*-vrste a. p. A).

¹⁹⁷ Misli se na sela *Mālī* i *Vëļī Zālāzi*.

¹⁹⁸ Konstrukcija se koristi da označi diobu na četiri diijela.

Za brojeve već od 5 zbirni broj se tvori uglavnom sufiksom *ina*:¹⁹⁹ *petina*, *šestina* (*četvoricu*, *petinu*, *šestinu* – *kako je kò imào*), *desetina*. Brojevne imenice na *-ina* u spontanome su govoru, osim nominativa, potvrđene samo u akuzativu: *petinu*, *šestinu*. U povijesnim izvorima nalazimo i sufiks *-ina*: kod Njegoša (Vušović 1930: 126) *desetina* i *desetinja*, kod Radonjića (Krivokapić 2009: 225) *petina*, *šestina*, kod Nikole I samo jedan pomen *petina* (Nenezić 2010: 186).

Razlikovanje tvorbe brojevnih imenica od brojeva 2–4 i od brojeva većih od pet detektuje i Stevanović (1933–34: 114–115) za istočnocrnogorske govore (Kuči, Bratonožići, Piperi, Vasojevići). U Podgorici, premda su sufiksi isti, ne postoji distinkcija u brojevima: jednako je frekventno *šestorica*, *devetorica* kao i *šestina*, *devetina* (Čirgić 2007: 108).

Pešikan (1965: 165) bilježi ovakav sistem prostih brojeva, brojevnih imenica i zbirnih brojeva u srednjokatunskim i lješanskim govorima:

muški rod:	<i>dvo'ica</i>	<i>tro'ica</i>	<i>obo'ica</i>
ženski rod:	<i>dv'je</i>	<i>tri</i>	<i>obje (ob'je)</i>
srednji rod:	<i>dv'je</i>	<i>tr'je</i>	<i>ob'je</i>

Iz ovoga izvlači zaključak da „ženski rod prostih brojeva (vidi gore o dativu – J. Š.) čuva promenljivost bolje nego muški i srednji zato što za muški i srednji rod postoje drugi promenljivi oblici (za muški rod brojne imenice, a za srednji zbirni brojevi).“ Za muški rod postoji „odnos: *dvâ čòjeka* (sa imenicom) / *dvo'ica* (bez imenice)“ te se u slobodnome govoru ne kaže *dvojici ljudi*, *dvjema ženama*, *dvojema dece* (ali može *objèma rukàma*, *objèma nogàma*). Ovo je potvrđeno i u njeguškom govoru.

No njeguški se govor ipak ne uklapa u potpunosti u taj sistem, prije svega time što se imenicama na *-ica* ne označavaju samo muške osobe, već i ženske (o tome videti u Sintaksičkim napomenama, tačku 5.4.2.5.).

Umjesto brojevne imenice može se upotrijebiti i samo broj: *Iz ovògā sèla su dvâ-trī pogìnūli*.

Brojevne imenice na *-ica* i *-ina* imaju deklinaciju imenica ženskoga roda na *-a*, a nepomičan akcenat u paradigmi.

¹⁹⁹ Isti je sufiks potvrđen u imenicama s količinskim značenjem, izvedenim od priloga i zamjenica *dostina*, *malina*, *kolicina*/*kolcina*.

4.4.5. Multiplikativni brojevi

Multiplikativni brojevi tvore se uz riječ *put* i to rijetko u formi složenice: *jedapût, dvâpût, dvâ pûta, dvâpût, trī pût, pò trī pûta / po trī pûta, šēs pûtā, dèvet pûtāh*. Gubljenje *n* u *jedapût* naročito podvlači Vujović u Upitniku za OLA (1967: 175) i uz njega donosi ove oblike: *dvâ pût, trī pût, šes(t)-pûtā(h) (šēs pûtā)*.

Brojevni prilozi *triš, četiriš* koje nalazimo kod Njegoša (Vušović 1930: 126), u vladike Danila тришти (Mladenović 1973: 152), Nikola I ima ih samo u govoru likova jedne pozne drame (Nenezić 2010: 186), nijesu potvrđeni u savremenome njeguškom govoru.

Uobičajeni su redni brojevi kao drugi dio složenice s pridjevom *sam*: *samdrùgī* (subjekat i još jedan), *samdrùga* (subjekat i još jedna ili, češće, trudna žena), *samotrècī* (subjekat i još dva: *žèd mi samotrècī; mī da ga nòsīmo – jâ samotrècī: otàc ovogā Vôja, Bòško pokôjnī, i Vlâdov otàc i Blâžov – Péro*), *sàmopēti* (*mèneje otàc sàmopēti bŕo, četiri bràta i òn pēti*).

4.5. Glagoli

Gramatičke kategorije koje karakterišu glagole jesu vrijeme, način, lice, broj i rod, te glagolski vid i stanje (aktiv i pasiv).

Sistem glagolskih oblika njeđuškoga govora sadrži proste i složene oblike. Prosti su oni glagolski oblici koji se tvore od glagolske osnove i nastavaka i tu spadaju: infinitiv, prezent, aorist, imperfekat, imperativ (osim 3. lica, u kome je perifrastični oblik), optativ, glagolski pridjevi radni i trpni. Glagolski prilog sadašnji izrazito je rijedak,²⁰⁰ a glagolski prilog prošli nije ovjeren u govoru Njeđuša, ni šire u Crnoj Gori²⁰¹ (Miletić 1940: 454 u fusnoti za crmnički govor bilježi: „Part. pret. I je – kao i u ostalim zetskim govorima – nepoznat; upor. i Pešikan 1965: 178, Stevanović 1933–34: 22, 122; Jovanović 2005: 400; Vuković 1938–39: 73; Ružičić 1927: 170; Stanić 259 za uskočki govor navodi: „Glagolski prilog prošli izgubio se u uskočkom govoru. /.../ Zadržao se samo oblik *rëkāv* u izrazu: *tamo njemu (njoj, njima, meni) rekav*”). Ćurković (2014: 221) u proste glagolske oblike svrstava i glagolske imenice. Mi ih tumačimo uz imenice. Na osnovu toga nosi li nastavak informaciju o licu ili ne, prosti glagolski oblici dijele se na lične (prezent, aorist, imperfekat, imperativ) i nelične (infinitiv i glagolski pridjevi).

Pod složenim ili perifrastičnim glagolskim oblicima tumače se oni koji oblik grade od pomoćnoga glagola u finitnom glagolskom obliku i glagolskoga pridjeva ili infinitiva. Tu spadaju: perfekat, pluskvamperfekat, futur II, potencijal, potencijal imperfekta (*ćâhū pītāt*) i imperativ imperfekta (*ćâše podrāni*). Tu spada i 3. lice imperativa (*nëka se mëne prilagōđi*). U složene se glagolske oblike ubraja i pasiv.

Futur I može se ostvariti kao prosti i kao složeni glagolski oblik (v. niže).

4.5.1. Glagolske vrste

Glagoli se u slovenskim jezicima dijele na vrste po različitim metodologijama. Mi smo se opredijelili za onu koju donosi Kapović (2018: 169–170). Prema njoj se glagoli svrstavaju u sedam grupa, pri čemu se prva grupa dijeli u devet razreda.

²⁰⁰ Rešetar (2010: 262) još prvih godina 20. st. ističe da se u Ozrinićima glagolski prilog sadašnji (gerundijum prezenta) ne upotrebljava.

²⁰¹ Rešetar (2010: 271) za particip preterita aktiva I piše da je „u južnijim dijalektima vrlo rijedak ili se zapravo uopšte ne javlja“ i precizira: „Ja inače u tome dijelu govornoga područja nijesam čuo ni jedan jedini gerundijum preterita i kad sam se direktno raspitao kod obrazovanih ljudi, potvrđeno mi je da taj oblik nije uobičajen čak ni u (Staroj) Crnoj Gori“.

Glagoli prve vrste imaju infinitivnu osnovu na nulti morfem, ispred kojega su konsonanti *d* (*boděš, krāděš*), *t* (*metěš, pletěš*), *s* (*trēsěš*), *z* (*mūzěš, vězěš*), *p* (*ùspěš*), *b* (*skūběš, dūběš*), *k* (*rěčěš, vūčěš*), *m* (*ùzměš*), *n* (*pòčněš*), *r* (*zàtrěš*), *l* (*měľěš*). Sufiksadni morfem u prezentu je naglašeni ili nenaglašeni *-ě*. Ovđe spadaju i glagoli tipa *pīt – pīěš*, koji na kraju infinitivne osnove imaju vokal *i*, *u* ili *ě*; zatim glagoli s veznim vokalom *a* u infinitivu (*brāt – berěš*) te glagoli koji u infinitivu imaju *-ja-* (*lājāt – ľějěš*) ili *-va-* (*pľuvāt/pjůvāt – pľůějěš/pjůějěš*). Ovu grupu, po prezentskome tematskom vokalu, nazivaju *e*-glagolima. Donosimo neke infinitive koje smo zabilježili u njeđuškome govoru, ovđe podijeljene prema infinitivnome nastavku:

- *(po)pīt, dobīt, ubīt, izbīt, prolīt; čūti; jěs/jěst, trēs/trěst, šěs/šěst; orāt, (za)klāt; žnět; sagnāt(i), izagnāt; razumjět; pòčět/počėti; dūst, ĩzdūpst; ũzět; ũmriět, òpriět se, òdriět, dònľět, smĳāt se, umĳrāt, zadĳrāt, dāt; trājāt, dāvāt/dāvāti*
- *rěc, pěc, (po)dĳc, těci/těc, (po)šěc, (po)mòc, ľěc; ĩc, dòc, pòci/pòc, pròc, (s)tūci, vūc, nác, snác, ĩzác.*

Drugu vrstu čine glagoli koji na kraju infinitivne osnove ima sufiksadni morfem *-nu-*, a u prezentu je sufiksadni morfem *-nē*, po kojemu se ova grupa zove *ne*-glagoli:

- *potěgnūt, vrñūt, pomēnūt, (do)pānūt, skĳnūt, okĳnūt, zĳvnūt, pogĳnūt, (po)dĳgnūt, metnūt, počĳnūt.*

U treću vrstu svrstavaju se glagoli čija infinitivna osnova završava sufiksadnim morfemom *ě* (*lećět*) ili *a* (*ležāt*), a u prezentu imaju tematski vokal *i* (*leťim, ležĳm*). Prema infinitivnome tematskome vokalu, glagoli ove grupe bilježe se kao *ě/a*-glagoli:

- *žĳvjět/žĳvľět, lećět, (u)činět, šězět; vĳjeti/vĳjet*
- *bježāt, bjěžāt, oblĳětāt, držāt/držāti, trčāt.*

Četvrta vrsta, *i*-glagoli, obuhvata glagole koji i u infinitivu i u prezentu imaju sufiksadni morfem *-i-*:

- *(na)odīt, odĳti, rodīt, (do)nosīt, nosĳti, (na)poĳt, (is)prosĳt, (na)učĳt, plovĳt, uložĳt, sramoĳt, dogovōrĳt, (po)kosĳt, zborĳt, progovōrĳt, spoĳt, odvoĳt, dozvolĳt; (pre)krĳvĳt, (za)rādĳti/zarādĳti, vrātĳt, srědĳt, vrātĳti, strāvĳt, kŭpĳt, sprēmĳt, gāsĳt, izazĳmĳt, oprāšĳt, urědĳt, promĳěnĳt, uvriědĳt, okŭcĳt, obālĳt, pogriěšĳt, riěšĳt, zavřšĳt, kvārĳt, objāsĳnĳt, plātĳt, prijāvĳti, vrātĳt; šālĳt, upřtĳt, mĳslĳti, (o)stāvĳti, sastāvĳt/sastāvĳt, pošedòcĳt, fālĳt, pŭštĳt, pāzĳt, zamjērĳt, napravĳti/naprāvĳt, dolāzĳt, priřātĳt, potreřĳt, svādĳt, oplānĳt, svātĳt, napŭštĳt, popŭštĳt, objěsĳt, slāzĳt.*

Petoj vrsti pripadaju glagoli čija infinitivna osnova završava sufikslnim morfemom *-a-*, a u prezentu ima morfem *je*. Prema odnosu infinitivnoga i prezentskoga morfema ova se grupa zove *a-je*-glagoli:

- *kāzāt, odrīcāt, (na)pīsāt, istēzāti, krepāvāt, štīpāt, pomīñāt, istīcāt, plākāt, prevrēcāt, dīzāt.*

Glagoli šeste vrste i u infinitivu i u prezentu imaju tematski vokal *a*. Kapović ih naziva *a-ā*-glagolima, no taj naziv za njeguški govor nije posve adekvatan. U njega se uklapaju glagoli kojima je u infinitivu akcenat na tematskome vokalu (*igrāt – ĩgrāš*), u kom slučaju razlika u dužini zaista postoji. No ako je akcenat u infinitivu na osnovi, tematski vokal će u njeguškome govoru biti dug i u infinitivu i u prezentu: *plīvāt – plīvāš*. Iz toga razloga mi nećemo isticati dužinu, te ćemo glagole šeste vrste nazivati samo *a*-glagolima:

- *šegāt, imāt, igrāt, pasāt; skīdāt, čītāt, čūvāt, sačūvāt, spāvāt,²⁰² čītāt, pītāt(i), prīcāt, glībāt, ogovārāt, napūštāt, mijēñāt, strīĳlāt, prīmāt; (s)kūvāt, plīvāt, cērāt, pjēvāti, rabōtāt, (do)čekāt, povārāt, mučīkāt, pūcāt, skūvāt, uzīmāt, postāvĳāt*

Glagoli ove vrste s prezentskom osnovom na *-āv-a-* u njeguškome su govoru rijetki. U prezentu su dio pete (i šeste) vrste, kao *krepāvāt – krepā'ēm, upotreblāvāt – upotreblā'ēm/upotreblā'ēm...*, što je odlika i drugih crnogorskih govora: srednjokatunskih i lješanskih (Pešikan 1965: 169), crmničkoga (Miletić 1940: 470), govora Paštrovića (Jovanović 2005: 422–423).

Takve analogije konstatuju i istraživači govora Petrovića: Petra I (Ostojić, 1976: 162–163), Petra II (Vušović, 1930: 128, Stevanović, 1951: 29), Nikole I (Nenezić, 2010: 192–193). Nenezić (2010: 193) navodi da se kod Nikole I po analogiji javljaju oblici prezenta tipa *očekivam, nadahnjivam, naređivam, opasiva...* uz komentar da su „često uslovljeni rimom“ te da oni „nijesu prisutni u jeziku ostalih Petrovića“. Ovakvi oblici su rijetki, ali nijesu nepostojeći u njeguškome govoru. Na terenu smo zabilježili *zahvalīvām, falīvā, iznavedīvā*.

U korpusu je od tih glagola koji imaju paradigmu samo po šestoj vrsti zabilježen samo glagol *usisāvāt – usisāvām*, koji je novijega datuma, što ukazuje na prilagođavanje datih oblika standardnome varijetetu.

Sedma vrsta obuhvata glagole čija se infinitivna osnova završava sufikslnim morfemima *-ova-/-eva-* i *-iva-*, a prezent ima sufiks *-jě-*. Najbrojniji su glagoli s infinitivnim morfemom *-ova-*, po kojemu i nose naziv *ova*-glagoli:

²⁰² Vujović u Upitniku za OLA bilježi razliku između *spāt*, koji ubicira na Cetinje, i *spāvāt*, uz koji piše Njeguši. To danas nijesmo potvrdili na terenu. Može biti da se *spāvāt* proširio nauštrb glagola *spāt*.

- *kupovät/kupoväti, otrovät; kaževät; (po)vjèrovät, komìtovät, kövät; srežìvät.*

4.5.2. Prosti glagolski oblici

4.5.2.1. Infinitiv

Infinitiv se u njeguškome govoru tvori nastavcima *-t* i *-ć* ili, nešto rjeđe, *-ti* i *-ći*, koji se dodaju na infinitivnu osnovu glagola.

U njeguškome govoru infinitiv se uglavnom javlja bez finalnoga *-i*, ali nije neobično i da se *-i* upotrijebi u spontanome govoru. Ipak ne može se pronaći nikakva pravilnost upotrebe oblika s finalnim vokalom i bez njega, jer se i kod pojedinačnoga govornika isti infinitivi javljaju i s nastavkom *-ti* / *-ći* i s nastavkom *-t* / *-ć*. Tek kod jedne govornice primijećen je slabiji izgovor nastavačkoga *t* u infinitivu: *ada pā štō će, nǎe mōgla vřšā'.*

Infinitiv se u govoru Njeguša koristi za građenje složenih vremena: futura I i potencijala imperfekta.

Infinitiv na *-j* (umjesto *-ć*) je rijedak: *zā nešto drügō bi mōgao nāj rādñika, vižecete kākō ćemo pōj na dōbro.* Ovakav infinitiv bio je vrlo prisutan u crnogorskim govorima (upor. pregled literature koji daje Čirgić 2017: 41–65 i datu pojavu u crnogorskim govorima na str. 115–142).

U vezi s infinitivom srednjokatunskih i lješanskih govora Mitar Pešikan (1965: 72) primjećuje: „Najmarkantnija je osobenost akcenat na prefiksu kod složenih glagola sa osnovom na suglasnik (i današnjom i nekadašnjom) ako im je vokal u osnovi dug: *ìstrēs, zārās, pròvūć; ùmrìjet, ùzēt, zāklēt, razāstrijet* itd. Ovako je svuda u Staroj Crnoj Gori (uključujući i Ozriniće), a i u Ulcinju i Lješkopolju.“ Od navedenoga ne odstupa ni govor Njeguša, što, uz one koje navodi Pešikan, potvrđuju i primjeri: *zāmrijet, obāmrijet; òprijet se, òdrijet; dōnrijet, prēnrijet, pōnrijet.* Ovo pomjeranje akcenta na prefiks uzrokovano je akcentom aorista (Pešikan 1965: 72, Kapović 2018: 185–186).

Kako i primjeri navedeni u tački 4.5.1. pokazuju, nenaglašeni sufiksadni morfem uvijek je dug, što je takođe, kako navodi i Pešikan (1965: 72), a ranije i Rešetar (1900: 33) opštecrnogorska osobina. Čirgić (2012: 31²⁰) sugerije da Pešikan „jedino nije u pravu kad su u pitanju glagoli koji ispred nastavka imaju dugi alternant *jata*, npr. *mrìjet* (i glagoli od njega izvedeni), *dōnrijet* i sl.“ Međutim, i ti glagoli imaju dug vokal u osnovi jer je u pitanju dvosložni alternant *ě*. Uz to ovi glagoli često u njeguškome govoru imaju dug ili poludug drugi slog *ě*: *dōnrijet...*

4.5.2.2. *Prezent*

Prezentski nastavci u njevuškome govoru ne razlikuju se od opštecnogorskoga stanja. To su: *-m*, *-š*, *-t*, *-ø*, *-mo*, *-te*, *-u*. Ti se nastavci dodaju na prezentsku osnovu, a između osnove i nastavka javlja se tematski vokal. Za razliku od metodologije glagolske morfologije prezentirane u *Gramatici crnogorskoga jezika* (2010: 102), prema kojoj se tematski vokal smatra dijelom osnove, u ovoj analizi tematski vokal tretiraćemo kao dio nastavka da bi se razaznavale akcenatske paradigme s akcentom na osnovi od onih s akcentom na nastavku, tj. tematskome vokalu kao dijelu nastavka (upor. Zubčić, 2006: 291). U skladu s tim, u zavisnosti od tematskoga vokala može se govoriti o više vrsta prezentskih nastavaka koje donosimo u tabelama:

1. lice jednine

akcentovani	primjer	infinitiv	neakcentovani	primjer	infinitiv
-ê ^m	berê ^m	-øt(i)	-ê ^m	rêčê ^m počî ⁿ ê ^m pomê ⁿ ê ^m umî ^r ê ^m	-øt -nût -nùt -āt
-jê ^m	bi ^j ê ^m smî ^r ê ^m	-øt(i) -āt(i)	-jê ^m	čü ^j ê ^m kâžê ^m plâčê ^m sî ^j ê ^m udâ ^j ê ^m /udâ ^j ê ^m za ^j ebâ ^j ê ^m upotreblâ ^j ê ^m trgü ^j ê ^m kažü ^j ê ^m poručü ^j ê ^m vjë ^r ü ^j ê ^m	-øt -āt -āt -jāt -vāt -(āv)āt -(jāv)āt -(ov)āt -(ev)āt -(īv)āt -(ov)āt
-î ^m	činî ^m bjëžî ^m	-jët(i) -āt(i)	-î ^m	nösî ^m mîslî ^m vîdî ^m (uz vîž ^u)	-ît -î ^t -jet
-â ^m	klizâ ^m	-āt(i)	-â ^m	pjëvâ ^m čîtâ ^m	-āt -āt

				usisâvām prizîvām	-(āv)ät -(îv)ät
			-u	mögu, öcu, vîžu, vëlu	

Prvo lice prezenta singulara na *-u* imaju glagoli *öcu*, *mögu* i *vëlu*. Kod mladih i oblik *velîm* preovladava u upotrebi u odnosu na oblik *vëlu*. Oblik *vîžu* rijetko je u upotrebi u savremenome govoru Njeguša (samo kod najstarijih govornika i u transkriptima s prethodnih istraživanja), znatno češći je oblik *vîdîm* (registrovan kao jedini u Upitniku za OLA), a takvo je stanje zabilježeno i u literaturi o jeziku doba dinastije Petrovića. Mladenović (1973: 153) veli da vladika Danilo Petrović uz oblik *vidim* rijetko upotrebljava 1. lice sg. na *-u*. Ostojić (1976: 160–163) ne pominje oblike *velju* i *viđu* niti se bavi ovim glagolima. Krivokapić (2009: 227) naglašava da forma *vidim* u pismima njeguških serdara i gubernadura nije zastupljena. Nenezić (2010: 188) navodi primjere upotrebe i *viđu* i *velju* kod Nikole I Petrovića. Potvrđena je i u jeziku Petra II Petrovića Njeguša: „kad je viđu đe se smije mlada“ (Gorski vijenac).

Prezent *činîm* nastaje od infinitiva *činît*, a ne *činît*, koji se (s povučenim akcentom `) javlja u crnogorskome standardnom varijetetu. Infinitiv *činît* jedini je u upotrebi u njeguškome govoru, a to se potvrđuje i nepostojanjem odnosa infinitivno *-ît* : prezentsko *-îm* u njeguškome i u okolnim govorima. Eliminaciju akcenatskoga tipa *lovît – lovîm*, *lomît – lomîm*, koja karakteriše sve crnogorske govore od Lepetana do Pipera, Pešikan (1979: 158) smatra starijom od sistemske vidske uslovljenosti prezentskog akcenta **lovîm – ulövîm*, koja bi, može se pretpostaviti, uslovlila jačanje ovakvoga prezentskoga nastavka, poput *berêm : ubërêm*.

2. lice jednine

akcentovani	Primjer	Infinitiv	neakcentovani	primjer	infinitiv
-êš	berêš	-øt(i)	-êš	rêčêš počîněš pomênêš umîrêš	-øt -nût -nût -ät
-jêš	bi'êš smî'êš	-øt(i) -ät(i)	-jêš	čû'êš kâžêš	-øt -ät

				pláčēš sīēš udāiēš/udāiēš za'ebāiēš upotreblāiēš trgūiēš kažūiēš poručūiēš vjēru'ēš	-āt -jāt -vāt -(āv)āt -(jāv)āt -(ov)āt -(ev)āt -(īv)āt -(ov)āt
-īš	činīš bjēžīš	-jēt(i) -āt(i)	-īš	nōsīš mīslīš vīdīš	-īt -īt -jet
-āš	klizāš	-āt(i)	-āš	pjēvāš čitāš usisāvāš prizīvāš	-āt -āt -(āv)āt -(īv)āt

3. lice jednine

akcentovani	primjer	infinitiv	neakcentovani	primjer	infinitiv
-ê	berê	-øt(i)	-ē	rècē počīnē pomēnē umīrē	-øt -nūt -nūt -āt
-jê	bījê smījê	-øt(i) -āt(i)	-jē	čūjē kâžē pláčē sījē udāiē/udāiē za'ebāiē upotreblāiē trgūjē	-øt -āt -āt -jāt -vāt -(āv)āt -(jāv)āt -(ov)āt

				kažù ^l ě poručù ^l ě vjèru ^l ě	-(ev)ät -(īv)ät -(ov)ät
-î	činî bjěžî	-jèt(i) -ät(i)	-ī	nösī mislī vidī	-īt -īt -jet
-â	klizâ	-ät(i)	-ā	pjèvā čîtā usisāvā prizîvā	-āt -āt -(āv)ät -(īv)ät

1. lice množine

akcentovani	primjer	infinitiv	neakcentovani	primjer	infinitiv
-êmo	berêmo	-øt	-êmo	rèčêmo počinêmo pomênêmo umîrêmo	-øt -nūt -nūt -āt
-jêmo	bi ^l êmo smî ^l êmo	-øt -ät	-jêmo	čù ^l ěmo kâžêmo pläčêmo s ^l ěmo udâ ^l ěmo/udâ ^l ěmo za ^l ebâ ^l ěmo upotreblâ ^l ěmo trgù ^l ěmo kažù ^l ěmo poručù ^l ěmo vjèru ^l ěmo	-øt -ät -āt -jāt -vät -(āv)ät -(jāv)ät -(ov)ät -(ev)ät -(īv)ät -(ov)ät
-îmo	činîmo bjěžîmo	-jèt -ät	-îmo	nösîmo mislîmo vidîmo	-īt -īt -jet

-âmo	klizâmo	-ät	-âmo	pjêvâmo čîtâmo usisâvâmo prizîvâmo	-ät -ät -(äv)ät -(îv)ät
------	---------	-----	------	---	----------------------------------

2. lice množine

akcentovani	primjer	infinitiv	neakcentovani	primjer	infinitiv
-ête	berête	-øt	-ête	rêčête počinête pomênête umîrête	-øt -nût -nût -ät
-jête	bi'ête smî'ête	-øt -ät	-jête	čü'ête kâžête pláčête sî'ête udâ'ête/udâ'ête za'ebâ'ête upotreblâ'ête trgü'ête kazü'ête poručü'ête vjëru'ête	-øt -ät -ät -jät -vät -(äv)ät -(jäv)ät -(ov)ät -(ev)ät -(îv)ät -(ov)ät
-îte	činîte bjëžîte	-jët -ät	-îte	nösîte mîslîte vidîte	-ît -ît -jete
-âte	klizâte	-ät	-âte	pjêvâte čîtâte usisâvâte prizîvâte	-ät -ät -(äv)ät -(îv)ät

3. lice množine

akcentovani	primjer	infinitiv	neakcentovani	primjer	infinitiv
-û	berû	-øt	-û	rëčû počînû pomênû umîrû	-øt -nût -nût -āt
-jû	bijû smîjû	-øt -ät	-jû	čûjû kâžû pläčû sîjû udâjû/udâjû za'ebâjû upotreblâ(j)û trgûjû kažûjû poručûjû vjërujû	-øt -ät -āt -jāt -vāt -(āv)ät -(jāv)ät -(ov)ät -(ev)ät -(îv)ät -(ov)ät
-îm	činê bjëžê	-jèt -ät	-ê	nòsê mîslê vîdê	-ît -ît -jet
-â(j)û	klizâ(j)û	-ät	-a(j)û	pjëva(j)û čîta(j)û usisâva(j)û prizîva(j)û	-ät -ät -(āv)ät -(îv)ät

Vidno je da su svi prezentski nastavci, bili akcentovani ili ne, dugi. Dužinu u paradigmi nemaju samo pomoćni glagoli *jësam, jësi...* i *öcu, öceš...*, dok glagol *möc* (*mögu, möžeš...*) dužinu ima samo u trećem licu plurala (*mögû*), što je posve u skladu s ostalim teritorijalno bliskim crnogorskim govorima (Pešikan 1965: 68, Miletić 1940: 470).

Dužina u paradigmi nije svuda jednaka, u nekim slučajevima se izgovara kraće usljed brzine govora ili afekta, a u nekim slučajevima je prepoznatljivo duga. Dužina je prisutna ali uglavnom

manje istaknuta kod glagola koji u prezentu imaju nastavak *-jem, -ješ*, stoga je obilježavamo poludugo: *čū'ēm, obečā'ēm, vjèru'ēm*... Nekad se može čuti i stabilna dužina, a nekad se izgovaraju ovi oblici i bez dužine. To zavisi od brzine govora. U Upitniku za OLA npr. za 3. l. pl. prezenta glagola *dāvāt* nije ubilježena dužina – *dāju*, no danas smo čuli i *dājū* (najčešće) i *dāju* i *dājū*. Pešikan (1965: 68) navodi da se dužine na Cetinju dobro čuvaju, a za ostale krajeve teritorije koju je obišao kaže da je dužina u prezentu na *-jem* fakultativna.

U 3. licu množine stabilan je odnos nastavka *-e* i *-u* i nijesu zabilježeni primjeri da se u glagolima III i IV vrste javlja nastavak *-u*, kakvi postoje u nekim crnogorskim govorima (upor. za podgorički govor Čirgić 2007: 114).

Morfonološke crte prezenta tiču se alternacija na granici osnove i nastavka. Spoj osnove s finalnim dentalom ili velarom i nastavka s inicijalnim sonantom *j* stvara uslove koji rezultiraju jotacijom, npr. *dīzāt – dīžēm, odrīcāt – odrīčēm, plākāt – plāčēm, plācāt – plācēm*. Glagoli tipa *sīpāt, zobāt* u prezentu po V konjugacijskoj vrsti imaju nestabilan oblik. Danas su rijetki oblici bez epentetskoga *l* (*sīpjě, zōbjě*), koji su potvrđeni u transkriptima i u Upitniku za OLA, već se uglavnom – čak i u starijoj generaciji – čuju u jotovanoj varijanti (*sīplě, zōblě*), ukoliko se naravno *sīpāt* ne konjugira po VI vrsti (*sīpām*). Takav je i glagol *rāmāt/hrāmāt*, koji je ovjeren s epentetskim *l* (*rāmlě/hrāmlě*, uz *rāmā* po VI vrsti).

U prezentu se javlja i palatalizacija finalnoga velara osnove pred nastavkom s početnim *e*, npr. *pěc – pečēm, vūc – vūčēm*. Treće lice množine ovih oblika čuje se uglavnom s analoškom palatalizacijom, ali su zabilježeni i primjeri u varijanti s velarom na kraju osnove. Na ovu dvojnost oblika moglo je uticati obrazovanje i standardni varijetet, što se očituje kroz to da je jedan od mlađih ispitanika na upit navodio oblike: *rěčū, vūkū, povūkū, pečū, šekū, pošěčū, tūkū*. No s druge strane, ispitanik s Mirca (srednja generacija) navodi oblike dosljedno bez palatalizacije: *rěkū, vūkū, pekū, šekū*. U Upitniku za OLA nema informacija o ovim oblicima.

Od glagola *lěc, pomōc* prezent je uvijek *lěgně, pomōgně*; oblici **lěžě, *pomōžě* nijesu potvrđeni. Prezent glagola *rěc* uvijek je *rěčēm*, u spontanome govoru nije ovjeren oblik *reknem*, koji se čuje na Cetinju (kod Nikole Petrovića se javlja, upor. Nenezić 2010: 189).

Samo je kod govornika s Mirca zabilježen rotacizam u glagolu *mōc: mōrem, mōreš*.

Prezent pomoćnih glagola

Prezent pomoćnih glagola *bīt* i *šćèt* koristi se za građenje složenih glagolskih vremena. Pomoću prezenta svršenoga glagola *bīt* gradi se perfekat, a pomoću prezenta nesvršenoga glagola *bīt* gradi se futur II. Enklitički oblik prezenta pomoćnoga glagola *šćèt* koristi se za tvorbu futura I.

bīt

	svršeni		enklitika	odrični	nesvršeni	odrični
1. sg.	jèsam	sam	njèsam	bùdēm	ne bùdēm	
2. sg.	jèsi	si	njèsi	bùdēš	ne bùdēš	
3. sg.	jèste	je	njè	bùdē	ne bùdē	
1. pl.	jèsmo	smo	njèsmo	bùdēmo	ne bùdēmo	
2. pl.	jèste	ste	njèste	bùdēte	ne bùdēte	
3. pl.	jèsu	su	njèsu	bùdū	ne bùdū	

Nije zabilježen nesvršeni prezent s osnovom *bid-* (*bidnem, bidneš...*).

šćèt

	nesvršeni	enklitički	odrični
1. sg.	òću	ću	nèću
2. sg.	òćeš	ćeš	nèćeš
3. sg.	òće	će	nèće
1. pl.	òćemo	ćemo	nèćemo
2. pl.	òćete	ćete	nèće
3. pl.	òće	će	nèće

U upitnome obliku 2. 1. sg. glagol *šćèt* javlja se u *allegro* obliku *òli: òli jèno prslùče da ti dām*, ali i u punome obliku: *òćeš li*.

U upitnim rečenicama s rječcom *li* u enklizi se može javiti akcenat na nastavku i u glagolu *bīt* i u glagolu *šćèt*: *òćěš i jènu čětkicu za tó, óćěte kolâč, jesù li*.

4.5.2.3. Aorist

Aorist je prilično stabilan glagolski oblik u govoru Njeguša. Paradigmu većine glagolskih tipova prema Nikolićevu Upitniku (Nikolić 1966/67: 302–336) u njeguškome govoru donosi Čirgić (2012: 31–34). U njeguškome govoru ovaj se glagolski oblik gradi od svršenih i, rjeđe, od nesvršenih glagola: *Kò_{se} ràno òženī – nè_{kajā}_{se}*. Aorist je učestao glagolski oblik u pripovijedanju događaja iz prošlosti i, kako upravo vidismo, u poslovičnome kazivanju.

Aoristni nastavci su *-h, -ø, -ø, -smo, -ste, -še*, a ispred njih se nalaze aoristni sufiksni morfemi koji se poklapaju s infinitivnim sufiksanim morfemima. Kod glagola koji u infinitivu imaju nulti morfem iza krajnjega konsonanta osnove u aoristu se na mjestu nultog sufiksa javlja *-o-*: *rek-ø-ti – rek-o-h, leg-ø-ti – leg-o-h, sres-ø-ti – sret-o-h, po-nes-ø-ti – po-nes-o-h*.

Sekundarna dužina koja se u njeguškome govoru (i drugim crnogorskim, pa i novoštokavskim, govorima) javlja na neakcentovanome tematskome vokalu infinitiva – javlja se i u aoristu: *òženī_{se}, poprāvīsmo, naprāvīše, pùštīše, počīnūsmo*.

U drugom i trećem licu jednine prototonija je apsolutna: akcenat je uvijek, bez izuzetka, na apsolutno prvome slogu riječi, bez obzira na vid i tvorbenu strukturu glagola. Tako i u odričnome obliku akcenat preskače na prvi slog fonološke riječi, tj. na rječcu *ne*, koja u tom slučaju više nije proklitika: *rèc – rěče – nè_{reče}, porèc – pòreče – nè_{poreče}, pomèst – pòmete – nè_{pomete}*.

U ostalim licima akcenat u aoristu uglavnom zadržava mjesto koje ima u infinitivu, osim kod glagola I vrste tipa *trēs, nác, vúc*, kod kojih je u aoristu na osnovinskome vokalu dužina, a akcenat na (prvome) vokalu nastavka, tj. na sufiksanim vokalu: *nāžòh, dōžòsmo, vūkòh, trēsòh*.

Glagoli *dāt, imāt, znāt, umjèt, razumjèt* u aoristu imaju oblike: *dādoh, dāde, dāde, dādosmo, dādoste, dādoše; imādoh, imādosmo, imādoste, imādoše; znādoh, znāde, znāde, znādosmo, znādoste, znādoše; umjèdoh, ùmjede, ùmjede, umjèdosmo, umjèdoste, umjèdoše; razumjèdoh, rāzumjede, rāzumjede, razumjèdosmo, razumjèdoste, razumjèdoše*.

Od glagola *ostāt/ostānūt* zabilježena su dva lika aorista: *ostādoh, ostādosmo, ostādoste, ostādoše* i *ostāh, ostāsmo, ostāste, ostāše*.

Od glagola *pānūt* aoristni oblici nijesu ovjereni, već se aorist gradi od osnove *pad-ø-ti*: *pādoh, pādosmo, pādoste, pādoše*. Tako je i u prefiksanim tvorenicama: *ispādoh, ispādosmo...; upādoh, upādosmo...; napādoh, napādosmo...*

Kod glagola prve vrste čija infinitivna osnova završava vokalom, te im je aoristni nastavak *-h*, akcenat je u aoristu uvijek na prefiksu: *òdrī_{ět} – òdrī_{ěh}, òdrī_{ěsmo}, òdrī_{ěste}, òdrī_{ěše}; ùmrī_{ět} –*

ùmrì'ěh, ùmrì'ěsmo, ùmrì'ěste, ùmrì'ěše; zàklēt se – zàklēh se, zàklēsmo se, zàklēste se, zàklēše se; pròklēt – pròklēh, pròklēsmo, pròklēste, pròklēše; pòpēt se – pòpēh se, pòpēsmo se, pòpēste se, pòpēše se; pòčēt – pòčēh, pòčēsmo, pòčēste, pòčēše; pròsūt – pròsūh, pròsūsmo, pròsūste, pròsūše.

Glagoli s osnovom *-nì'ět* imaju dvojake oblike aorista: *ponesòh, ponesòsmo, ponesòste, ponesòše* i *pònì'ěh, pònì'ěsmo, pònì'ěste, pònì'ěše*. Reklo bi se da je prva forma češća, naročito u 2. i 3. l. sg.

Dužina na finalnome *-e* nastavka za 3. l. pl. aorista, koja se javlja u nekim katunskim govorima (*rèkošē, ispèkošē, kupìšē* – Cuce i Bjelice, videti Pešikan, 1965: 75) na Njegušima nije ovjerena u savremenim istraživanjima.

Aorist pomoćnih glagola

Naglašeni oblici aorista pomoćnoga glagola *bīt* glase: *bìh, bî/bì, bî/bì, bìsmo, bìste, bìše*. Takve oblike za srednjokatunske govore bilježi i Pešikan (1965: 171), uz dužinu u 3. l. pl. *bìšē*. U njeguškome smo govoru zabilježili primjere: *kād òni drügī dān dolāzē, nežēla onō bî, nīma bî tāko mùka, nē bîh sà da je zlātnā, dà bismo dīgli tāj spòmenīk, nē bî l'ēka, i poslī'ē ràta bî onō, štò ovō bî zāboga, bìše da me vòdē*. Kad ima značenje glagola „htjeti, željeti“, glagol *bīt* se u aoristu javlja pod kratkim akcentom u 2. i 3. licu jednine: *bì li jēdnu kāvū, bî za pri'ēsēdnīka da ti dōžē onī štò sēdī kād^je hīmna*.

Nenaglašeni aorist koristi se za tvorbu potencijala: *bih, bi, bi, bismo, biste, biše/bi*. Izuzetno rijetko se upotrebljava oblik *bi* za druga lica (*mògli bi bògami kod jē pòc* – 2. l. pl.), a ima i primjera gubljenja *h* u prvome licu jednine: *jā bi rēkla, kād bi pòčēo prīčāt, svē bi ti jā pokāzāla* (videti tačku 3.1.1.1.). Pešikan (1965: 171) za srednjokatunske i lješanske navodi akcentovane oblike pomoćnoga glagola u potencijalu.

Uz odrični oblik glagola *bīt* u aoristu akcenat prelazi na odričnu rječcu: *nē bîh, nē bî, nē bî, nē bismo, nē biste, nē biše*. Kod ostalih glagola akcenat na prijedlog prelazi samo u 2. i 3. licu jednine – i to dosljedno. Uz druge oblike aoristne paradigme akcenat ostaje na glagolu.

Aorist glagola *šcēt* nije ovjeren u spontanome govoru Njeguša, ali ga u istorijskim tekstovima znamenitih Njeguša nalazimo (upor. *što se ne hće u lance vezati* : Njegoš, *Gorski vijenac*).

4.5.2.4. Imperfekta

Imperfekat je i dalje živa kategorija u njeeguškome govoru, ali se upotrebljava znatno rjeđe no aorist. Čuva se naročito od pomoćnoga glagola *ščët* u složenim glagolskim oblicima (v. niže). Tvori se isključivo od nesvršenih glagola nastavcima: *-h*, *-še*, *-še*, *-smo*, *-ste*, *-hū/-gū*. Ispred nastavka javljaju se ovi sufiksadni morfemi: *-ā-/-â-* (*imāh*, *zbòrāh*, *zvāh*), *-jā-* (*brânāh*), *-āvā-* (*prodāvah*), *-ivā-* (*poručivāh*), *-ovā-* (*vjèrovāh*), *-ijā-* (*šedijāh*).

Konsonant *h* u nastavku je stabilan. U 3. l. pl. nikad ne ispada, ali se ponekad umjesto njega izgovara *g*. Poređenjem primjera sakupljenih u 21. stoljeću i onih iz 60-ih i 70-ih godina 20. stoljeća dā se zaključiti da je došlo do promjene: u starijim oblicima imperfekta češće je *g* ili *γ*, dok je danas ono svedeno na izuzetke (uglavnom na imperfekat glagola *ščët*). L. Vujović je u Upitniku za OLA uz oblik 3. l. pl. *mògāgu* zapisao i razliku u cetinjskoj varijanti *mògāhu*. Ako je ta razlika uobičajena, to može biti razlog što je danas na Njegušima preovladalo *h* u nastavku.

Imperfekat u njeeguškome govoru ne odstupa u pogledu akcenta od drugih katunskih govora te se pozicijom i dužinom uvijek podudara s akcentom prezenta (Pešikan 1965: 71):

imāt: *imāh*, *imāše*, *imāše*, *imāsmo*, *imāste*, *imāhū*

zvāt: *zvāh*, *zvāše*, *zvāše*, *zvāsmo*, *zvāste*, *zvāhū* / *zvāgū*

peč: *pecijāh*, *pecijāše*, *pecijāše*, *pecijāsmo*, *pecijāste*, *pecijāhū*

ić: *izāh*, *izāše*, *izāše*, *izāsmo*, *izāste*, *izāhū*

dīnstāt: *dīnstāh*, *dīnstāše*, *dīnstāše*, *dīnstāsmo*, *dīnstāste*, *dīnstāhū*

pītāt: *pītāh*, *pītāše*, *pītāše*, *pītāsmo*, *pītāste*, *pītāhū*

vījāt: *vījāh*, *vījāše*, *vījāše*, *vījāsmo*, *vījāste*, *vījāhū*

dāvāt: *dāvāh*, *dāvāše*, *dāvāše*, *dāvāsmo*, *dāvāste*, *dāvāhū*

držāt: *držāh*, *držāše*, *držāše*, *držāsmo*, *držāste*, *držāhū*

pjèvāt: *pjèvāh*, *pjèvāše*, *pjèvāše*, *pjèvāsmo*, *pjèvāste*, *pjèvāhū*

zborīt: *zbòrāh*, *zbòrāše*, *zbòrāše*, *zbòrāsmo*, *zbòrāste*, *zbòrāhū*

nosīt: *nòsāh*, *nòsāše*, *nòsāše*, *nòsāsmo*, *nòsāste*, *nòsāhū*

brānīt: *brânāh*, *brânāše*, *brânāše*, *brânāsmo*, *brânāste*, *brânāgū*

U Upitniku za OLA što ga je ispunjavao Luka Vujović nalazimo ove oblike 3. l. pl. imperfekta: *mògāgu*, *šedijāgu*, *nòsāgu*, *pecijāgu*, svaki put s kratkim *u*, koje se danas na terenu ne može potvrditi.

Pešikan (1965: 71) navodi da je nastavačko *-u* u 3. l. pl. uvijek dugo u srednjokatunskim i lješanskim govorima u kojima je *h* u nastavku stabilno. To se može primijeniti i na njeguški govor, u kojemu *h* u ovoj poziciji nikad ne ispada. Izuzetak, i to ne uvijek, predstavljaju oblici s akcentom na prvome slogu nastavka *-âhu*, ali (v. niže primjer imperfekta pomoćnoga glagola *ščèt*) u 3. l. pl. imamo i kratko i dugo *-u*, kao i kod imperfekta *zvâhū/zvâgū*. Pešikan u svojoj studiji ne daje primjere s akcentom na nastavku, niti pominje mogućnost kratkoga finalnoga *-u*. Na njih ukazuje Čirgić (2012: 36), takođe bez primjera, ali ne ostavlja mogućnost dugoga *-u* u tome slučaju.

Imperfekat pomoćnih glagola

U spontanome govoru svega smo dvaput zabilježili upotrebu duže varijante imperfekta glagola *bīt* – *bijāh*, a nije ih zabilježio ni L. Vujović u upitniku za OLA. U upotrebi je (gotovo) isključivo oblik: *bjèh*, *bjèše*, *bjèše*, *bjèsmo*, *bjèste*, *bjèhū*. U Upitniku za OLA kao oblici imperfekta 3. l. pl. navode se *bjèyu* i *bjègu*, oba bez dužine na krajnjem vokalu. U odričnome obliku akcenat preskače na odričnu rječcu samo u 2. i 3. l. sg.: *nè bješe*.

Glagol *ščèt*, čiji aorist nijesmo zabilježili u spontanome govoru, u imperfektu je vrlo čest kao pomoćni glagol u potencijalu imperfekta i pripovjedačkom perfektu.

Potvrdni	Odrični
1. l. sg. <i>ćāh</i> / <i>òćāh</i>	<i>nèćāh</i>
2. l. sg. <i>ćāše</i> / <i>òćāše</i>	<i>nèćāše</i>
3. l. sg. <i>ćāše</i> / <i>òćāše</i>	<i>nèćāše</i>
1. l. pl. <i>ćāsmo</i> ²⁰³ / <i>òćāsmo</i>	<i>nèćāsmo</i>
2. l. pl. <i>ćāste</i> / <i>òćāste</i>	<i>nèćāste</i>
3. l. pl. <i>ćāhū</i> / <i>ćāgū</i> / <i>ćāhu</i> / <i>ćāgu</i> / <i>òćāhu</i> / <i>òćāgu</i>	<i>nèćāhū</i>

Duži oblici (*òćāh...*) znatno su rjeđe. Nije zabilježen primjer s početnim *š*.

4.5.2.5. Imperativ

Imperativ je veoma čest u njeguškom govoru, ne samo kao zapovjedni način, već i u drugim sintaksičko-semantičkim konstrukcijama i upotrebama (v. pripovjedački imperativ i imperativ imperfekta).

²⁰³ Jedanput je zabilježen i oblik *ćāhmo*.

Imperativ je čest u drugom licu jednine i množine. U prvome licu množine češće je perifrastičan: *ajmo da kúpīmo, ajmo kúpīt* (videti 4.5.3.7). Zabilježen je i oblik *nemōmo*, uz uobičajeno *nemōjmo*, nastao analogijom prema 2. licu množine *nemōte* (nije zabilježen oblik *nemōjte*). U trećem licu jednine i množine je perifrastičan.

Imperativ, kako je u literaturi primijećeno (Pešikan 1965: 71, Čirgić 2012: 36), ima akcenat kao prezent, kad je tvoren od iste osnove:

˘ na osnovi: *üzēm – üzmi, skūbnēm – skūbni, dīgnēm se – dīk se, mākņēm – mākī/mākni, bāčīm – bāči, šklèpīm – šklèpi, ulāzīm – ulāzi, iğrām – iğrāj, bjěšām – bjěšā(te), znādēm – znādi, doněšēm – doněsi, dādēš – dādi*

ˆ na osnovi: *mānēm – māni, svēžēm – svēži, sprēmīm – sprēmi, batālīm – batāli, vārīm – vāri, čūvām – čūvā', dīrām – ne dīrā', pītām – pītā', ne sřkā/šřkā, za'ebā'ēm – za'ebājte*

ˆ na nastavku: *brzām – ne brzā', izagnām – izagnā.*

I Pešikan (1965: 71) i Čirgić (2012: 36) navode da glagol *prěs(ti)* kao reprezent tipa glagola kojima se u imperativu akcenat ne podudara s akcentom prezenta jer se kratkosilazni akcenat uvijek povlači sa zadnjega otvorenoga sloga, te je akcenat umjesto *prēdi* postao *prēdi*. Pod glagolima tipa *prēdēm* (prez.): *prēdi* (imp.) podrazumijevaju se svi glagoli koji u prezentu imaju akcenat na nastavku, a u imperativu imaju nastavak *-i* ili *-j* u 2. l. sg.

U pitanju su zapravo određeni glagoli prve vrste i četvrte vrste koji u prezentu imaju akcenat na nastavku, a u imperativu:

I. nastavak *-i*:

a) s kratkim vokalom osnove:

- *metēm – mēti, pomētēm – pomēti; berēm – bēri, bodēm – bōdi, derēm – dēri, odērēm – odēri, kunēm – kūni, perēm – pēri, pletēm – plēti, serēm – sēri, zovēm – zōvi*
- *činīm – čīni, učinīm – učīni; bazdīm – bāzdi; gorīm – gōri; letīm – lēti; sedīm – sēdi; želīm – žēli; ležīm – lēži; bježīm – bjēži; držīm – dřži, trčīm – třči,*

b) s dugim vokalom osnove:

- *krādēm – krādi, prēdēm – prēdi, vězēm – vēzi, mūzēm – mūzi,*
- *blēīm – blēi, cūtīm – cūti, štēdīm – štēdi, klēčīm – klēči, kvīčī – kvīči, pīštīm – pīšti, zvīždīm – zvīždi, žīvīm – žīvi, mřzīm – mřzi, stīdīm se – stīdi se, třpīm – třpi, vřtīm – vřti*

ALI: *mūčīm – mūči! mūčite! cūtīm – cūt! cūti!*

II. nastavak *-j* s kratkim vokalom prezentske osnove:

- kri'ēm – krī', li'ēm – lī', pi'ēm – pī', poli'ēm – polī', ši'ēm – sī', umi'ēm – umī'; bi'ēm – bī
- stoīm – stōj, boīm se – bōj se, brōīm – brōj

U prvoj grupi dužina akcenta zavisi od dužine sloga u glagolu osnove, a u drugoj grupi akcentat je uvijek dug zbog sonanta u nastavku, iako se taj sonant često ne izgovara ili se izgovara redukovano.

Vokali *-i* i *-j* (i kao nastavak i kao dio nastavka) s kraja imperativa nerijetko se gube: *ulàste, nalòž, bjèž, ćùt, tr'č, d'rž, mùč; izagnâ, dâ mi, poglèdâ, ne pîta, uvâlâ se; umî se.*

Kod glagola *jèdēm* i *vìdīm* imperativ uvijek ima jotovani opstruent s kraja osnove: *jèži, jèžimo, jèžite; vīži, vīžite*, s jednačenjem po zvučnosti u oblicima bez *i*: *vīč kākva je, vīčte, jèčte*. U pitanju je zapravo stari oblik imperativa tematskih glagola *jèž* i *vīž* (otud i *jèčte* i *vīčte*), koji su analogijom prema drugim glagolima dobili nastavak *-i* (upor. Stevanović 1933–34: 89–90). Od glagola *šēs* imperativ 2. lica množine bilježimo u *allegro* obliku: *sète*. Na isti način i u glagolima *rèc* i *lèc* posljednji je konsonant osnove u imperativu uglavnom: *reči* i *leži*, ali *recimo* (što je vjerovatno uticaj standardnoga varijeteta; zabilježeno je i *rèčimo*). Zabilježeno je i *utèci*.

Imperativ pomoćnoga glagola *bīt* glasi *būdi* (2. l. sg.) – *būdite* (2. l. pl.).

4.5.2.6. Glagolski pridjev radni

O glagolskome pridjevu radnom već smo govorili u segmentu o pridjevima, vodeći se stavom da su GRP po akcenatskim karakteristikama pridjevi, a i da se mogu naći u funkciji pridjeva (Zubčić 2001, 2006: 289). Ipak, donosimo ih i ovđe vodeći se stavom da je za određivanje akcenatskih tipova ponekad od značaja i akcentat GPR (Kapović 2018: 166).

Glagolski pridjev radni u svim oblicima (u sva tri roda i u oba broja) gotovo uvijek ima isti akcentat kao infinitiv:

˘ na osnovi: *jēs(t) – jēo/vīo, jēla, izēst – izēo/izvīo, izēla; šēs(t) – švīo, šēla; vīžet – vīdī'o/vīdī'o, vīžela; òdrī'ēt – òdro, òdrla; izīc – izīšā, izāšla; òbīc – òbīšā/òbīšā, òbīšla; nātūc – nātūkā/nātūkā, nātūkla; zārās(t) – zārāsao/zārāsā, zārāsla; brīsāt – brīsā/brīsao, (iz)brīsāla; poprāvlāt/popprāvīāt – poprāvlāo/popprāvīāo, poprāvlāla/popprāvlāla; poprāvūt – poprāvī'o, poprāvīla; rānūt – rānī'o, rānīla; pōpēt – pōpēo, pōpēla; pōčēt – pōče'o/pōče'o, pōčēla; nalēc – nalēgao, nalēgla; prispjēt – prispvī'o, prispjēla; oplēst – oplēo, oplēla; zatēc – zatēkao/zatēkā/zatēkā, zatēkla*

ˆ na osnovi: *tūc – tūkā/tūkā, tūkla; rās(t) – rāsao, rāsla; ic – išā/išao, išla; sīc – sīšā/sīšāo, sīšla*

“ na nastavku: *metnūt – metnùo, metnùla; odāĥīt – odāĥĭo, odāĥĭla; lĭnāt – lĭnào, lĭnàla; pĭsāt – pĭsào/pĭsâ, pĭsàla; slāgāt – slāgào/slāgâ, slāgàla; vrātīt – vrātĭo, vrātĭla; znāvāt – znāvào, znāvàla; dodāvāt – dodāvào, dodāvàla; umjēt – umjĕo, umjĕla; učīt – učĭo, učĭla; ubīt – ubĭo, ubĭla; valāt – valào, valàla; odīt – odĭo, odĭla.*

Kako su primijetili i Pešikan (1965: 74) za srednjokatunske govore i Čirgić (2012: 34) za Njeguše, do razlike dolazi kod nekih jednosložnih glagola kod kojih se radni glagolski pridjev muškoga roda razlikuje od ostalih oblika, odnosno kod kojih muški rod GPR ima akcenat jednak infinitivu (kratak),²⁰⁴ a u ostalim oblicima akcenat je dug. U pitanju su glagoli: *bīt – bĭo, bĭla, bĭlo; brāt – brào, bràla; prāt – prào, pràla; dāt – dào, dàla.* U pitanju je akcenatski tip koji se razlikuje od glagola tipa *znāt – znào, znàla; snīt – snĭo, snĭla (u s̄an se ne snĭo), klāt – klào, klàla; bīt (tući) – bĭo, bĭla, bĭlo, pīt – pĭo, pĭla* (u posljednjem vjerovatno analogija prema *šīt – šĭo, šĭla*, upor. Kapović 2018: 206).

Kod glagola koji poznaju duljenje u GPR mimo muškoga roda akcenat i u GPR prefikslnih tvorenica, za razliku od infinitiva, može prijeći na prefiks, pri čemu u GPR ženskoga i srednjega roda na pretposljednem slogu ostaje neakcentovana dužina: *ubrāt – ùbrao, ùbràla; prodāt – pròdao/pròdā, pròdàla; dodāt – dòdao, dòdàla; priznāt – prĭznao, prĭznàla; dobīt – dòbĭo, dòbĭla; zaspāt – zàsپao, zàsپàla... Ako akcenat ne prelazi na prefiks, do duljenja ne dolazi: nestāt – nestào, nestàla; poslāt – poslào, poslàla, poznāt – poznào, poznàla; ušīt – ušĭo, ušĭla, ušĭlo; ubīt – ubĭo, ubĭla; ali: probīt – pròbĭo, pròbĭla.*

Glagoli s osnovom *-gnāt* zadržavaju akcenat infinitiva u svim oblicima: *prognāt – prognào, prognàla, prognàlo; sagnāt – sagnào, sagnàla, sagnàlo; prignāt – prignào, prignàla, prignàlo; izagnāt – izagnào, izagnàla, izagnàlo.* Samo smo kod jedne sagovornice zabilježili: *dògnāli.*

U GPR glagola *orāt* i *rodīt* akcenat je na osnovi: *òrā, òrāla, òrāli* (L. Vujović u Upitniku za OLA zapisuje i GPR perfektivnoga vida: *preòrā, preòrāla, preòrāli), ròdĭo* i *ròdĭla.*

GPR glagola *čītāt/čitāt* zabilježili smo tri oblika u muškome rodu: *čĭtao, čitào, čitâ* (posljednji u Upitniku za OLA, prva dva u spontanome govoru).

Na terenu se kod nekih glagola primjećuju kolebanja. Tako kod glagola *popīt* (kod kojega nema nikakve sumnje u akcenat na osnovi u infinitivu) akcenat radnoga glagolskoga pridjeva nije

²⁰⁴ Očita je permutacija u Čirgićeve tekstu kad kaže da se kod ove grupe glagola „akcenat ženskoga roda razlikuje od akcenta u infinitivu (i akcenta muškoga i srednjega roda glagolskoga pridjeva radnog)“, jer se iz primjera koje navodi vidi da ženski i srednji rod imaju isti akcenat, različit od muškoga roda i infinitiva.

postojan. Zabilježili smo oblike: *pòp'ì'o*, *pòp'ìli*, *pop'ìla*. I kod glagola *zapānt'it* naišli smo na različite varijante GPR: *zapānt'ì'o* i *zapānt'ì'o* (kod istoga informatora u dvije uzastopne rečenice), *zapānt'ìla* i *zapānt'ìla* (kod druge informatorke).

4.5.2.7. Glagolski pridjev trpni

Glagolski pridjev trpni gradi se pomoću sufiksa *-an(ø)*, *-at(ø)*, *-ut(ø)*, *-en(ø)*, *-t(ø)*, *-ven(ø)*, *-jen(ø)*, *-avan(ø)*, *-ivan(ø)*, *-ovan(ø)*.

Kod glagolskoga pridjeva trpnoga pažnju privlači akcenat glagola s infinitivnom osnovom na suglasnik. GPT tih glagola ima sufiks *-en* na kojemu se redovno nalazi akcenat u svim oblicima (sva tri roda i oba broja): *rěc – reč'èn*, *reč'èna*, *reč'èno*; *vûc – vûč'èn*, *vûč'èna*, *vûč'èno*; *pěc – peč'èn*, *peč'èna*, *peč'èno*; *poš'ec – pošeč'èn*, *pošeč'èna*, *pošeč'èno*; *òbûc – obûč'èn*, *obûč'èna*, *obûč'èno*.

Kako navodi Čirgić (2012: 35): „Takvi su i glagoli tipa *b'it*, *p'it*, *l'it*, *s'it*; *m'l'et*, *ž'n'et*, *plijev'l'et – bj'èn*, *ubj'èn*, *pij'èn*, *popij'èn*, *liv'èn*, *proliv'èn*, *šv'èn*, *sašv'èn*, *m'lev'èn*, *sam'lev'èn*, *ž'nev'èn*, *pož'nev'èn*, *plijev'l'èn*, *oplijev'l'èn* i sl.“ Ovima bismo dodali glagole tvorene od osnovā *-nesti*: *poneš'èn*, i kriti: zabilježeni su primjeri *raskriv'èno*, *pokriv'èno*, *pokriv'ène*, ali i *raskr'èna*, kao i *než'nāv'èn/neznāv'èn* (< *ne znāt*).

Pešikan (1965: 72) navodi da „glagoli s jednosložnom infinitivnom osnovom (izuzev I, IV₁, možda i VII vrste) imaju akcenat na prefiksu: *d'òn'ì'et*, *pr'òst'rt*, *pr'òbrān*, *pr'òkl'et*, *pr'òdāt*, *pr'ìznāt*, *izābrān* i sl.“ Tako je i u njeguškom govoru: *zād'rt*, *òd'rt*, *nāgnūt*, *p'òznāt*, *pr'ìznāt*, *p'òzvān*, *pr'òzvāt*, *ùbrāto*, *ùdāta*, *zāklān*. Vidno je da je na krajnjem slogu dužina, osim ako se tu javi *ìe* < *ě*.

Pešikan dalje kaže: „Van ovoga nema povlačenja akcenta na prvi slog (up. *zād'ržān*, *nāoružān* i sl. kod VD).

Na akcenat ne utiče rod, broj i pridevski vid.“

Odrični GPT ima akcenat na prefiksu: *n'èudāta*, *n'èprost'rt*, *n'èprodāt*, osim na Mircu, đe je akcenat na osnovi: *ne'udāta*, *neprost'rt*, *neprodāt*.

Vanakcenatska dužina u glagolskome pridjevu trpnom na većini se sufiksa uvijek javlja: *m'ètnūt*, *d'ignūt*, *dāvāt*, *doč'èrāno*, *is'č'èpkāna*, *potp'isān*, *pov'èzāno*, *preb'ijāno*, *raš't'rkāni*, *sač'uvāni*, *sn'īmān*, *s'òrāno*, *str'v'elān*, *sv'òltāno*, *privil'ègovāni*, *šk'òlovāni*, *zai'nteresovān*, *prodāvāno*, *vjenč'āvān*, *sahra'ñvāni*, *skubic'îrāno*, *tetov'îrān*.

Na sufiksima *-en*, *-jen* i *-ven* nikad nema neakcentovane dužine (na potonjem je sufiksu uvijek akcenat): *natm'ùreno*, *nauč'èn*, *odv'ò'eni*, *otv'ò'rena*, *r'v'èšeno*, *už'îreno*, *zatv'ò'ren*, *zav'v'š'en*, *āpš'eno*,

naprãvljeno, napušteno, neobrãženo, nepokõšeno, neprevazižen, obiľženo, objãvljeno, objěšeno, odrěžena, oglãšen, ogrãžena, opãlino, pogõženo, pokõšena, rãnen, rasporeženo, rõžena, sahrãnen, slõmljena/slõmjena, slõženo, smjěšteni, spãšeno, srěženo, upřćena, upropãšćeno, zapõšlen, zašćicen, žěnen.

Glagoli s infinitivnim sufiksom *-a-*, bilo da pripadaju trećom bilo šestoj vrsti, nekad u GPT imaju sufiks *-t*: *dãvãta, našmřkãto, osigũrãto.*

4.5.2.8. *Glagolski prilog sadašnji*

Glagolski prilog sadašnji rijetko je u upotrebi u njegušcome govoru. Budući da mu je u osnovi 3. lice plurala prezenta, i akcenatski se poklapa s tim oblikom: *perćinãũć se, računãũći, ležěći, mĩslěć, přtěć, bjěžěći, mũčěći...* U glagolskoj upotrebi rijetko ima finalno *-i*.

Kad se upotrebljava kao pridjev, akcenat je na sufiksu, a nastavak je dug: *ležěćĩ, nosěćĩ, mogũćě, idũćĩ.* Javlja se i u neodređenome pridjevskom vidu: *bolěć, držěć, tũpěć (šćõ si tupěć tãkõ).*

4.5.2.9. *Futur I*

Futur I u njegušcome se govoru upotrebljava da označi buduću radnju: *zově se tõ Šćěpćevicã dõ i zvãće se, izdũrãće mi još ovõ lěto, něćete mi se tũ jakãt zaĩsto, odrřěćeš se bõgami, něće upãlĩt, imãćeš šćõ u tũ khũgu stãvĩt, prosũćeš tãkõ, ěno ga napũnĩće stõtinu, spontãćeš se tũ, kãd ni porõdica bũdě vižela da smo se slikãli – polũžěće, skvãšće se ovã mãlã, nagřđĩće se, zapãnũće ģe.*

Kao prosti glagolski oblik futur I se u njegušcome govoru javlja i od glagola s infinitivnim nastavkom *-ć*: *rěću jã, põću jã, põće tẽbe glãva, dõće mi šćěr, smãće ģi se, lãbãvo jo je tõ.*

4.5.2.10. *Optativ*

Optativ služi da se izrekne želja, pa se naziva i željnim načinom. Javlja se u obliku glagolskoga pridjeva radnog: *zdrãvo bĩli, žĩvjěli.* Ta želja može biti iskazana i kroz kletvu: *ostãvĩše onũ grobĩnu sãmu u onũ bẽčãlinu, bõgu plãtĩli; nã tobõm se gãcãh ne drřěšĩlo; ubĩli ga jãdi kã onũ bũkvu navr Koložũna; rũke ģm opãle* ili blagoslov: *prě bogom se zlatĩlo.*

4.5.3. Složeni glagolski oblici

U njevuškome govoru od složenih glagolskih oblika ovjereni su perfekat, pluskvamperfekat, futur I, futur II, potencijal, potencijal imperfekta, perifrastički imperativ te imperativ imperfekta za ponavljanu radnju u prošlosti.

4.5.3.1. Perfekat

Perfekat je osnovno prošlo vrijeme. Tvori se od enklitičkoga oblika prezenta pomoćnoga glagola *bīt* i glagolskoga pridjeva radnog glavnoga glagola: *nō su ne kolīma vodīli, pōtla nīesmo ništa, nīena kūća nīe bila prāzna, i tāko smo vāzde stōku nīihovu izagonīli, jē smo mī pjēški slāzīli.*

U pripovijedanju perfekat se često koristi bez pomoćnoga glagola: *ōn krēnūo za..., u Nēgūše nēšto trēbao, i ūšao Mārko u autōbus, sīo tāmo nēže na nēkō mjēsto, zabrānīo Stānko onō navr Kolovīra, pōnešto dāvāli dō yōga rāta, nō nēkāko naučīli tākō: čūvāli stōku i držāli i odīli tam-ovāmo, vōjska vēlikā dōšla pret kūću, ōni ne molīli, jēni nāši dōšli.*

U perfektu povratnih glagola ne javlja se pomoćni glagol: *nēko prīčā da se zvāla, kā se ogrāničīo, ōn se oborīo, svē se izaselīlo, ovī se čōjak strāvīo, štō jm se ot planīnē učīnēlo.*

Kod starijih govornika i u starim zapisima pomoćni glagol gubio se povremeno u trećem licu jednine uz veznike i priloge *te* i *de*, koji bi se u tom slučaju duljili (dolazilo bi do kontrakcije): *za tū zēmīu tē bila tūnāke, onī Stēfan tē utēkā, jē kamiōn ostāo*, ali se čuje kod istih govornika i: *te e bīo Petrōvić.*

O sažimanju glagolske enklitike i enklitičkih oblika zamjenica videti Sintaksu, tačka 5.2.1.

4.5.3.2. Pluskvamperfekat

Pluskvamperfektom se kazuje radnja koja se vršila ili izvršila prije neke druge prošle radnje, pa se otud ovaj oblik i zove pretprošlo ili davno prošlo vrijeme. U njevuškome se govoru tvori na dva načina:

- od pomoćnoga glagola *bīt* u imperfektu i radnoga glagolskoga pridjeva: *a odrēdīli bjēhū i mjēsto, a jā kao dīete naučīo bjēh pōnešto, tamān bjēh zāspao, naučīo bjēše līepo, ukrđīo bjēše krđ, bjēše napāo snīeg vēlikī, bjēše mi ospriēd nēkakva gūk iskočila, bjēše se pomāmīo, mōj māsāk se bjēše uvālā, bjēše ga uhvātīla onā bōlīēs tēškā* i
- od perfekta pomoćnoga glagola *bīt* i radnoga glagolskoga pridjeva: *bīo je došā, tādēr nīe bīo dīgā u Nīšić, pā su ga ūzēli bīli, unāpriēd je komīsija odrēdīla bīla, ōni su bīli u nāše*

sèlo stojàli; da^{je} ùslōvā, bìlo^{bi} sìgūrno dēsēt vīkēndicā, nřesam jā bila ùbīla trī-čētiri nā dān, břo pōčeo jēno nāše da kīdā tāmō, břo^{je} čōjak izaselřo, mūž mi^{je} břo obilēžřo, kùcu su bìli ogrādřli.

4.5.3.3. Futur I

Rekosmo da futur II može biti i složeni glagolski oblik koji se tvori od enklitičkoga oblika prezenta pomoćnoga glagola *ščēt* i infinitiva: *nēže^{ćete} mālō^{se} vrāřiti, mī^{ćemo} da vōdu dovēdēmo pret kùcōm, pā da^{ćeš} gorūždōm zahvāřiti, pā^{će} yi pōtřle kāsno bīt, šřō^{ćete} ođit tāmō, da nabrēknē e^{će} se rasādřiti, onō^{će} ři^{se} ođriřet, e nāšřli^{řte} kot kōga^{ćete} ođit, boīm^{se} e^{će} se oštētřiti, tī^{ćeš} ři pāvō kāzāt, sūjmām da^{ćemo} jož dese dāna sastāvřiti ođēn, pā^{ćemo} ga ūzēt kāt^{se} vřnēmo, ma^{će} se tēško onō pretūřiti.*

Futur I je uvijek složen ako je u odričnome obliku: *nēće^{ři} vřše nāmpadāt da lāēš, nēćete^{se} izbāvřiti, nēćete^{mi} se tū jakāt zařsto, nēće^{ři} tā ništa prozborřiti.*

4.5.3.4. Futur II

Futur II označava predbuduću radnju odnosno uslov za vršenje buduće radnje. Stoga se javlja uvijek u složenim uslovnim rečenicama. Tvori se od prezenta svršenoga glagola *bīt* i glagolskog pridjeva radnog: *Ako^{yi} tō šřō bñdē valālo, kād^{ři} porōdica bñdē vřžela da^{řmo} se slikāli, nēće^{mi} ništa bīt ako bñdēm ležāla.* U njegušnome je govoru rijedak.

4.5.3.5. Potencijal

Potencijal se tvori pomoću enklitičkoga oblika aorista pomoćnoga glagola *bīt* i radnog glagolskog pridjeva glavnoga glagola: *preko Bñdvē kākō^{b'} okrēnūo, kō^{ři} se nādā baš da^{ři} se lřnāla ovākō, dāřte valān svř da^{se} porēzuřēmo dā bismo dřgli tāj spōmenřk, ako^{ři} nēko dōžē sa strānē šřō nē^{ři} břo dōbar komšřija, ako nē^{ři} bismo^{se} lřepo lřuckř dogovorřli, mlōgo^{ři} ni valālo tō, bìlo^{ři} preoterećēne, tēško^{ři} iko mōgā, kūpřo^{ři} je pā bi^{je} dā Kustudřjāma, ali bismo mī po trī pūta u Lāpćice ođolēn cērāli, nē^{ři} me dā-ti pūšřřli ovř mōi, nřka^{ře} nē^{ři} ođri, ođri biše^{mi} čāpru.*

4.5.3.6. Potencijal imperfekta

Potencijal imperfekta označava neostvarenu želju, mogućnost ili pak neki uslov u prošlosti. Tvori se od imperfekta pomoćnoga glagola *šcēt* i infinitiva svršenih glagola: *ćâh pânūt, ćâhū je ubīt za onī pañòk*.

Konstrukcija imperfekta glagola *šcēt* i infinitiva nesvršenih glagola koristi se da se izrazi ponavljana radnja u prošlosti: *kàko ne ćâhū bīt, ćâhū fātāt mächke, ćâh po fije livādā bôs ùvečē igrāti, ćâgū se šālīt ovē nēvjeste*. S ovim značenjem javljaju se, rjeđe, i konstrukcije sa svršenim glagolima: *ćâhū prvē rēc*.

4.5.3.7. Imperativ

U prvom licu množine, kako je i navedeno u tački 4.5.2.5, imperativ je uglavnom perifrastičan: *äj da dodâmo, äjmo da kûpîmo, äj da se cïkvâmo, äjmo kûpīt, äj da sïdēmo, äj da pi'êmo kâvu...*

Perifrastičan oblik imperativ ima u trećem licu jednine: *něka se nïko ne vráčē, něka ye òn pomògnē, něka držē, něka pùštē, něka činī što ga'je vòla, kò je junâk něka pròvā, něka ne jzvòdī, něka ti jh òna mičē, něka obučē košùlu, Stâнку něka se tô dâ'e* i u trećem licu množine *něka mī'ēnaū, něka stol'ē onākō, pā něka trāžē u papīre*.

Ovjerena je i stroga zabrana u perifrastičnome imperativu: *tô'je svē naše i tī tūn da nī'esi šekā*.

4.5.3.8. Imperativ imperfekta

Imperativom imperfekta nazivamo složeni glagolski oblik koji se tvori od imperfekta pomoćnog glagola *šcēt* i imperativa glavnoga glagola. Kako je u njevuškome govoru čest pripovjedački imperativ, i ovaj se oblik koristi često u pripovijedanju prošlih događaja, i to onih koji su se ponavljali. Tvori se od svršenih glagola: *pā ćâgū dōži, a òn je ćâše skñni, pā ćâše mi otâc izâži kâ nâ yr tê glavïcē i òndā me zovē ùvečēn, a bilo je u Yršâh pòneže živā vòda, ali lûdi ćâhū nēkâko bistī'ernē naprâvi, a ćâše se i rāžānī lèb umī'esi, òćâhū mi uprīti onē sakēte, pā nòsi i ne pītā, ćâše se ufāti kòza; nēcâhū ga vātāt nīkad više*.

4.5.4. Akcenatski tipovi glagola

Glagole smo u prethodnome dijelu podijelili po vrstama. U ovome segmentu te vrste dijelimo prema akcenatskim paradigmama u sinhronijskoj ravni. Pritom navodimo oblike infinitiva, prezenta, aorista, imperfekta (đe je primjenjivo), imperativa, glagolskoga pridjeva radnog (GPR),

glagolskoga pridjeva trpnog (GPT). Budući da ni kod jednoga glagola u odričnome prezentu nije ovjereno preskakanje akcenta na rječcu, odrične prezente nećemo navoditi, osim ako ima specifičnosti koje treba naglasiti. Izuzetak je od navedenoga pravila glagol *znāt*, kod kojega u odričnome prezentu akcenat uglavnom prelazi na proklitiku (koja to prestaje biti): *ně znām*, rjeđe se čuje *ne znām*, i to kod istih govornika, čak i u uzastopnim ponavljanjima. Prefigurane oblike navodimo samo uz a. p. C(:) jer se samo u tome akcenatskome tipu akcenat u prezentu pomiče u prefiguranim tvorenicama, dok u infinitivu ostaje nepomičan (*zvāt – zovēm : nazvāt – pozovēm*).

Glagoli koji pripadaju akcenatskoj paradigmi A imaju nepomičan akcenat na osnovi, osim u GPT. GPT se akcenatski inače ponašaju kao pridjevi i lakše se uklapaju u akcenatsku tipologiju pridjeva: inf. *rěć*, prez. *rěčēm*, aor. *rěkoh*, imp. *rěči*, GPR *rěkā/rěkā*.

U a. p. B spadaju glagoli koji u infinitivu, aoristu i GPR imaju akcenat na nastavku, a u prezentu, imperativu, imperfektu, GPT akcenat je na osnovi. Takav je glagol *rādīt*, koji pripada a. p. B: zbog predakcenatske dužine u infinitivu i dugoga akcentovanoga sloga u prezentu (*rādīm*) ili glagol *metāt/mečāt* (a. p. B), prez. *měčēm*, imp. *měči*, imper. *měčāh*. Ovđe pripadaju prefigurane izvedenice glagola kojima je osnovni glagol u a. p. C (*pridržāt*, prez. *pridržīm*, imp. 2. l. sg. *pridrži*, aor. *pridržāh*).

Prema akcenatskoj paradigmi C konjugiraju se glagoli koji imaju akcenat na nastavku u svim oblicima (osim GPT, koji se ponaša kao pridjev); u imperativu je akcenat na nastavku u glagolima VI i VII vrste, a na osnovi u ostalim glagolima jer u njeguškome govoru kratak akcenat se uvijek pomjera s otvorene ultime: *držāt*, prez. 1. l. sg. *držīm*, imperf. 1. l. sg. *držāh*, GPR *držāo*; imp. 2. l. sg. *držī/drž*, GPT *dřžān/dřžāt*.

U rijetkim primjerima u GPR prefiguranih izvedenica javlja se čeonu akcenat, što ukazuje na njihovu pripadnost različitim akcenatskim tipovima: *zvāla*, *pözvāli*, *prözvāli*, *dözvāla*, *dāli*, *prödāla*, ali *zāklāla*, *isklālo*, *postāla*. U GPT se češće pomjera na početni slog: *zāklāne*, *pözvāni*.

4.5.4.1. Glagoli prve vrste

Glagoli prve vrste, kako ih definiše Ćurković (2014: 231) jesu oni kojima se infinitiv završava nastavcima *-ć* i *-st* i svi jednosložni glagoli s nastavkom *-t* te njihove prefigurane tvorenice. U *Gramatici crnogorskoga jezika* (Čirgić, Silić, Pranjković 2010: 102–108) dijele se na šesnaest klasa zavisno od odnosa infinitivnih i prezentskih oblika. Ipak, mi ćemo koristiti podjelu koju je u svojem radu „Povijest glagolske akcentuacije u štokavskom (i šire)“ donio Mate Kapović (2018:

169–170). Glagoli prve vrste nazivaju se *e*-glagolima, prema tematskome vokalu *e* u prezentu. Glagole dijeli po razredima koje obilježava imenom prema zadnjem konsonantu osnove: *t/d*-razred (*plet-e-š*, *krad-e-š*), *s/z*-razred (*tres-e-š*, *vez-e-š*), *p/b*-razred (*skub-e-š*), *k/g/h*-razred (*peč-e-š*, *vrš-e-š*), *m/n*-razred (*uzm-e-š*, *počn-e-š*), *r/l*-razred (*umr-e-š*, *meľ-e-š*); ili prema zadnjem vokalu osnove u infinitivu: *i/u/ě*-razred (*pij-e-š*), uz dva razreda koja obilježava sa *a*-razred prema infinitivnome *-a-* (*zv-a-t – zov-e-š*) i *j/va*-razred (*laj-a-t – laj-e-š*; *pluv-a-t – pluj-e-š*).

4.5.4.1.1. *t/d* razred:

Glagoli ovoga razreda u infinitivu imaju nastavak *-s(t)*, a u prezentu im osnova završava konsonantima *-t* ili *-d* i glagol *îć* (< idti) sa svojim derivatima. U ovome razredu nalazimo glagole sva tri akcenatska tipa.

Akcentatska paradigma A

A. p. A odlikuje stabilan akcenat na osnovi u svim oblicima.

jès(t)

	PREZENT	IMPERATIV	IMPERFEKAT	AORIST	GPR
jd.	jèdēm/îĕm		jèžāh	jèdoh	jèo/î'o
	jèdēš/îĕš	jèži	jèžāše	jède	jèla
	jèdē/îĕ		jèžāše	jède	jèlo
mn.	jèdēmo/îĕmo		jèžāsmo	jèdosmo	jèli
	jèdēte/îĕte	jèžite	jèžāste	jèdoste	jèle
	jèdū/îjū		jèžāhū	jèdoše	jèla

GPT je zabilježen od glagola *izès – izedèn*.

Ovako se konjugiraju glagoli *bīt* (prez. 1. l. sg. *būdēm*), *śes(t)* (prez. *śèdēm*, GPR m. r. *sŕ'o/śèo*), *srès(t)* (prez. *srètēm*, GPR m. r. *srŕ'o/srèo*). U OLA je za glagol *śès(t)* naveden prezent *śèd(n)ēm*, no varijantu *śèdnēm* nijesmo zabilježili. S druge strane, za glagol *srès(t)* u OLA se ne navodi dubletni oblik, već samo *srètē*, kako je i danas ovjereno na terenu.

Glagol *dāt* se po jednoj od svoje dvije promjene može svrstati u ovaj razred:

	PREZENT	IMPERATIV	AORIST	GPR
jd.	dädēm / dām		dädoh	m. r. dāo
	dädēš / dāš	dädi / dāj	däde	ž. r. dāla
	dädē / dā		däde	s. r. dālo
mn.	dädēmo / dāte		dädosmo	m. r. dāli
	dädēte / dāte	dädite / dājte	dädoste	ž. r. dāle
	dädū / dāju / däjū / dājū		dädoše	s. r. dāla

Ovako se mijenja i glagol *znät* (prez. *znädēm / znām*, imp. *znädi / znāj*). Nenezić (2010: 191) navodi da se kod Nikole Petrovića ovako mijenja i glagol *imät*, ali u govoru danas za to nijesmo našli potvrdu.

Jedino kod glagola *znät* u odričnome prezentu akcenat najčešće prelazi na proklitiku (koja time prestaje biti proklitika): *ovòmē se krāja në znā, da mi žèca në znaū nāškī, në znām štò mīslē*. Bilježe se i rijetki slučajevi akcenta na glagolu, i to kod istih govornika kod kojih se i prenosi: *ne znām, jā mīslīm isto lākše na Nègūše, a në znām*.

Infinitiv *pasti* u njeguškome govoru nije zabilježen. Umjesto njega javlja se *pänūt*, nastao prema prezentu *pänēm*, analogijom prema glagolima tipa *gñūt – gñēm*, pa ovaj glagol svrstavamo u drugu vrstu. (I prezent i infinitiv imaju uprošćenu grupu *-dn- > -n-*.) Glagolski pridjev radni glasi *pào / pā, pāla, pālo* i *pānuo/pānūo, pānūla, pānūlo*, dok se u prefikslnim tvorenicama rabi korijen *pao*: *propäle, ispäo*.

Po a. p. A mijenja se i glagol *îc* (izvorno a. p. *b*): prez. *îdēm*, imp. *îdi*, imperf. *îžāh* (3. l. pl. *îžāhū*), GPR m. r. *îšao/îšā/îšā*, ž. r. *îšla*. Po izuzetku smo čuli akcenat na nastavku *idēm, idē²⁰⁵* (po a. p. C), ali kod istih osoba koje su inače govorile *îdēm*, pa zato ne navodimo mješovitu a. p. B/C. U GPR je akcenat na početnome *i-* dug vjerovatno pod uticajem infinitiva. Aorist ovoga glagola u njeguškome se govoru aorist tvori od glagola *odīt – odòh, òde, òde, odòsmo, odòste, odòše*.

Akcnatska paradigma B

Po a. p. B mijenjaju glagoli kojima je akcenat u infinitivu, aoristu i GPR imaju na nastavku, a u prezentu, imperativu, imperfektu, GPT na osnovi. To su uglavnom prefigurirani glagoli ove vrste čiji se osnovni glagol mijenja po a. p. C: *ubòs(t), pomès(t), oplès(t)*.

²⁰⁵ Rešetar (1900: 186) navodi akcenat *idēm* za Prčanj (ali *îdēm* za Ozriniće i Dubrovnik).

ubös(ti)

	PREZENT	IMPERATIV	AORIST	GPR	GPT
jd.	ubödēm		ubodöh	m. r. ubô	ubodën
	ubödēš	ubödi	übode	ž. r. uböla	ubodëna
	ubödē		übode	s. r. ubölo	ubodëno
mn.	ubödēmo		ubodösmo	m. r. uböli	ubodëni
	ubödēte	bödite	ubodöste	ž. r. uböle	ubodëne
	ubödū		ubodöše	s. r. uböla	ubodëna

U muškome rodu GPR dužina je posljedica kontrakcije *-oo < -ol*. Nekontrahovani oblik *uboo* nije ovjeren.

Akcentatska paradigma B:

Po a. p. B: se mijenjaju derivati glagola *îc*, koji imaju određene specifičnosti u odnosu na štokavske govore, ali ne i u odnosu na Njegušima okolne govore, zatim prefiksalne tvorenice glagola čiji se osnovni oblici mijenjaju po a. p. C:.

dôć

	PREZENT	IMPERATIV	AORIST	GRP
jd.	döžēm		döžöh	m. r. došäo/došâ/došâ
	döžēš	döži	döže	ž. r. döšla
	döžē		döže	s. r. döšlo
mn.	döžēmo		döžösmo	m. r. döšli
	döžēte	döžite	döžöste	ž. r. döšle
	döžū		döžöše	s. r. döšla

Ovakav akcentat imaju i ostale prefigirane tvorenice: *pôć – pöžēm, nâć – nâžēm*, ali od drugih je glagola iste osnove akcentat ipak dug: *zâžē, izâžē, sâžēš*. Od glagola *prôć* zabilježen je prezent *pröžēm* i *prôžēm*, a imperativ *pröži*, po čemu se može zaključiti da je dugi oblik prezenta mlađi. Prezent od nekih derivata glagola *îc* ima drugačije oblike. Tako je bilježeno *izîdē, izîdēmo, izîdū, sîdēmo* (inf. *sîs*). Rešetar (1900: 186) navodi kraćenje ovoga tipa i za Ozriniće i Prčanj (dubletno i za Dubrovnik): *döžēm, pöžēm, pröžēm, nâžēm*, ali *zâžēm* u Prčanju, a *zâžēm* u Ozrinićima. U Ozrinićima je zabilježio i kratki akcentat u *otîdēm*, a ako je slog pred akcentom dug, onda je *priježēm – priježēmo, sîdēm – sîdēmo, izîdēm – izîdēmo*. I u govoru Paštrovića prezent ovih glagola

ima kratak akcenat na osnovi (Jovanović 2005: 411). U Crmnici je kao i u Ozrinićima i Njegušima *zâžēm*, ali u ostalim kompozitama glagola *îć* akcenat je u prezentu kratak (Miletić 1940: 458).

GPR glagola *prôć* javlja se i s kratkim akcentom u glagolskoj funkciji: *pròšla*, a u pridjevskoj funkciji se čuje i dugo i kratko (*pròšlī, prôšlī*).

Ovđe spadaju i prefigurirani glagoli tipa *pokräs(t)*: prez. *pokrâdēm*, imp. *pokrâdi*, aor. *pokrâdòh*, GPR *pokrâla*. Takvi glagoli: *isprës(t), -vës(t), obîs(t)* (okusiti).

Akcentatska paradigma C

bôs(ti)

	PREZENT	IMPERATIV	AORIST	GPT	GSP
jd.	bodēm		bodòh	bodèn	bodûci
	bodêš	bòdi	bòde	bodèna	
	bodê		bòde	bodèno	
mn.	bodêmo		bodòsmo	bodèni	
	bodête	bòdite	bodòste	bodène	
	bodû		bodòše	bodèna	

Po a. p. C mijenjaju se i ovi glagoli: *mës(t), plës(t)*.

Akcentatska paradigma C:

Razlika u dugoj i kratkoj C paradigmi ogleda se samo u predakcentatskoj dužini koja se u a. p. C: javlja u prezentu osnovnoga glagola, odnosno u dužini akcentovanoga vokala osnove u prezentu prefiguriranoga glagola.

kräs(t)

	PREZENT	IMPERATIV	AORIST	GPR
jd.	krâdēm		krâdòh	m. r. krâ/krào
	krâdêš	krâdi	krâde	ž. r. krâla
	krâdê		krâde	s. r. krâlo
mn.	krâdêmo		krâdòsmo	m. r. krâli
	krâdête	krâdite	krâdòste	ž. r. krâle
	krâdû		krâdòše	s. r. krâla

Ovđe spadaju: *prës(t), râs(t)*.

U OLA je navedeno 3. 1. sg. *prêdê* i *râstê*, ali mi to nijesmo potvrdili u savremenim istraživanjima. Present *krādê*m zabilježen je i u OLA.

4.5.4.2. s/z razred:

U ovome razredu bilježimo konjugaciju po a. p. B i a. p. C. Po kratkoj paradigmi B zabilježili smo prefigurane glagole od osnove *-vês(t)*, dok su po dugoj paradigmi potvrđene prefigurane tvorenice od osnove *-nes(ti)* (*-nijet*) i od glagola *três(ti)*, *vês(ti)*, *mûs(ti)*, *pâs(ti)*, koji se inače mijenjaju po a. p. C:.

Akcnatska paradigma B

dovês(t)

	PREZENT	IMPERATIV	AORIST	GPR	GPT
jd.	dovêdêm		dovedöh	m. r. dovèo	dovedèn
	dovêdêš	dovèdi	dövede	ž. r. dovèla	dovedèna
	dovêdê		dövede	s. r. dovèlo	dovedèno
mn.	dovêdêmo		dovedösmo	m. r. dovèli	dovedèni
	dovêdête	dovèdite	dovedöste	ž. r. dovèle	dovedène
	dovêdû		dovedöše	s. r. dovèla	dovedèna

Akcnatska paradigma C:

três(t)

	PREZENT	IMPERATIV	AORIST	GPR	GPT
jd.	trêsêm		trêsöh	m. r. trêsaò/trêsâ	trêšèn
	trêsêš	trêsi	trêse	ž. r. trêsla	trêšèna
	trêsê		trêse	s. r. trêslò	trêšèno
mn.	trêsêmo		trêsösmo	m. r. trêslí	trêšèni
	trêsête	trêsite	trêsöste	ž. r. trêslè	trêšène
	trêsû		trêsöše	s. r. trêsla	trêšèna

4.5.4.3. k/g/h razred:

U njeguškome govoru više je glagola priješlo u a. p. A iz drugih paradigmi. Takvi su npr. glagoli *mòc* i *rèc*.

Akcentnska paradigma A

rèc

	PREZENT	IMPERATIV	AORIST	GPR	GPT
jd.	rèčēm		rèkoh/rèko	m. r. rèkā/rèkā	rečēn
	rèčēš	rèci / rèči	rèce	ž. r. rèkla	rečēna
	rèčē		rèce	s. r. rèklo	rečēno
mn.	rèčēmo	rècimo / rèčimo	rèkosmo	m. r. rèkli	rečēni
	rèčēte	rècite / rèčite	rèkoste	ž. r. rèkle	rečēne
	rèkū/rèčū		rèkoše	s. r. rèkla	rečēna

Prefiksalna tvorenica *porèc* mijenja se po istoj paradigmi.

Glagol *mòc* pripada ovoj skupini, ali se izdvaja po obliku 1. l. sg. prezenta s nastavkom *-u* i po tome što u ostalim licima nema dužine na nastavcima, osim u u 3. l. pl.: *mògu*, *mòžeš*, *mòže*, *mòžemo*, *mòžete*, *mògū*. Glagoli *rèc* i *mòc* nemaju supletivni oblik *ne*-osnove.

Glagoli *lèc*, *đić*, *nìc*, *pùc* imaju samo supletivni *ne*-prezent. Glagol *strići* u njeguškome govoru danas nije u upotrebi (*òvce se šišaū*).

Akcentnska paradigma B1(:)

ispèc

	PREZENT	IMPERATIV	AORIST	GPR	GPT
jd.	ispèčēm		ispèkoh	ispèkā/ispèkā	ispečēn
	ispèčēš	ispèci	ispèce	ispèkla	ispečēna
	ispèčē		ispèce	ispèklo	ispečēno
mn.	ispèčēmo		ispèkosmo	ispèkli	ispečēni
	ispèčēte	ispècite	ispèkoste	ispèkle	ispečēne
	ispèkū/ispèčū		ispèkoše	ispèkla	ispečēna

Paradigmu smo obilježili sa B1 jer se razlikuje od prethodnih po tome što je kod ovih glagola u njeguškome govoru došlo do jednačenja akcenta u aoristu s akcentom infinitiva i u osnovnome (*pèkoh*) i u prefigiranome glagolu (*ispèkoh*).

Po kratkoj a. p. B konjugiraju se glagoli: *pošěc – pošěcēm*,²⁰⁶ *potěc – potěcē*.

Po dugoj a. p. B mijenjaju se glagoli: *izvūc – izvūcēm* (imp. *izvūci, izvūci*, GPT *izvūcēn*, GPR *izvūkao/izvūkā*), *istūc – istūcēm*, *òbūc – obūcēm* (imp. *obūci*, GPT *obūcēn*).

Akcnatska paradigma C

pěc / ispěc

	PREZENT	IMPERATIV	AORIST	IMPERFEKAT	GPR	GPT
jd.	pečēm		pěkoh	pecijāh	pěkā/pěkā	pečēn
	pečēš	pěci	pěče	pecijāše	pěkla	pečēna
	pečē		pěče	pecijāše	pěklo	pečēno
mn.	pečēmo		pěkosmo	pecijāsmo	pěkli	pečēni
	pečēte	pēcite	pěkoste	pecijāste	pěkle	pečēne
	pekū/pečū		pěkoše	pecijāhū	pěkla	pečēna

Po kratkoj a. p. C konjugiraju se glagoli: *šěc – šěcēm*; *těc – tečē*.

Po dugoj a. p. B mijenjaju se glagoli: *vūc – vūcēm* (imp. *vūci/vūci*, GPR *vūcēn*), *tūc – tūcēm*.

Na postojanje imperativa *rěci* a ne i *pěci* pretpostavljamo da je uticala frekvencija upotrebe prvoga leksema.

U OLA je naveden akcenat na osnovi u prezentu glagola *vūc – vūcēm*, ali danas taj oblik nijesmo zabilježili ni u jednome mjestu, pa ni u Dugome Dolu, odakle je bila informatorka za Upitnik za OLA.

4.5.4.4. p/b razred:

U ovome razredu zabilježili smo samo dva glagola koji se mijenjaju po dugoj a. p. C i njihove prefigurane oblike po a. p. B:.

Akcnatska paradigma B:

izdūst/izdūpst

	PREZENT	IMPERATIV	AORIST	GPT
jd.	izdūbēm		izdūbīh	m. r. izdūbēn
	izdūbēš	izdūbi	izdūbi	ž. r. izdūbēna

²⁰⁶ Oblik *posvēcē* zabilježili smo samo jednom u govoru iseljenika Andrije Kustudije.

	izdûbē		ìzdûbi	s. r. izdûbèno
mn.	izdûbēmo		izdûbìsmo	m. r. izdûbèni
	izdûbēte	izdûbite	izdûbìste	ž. r. izdûbène
	izdûbū		izdûbiše	s. r. izdûbèna

Infinitiv i prezent ovoga glagola dobijeni su kroz upitnik, no po aoristu se vidi da je glagol na prelasku prema glagolima IV vrste (*i*-glagoli). Mlađi su i na pitanje o infinitivu prefigiranoga glagola odgovarali: *izdûbìt*, što potvrđuje da ovaj glagol svrstavaju u IV vrstu. Glagol *skûst/skûvst* takođe smo zabilježili samo u infinitivu i prezentu koji se podudara s navedenim glagolom.

Osnovni glagoli mijenjaju se po dugoj a. p. C: prez. *dûbêm*, imp. *dûbi*, GPT *dûbèn*.

4.5.4.5. m/n razred:

Akcentatska paradigma A

Ovome razredu pripadaju glagoli *ùzēt*, koji u savremenome njeguškom govoru ima stalan akcentat na osnovi.

ùzēt

	PREZENT	IMPERATIV	AORIST	GPR	GPT
jd.	ùzmēm		ùzēh	m. r. ùzēo	ùzēt
	ùzmēš	ùzmi	ùzē	ž. r. ùzēla	ùzēta
	ùzmē		ùzē	s. r. ùzēlo	ùzēto
mn.	ùzmēmo		ùzēsno	m. r. ùzēli	ùzēti
	ùzmēte	ùzmitē	ùzēste	ž. r. ùzēle	ùzēte
	ùzmū		ùzēše	s. r. ùzēla	ùzēta

Glagol *pòčēt*, iako ima akcentat na prefiksu, pripada ovoj paradigmi, jer je akcentat nepomičan, a osnova nije u samostalnoj upotrebi.

Akcentatska paradigma B

zaklēt

	PREZENT	IMPERATIV	AORIST	GPR
jd.	zakùnēm		zàklēh	m. r. zàklēo
	zakùnēš	zakùni	zàklē	ž. r. zàklēla
	zakùnē		zàklē	s. r. zàklēlo

mn.	zakùnēmo		zàklēsmo	m. r. zàklēli
	zakùnēte	zakùnite	zàklēste	ž. r. zàklēle
	zakùnū		zàklēše	s. r. zàklēla

Akcnatska paradigma C

klēt

	PREZENT	IMPERATIV	GPR
jd.	kunēm		m. r. klèo
	kunēš	kūni	ž. r. klēla
	kunē		s. r. klēlo
mn.	kunēmo		m. r. klēli
	kunēte	kūnite	ž. r. klēle
	kunū		s. r. klēla

Glagol *žeti* koji pripada ovome razredu u njevuškome govoru ima nešto drugačiju konjugaciju. Infinitiv ima oblik *žnèt* (tako i u Prčanju i Ozrinićima, v. Rešetar 1900: 157, i u Crmnici, Cucama i Zagarču, v. niže), a prezent glasi: 1. l. sg. *žnēvēm*, 2. l. sg. *žnēvēš*, 3. l. sg. *žnēvê*, 1. l. pl. *žnēvēmo*, 2. l. pl. *žnēvēte*, 3. l. pl. *žnēvū*. Imperativ se tvori od iste osnove: *žnēvi*, *žnēvite*. GPR *žnèo*, *žnèla*. Aorist se tvori od prefigurane osnove: sg. *požnēh*, *pōžnē*, *pōžnē*, pl. *požnēsmo*, *požnēste*, *požnēše*. Ovaj glagol mijenja se po sinhronijskoj dugoj a. p. C. U Cucama i Zagarču ovaj je glagol s dvosložnim alternantom *ě*: *žnēvēm*, imp. *žnēvi* (Pešikan 1965: 172), u Crmnici *žnēm/žnēm* (Miletić 1940: 456).

4.5.4.6. r/l-razred

Kako navodi Kapović (2018: 199), „ovdje nalazimo morfološki raznorodne formacije, kojima je zajedničko tek da na kraju osnove imaju likvide“. Zabilježili smo samo glagole po a. p. A.

Akcnatska paradigma A

klàt

	PREZENT	IMPERATIV	GPR
jd.	kölēm		m. r. klâ/klào
	kölēš	kōli	ž. r. klàla

	kölē		s. r. klälo
mn.	kölēmo		m. r. kläli
	kölēte	kölite	ž. r. kläle
	kölū		s. r. kläla

Prefigurani glagol *zaklät* ima akcenat na osnovi – prez. *zaköläēm*, imp. *zaköli*, aor. *zakläh*, GPR. *zakläo*, *zakläla*, GPT *zäklän*.

Ovako se mijenja i glagol *mlět* – *mělēm*, za koji su zabilježeni različiti oblici GPR *mlivo*, *mlēla* te *mělālo*, tvoren od prezentske osnove.

Glagoli tipa *ùmrivět* – *ùmrēm*, *pròstrivět* – *pròstrēm*, *pròždrivět* – *pròždrēm* imaju stalan akcenat na prefiksu. Osim glagola *mrivět*, ovi se glagoli i ne javljaju u osnovnome obliku (bez prefiksa). No u daljoj prefiksnoj tvorbi akcenat ostaje nepomičan: *izùmrivět*, *raspròstrivět*, *podùprivět*.

zätřivět

	PREZENT	IMPERATIV	AORIST	GPR	GPT
jd.	zätřēm		zätřivēh	m. r. zätřo	zätřt
	zätřēš	zätři	zätřivē	ž. r. zätřla/zätřla	zätřta
	zätřē		zätřivē	s. r. zätřlo/zätřlo	zätřto
mn.	zätřēmo		zätřivēsmo	m. r. zätřli/zätřli	zätřti
	zätřēte	zätřite	zätřivēste	ž. r. zätřle/zätřle	zätřte
	zätřū		zätřivēše	s. r. zätřla/zätřla	zätřta

4.5.4.7. a-razred

Glagoli koji pripadaju ovome razredu imaju *-a-* u infinitivu i osnovu bez vokala, a u prezentu imaju punu osnovu s vokalom *-o-* ili *-e-*. U ovome razredu u njegušcome govoru nalazimo glagole u sve tri paradigme.

Akcnatska paradigma A

Glagol *slät* ima prezentsku osnovu *šil-*. GPR ovoga glagola nije ovjeren.

slät

	PREZENT	IMPERATIV	IMPERFEKT
jd.	šilēm		šiläh
	šilēš	šili	šilāše

	šīlē		šīlāše
mn.	šīlēmo		šīlāsmo
	šīlēte	šīlite	šīlāste
	šīlū		šīlāhū

Akcentatska paradigma B

Po ovoj paradigmi mijenjaju se prefigurirani glagoli *poslät, pozväh, ubrät, posrät, oprät, odjebät, ogrebät* te glagoli tvoreni od osnove *-gnät*. Akcenat je pomičan i nalazimo ga na prefiksu u prezentu i imperativu, a na nastavku u aoristu i GPR.

poslät

	PREZENT	IMPERATIV	AORIST	GPR
jd.	pöšlēm		posläh	m. r. poslā/poslào
	pöšlēš	pöšli	pösla	ž. r. poslāla
	pöšlē		pösla	s. r. poslālo
mn.	pöšlēmo		poslāsmo	m. r. poslāli
	pöšlēte	pöšlite	poslāste	ž. r. poslāle
	pöšlū		poslāše	s. r. poslāla

Glagoli tvoreni osnovom *-gnät*, koja se ne javlja kao samostalan glagol, imaju ovakvu paradigmu:

izagnät

	PREZENT	IMPERATIV	AORIST	GPR	GPT
jd.	izaždënēm		izagnäh	m. r. izagnâ/izagnào	izagnān
	izaždënēš	izaždëni/izagnâ	izagna	ž. r. izagnāla	izagnāna
	izaždënē		izagna	s. r. izagnālo	izagnāno
mn.	izaždënēmo		izagnāsmo	m. r. izagnāli	izagnāni
	izaždënēte	izaždënite/izagnāte	izagnāste	ž. r. izagnāle	izagnāne
	izaždënū		izagnāše	s. r. izagnāla	izagnāna

Pored *izagnät* – *izaždënēm* zabilježeni su ovi glagoli: *dognät* – *doždënēm*, *nagnät* – *naždënēm*, *pregnät* – *preždënēm*, *sagnät* – *saždënēm*,²⁰⁷ *zagnät* – *zaždënēm*. U prezentu je akcenat na krajnjem slogu osnove jer su u pitanju prefigurirane tvorenice. Imperativ se javlja od različitih osnova – prezentske i infinitivne.

²⁰⁷ Jednom je zabilježen oblik *sažënēm*.

Akcentatska paradigma C

zvät

	PREZENT	IMPERATIV	IMPERFEKT	GPR
jd.	zovêm		zvâh	m. r. zvâ/zvào
	zovêš	zövi	zvâše	ž. r. zvâla
	zovê		zvâše	s. r. zvâlo
mn.	zovêmo		zvâsmo	m. r. zvâli
	zovête	zövite	zvâste	ž. r. zvâle
	zovû		zvâhû/zvâgû	s. r. zvâla

Ovako i: *brät – berêm, srät – serêm, prät – perêm.*

U ovoj paradigmi nalazimo i glagole *grebät, jebät*, koji su priješli iz I konjugacijske vrste, izgubivši stari infinitivni oblik **grepsti, *jepsti*. Na Vrbi je kod dva govornika (na audio-zapisu iz 1989. godine i danas) zabilježen oblik *jëbēm, jëbëš* (moguće pod uticajem imperativa?²⁰⁸), što upućuje da bi u govoru Vrbe ovaj glagol mogao pripadati a. p. B.

4.5.4.8. i/u/ě-razred

Glagoli ovoga razreda imaju infinitivnu osnovu na vokal, a prezentsku na *-je*. U njeguškome govoru pripadaju akcentatskim paradigmama A, B i C.

Akcentatska paradigma A

čüt

	PREZENT	IMPERATIV	AORIST	GPR
jd.	čü'ěm		čüh	m. r. čüo
	čü'ěš	čüj	čü	ž. r. čüla
	čü'ě		čü	s. r. čülo
mn.	čü'ěmo		čüsmo	m. r. čüli
	čü'ěte	čüjte	čüste	ž. r. čüle
	čüjü		čüše	s. r. čüla

Ovako i *umjët – um'ěm, smjët – sm'ěm, nazüt – nazü'ěm.*

²⁰⁸ Čirgic (usmeno) kao mogućnost navodi i uticaj filmova, odakle je riječ i ušla u govor.

Akcentatska paradigma B

Po a. p. B mijenjaju se prefiksalne tvorenice glagola koji se mijenjaju po a. p. C.

ubīt

	PREZENT	IMPERATIV	AORIST	GPR
jd.	ubīĕm		ubīh	m. r. ubīo
	ubīĕš	ubī/ubī	ūbi	ž. r. ubīla
	ubīĕ		ūbi	s. r. ubīlo
mn.	ubīĕmo		ubīsmo	m. r. ubīlo
	ubīĕte	ubīte/ubīte	ubīste	ž. r. ubīle
	ubījū		ubīše	s. r. ubīla

Ovako i *dobīt* – *dobīĕm*, GPR *dōbīo*, *dōbīla*; *sakrīt* – *sakrīĕm* (prefiksacija ne mora podrazumijevati dodatan slog: *skrīt* – *skrīĕm*); *prolīt* – *prolīĕm*; *sašīt* – *sašīĕm* (imp. *sašī/sašī*); *popīt* – *popīĕm* (imp. *popī/popī*).

Akcentatska paradigma C

Brojni glagoli ovoga razreda priješli su iz a. p. A u a. p. C, poput *bīt* (tući), *šīt*, *krīt*. I u okolnim je govorima generalizovana a. p. C kod ovih glagola (upor. za Prčanj i Ozriniće Rešetar 1900: 185; Pešikan 1965: 69 za Cuce navodi *bīĕm* – *ūbīĕm*, *šīĕm* – *sāšīĕm*, uz napomenu da „na Cetinju i u Ulcinju akcenta na nastavku uglavnom nema“).

bīt

	PREZENT	IMPERATIV	GPR
jd.	bīĕm		m. r. bīo
	bīĕš	bī/bī	ž. r. bīla
	bīĕ		s. r. bīlo
mn.	bīĕmo		m. r. bīlo
	bīĕte	bīte/bīte	ž. r. bīle
	bījū		s. r. bīla

Ovako i *krīt* – *krīĕm*, *līt* – *līĕm*, *šīt* – *šīĕm*, *pīt* – *pīĕm*.

4.5.4.9. j/va-razred

Glagoli koji u infinitivu imaju *-ja-* i *-va-*, a u prezentu *-je-* spadaju u ovaj razred.

Akcentatska paradigma A

lājāt

	PREZENT	IMPERATIV	IMPERFEKT	GPR
jd.	lā'ēm		lājāh	m. r. lājā/lājao
	lā'ēs	lāj	lājāše	ž. r. lājāla
	lā'ē		lājāše	s. r. lājālo
mn.	lā'ēmo		lājāsmo	m. r. lājāli
	lā'ēte	lājte	lājāste	ž. r. lājāle
	lāju/lājū		lājāhū	s. r. lājāla

Ovako se konjugiraju i *kājāt se – kā'ēm se, grājāt – grā'ēm, grījāt – grī'ēm, pøjāt – pō'ēm, sījāt – sī'ēm, trājāt – trā'ēm; plūvāt/pjūvāt – plū'ēm/pjū'ēm.*

Glagoli *kōvāt – kī'ēm, trōvāt – trī'ēm* imaju paradigmu u potpunosti saglasnu s paradigmom glagola *sōvāt – sū'ēm* (kod mlađih *psōvāt – psū'ēm*), koji pripada glagolima VII vrste (sa sufiksom *-ova-*). Iako nemaju ni etimološku ni tvorbenu vezanost s glagolima VII vrste, svrstali smo ih u istu grupu zbog njihove akcentatske izjednačenosti.

Akcentat se dulji u imperativu ispred sufiksalnoga sonanta *-j*: *(ne) lāj – lājte, (ne) grāj – grājte, pōj – pōjte...*

Akcentatska paradigma B

dāvāt

	PREZENT	IMPERATIV	IMPERFEKT	GPR	GPT
jd.	dā'ēm/dā'ēm		dāvāh	m. r. dāvāo/dāvā	dāvāt
	dā'ēs/dā'ēs	dā'i	dāvāše	ž. r. dāvāla	dāvāta
	dā'ē/dā'ē		dāvāše	s. r. dāvālo	dāvāto
mn.	dā'ēmo/dā'ēmo		dāvāsmo	m. r. dāvāli	dāvāti
	dā'ēte/dā'ēte	dā'ite	dāvāste	ž. r. dāvāle	dāvāte
	dāju/dājū/dājū		dāvāhū	s. r. dāvāla	dāvāta

Ovako i *prodāvāt – prodā'ēm/prodā'ēm, izdāvāt – izdā'ēm/izdā'ēm, udāvāt – udā'ēm/udā'ēm, nasmījāt se* (prez. *nasmī'ēm se, imp. nasmī se / nasmī se, aor. nasmījāh se, GPR nasmījā se / nasmījāo se*).

Akcentatska paradigma C

Od glagola ove grupe zabilježili smo da se po a. p. C mijenja samo glagol *smījāt se*.

smījāt se

	PREZENT	IMPERATIV	GPR
jd.	smījēm se		m. r. smījā se / smījāo se
	smījēš se	smī se / smīj se	ž. r. smījāla se
	smījē se		s. r. smījālo se
mn.	smījēmo se		m. r. smījāli se
	smījēte se	smīte se / smījte se	ž. r. smījāle se
	smījū se		s. r. smījāla se

4.5.4.2. Glagoli druge vrste

U glagole druge vrste spadaju oni koji u infinitivu imaju tematski sufiks *-nu-*, a u prezentu *-ne-*. Među njima nalazimo ove: *brēknūt, bñnūt* (na brzinu pomusti), *čūpnūt, dīgnūt* (i dić, pri čemu je infinitiv *dīgnūt* tvoren analogijom prema obliku prezenta *dīgnēm*), *žēnūt, fišnūt, gīcnūt se, gīnūt, gūrnūt, izvīnūt se* (izviniti se), *kīsnūt, klīznūt, lāknūt, lōknūt* (odbiti tele od krave za vrijeme muže), *lūsñnūt* (prosuti, udariti), *mānūt, metnūt, (raz)mīnūt, mřknūt, nabrēknūt, obrñnūt, ogrñnūt, okīnūt, pānūt* (infinitiv *pasti* nije zabilježen, već se infinitiv tvori analogijom prema obliku prezenta), *pīenūt* (umrijeti – o đetetu), *plāknūt, počīnūt, pracāknūt se, prācnūt se, prēgnūt, privēgnūt* (malo privezati), *promřznūt, protēgnūt, pūnūt, řgnūt, skīnūt (se), skrājñnūt, smřznūt, strřknūt, sumīnūt, sūnūt, svanūt, svřsnūt, šmūgnūt, tīsnūt, trēnūt, tūtñnūt, užēgnūt, vēnūt, vřgnūt, vřñnūt, zaprāgnūt* (ostati bez mlijeka pred teljenje, jagnjenje...).

Glagoli druge vrste, mijenjaju se po a. p. A i a. p. B.

Akcentatska paradigma A

čūpnūt

	PREZENT	IMPERATIV	AORIST	GPR	GPT
jd.	čūpnēm		čūpnūh	m. r. čūpnuo	čūpnūt
	čūpnēš	čūpni	čūpnū	ž. r. čūpnūla	čūpnūta
	čūpnē		čūpnū	s. r. čūpnūlo	čūpnūto

mn.	čüpnëmo		čüpnüsmo	m. r. čüpnüli	čüpnüti
	čüpnëte	čüpnite	čüpnüste	ž. r. čüpnüle	čüpnüte
	čüpnü		čüpnüše	s. r. čüpnüla	čüpnüta

Ovoj paradigmi u nješuškome govoru pripadaju glagoli koji u svim oblicima imaju akcenat na prvome slogu osnove: *brëknüt, brñüt, ðignüt, žëñüt, fišnüt, gëcnüt se, (po)gìnüt, gürñüt, kïsnüt, klizñüt, läknüt, löknüt, lüšnüt, mïrknüt, okìnüt, pänüt, pläknüt, plünüt* (rijetko *pjünüt*), *počñüt, pračäknüt se, präcnüt se, promïrznüt, řgnüt, skìnüt (se), smïrznüt, strëknüt, svïrsñüt, šmüğñüt, tïsnüt, trëñüt, tütñüt, užëgnüt, vëñüt* (u Upitniku za OLA je prez. *vëñë, fëñë*, danas je ovjereno samo *vëñë*), *vřgnüt, zaprëgnüt*.

Akcentat je uvijek kratak i ne prenosi se na proklitike ni u jednome primjeru, a ostaje vezan za osnovu i u prefigiranim tvorenicama.

Akcentatska paradigma B

skräjñüt

	PREZENT	IMPERATIV	AORIST	GPR	GPT
jd.	skräjñëm		skräjñüh	m. r. skräjñüo	skräjñüt
	skräjñëš	skräjñi	skräjñü	ž. r. skräjñüla	skräjñüta
	skräjñë		skräjñü	s. r. skräjñülo	skräjñüto
mn.	skräjñëmo		skräjñüsmo	m. r. skräjñüli	skräjñüti
	skräjñëte	skräjñite	skräjñüste	ž. r. skräjñüle	skräjñüte
	skräjñü		skräjñüše	s. r. skräjñüla	skräjñüta

Po a. p. B mijenjaju se ovi glagoli: *izvññüt se, mññüt, metñüt, (raz)mññüt, nabrëknüt, obrññüt, ogrññüt, pññenüt, prëgnüt, prññenüt, privëgnüt, protëgnüt, pññüt, sumññüt, sññüt, svanüt, vññüt*.

Ovoj paradigmi pripadaju glagoli koji u infinitivu, GPR i aoristu imaju kratak akcenat na sufiksu. U prezentu, imperativu i GPT tih glagola akcenat je na prethodnome slogu. Svi glagoli II vrste a. p. B imaju dug predakcentatski slog u infinitivu, te stoga u prezentu, imperativu i GPT imaju dugi akcenat. Izuzetak su glagoli u kojima je ispred sufiksa dugi *ë*, u kojemu je – kao i u ostalim riječima u nješuškome govoru – akcenat uvijek kratak na prvome slogu dvosložnoga alternanta: *pññenüt – pññenë, prññenüt – prññenë*.

Akcentat u ovim glagolima, kao ni u glagolima a. p. A, ne prelazi na proklitiku.

4.5.4.3. Glagoli treće vrste

Pod glagolima treće vrste misli se na one koji u infinitivu imaju morfeme *-a-* (*ležät, klëčät*) i *-je-* < *-ě-* (*vìžet, činët*), a u prezentu tematski vokal *-i-*: *bažžët, bjěžät, blējät, bojät se, bolët, činët, držät, gorët, grmjët, klëčät, kvīčät, lečët, ležät, mřžët (i mřžët), mūčät (ćutati), odolët, pīštät, plūštät, smřžët, sřbjët, stīžët, stojät, štēžët, šezët, trčät, trpjët, vīžet, volët, vřcët, zvīždät, želët, žīvjët*.

Kod glagola ove vrste u infinitivu prefigiranih tvorenic akcenat se zadržava na istome mjestu kao u osnovnome glagolu, a u prezentu prelazi na prethodni slog (*činët – činim : učinët – učinim; žīvjët – žīvīm : prožīvjët – prožīvīm*).

Glagoli ove vrste uglavnom pripadaju a. p. C, svega se po jedan glagol konjugira po a. p. A i a. p. B.

Akcentatska paradigma A

Od glagola koji u infinitivu imaju *ě* po a. p. A konjugira se samo glagol *vìžet*. Među najstarijom generacijom još se može čuti nastavak *-u* za 1. l. sg. prezenta (*vīžu*). Preovladava ipak nastavak *-im* (*vīdīm*). U 2. l. sg. čuje se i allegro oblik *vīš* (v. vokalizam), a u 2. l. sg. imperativa i *vī* (*vī kakvã¹e šūma*).

vìžet:

	PREZENT	IMPERATIV	AORIST	GPR
jd.	vīdīm/vīžu		vīžeh	m. r. vīdīo
	vīdīš	vīži/vī	vīže	ž. r. vīžela
	vīdī		vīže	s. r. vīželo
mn.	vīdīmo		vīžesmo	m. r. vīželi
	vīdīte	vīžite/vīčte	vīžeste	ž. r. vīžele
	vīdē		vīžeše	s. r. vīžela

Akcentatska paradigma B

Od glagola koji se konjugiraju po akcentatskoj paradigmi B, odnosno kojima akcenat alternira između osnove i nastavka u različitim oblicima, u trećoj vrsti nalazimo samo glagol *volët*. Akcenat je na osnovi u prezentu, imperativu i GPT, a u infinitivu, aoristu i GPR na nastavku.

voľèt:

	PREZENT	IMPERATIV	AORIST	GPR	GPT
jd.	vòlím		voľèh	m. r. voľi'ò	vòlen
	vòliš	vòli	vòle	ž. r. voľèla	vòlena
	vòlī		vòle	s. r. voľèlo	vòleno
mn.	vòlīmo		voľèsmo	m. r. voľèli	vòleni
	vòlīte	vòlīte	voľèste	ž. r. voľèle	vòlene
	vòlē		voľèše	s. r. voľèla	vòlena

Akcentatska paradigma C

Akcentatskoj paradigmi C pripadaju glagoli koji imaju akcent na nastavku u svim oblicima osim u imperativu, što je posljedica činjenice da se u njevuškome govoru kratak akcent nikad ne nalazi na otvorenoj ultimi.

šežèt:

	PREZENT	IMPERATIV	IMPERFEKT	AORIST	GPR
jd.	šedīm		šedijāh	šežèh	m. r. šedī'ò
	šediš	šedi	šedijāše	šèže	ž. r. šežèla
	šedī		šedijāše	šèže	s. r. šežèlo
mn.	šedīmo		šedijāsmo	šežèsmo	m. r. šežèli
	šedīte	šedīte	šedijāste	šežèste	ž. r. šežèle
	šedē		šedijāhū ²⁰⁹	šežèše	s. r. šežèla

U njevuškome govoru u ovoj akcentatskoj paradigmi IV vrste našli smo glagole: *bažžèt*, *bolèt*, *gorèt*, *lečèt*, **velèt*, *želèt*. Ovđe spada i glagol *odolèt* – *odòlīm*, koji nema varijantu bez prefiksa.

Glagol **velèt*, čiji infinitiv nije ovjeren, u prvome licu jednine kod najstarijega stanovništva ima nastavak -u (*vělu*), dok je kod ostalih uvriježena forma *velīm*. Nije potvrđena upotreba ovoga glagola ni u jednome obliku osim prezenta, a on nije ni tvorbena produktivan.

Glagoli s infinitivnim morfemom -a- takođe se mijenjaju po a. p. C.

²⁰⁹ U OLA *šedijāgu*.

ležät:

	PREZENT	IMPERATIV	IMPERFEKT	AORIST	GPR	GPT
jd.	držim		držäh	držäh	m. r. držâ/držào	dřžät
	držiš	dřži	držäše	dřža	ž. r. držäla	dřžäta
	držî		držäše	dřža	s. r. držälo	dřžäto
mn.	držimo		držäsmo	držäsmo	m. r. držäli	dřžäti
	držîte	dřžimo	držäste	držäste	ž. r. držäle	dřžäte
	držê		držähü	držäše	s. r. držäla	dřžäta

U ovu konjugacijsku grupu spadaju glagoli: *bježät* (češće ipak a. p. C: – bjěžät), *bojät se*, *drhtät*, *ležät* (imp. *lèzi* i *lèži*), *stojät*, *trčät*.

Ovakva je i paradigma glagola *zaspät* – *zäspim*, kojemu osnovni glagol bez prefiksa nije ovjeren u njegušcome govoru (premda, kako je ranije navedeno, u OLA stoji da se na Njegušima kaže *spät*, a na Cetinju *spävät*).

Pri prefiksaloj tvorbi glagola a. p. C akcenat se pomjera na prethodni slog u prezentu: *šežët* – *šedim* : *pošežët* – *pošedim*, *činët* – *činim* : *učinët* – *učinim*; *držät* – *držim* : *zadržät* – *zadržim*, *trčät* – *trčim* : *otrčät* – *otrčim*.

Akcentatska paradigma C:

Duga a. p. C ima predakcentatsku dužinu u infinitivu i prezentu, a dugi akcenat na osnovi u imperativu.

živjët/živlët:

	PREZENT	IMPERATIV	IMPERFEKT	GPR
jd.	živim		živjäh	m. r. živio
	živiš		živjäše	ž. r. živjela
	živî		živjäše	s. r. živjelo
mn.	živimo		živjäsno	m. r. živjeli
	živîte		živjäste	ž. r. živjèle
	živê		živjähü	s. r. živjela

Po dugoj a. p. C u njegušcome govoru mijenjaju se ovi glagoli: *cūrët*, *grmjët* (imperf. 3. l. sg. *grmjjäše*, zabilježeno i kod Njegoša), *mřžët*/*mřžët*, *sřbjët*, *střžët se*, *štěžët*, *trpjët* (imperf. 3. l. pl. *trplähü* i *trpjähü*), *vřrët*/*vřrët*, *vřcët*.

Tako je i kod glagola s morfemom *-a-* u infinitivu:

ćūtāt:

	PREZENT	IMPERATIV	IMPERFEKT	GPR
jd.	ćūfīm		ćūtāh	m. r. ćūtào
	ćūtīš	ćūti/ćūt	ćūtāše	ž. r. ćūtāla
	ćūfī		ćūtāše	s. r. ćūtālo
mn.	ćūtīmo		ćūtāsmo	m. r. ćūtāli
	ćūtīte	ćūtite	ćūtāste	ž. r. ćūtāle
	ćūtē		ćūtāhū	s. r. ćūtāla

Ovđe pripadaju i glagoli: *blējāt, klēčāt, krīčāt, kvīčāt, mūčāt, pīštāt, plūštāt, zvīždāt*.

Kraćenje akcenta u imperativu vjerovatno je posljedica česte upotrebe ove riječi u afektu. Otud i apokopa *-i* u 2. l. sg. imperativa. Isto je i s glagolom *mūčāt*, iz istoga semantičkoga polja, kojemu 2. l. sg. imperativa glasi *mūč(i)*.

Imperfekat u a. p. C: je gotovo izgubljen. Nijesmo zabilježili nijedan primjer u spontanome govoru, a oblici koje smo dobili direktnim upitom nijesu posve pouzdani, jer ispitanici koju su uopšte dali odgovor nijesu bili sigurni u njih.

Kao i kod kratke a. p. C, u prefigiranim glagolima a. p. C: akcenat se pomjera na prethodni slog u prezentu (u infinitivu ostaje na istome mjestu): *štēžēt – štēdīm : uštēžēt – uštēdīm, vřčēt – vřtīm : zavřčēt – zavřtīm; ćūtāt – ćūtīm : ućūtāt – ućūtīm, pīštāt – pīštīm : propīštāt – propīštīm*.

4.5.4.4. Glagoli četvrte vrste

Četvrtoj vrsti pripadaju glagoli koji i u infinitivu i u prezentu imaju sufiksni morfem *-i-*.

U prefiksničkim tvorenica glagola četvrte vrste s tematskim vokalom *-i-* akcenat ostaje na istome mjestu kao u osnovnome glagolu i u prezentu i u infinitivu (*nosīt – nōsīm : prenosīt – prenōsīm, vřšīt – vřšīm : zavřšīt – zavřšīm*).

Glagoli ove vrste konjugiraju se po a. p. A i a. p. B(:).

Akcentatska paradigma A

Akcentatsku paradigmu A čine glagoli koji u svim oblicima imaju nepromjenljivo mjesto akcenta. Taj je akcenat uvijek kratak.

mìslīt:

	PREZENT	IMPERATIV	IMPERFEKT	GPR	GPT
jd.	čìstīm		čìšcāh	m. r. čìstī'ò/čìstī'ò	čìšcēn
	čìstīš	čìsti	čìšcāše	ž. r. čìstīla	čìšcēna
	čìstī		čìšcāše	s. r. čìstīlo	čìšcēno
mn.	čìstīmo		čìšcāsmo	m. r. čìstīli	čìšcēni
	čìstīte	čìstīte	čìšcāste	ž. r. čìstīle	čìšcēne
	čìstē		čìšcāhū	s. r. čìstīla	čìšcēna

U ovu paradigmu spadaju glagoli: *bācīt, bāpīt, bāvīt se, bilēžīt, borāvīt, břstīt, čāsīt, čìstīt, čūdīt se, dēsīt se, dīmīt, dovātīt, dřpīt, dūcīt, fālīt, gāzīt, gotōvīt, gūcīt, hārčīt, izlāzīt, kācīt, kīselīt, klāpīt, konācīt, kopīlīt se, korīstīt, křpīt, kùpīt, kvāsīt, lūpīt, lūštīt, mjērīt, mlāštīt, mrāzīt, mùcīt, nabāvīt, natūštīt se, obikōlīt, objāgnīt se, objēsīt, obrlātīt, ojādīt, opūcīt se, oslābīt, oštētīt, pāzīt, pērīt se, pozdrāvīt, prātīt, prāvīt, přcīt se, prdoklācīt, preobrāzīt, (pro)pīrīt, přtīt, přucīt se, přūžīt, pūnīt, pūšīt, pūštīt, razgācīt se, remētīt, sīrīt, sprātīt, sprāvīt, stāvīt, strāšīt, svādīt, šālīt se, šklēpīt, šedōcīt, šētīt se, tovārīt, trāpīt, trēfīt, trīhīt, trīsīt, tūrīt, udārīt, ufātīt, upīždrīt, upřtīt, uvīrāt, vādīt, vīsīt, zaborāvīt, začēpīt, zapūcīt, žālīt.*

Akcnatska paradigma B

Akcnatskoj paradigmi B pripadaju glagoli u kojima akcenat alternira između osnove i nastavka u različitim oblicima, te u infinitivu, GPR i aoristu imaju akcenat na nastavku, a u prezentu, imperativu, imperfektu i GPT na osnovi.

nosīt:

	PREZENT	IMPERATIV	IMPERFEKT	AORIST	GPR	GPT
jd.	nōsīm		nōsāh	nosīh	m. r. nosīo	nōšen
	nōsīš	nōsi	nōsāše	nōsi	ž. r. nosīla	nōšēna
	nōsī		nōsāše	nōsi	s. r. nosīlo	nōšēno
mn.	nōsīmo		nōsāsmo	nosīsmo	m. r. nosīli	nōšēni
	nōsīte	nōsite	nōsāste	nosīste	ž. r. nosīle	nōšēne
	nōsē		nōsāhū	nosīše	s. r. nosīla	nōšēna

Ovoj paradigmi pripadaju glagoli: *boīt, broīt, borīt, čoplīt, dogonīt, doīt, drobīt, govorīt* (prezent često uz sažimanje usljed gubljenja intervokalnoga *v*: *gōrī* ili čak i bez akcenta, samo s dužinom:

gōrī), *gubīt*, *izagonīt*, *īēdīt*, *kosīt*, *kroīt*, *lomīt*, *lovīt*, *ložīt*, *molīt*, *natočīt*, *odvoīt*, *okolīt*, *oposlīt*, *oprostīt*, *oštrīt* (ranije *ostrīt*), *otvorīt*, *plovīt*, *pogodīt*, *poīt*, *postīt*, *posvoīt*, *prosīt*, *prosočīt*, *razdvoīt*, *rodīt*, *selīt* (*se*), *skočīt*, *smočīt*, *sna(v)odīt*, *sramoīt*, *škopīt*, *točīt*, *topīt* (*se*), *učīt*, *umorīt* (*se*), *uždīt*, *vodīt*, *vozīt* (*se*), *zarobīt*, *zborīt*, *zgodīt*, *ženīt* (*se*).

Glagol *cklīt* (*se*) pripada ovoj skupini, no kao jedini jednosložni glagol razlikuje se od ostalih po tome što ima dugi akcenat na jedinome slogu u 3. l. sg. i pl. prezenta *cklī* (*se*), *cklē* (*se*).

Akcentatska paradigma B:

U ovoj paradigmi u infinitivu, GPR i aoristu javlja se predakcentatska dužina, a u prezentu, imperativu i GPT akcenat na osnovi je dug.

brānīt:

	PREZENT	IMPERATIV	IMPERFEKT	AORIST	GPR	GPT
jd.	brānīm		brāñāh	brāñih	m. r. brāñio	brāñen
	brāñiš	brāni	brāñāše	brāni	ž. r. brāñila	brāñena
	brāñī		brāñāše	brāni	s. r. brāñilo	brāñeno
mn.	brāñīmo		brāñāsmo	brāñīsmo	m. r. brāñili	brāñeni
	brāñite	brānite	brāñāste	brāñīste	ž. r. brāñile	brāñene
	brāñē		brāñāhū	brāñīše	s. r. brāñila	brāñena

Ovde spadaju glagoli: *barabārīt*, *batālīt*, *bēčīt*, *blīznīt* (*se*), *brānīt*, *būdīt* (*se*), *dāvīt*, *dīvīt* (*se*), *dōdīt*, *dosādīt*, *drūžīt* (*se*), *fālīt*, *gāsīt*, *ghāvīt*, *grādīt*, *grđīt*, *hrānīt*, *izvālīt* (*se*), *jādīt*, *jāvīt*, *kočopērīt* (*se*), *křčīt*, *krīvīt*, *kūmīt*, *kūpīt*, *kvārīt*, *lāčīt*, *lādīt*, *lašūnīt*, *līčīt*, *lūbīt*, *lūčīt*, *lūtīt*, *māzīt*, *mēčīt*, *mīrīt*, *mlāčīt*, *mlātīt*, *mōštīt* (*se*), *mūtīt*, *najēžīt*, *namīrīt*, *narēdīt*, *nišānīt*, *obālīt*, *objāsnīt*, *obršīt*, *odālīt* (*se*), *odñivīt*, *odūžīt*, *okūčīt*, *omācīt* (*se*), *oprāšīt*, *otūžīt*, *pālīt*, *pāntīt/pāmīt*, *pazārīt*, *plātīt*, *polūčīt*, *pomāmīt*, *potlāčīt*, *presamītīt*, *prevālīt*, *prīmīt*, *rādīt*, *rūčīt* (*se*), *sādīt*, *skočāñīt* (*se*), *slūžīt*, *smāñīt*, *snīmīt*, *spāsīt*, *sprēmīt*, *srēdīt*, *strāvīt*, *sūdīt*, *sūšīt*, *šrīt*, *trāžīt*, *tūlīt*, *tūpīt*, *uglāvīt*, *uklūčīt*, *upūtīt*, *urēdīt*, *usūdīt*, *užīrīt*, *vābīt*, *vārīt*, *vitopērīt*, *vrātīt*, *zaglībīt*, *zakāpīt*, *zāmīt*, *završīt*, *zīmīt*, *žūlīt*, *žūrīt*.

U ovu grupu možemo uvrstiti i glagole s dugim jatom, koji u prezentu imaju kratkosilazni akcenat na prvome slogu dvosložnoga alternanta *ě* (dužina na drugome slogu je fakultativna): *cīēdīt*, *cīēnīt*, *cīēpīt*, *dīēlīt*, *drīēšīt*, *grīēšīt*, *līēčīt*, *mīēsīt*, *plīēvīt*, *prešñīēfīt*, *primīēfīt*, *slīēpīt*, *tīēsnīt* (*se*), *trīēbīt*.

4.5.4.5. Glagoli pete vrste

Glagoli pete vrste u infinitivu imaju sufiks *-a-* (*stēzāt, štīpāt, brīsāt*), *-isa-* (*žavolisāt*), a u prezentu *-jē-* (*stēžēm, štīplēm, brīšēm*).

U ovoj vrsti u njeгуškome govoru najbrojniji su glagoli sa sufiksom *-a-*: *blebētāt, brīsāt, brīvāt, dīzāt, gākāt, glodāt, iskāt, jähāt, kakarīzāt, kápāt, kázāt, kidīsāt, kūpāt, lagāt, līzāt, lokāt, metāt/mečāt, mīcāt, mirīsāt, mjaukāt, nīcāt, patīsāt, pīsāt, plākāt, plēsāt, pomāgāt, rēzāt, roktāt, sīpāt (sīplēm i sīpām, ali prosīpāt – prosīpām, presīpāt – presīpām), skākāt, slāgāt, spotīcāt, srīcāt, stēzāt, stīcāt, stīzāt, vīkāt, vēzāt, vřcāt, zobāt, zvījukāt*.

Glagoli V vrste u prefigiranim tvorenicama zadržavaju akcenat osnovnoga glagola i u infinitivu i u prezentu: *pozobāt – pozōbjēm, oglodāt – oglōžēm, naslāgāt / naslāgāt – naslāžēm/naslāžēm, istēzāt – istēžēm, obrīsāt – obrīšēm, napīsāt – napīšēm; vīkāt – vīčēm* (posljednji glagol je zabilježen i s promjenom po VI vrsti – 1. l. sg. *vīkam*, 3. l. pl. *vīkaū*, Vrba, Mirac).

Kod glagola čija osnova završava na *k, g, t, s, z, c, h* dolazi do jotacije ispred sufiksa *-jē*. Iza *p, b* i *v* zabilježeni su primjeri i s jotacijom i bez jotacije: *sīpjēm i sīplēm, zōbjēm i zōblēm*, glagol *brīvāt* našli smo samo u OLA s prezentom bez epentetskoga *l*: *brīvjēm*.

Po petoj vrsti mijenjaju se i glagoli sa sufiksom *-isa-*: *ža(v)olisāt – ža(v)olišēm, intervenīsāt – intervenīšēm, kaparīsāt – kaparišēm, operīsāt/aperīsāt – operīšēm/aperīšēm*.

U ovoj grupi nalazimo i glagole sa sufiksom *-ava-*, od kojih većina danas ima i prezent po VI vrsti (v. niže): *crkāvāt – crkājēm, inkartāvāt – inkartājēm, obečāvāt – obečājēm, odimāvāt – odimājēm* (dobijati mlijeko u vrijeme dojenja), *održāvāt – održājēm, ofitāvāt – ofitājēm* (izdavati), *ostāvāt – ostājēm, preživlāvāt – preživlājēm, podešāvāt – podešājēm, pofermāvāt – pofermājēm, poznāvāt – poznājēm/poznājēm, prodāvāt – prodājēm/prodājēm, preživlāvāt – preživlājēm, sumanīkāvāt – sumanīkājēm* (izostavljati), *sumāvāt – sumājēm* (misliti, namjeravati; gledati, osmatrati), *upotreblāvāt – upotreblājēm, zadržāvāt – zadržājēm, zafrkāvāt – zafrkājēm, za'ebāvāt – za'ebājēm*.

I glagoli sa sufiksom *-ja-* pripadaju V vrsti (*zakačīnāt, žělāt, kàšlāt*), premda se kod nekih javlja i prezent po VI vrsti (kod mlađih uglavnom po VI vrsti, no i to zavisi od nivoa obrazovanja i vremena koje provode na Njeгуšima). To su glagoli poput *rāžāt – rāžēm* (češće *rāžām*), 3. pl. *rāžū*; *gāžāt – gāžēm* (i rjeđe *gāžām*), *dogāžāt, se – dogāžē, se* (češće *dogāžā, se*), *nabrājāt – nabrājēm* (primjer iz Rječnika njeгуškoga govora; danas potvrđeno samo *nabrājām*), *plācāt – plācēm* (rijetko *plācām*), *razdvājāt, (se) – razdvājēm* (češće *razdvājām*), *vřcāt – vřcēm* (nijesmo

zabilježili *vràcām*²¹⁰), na koje nailazimo i u drugim katunskim govorima. Pešikan (1965: 169) kaže da se pomjeranje iz jedne glagolske grupe u drugu (ovđe iz pete u treću) javlja „samo kod iterativa, samo kod akcenatskog tipa *gāžāt*, samo kod osnova na meki suglasnik, najzad samo kad je ispred tog suglasnika *a*. Odavde se jasno vidi uzrok ove pojave: uticaj odnosa *-āvāt: -āvām/-ājēm*.“ To se potvrđuje npr. odnosom *zīdāt – zīdām* (a ne **zīžēm*) naspram npr. *gāžāt – gāžēm*.

Akcentat se ne pomjera ni u prefigiranim tvorenicama, osim u primjeru *sīpāt : prosīpāt*, no u deriviranome glagolu dolazi i do promjene konjugacijske vrste, jer od njega nijesu potvrđeni oblici prezenta na *-je*).

Glagoli ove vrste pripadaju različitim akcenatskim paradigmama.

Akcentatska paradigma A

brīsāt

	PREZENT	IMPERATIV	IMPERFEKT	GPR	GPT
jd.	brīšēm		brīsāh	m. r. brīsao/brīsā	brīsān
	brīšēš	brīši	brīsāše	ž. r. brīsāla	brīsāna
	brīšē		brīsāše	s. r. brīsālo	brīsāna
mn.	brīšēmo		brīsāsmo	m. r. brīsāli	brīsāni
	brīšēte	brīšite	brīsāste	ž. r. brīsāle	brīsāne
	brīšū		brīsāhū	s. r. brīsāla	brīsāna

Po a. p. A u njegušcome govoru mijenjaju se glagoli sa stalnim kratkim akcentom na prvome slogu osnove: *brīvāt, džizāt, jähāt, kakarizāt, kápāt, mīcāt, nīcāt, plākāt, rēzāt, sīpāt* (i po V vrsti), *stīcāt, stīzāt, vràcāt, vřcāt*.

Nepomičan kratki akcentat na unutrašnjem slogu nalazimo kod ovih glagola koji pripadaju a. p. A: *aperīsāt, blebētāt, ža(v)olīsāt, intervenīsāt, kaparīsāt, kidīsāt, mirīsāt, patīsāt, počīnāt, ponīrāt, spoīcāt, zakačīnāt*.

Glagol *stīcāt* ima dvojaki prezent: *stīčēm* i *stī^ǰēčēm* (da *stī^ǰēčū rādnē nāvike*).

²¹⁰ Na to uticaja vjerovatno ima frekventniji glagol *vřcāt – vřčēm*.

Akcentatska paradigma B

Po ovoj se paradigmi mijenjaju glagoli koji u infinitivu i GPR imaju akcentat na nastavku, a u prezentu, imperfektu i imperativu na osnovi.

metät/mečät

	PREZENT	IMPERATIV	IMPERFEKT	GPR
jd.	mëcëm		mëcäh	m. r. metào/meçào/meçâ
	mëcëš	mëçi	mëcäše	ž. r. metàla/meçàla
	mëcë		mëcäše	s. r. metàlo/meçàlo
mn.	mëcëmo		mëcäsmo	m. r. metàli/meçàli
	mëcëte	mëcite	mëcäste	ž. r. metàle/meçàle
	mëcü		mëcähü	s. r. metàla/meçàla

U kratku a. p. B spadaju glagoli: *glodät, iskät, lagät* (u OLA prezent *läžëm i lÿžëm*), *lokät, mjaukät, roktät, zobät, zviujukät*, te glagol *orät*.

Ovjeren je glagol *šäpçät/šäptät*, kojemu je prezent zabilježen po V vrsti: *šaptîm/šavtîm*. Indikativan je odgovor dva informatora (mlađi i stariji) koji su infinitiv ovoga glagola naveli u analoškome obliku *šäpçät* (prema prezentu *šäpçëm*, koji nijesmo potvrdili na terenu), ali prezent formiraju u varijanti *šaptîm*.

Akcentatska paradigma B:

Ovoj paradigmi pripadaju glagoli koji u infinitivu i GPR imaju predakcentatsku dužinu, a u prezentu, imperativu, GPT i imperfektu je na tome slogu (dugi) akcentat.

pīsät

	PREZENT	IMPERATIV	IMPERFEKT	GPR	GPT
jd.	pīšëm		pīsäh	m. r. pīsào/pīsâ	pīsän
	pīšëš	pīši	pīsäše	ž. r. pīsàla	pīsàna
	pīšë		pīsäše	s. r. pīsàlo	pīsàno
mn.	pīšëmo		pīsäsmo	m. r. pīsàli	pīsàni
	pīšëte	pīšite	pīsäste	ž. r. pīsàle	pīsàne
	pīšü		pīsähü	s. r. pīsàla	pīsàna

Po ovoj paradigmi mijenjaju se glagoli: *gākät, kázät, krëçät/krëtät, līzät, plësät, podešävät, pomägät, skākät, slägät, srīcät, stëzät, vëzät*.

U ovu grupu spadaju i glagoli koji se konjugiraju i po VI vrsti: *gāžāt, dogāžāt se, nabrājāt, plācāt, rāžāt, razdvājāt (se)*.

Glagoli *poznāvāt, prodāvāt* ovjereni su i s kratkim i s dugim akcentom u prezentu. Za glagole *inkartāvāt, ostāvāt, pofermāvāt, sumānkāvāt, sumāvāt* zabilježen je samo kratki akcent u prezentu, kao i za *crkāvāt, (h)rāmāt, obećāvāt, odimāvāt, održāvāt, ofitāvāt, preživlāvāt, upotreblāvāt, zadržāvāt*, pri čemu posljednja grupa ima i oblike po VI vrsti. Kraćenje akcenta u prezentu novija je inovacija, potvrđena i u glagolu I vrste *dāvāt – dā'ēm/dā'ēm*, za koji je u Upitniku za OLA (1967) upisan samo dugi akcent, s dužinom na nastavku, a danas se često čuje s pokraćenom dužinom.

U Upitniku za OLA nalazimo oblik *štīpje (dīm štīpje ū oči)*, ali smo danas prezent glagola *štīpāt* zabilježili po V vrsti (*štīpām*), samo je jedan informator rekao da može i *štīplēm* i *štīpām*.

Akcentatska paradigma C

Akcentatsku paradigmu C čine glagoli kojima je akcentat u infinitivu, GPR i prezentu prvome slogu nastavka, a u imperativu i GPT na osnovi.

češāt

	PREZENT	IMPERATIV	IMPERFEKT	GPR
jd.	češēm		češāh	m. r. češāo/češā
	češēš	češi	češāše	ž. r. češāla
	češē		češāše	s. r. češālo
mn.	češēmo		češāsmo	m. r. češāli
	češēte	češite	češāste	ž. r. češāle
	češū		češāhū	s. r. češāla

4.5.4.6. *Glagoli šeste vrste*²¹¹

Glagoli VI vrste obuhvataju glagole koji u infinitivu i u prezentu imaju morfem *-a-*, *-ava-* i *-iva-*.

Akcentatska paradigma A

Po ovoj paradigmi mijenjaju se glagoli koji imaju nepomičan akcentat u svim oblicima.

²¹¹ Prefiksalne tvorenice uglavnom imaju akcentat na istome mjestu kao i osnovni glagol: *prolūpāt(i):prolūpām, uklizāt(i):uklizām*.

pjëvāt:

	PREZENT	IMPERATIV	IMPERFEKT	GPR
jd.	pjëvām		pjëvāh	m. r. pjëvāo
	pjëvāš	pjëvāj	pjëvāše	ž. r. pjëvāla
	pjëvā		pjëvāše	s. r. pjëvālo
mn.	pjëvāmo		pjëvāsmo	m. r. pjëvāli
	pjëvāte	pjëvājte	pjëvāste	ž. r. pjëvāle
	pjëvā(j)ǔ		pjëvāhū	s. r. pjëvāla

Ovako se mijenjaju glagoli: *bjëckāt, bjëšāt/vjëšāt, brëcāt, brükāt, cükāt, čëkāt, čëpkāt, čërāt, çüškāt, dobävjāt, dūrāt, fātāt, glëdāt, gürāt, ìtāt, jëcāt, kìdāt, kòškāt se, kükāt, kùvāt, lëcāt se, mrdāt, mršìkāt, mučìkāt, nabà^vlāt/nabävjāt, nëckāt se, odìrāt se, oprà^vlāt, ostàrāt, osëcāt, pādāt, pānkāt, pìkāt, pītāt, plìvāt, ponükāt, povārāt, prìgāt, rabòtāt, rastävīt, rëgāt, rìgāt, sklànāt, slùšāt, spräv^vlāt/sprälāt/sprävjāt, spräcāt, stälāt/stävjāt, sëcāt, sëcāt se, sënāt, tëpāt, tìskāt, trëbāt, trzāt, večërāt, vëžgāt, vrdāt, zapütāt.*

Glagoli ovoga tipa često (naročito kod starije populacije) nemaju intervokalno *j* u 3. l. pl. (o tome u tačku 3.1.1.7.2. u Fonologiji).

Akcnatska paradigma B

Po kratkoj paradigmi B u nješuškome se govoru mijenja samo jedan glagol – *igrāt*. On u infinitivu, aoristu i GPR ima akcenat na sufiksu, a u prezentu, imperfektu, imperativu i GPT.

igrāt:

	PREZENT	IMPERATIV	IMPERFEKT	
jd.	igrām		igrāh	m. r. igrāo
	igrāš	igrāj	igrāše	ž. r. igrāla
	igrā		igrāše	s. r. igrālo
mn.	igrāmo		igrāsmo	m. r. igrāli
	igrāte	igrājte	igrāste	ž. r. igrāle
	igrā(j)ǔ		igrāhū	s. r. igrāla

Akcentatska paradigma B:

pītāt:

	PREZENT	IMPERATIV	IMPERFEKT	GPR	GPT
jd.	pītām		pītāh	m. r. pītāo/pītā	pītān
	pītāš	pītā(j)	pītāše	ž. r. pītāla	pītāna
	pītā		pītāše	s. r. pītālo	pītāno
mn.	pītāmo		pītāsmo	m. r. pītāli	pītāni
	pītāte	pītā(j)te	pītāste	ž. r. pītāle	pītāne
	pītā(j)ũ		pītāhũ	s. r. pītāla	pītāna

Dugoj akcentatskoj paradigmi B pripadaju glagoli: *bāčāt, bāpāt* (udarati), *betonīrāt, bīrāt, brkāt, brlāt, būcāt* (cijepati), *būkāt_{se}* (pariti se – o prasadima), *būpāt, cēcāt_{se}* (ljuljati se), *čūjāt, čūvāt, dīrāt, dūmāt, džāpāt_{se}, izūvāt, kīhāt, kōštāt, līhāt_{se}, lūpāt, markīrāt, morāt, mrkāt_{se}* (pariti se – o ovcama), *muntrāt, nādāt_{se}, nagrīzāt, obūvāt_{se}, odmārāt_{se}, ogovārāt, oprāšcāt_{se}, opūcāt_{se}, ostūpāt, ponāšāt_{se}, prāvđāt, prekīdāt, prevjāt, prīčāt, prīmāt, priprēmāt, probjāt, procūhāt_{se}* (prosušiti se), *prōvāt* (probat), *pūštāt, pūhāt, rūčāt, skūplāt, smētāt, snīmāt, spāvāt, stīskāt, sprēmāt; strādāt, sūjmāt, sūncāt, svīrāt, šklāpāt, šrkāt/ srkāt, trlāt, užīvāt, vālāt, vīdāt, vijetāt, zaborāvjāt/zaborāvlāt, zapodi_{evāt}, zapūcāt, žulāt*.

Ovome tipu glagola pripada i glagol *čitāt*, koji se uglavnom tako izgovara, dugi akcentat na prvome slogu osnove u paradigmi, bilo da je u pitanju prefigurirani oblik ili ne: *čitām* i *pročitām*, aor. *pročitāh*, GPR. *pročitāo*. Zabilježeni su rijetki slučajevi infinitiva *čitāt* i GPR *čitāo, čitāli*.

U prezentu glagola s dugim *ě* u osnovi javlja se kratki akcentat na prvome slogu dvosložnoga alternanta (dužina na drugome slogu je fakultativna): *cī_ěpāt – cī_ěpām, dī_ěevāt_{se} - dī_ěevām_{se}, mī_ěehāt – mī_ěehām, mī_ěeshāt – mī_ěeshām, prī_ěehāt – prī_ěehām* (praviti opanke), *prī_ěehāt – prī_ěehām, sadī_ěevāt – sadī_ěevām, sī_ěevāt – sī_ěevām, snabdī_ěevāt – snabdī_ěevām, strī_ěelāt - strī_ěelām, šnī_ěevāt/snī_ěevāt – šnī_ěevām/snī_ěevām, zdrijevāt – zdrī_ěevām*.

Sekundarno *ě* razvilo se u imperfektivnim glagolima *po_{krī}evāt, rasplī_ěcāt/rasplī_ěetat, razlī_ěevāt*. Dvosložni alternant javlja se i u glagolu *pomi_ěerāt*.

Glagol *uzimat* može imati dug i kratak vokal *i*: *uzīmāt* i češće *uzīmāt*... Takvi su i glagoli *bāčāt, prosīpāt*.

Po ovoj paradigmi konjugiraju se i glagoli sa sufiksom *-iva-*, *-ava-*: *bīvāt*, *dešāvāt se*, *faļīvāt* (nedostajati), *izazīvāt*, *iznavedīvāt* (iznalaziti), *počīvāt*, *prežīvāt*, *prizīvāt*, *usisāvāt*, *vjenčāvāt*, *zahvaļīvāt*. Zabilježen je i primjer *garantīrām*.

Akcentatska paradigma C

U akcentatsku paradigmu C glagola pete vrste svrstavaju se glagoli koji imaju akcentat na nastavku u svim oblicima (infinitivu, prezentu, imperativu, imperfektu, aoristu i GPR), osim u GPT, u kome je na osnovi (*vjēnčān*, *zapātān*).

češlāt:

	PREZENT	IMPERATIV	IMPERFEKT	GPR
jd.	češlām		češlāh	m. r. češlāo/češlā
	češlāš	češlāj	češlāše	ž. r. češlāla
	češlā		češlāše	s. r. češlālo
mn.	češlāmo		češlāsmo	m. r. češlāli
	češlāte	češlājte	češlāste	ž. r. češlāle
	češlā(j)ū		češlāhū	s. r. češlāla

Ovako se mijenjaju glagoli: *baglačāt* (pričati gluposti), *balēzgāt*, *beštīmāt se* (svađati se), *brzāt*, *burlāt*, *češlāt*, *čupāt*, *četāt*, *destregāt*, *fašāt*, *fermāt*, *gicāt se*, *grebenāt* (vlačiti vunu), *guslāt*, *izbirikāt se*, *jakāt se* (takmičiti se u snazi), *kaltāt* (malterisati), *klizāt*, *kopāt*, *korubāt* (guliti list ili koru s drveta ili skidati zrna s klasa kukuruza), *kotrlāt se*, *krepāt*, *lažiñāt*, *mañkāt*, *mezgāt* (stvarati se mēzga, mlado sočno tkivo ispod kore drveta u proljeće), *motāt*, *nijekāt*, *obečāt*, *oburdāt* (srušiti), *otklūčāt*, *pasāt* (proći), *pestiñāt se* (bezrazložno se smijati), *petlāt*, *pirijāt* (pirkati), *plekāt se*, *pokišāt*, *pokrepāt*, *prepilāt* (uštiniti se nečim što je suviše pritegnuto), *računāt*, *rilāt*, *sekāt se*, *sičijāt*, *slikāt*, *sputāt*, *stimāt*, *šekirāt se*, *šegāt*, *šibikāt*, *trañāt*, *trpāt*, *uplekāt*, *valāt*, *vjenčāt*, *vucāt se*, *zamiritāt* (zaslužiti), *zapatāt se*.

U njeguškome govoru nema glagola pete vrste koji pripadaju dugoj a. p. C.

4.5.4.7. Glagoli sedme vrste

Konjugacija šeste vrste tiče se glagola koji u infinitivu imaju morfeme *-ova-*, *-eva-* i *-iva-*, a u prezentu se umjesto toga morfema javlja sufiks *-je-*.

Akcentatska paradigma A

vjèrovāt:

	PREZENT	IMPERATIV	IMPERFEKT	GPR
jd.	vjèru ěm		vjèrovāh	m. r. vjèrovāo
	vjèru ěš	vjèrūj	vjèrovāše	ž. r. vjèrovāla
	vjèru ě		vjèrovāše	s. r. vjèrovālo
mn.	vjèru ěmo		vjèrovāsmo	m. r. vjèrovāli
	vjèru ěte	vjèrūjte	vjèrovāste	ž. r. vjèrovāle
	vjèru jū		vjèrovāhū	s. r. vjèrovāla

Ovako se mijenjaju glagoli: *brènovāt* (slušati, povlađivati), *ìnteresovāt/ínteresovāt* (povremeno s predsonantskim duljenjem), *kòrotovāt*, *létovāt*, *pàkovāt*, *pòpovāt*, *(p)sòvāt*, *šètovāt* (savjetovati), te s nepomičnim akcentom na unutrašnjem slogu glagoli: *komìtovāt*, *konfìskovāt*, *oblìkovāt*.

Glagol *nāpāstovāt* – *nāpāstujēm* jedini je glagol koji smo zabilježili s predakcentatskom dužinom u a. p. A VI vrste. Glagol *plāndovāt* – *plāndujē* jedini je koji ima dugi akcentat u a. p. A, ali je on rezultat predsonantskoga duljenja, pa ga ne stavljamo u posebnu a. p. A:.

Ovoj grupi u njevuškome govoru pripadaju i glagoli *kòvāt*, iako slijed *ova* u njemu nije afiksalni morfem, već dio osnove. Analogijom je prema glagolima tipa *(p)sū|ěš* i *čū|ěš* ovaj glagol usvojio akcentat na vokalu osnove (*kū|ěš*) (za detaljniji opis i širu sliku v. Kapović 2018: 215–216). I u *kòvāt* i u *(p)sòvāt* akcentat je u infinitivu vjerovatno prema prezentu priješao na osnovu.

Akcentatska paradigma C

Po akcentatskoj paradigmi C mijenjaju se glagoli VI vrste koji u svim oblicima ima akcentat na nastavku.

trgovāt:

	PREZENT	IMPERATIV	AORIST	GPR
jd.	trgū ěm		trgovāh	m. r. trgovāo
	trgū ěš	trgūj	třgova	ž. r. trgovāla
	trgū ě		třgova	s. r. trgovālo
mn.	trgū ěmo		trgovāsmo	m. r. trgovāli
	trgū ěte	trgūjte	trgovāste	ž. r. trgovāle
	trgū jū		trgovāše	s. r. trgovāla

Po a. p. C u VI vrsti mijenjaju se glagoli: *bolovät, kaževät, klikovät* (glasno dozivati), *kupovät, obidovät, obukovät, poslovät, povukovät, svukovät se, zimovät*.

Glagoli *kaživät* (znatno rjeđe no *kaževät*), *oporeživät, pomamlivät, poručivät, poveživät/poveživät, prisluškvät, dočekivät* imaju predakcenatsku dužinu u infinitivu, ali kratak akcenat u prezentu.

Akcentat na istome mjestu imaju i prefiksalne tvorenice ovih glagola: *odbolovät – odbolivëm, isporučivät – isporučivëm, povjèrovāt – povjèruvëm, potrgovät – potrgivëm...*

4.6. Nepromjenljive riječi

Nepromjenljive su riječi prilozi, prijedlozi, veznici, uzvici i rječce. U nješuškome govoru nalazimo ih sve, te ćemo ovđe ukazati na njihove najbitnije crte.

4.6.1. Prilozi

Prilozi bliže određuju neki element glagolske radnje (*nâvičas odöše òdolên*), a mogu modificirati i imensku riječ (*mlògo li me jâda od nê ubîlo*) ili drugi prilog (*odòh drèto dòma*).

Prilozi tvoreni od opisnih pridjeva mogu se komparirati:²¹² *strâšno – strâše – nâjstraše, pròsto – prostî'e – nâjprostî'e, dòbro – bòle – nâjbole*. Za razliku od pridjeva stepenovani prilozi nemaju dužinu na potonjem slogu.

Priloge po značenju možemo podijeliti na

- mjesne:
 - o mirovanje: *blîzo / blîzu, dòle, gòre, nêže / nêgže, nîže / nîgže, òdè / òdèn / òdèna / òžèn / òžè / ôže / òvžèn / òvže, òdènâk / òdènâke / òdènâko / òžènâko / ovòdènâke, onòdèn, osprî'ed, pòdaleko, pozâdi, tûn / tûnâke / tûnâko, unûtra*
 - o kretanje: *dodolên / dòdolên, dotolên / dòtolên, nèoklê, odolên / òdolên, òklê, otolên / òtolên, ovudî'ên / ovùdî'e, ozgôr, prî'eko, tàmo*
- vremenske: *nèkâd: danäs, ondän (šutra), çaondän (prekšutra), säd, sädake, šûtra, prekšutra; dâmno, dòckan, dosäd, îsprva/îsprvicê, jedanâk (istovremeno), jesenäs, jučêr, jùtrôs, lânik, lèti, nacäs/nacäs, nâjprî'ed, nâvičas (odmah), òndâr / onädâr / òndän, pòslî'e / pòsî'e, pòtla, pòzno, prèkjučên, prî'e / prî'ed / prîže, prolètôs, ranî'e, tàdêr, ûjtro, ùvečê / ùvečên, vâzda / vâzda / vâzde, zadòvî'ek, zîmi*
- načinske: *drùkčê/drùkše, fîno, kâmi, kîkê, dužîmicê, mùčkê, naužnâk (na leđa), òbličkê (bez žvakanja – o jelu), òfrîlê (otprilike), oštrîmicê, pjêški, pobaûčkê, strâše (strašnije), têško, trùpê, vrânonogê, zâgonê*
- uzročne: *zatô, râšta, zâšto*
- količinske: *dòsta, žùturê, izòbîla, jâko, mào, mlògo, nèkoliko/nèkolko, nèšto (držàli nèšto òvâcâh), pûno, većînom, više, zèru / zèru*
- upitne: *žè, kâd, kùd / kùž / kùj, koliko/kòlko, otkâd.*

²¹² Ovđe nećemo ulaziti u raspravu je li navedena komparacija odlika priloga ili su komparativi i superlativi nastali konverzijom.

Čirgić (2012: 29) povodom akcenta mjesnih priloga tipa *ovudijên, tudijên, otolên* i sl. primjećuje da „iako se mogu čuti i oblici *tùdijen, ovùdijen*, oni su izuzetak u odnosu na one prve, koji se čuju kod svih tipičnih predstavnika“. Da se stanje govora promijenilo, potvrđuju i ovi prilozima, jer su danas prevagu uzeli oblici *tùdī'ěň, ovùdī'ěň* u odnosu na *tudī'ên, ovudī'ên*.

Informatori iz različitih mjesta ističu da se na Vrbi javlja priloški lokalizam *ostùd* i *ozdovùd* (Čirgić 2012: 29 navodi *òzdovud, òzdonud*), ali njih, kao ni Čirgić, nijesmo zabilježili kod govornika s Vrbe s kojima smo imali kontakta.

Vremenski prilog *pòtla* („poslije“) zabilježili smo na Mircu. To je oblik karakterističan za bokeljske govore (up. Tomanović 1970: 228), kojima je Mirac najbliži. Na Majstorima je ovjeren i oblik *pòtlé*.

Izrazitu varijantnost priloga sa značenjem „na ovome mjestu“ pratimo i kod pojedinačnih govornika. Tako smo kod jednoga informatora tokom razgovora zabilježili čak šest različitih formi toga priloga: *òže, òdèn, òžè, òvže, òdènā, òdè*. Ovo napominjemo kao potvrdu da varijante nijesu vezane za određeni mjesni govor.

Iz navedenih primjera vidimo da brojni prilozima u njeguškom govoru imaju partikule *-n* i/ili *-r*, ali se javljaju i druge: *-nako/-nake, -ake*.

S tvorbenoga aspekta primjetno je da su načinski prilozima često derivirani sufiksom *-ē, -kē* i *-icē*.

Morfonološki gledano, u prilozima bilježimo uobičajene alternacije: jednačenje po zvučnosti (*otkād*), asimilaciju (*dāmno*), disimilaciju (*mlògo*), gubljenje suglasnika (*pòsī'e, rāšta*), simplohu (*kòlko, nèkolko, ùjtro*).

4.6.2. Prijedlozi

Prijedlozi su nepunoznačne, pomoćne riječi kojima je funkcija kazivanje odnosa između pojmova iskazanih imeničkom riječju uz koju stoje (*stoî pri kùci, rādīli za troicu, bès koña, kod nās, čūjào si za nēga*).

Prijedlozi se mogu javiti i uz priloge: *od danās, za kolīko, krēci za tàmo*. Prijedlog za javlja se i uz infinitiv: *tòje bilo za pīt, kākvo pīvo*. Mogu se javljati i uz prijedloško-padežne konstrukcije: *òčeš da ponēsēs do u Bāice, do u Cetīne; tò se kopālo do jznat kòlēnā*.

Konverzijom i neki prilozima postaju prijedlozi (*blīzu, pri'e/pri'ed, posli'e/posli'e/posli'ed*), a to mogu biti i neki petrificirani imenički izrazi (*uvrh, udno, kra'em*).

Prijedlozi čine akcenatsku cjelinu s riječju uz koju stoje, u prozodijskom su smislu proklitike i na njih može prijeći akcenat (što je karakteristika a. p. C).

Činjenica da čine fonološku riječ s riječju kojoj prethode i uz koju stoje podstiče brojne morfonološke alternacije u prijedlozima, no alternacija ima i mimo toga: gubljenje suglasnika (*preo Ĵěta, pre ċřkvōm, pre šâmōm kùćōm, o tǝgā,*), jednačenja po zvučnosti (*pret kùćōm, bēs koña*), jednačenja po mjestu tvorbe (*bež ĵē, š ĵīma*).

Uvijek se javljaju uz lokativ, a nikad ih nema uz nominativ i vokativ. Jedini je izuzetak prijedlog *bez* koji se u značenju izuzimanja može naći uz nominativ (*nēmā nīko bez jā*), no konstrukcija je tad priloškoga, a ne prijedloškoga tipa. U nastavku ćemo navesti prijedloge prema padežima uz koje se javljaju u njevuškome govoru:

- uz genitiv:

- *bez / brez*²¹³ (*bez ĵādnē Brānkē, bēs koña, brez ovǝgā britvulīna*)
- *blīzu / blīzo*²¹⁴ (*blīzu Bǝkē, blīzu kùćē Bēlovē, blīzu yodē, blīzu mēne, blīzo štǝ gǝdīnā*)
- *do* (*do Māĵstōrā, do onē ċřkvē*)
- *ispod* (*ispot kùćā, ispo šāča, Ispod bǝrǝvāh, ispǝ sela*)
- *iz* (*iz Bǝkē, iz Lǝvcēna, is knīgē, i svǝēh Nēgūsāh, ĩz doma, iz Orāvca*)
- *izā/iza* (*izā rāta, iza oslobožēna, iza tǝēh bǝrǝvāh*)
- *izmežu* (*izmežu Talijānāh, izmēžu ĵih, izmežu Kotōra i Cetīna*)
- *iznad* (*Iznad Gāĵca, Iznad grēdā, Iznat Korītnīka, izna Trǝicē, iznad kǝlēnā*)
- *izviše* (*izviše Dūgōga Dǝla*)
- *kod* (*kod ženē, kod mēne, kod Ĵūdīh*)
- *kraj* (*Krāj bistǝerhē, Krāj bunāra, Krāj pojātē, Krāj žādē*)
- *kra'em* (*kra'em ĵotēla, kra'em ċřkvē*)
- *mimo* (*mimo spǝmenīka, mimo mēne, gǝvno mimo gǝvānā*)
- *od* (*od mālē šākē, od ĵih, od moǝeh, òd yǝlta, o držāvē, o tēbe, o tǝkvē*)
- *oko/okō* (*oko nǝgā, okō ovǝgā pǝla nēgūsškōga, okō yrāta*)
- *po* – samo uz imenice u množini u distribucijskome značenju (*po nēkakviē sēlā, po zūbā, po rāzniē^h kùćā, po Konāvālā*)

²¹³ Kod najstarijih govornika i u starim transkriptima.

²¹⁴ Kod najstarijih govornika i u starim transkriptima.

- podno (*podno Bokova*)
 - pokraj (*pokraj žadē, pokraj yās, pokraj tē prěsekē*)
 - pomeđu (*pomežu kōnāh ili vōlōvāh, pomežu dvā Gospožina dne, pomežu rōgōvāh*)
 - pored (*pored mōsta, pored jēga, poret kùcē*)
 - poslije / poslijed / posije (*poslijet pāda, poslije okupāciē, posijē nēkolike gōdine*)
 - poviše (*poviše Kr̄sca, Poviše Pištēta, poviše ognīšta*)
 - pozādi (*pozādi onē kùcē je bīo, òdmā je bījo pozādi kùcē*)
 - prije / prijed (*prijed Milicē, prije rāta, prijed onīeh trgōvācā*)
 - preko / preo (*prēo Jeta, preo tīeh rūpāh, preko tīe bīdā*)
 - pri – samo jednom (*stoī kōnu pri kùkōvā*)
 - protiv (*protiv držāvē*)
 - pūt (*pūt Žānēva Dōla, pu! Pōbōrā, tāmō put Mājstōrāh*)
 - rād / radi (*radi stāna, rā tōgā, radi yōžhē*)
 - s / sa (*s nōgā, s Vīrbē, s jē, s Nēgūsāh, s kr̄ša, s pōnōci, sà stola, s Jēžā*)
 - sabre (*sabre mōra*)
 - skrāj (*skrāj Čūtka*)
 - sprema (*sprema Brāićā*)
 - u (*u jīh, u Vōja, u nās*)
 - uoči (*uoči Mālōga Božīca*)
 - više (*više kùcē, više ognīšta, više Lopātina dōla*)
 - zbog (*zbok hrānē, zbok tēbe*)
- dativ se u njeгуškome govoru izuzetno rijetko javlja uz prijedloge, jedini zabilježeni je prijedlog *prema* (*prema žēni, prema Kr̄scu, prema Kotōru, prema Nēgūsima, prema moīem roditēlima, prema tōmē*)
- uz akuzativ
- kroz / proz²¹⁵ (*krōz grād, prozā selo, kroz onē valūge*)
 - mežu (*mežu Žūrževdān i mežu Mārkovdān, Mežu vrhove, mežu kùce*)
 - mimo (*mimo drūgē, mimo Jūde, mimo žēne*)
 - na (*nā brōd, nā nešto, nā Jēžā, na Lōvcēn, na kolēga, nā koņa, na Dolōve, nā Ždrīelo*)

²¹⁵ Kod najstarijih govornika i u starim transkriptima.

- niz (*nizà strāne, niz onē grēde, niz onē mēže*)
 - o (*o onū vrī'ežu*)
 - od (*o jâ dān, od drūgī ävgusta*)
 - po (*po čitāvu nôc, po svū zīmu*)
 - pod (*po jū bükvu, po' Tròicu, pod nēkē boròve, pòt pūt, pot sâmi Kolovîr*)
 - pred (*pret hotèl, pre kùcu, prèd yrāta, pred onū kùcu, prè zoru, pred rāt*)
 - su (*sū što*)
 - u (*u mlīn, u čv'elē Nēgūše, u rāt, u rabòtu, ù zemju, ù svī'et, ù rōd mi, ù jeto; u zamjenicama: ni u što, nī u kōga*)
 - uz (*uzà strāne, uz gūsli, uz onī jāsēn, us krāla²¹⁶*)
 - za (*za poštovāne, za držāne, zà glāvu, zà prūt, za rāspūs', za jēga, za čas, za jāde, zà žavola*)
- lokativ
- na (*nā čem*)
 - o (*o čēm, o jādu, o prōzòru, o jēgūškome jeziku*) – u funkciji daljega objekta javlja se povremeno u obliku *od* (*od jstòrī'i da prīčā, mògla sam čūt i ot pròšlosti i od jstòrī'i, zapòčni prīču od ovòmē i od onòmē, ovū je sprēmào od Vèlēmu Krāju*)
 - po (*po planēti, pò noći, po Grblu, po Lòvcenu, po Kùku, po kàkvōj mägli, po jēmu, po čēm / po čēmu, po Žūrževu^dne, po nēčī'em, po mojēm*)
 - pri (*pri Vojvòdinu vřgu, pri kùci, pri usīma, prī lāktu, prī pūtu*)
 - u – prijedlog *u* uz lokativ u nješuškome je govoru posljedica standardnoga varijeteta i zabilježili smo ga u konstrukcijama tipa *svē u svēmu, u momēntu*
 - za (*za čēm*)
- instrumental
- mežu (*mežu sòbōm / mežù sobōm / mēžu sobōm, mežu tī'ema kostīma, mežu jīma*)
 - pod (*po zemlōm, pod jōm, pod Uněskom, pod žādōm*)
 - pred (*prèda mnōm, pred nāma, pret kùcōm, pre^d Būdvdōm, prè Bogom*)
 - s (*sà svī'enom, sa učītelem, sà sobōm, sa svī'ema, sa svākīm, sa ženōm, s kamijōnom, so tī'em; u zamjenicama: nī s kīm*)
 - za (*za pàrāma, za pòslom, za jūglom, za jīma, za škrīpārīma, za tī'ema krāvāma*).

²¹⁶ Samo kod jedne informatorke s Majstora ovjereno ùs krāla.

4.6.3. Uzvici

Uzvicima se kazuju osećanja, raspoloženja, dozivanje ili ćeranje ljudi i životinja, pozdravljanje ili oponašanje zvukova iz prirode.

Navodimo neke uzvike iz njeguškoga govora: *àda, ad'ò, àe, àh, cò, é, èh, gùs, ìs, kùs, m'š, ôj, òjhā, p'ih, ùh, vòč.*

4.6.4. Veznici

Veznici su gramatičke riječi u službi povezivanja riječi ili rečeničnih konstituenata. Mogu povezivati klauze nezavisnosloženih rečenica i klauze zavisnosloženih rečenica. U njeguškome govoru ovjereni su ovi veznici

- nezavisnosloženih rečenica: *i, pā, te, ni, niti / nit, ali / al, nō, nego, ili / il, liše, nāko,*
- zavisnosloženih rečenica: *àko, àma, čîm, da, dok, e, iàko, jer, ma, mādà, pòšto, prēm̀da, te.*

Od složenih veznika treba pomenuti: *a ne da, bez da, nāko štò, nāko sām̀o*

Funkciju veznika u zavisnosloženim rečenicama mogu vršiti i odnosne zamjenice: *kò, štò, koí, čí, kākav* te prilozni: *žè, kād, kākò, zāšto.*

4.6.5. Rječce

Rječcama se ističe lični stav govornika prema onome što se kazuje.

U njeguškome govoru ovjerene su ove rječce:

- za izuzimanje: *sām̀o*
- za naročito isticanje: *bāre / bār / bārek / bārem / bārem, bāš, čak*
- potvrdna: *da, èla, èlano, èlate*
- odrična: *nè, jòk*
- modalne: *dā-ti (valjda), mòžda, vaīstinu, vālda, zaīsto, zānāgo / žānāgo (zaista), zbīla*
- za pokazivanje: *èvo / èo, èto*
- podsticajne i zapovjedne: *nēka, āj / ājde, da*
- upitna: *li.*

Akcentat s imenica i glagola ne prelazi na rječce. Izuzetak čini odrična rječca *ne*, na koju u 1. licu odričnoga prezenta glagola *dāt* akcentat prelazi dosljedno – *nè dām*, a u istome obliku glagola *znāt* uglavnom *nè znām / ne znām* (dešava se i uzastopna smjena ovih akcenata kod istoga

govornika). Akcentat prelazi na odričnu rječcu i u 2. i 3. licu jednine aorista svih glagola: *ně reče*, *ně metnu*, *ně ispeče*.

Upitna rječca *li* može povremeno biti nosilac akcenta u enklizi: *oli*, *je li*.

5. NAPOMENE O SINTAKSI

U ovome dijelu osvrćemo se na sintaksičke crte njeguškoga govora koje se tiču sintakse padeža i glagola, koje smatramo bitnim s aspekta dijalektologije. Analiza je rađena na osnovu dostupnih audio-zapisa i transkripata spontanoga govora. Tokom rada na terenu nije pripreman niti korišćen bilo kakav sintaksički upitnik. Ipak, tokom analize sintakse njeguškoga govora koristili smo se upitnikom Milke Ivić (1963). Premda izlaganje ne donosimo prema strukturi Repertoara, nastojaćemo da odgovorimo na većinu onđe postavljenih pitanja, barem na ona na koja se odgovor na osnovu materijala može dati.

5.1. Sintaksa padeža

5.1.1. *Nominativ i vokativ*

Rječce *ëo/ëvo*, *ëto* i *ëno* javljaju se uglavnom s nominativom uz dativ: *ëo ti prīmjër*; *ëo ti mòbilnõ*, *ëvo kräve*, *ëvo vâma stolica*, *ëvo jo' zahvâlnica*, *ëvo ovâ crkva ôdën*, *ëvo Bostûr ôdën*, *ëvo jedan fïco*, *jeno jÛtro ëvo jedna sëstra*, *ëvo rûka*, *ëvo päre*, *ëto mi rô' tamân tûn*, *ëto pût kâkav je lÛš*, *i ëto prëpreke*, *ëto vikëndica*, *ëto ti sârma*, *ëto ti krâl Nikòla*; rijetka je upotreba uz genitiv: *ëno ti jh vîsë onâmo u çöšak*; *a Raičevïci*, *ëvo jh idû s on'ïema koñïma*. Iz navedenih primjera, prije svega iz primjera u kojem se u slijedu javlja rječca *ëto* uz imenicu i uz zamjenicu s identičnim referentom – *ëto ti krâl Nikòla*, *ëto ti ga* – može se zaključiti da se u genitivu uz rječce *ëo/ëvo*, *ëto* i *ëno* javljaju samo lične zamjenice.

Ovjerena je i pleonastična upotreba lične zamjenice uz ove rječce: *ëto ga žède sëdî na pižûo ispre kùcë*.

U konstrukciji uz glagolima *imât* i *nëmât* u egzistencijalnom značenju zamjenice *nëko*, *nëšto* i *nïko*, *nïšta* i njihove izvedenice javljaju se u nominativu:

- *jâ mîslîm da u Žânëv-dõ imâ nëko*, *na Mîrâc jÛšt imâ pòneko*, *i na Bostûr imâ pòneko*
- *nëmâ vîše nïko gÛre*, *a od jÛh nëmâ nïko*, *u DÛgî Dô nëmâ nïko*, *i tâko otolên nëmâ nïko bez òna*, *na Knëž-dõ yi nëmâ nïko*, *al nëmâ nïšta*.

Uz kopulu *bît* i semikopulativne glagole *ostât*, *postât*, *zvât*, *prozvât se* i sl. u predikatu se imenička riječ u njeguškome govoru javlja u nominativu: *zagrânice su se zvâle*, *te su se sât prÛzvâli PetrÛviçi*, *tõ su se tâdë zvâle prëpreke*, *tõ se bûza zvâlo*, *tâdër su se zvâli kmëtovi*, *da bi òni sâmo ostâli PetrÛviçi*, *da në bi ostâlo pârče zemjê neobrâženo*, *tâko su Nëgûši ostâli slÛžni i*

jedinstvèni, jâ sam ti ostàla mlâda udovìca, òna je od nùždē kolēžnica postàla, a tâ kumpanìja bìla je pomòrskā, a òn je bŕo pomòrac, bŕo je i spòsoban i vŕlo pàmētan, døk sam bìla ževòjka.

Upotreba vokativa u funkciji nominativa registrovana je u riječi *žēde* i njenim derivatima *pràžede* i *čukûnžede*: *žēde da otvòrì vràta, jesenàs mi je ùmŕo žēde; tò je grādŕo môj čukûnžede Mìtar, tāj môj pràžede i čukûnžede òni su imàli tøgā.* Ujednačavanjem nominativa prema vokativu nastala su dvosložna njeguška ženska imena: *Mâre, Stâne, Îke, Mìle* i sl. A tako je došlo i do poopštavanja vokativnoga akcenta u nominativu dvosložnih imena tipa *Pêro, Îvo, Jòvo*.

U konstrukciji dvije imenice u vokativu jednine zabilježili smo i *gospodìne žènerāle* (obje s oblikom vokativa) i *gospodìn døktoŕe* (prva s oblikom nominativa, druga vokativa).

5.1.2. Genitiv

5.1.2.1. Genitiv bez prijedloga

Govoreći o zamjenicama, pomenuli smo da se ablativni genitiv bez prijedloga gotovo ne upotrebljava, već se umjesto njega javlja konstrukcija s prijedlogom *od*: *nēcu se odrìcāt od moŕŕeh, jēdva sam se jùtròs litròsì'o od njih (litròsìt se – osloboditi se, trsiti se), nŕesi se imào ot čèsa bojāt, ne môrā se bojāt od jùròka, ostāvì se tí o jøgā.* Ipak, u govoru Njeguša danas se nađe i poneki frazeologizirani primjer bez prijedloga: *sačùvā me bòže nenādnē, sačùvā me bòže pìzmē bàičkē.*

Za razliku od jezika Petra I, u kojem nema besprijedložnoga ablativnoga genitiva (Ostojčić 1976: 201), kod Petra II ima primjera i s prijedlogom i bez (Vušović 1930: 136).

U srednjokatunskim i lješanskim govorima ablativni genitiv bez prijedloga „potpuno je potisnut genitivom s prijedlogom *od*“ (Pešikan 1965: 187).

Konstrukcija s prijedlogom *od* nije omeđena samo na ablativni genitiv, već se njome kazuje i posesivnost: *grāne o drvèta, dān od yjèštìcāh, za spās od žìvòta, tùr od gācā, potplàće su ti dlàni od nògā, šèv od gārdē, prèdnì dŕo òd yòlta, ù yrāta òd grāda, sème od zèla, Kāpa od Žùržèvca, e sād čijā je tò kùca ne znām jâ – bìće od ovē šcerē Sāvìčinē i od jégòvē, mēso od mäckē, mnŕeko ot kòzā, od òvācāh i ot krāvāh, òvčì sìr i ot krāvāh* – što je izvjesno romanski uticaj. U njegušcome se govoru danas javlja i besprijedložni posesivni genitiv: *sa jètkòm ovògā mālòga, žèd ovògā te je sād, naročito kad su u pitanju lična imena, đe je on gotovo dosljedan: Vìde Marka Kìkova, ovā kùca dòle Rāda mo'èga, znām da je tò bìlo Nikòle Pìjova, pràžedu ovòga Milàna i Ilìjē Mārкова, a čì je tò – Ilìjē Stānkova.* Ali i tu ima izuzetaka: *Krst-Ilìjina kùca žè bìla i Māroševa i od Žura-Jòkova onāmo sa strānē.*

I genitiv porijekla javlja se uz prijedlog *od*: *potòmak o f'v'eh nàših tàdašnih Petròvìcā, pjèvāč onī je od ròžāka mi, ot Popòvìcā sam ròdom, mājka mi je i Zālāzā ot Pejätovìcā, bøgami je nèvjestā o dðbrē šèkē*, ali i bez njega: *tī si sîn Mārka zelenāša, jā sam Bòška Popòvìcā šcér, sèstra Krst-Il'v'ina*.

Posesivni oblik tvoren od prezimena u množini u besprijedložnome je genitivu, što je najbolje vidno u onomastici: *Andrićā dō, Bāšìcā làzine, Bōžòvìcā dolāc, Grújovìcā ùlica, Guvernadūròvìcā dōci, Gúmno Lēsārā, Gúmno Pēròvìcā, Jašàrovìcā gúmno, Kùce Kādījāh, Lāčìcā krš, Maričevìcā kùce, Oko Petròvìcā kùcā, Pl'v'eše Proròkovìcā*.

Zabilježen je i slovenski genitiv: *nēmā ni k'v'žicē ni n'šta, n'v'e bðlēga nāròda, zrāka ni n'v'e fālilo, nēmā se pârā*.

Enklitika lične zamjenice 3. lica òn u genitivu javlja se u ulozu rječce: *ad'v'o ga i tēbe, ājde mi ga zbøgom, u sòbu ga n'v'esam b'v'o pet mìnūtā, kùku ti ga Zòrka, žlē ga sèli tàmo òni, tī ga ostāde, nēcu ga nìkad zarādīt*.

Zabilježen je i primjer širenja akuzativno-genitivnoga sinkretizma za neživo iz jednine u množinu: *Kò n'v'e st'v'o ùzēt p'v'sku talijānskū – sv'v'eh su pozatvārāli; Znāla sam jā sv'v'ē tàmo* (pored òna^je svē tàmo znāla kod iste govornice).

5.1.2.2. Genitiv s prijedlozima

Genitiv s prijedlogom *kod* javlja se da se iskaže da se pojam nalazi u blizini drugoga pojma: *èno ti korāc u onū pānegu kod yrātā, tàmo je b'v'o jedan poròn vèlī kod kùcē Petròvìcā, kà ne mðžemo bīt jèdan ko drügōga na svādbu, a ko čèlā bōg te pītā koliko je bilo ošihākā pore čèlā*.

Njime se obilježava i situacija kad osoba označava cilj kretanja: *da te vòdīm ko dðktora, èvo sād u ovò vr'v'eme bi pòšla ko sestrē u Raičevìcē, odīla sam zīmi u Nòvī Sād ko sestrē i sestrića, idē po jedno dvā mjèseca oko Nòvē gòdinē kot šcérē, mðgli bi bøgami i kod jē pòc, jestè li bìli ko^d Stēva Mìcova, ko^d Stēva stārōga, āko idēš ko dðktora*.

Prijedlozi *u* i *kod* uz genitiv frekventni su uz glagole tipa *bīt, stojāt* (u značenju „boraviti“), *ostāt* i sl. U ovome značenju u njeguškome govoru oba prijedloga javljaju se ravnomjerno:

- *u: žè si bila – u Vòja sīgūrno, ne mðž više ni u kōga v'žet ni dolāmu, bilo je u njih ù trī kùce dvādēs i trð'e žecē, ostāo na konāk u nās*
- *kod: èno ti sāmokrēs kod jèga u kùcu nā zīd, stajāli smo kod njih dv'v'e pùnē setemāne, imāš tō svē kod mène u kùcu, svākū nòc se č'v'e nèkavā hùka kod njih*.

Uzročno značenje postiže se genitivnom konstrukcijom s prijedlogom *zbog*: *zbog tògā smo ti se požāpāli bīli, jā se nervīrāt zbok tēbe nēcu, nīe tō ni zbok hrānē, pā su jenōm izgubīli imāne zbok tògā, zbok tògā se Pòbori pobūnīli, nō je strādāo zbok pòlitikē.*

Prijedlog *rad / radi* ima značenje namjene: *sījālo se svē – rāž radi slāmē, èto rād tògā sa ga üzēla.* Ipak ovaj se prijedlog javlja i u uzročnome značenju uz ili umjesto prijedloga *zbog*: *radi stāna smo se isto posvāžāli, da se razdvājēmo radi pòlitikē, velē da im je òpāsno radi yòžhē.* Kao što se vidi iz primjera, ovaj prijedlog stoji ispred genitivom kodirane imenice.

Uzrok se može kazivati i genitivnom konstrukcijom s prijedlogom *s*: *š čēsa ste se svādīli,* kao i prijedlogom *od*: *krepāt ò glādi, nāšī stārī sād u gròb će se prevrēāt od rādosti, odīle su žēne od mükē, žīvjēlo se o^d stòkē, cāhū prāsād pūcāt o tē trāvē, šekirām se kā jā od nēga, òna je od nūždē kolēžnica postāla.*

Prijedlogom *od* uz genitiv označava se i materija od koje je što sačinjeno: *naprāvīše kùcu i od želēza i onī zupčanīk vèlikī, tō je bīlo o dāskē naprāleno, i òndār naprāvi ovākō od onē vrēcē, līepa je bīla i ot kākvoğa kāmēna, ot kākvē jādo-kòžē onō ispreplīēci, korīto vèlikō je bīlo o cimēnta, tō je bīlo o šticē naprāleno.*

Za označavanje odvajanja od neke osobe uz glagole *üzēt, prīmīt* i sl. javlja se prijedlog *od*: *jā nīesam nīednu rīēč prīmīla ot Škālāra ni ot Kotōrānā, da smo mī üzēli mālo materijāla ot crkvē, īnteres o tēbe.* Pešikan (1965: 191) pak za srednjokatunske govore navodi upotrebu prijedloga *iz* u ovome kontekstu, kao i u kontekstu „*došā^{je} iz Mārka* (iz kuće u kojoj je starešina Marko)“, što na Njegušima nije ovjereno.

Prijedlog *od* + genitiv osnovna je komparativna konstrukcija u njeguškome govoru: *jā sa^m dēvēt gòdīnā starījā od nē, òn je starī od mēne, milīje mi je bīlo nīh čūt od jčesa, mlādi su lūdi bōlt od nās stārī^{eh}, nīšta poštenījē o^t toga čōjka nīe bīlo.*

Partitivni genitiv čest je uz prijedlog *od*: *üzmite o tògā sīra, dovāti o tògā sīra, ma üzmite o fī^{eh} kolāčāh, donēsi o fī^{eh} kolāčāh.*

Ovaj je prijedlog uobičajen i za kazivanje uzrasta: *oženīo sam se o^t šesnāez gòdīnā i trī mjēseca, jā sād o^t šēsēt i kusūr gòdīnā cērām us tō bñdo dvīe krāve, ovō imāne krāla Nikòlē o četrnāez gòdīnā sam jā sām kosīo s ròžākom, jēdan o dvāez gòdīnā, dovēli me na Mīrāc od nēpunē sedamnāez gòdīnā, o^t pē^d gòdīnā je sagonīo s Lóvcēna dvō^e kōnā dīvā.*

Geografski objekat kao cilj označava se genitivom s prijedlogom *do*: *jē l^{ti} mùka tīknūt do prodāonicē, da ne jīdēm do Navīpōla, pā òpēt polāko do Kotōra, nēkad smo odīli do Pòdā,*

toľkō je odolēn do gōre – do kùcē mojē ù planinu. No pored toga ovaj se prijedlog može u istome značenju javiti i uz prijedloško-padežnu konstrukciju *na* + akuzativ: *odila ĵe sã mnōm sustōpicē do na Kùk, krki'o sam ga do na Krstac, upřcena kröz grād do nã Rīvu;* ili *u* + akuzativ: *öceš da ponēsēs do u Bãice, do u Cetñe.*

U iskazivanju da se nešto nalazi s gornje strane (uglavnom bez fizičkoga dodira) nekoga drugoga predmeta najfrekventniji je prijedlog *više* (uz rjeđe derivate *poviše* i *izviše*): *naprã'leno povíše ognīšta, pã više ognīšta nēkē žice, u Mīrãc više Radãnovićãh, òdmã tú povíše Kr'sca, više manastīra, onã krivīna izviše Dügōga Dōla, bistī'ernã više kùcē, vōda tâ glãmnã više Vrbe gōre.*

Uz njega se u istome značenju često javlja i prijedlog *iznad*: *jednē prilīkē jedan vō se bŷo pōpēo iznad Studēnãcãh, iznad onē vodē, a i gōre ìmãmo iznat cěstē, tō ĵi ĵe onō cvŷeće štò rãstē izna Tròicē.*

Frekventnost prijedloga *više* i *iznad* može se videti i na osnovu onomastike, naročito mikrotoponimije (navodimo, uz fonološke korekcije, prema Čirgić 2009): *Glavića više kùcē* (Erakovići), *Jãma više Dubòkōga dōla* (Majstori), *Krš više Bãrã* (Majstori), *Krš više dūplē* (Majstori), *Krš više Kònskōga* (Majstori), *Krš više Ždrŷela* (Majstori), *Poviše Pištēta* (Dugi Do), *Torijùn više Lopätina dōla* (Dugi Do), *Torijùn više Pérove kafãnē* (Dugi Do), *Više Barbakãna, Više bistī'ernē* (Vrba), *Više Bòžēga dōla* (Raićevići), *Više Dòbrē vodē* (Čavori), *Više Dōla* (Dugi Do), *Više žãdē* (Erakovići, Dugi Do), *Više gūmna* (Vrba), *Više kùcē* – XV lovćenska serpentina, *Više Lòkvicē* (Raićevići), *Više Lopätina dōla* (Dugi Do), *Više Lopätina krša* (Čavori), *Više Mašinē* – XVIII lovćenska serpentina, *Više Òkrugle rùpē* (Erakovići), *Više Òkruglōga dōla* (Erakovići), *Više Pištēti* (Dugi Do), *Više Pribilovē dolīne* (Erakovići), *Više Pròdoli* (Raićevići), *Više Jožnika* (Vrba), *Više zãbržã* (Vrba), *Više Žùpãnãh* (Raićevići); *Iznad Gãjca* (Erakovići), *Iznad grēdã* (Mirac), *Iznat Koritnīka* (Erakovići), *Iznat Krimãla* (Mirac), *Iznad lòkvē* (Mirac), *Iznad Òžē* (Mirac), *Iznat Pipoljēvca* (Mirac), *Iznat pūta* (Mirac), *Iznad Rùiškōga vřha* (Majstori), *Iznat Treštanīka* (Majstori), *Iznat Tròlezãh* (Mirac), *Iznad Vèlēga Krãja* (Erakovići), *Iznad Vojvòdina dōla* (Majstori).

Prijedlog *ispod* uz genitiv javlja se u njegušcome govoru da označi odnos u kojem se s donje strane pojma označenoga genitivom s ovim prijedlogom nalazi ili kreće drugi pojam ili više njih: *i èto tãta ispot kùcã, pūtom da se ìdē ispò sela, ispòd Mīrca do Koložúna, kã sam pošã ispot Prěšekē; dãska oželãna šekirōm kojã ĵe odila ispo slãmē, dãska ispo slãmē, šedīm ispo tē*

lozê, pā ga svêžê ispod jednôga bôra, ispod Vûjkovičā je bîla od Vr̥bīcā nêka žēna, zovû se Nālêžīci, Dûb, onō ispod Mīrca, Pòbori su tamān ispo našī'e kûcā, danās više ne mòš nác u Nêgûše lèba ispo s̥āca, tumbîn je prōpust zà yodu ispot pûta, ispod žādē.

Ovaj prijedlog nosi ablativnu značenjsku nijansu, što je naročito razvidno u prvim primjerima. Pešikan (1965: 191) za srednjokatunske govore navodi razliku između prijedloga *pod* + akuzativ i *ispod* + genitiv u mjesnome značenju: „složeni predlozi obično znače prostiranje, a ne određeno mesto: *sedî pod onū bûkvu*, ali: *ispod onē bûkvē ìmā jàgōdā*“. Takvu razliku danas u njeguškome govoru ne možemo uočiti (upor. Pešikanov primjer *sedî pod onū bûkvu* i naš s Vrbe *sedîm ispo jê lozê*). Tome razlog može biti izvorna razlika u ovoj sintaksičko-semantičkoj crti, a može biti i razlika nastala uticajem drugih idioma ili standardnojezičkim širenjem značenja složenih prijedloga.

Prijedlog *ispod* može se upotrijebiti i u komparativnome značenju: *Jâ mîslîm čōeka ispot četrdēs-pedesêd gōdînā u Nêgûše nēmā koî znâ krtôlu oprāšît.*

U upotrebi je i složeni prijedlog *ispred*, koji se javlja samo uz genitiv i označava da se s prednje strane genitivom označenoga pojma nalazi ili kreće drugi entitet: *jedna kûca je zatvōrena ispre jêgōvê, tēbe su tû ispre kûcē, da ti nêko dōžê ispre kûcē, tî si ispre jāvñē ùstanovē, nî'esi tî mògao u Katûnskū nāhîju ispe nêčī'ê kûcē prōc.* Ovaj je prijedlog znatno rjeđi nego prosti prijedlog iz njegove osnove *pred* + akuzativ i u njegovoj upotrebi ablativna nijansa nije od značaja.

Prijedloške tvorenice *između* i *pomeđu* uz genitiv označavaju da se s najmanje dvije strane genitivno kodiranoga pojma nalaze drugi entiteti: *Mežûdnica je pomežu dvâ Gospožîna dne, bjêše mu osprî'ed nêkakva gûka iskočila pomežu rōgōvāh, vōjnica je onō dîrvo pomežu kōhāh ili vōlōvāh te se vêžê za jārām; izmežu Talijānāh u Kotòr pokûpi bōmbe, orûže i čûdo.*

Prijedlog *po* javlja se uz genitiv imenica u množini u distributivnome značenju: *îšlo se po nādñīcāh, pā sēdnīci ùvečēn po kûcāh, unûk mi ìdē po tî'eh relējāh, po katûnā se tô dî'êlilo, pālîli su kûce po Cûcāh, po Nîšīcāh; kâ štō je bîlo po Zagārācāh i tāmō-ovāmō po drûgî'eh mjêstāh, ožēnake nēmā vîša nō tāmō po Čèklīcāh, kād me povēla ževerīčna po onī'e rūpāh, po rābōtā pōšlo, cāh po tî'e livādā bōs ùvečē igrāt, òndā je škōla bîla po rāznī'e^h kûcā, po nêkakvī'e sēlā pošāo, sîn joj e nêže po brōdōvā.* Nije ovjerena ova konstrukcija uz imenicu iz kategorije „živo“.

Prijedlog *pri* uz imenicu u množini zabilježili smo samo dvaput u spontanome govoru – uz genitiv: *stoî kōñu pri kûkōvā* i uz lokativ: *ōna je bîla kōñu pri ušîma.* Vujović u Upitniku za OLA

(1967) u primjerima navedenim s prijedlogom *pri* i imenicom u množini nijednom ne navodi genitiv (za razliku od prijedloga *po*, koji je uvijek uz genitiv množine).

Značenje izuzimanja ima genitiv uz prijedloge *bez* i *liše*: (*gròb*) *bez bìlěškē*, *bez ĵčega*, *bez pùškē nē b' ubĵ'o*, *òžèn je tàdēr bìlo svè bez ĵìslòvā*, *ali šàtor bez yodē ostāvīt nēcemo*, *ostāo je bez ĵē mlādē*, *nĵesmo mī nĵedna bez jezika*, *bez mojēga znāna*, *bez òtrovi*, *bez ĵhēmī'ē*, *u ràlo je svè drvèno liše gūžbē i jemjēža*, *štò će kùkāvāc*, *liše mu ĵecē*.

Zabilježen je samo jedan primjer upotrebe prijedloga *sabre* (*ot Kotòra grāda*, *sabre mòra hlādnā*), i to u starijem audio-zapisu (Vrba). Pešikan (1965: 192) navodi da u srednjokatunskim i lješanskim govorima prijedloga tvorenih sa *-bre* (u vezi sa *brĵ'eg*) ima više: *pobre*, *nabre*, *sabre*, *dobre* – „*-bre* u ovim predlozima znači vrh padine ispod koje se nalazi ono što znači imenica uz koju stoji predlog“.

5.1.3. Dativ

5.1.3.1. Dativ bez prijedloga

Uz imenice kojima se označavaju porodični ili prijateljski odnosi uobičajena je upotreba enklitičkoga dativa lične zamjenice umjesto posesivne zamjenice: *pā cáše mi otāc izāži kā nā yr tē glavīcē*, *ščēr mi ĵe u Kotòr*, *tòj sèstri mi nĵe ostālo ĵecē*, *òne su ù ròd mi na Prčān odīle ù škòlu*, *ovò ĵe svè òn ogrādĵ'o – domačīn mi*, *tātu su mi zatvārāli*, *sèstra mi se ùdāla u Mīrāc mlāda*, *i ovū kùcu dādē (...) prāžedu mi*, *brāt mi učĵ'o*, *Māšo pokòjnī*, *nekē izvižāče*, *ĵèver joj se nĵe ženĵ'o*. U takvoj se upotrebi lična zamjenica u načelu nalazi iza imenice (upor. *jesenās mi ĵe ùmro ĵède*, *ĵèdan mi ròžāk*, *jedan mi se strīc rānĵ'o*).

Umjesto prisvojne zamjenice na početnome mjestu u rečenici može se naći i akcentovana lična zamjenica u dativu (koja je u njeguškom govoru sinkretična u G, D, A): *mène je mājka ùmrla u devedese četvrtū*, *i mène jena māla pòčēla ovē gòdinē gòre u Nīšīce za učitelīcu*, *mène je otāc bĵ'o dvādèz gòdīnā u Āmeriku*, *mène je otāc pīsā drāmu „Batrič Pēròvić“ – otāc mōj*.

Redupliciranu ličnu zamjenicu zabilježili smo samo u jednome slučaju: *nĵe jo' nòjzi nĵe lèpše nō tū*.

Uz glagol *pomòc / pomāgāt* javlja se i objekat u dativu: *Bòže ni pomòzi* (Ra), *dòžòše da mi pomògū* (DD), *jedan bòbòn sam šcēla stūci da nĵima pomògnēm* (Ma), *tūn ni ĵe nāviše vrāk pomògā* (Ma) (u Erakovićima u akuzativu, v. tačku 5.1.4.).

Enklitički oblik dativa lične zamjenice za 2. lice jednine u njeguškome se govoru javlja i kao rječca: *ovô ti je bilo u ovô sèlo mò'e, tûn ti je lādika Rufīm b'ō, nājprvī pût ti jâ sâma zagārila, òndā ti dòžēm kòlima tûⁿ něšto, tàkō ti je bilo někad, a mī smo ti isto s Nĕgūšāh, tō su ti bìli dvâ-trī brāstva te su mǎlo bòle žtvjĕli, jedan dān smo ti se pobrĕlali sād skōro.*

Usmjerенost kretanja ne izražava se besprijedložnim dativom. Ako je kretanje usmjereno ka osobi, onda će se upotrijebiti *kod* + genitiv, a za usmjerенost ka čemu neživom koristi se dativ uz prijedlog *prema*.

5.1.3.2. Dativ s prijedlozima

U njeguškome govoru prijedlog *k* nije poznat. To je razlika u odnosu na srednjokatunske govore, u kojima je *k* jedini prijedlog uz dativ (Pešikan 1965: 191–192).

Uz dativ se javlja samo prijedlog *prema* koji označava usmjerенost i poziciju naspram nekoga drugoga entiteta: *òn bògami mòrā prema žĕni; jĕdan onāmo prema Křscu, niz onĕ grĕde, nõću od'ĕo prema Kotòru; jâ n'ĕsam fāl'ĕo (pogriješio) nĕkat prema mo'ĕem rođitelima, većina su oĭšli prema Kotòru, Ērākovĭci prema Cetĭnu, Raĭceviĭci prema Kotòru, prema našōj prĭci, dòže prema naša i stāde, òn čekā tàmo na jĕdno – zovĕ se Mostòvi, prema Nĕgūšima – mjĕsto žĕ smo mī pjĕški slāzĭli, a jĕsi bògami prema mĕne (u odnosu na mene).*

Zabilježen je ovaj prijedlog i uz genitiv: *sād glĕdām ovāj pût, ovô štō ĭdĕ prema Nĭšĭcā, Vr, uz sprema Brāĭcā, Ma.*

Prijedlog *prema / sprema* u srednjokatunskim govorima ide uz genitiv (Pešikan 1965: 193).

5.1.4. Akuzativ

5.1.4.1. Akuzativ bez prijedloga

Besprijedložni akuzativ jedini je oblik za kazivanje vremena uz imenice

- dan: *jedan dān smo ti se pobrĕlali sād skōro, nĕću da se svākĭ dān trĕsĕm, desĕti dān san jâ došā dōma, jâ sam trĕcĭ dān od'ĕo u trpezariju, onō žĕ su tĕbe stimāli onĭ dān da rabòtāš, kād òni drŭgĭ dān dolāzĕ, da čŭva sǎ mnōm òvce svākĭ dān na Mājstore, pādoh jedan dān tûn, rĭgā mi se něšto c'ĭo dān*
- noć: *svākŭ nõc se čŭ'e nĕkavā hŭka kod jĭh*
- jutro: *jeno jŭtro ĕvo jedna sĕstra, ĭdĕm kod jĭh svākō jŭtro*

- veče: *jâ s krivîñe svâkû vèčēn dōžēm òdēn, svē su jh tû vèčēn ovî nâši špijūni prošpijâli, ali tû vèčē s Mâjstora kâ sam pošâ.*

U Erakovićima je rekcija u dativu zabilježena uz glagol *pomòć, pomāgāt* (za ostala sela viđeti dativ u tački 5.1.3):

- *pomògao ga je, jâ bi je pomògla, nêka ye òn pomògnē, nō je svē pomāgàlo komite, dōk jg je nāròd pomāgào.*

5.1.4.2. Akuzativ s prijedlozima

Osnovna je crta nješuškoga, ali i svih crnogorskih govora – što su prepoznali svi dijalektolozi koji su se bavili crnogorskim govorima (viđeti Čirgić 2017: 49–61), nerazlikovanje akuzativa kao padeža cilja i lokativa kao padeža mjesta. Da je u pitanju romanski uticaj, dokazali su L. Vujović (1953) i S. Zubčić (2022).

U nješuškome se govoru u oba značenja javlja se samo akuzativ:

- mjesto: *kâd bi pòčēo prīčât kâkâv je živòt bŕo u mōje žetîñstvo, râdî u Āmeriku, do râta nŕe bîlo u nâše sêlo dvŕe-trī krâve, tâ cŕkva tâmo tē je u tô boròvle, o jâdu su u Mâjstore žtvjêli, u svâkî râzrêd je bîlo oko trîdēs ũčenikâ, Talijâni su za yrŕeme râta u ovû kûcu nâšu bîli, rôd mi je u tô drŕgō sêlo, zâmi nâ kohe, milijâ mu je bîla od svēga nâ svŕet, nêce bit na ovû, na pjâcu prodâjē mēd, da jâšû nâ koña*
- cilj: *pâ nâ koña cērâno u Kotòr, poznâjē žē su šarâfi u betôn mētnûti, jēdan mi je strīc pošâo u Bēogrâd, ovô žē su na Tròicu pòšli, izlâzî nâ planinu.*

Kad se akuzativnom konstrukcijom kazuje konkretno imenovan geografski lokalitet kao cilj kretanja, u nješuškome se govoru mogu naći primjeri upotrebe i prijedloga *za* i prijedloga *u / na*, ali je *u + akuzativ* frekventnije:

- *za: bōgami tî mōrâš za Bēogrâd, òtolēn je pasâ preo Mâina za Pâštrovīce, kâd je krēnùo za Bòku, te su òni pasâli za Albâñiju*
- *u / na: išlo se u Štiròvnîš gōre, sagòni dōle u Nēgūše, pâ je stŕo u Itâliju da ih zâmî, sēstra mi pòšla jedapût u Brocânac kod rōžâka, pâ nâ koña cērâno u Kotòr, jēdan mi je strīc pošâo u Bēogrâd, zîmi sam oðila u Nòvî Sâd, pâ su ga u ròstvo zâmîli u Nēmačkû, pâ nâ kohe u Nēgūše dvâpût nâ dâñ, nîkâko da pòžēm u Cetîñe, oðila sam jedapût jedînō na Mâjstore.*

To nekad može biti i naizmjenično: *čètres sèdmē gòdinē pòšli su za Vòjvodinu, u Lòvcenac, u Nišice priè ràta, a nàs šès poròdīcā na Tròicu.*

Kretanje sa ciljem da se nešto nađe i donese u njeguškome se govoru iskazuje akuzativnom sintagmom s prijedlozima *po, u, za*, a za živo s prijedlogom *za*:

- *po: èvo ih ìdū s onǎema koñima po jàdo-màlo trāvê, po màlo dǎvā*
- *u: nǎe pošào ni ù drva ni u rabòtu, kò će oditi u dǎrva, ìdēš u čopjān preo Lòvcena, pā jā prèò jeta ne ìdēm ni u čopjān ni u koprīve*
- *za uz neživo: svākōga si mōrāla za cigāre poslušāt; mǎli, àj pòži za jenu bòcu*
- *za uz živo: pòtlē jòpē' pòžē za krāve àko sāme ne dōžū.*

No prijedlozima *u* i *po* ne kazuje se isti značenjski odnos. Prijedlogom *po* ne ističe se kontakt s ciljnim objektom, već je izraženo značenje namjere (upor. Belaj – Faletar Tanacković 2014: 428). Prijedlog *za* profilira implicitnu kontaktnost, zamišljenu, a ne ostvarenu (upor. Belaj – Faletar Tanacković 2014: 435). Prijedlogom *u*, kojim se potencira intralokativnost, zalaženje u unutrašnje okvire objekta metaforički prikazanoga kao omeđeni prostor, ne iskazuje se samo namjera da se ciljni predmet donese, već se ističe scenario (dužega) boravka u okviru toga prostora. U konkretnim primjerima boravak implicitno sadrži i branje drva, koprive, čopjana, što se prijedlozima *po* i *za* ne podrazumijeva.

Prijedlog *za* uz akuzativ ima i uzročno značenje: *čāhū te ubīt za onī pañòk.*

Prijedlozi *među, pod* i *pred* u njeguškome se govoru javljaju uz akuzativ i uz instrumental. Prijedlog *nad* uz akuzativ u njeguškome govoru nije ovjeren.

Prijedlog *među* s akuzativom rijetko se javlja. Označava da je cilj kretanja u okviru objekata koji su kodirani akuzativom: *ûšao dōle mežu tē kōsti, zābīo pūšku.* Zanimljiva je upotreba: *mežu Žūrževdān i mežu Mārkovdān nǎesmo rādīli.* U ovome bi se kontekstu očekivao genitivni prijedlog *između* budući da su u pitanju dva objekta, a ne više njih. Pored toga neobična je reduplikacija prijedloga uz oba imenovana vremenska entiteta.

Konstrukcija *među* + akuzativ potvrđena je u onomastici: *Mežu bābe, Mežu kùće, Mežu yǎrhove.*

Osnovno je značenje prijedloga *pod* uz akuzativ cilj kretanja kojem je mjesto s donje strane akuzativnoga objekta: *sédēm po tū bükvu tūn, pā pod onô jàdo-sùkñē (...) mǎčku ubāči, brzo se izīdē gòre pot Kapèlu.*

No u skladu s crnogorskim gubljenjem rekcije kad je u pitanju odnos mjesto – cilj kretanja i kod ovoga se prijedloga ta razlika potire te se konstrukcija *pod* + akuzativ javlja uz glagole koji ne podrazumijevaju kretanje: *pā kāt se ispěčē pot šāč, odrēđili bjēhū i mjēsto žē čē ga stri'ēlāt pod nēkē borōve tāmo, ōn je pri'ed Milicē jēno četres mētārā – pot šāmī pūt, ōn ti je ov'ema pod Tròicu rēkā.*

Neizvjesnost u pogledu upotrebe akuzativa i instrumentala najbolje se vidi u narednim primjerima, u kojima se uz isti glagol u javljaju u slijedu akuzativ i instrumental: *bīla je pòt pūt, pod žādōm; imā Stāñēvići manastīr po šāmī Zāb'ō, pod jednōm grēdōm.*

Neobično je da je u oba navedena primjera imenica ženskoga roda u instrumentalu, a muškoga u akuzativu. To postaje zanimljivije kad se u obzir uzme popis mikrotoponima s ovim prijedlogom (Čirgić 2009: 174–176):

- sve imenice muškoga roda uz prijedlog *pod* u okviru onomastičkih pojmova u akuzativu su: *Pod borōve* (Vrba), *Pòd Gāj* (Mirac), *Pot Kūh-dō* (Dugi Do), *Pòd Lūg* (Zalazi), *Pod Ĺěskovac* (Mirac), *Pod Nēguškī v'fh* (Zalazi), *Pod orāh* (Vrba), *Pot Pīštēt* (Vrba), *Pot Semēl* (Zalazi), *Po' torijūn Mārka Rādova* (Dugi Do), *Po' Tūjkov dolāc* (Vrba), *Pod Ūbā* (Raićevići), *Pod ublīc* (Majstori), *Pod Vēlī kām* (Dugi Do), *Pod Vlahovića torijūn* (Dugi Do)
- sve imenice srednjega roda uz prijedlog *pod* u okviru onomastičkih pojmova u akuzativu su: *Pòd (v)rbīe* (Vrba), *Pod Bjělākovo gūmno* (Kopito), *Pod jēzero* (Kopito), *Pot Päckovo b'rdō* (Zalazi), *Po' Trùlō* – XIX lovcenska serpentina, *Pod Vjěšala* (Krstac)
- u ženskome rodu
 - o imenice u množini su u akuzativu: *Pod b'ukovice* (Bostur), *Pot pečīne* (Čavori), *Pod Rādove lāzine* (Dugi Do)
 - o dvije sintagme su u akuzativu: *Pod Junāčēvu grēdu* (Zalazi), *Po' Tičevu glāvu* (Mirac)
 - o sve su ostale imenice i sintagme u instrumentalu: *Pod (v)alūgōm* (Majstori), *Pod alūgōm* (Dugi Do), *Pod Bābinōm glāvōm* (Čavori), *Pod glavīcōm* (Majstori), *Pod Grēdom* (Raićevići), *Pod jāmōm* (Majstori), *Pod Lōngovōm rūpōm* (Žanjev Do), *Pod Mašīnōm* – XIV lovcenska serpentina, *Pod Škālōm* – XX lovcenska serpentina, *Pod Visōkōm glavīcōm* (Mirac), *Pod yodōm* (Vrba).

Zabilježena je ova konstrukcija i u vremenskome značenju: *pā čē pō^d starōs da se ūčī.*

Cilj kretanja s prednje strane objekta kazuje se akuzativnom konstrukcijom s prijedlogom *pred*: *da mi nêko dözê pred onū kâpîju, nî'e bîlo àuta da dözê pret kùcu*. I ovaj prijedlog uz akuzativ se javlja i uz glagole mirovanja: *nâžòh jùtròs balòte prèd yràta ot kùcê, a na krivînu je – pred onū kùcu žê onî spòmenîk bî'o – bî'o jedan vèlikî brî'est, vòjska vèlikā dòšla pret kùcu, ne mòže òdè nāko tâ francuzîca tû pre kùcu, jā újtro jàdo-pòži, jā pret hotèl, a ovî faraôn nòsî oné bilète*.

Prijedlog *pred* javlja se i u vremenskome značenju: *pā je četrnāestē pred rāt onī svjèckî òpèt pošq̄*.

Uz zamjenicu *što* upotrebljava se prijedlog *su*: *a nās bògami nî'esu imāli sù što pītāt; danās se nēmām sù što kurāžît*. Oblik *sù čîm*, koji navodi za srednjokatunske i lješanske govore Pešikan (1965: 154), nijesmo zabilježili. S druge strane, Vušović (1930: 151–152) navodi kod Njegoša oblik *su čim*: *su čim cete izać pred Miloša, naša zemlja su čim se dičila, nek nam kažu su čim je razdražen*, ali i sa pokretnim vokalom: *su čime nas gođ zadiješ*, no vokal u tome slučaju može biti dodat zbog potreba stiha. Porijeklo prijedloga *su*, za koji kaže da je mlađega postanja, Vušović vidi u prefiksu *su-* koji je poistovjećen s prefiksom *sa-* u riječima poput *sukratiti* i *skratiti*, *sukobiti se* i *skobiti se*, *suproc* i *sproc*, *suprasna* i *sprasna* (svinja), *suždrebna* i *saždrebna*, *suvremen* i *savremen*, *suviše* i *saviše*.²¹⁷

5.1.5. Instrumental

Prostorni instrumental javlja se bez prijedloga: *koŷem ste vî rēcimo pûtom dòšli*.

I vremenski je instrumental, kojim se kazuje radnja koja se ponavlja određenoga dana, besprijedložni: *sāt plācū žènu srŷedòm, trî pazâra su bîla: utòrnîk, četvrtāk i subòtòm*.

Bez prijedloga je uvijek i instrumental porijekla: *jā sam i ròdom i dòmom Kustuđija, ot Popò'vîcā sa^m ròdom, a dòmom Šèvālevîc*.

Ne mogu se precizirati uslovi pod kojima se uz instrumental kojim se izražava sredstvo javlja ili ne javlja prijedlog *s*:

- bez prijedloga: *štò ye ponùkālo tŷem da se bāvîte, nè bi tŷema nôžicāma ni kùčki nòs okînuo, ovŷem se kamîš čistî'o, nêko je jèo i zlātñ'em i srèbrñ'em ožicāma, ma mî nŷesmo*

²¹⁷ Vušović (1930: 151) kaže: „Vredno je ovde napomenuti da se *su* u crnogorskim govorima nalazi u slobodnoj upotrebi obično i uz brojeve i priloge za količinu (malo, koliko i dr.).“ U toj smo ga upotrebi zabilježili i u njeguškom govoru: *Su mǎlo, a ìmāš zemlê, sù dvije krāve i sù dvije-trî kòze, su tò dvòje đecê*.

smògli ni drvènjèma okūčīt, nego smo prěve svè sřpom, jã se ìstinòm slůžĩm, tã nřve imãlo Ìistrè nã se dãskãma i slãmòm pũntlo, ùvečèn ga jorgãnom pokrřevãš

- s prijedlogom: *so řřem su se bocũnom zdrãvice iznosile, opròstite èye opterečũřem s ovřem, svè smo s řřima šegãli, dvãnães mètãra je nã dãn Jõvo sa řsekĩrom brão, tã je bĩlo povèzãno s cřevĩma, vèc mi tãkõ dğgnè prĩtisak sa řřema stvãrĩma, ništa lõše mu nĩko nřve røkao sa řřem, s kamijõnom odĩli, s kõnima sm-õrãli, svè sĩpi s onòm kãčõm, dõžëm li s aũdřem.*

Uz glagol *trgovãt* objekat je u instrumentalu s prijedlogom *s*: *ùjesèn su trgovãli s řřibõm*, dok je uz glagol *plãřit* ovjeren besprijedložni instrumental: *bõgami su ga plãřili pãrõm*.

Prijedlog *so* (*so řřem*) u govoru mlađih nije potvrđen, ali je, kako se vidi i iz navedenih primjera, češći prijedlog *s* nego *sa*. Vušović (1927: 12) iznosi stav da prijedlog *so* „mogao je biti dobijen iz neke zamenice koja počinje samoglasnikom *o* (*s ovim, s onim, s onolikim* i sl.), gde se docnije ovaj vokal mogao osetiti kao sastavni deo predloga *s*, dakle: *so volikim*, pa docnije i *so tim* i sl.“ Upotreba ovoga prijedloga samo s pokaznom zamjenicom u njeeguškome govoru potvrđuje takav zaključak.

Socijativni instrumental uvijek se javlja s prijedlogom *s*: *žřvĩ zĩmi jèdna udovĩca i jèdan s famèlõm, jã sam s řřima řřepo, ãko sam se jã mũčřĩo s řřõbõm zãedno, a õn nèce ni da progovõřĩ s řřõbõm, šřõ su saražřvãli s Talijãnĩma, pã nřve střĩo s řřõbõm zborĩt talijãnskĩ, põneko od Nègũšãh je břĩo osamnãestè s krãlem Nikõlõm u Gaètu, sãt cũ jã s yãma do Turuntãša, õn mi se s mũžem poznãvão, jã sãma s ovřem bolesnĩkom, z drũštvom se sastãlao, bĩla je nèkã žèna z Dubovĩka ž žetètom.*

U instrumentalu se i lična zamjenica za svako lice javlja isključivo s prijedlogom (*bõle da ste po jenu botũlu vodè ùzèli sã sobõm, vãzda nõsãše rakijè u cřicu sã sobõm*), što odudara od katunskih govora, u kojima je socijativ ove zamjenice slobodan (Pešikan, 1965: 152).

Ulazak u brak sa ženine strane kazuje se instrumentalom s prijedlogom *za*: *ũdãta za řřĩm, mõja je tètka ùdãta za Dũškovĩm strĩcem, Sãvica je bĩla tũn za onřem Kaščelãnom, õna se jõpè ùdãla za jednřem Srbijãncõm, tãmo je imão rožãku jèdnu na Bãtu za jednĩm Krivokãpicõm, Mĩlica je bĩla u Kãvač za řřuçetiçõm, ovãmo sam za Popõviçem.*

Uz glagol *ženĩt se* i tvorenice imenica se javlja u instrumentalu s prijedlogom *sa*: *břĩo se oženřĩo sa řřetkõm ovõgã mãlõga.*

Genitivni prijedlozi *više* i *iznad* gotovo su u potpunosti iskorijenili prijedlog *nad*, koji bilježimo izuzetno rijetko: *jâ se nabêçi nad onôm jâmôm, Nad gredôm* (pašnjak na Vrbi). Uz akuzativ *ga*, *rekosmo*, *nema*.

Instrumental se, pored akuzativa, javlja uz prijedloge *pod*, *među* i *pred*:

- **pod**: *tunèl naprâlen i unûtra pod zemjôm rëzervâr; a tôle su bîle pod jôm kùce; nâša je kùca òdmâ pod žâdôm; dôšli su nâjprièd òdnekud is Hercëgovine, pod Nêgoš planinôm; sâ je tã pût ûšã pod Unëskom*) – viđeti i onomastičku građu navedenu uz akuzativ s prijedlogom *pod* (tačka 5.1.4).
 - o Iz navedenih se primjera vidi da govornici uz ovaj prijedlog upotrebljavaju instrumental i s nijansom ablativnoga značenja, đe bi se očekivao prijedlog *ispod* i (u zadnjem primjeru) u kontekstu đe bi se očekivao akuzativ kao padež cilja.
- **među**: *dôbro è se nêsmo isklâli mežu šòbôm, môžemo se mežu šòbôm uzimât, bילו je i mežu Vrbiçama i Popòviçima, Grblâni su se mežu sobôm nagrâdili, imã tû prîçã ko'è stârî lûdi su prîçãli mežû sobôm ali da se ne šîrî, úci u tô i tãmo mežu tÿema kostîma stãviti pûšku, vrâtît plòçu i dôc dôma, nê mežu jîma nîkad dãvÿ è bילו, nê bילו mežu nãma nîkad zãvadê*
- **pred**: *òna pracã prêda mnôm, nemôte tô rëc pred onôm, stãde se otpûçãt pred nãma, i dvã brãta prêda mnôm ùmrû, òn se prêd bogom zlâtio, òn mêd prodâjê pre^d Bûdvôm, òni idû prêda mnôm, kã isklîznêmo vâlãn çemo mãlo gròba pre çrkvôm im podîc, nêmu se mêd ne òbrnê prê Bûdvôm, mî çemo da vòdu dovêdêmo pret kùcôm na çrÿevo, dôži pre çrkvôm, pre nãšôm kùcôm komãnda je bîla*
 - o i ovđe se, kao i uz prijedlog *pod* javljaju primjeri upotrebe instrumentala i akuzativa u slijedu uz isti glagol: *mî smo imãli vòdu vèlikû pre šãmôm kùcôm – mî dok smo ogrãdîli vòdu pre kùcu bistÿerû.*

Pešikan (1965: 190) se poziva na Stevanovića (1933–1934: 106–108), koji za istočnocrnogorske govore ukazuje na to da uz prijedloge *nad*, *pod*, *pred*, *za*, *među* po pravilu ide instrumental. Pešikan ističe da u Cucama to pravilo ne vrijedi apsolutno, već se uz ove prijedloge enklitike upotrebljavaju u akuzativu, a da se uz riječi koje znače neživo upotrebljavaju naporedo akuzativ i instrumental, pri čemu je akuzativ, čini se, češći. Za njeguški govor tvrdnja stoji za prijedloge *nad* i *među*. No uz prijedloge *za*, *pred* i *pod* prevaga instrumentala nad akuzativom teško da se može potvrditi.

5.1.6. Lokativ

Lokativ se u njeguškome govoru nikad ne javlja bez prijedloga.

Prijedlozi *u* i *na* rijetki su i posljedica su izvanjih uticaja: *svè u svèmu, u momèntu*.

Prijedlog *na* javlja se uz odnosnu zamjenicu *štò: znâš j na čëm se prèdè prèža*.

Pešikan (1965: 154) zapaža da se lokativ zamjenice *štò* čuva na čitavoj teritoriji srednjokatunskih i lješanskih govora uz prijedloge *na* i *u* „(bez obzira na to da li je akuzativno ili lokativno značenje): *ne zaboràvi na čëm si* itd.“ U sličnome smo značenju na Njegušima zabilježili upotrebu lokativa s prijedlogom *o*: *o čëm žīvī*.

Uz lokativ se javlja prijedlog *pri* da označi da se lokativom kodirani entitet nalazi uz neki drugi entitet: *rūke mi prvēhaū od zīmē pri jñemu, oglavīna stoī pri glāvi kònu ili magārcu, òna je bila kònu pri ušīma, onō dðle je Pačārāž dō – dðle pri žādi, tō se čūvā il vēžē pri kùci, pā prigòni pri kùci tūn, imāli smo jednu mŕtvu vòdu usred onē gorē – pri Vojvòdinu vŕgu*.

Prijedlog *po* javlja se uz lokativ imenica u jednini u distribucijskome značenju (u množini ovaj prijedlog u ovome značenju ide uz genitiv): *nŕesmo imāli mī kā po Katūnskōj nāhīji gòre, prodāvāli čumūre i zagrādnice po Kotòru, idēte li po ŕerēnu svūž, prodāvālo se po Bòki, čūda po Cŕnōj Gòri, bŕo je po ròstvu, po zlòme pūtu, òžē je dāvāta na Nègūše i pò Mīrcu i po Cetīnu*.

Prijedlog *po* ima i značenje

- načina: *tō je po nāšēmu, po čēmu da znāmo, òn idē po svoĕmu, tī mājko pričāš po onòmē stārōme*
- vremena: *ū trī ūre po pōnòci, do dvŕe ūre pò pōnoći*.

Zabilježena je i konstrukcija s prijedlogom *za*: *A jā nēmām pōjma ni štò je žūka ni za čëm će žūka; nŕesam odīla na Nègūše, nŕesam imāla za čëm*. Pešikan (1965) vezu prijedloga *za* i lokativa ne pominje, ali je nalazimo kod Miletića (1940: 491) u opisu crmničkoga govora i Jovanovića (2005: 361) u opisu govora Paštrovića. Stevanović (1990: 226–227) uzrok ovakvim konstrukcijama u Njegoševim stihovima pronalazi „u poznatoj poremećenosti rekcije glagola“, ali se pita da nije ovđe u pitanju dativ, a ne lokativ „jer se akuzativom, mesto kojeg se ovi oblici upotrebljavaju, označava namena svoje vrste, a dativ je, kako je poznato, padež namene, a nije lokativ. Hteli smo reći da predlog *za* u značenju svome ima izvesne podudarnosti s dativom, s lokativom, po opštejezičkom osećanju našem, nema nikakve.“ Budući da ovđe jeste u pitanju namjena, Stevanovićevo pitanje djeluje logično.

5.2. Bilješke o zamjenicama

5.2.1. Zamjeničke enklitike

Enklitički oblik genitiva lične zamjenice za 1. i 2. lice jednine gotovo se ne koristi (javlja se uz rječce *evo* i *eto*: *sàmo da privègnēm kràvu pā me èto; štò ne òbrì'ěš brādu nō te èto kā šùžān*). Potvrdu za Pešikanovu tvrdnju (1965: 152) da se enklitički oblici *me*, *te*, *se* u genitivu rijetko koriste u srednjokatunskim i lješanskim govorima jer je „sužena i sintaksička mogućnost upotrebe ovih oblika usljed prodiranja predloga *od* u ablativni genitiv“ nalazimo u primjerima iz njeguškoga govora (videti ablativni genitiv u tački 5.1.2.). Ovo je tipično i za crmnički govor (Miletić 1940: 424).

Sva tri roda zamjenice za 3. lice imaju enklitičke oblike u GDA. Enklitički oblik za G rijetko je u upotrebi, uglavnom uz rječce *evo*, *eno*, *eto* (*èno yi ga u pitâr; èto ga žède, èno ga vās u křlu; èto je bāba u kùću*).

Može doći do kontrakcije enklitičkih oblika pomoćnoga glagola i akuzativa jednine ličnih zamjenica, te kao posljedicu povremeno imamo dužinu (*me je > mē, te je > tē, se je > sē*): *nùžda mē nagnāla, štò mē stālo za tō, dōsta mē zmijā zaklālo, kād mē povēla, òn mē vidi'o, nāma sē činēlo, sklizā sē*; ali to nije dosljedno: *isto me strā, sīn me povēo, zatō me òno i zā'ebālo, tāta me dāo*, upor. *Njē se kosilo ništa niti se imālo žè kosit, nego sē svē òrālo*. To je naročito jasno prikazano u Upitniku za OLA kroz primjer: *Tēbe-e vidijo. Òn tē vidijo*, *đe* je enklitički oblik pomoćnog glagola prisutan (u reduciranom vidu) uz naglašeni oblik zamjenice, dok je uz njezin enklitički oblik došlo do sažimanja u dugi zamjenički enklitički oblik. Primjetno je ipak da ova crta nestaje kod mlađih govornika, te i pri sažimanju dvaju enklitičkih oblika duženje zamjeničke enklitike izostaje.

Zamjenica za svako lice *sēbe* rjeđe se javlja u njeguškome govoru, već se umjesto nje uglavnom koriste lične zamjenice, što potvrđuje i primjer: *nēcu dřva na mēne nosit u Kotòr*. Ova zamjenica ima samo dva oblika: *sēbe* (GDAL) i *sòbòm* (I): *pā se obrìci izā sebe, ne ljìčimo nāko sēbe, da je ùzmē za sēbe, dok čòek mòže sà sòbòm, mīslīm u sēbe*.

Nije zabilježena upotreba enklitičkoga oblika zamjenice uz prijedloge.

5.2.2. Značenje zamjenica kolik, nekolik

Rešetar (2010: 283) navodi da se u Boki Kotorskoj i Crnoj Gori dualni oblik zamjenica *kolik* i *tolik* upotrebljava bez ograničenja na manje od pet. To smo primijetili i u njeguškome govoru danas, istina rijetko: *mògu kāfā kòlke mi dā'ěš, bīvālo je (...) pjěški da pòžēm kò znā kolika pūt*.

S druge strane, neodređene količinske zamjenice u obliku duala – *několika* (u muškome i srednjemu rodu) i *několike* (ženski rod) upotrebljavaju se sa značenjem paukala „manje od pet“ (upor. Rešetar 2010: 283): *několika protîmnika, několika sěla, několike bistŕ'erńē, několike gòdine*.

5.3. Sintaksa glagola

Imajući u vidu način prikupljanja sintaksičke građe, konkretno kroz zapisivanje nečijega pripovijedanja, tradicionalno se u dijalektološkim istraživanjima u segmentu sintakse glagola pažnja posvećuje upravo pripovjedačkoj upotrebi glagolskih oblika. Iz toga razloga i mi se ovdje osvrćemo prije svega na njih, ali ćemo skrenuti pažnju i na druge sintaksičke osobine glagoala u njeguškome govoru.

5.3.1. Present

Pešikan (1965: 198) za srednjokatunske govore navodi da je perfektivni present potpuno istisnut iz pripovijedanja. U njeguškome govoru nalazimo ga uobičajeno. Potvrdu da nije novija crta možemo naći u zapisima Andrije Kustudije koje je sam Pešikan sačinio 1977. godine. On u pripovijedanju po čuvenju kazuje: *Nô, ilädu osamstò šēdesēt i šestē gòdinē ubŕ'ē¹edan năș¹enôga Popòvica. (...) Ubŕ'ē ga i utěčē i něga u Aùstriju vrâtē ga, i na Cetñne ga presùdē na smrt i strŕ'elaũ ga. A brät mu – i òn je bŕ'o dòle, a ovĩ su năși bìli gòr^e u Mâjstore – i něga Nėgũši uvâtē i objěsē ga. I ve^ć tâ kuća sē, a năbližĩ¹e bŕ'o žėdu mi, tâ kòrŕ'en iskopâ.* (Majstori)

To čujemo i danas, i u pripovijedanju sopstvenih doživljaja: *Jednē prŕ'likē pòšli jâ i jedan drũg mi odolēn (...) I pòžēmo mĩ u Bănâne. Poněšēmo hrănē, tãmo jena kũca od jenôga drũga mi, naložĩli mĩ vãtru gòre, kũvã se, prŕžĩ se, i èvo jedan, dòže jedan Pěròvić, ìmã stò òvãcã i kòzã. Sãm s mâjkôm, jãdan, bãš jãdan u živòt. Mĩ onôže – òce li pĩvo... Mà nèce ništa, môrã žũc da operĩšē, tò ga mùcĩ. (...) Jâ zòvnēm ovògã dòktora...* (Vrba)

U prvome primjeru pored perfektivnoga presenta javlja se i perfekat, a u drugome imperfektivni present, aorist i perfekat, no to je posljedica i razlike u doživljenosti onoga o čemu se pripovijeda.

Present se koristi i za opisivanje radnje koja se ponavljala, zato je on čest u receptima (čak i kad se na taj način više ne pravi hrana): *Mnŕ'eko máló stãnē tãmo i kã se máló olãdĩ, smăknē se. Onò dòžē ovòlikò debělo sa surũtkē. I tò se fino i^s cŕ'edĩ i mĩ tũn ìmãmo, imãli smo, mĩ smo tò zvãli mŕ'eh, ò plãtna bŕ'elõga sašŕ'e se onĩ sakět. I òndã lŕ'epo mĩ tò svē sŕ'pjēmo u tò. I tò se cŕ'edĩ. I jòš dodãmo máló mnŕ'eka, skũvano mnŕ'eko, rēcimo pet kĩlã mnŕ'eka skũvãš i promŕ'ěšãš da tò bũdē*

mâsno, l'ëpo s ovôm štò smäknëš ot surùtkë. Posöliš. I tô zdrënë l'ëpo u té mjëhove (n'ë mijeh ot kòzë ni od òvcë, nò ot k'rpë). I tàkò tô zdrënë l'ëpo, lëšëga skòrùpa ne trëbâ i zdravl'ëga. Tô'je zdràvo sa surùtkë, tô'je strâšno. Tô'je nâjzdravl'ë sa surùtkë. Ûh, dà mi je sà tô rādīt, jâ bi tô sād volëla rādīt. (Majstori)

Perfektivni prezent koristi se i za svršene radnje: *Odovùd ulëžëš, a izâžëš na v' Žânëva Dòla. I tàko tô dòle svë plivâ käd vòda ustänë. Mëne màma nëšto pròstrë i jâ trëbâm ùjtro ràno da ìdëm u mlìn z drùštvom. Da opròstite, jâ se izgòrim. Up'rìtm se.*

U njeguškome govoru nije zabilježen perfektivni prezent s prefiksom *uz-* u službi futura II.

5.3.2. Imperativ

Pešikan (1965: 200) za srednjokatunske govore navodi da se pripovjedački imperativ upotrebljava u tri značenja: za prošle trajne radnje (imperativni oblik se obično udvaja), za ponavljanje po nekom redu ili običaju i za svršene radnje. To se može potvrditi i za njeguški govor.

U njeguškome govoru učestao je pripovjedački imperativ, prije svega za ponavljanje u prošlosti: *(I tün su rastovārāli i nosili òkolo i s'pāli is portelë u magazin.) I kâ s'idi s Lòvcëna, razabirāj i nòsi, zakopāvāj po dëse rūpā. U trāp, e. I onādë u prolëce G'rbjāni dolāzi, kupūj za šëme i èto tàkò. (Mirac) Uzāvri se i skìnë se onī skòrùp š jé. A ne mōrā se ni skìnūt, nò smo svë káčòm, mī smo zborili rūdili, svë š'pji s onòm káčòm u onò dok je vrëlo, dòke se onī skòrùp razb'vë, štò onò podìgnë, znāš onò... I kâ se òn razb'jë, òndā kâ se olādī, ùspi kvāsac i ulūti. Èto tàkò. A tô je bilo za pīt, kākvo pīvo. (Mirac) Pā pod onò jādo-sùkñë, kākò su stārice nosile onë sùkñë širòkë, mächku ubāci. Pā òndār prodā onò i ùzmi pònešto i òndār uzā strāne. (Raićevići) Pā, kùkāvce c'rnī, izāži odovùd, pā stāni za kakv'ëm k'šëm, pā glëdā' onū jāmu. Pā stāni dòle. Pā skùpi snāgë, pā tr'ci da žāo ne iskòčī, da te ne uvātī, pā pròži, pā se obr'ci izā sebe, pā mālò-mālò pròži, pā se spotākni, pā pāni. Udāri se, nagr'di se... (Eraković) I kâ s'idi s Lòvcëna, razabirāj i nòsi, zakopāvāj po dëse rūpā. I onādë u prolëce G'rbjāni dolāzi, kupūj za šëme i èto tàkò. Kìselila sam jâ onū surùtku pā'je pīj onākò. Nò il uzāvri varevìnu ili kìselò ml'v'eko.*

Imperativ se koristi u pripovijedanju prošlih svršenih radnji: *Àjde mī pòži, vrātī se, tô ni dòle u Odolën samëli i mī se u onā ūza – up'rì se, a onī muškārci u rùsāk. Dòži u Krstāc. (...) Òn pr'tī, a mī svë za jīm. A, bōgami, vjëšto se jâ držīm svë dësnë strānë. Nò pasāj Krstāc, dđži žé Svetā Pëtka, ovā c'rkva. Dđži pre c'rkvòm. (...)Dok jedapūt Ilija svë čet'iri, pòže u potòk. Hāj, da ne doskoč'ismo, jādo, ùgūši se. Òn je dā-ti nos'lo s'gūrno i dvāes kílā i vīše i tàko ga izvūci is potòka. (Raićevići)*

Ovjeren je i imperativ za označavanje prošlih trajnih radnji: *Jâdi, jâdi, pîh. Šèdi, sédi, tògā zlà i té mùkē. I òndā râdi, nâjgorē rabòte kojê, su bìle mōrào, si da rādîš. Jâ, se napî, a žèna mi podmètni çäpricu, te jâ çöpli, çöpli, a ne pàda mi nâm štò, je.*

Imperativ se koristi i da se izriču zabrane. U tome se značenju javljaju dvije konstrukcije:

- ne + imperativ: *Starvĕga vâzda poslûšâ, sâmo ne jidi za jîm. Ne dâte je više da je hârçî nîko. Popî tû çâšu rakijê, ne bôj se, žàole! Ûzmi, ne bôj se! Ne avêtâ više! Ne mĕci nòge na, astâl! Ne slûšâ tî tû avētînu. Ne dròbi! Ne bálezgâ više, lĕba, ti! Ajde ne benâvi! Ajde ne blebĕci više, obrâza, ti! Ne brzâ, brâte! Ne mùci se! Ne drži mi prĕdiku, obrâza, ti! Ne jĕgâ tã, ogâh.*
- nemô/nemôte + infinitiv: *Nemô se nagrdît o tĕ çâžĕ. Ulâste u kùcu, nemôte tû imbretîsât da ye nâròd slûšâ. Isfašâ tògâ lĕba, nemô ga žâlît. Nemôte mi dovodît više onògâ kâlî, ěza. Nemôte jh yî mrâzî. Mùci tûn, nemô prĕçât! Nemô me muçikât! Nemô me paňkat kâ, te ne dîrâm. Nemôte štò zamjĕrît. Nemô mi stâlât çùkra. Nemô ga štĕžĕt. Nemôte mi prĕçât ništa. Nemôte me u televîziju stâvîti danâs.*

5.3.3. Aorist

Aorist se u pripovijedanju javlja uz druge pripovjedačke glagolske oblike u istome pripovjedačkome činu, kao oznaka, kako Pešikan (1965: 199) navodi, „tuđih svršenih radnji ako se pričaju prema sopstvenom zapažanju“. Tako je i u njeguškom govoru: *Pòčĕše da se nabâvlaū krâve. Dìgoše se kòze, ostâde se be^s stòkĕ. Ûmrĭĕ mi mùž prolĕtòs i òndâ ne dàdoše òni više. Ovû vòdu podìgoše brâca Raiĕceviçi.*

Aorist nalazimo i u uslovnim rečenicama: *E, žâolu fâla, da stâde jòž gòdinu dânah, da pròdūži Aùstrija, nè bi Nĕgūši bìli bez yodĕ. Nō smo bìli zâdovòlni ot poròdicĕ kâ vĕni dvoïca u Çrñū Gòru, da mi ne jûmrĭe ovĭ sîn lânik. Hâj, dà ne doskoçismo, jâdo, ùgūši se.*

Rešetar (2010: 294) navodi da je aorist u uslovnim rečenicama u Crnoj Gori i Boki izrazito čest, ali primjere daje za aorist u glavnoj klauzi, ne u zavisnoj uslovnoj: *dâ-ga nĭje nèko obrânio, ubiše-ga* (Prčanj) i iz Njegoševa *Gorskoga vijenca*, đe je aorist u objema klauzama: *francuskoga da nè-bĭ brijega, aravijsko smore sve pòtopĭ!*

Aorist se koristi za najbližu prošlost: *Oplĭĕvlĕh ovĭ kopilân na jòzu, pã tamân sã^d šĕdoh da zapùšĭm.*

U primjeru *Odòh da podmîrîm onò žîvò* – aorist je, kako i Pešikan navodi (1965: 199) leksičke prirode. Njime se označava namjera da se krene, a ne trenutna svršenost radnje.

5.3.4. *Perfekta*

Perfekta se u pripovijedanju često javlja bez pomoćnoga glagola: *U utòrnik ùjtro dàli mi kosîjer i ùže da ìdèm u žùku. Dòšli tàmo, beré òna. Bîla ovā kùca svè ùjedno. A bî'o jèdan stārî šporèt, pā jena klûpa izā šporèta. Došā nèkî pòp Bòško Radusînoviç i ostào na ðonāk u nās. Bîli mî na Lòvcen.*

Krnji perfekta javlja se i u isticanju rezultata: *Pāle kùce.*

5.3.5. *Optativ*

Optativ se javlja u kletvama: *Gùbā jh mój lèb!*

5.3.6. *Pasiv*

U nješkome je govoru čest refleksivni pasiv, koji je često i bezličan: *Držàlo se stòkè. Odìlo se glâdno i gòlo i bòso, çûvâla se stòka od mâlè šākè. Njè se imàlo žè zarādît. Zakîrvîlo se, zajādîlo se, mùka je bîla. A ovò u òkolinu – tò se svè òrâlo i kopàlo. Bîlo je ù planinu nèšto pîtomè šùmè, jāsèna i dùbovine, pā se šèklo. Šèklo se lîsta. Tò se dî'elîlo pètè gòdinè. Njè se poznāvàlo e se kòlè. Njè se kosîlo niti se imàlo žè kosît, nego se svè òrâlo. Kà' se pòčèlo kosît kod nās – kàt se pòčèlo napūštât sèlo, pā se zalivādîlo i tàdār šu se pòčèli lúdi čak i učît kosît pomàlo. Íšlo se u Štiròvni⁸ gòre, pā sfpom, pā òndā ga nòsi na katùn dòle, pā se tò sùši, pā òndār kòníma tò sagòni dòle u Nègùše. Brâlo se šekîrāma, pā prigòni pri kùci tûn, pā otolên – dešāvàlo se pò trî pûta odolên pjèški da se ìdè s kònem u Nègùše dòle da se priprêmaū dîrva, pā se sādîla vèlikā krtòla tûn, prodāvàlo se po Bòki. Pā kàd zavîrši svòju imovînu, òndā îšlo se po nàdnîcāh da se òrè, da se kopâ, da se o jàdu rādi. Tùdîe se kòníma odìlo vāzda. A prjè njè se imàlo štò pokosît, svè se rādîlo. Nò se ovò raselîlo, nāvîše u Bòku. Svè se tò razrūšîlo i pònî'èlo i tò. Āda njè se prîčàlo frāncuski nò crnogòrski. Znàlo se svè kàko se štò zovè. Vāzda se kùpîlo, šèdnîci. A sàmo se izdîzàlo gòre. Rādîlo se. Njè se odìlo na rabòte, njè plātâ bîlo, žîvjèlo se o^d stòkè. Odìlo se ù drva. Prodāvàla šu se dîrva, kostrîka brâla. Kostrîka se dāvàla žîvòme. A brâlo se i ù goru, ali se pasàlo. Ōžèn se brào lîs i slāgào u stogòve. Nà Vr̄bu se žîvjèlo dòbro naspram ovjèh drùgî'èh sèlā. Bîli mî na Lòvcen, bregāde is çj'elî'eh nāhijāh i otùd se pokùpîlo da se berù dîrva za Çetîne. Oslobodîlo se,*

nēmā se pârā. Štò se imàlo – tò se pròdālo. Onò se bìlo porazmāklo, po ràbõtā pòšlo. Tù u sredìnu, pošto je podvòdno, ako se usìjāla šenìca, izèla je vòda zìmi.

Pasivne konstrukcije s trpnim glagolskim pridjevom rjeđe su, a javljaju se takođe uz obezličjenje: *Strādàlo je tò, da bòk sačüvā, àpšeno, prebìjāno. A lānìk je i opāleno i izgorèlo svè. Tò je svè ðignūto pòslì ed. Nèkad se računālo kād dòžē pūt da je svè rìšeno.*

5.3.7. Perifrastični modalni glagolski oblici

Jovan Vuković (1954) govori o nekoliko perifrastičnih modalnih oblika tvorenih pomoćnim glagolima *imati* i *htjeti*. Nekoliko tih oblika nalazimo i u njeguškom govoru.

5.3.7.1. Konstrukcija preteritalno imàt + infinitiv

Vuković (1954: 17) konstrukciju glagola *imati* u preteritu (aorist, perfekat ili, rjeđe, imperfekat) i infinitiva dovodi u vezu sa situacijama „koje govorno lice iznosi kao očigledne doživljaje. Izrazi sami po sebi služe da istaknu očiglednost situacije i da pritom potenciraju mogućnost realizovanja datih nerealizovanih glagolskih radnji (stanja) u prošlosti.“ Za ovo navodi primjer iz Njegoševa *Gorskoga vijenca: imah mrtav panut od smijeha.*

Konstrukcija je u našem korpusu zabilježena u perfektu: *Òni su se imàli strāvīt.*

Umjesto infinitiva ne može se upotrijebiti *da* + prezent, glagol u infinitivu je uvijek perfektivni, a glagol *imati* ne može se naći u odričnome obliku.

Pešikan (1965: 205) potvrđuje ove Vukovićeve nalaze i za srednjokatunske i lješanske govore, predlažući preciziranje Vukovićeve opisa konstatacijom da se „ovim oblikom kazuje zamalo, jedva izbegnuta *nepovoljna* prošla radnja (nepovoljna bilo sa stanovišta govornog lica, bilo sa stanovišta subjekta)“. Ističe i da imperfekat u srednjokatunskim i lješanskim govorima u ovoj konstrukciji nije ovjeren.

Druge konstrukcije koje Vuković (1954: 8–18) navodi s pomoćnim glagolom *imàt* u njeguškom govoru nijesmo zabilježili.

5.3.7.2. Imperfekat glagola ščèt + infinitiv

Ovim se složenim glagolskim oblikom kazuje potencijal za prošlost – posljedica koja bi proizišla da se kakva druga radnja izvršila ili nije izvršila. Javlja se od nesvršenih i rjeđe od svršenih glagola: *kāko ne čāhū bìt, čāhū fātāt mākke, čāh po ðije līvādā bòs ùvečē igrāti, pā ga čāhū pītāt, čāhū*

präsād svè pùcāt o tē trāṇvē, čāgū se šālīt ovē nēvjeste; cāhū pr̥ṣe rēc, cāh pānūt, cāhū te ubīt za onī pañòk.

Dva su značenja ove konstrukcije: značenje potencijala u prošlosti i značenje habitualizovane radnje u prošlosti. Modalnu upotrebu među navedenima imaju primjeri s perfektivnim glagolom: *cāh pānūt, cāhū te ubīt za onī pañòk*, koji označavaju da je postojala mogućnost da subjekat padne ili da neko nekoga ubije zbog hljeba (*pañòka*).

Zabilježili smo samo jedan primjer odričnoga glagola *ščèt*: *nēcāhū ga vātāt nīkād više*. Primjer je to rečenice u kojoj se imperfektivni glagol uz odrični glagol *ščèt* javlja u značenju potencijala imperfekta (prošlosti).

Ostali primjeri nemaju modalno značenje, već se njima kazuje radnja koja se ponavljala u prošlosti. Kako i Vuković napominje (1954: 28), u ovim bi se primjerima umjesto potencijala imperfekta mogao upotrijebiti pripovjedački perfekat. Kao što se iz brojnosti primjera vidi, prevashodno se u ovome značenju javljaju imperfektivni glagoli.

5.3.7.3. Imperfekta glagola *ščèt* + imperativ

U njeđuškome govoru u ovoj je konstrukciji u imperativu perfektivni glagol. Pored te morfološke osobenosti, semantičke razlike u odnosu na konstrukciju imperfekta glagola *ščèt* + infinitiv nema. I ovim se oblikom kazuje radnja koja se dešava po nekome običaju, učestalo se ponavljajući u prošlosti: *pā cāgū dōži, a òn je cāše skīni, pā cāše mi otāc izāži kā nā yr tē glavīcē i òndā me zovē ùvečēn, a bīlo je u Vršān pōneže žīvā vōda, ali lūdi cāhū nēkāko bistīṣernē naprāvi, a cāše se i rāžānī lēb umṣesi, òcāhū mi upṛti onē sakēte, pā nōsi i ne pītā, cāše se ufāti kōza.*

I ovaj oblik i oblik s infinitivom koriste se samo za kazivanje ličnih doživljaja ili svjedočanstava, ne u pričama po čuvenju. Tako je i u srednjokatunskim govorima (upor. Pešikan 1965: 206).

5.3.8. Infinitiv / da + prezent

Isključivo *da* + prezent uz prezent glagola *ščèt* u značenju „željeti“: *Òcu da se dīgnēm. Lūdi danās nēce da rādē, nēce da prīenā bez nišedāra, sād nēce nīko da kopā, a danās òce da se provōdī po trīs i pe^d gōdīnā, a mlādi nēce da rabōtaū ni dōma, a ne da ìdū drūgōme. A nēce vōdu da doždēnē nīko. Nō mi zbōri kākō tō nēce da uvēdū tō slōvo s. Ěvo viži, òce sād^d da dokāžū da ne postōi crnogōrskī jezīk. Òce svē da izmījenē.*

U futuru I može se javiti *da* + prezent ili infinitiv: *Öće da pänē. Néce säd bjěžät. Pā će pöd starōs da še učī kākō trēbā do lēba dolāzīt. I žē će da jh povēdū? Više ćeš od mēne da žīvīš.*

U složenome predikatu uz modalne i frazne glagole javlja se i infinitiv i konstrukcija *da* + prezent:

- infinitiv: *mī kät smo pöčēli kosīt; trēbā jh učīt da stvēčū rādnē nāvike; mōrāo je i ōn zadīrāt ū mežu; kō tō može vjērovāt; nřesu ščēli dozvolīt, pā nře střo s jōbōm zborīt talijānski; čōek ako je būdala, ōn ne može lukāv bīt*
- *da* + prezent: *jā sam pöčeo da ōrēm i da izagōnīm volōve, a nřesam imāo četnāez gōdīnā; tō su vėlikī šněgovi znāli da pänū; mōrāla sam petnāez dānā da rādīm; pöčēše da se nabāvīlāū krāve; i nře mōgā da izāžē.*

Katkad se različiti oblici upotrebljavaju i naizmjenično ili u istoj rečenici: *Ne mōgū ovē krāve ni sřeno da ijū kolīko je sūho... Vručīna je, ne mōžemo rādītī ništa, pā mālō odmārāmo, āda štō ćemo činēt.*

Statističku analizu nijesmo vršili, te ne možemo odrediti koja je forma češća.

5.3.9. Povratni glagoli

Neki glagoli su izgubili povratnost: *odmārāmo mālō, jā o svōme živōtu brīnēm o' četnāestē gōdinē, tī dvā sēla su pōtpuno iselīli, ōni su prētēžno preselīli u tū Bōku, Vřba nře selīla niže, tāmo je tā pečīna i tū su ōni doselīli i ōndār su se ōni razdvoīli.* No i to nije dosljedno, jer kod istoga informatora čujemo: *tū su ōni doselīli i tū su se u jednu pečīnu bīli useīli.*

5.4. Sintaksa rečenice

U ovome segmentu pažnju ćemo posvetiti veznicima složenih rečenica i kongruenciji na nivou proste rečenice.

5.4.1. Veznici u složenim rečenicama

Veznici *mā*, *āma* i *ēma* javljaju se s adverzativnim značenjem:

- *mā*: *nēko je jēo i zlātnīem i srēbrnīem ožicāma, ma mī nřesmo mōgli ni drvēnīema okūčīt, jer sam čūjā da su dōbri bīli – siromāšni mā pōštēni, a velē imā i mēžēdāh, mā jh jā nřesam vřžela. Ostārao je, mā je āvīzan kā da mu je šēsēt.*
- *āma*: *A štō su ni onī osamnāestē pōnīeli, āma ne uspjēše säd da dobījū.*
- *ēma*: *Tāko ti je ōn činīlo, ēma nře više došā.*

Veznik *a* ima

- adverbzativno značenje: *jâ zbõrīm cùkqar, a mòže i šecèr, ma nè na Nègũše. Nego nêmq svÿetla pũstõga, a žè nêmq svÿetla – nêmq žìvõta. Tõ je bĩla zimnĩca, a kõnima dâvãlo se vřlo mãlo kostřikê. Kod nãs je prètèžno bĩla kostřika, a vĩša ĵe mãlo kod nãs.*
- vremensko („čim“): *Bãčĩ onũ poňãvu na sêbe i – sã lègnê, zãspĩ. Čèklići su svĩ spõmenice imãli – i danãš à mĩnêš Čèkãne, àko pũhã vlëtar, svê letê spõmenice bõračkê.*

Veznici *no* i *nego* javljaju se u adverbzativnim rečenicama:

- u odričnoj rečenici: *Tõ nÿe imãlo lĩstrê, nõ se dãskãma i slãmõm pũnĩlo, Nÿesu kã drũgĩ, nõ smo bĩli zãdovõlni ot porõdicê, Nije bĩlo žãvola i televĩzije i rãdija, nõ se skũpi lũdi starĩ; Nêcu jã ništa, nego štõ ĵete vĩ popĩt, Nÿe se kosĩlo ništa niti se imãlo žè kosĩt, nego sê svê õrãlo*
- u potvrdnoj rečenici: *ĩmã još grõbõvã, nõ su zãrãsli; Pã je tõ zãrãslo, nego ovĩ planinãri prolãzê čêsto. Tõ je gospockõ bĩlo, nego sê brãla ovã břs'.*

i uz komparative:

- *A danãš ù pleme nègũškõ nêmq porõdicê kojã lëše ne žĩvĩ nõ ĵm je ĩkad ĩko žĩvĩ'o, Nije mi niže lëše nõ õžën, Sũjmãli smo za dvÿe kũce è su vĩše za Talijãne nõ za partizãne, I bõlĩ su nõ ovĩ nãši; ...da se bõle isplãti kupovãt dřva nego držãt kõhã, ali ovê gõdinê je nêšto pedesêt põsto lošÿe nego prÿe.*

Nije ovjeren veznik *već*.

U njevuškome govoru javlja se emfatičko-adverbzativni veznik negativne rečenice *a ne*: *Mlãdi nêce da rabõtaũ ni dõma, a ne da ĩdũ drũgõme. Ne brënujũ me vĩše žaolõm ni dõma a ne kõ drũgĩ da ĵe u jãde. Čřče i ćirĩkavãc ù goru, a ne čelãd. Ni dõma ga ne fermãũ a ne vĩ da ĵmu se obřcête.*

Uz veznik *niti* glagol je u potvrdnome liku: *Nÿe se kosĩlo niti se imãlo žè kosĩt. Niti je kosĩlo imovĩnu, niti õrão štõ.*

Uz veznik *dok / doke* jaljva se glagol i u potvrdnom i u odričnome obliku:

- *Imãma ĵu ĵe dõvĩeka jaokãla dok je napũnĩla stõ gõdĩnã, tãkõ ĵeš i tĩ dok ùmrêš. Lõkni ga mãlo dok je pomũzêm. Kãžũ – ùvečê bi rãdĩ'o, vãdř'o krtõlu dok mřknê, i sãmo dõžê, mõžda sãt vrëmena zãspĩ il ne zãspĩ, i na Danĩlov Grãd dok svãnê dõži. Sãd je lãko kãd imãš pëglo na strũju, nõ prÿe sumprëšom dok ĵi rũka opãnê.*

- *Imào bi tû da çöplîš, jùnāçe, dok te p̄rsti ne zabòlê. Bòlê bi yi bìlo da pripàzîte mào dok yi n̄esu štò lašūnìl. Nêce drügê glèdāt dok mi onê ne ȳrnê.*

Veznik *te* ima ova značenja:

- relativno: *...ovî te su odîli da učê jezike tamo. Tâ crkva tamo te je u tō borovle te se vidî. Pā oprāši te mu nēmā kò; žèd ovògā tè je sād; u ȳrh onê glavice gòre Bāblāk te se zovê, tō su ti bìli dvā-trī brāstva te su mào bōlê žīvjèli*
- sastavno: *izidēmo òdèn po jeno trī mjēsēca lēti te pokòsimo trāvu, ìmāmo i nēkā stārā kòla ovùdije po plan̄ni te trañāmo š jūma; n̄je se mògla vēzāt i òndār naprāvi ovākō od onê vrēcē, tākò nēkako, te to svēzi*
- posljedično: *òn bōgami dāde te ga poprāvīsmo, držāli su im ostūpnicu na Mōjkovac te su òni pasāli za Albāniju, sv̄rsnū mi nēšto te se vrnūh dòma*
- finalno: *i òni su ščēli tō dā-ti iz Bōkē vūc vòdu te nē bismo danās bìli bez yodê*
- kauzalno: *pā su dòšli Kustudīje i pomògli te su ubìli nēkolka Talijāna*

Veznik *de* upotrebljava se, mimo mjesnih priloških klauza, u ovim značenjima:

- relativnom: *odāmno ne zdīžēmo na Yršāñ, ni ovīzi žè sam s' ùdāla ni ovīzi mòì, Monteròsa žè negòva*
- eksplikativnom: *kād jh viže žè idū, lāknū mu, viži ga žè baglačā svāšta.*

U uzročnim rečenicama uobičajen je veznik *e*: *Pā stāvlāj kamēne da isprāvīš da ne prekrīvī e çe prekrīvīt i pānūt i samār i bāle i svè. Večīnōm su se bazīrāli nā ĵovce i kòze e j je lākše držāt. Kostūrnica je bila jèdna e je ūsko bìlo. Nālēšē bi bilo prèdvečē e u ĵòku dāna jā mōrām šešīrìc e mi pūstā vručīna škòdī. Bōgami sam zaigrāla koliko mi je rādosno bìlo e sam dòbīla držāvu i onò zā što su se mòì prēcì borīli. Mōrào je stòki sprēmīt zimnīcu e se n̄e imālo žè kosīt. Ni sīr n̄e kā štò je b̄vo e je v̄rūca vèlikā. Vūkōvā nēmā e nēmaū štò činèt. Nāp̄o se e sam bìla žènskō.*

Veznik *e* upotrebljava se i eksplikativno:

- u objekatskim klauzama: *N̄e se poznāvālo e se kòlê. Ako ste čūjāli e je ūm̄o, e ga je s̄rce okīnūlo. A danās k̄āt čūjēm e svè mōrā držāva dāt... Znāli su e rādīš za partizāne, e si komunīsta. Sūjmāli smo za dv̄e kùce e su više za Talijāne nō za partizāne. Mī smo mìslīli e çe ovī stārī žīvlēt jòš.*

- u predikatskim klauzama: *Nō je srěca e se mî razdvořismo*
- u atributskim klauzama: *Jědan mi ròžāk da poněsē vřes na Lōvcen e se ròdila ževōjka, napijē se kā...*

Kao uzročni veznik javlja se i *zašto*: *Nēmā žě drüğō zašto nře pošào ni ù drva ni u rabòtu. Őžěn ìmā dòsta rřečř talijānskiřeh zašto smo bìli blřzu Bòkē. Nře mu mòglo bìt niřta kā drüğōme zašto je ostào vjēran králu Nikòli.*

Od dopusnih veznika potvrđeni su ovi:

- iako: *čāhū prāsād svě pùcāt o' tē trāvē, pā iāko je sūva. Jā mřslřm da se nřgže ne žřivř što se ōžěn u ovō mjěsto žřivř, pa iāko se žālē.*
- mada: *Pā smo mî mlāžř dòsta pōneřto naučřli tākō, māda se nřesmo mlōgo ni ìnteresovāli dok je žřiv bìjo stārř. Nōsřm, nōsřm ovē gōdine, māda, žāoli ga znāli, nře glātak žřivòt bìjo.*
- premda: *Premda je zārāslo, ali tř mōžeř pasāt.*

U željnim rečenicama veznik *da* može stajati u inicijalnoj poziciji: *Da j se podřć, ovřřema stārřřema, řs!*

Izuzimanje se u njeguškome govoru iskazuje kroz nekoliko konstrukcija kojima su u osnovi prijedlozi u priloškoj funkciji:

- bez: *nře zřmřlo bez dvřře poròdice kojē nřesu imāle kùcu ōděn, otolén nēmā nřko bez ōna, a sād nēmā bez Bēlo, i svě onō odērū bez onř tapālāk debělř, svřže je pādālo bez ōděn, sěstre řu mi se ùdāle bez ovā nājmlāžā, da nēcu žřivjět bez petnāez gōdřnā, pōjmā nēmām bez na tē papřre da vřdřmo, a sād ne nēmā u čřřelē Mājstore bes trořca, žě ři tō vřžela bez ōžěn.*
- bez da: *ali što řu jā bez da pogrřřeřřm něřto*
- do: *nře tāmō niřta ostālo do bēčāline i rāzvaline, nře niřta ostālo do kāmri studēnř*
- nāko: *nēmā nāko ovā jědna kùca te řu Batřřcevići od nřř, jā nēmām nāko četiri rāzřředa, u tē četiri rāzřředa nēmā nāko pe-řez žākā, jā nēmām nāko jědnu řcērku, i tākō nēmā nāko tā jedna kùca, nēmā nāko pē-řes krāvāh, nēmā nāko ovē dvřře kùce, mř ne lřčřmo nāko sěbe, òni nē znaū dāle nāko onō što pročřtaū.*

Prilošku upotrebu *bez* (kod najstarijih i *brez*) sa značenjem „osim, izuzev“ potvrdio je i Rešetar (2010: 284) na teritoriji Boke i Crne Gore, kao i u nekim predjelima Bosne.

Glagol je uz *do* i *nāko* odričan. Ovjeren je i primjer s potvrdnim glagolom: *kò je imāo dōbro imāne, nāko zbilā kāt su sūše vèlikē bìle, i mògao je žīvjèt.*

U upitnim rečenicama često izostaje upitna rječca *li*: *znāte žè su Gōrnī Pòbori, òce koī sòk, òcu ti dāt jènu kecèlicu.*

5.4.2. Kongruencija

5.4.2.1. Kongruencija zamjениčkoga i pridjevskoga atributa kad je imenica u konstrukciji s brojevima

U nješuškome govoru, kao i u okolnim govorima, konstrukcija imenice i broja uz pridjevski ili zamjениčki atribut ima specifičnu kongruenciju. To je sugerisao i Rešetar (2010: 281) za crnogorske govore, pri čemu, kao između ostaloga i nješušolog, skreće pažnju na Nješušev primjere: *vidiš ove pet stotin momčadi* i *navrtite te pet šest ovnovah* „koje sam shvatio kao akuzativ množine muškoga roda, dakle kao oblik koji odgovara logičnoj množini od *momak*, odnosno *ovan*“. Rešetar (2010: 282) navodi takve primjere za Prčanj, Mrkojeviće (Bar), Pipere, Cetinje, Ozriniće, Crmnicu, Vasojeviće, dakle za širu teritoriju Crne Gore. Pešikan (1965: 208–209) takvu situaciju potvrđuje i za srednjokatunske govore.

Nješuši se (a vidi se to i po Nješuševim primjerima koje citira Rešetar) uklapaju u tu sliku. Primjere savremenoga govora navodimo u nastavku uz osvrt na redosljed riječi u takvim konstrukcijama.

Čini se, naime, da postoji razlika u redosljedu riječi u zavisnosti od vrste atributske riječi. Ako je atribut zamjenica (a u korpusu imamo ovjerene samo primjere pokaznih zamjenica), onda će se on naći uglavnom ispred broja: *ovī dvā sèla nājvišā, tō su tī dvā slūčājā, òni dvā rēkū, svēži je za onē dvā krāja, naprāvīo bi tē četri kīlometra, tī dvā sèla su pòtpuno iselīli, žè su bìli onē dvā-trī dāna, ovī dvā pasāše, mīslīm da će dōc ovē dvā dāna, onī dvā u Tīvat, ovī dvā māne*, uz rijetke izuzetke: *izāspi na jeno mjèsto dvā-trī tē korèta.*

Ako se pak u funkciji atributa nađe pridjev, onda se on pozicionira uglavnom između broja i imenice: *jā sam vāzda držāo po dvā dōbrē bizīna, o^d dvā rōženē brāta*, ili pak iza imenice:

u *kòrotu su è jm ùmrì'eše dvâ sîna mlâdē*, a zabilježen je i primjer da su oba atributa (zamjenički i pridjevski) u postpoziciji: *ìmāmo dvâ tråktora onē mālē*.

Ta se situacija u pogledu reda riječi razlikuje od srednjokatunskih govora, za koje Pešikan (1965: 209) bilježi da se i pridjev i zamjenica u ovakvim konstrukcijama nalaze uvijek ispred broja.

Iz navedenih primjera može se izvući još zaključaka.

Zanimljivi su oblici: *ùmrì'eše dvâ sîna mlâdē*, *ìmāmo dvâ tråktora onē mālē*, *držào po dvâ dõbrē bizîna*, *o^d dvâ ròženē bråta*. U literaturi se ovi oblici različito tumače. Rešetar (2010: 282), kako viđesmo, smatra da u takvim konstrukcijama nije u pitanju ženski rod, već da je „kao često kod brojeva!“ zamijenjen nominativ akuzativom (osim uz imenice srednjega roda, đe je zaista u upotrebi ženski rod). Pešikan (1965: 209) pak kazuje da se „oblik ženskog roda često javlja i za druge rodove, naročito za srednji“.

Promjena roda atributa uz imenice srednjega roda potvrđena je i u njeguškome govoru, ali uz njih se zamjenički atribut ne javlja u ženskom (kako navode za svoje govore i Rešetar i Pešikan), već u muškome rodu: *ovî dvâ sēla nājvišā*, *tî dvâ sēla*. (Za pridjevski atribut nemamo više primjera.) No čini se da je za ostale slučajeve, barem kad je njeguški govor u pitanju, ipak Rešetar u pravu i da se uza sve brojeve veće od jedan javlja akuzativ množine: *svēži je za onē dvâ krāja*, *izāspi na jeno mjēsto dvâ-trî té korēta*, *naprāvì'o bi té četri kílometra*, *è jm ùmrì'eše dvâ sîna mlâdē*, *o^d dvâ ròženē bråta*, *u tē četiri rāzrēda*, *o' tē pēt* (lūdî). Ključni argument nalazimo u primjeru: *nī'esam imāla pūnē sedamnāes*, *od nēpunē sedamnāes*, u kojima se uz imenicu ženskoga roda i broj veći od pet javlja atribut u akuzativu umjesto očekivanoga genitiva. Tako je i u primjerima: *sād nēmāmo nēpunē trīsta* (stanôvnikā), *po četřest òvācā smo nāše imāli*.

Da se i ova crta mijenja pod uticajem standardnoga varijeteta, razvidno pokazuje (doduše u korpusu usamljen primjer) novije imenice (*rezervār*) sa uobičajenim standardnojezičkim morfološkim kategorijama atributa: *A tū nā'yr Kř'ca su Austrijānci bìli napravìli dvâ ògrōmnā rezervāra*.

Dakle, može se zaključiti da se uz brojeve 2–4 u njeguškome govoru, kao i u okolnim crnogorskim govorima, atribut ne javlja u obliku paukala, već u množini. Tako je i uz veće brojeve. Atribut se uz imenicu u nominativu javlja u nominativu (nastavak *-i*), a uz ostale padeže u akuzativu množine (nastavak *-e*).

5.4.2.2. Kongruencija predikatnoga dijela s imenicom u brojevnoj konstrukciji

Kad se u funkciji subjekta nađe broj ili brojevna sintagma, predikat je u muškome rodu u množini:

- muški rod: *iz ovògā sèla su dvâ-trī pogìnūli, dvâ strīca su bìli něšto dùže u Āmeriku, ovī su dvâ bìli ožèhèni, stò tries Nègūsāh nřesu šcèli ùzèt pùške, dvâ su tàmo ostāli – pogìnūli, bìli smo nāz dvā brāta,*
 - o jednom zabilježen i glagolski pridjev u predikatu u srednjem rodu: *trī su mlīna bìla*
- srednji rod: *tò su ti bìli dvâ-trī brāstva te su mālò bòle žīvjèli, tī dvā sèla su pòtpuno iselīli.*

5.4.2.3. Kongruencija sa zbirnim brojevima

Zbirnim brojevima označavaju se osobe različitoga pola: *òni su òbadvoe ùmrlī, sāmī smo mī dvòe, kod nās su òbadvoe ùmrlī, mī dvòe, ovī tròe, kà su dvòe.*

Zbirni brojevi upotrebljavaju se i naizmjenično s brojevnim imenicama na *-ica*: *Sāmī smo mī dvòe, a dolāzē òni. Posècaū ne. I nēmā štò, nò dolāzē. Nřesu kà drùgī, nò smo bìli zādovōlnī ot poròdicē kà řeni dvoīca u Cřnū Gòru* (govori muškarac o sebi i ženi).

No za razliku od brojevnih imenica na *-ica*, kojima se uvijek označava osoba, zbirni broj *dvòe* javlja se i uz imenice kojima se označavaju druga živa bića, tipično konji: *vāzde smo imāli dvòe kōnā, sagonřo s Lòvcēna dvòje kōnā drvā* (ali kod iste informatorkе *pò dvā vòla smo imāli*), *dočērā na po tròe kōnā*, a zabilježen je i primjer upotrebe ovoga zbirnoga broja uz toponim *Zālāzi: bìli su tàmo i dvòe Zālāzāh – Mālī i Vělt.*

Kad se zbirni brojevi jave kao atributi uz zamjenicu u subjektu, ta je zamjenica uvijek u nominativu (ne u genitivu): *i ovī tròje, sāmī smo mī dvòe*. Tako je i u brojevnoj konstrukciji s osnovnim brojem: *kāko smo mī dvā jèli.*

U obezličenim konstrukcijama javlja se u genitivu: *bīlo je nās jèno pē-šèstoro, ìmā ne pètoro u cřelō sèlo.*

Uz zbirne brojeve predikat je u množini: *a trèbā da ležē dvòje, kà su dvòje – òndā je mùka, kod nās su òbadvoe ùmrlī.*

5.4.2.4. Kongruencija sa zbirnim imenicama

Uz zbirne imenice na *-ad*, koje u nješuškome govoru (kao i u drugim crnogorskim govorima) imaju hibridnu paradigmu (o čemu je pisano u morfologiji), predikat je u množini, a pridjevi i glagolski pridjevi u predikatu u srednjemu rodu: *štò čělād ne řū, prāsād su odīla, kòlko su tō fīna*

čělād bīla, držīm pīlād dōk su mālā, da dādēm prāsādima da lōčū, a nē čělād da ostānū, ne rīlāū sāmo prāsād, nō i čělād pōnekā.

S druge strane, atribut je uz ove imenice u ženskome rodu jednine: *nāša prvā čělād su zborīla, rōkcū onā prāsād, onā magārād, čělād pōnekā, imā ovudī'ēn dīvlē prāsādī.*

Uz zbirne imenice *brāca* i *gōspoda* u predikatu su pridjevi i glagolski pridjevi u srednjem rodu u množini: *tō su bīli jedni dīvnī lūdi, jedna gōspoda prāva, brāca su se nēkad i bruškētom dī'elīla.*

Uz zbirnu imenicu upotrebljava se zbirni broj: *u svākū kūcu po pē-šēstoro žecē, bīlo je u jīh ū trī kūce dvādēs i trō'e žecē, šesnāestoro mālē žecē, tā je krāva spāsīla šesnāestoro žecē.*

Imenica *govēdo* ponaša se kao zbirna imenica (upor. morfologija): *mī smo po dēvetoro-dēsetoro gōvēdī ovūdī'e vēzāli, jōš imām desētoro unūčādī, trō'e prāunučādī.* I imenica *kōn* gotovo bez izuzetka se javlja uz zbirne brojeve: *sagon'ō s Lōvcēna dvōe kōnā, dočērā na po trōe kōnā, imā dā-ti petnāestoro kōnā.*

5.4.2.5. Kongruencija atributa i predikata uz brojevne imenice na -īca i -īna

Imenice na -īca (kojima se označava grupa od dvije do četiri osobe: *dvoīca, troīca, četvorīca*) u njeгуškome se govoru tumače kao množina te se prema semantičkome kriteriju i atribut i glagolski pridjev u predikatu javljaju u muškome rodu množine: *ovī dvoīca, kā v'eni dvoīca u Crnū Gōru, n'esu se mōgli dvoīca sumīnūt, troīca su potpīsāli, òni troīca kà su pogīnūli, nīh četvorīca su bīli u āmerīckē rūdnīke.*

Predikat je uz ove imenice uvijek u množini: *ovī dvoīca pīšū stūdiju, òni dvoīca se c'vo žīvōt žāpau.*

Imenicama na -īca u njeгуškome se govoru ne označavaju samo osobe muškoga pola, već grupu od dvije do četiri osobe različitoga pola:²¹⁸ *mī dvoīca smo ti òdēn sāmī* (govori žena o sebi i mužu), *òboīca na rādno mjesto* (o mužu i ženi), *sād ne nēmā u c'v'elē Mājstore bes troīca* (govori žena), *òni troīca kà su pogīnūli (žēd, bàba i strīko)*, a to je karakteristično i za srednju generaciju: *jā s dvoīcōm òžē ne prīčām* (o muškarcu i ženi).

Kad se brojevne imenice jave kao atributi uz zamjenicu u subjektu, ta je zamjenica u nominativu: *mī dvoīca, ovī dvoīca, òni troīca.* Po izuzetku zabilježili smo i genitiv: *bīli smo nāz dvā brāta, nīh četvorīca su bīli u āmerīckē rūdnīke.*

²¹⁸ Ta je pojava (bila) šire rasprostranjena. Ovjerena je i u sušednim Čekličima (Adnan Čirgić, usmeno).

I u jeziku Nikole I (Nenezić 2010: 187) brojevnice na *-ica* stoje za lica ne samo muškoga već i različitoga pola, a kao atribut se često nalazi zamjenica *svi*, koja različito kongruira s imenicom: *svi trojica* i *sva trojica* (oba puta odnosi se na različit pol). Kod Petra I brojevnice javljaju se samo u ovih pet primjera: *dvoica* (dvaput), *dvoicu*, *troica*, *četvoricu*, ali Ostojić (1976: 159) ne opisuje njihovo značenje. Zbirnih brojeva nema.²¹⁹ U pismima Radonjića (Krivokapić 2009: 224–225) javljaju se (rijetko) brojevnice na *-ica*: *dvoica* i *troica* (i odnose se samo na osobe muškoga pola) i na *-ina*: *petina* i *šestina*, a od zbirnih brojeva samo *dvoe* i *troe*, i to u osnovnome obliku.

Brojevnice kojima se označava grupa od pet ili više članova formiraju se morfemom *-iña* (v. tačku 4.4.4.): *petiña*, *šestiña*... Takve su i tvorenice s priloškom osnovom: *dostiña*, *višiña*, *kolicìña*, *malìña*. Uz te imenice predikat se javlja u množini, a glagolski pridjev u predikatu je u muškome rodu: *rèkli su mi dostiña*, *dostiña su na muku bìli*, *dostiña su mi zborìli*, *zazìrũ mu dostiña* (zavide mu), *dõžõše tãdër õni petiña te me spãsiše*, *kolicìña nĩesu ni dõšli žĩvi*, *kõ znã kolicìña su tãmo*, *nekolicìña su naprãvĩli*.

Jedino je kod imenica *malìña* i *veçiña* (u posljednjem se javlja i drugačiji sufiks) glagolski pridjev u predikatu srednjega roda: *malìña su se šćèla prifãtĩt*, *veçiña se nĩe slãgãla*.

5.4.2.6. Kongruencija atributa uz imenice na *-a* koje označavaju osobe muškoga pola

Uz imenice ženskoga roda na *-a* kojima se označavaju osobe muškoga pola u njeguskome govoru atribut u oba roda kongruira prema semantičkome kriterijumu i javlja se u muškome rodu: *od ovõgã komšĩe*, *jẽdan komšija mõi*, *štõ nẽ bi bĩo dõbar komšija*, *pokõnĩ tãta me dão*, *a mõi tãta se zvão Bõško*, *ovãj gãzda ñegõv*, *koĩ je bĩo lãdika nẽ znãm*, *te zõvi nẽkakvõga kadĩju*, *ovĩ kadija*, *onĩ nãš Kustudĩja*, *nẽkĩ Kuševĩja s Mĩrca*; *nãši Kustudĩe*, *tĩ Kustudĩe*, *kõmšija te tũkã – tũn bjẽhũ dvã-trĩ strõgĩ*.

Tako je u srednjokatunskim govorima (upor. Pešikan 1965: 208).

Uz ove imenice predikatni dio je u muškome rodu u množini: *tõ su lãdike držãli*, *vlãdike su – vlãdika Danĩle*, *pã Sãva i Vãsilija su – ogrãdĩli jẽnu kũcu na Mãjstore*, *pã su dõšli Kustudĩe*, *i iza oslobožẽna nẽ znã nĩko žẽ su tĩ Kustudĩe*.

²¹⁹ Ostojić brojevnice označava kao zbirne brojeve.

5.4.2.7. Kongruencija atributa uz imenice pejorativnoga značenja na *-le*

Imenice srednjega pejorativnoga značenja na *-lo* nijesmo ovjerali. Jedina imenica takvoga značenja ovjerena je u *Rječniku njeguškoga govora* (2009: 32) s finalnim *-e*: *bronzoglävile* (čovjek velike glave), uz koji zamjениčki atribut u muškome rodu: *ovī bronzoglävile*.

6. LEKSIKA

Njeguška je leksika različitoga porijekla, u skladu s položajem Njeguša i istorijski burnim vremenima na ovim prostorima te uticajima i dodirima različitih kultura koje su odraz našle u jeziku. Stoga se može govoriti o riječima primarnoga sloja, romanizmima (riječima koje su iz različitih romanskih idioma koji se govore na talijanskom poluostrvu, uglavnom iz mletačkoga), orijentalizmima (riječima porijeklom iz turskoga, arapskoga i persijskoga, koje su uglavnom preko turskoga jezika došle u njeguški govor), internacionalizmima, riječima preuzetim iz drugih jezika. O leksičkoj stratifikaciji po porijeklu riječi možda najbolje govori komentar jednoga informatora s Mirca: *Rècimo stô, tû je bilo različitostī: nêko je govorŷ'o tavulîn, nêko astâl, a nêko trpêza, stô nîkad nîko.*

Njeguška je leksika dosad sačuvana u dvama rječnicima. To su *Rječnik njeguškoga govora* Adnana Čirgića (Matica crnogorska, Podgorica, 2009) i *Njeguški rječnik* Dušana Otaševića (Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2012). U pitanju su rječnici različitoga postanja i tendencija, pa i različitih rezultata. Prvi je rječnik za koji je građu (oko 4200 riječi) prikupio terenskim radom lingvist Čirgić, a drugi je nastao kao plod leksikografskoga zanimanja entuzijaste Njeguša Dušana Otaševića, doktora muzeologije, koji je radio u Sarajevu.

Ovđe svakako vrijedi pomenuti značajna leksikografska ostvarenja koja su okupila i na manje ili više uspješan način istumačila leksiku idioma Petra II Petrovića Njegoša. Glavni je nosilac tih istraživanja i sakupljanja bio Mihailo Stevanović, kao plod čijega je koautorskoga rada, objavljen dvotomni *Rječnik jezika Petra II Petrovića Njegoša* (1983) – uz M. Vujanić, M. Odavić i M. Tešić; a godinu ranije izašao je i *Rečnik uz Celokupna dela Petra II Petrovića Njegoša*, koji je Stevanović priredio s Radosavom Boškovićem.

Ana Pejanović je istraživala frazeološki sloj *Gorskoga vijenca*, najpoznatijega djela Petra II Petrovića Njegoša (2010).

Svetozar Stijović bavio se *slavenizmima* u Njegoševim pjesničkim delima, kako glasi i naslov njegove studije (1992). No on je tu govorio o riječima koje nose crte i obilježja jezika prije Vukove reforme odnosno koje dolaze iz ruskoga ili opštecrkvenoslovenskoga jezika. Takvih riječi u govoru Njeguša danas gotovo da nema, a njihovo postojanje kod Njegoša svakako je posljedica različitih uticaja – od vremena njegova življenja, preko njegova obrazovanja do njegova sveštenečkoga čina.

Romanizmima u crnogorskim govorima bavila se u svojoj doktorskoj disertaciji Ana Ž. Tešić (2016), obuhvativši i leksik govora Njeguša prikazan kroz *Njeguški rječnik* Dušana Otaševića (2012).

Italijanizmima kod Petra I i Petra II Petrovića Njeguša posvetila je značajan dio svoje disertacije Cvijeta Brajičić (2016), pri čemu je autorka italijanizme posmatrala na različitim nivoima jezičke strukture: fonologiji, morfologiji, sintaksi i semantici.

O leksičkim slojevima i romanizmima u jeziku gubernadura Radonjića dva je rada objavio Miloš Krivokapić (2012: 249–261 i 2015: 391–397).

Premda orijentalizmima povodom govora Njeguša (kao teritorijalne jedinice) i znamenitih Njeguša u literaturi nije posvećivano ni približno pažnje koliko nalazimo o romanizmima, ovđe možemo pomenuti nekoliko kraćih studija koje nalazimo u okviru monografija ili časopisa: Asim Peco, „Turcizmi u Njeguševom Gorskom vijencu“ (1990), Vojislav P. Nikčević, „Turcizmi u crnogorskom jeziku kao kulturološki i civilizacijski izraz (na primjeru Njeguševa jezika)“ (2004), Adnan Čirgić, „Orijentalizmi u crnogorskome jeziku s osvrtom na Njegušev jezik“ (2014).

Kako rječnika standardnoga crnogorskog jezika nema, leksemi se u ovome segmentu ne mogu pouzdano teritorijalno omeđiti, te to neće ni biti cilj ovoga odjeljka. Umjesto toga ukazaćemo na one slojeve leksike koji etimološki pripadaju različitim izvornim jezicima, pri čemu ćemo se zadržati na najvećim skupinama te navesti romanizme, orijentalizme i riječi domaćega (praslovenskoga) porijekla.

Lekseme u ovome poglavlju kategorizujemo prema semantičkim poljima: ljudske osobine; porodični odnosi; kuća, okućnica, urbana infrastruktura; hrana i piće; sredstva za pripremu, čuvanje i služenje hrane i pića; sredstva za održavanje lične i kućne higijene; osobine predmeta; odjeća; prijevozna sredstva; alat; zanimanja te priroda, biljke i životinje.

6.1. Leksika primarnoga porijekla u govoru Njeguša

Pod domaćom leksikom zabilježićemo većinom riječi iz Rječnika njeguškoga govora (Čirgić 2009), od kojih su neke danas, s obzirom na ubrzanu industrijalizaciju (poljo)privrede, arhaizmi i na Njegušima. Četrdesetogodišnjaci, recimo, ne znaju što je *jaram*, što nije neobično budući da na Njegušima nema više volova, a ni par postojećih konja ne služi oranju. Činjenica je i da stari zanati izumiru, sa sobom odnoseći i raznovrsnu leksiku.

- **ljudske osobine:** *glibāv, jàdan, nārāv, pàmētan, ròm/hròm, srâm / sramòta, čělāde* (osoba)
- **porodični odnosi:** *poròdica, žèd* (starije žene koje imaju unuke svojega muža nazivaju *žède: jesenàs mi je ùmro žède*), *bàba, otàc/otàc, mājka/mājka, sèstra, bràt, svèkar, svèkrva, svòjta* (rodbina), *tètka, ùjāk, stríc, bližika* (rodbina)
 - o neki su informatori sugerisali da se u Raićevićima kaže *ròdica*, a u Erakovićima *rojàka* (što je trebalo ukazivati na bliskost govora Raićevića s bokeškim govorima odnosno Erakovića s cetinjskim govorom), no to nijesmo uspjeli potvrditi kao pravilo; leksem *ròdica* ovjeren je u transkriptima u raićevićkome zaseoku Džupani, a informatorka je rođena u Vrbi; danas smo u Raićevićima čuli i *rojàka* i *ròdica*
- **kuća, okućnica, urbana infrastruktura:** *obòr* (tor, dvorište), *lèsa* (vrata od pruća), *pètar* (tavan), *bàština* (njiva), *vigàñ* (kovačnica)
- **hrana i piće:** *bàbe* (tanko prženo tijesto koje ostane nakon miješenja hljeba), *badñèvo zèle* (kiseli kupus), *dñna* (lubenica), *dròb* (organi za varenje), *gòrnica* (slanina), *jàmùža* (tek pomuženo mlijeko), *kuplávina* (skorup sa surutke), *na kòkòte* (glavica kupusa na četvrtine), *raštàñ* (zeleni kupus), *skòrùp* (korica od mliječne masti koja se stvori kad se mlijeko nakon kuvanja ohladi), *zèle* (bijeli kupus)
- **sredstva za pripremu, čuvanje i služenje hrane i pića:** *brašñenik* (mala torba s hranom za put), *crvèpna* (posuda od gline u kojoj se peklo ispod sača), *céđilo* (platno za cijedenje varenike i povezivanje sira), *kòtā/kotào*, *pepelāk*, *stòlnāk*, *súd* (mn. *sùdi* – posude), *supràsnica* (između pepela i žara), *tvorìlo* (kalup za pravljenje sira)
- **odjeća:** *crèvla* (cipela)
- **alat:** *ràlo* (alatka za oranje), *jāràm* (dio rala: *jāràm povežù'è dvâ kòna ili vòla s vòjnicāma*), *jemjèž* (dio rala, raonik), *pùstine* (dio rala pravljen od vune: *pùstine se mècū nà vrāt vòlu il kònu da ih jāràm i telìge ne bi žùlāle*), *ràlica* (krivo drveno držalo rala), *vòjnica* (dio rala: *vòjnica je onò dñvo pomežu kòhāh ili vòlōvāh te se vèžē za jāràm*), *gùžba* (dio rala: *gùžbe su bìle kòžnē ili mètālnē, da se vèžū vòjnice za jāràm i ràlicu klīnovima i kòtvōm*), *gvòžža* (klopka od gvožđa za hvatanje divljači), *klīn* (dio rala: *Klīnovi su bìli drvēnī dvâ klīna da vèžū vòjnice za jāràm i ràlicu*), *kòtva* (dio rala: *kòtva slùžī da se podešā'e orāne*), *bābāk* (drška na kosištu), *kosište* (držalo kose), *ožèg* (žarač), *žđrmle / žđrval / žđrvañ* (žrvanj, ručni mlin koji se sastoji od dva kamena), *oglavina* (dio samara što *stoī prì glāvi kònu ili*

magârcu), *öghîlo* (kresivo do kovanoga gvožđa kojim se nekad palio oganj), *ćèpalo* (panj na kojem se cijepaju drva)

- **zanimanja:** *kövāč*, *kròjāč*, *mĭnār*, *čèlār*, *učitelĭ*, *lòvac/lòvāc*
- **priroda, biljke i životinje:** *brāv* (ovca i koza), *gñôj*, *nanžica* (nizbrdica), *prĭròda*, *proĭèce*, *zgràda* (vrt koji se posebno okopava, ne ore se), *zgradarĭca* (ovca ili koza koja je sama držana i dobro držana), *dvĭzàc* (ovan ili jarac star godinu dana), *dvizĭca / dvĭska* (ovca ili koza stara godinu dana), *prāse*, *kĭrme*, *medĭka* (rosa od meda na iglicama četinaru), *lasātĭ rēp* (čupavi)

Kod određenih glagola može se primijetiti pomjeranje osnovnoga značenja, upor. *ubĭ'o ga je jĕnôm škālôm pò glāvi* (udario ga je kamenom po glavi) ili *tô je mĕne isklālo, òće me zaklāt, dōbro, ošētĭm onĭ ùbōd* (o osama), a može doći i do morfosintaksičkih izmjena, što vidimo po napomeni Luke Vujovića u Upitniku za OLA (1967: 216): „*dò(i)ĭ* (majka dijete) ali: *tĕle je podojĭlo kravu, jagnje – ovcu, jare – kozu*“.

Komparativ pridjeva *vĭšĭ* i superlativ *nājvĭšĭ* upotrebljavaju se u značenju „veći, najveći“: *A ovĭ dvā sĕla nājvĭšā, Ērākovići i Raićevići; ne činĭ mi se da šĭ tĭ vĭša gōspoža nō òne, nō mālò gržā. Mānĕga sĕla a vĭše strādāna – tō nĭ'e bilo nĭkæd, a jāda vĭšĕga nĭ'e od jĕga ostālo. A vĭšā slōga i vĭšā lĭbāv je vlādāla.*

Prefiksalna tvorenica *ogrādĭt* ima značenje „izgraditi“: *òn je ogrādĭ'o svòju kùcu vĕlikū.*

6.2. Romanizmi u govoru Njeguša

Od riječi stranoga porijekla najviše je romanizama. Posljedica su viševjekovnoga dodira s Mlečanima koji su vladali Kotorom, a s kojima su Njeguši imali trgovačke i brojne druge veze.

U ovome dijelu služićemo se u velikoj mjeri (ali ne isključivo i ne u cjelosti) popisom riječi koji je naveden u Tešić (2016). Riječi smo i značenja provjeravali i tražili i u *Rječniku njeguškoga govora* Adnana Čirgića (2009), a neke donosimo i iz sopstvenoga istraživanja. Romanizmima smo se bavili i u fonološkome prikazu njeguškoga govora (viđeti gore), đe smo za izvornim oblicima tragali uglavnom u rječnicima V. Lipovac-Radulović (2004) i S. Musić (1972), koje smo u manjem dijelu koristili i u ovome segmentu.

Romanizme nalazimo u svim semantičkim poljima:

- **ljudske osobine:** *bagabûnda* (skitnica, probisvijet), *bâstâšan* (hrabar), *cõtāv* (hrom), *fakîn* (mangup), *galijõt* (lukava osoba), *gõba* (grba), *gulôzan* (proždrljiv, alav), *kapâc* (sposoban, nepromj. pridj.), *kontèn* (zadovoljan), *kürâžan* (hrabar), *kuriôzan* (radoznao), *mütāv* (nijem)
- **porodični odnosi:** *famëla* (porodica), *dôndo*, *nûko*
- **kuća, okućnica, urbana infrastruktura:** *bânak* (sto), *bandïvera* (stub), *baüo* (škrinja za žensku garderobu), *bistïverña* (čatrnja?), *bonogrâcija* (garnišla), *butîga* (prodavnica), *falcâda* (fasada), *gravâla* („zâvršnica na krôv“, valjkasti crijep na vrhu krova), *kâmara* (soba), *kantiñëla* (uska dugačka letva na krovu), *kantûn* (čošak), *kontrîna* (zavjesa), *kredënca* (vitrina, kuhinjski ormar), *kušîn* (jastuk), *kužîna* (kuhinja), *lencüo/lencûn* (čaršav), *lištra* (spoljni bočni zid kuće), *magažîn* (ostava), *Palâc* (dvorac kralja Nikole), *pâñega* (četvrtasti otvor u zidu kuće za odlaganje stvari), *parapët* (zaštitni zid uz cestu), *pižüo* (kamena podzida za šedenje duž prednjega dijela kuće), *pjâca/plâca* (trg), *polumënta* (temelj), *portëla* (otvor na tavanu), *škâla/škâla* (stepenica – *Skâle – tô je säd mödërno, a priže su škâle svï zborïli*), *stramâc* (dušek od vune), *škâf* (ladica), *škân* (niska stoličica bez naslona), *šufit/šuvît* (tavan), *taulîn/tavulîn* (stočić, manji sto), *telêr* (prozor), *terâca* (tarasa), *tiğla* (crijep), *torijûn* (krivina na putu), *vòlat* (zidani svod), *žardîn* (dvorište, vrt, park)
- **hrana i piće:** *beškõt* (hljeb), *bržôla* (proprženo meso svježe zaklane prasadi), *bûza* (vrsta skorupa s kuvane surutke), *prîganica* (vrsta prženoga tijesta), *rumetîn* (kukuruz), *bîž/bîž* (grašak), *bîra* (pivo), *važôla/fažôla* (pasulj), *kaštradîna/kaštradîna* (suvo ovčije meso), *košet* (suva goveđa plečka), *früto* (voće), *verdûra* (povrće), *mûrva* (vrsta biljke ukusnoga ploda), *pamidôra* (paradajz), *pañòk* (hljeb, vekna), *polpëta* (faširana šnicla), *cûkar* (šećer)
- **sredstva za pripremu, čuvanje i služenje hrane i pića:** *bocûn* (stakleni sud za vino), *bokâra* (zemljani sud za kiselenje mlijeka), *botûla* (bočica), *bronžîn* (vrsta širokoga lonca), *bruštulîn* – u Mircu *brštulîn* (sud za prženje kafe), *buzažîn/buzažîn* (platno koje se koristi za pravljene *bûze* – ovđe je vjerovatno u pitanju blend u njeđuškome govoru ovjerenoga romanizma *bubažîn* < ven. bombasina „vrsta platna“ i *bûza* – surutka u koju se platno povezuje), *frutïvera* (činija za voće), *gânža / gânač* (kuka za vješanje mesa), *gradëla* (rešetka u šporetu), *gvantïvera/kvantïvera* (tacna, poslužavnik), *lâmica* (metalna kanta), *pašâda* (pribor za jelo), *piñâta* (zdjela koja se širi od dna prema vrhu), *pîrija* (lijevak), *pîrûn* (viljuška), *pjadëla* (oval), *pjât/plât* (tanjir), *prosûla* (tiganj), *sïc* (kanta za vodu),

solǎerna (slanik), *sumpǎera* (zdjela za supu), *škudëla* (šolja s drškom), *tëça* (šerpa, lonac), *vagàn* (drvena zdjela za kačamak), *žàra* (zemljani sud, ćup, izvorno arapska riječ)

- **sredstva za održavanje lične i kućne higijene:** *kaîn* (lavor, sud za umivanje), *kanavàca* (krpa za pranje poda), *štikadênta* (čačkalica)
- **osobine predmeta:** *fàlsan* (feleričan), *lizǎeran/lizǎeran* (slabašan, lomljiv), *škûr* (taman)
- **odjeća:** *bustîn* (kombinezon), *žîle* (muški prsluk), *fanëla* (vunena trikmajica), *gëta* (pletena čarapa bez naglavka), *kalcëta* (kratka čarapa), *kapöt* (kaput), *korèt* (dio tradicionalne ženske nošnje), *šâlpa* (šal, marama), *travësa* (kecelja), *vaculët/faculët* (marama, maramica), *velâda* (ogrtač), *veladûn* (muški kaput), *veštît/feštît* (muško odijelo)
- **prijevozna sredstva:** *kâr* (konjska kola s četiri točka), *karǎolica* (ručna kolica), *karüce* (konjska kola)
- **alat:** *bolânža* (mali kantar), *brökva* (ekser), *capîn* (motika), *čävã* (ekser), *kamãstre* (verige, lanac), *kânželo* (kandilo), *lîma* (turpija), *mãca* (malj), *piñëlo* (četka za farbanje), *pitûra* (farba), *rãšpa* (pljosnata turpija), *rôdulica* (kalem za konac), *ronkëla/ronkëta* (kalem za konac), *sakët* (vrsta vreće), *stadǎera* (kantar), *suprëš/sumprëš* (pegla), *šëgac* (mala testera s jednom ručkom), *šegûn* (velika testera s dvije ručke)
- **zanimanja:** *kasàp* (mesar), *maragûn* (stolar), *stimadûr* (procjenitelj štete),
- **priroda, biljke i životinje:** *ârija* (vazduh), *beštîja* (insekt), *bîža* (kučka), *bizîn* (kučak), *cîmina* (stabljika od krompira), *kavalîn* (lokva, bara), *kavàlo* (konj), *mãca* (fleka, ljetnja slaba kiša koja uništava uševu), *škràpa* (rupa u kamenjaru), *tarantëla* (škorpija), *vàla* (uvala, dolina).

Romanskoga su porijekla i brojni glagoli: *arivàt* (doći), *intopàt* (iznenada naići), *intràt* (sresti), *krepat* (uginuti), *lašûnit* (ukrasti), *lentràt* (fotografisati), *mañkàt* (faliti, nedostajati), *miritàt* (zaslužiti), *nakončàt* (namjestiti), *pasàt* (proći), *podešpëçit se* (zainatiti se), *podûrât* (potrajati; zaljuljati), *prövât* (probati), *saližât* (popločavati), *spenžât* (potrošiti), *spešigât* (uništiti), *sponât se* (stradati od promaje) i dr.

Imenicu *patakûn* Otašević opisuje: „velika medalja (ne po rangu, već po veličini)“. U pitanju je romanizam, od ven. *patacòn* sa značenjem „austrijski bakarni novac“ (Tešić 2016: 206). Međutim, mi smo je na Mircu čuli u značenju „nešto sitno“ u kontekstu ostataka od biljke (žùka): *gòre sãmo onĭ patakûn od onĕ pãlicĕ ostào*.

6.3. Orijentalizmi u govoru Njeguša

Pod orijentalizmima podrazumijevamo riječi koje su došle iz turskoga, arapskoga i persijskoga jezika uglavnom posredstvom turskoga jezika (mada i među njeguškim romanizmima ima riječi arapskoga porijekla, npr. *žàra*). Orijentalizme smo tražili u pomenutim rječnicima njeguškoga govora i u ostaloj građi prikupljenoj terenskim radom, a provjera je vršena prema leksikografskoj studiji Abdulaha Škaljića *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku* (1966).

Orijentalizama u njeguškome govoru ima manje no romanizama, ali su takođe brojni i nalazimo ih u mnogim semantičkim poljima:

- **ljudske osobine:** *äjvân/häjvân* (budala, nekad oznaka za stoku), *älâh* (domaćin, veliki gazda), *alapäça* (pogrdno za ženu koja mnogo priča), *ävëtan* (blesav), *becâr* (neženja), *bëna* (blesa), *budâla/büdala*, *bûža* (bogat, otmjen čovjek), *ćôr* (slijep), *degenëk* (neotesani momak), *dudük* (frula, nezalica), *ženâbëtnica* (pogana žena), *žuturüm* (senilni starac), *fukâra* (loš čovjek), *jabânâc* (stranac), *kâdar* (sposoban), *nësôj* (loš čovjek), *sakât* (obogaljen), *šögâv* (ćelav)
- **porodični odnosi:** *burâzër* (brat)
- **kuća, okućnica, urbana infrastruktura:** *äftula* (ivica zida na koju se naslanjaju grede), *ävlija* (dvorište), *astâl* (sto), *bâža* (ograda oko imanja), *bunâr*, *ćârdâk* (dio kuće, na gornjem spratu koji je izbačen u odnosu na ostatak), *demïrožak* (metalna šipka iznad ognjišta i na nju se naslanjala drva za ogrijev), *dirëk* (stub), *ducân* (prodavnica), *žâda* (cesta, put), *Kâldrma* (put ispod Raićevića), *kâpïja*, *ožâklïja* (ognjište; soba s ognjištem), *pazâr* (pjaca)
- **hrana i piće:** *fûrda/vûrda* (iznutrice i loj zaklane životinje), *kačamâk* (vrsta kuvanoga jela od krompira i kukuruznoga brašna sa sirom), *rakïja*
- **sredstva za pripremu, čuvanje i služenje hrane i pića:** *ibrïk* (metalni sud za kafu, s poklopcem), *sâč* (metalni poklopac ispod kojega se na ognjištu peče hljeb, krompir i meso), *sân* (vrsta posude), *vižân/fižân* (*onô öklë kâvu pïêmo*),
- **sredstva za održavanje lične i kućne higijene:** *peškîr*
- **odjeća:** *bîñîš* (ogrtač), *žerdân* (ogrlica), *fuštân* (vrsta šarenoga platna), *kalpâk* (obod na kačketu), *špäg*²²⁰ (džep)
- **alat:** *avân* (sprava za rezanje duvana), *belegïja* (brus za oštrenje kose), *ćakïja* (britvica), *ćešagïja* (metalna četka za češljanje konja), *ćibük* (starinska dugačka lula), *ćuskïja* (duga

²²⁰ Ovjeren je i romanizam *špäg* „konop“.

gvozdena šipka za bušenje rupa i vađenje klinova), *fišëk/višëk* (metak za pušku), *jatagän* (nož), *kalaüz* (veliki ključ), *kamış* (cijev lule), *kantâr* (starinska vaga s tegovima), *kësa* (vrećica), *palamâr* (dugačak predmet), *sât* (časovnik, mjera vremena), *samâr* (drveno sedlo za tovarnoga konja ili magarca)

- **zanimanja:** *argät* (pomoćnik majstora), *čobän* (pastir), *dragomän* (prevodilac), *ortäk* (osoba – Grbljanin ili Bokelj – čije ovce i/ili koze Njeguš ljeti čuva na svojim pošedima)
- **priroda, biljke i životinje:** *bedevija* (dobra kobila), *ćumür* (ugalj), *duvân*, *žômba* (vrlet), *žübre* (gnojivo), *meteriz* (rov, šanac)

Ovjereni su i glagoli orijentalnoga porijekla: *alakät* (galamiti), *alälit* (oprostiti), *doäkät* (doći čemu glave), *izmätüft* (poseniliti), *penžatirät* (postavljati potplate, đon na cipele), *perčinät se* (svađati se), *popišmānit se* (predomisliti se).

Brojni su prilozni porijeklom iz orijentalnih jezika: *barabâr* (jednako, isto), *badäva* (jeftino, zaludu), *batâl* (slab, loš).

Orijentalizme vidimo i u pojedinačnim morfemima, npr. u riječi *bezobrāzlük* na domaću osnovu dodat je turski sufiks.

6.4. Riječi porijeklom iz drugih jezika u govoru Njeguša

Povezanost i ovoga kraja Crne Gore s Albanijom može se vidjeti i preko leksikologije. U njeguškoj leksici primjetne su riječi albanskoga porijekla: *bäläs*, *bälästa* (koji ima šarenu glavu – o životinji), *bësa* (obećanje), *Čäva* (prijevoj na Lovćenu), *gorüžda* (kutlača).

Posrednim je putem do njeguškoga govora došao hungarizam *bäkänža* (vrsta cipele). Glagol *šekirät se* njemačkoga je porijekla, kao i *fârba*, *Švâbo* itd.

Mnogo je primjera internacionalizama: *film*, *fîn*, *imün*, *katastrôfa*, *manastîr*, *mînüt*, *mödëran*, *muzêj*, *nervôza*, *nörmālan*, *operâcija*, *pölitika*, *präktično*, *râdi'o*, *scëna*, *spöt*, *televizija*, *temperatûra*...

Njeguška leksika, dakle, može se podijeliti na domaće riječi i riječi porijeklom iz drugih jezika. Među ovim drugima najbrojnije su riječi porijeklom iz romanskih jezika (talijanskoga ili mletačkoga) i iz orijentalnih jezika (otkuda su došli preko turskoga nakon osmanskih osvajanja Balkana).

S obzirom na burnu istoriju ovoga kraja, ali i na kontakte koji su ostvarivani na druge načine (seobama, putovanjima i sl.), leksika obiluje riječima različitoga porijekla. Čini se da među svim tim slojevima romanizmima pripada najznačajniji udio i da im govornici posvećuju najviše pažnje, što ukazuje na određeni stepen prestiža romanizama u odnosu na riječi inoga porijekla.

7. ZAKLJUČAK

Govoru Njeguša u ovoj se radnji pristupilo sa sinhronijske tačke, ali se zalazilo u dijahroniju, jer dijalektologije bez dijahronije nema. Dijahronijsko se izučavanje svodilo na dva pristupa: s jedne strane koristili smo se podacima dostupnim o jeziku Petrovića, posljednje crnogorske dinastije, s Njeguša (17 – početak 20. stoljeća). A s druge strane, u tumačenju specifičnih (ali ne svih) jezičkih crta uzroci su se tražili u dubljoj prošlosti.

Pošlo se od sljedećih pretpostavki:

- da je njeguški govor cjelovit, da nema značajnih razlika među govornicima iz različitih mjesta
- da pripada katunskim govorima, kao što Njeguši pripadaju Katunskoj nahiji.

Da bi se dokazale navedene hipoteze, sprovedeno je istraživanje u svim naseljenim mjestima, a koristili su se i podaci prikupljeni u prethodnim istraživanjima. Njeguški je govor pritom upoređivan s okolnim govorima kako bi se utvrdile sličnosti i razlike.

U uvodnome poglavlju dat je opis nastanka crnogorskih plemena, kako bi se pojasnio značaj plemenske zajednice i homogenost njene strukture. Potom je ukratko opisana geografska lokacija Njeguša, dat presjek istorijskih zbivanja od značaja za razvoj Njeguša te osnovne demografske značajke (brojnost stanovništva, doseljavanja i raseljavanja). Nakon toga njeguški je govor pozicioniran u okviru crnogorskih govora, a oni opet u okviru štokavskoga sistema.

Ključna su poglavlja data modularno prateći jezičku strukturu: opisana je fonologija, morfologija, sintaksa i date su napomene o leksičkoj građi i sastavu vokabulara.

U fonologiji je predstavljen inventar i distribucija unutar konsonantskoga i vokalskoga sistema. U konsonantskome sistemu pažnja je posvećena konsonantu *h* (koji je postojan član ovoga govora), sonantima *j* i *v* (koji su relativno nestabilni aproksimanti, naročito sonant *j*), opisani su i konsonanti *f*, *š*, *ž*, dat je odnos fonema *ž* i *ž*. Razmatrano je gubljenje suglasnika u konsonantskim grupama i druge glasovne alternacije i utvrđeno da je po tome njeguški govor bliži katunskim nego riječkim govorima. Utvrđeno je da se od 70-ih godina prošloga vijeka mogu pratiti značajne promjene u ovim sistemima te da četrdesetogodišnjaci govorom razlikuju od najstarijih govornika vodeći se u velikoj mjeri standardnim varijetetom.

U literaturi je opisan šestočlani vokalski sistem njeguškoga govora. Danas je na terenu svega nekoliko govornika koji čuvaju alternant poluglasnika. Svi imaju preko 80 godina. Stoga se može

zaključiti da je vrijeme za opis njeguškoga poluglasnika prošlo. I zatvoreno, labijalizovano \bar{a} rjeđe se čuje, ali je postojanije od poluglasnika, može se čuti i kod pojedinih mlađih ljudi.

Fonološke razlike pokazuju se na generacijskome, a ne na teritorijalnome nivou – mnoge su fonološke značajke danas zabilježene samo na starim snimcima ili kod jednoga ili dva informatora iz najstarije generacije.

Specifičnosti prozodije date su na kraju poglavlja o fonologiji, kao uvod u akcenatske rasprave kroz morfološke paradigme. Dvoakcenatski sistem s očuvanim vanakcenatskim dužinama (koje se mogu naći i ispred i iza akcenta) uklapa se u podlovcensku granu crnogorskih govora.

U morfologiji su analizirane imenice, zamjenice, pridjevi, brojevi, glagoli i nepromjenljive vrste riječi. Date su osnovne morfološke značajke svake vrste riječi, nacrt paradigme i morfonološke karakteristike. Nakon toga se pristupalo interpretaciji akcenatskih paradigmi. Kod imenica su se izdvojile imenice ženskoga roda s dvije posebnosti: kod zbirnih imenica na *-ad*, kod kojih se javlja (doduše sad samo kod jednoga informatora) nastavak *-ju* poopšten na D. I. L. Kod većine govornika ipak ova paradigma je hibridna i osim nominativa, koji je u jednini, svi ostali su oblici zapravo množinski. Druga je značajka duljenje u genitivu množine kod imenica ženskoga roda *i*-vrste. To je duljenje zabilježeno kod više govornika iz različitih njeguških sela, kao i u Upitniku za OLA, a po izostanku takvoga obilježja u dijalektološkoj literaturi o okolnim govorima zaključujemo da je autentično njeguška i razlikovna. Činjenica da se javlja u svim analiziranim njeguškim selima, a da je nema niđe van Njeguša ukazuje na kompaktnost njeguškoga govora.

Kod pridjeva nijesmo zabilježili razlike u odnosu na okolne govore. Neodređeni vid, mimo predikatske upotrebe, javlja se tek po izuzetku. U pogledu akcenta pridjevi pripadaju sinhronim a. p. A i a. p. C.

Zamjenice su podijeljene po vrstama. Njihove se paradigme i morfonološke crte ne razlikuju od okolnih govora.

U brojevima se kao osobenosti ističe povremeni akcenat na broju *stò*, brojevne imenice na *-ica* (kojima se označava raznorodan par ili grupa), tvorba brojevnih imenica od brojeva većih od četiri sufiksom *-ña*.

Glagolski sistem pokazao je sličnosti sa katunskim govorima. Odlikuje ga upotreba aorista, dok se imperfekat javlja tek u izolovanim rijetkim slučajevima (iako se javlja i do relativno novijih posuđenica tipa *dīnstāhū*). U složene glagolske oblike ubrajaju se i perifrastične konstrukcije s

imperfektom glagola *šćët* i imperfektom ili imperativom, kojima se kazuju ponavljane radnje u prošlosti.

Sintaksa je zanimljiva jer je neočekivano pokazala neke teritorijalne razlike (npr. rekciju *vjërūj me* u Erakovićima, dok je u drugim mjestima *vjërūj mi*). Kao što je očekivano, u skladu s mnogo širom crnogorskom teritorijom, i u njeguškome je govoru dokinuta razlika između odnosa padeža cilja i mirovanja. To se ogleda u odnosu akuzativa i lokativa (primat preuzeo akuzativ), te u odnosu akuzativa i instrumentala. U distribucijskome značenju uz prijedlog *po* u množini javlja se genitiv, a ne lokativ.

Kongruencija pokazuje specifičnosti u pogledu veze atributa i broja: *tī dvā sēla*.

U leksici se pokazao naročito velik broj romanizama, a ima i mnogo orijentalizama. Sve je to i očekivano s obzirom na viševjekovno sušestvo s mletačkim teritorijama i teritorijama pod osmanskom vlašću, a i neko vrijeme životom pod okupacijom. Takođe, istraživanje je pokazalo i izrazito pozitivan stav govornika prema romanizmima, na koje gledaju kao na posebno prestižan dio njihova idioma.

Premda su informatori tvrdili da postoje leksičke razlike između žitelja različitih mjesta, naše istraživanje to nije potvrdilo. S druge strane, lokalne su se razlike mogle dijagnostikovati na sintaksičkome nivou i na njih smo ukazivali.

Poređenjem s okolnim govorima uočene su brojne sličnosti, što potvrđuje prije svega da njeguški govor pripada podlovcenskoj govornoj grani, s kojima dijeli sve osnovne zajedničke osobine. S druge strane, primijećene su veće sličnosti s katunskim govorima, no s govorima Crmnice (prije svega u fonologiji). S obzirom na izrazito oskudne informacije i nepostojanje monografskih opisa direktnih okolnih govora, nemoguće je odgovoriti na utvrditi preciznije sličnosti i razlike.

U istraživanju su se pokazale izrazito male razlike u govoru između žitelja različitih njeguških sela, što znači da predstavljaju čvrstu i stabilnu cjelinu. To potvrđuje i činjenica da je u svim njeguškim selima zabilježeno duljenje u g. imenica ženskoga roda *i*-vrste tipa *kōsti – kōstī, plēća – plēci*, što nije zabilježeno ni u jednome drugome crnogorskom govoru.

Posljednje istraživanje je pokazalo da, osim što se broj žitelja Njeguša drastično smanjuje, i broj autentičnih govornika je sve manji, čemu je osnovni razlog u tome što na Njegušima više nema osnovne škole, pa đeca već od najranijega uzrasta idu na Cetinje ili u Kotor da žive i edukuju se. Stoga je ovo istraživanje uhvatilo posljednje tragove autentičnoga njeguškoga govora.

OGLEDI GOVORA

Imāne ù Būdvu, ako ćeš povjèrovāt, a ne ù Būdvu nō u Lāpčice, Lāpčici su fini. Ōnī... mēne je bilo mǔzno i žeca da būdū... Nāsāmo smo mī stojāli, sprema Brāicā. Zaisto tako ni l'jepōga žīvōta z Brājicima. I nārōd je brāickī, n'je bōlēga nārōda. I jā kážēm, rēkoh, jēdan svēkar dōžē, ne nō pāsvekar mi ovē mo'ē šcerē. Ōn kážē: ma prēžā mi te kōlko dalēko idēs s Ūnīštā ù Būdvu. Pā kāko smo rādīli, tō ni krāja nēmā. Mī n'jesmo imāli bāštinicē bes tō mālō kāt sam jā dōšla. Èto o'olīkō gōre. I ōn vēli jā nē znām žē tē pāre mōžeš mīslīti da ćemo jh imāt. Mī ćemo rādīti i dānu i nōcu i zarādīćemo. A ōklēn lūdīma dāt. Pōcu jā, rēkoh, kod Nīka R. i ko Anželi'ē, ōni će mēne dāti pāre. O kāko nē, za l'jepē ōci će ti dāt. A dōbro. Āj tī, rēko^h, pogōdi imānje-dvā, pā ćeš vīdēti ōce l' ōni mēne dāt pāre. Sāmo tī pogōdi imānje. Ōn je pošāo i ōni mu zaci'enīli tōliko i tōliko. Ōn rēkā mōže jī štō mānē, nē bōgami. N'je imāo štō ni rēci, n'jesu udrīli bāš vēlikū c'īenu. Stārē kūće. te bōle čōek da bācī pāre nō u stārē kūće uložīt. I ōn dolāzī: dōbro. rēkla si, jā sam pogodī'o imāne, ali ōce pāre da se sastāv'āmo. Rādīćemo mī dōsta, pā ćemo sastāv'īt mī tē pāre. A jā ću sāt pōci kod Nīka R. i kod Anželi'ē i ōni će mēne pāre dāt. Jā sam pōšla. Tō su nābogati bīli Būdvani štō su ōni. A nājboljī, čīnī mi se, štō mōgū bī. Ma Būdvani su svī dōbri bīli. Tō krāja nēmā. I jā zbōrīm, mī smo, rēko, pogodīli jēno imānje na račūn vās. Kōlko yī je gōđ ō preši. I jā kōliko je tā imāna ōbā bīla tōlikō ōni mēne dādi i, da oprōstīte, tā žēna kōlko je fina ōna ti mēne ovākōn onē pāre i zapūci mi jh. I ōna mēne dādi da jēdēm da nē bīh svrnūla u prodā'nicu s t'jēma pārama kōlko su tō fina čēlād bīla a s nāma... mā ne mōžete vjēr... Jā svē īdi a īsto me strā, nōsīm vēlikē pāre. Jā dōžī dōma. Èvo rēko pāre. E l'āko jh je ūzēt, nō ih n'je l'āko vrātīt. E bōgami ćemo rādīti i dānu i nōcu dok ih zarādīmo.

Žeca su ni bīla dōbra. I mī smo bīli u jīh sigūrni svūž mī da pōžēmo ōni će ni srēdīt tō štō trēbā dōma. I žē'ōjke i ōni, tō pjēvajūci ōne. Pjēvaūci svē rādīle, sīrīle, tako rādīle, i mī smo jī tē pāre zarādīli. Vjērūete jī. Znāte žē onā kafāna u Lāpčice... I mī smo ozgōra dīvāh i gnōj i svē po trī pūta nōci cērāli dōle, ōcemo ù dān da jh prizdēnēmo tāmo, pōdaleko je. Žē onī dalekovō^d sād. Dalēko sprema Brāicā, ali ovāmo. I mī smo jī tākō, ūdri, ūdri, ali jēdan Bēli su ga zvāli, ōn se prē^d bogom zlātīo. Ōn je Cetīnanin, ali su po^t Košljūn. Ōn tī dovāti, kāko je za tē pārkove cērao i tō, mī dā-ti po trīs vrēcā-čētērēs gnōja docērā na po trōjē kōnjā, pā mētīni j^m i na utrēselj pomālo. I mōj mūž zaīsta mu se bārem mālō odūžīo. Po c'īela brāva mu kastrādīnē osūši, sīrāh īsto, za jūle, za šalamūru, za ovāko jēst, i tākō smo jī mī prōšli i sastāvi pāre pri'je nō ē... Mā kākvi. Ali n'jesu ōni ni metnūli dātūm kā ćemo jm vīnūt. Kā mōgnēte. Kā vāma bōg, vīćete nāma. Èto tako. A

danäske nēmā tōgā. A kò bi danäs nāpamēt kōme. Mā. Trēbāli bi danäs šedōci da něšto něko učinī. Někōga da prizōvēš, òli pošedōčit da je tākò tō. Tā šu vrēmēna isklīznūla. Nō èto sà še žīvī.

Ike Kustudija (86 god.), Majstori

A èvo, kà je pokōjni Jōvo ùmro i onī nījesam ni jā izlāzīla, nēmām s kīm, òni nījedan ne mōže da stojī gōre i štò ću jā sāma stajāt na Glāde. Dōsta, nīje^d na kùca nīje bīla prāzna. Nārōda i stōkē i svēga. Svēga, kà^d sam jā dōšla i kà^d smo mlādi bīli. Tō je stōka vėlikā bīla, izagonīli gr̄baljskū stōku i nārōda dōsta, u svākū kùcu je na Dolōve bīo něko. A sād nēmā ni kùkavicē. Nit na Dolōve, ni na Glāde, ni nīđe. Eee, stālno izagonīli. Nījesmo mī nīka^d našu stōku dāvāli dōlje, al òni nījesu imāli ni vodē, ni pašē ljēti. Tō svē dōlje zgōrī i vodē nājgore. I tākò smo vāzde stōku nījgovu izagonīli. Dāvāli kīlo sīra po jednōj ōvci, a onō za nās. Tākò je bīlo.

Mī smo imāli vōdu vėlikū, našu lično bistījērū pre šāmōm kùcōm. Nāma je dōbro bīlo, a bōgami šu drūgī na mūke bīli. Čērāli na Jvānova korīta i na Ĵūbin potōk, a mī nījesmo, mī smo bīli vėlikū vōdu ogrādīli, žēvēri mi i pokōjnī Jōvo. I mī nījesmo nīka nō smo vāzda našu vōdu imāli. Prāvo pre kùcōm.

Pokōnī Jōvo je odīlo, štò jā znām, po Ćucā, kā mōnci, hā, dvāest ĩ trī gōdine òn imāo a jā sedamnāes. Odīlo je po Ćucā, tāmō je imāo rožāku jēdnu na Bātu za jednīm Krivokāpicōm, i kod Ĵēga je bīlo i òn mu je rēkā da idē da prōsī mēne. Jā sam Bōška Popōvića šcēr s Ĵipē, a žīvjēli smo gōre ko Trēšnjeva blīzu. E òn na domazēstvo bīlo gōre pošā. I òn je došāo, prošō me, mēne se dopāo, jā nēmu i pokōnī tāta me dāo. Pītāli mēne oćū lī – oću, i nākōn dā-ti jēdno ōsam dānā došāo je òn ōpēt s ōcem, sa Sāvom, čūjāo si za Ĵēga. Došāo je ōpēt i napravīli ũglavu i uglāvīli kōlko će bīt svātōvā i tō svē onō po onōmē stārōme ōbičāju. I tākò uglāvīli svādbu navr trī neželje i dōšlo dvāest i jēdan svāt za mēne i dovēli me na Mīrāc od nēpunē sedamnāez gōdīnā. I èvo me i danās. Jōvo je pokōjnī ũmrō, trī sīna smo imāli, èvo jh i sād, bōgu fāla, imā svākī pūnu kùcu famīlīē.

Prīed? A jēsno, bōgami, po jēdno čētrēst ōvācā dōma držāli, po dvīe-trī krāve, dvā vōla vāzde, ōrāli žāola i bāštinē vāzde, a pōtla nē.

Līs? A nē, mālo, mālo smo brāli. Čāhmo pomālo tāmō po jēdan uvrātak ubrāt i tāmō ga cažēdi i tāmō čērāj ōvce. Mālo smo mī brāli līst. Imāli smo, tāmō imāmo planīnu Koložūn pā smo žā^vola dogonīli trāvu, bāle ozgōr, kosīlo pokōjnī Jōvo, na zdrāvīe žetīcima, òni i vēzāli i dogonīli nā koņe i nījesmo na kamīōn bōgami nīkad nō svē koñima. Nījesmo nō bāle vēzāli, u kašūne.

I u šake su ćerāli i odile ovē žēne òdolē, jā nīesam nīkad. Odile i brāle u šake uz ovē glavice kostrīku i o jādu rādīle. Guñinu nā pleći i pūni svē dōk je napūni i òndā izāspi i tāmō vēži. Jā nīesam nīkad.

Zorka Kuševija (86 god.), Mirac
(rođena Popović, Lipa)

Mī smo imāli onō magāre, pā natovārīš onē kašēte, nīe bīlo āuta da dōžē pret kūcu nō pūt je bīo lōš, nīkakav, tād jōš grjī nō danās. I òn prāvo do na Korīta Ivānova s Jōvom. Òn ti ūzmē pod rukōm prūt i ūzmē lēba i sīra ū rūke i je pūtōm i ćerā magāre, ćerā za Jōvom, a dirēktor. Znāš kākav je tō bīo gospōdin čōjak, kao da čūva sā mnōm ōvce svākī dān na Mājstore. Tāko prōst čōjak, jēdna dobrōta ō čōjka. Nō je ūmro jādan. Bōlēz ga uvatīla, ūf, tākvōga prījatēla nīkad. Nīkad!

Ždīmle je, isto se tō mēlē, ali tō se dōma mēlē, pot kāmēnom, imā ōkrūgli kām, tō se mēlālo gōre po Ćfnoj Gōri, mī zaīsto nīesmo tō rādīli, ali tāko mēlālo se i tō dōsta. Ždīmle ti je ovō što se mēlē ovākō rūčno bez yodē. Žito se sīplē tūn, i òndā se ovākō obrēcē. Tō su lūdi mēlāli gōre po Ćfnoj Gōri. Nīe gōre bīlo vodenīcā, nīe bīlo mlīna. A ōdēn, mī smo imāli blīzu, trī su mlīna bīla, pā smo mī tū šenīcu mēlāli, žito. Na Mājstore jēčām, mālo šenīce, rāž i ovās.

Ūblić tō je za štōku, vōda koju štōka pīē, a bistīerņa su kojē lūdi trōšē. Bistīerņa je čīsta vōda kojā se pīē i sēlo se slūži s tōm čīstōm vodōm, a ūblić, tī što se kāžē ūbli, tō je za štōku. Òni su grāženi, a dubōki po jedno dvā mētra, mētar i po, tō su za štōku. Vādī se, mī kāžēmo lāmāma, tō su lāme onē kānte, ōna se vādī i u korīta tāmō sīplē se i pōi se štōka. Tāko se rādīlo kod nās, sā više nēmā ni tō. Svē ot kīšē, nēmā žīvē vodē, i u ūbā i bistīerņa i svē. Bāš je suhopārno, nēmā. Imāmo mī vēlikū bistīerņu..

Ilinka Kustudija (82 god.), Majstori

Jā sam imūn. Jā jednē gōdinē, dāvno je tō bīlo, izagonīli dīva, zāmīli dēsetoro magārādī, i sēla pokūpīli, i jā jh ćerām, òni idū prēda mnōm i od ovōgā kōmšīē onā magārād se na Ćčkāne kod onē vodē... Òni se pogūraū, dōle bīle čēle, a kod čēlā bōk te pītā koliko je bīlo ošīnjākā pore čēlā. Magāre pānē, nēmā tū žē magāre ubfkā. U onū kūcu je, jōš su izlāzīli i žīvjēli. Dōžōše da mi pomōgū, mā kākvi. Nēmā tū, tō je pocrñelo. bīelī magārāc je pocrñilo i požūtīlo kōlko je tōgā bīlo. Tō je mēne isklālo, nagrđīlo. Čēle, ōse. A na krīvīnu je, pred onū kūcu žē onī spōmenīk bīlo, bīlo jedan vēlikī brīest. I jā nēmām štō, izvēdi magārce i pūšti jh žādōm. I jā sēdīm, dok ēvo jedan fīco,

rèkã mi da je iz Bjelë, i ovãj stãde. Štò je? I jã mu prîčã. Åda sèdi da te vòdìm ko døkтора. A ozãdi kòza na šèdište. A žè ću jãdan. Jã ovãkvî. Dòži u Cetinje u bõlnicu, dãdoše mi nekãkve inèkcije i čùda. I bõgami rastèklo. I otãdã õše me zaklãt, dõbro, ošètìm onî ùbõd al nèmã da mi natèknë...

Méd je cùrëo, svè smo jednõm kantinëlõm pã gürãli onî méd i čële i svè.

Dušan Parača (71 god.), Dugi Do

Kastradínu prãvîmo. Prvõ je stãvîm da se raskišã. Znači, iskîdã se i stãvî se u tõplû vòdu da prenõci, jer õna je i inãče dõsta jãka, stãvî se da prenõci i opèrë se i stãvî se da se skùvã i prõspû se... rëcimo, prõspëm jèdnu vòdu ili i drùgû ako je masnîjã, i u trècu je skùvãm. Nû trëbã kùvãt je^dno trî ì põ sãta sigûrno. Dok se mëso raskišã, svè onõ dok nagrèznë, dok onã slanîna i onõ znãš podeblãjû se žè su onë kòsti. Onõ nè na nèkû prëvelikû vãtru, al èto čisto mãlo vîše se uklûci da bi se õna skùvãla. Jer ìsto nõj trëba dùžë vrieme da se skùvã. Skùvãm krtõlu, zëla. Glavîcu zëla u čëtri dîela, ovãkõ, i tõ se stãvî da se skùvã sa fîem. Mõže prëko, a mõže põsëbno, kãko ti odgovãrã. Krtõlu u kîle, štò bi mi rëkli, ožûliš je, stãvîš ù šërpu (il u fëcu) põsëbno da se skùvã i ovãmo sa kastradînõm slõbodno mõžeš stãvît zëla, glavîcu okînëš u kòkõte, ovãkõ, u čëtri dîela i stãvîš da se kùva i õna se kùvã s fîem. Tõ je pret krãj nego što se skùvã, mõžda põla sãta prije nego što mãknëš kastradínu, da upijë onõ zële da dobijë bãš onãj ukûs od onë kastradînë.

Biserka Bogdanović, rođena Vučković (50 god.),

Vrpolje (rođena na Vrbi)

LITERATURA

1. _____ (1984). *Crnogorski govori: rezultati dosadašnjih ispitivanja i dalji rad na njihovom proučavanju*. Titograd: Crnogorska akademija nauka i umjetnosti.
2. Aleksić, Radomir (1939). Izveštaj g. Radomira Aleksića. *Godišnjak Zadužbine Sare i Vase Stojanovića*. sv. 6. str. 17–20.
3. Aleksić, Radomir (1940). Izveštaj d-ra Rad. Aleksića. *Godišnjak Zadužbine Sare i Vase Stojanović*. sv. 7. str. 36–37.
4. Aleksić, Radomir (1941). Izveštaj g. Radomira Aleksića. *Godišnjak Zadužbine Sare i Vase Stojanović*. sv. 8. str. 15–22.
5. Aleksić, Radomir (1953). Izveštaj o ispitivanju govora krtolskog, muljanskog i grbaljskog. *Glasnik Srpske akademije nauka*. knj. V sv. 2. str. 333–337.
6. Belaj, Branimir, Tanacković Faletar, Goran (2014). *Kognitivna gramatika hrvatskoga jezika*. knj. 1. *Imenska sintagma*. Zagreb: Disput.
7. Belić, Aleksandar (2000). *O dijalektima*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
8. Bošković, Radosav (1978). *Odabrani članci i rasprave*. Titograd: Crnogorska akademija nauka i umjetnosti.
9. Božović, Lazar, Kustudić, Gojko (2021). *Zapisi s Njeguša*. Njeguši: Mjesna zajednica Njeguši.
10. Брајичић, Цвијета (2016). *Лексика италијанског поријекла у заоставитини Петра I Петровића, Петра II Петровића и Стефана Митрова Љубише* (докторска дисертација). Бања Лука: Универзитет у Бањој Луци – Филолошки факултет Бања Лука.
11. Čirgić, Adnan (2007). *Govor podgoričkih muslimana (sinhrona i dijahrona perspektiva)*. Cetinje: Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“.
12. Čirgić, Adnan (2009). *Rječnik njeгуškoga govora*. Cetinje – Podgorica: Matica crnogorska.
13. Čirgić, Adnan (2012). Akcenatske karakteristike njeгуškoga govora. *Lingua Montenegrina*, god. V/1, br. 9. Podgorica: Institut za crnogorski jezik i književnost. str. 19–38.
14. Čirgić, Adnan (2012a). Povodom jednog pogrešnog dijalektološkog opisa. *Matica: časopis za društvena pitanja, nauku i kulturu* god. 13, br. 49. Podgorica: Matica crnogorska. str. 445–454.
15. Čirgić, Adnan (2017). *Dijalektologija crnogorskoga jezika*. Cetinje: Fakultet za crnogorski jezik i književnost.

16. Čirgić, Adnan (2020). *Dijalektoloji i crnogorski jezik*. Cetinje: Fakultet za crnogorski jezik i književnost.
17. Čirgić, Adnan, Pranjković, Ivo, Silić, Josip (2010). *Gramatika crnogorskoga jezika*. Podgorica: Ministarstvo prosvjete i nauke Crne Gore.
18. Ćupić, Drago (1984–1985). Laterali u govorima Crne Gore. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku XXVII–XXVIII* (posvećeno akademikima Milki Ivić i Pavlu Iviću povodom 60-godišnjice života). Novi Sad: Matica srpska.
19. Ćupić, Drago (2000). Govor Njeguša. U: Vujadinović, Jovan. *Grbalj u oslobodilačkom ratu 1941–1945*. Grbalj: Mjesna organizacija SUBNOR. str. 29–33.
20. Ćurković, Dijana (2014). *Govor Bitelića*. Doktorska disertacija. Rijeka: Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet.
21. Dabić, Bogdan L. (1980). Sloj turcizama u leksici *Gorskog vijenca* Petra II Petrovića Njegoša. *Književni jezik*, god. 9, br. 3. Sarajevo: Institut za jezik, str. 7–19.
22. Derksen, Rick (2008). *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*. Leiden – Boston: Brill.
23. _____ (1981). *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*. Posebna izdanja, knjiga LV. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.
24. Дыбо, В. А. (2000). *Морфологизованные парадигматические акцентные системы: Типология и генезис*. Том I. Москва: Языки русской культуры.
25. Дыбо, В. А., Замятина, Г. И., Николаев, С. Л. (1990). *Основы славянской акцентологии*. Москва: Российская академия наук – Институт славяноведения и балканистики.
26. Дыбо, В. А., Замятина, Г. И., Николаев, С. Л. (1993). *Основы славянской акцентологии. Словарь. Непроизводные основы мужского рода*. Москва: Российская академия наук – Институт славяноведения и балканистики.
27. Дыбо, Владимир А. (1981). *Славянская акцентология: Опыт реконструкции системы акцентных парадигм в праславянском*. Москва: Издательство »Наука«.
28. Ердельановић, др Јован (1997). *Стара Црна Гора: етничка прошлост и формирање црногорских племена. // Етничко сродство Бокеља и Црногораца*. Подгорица: Народна библиотека „Радосав Љумовић“.

29. Halilović, Senahid (1996). *Govorni tipovi u međuriječju Neretve i Rijeke dubrovačke*. Sarajevo: Institut za jezik u Sarajevu.
30. Ivić, Milka (1963). Repertoar sintaksičke problematike u srpskohrvatskim dijalektima. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, knj. VI, Novi Sad: Matica srpska. str. 13–30.
31. Ивић, Павле (1985). *Дијалектологија српскохрватског језика: Увод и штокавско наречје* (друго издање). Нови Сад: Матица српска.
32. Ивић, Павле (1994). *Српскохрватски дијалекти: Њихова структура и развој. Прва књига Општа разматрања и штокавско наречје*. (С њемачког превела Паница Мразовић). Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.
33. Ivić, Pavle, Petrović, Dragoljub (1981). Njeguši. *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*. Posebna izdanja, knjiga LV. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.
34. Јовановић, Миодраг В. (2005). *Говор Паутровића*. Подгорица: Универзитет Црне Горе.
35. Kapović, Mate (2007). Naglasne paradigme imeničkih *i*-osnovâ u hrvatskom. *Croatica et Slavica Iadertina*. Zadar: Sveučilište u Zadru. str. 71–79.
36. Kapović, Mate (2010). Naglasak *o*-osnova muškoga roda u hrvatskom – povijesni razvoj. *Filologija* br. 54. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. str. 51–109.
37. Kapović, Mate (2011). Historical development of adjective accentuation in Croatian (suffixless, **ьнъ* and **ькъ* adjectives). *Baltistica VII priedas*. str. 103–128, 339–448.
38. Kapović, Mate (2011b). Naglasak imenica srednjeg roda u hrvatskom – povijesni razvoj. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, br. 17. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. str. 109–146.
39. Kapović, Mate (2011a). Naglasak *ā*-osnova u hrvatskom – povijesni razvoj. *Hrvatski dijalektološki zbornik* br. 17. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. str. 147–172.
40. Kapović, Mate (2015). *Povijest hrvatske akcentuacije. Fonetika*. Zagreb: Matica hrvatska.
41. Kapović, Mate (2018). Povijest glagolske akcentuacije u štokavskom (i šire). *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 44/1. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. str. 159–285.
42. Kapović, Mate (2023). *Uvod u fonologiju*. Zagreb: Sandorf.

43. Kapović, Mate, Čirgić, Adnan (2022). Akcentuacija imeničkih *o*-osnova muškoga roda u Podgorici. *Lingua Montenegrina*, god. XV/1, br. 29. Cetinje: Fakultet za crnogorski jezik i književnost. str. 3–41.
44. Karadžić, Vuk St. (1836). *Narodne srpske poslovice i druge različne, kao one u običaj uzete riječi*. Cetinje: Narodna štamparija. url: <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/publications/view/1086> (pristupljeno 30. 3. 2023)
45. Karadžić, Vuk Stef. (1852). *Srpski rječnik istumačen njemačkijem i latinskijem riječima*. Beč: Štamparija Jermenskoga manastira. url: <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=publications&id=1255&m=2#page/8/mode/2up> (pristupljeno: 6. 6. 2023)
46. Kašić, Zorka (1995). Govor Konavala. *Srpski dijalektološki zbornik* XLI. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti i Institut za srpski jezik. str. 246–396.
47. Kašić, Zorka (1995). Govor Konavala. *Srpski dijalektološki zbornik*, knj. XLI. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti i Institut za srpski jezik. str. 246–396.
48. Kovačević, Teodora (2019). *Dijalekatske osobine govora Doborskog Selai*: diplomski rad. Cetinje: Fakultet za crnogorski jezik i književnost.
49. Krivokapić, Miloš (2009). *Jezik u pismima serdara i guvernadura Radonjića*: doktorska disertacija. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu – Filozofski fakultet.
50. Krivokapić, Miloš (2012). Leksicki slojevi u jeziku serdara i guvernadura Radonjića, *Zbornik radova Osmi lingvistički skup Boškovićevo dani*, Podgorica: CANU. str. 249–261.
51. Krivokapić, Miloš (2015). Romanizmi u jeziku serdara i guvernadura Radonjića, *Zbornik radova Međunarodni naučni skup Njegoševi dani 5*, Nikšić: Filozofski fakultet, str. 391–397.
52. Krivokapić, Miloš (2016). Neke karakteristike crnogorskog pisanog jezičkog izraza predvukovskog doba: vokalski i konsonantski sistem jezika serdara i guvernadura Radonjića (1714–1828). *Deveti lingvistički skup „Boškovićevo dani“*. Podgorica: Crnogorska akademija nauka i umjetnosti. str. 191–202.
53. Kulišić, Špiro (1980). *O etnogenezi Crnogoraca*. Titograd: Pobjeda.
54. Langston, Keith (2015). *Čakavska prozodija: Naglasni sustavi čakavskih govora*. S engleskoga prevela Anita Peti-Stantić. Zagreb: Matica hrvatska.
55. Lipovac-Radulović, Vesna (2004). *Romanizmi u Crnoj Gori. Jugoistočni dio Boke Kotorske* (treće, dopunjeno izdanje). Novi Sad: MBM-plas.

56. Lisac, Josip (2003). *Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*. Zagreb: Goldenmarketing – Tehnička knjiga.
57. Lukežić, Iva (2012). *Zajednička povijest hrvatskih narječja. 1. Fonologija*. Rijeka: Hrvatska sveučilišna naklada – Filozofski fakultet u Rijeci – Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine.
58. Lukežić, Iva (2015). *Zajednička povijest hrvatskih narječja. 2. Morfologija*. Rijeka: Hrvatska sveučilišna naklada – Filozofski fakultet u Rijeci – Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine.
59. Lukežić, Iva, Zubčić, Sanja (2007). *Grobnički govor XX. stoljeća (gramatika i rječnik)*. Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine.
60. Małecki, Mieczysław (2013). Govor Cuca u odnosu na sušedne crnogorske dijalekte (s kartom u tekstu). (Prijevod prof. dr Neda Pintarić. Naslov originala: Gwary Ciciow a ich pochodzenie. Z mapa. u *Lud Slowianski II, Kraków, 1931*). *Lingua Montenegrina*, god. VI/1, br. 11. Podgorica: Institut za crnogorski jezik i književnost. str. 647–663.
61. Marković, Ivan (2012). *Uvod u jezičnu morfologiju*. Zagreb: Disput.
62. Marojević, Radmilo (2002/2003). Rekonstrukcija suglasnika u kritičkom izdanju *Gorskog vijenca. Naš jezik XXXIV/3–4*. str. 209–233.
63. Marojević, Radmilo (2004). Rekonstrukcija samoglasnika u kritičkom izdanju *Gorskog vijenca. Naš jezik XXXV/1–4*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU. str. 67–115.
64. Martinović, Anđelka (2004). O etnološkoj, etimološkoj i toponomastičkoj karti Njeguša (sa korišćenom onomastičkom građom... prof. Rada Ljesara). *Bibliografski vjesnik*, god. XXXIII, br. 1-2-3. Cetinje: Centralna narodna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“. str. 151–219.
65. Matasović, Ranko (2008). *Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.
66. Matičić, Jelena (2018). *Toponimija Bjeloša s osvrtom na govorne karakteristike: diplomski rad*. Cetinje: Fakultet za crnogorski jezik i književnost.
67. Милетић, д-р Бранко (1940). „Црмнички говор“. *Српски дијалектолошки зборник*, књ. IX, Београд. стр. 209–455.
68. Младеновић, др Александар (1973). *Језик владике Данила*. Нови Сад: Матица српска.
69. Младеновић, Александар & Петровић, Драголјуб (1975). O sudbini poluglasnika u zetskim govorima. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, knj. XVIII/1. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu. str. 139–155.

70. Mladenović, Aleksandar (1979). O današnjem proučavanju jezika mitropolita Petra I Petrovića. *Južnoslovenski filolog* XXXV. Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik. str. 201–218.
71. Mladenović, dr Aleksandar (1973). *Jezik vladike Danila*. Novi Sad: Matica srpska.
72. Musić, Srđan (1972). *Romanizmi u severo-zapadnoj Boki Kotorskoj*. Beograd: Filološki fakultet Beogradskog univerziteta.
73. Nakićenović, Sava (2012). *Boka (antropogeografska studija)*. Podgorica – Herceg Novi: CID – Javna ustanova Gradska biblioteka i čitaonica Herceg-Novi.
74. Nenezić, Sonja (2010). *Jezik Nikole Petrovića*. Podgorica: Crnogorska akademija nauka i umjetnosti.
75. Nikčević, Tomica & Pavićević, Branko (ur.) (1964). *Crnogorske isprave XVI–XIX vijeka*. Cetinje: Arhiv Socijalističke Republike Crne Gore.
76. Nikčević, Vojislav P. (2006). *Jezičke i književne teme*. Cetinje: Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje.
77. Nikolić, Berislav M. (1966/67). Upitnik za ispitivanje akcenta u štokavskim govorima. *Južnoslovenski filolog* knj. XXVII, sv. 1–2. Beograd: SAN Institut za srpskohrvatski jezik. str. 302–336.
78. Ostojić, Branislav (1976). *Jezik Petra I Petrovića*. Titograd: Crnogorska akademija nauka i umjetnosti.
79. Otašević, Dušan (1999). *Njeguši kroz vrijeme (XIV–XX vijek)*. Podgorica: Muzeji i galerije Podgorice.
80. Otašević, Dušan (2012). *Njeguški rječnik*. Podgorica: Institut za crnogorski jezik i književnost.
81. Peco, Asim (1978). *Pregled srpskohrvatskih dijalekata*. Beograd: Naučna knjiga.
82. Peco, Asim (1990). Turcizmi u Njegoševom *Gorskom vijencu. Do Vuka i od Vuka*. Nikšić: Univerzitetska riječ. str. 229–269.
83. Пејановић, Ана (2010). *Фразеологија Горског вијенца: фразеолошки жанрови, културни концепти, руски преводи*. Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности.
84. Pešikan, Mitar (1979). Jedan opšti pogled na crnogorske govore. *Zbornik za filologiju i lingvistiku* XXII/1. Novi Sad: Matica srpska. str. 149–169.
85. Пешикан, Митар Б. (1965). Староцрногорски средњокатунски и љешански говори. *Српски дијалектолошки зборник*, knj. XV. Београд: Институт за српскохрватски језик. стр. 1–294.

86. Пешикан, Митар(1985). Имена из ловћенског села Мајстора. *Ономатолошки прилози VI*. Београд: Српска академија наука и уметности. стр. 1–20.
87. Petrović Njegoš, Petar II (1996). *Gorski vijenac*. Priredio Aleksandar Mladenović. Cetinje: Obod.
88. Петровић Његош, Петар II (2005). *Горски вијенац* (критичко издање, текстологија). Редакција и коментар Радмило Маројевић. Подгорица: ЦИД.
89. Petrović Njegoš, Petar II (2005). *Gorski vijenac*. Sabrana djela, kritičko izdanje. Priredio Aleksandar Mladenović. Podgorica: Crnogorska akademija nauka i umjetnosti.
90. Petrović, Dragoljub (1972). Prilog poznavanju govora u okolini Rijeke Crnojevića. *Zbornik za jezik i književnost*, knj. 1. Titograd: Društvo za srpskohrvatski jezik i književnost SR Crne Gore. str. 59–66.
91. Petrović, Dragoljub (1974). O nekim osobinama akcenatskog sistema u govorima Luštice i Krtola. *Zbornik za filologiju i lingvistiku XVII/2*. Novi Sad: Matica srpska. str. 119–124.
92. Rastoder, Šerbo et al. (2006). *Istorijski leksikon Crne Gore*, knj. 2. Podgorica: Daily Press.
93. Rastoder, Šerbo et al. (2006). *Istorijski leksikon Crne Gore*, knj. 4. Podgorica: Daily Press.
94. _____ (1983). *Rečnik jezika Petra II Petrovića Njegoša*. Knjiga prva A–O. Izradili Mihailo Stevanović i saradnici Milica Vujanić, Milan Odavić i Milosav Tešić. Beograd – Titograd – Cetinje: Vuk Karadžić – Narodna knjiga – Obod – Prosveta – SANU – SKZ – CANU
95. _____ (1983). *Rečnik jezika Petra II Petrovića Njegoša*. Knjiga druga P–Š. Izradili Mihailo Stevanović i saradnici Milica Vujanić, Milan Odavić i Milosav Tešić. Beograd – Titograd – Cetinje: Vuk Karadžić – Narodna knjiga – Obod – Prosveta – SANU – SKZ – CANU
96. Rešetar, Milan (1900). *Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten*. Wien: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften.
97. Rešetar, Milan (2010). *Štokavski dijalekat* (с Podgorica: Matica crnogorska.
98. Ружичић, Г. (1927). Акценатски систем пљеваљског говора. *Српски дијалектолошки зборник*, књ. III. Београд: Српска краљевска академија. стр. 115–176.
99. Станић, Милија (1958). Глас *j* у ускочком говору. *Јужнословенски филолог XXXIII*, књ. 1–4. Београд: Српска академија наука – Институт за српски језик. стр. 221–226.
100. Станић, Милија (1974). Ускочки говор I. *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XX. Београд: Институт за српскохрватски језик. стр. 1–259.

101. Станић, Милија (1977). Ускочки говор II. *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XXII. Београд: Институт за српскохрватски језик. стр. 1–157.
102. Станић, Милија (1982). Ускочки акценат. *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XVIII. Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српскохрватски језик. стр. 67–191.
103. Stang, Christian S. (1957). *Slavonic Accentuation*. Oslo: I kommisjon hos H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard)
104. Stankiewicz, Edward (1973). The accent and grammatical categories of the *a*-stems in South Slavic. *Južnoslovenski filolog*, knj. XXX, sv. 1–2. Beograd: Institut za srpskohrvatski jezik. str. 193–202.
105. Стевановић, Михаило (1933–1934). Источноцрногорски дијалекат. *Јужнословенски филолог*, књ. XIII. Београд: Српска академија наука. стр. 1–128.
106. Стевановић, Михаило С. (1940). Систем акцентуације у пиперском говору. *Српски дијалектолошки зборник*, књ. X. Београд: Српска краљевска академија. стр. 69–184.
107. Stevanović, Mihailo (1951–1952). Neke osobine Njegoševa jezika. *Južnoslovenski filolog*, XIX, knj. 1–4. Beograd: SAN Institut za srpski jezik. str. 17–33.
108. Stevanović, Mihailo (1990). *O jeziku Gorskog vijenca*. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti – Naučna knjiga.
109. Стијовић, Рада (2004). Фрикативи ф и х у говору Васојевића. *Зборник радова са трећег међународног научног скупа Живот и дело академика Павла Ивића*. Суботица – Нови Сад – Београд: Градска библиотека Суботица, САНУ, Филозофски факултет у Новом Саду, Народна библиотека Србије, Матица српска, Институт за српски језик САНУ. стр. 489–497.
110. Стијовић, Рада (2007). Говор Горњих Васојевића. *Српски дијалектолошки зборник*, књ. LIV. Београд: САНУ и Институт за српски језик САНУ. стр. 1–323.
111. Stijović, Svetozar (1992). *Slavenizmi u Njegoševim pesničkim delima*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
112. Šistek, František (2022). *Istorija Crne Gore*. Preveo Adin Ljuca. Podgorica: Matica crnogorska.
113. Тешић, Ана Ж. (2016). *Романизми у народним говорима Старе Црне Горе и Брда* (докторска дисертација). Београд: Универзитет у Београду – Филолошки факултет.

114. Tomanović, dr Vaso (1970). O bokeljskim govorima. *Boka: zbornik radova iz nauke, kulture i umjetnosti 2*. Herceg-Novi: Zavičajni muzej. str. 225–229.
115. Vranić, Silvana (2011). *Govori sjeverozapadnoga makrosustava na otoku Pagu: 2. Morfologija*. Rijeka: Matica hrvatska, Ogranak Novalja – Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci.
116. Vujović, Luka (1956). Crnogorski govori. *Enciklopedija Jugoslavije 2* (Bosna – Dio). Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ. str. 494–495.
117. Вујовић, др Лука (1967). Један периферијски староцрногорски говор (мрковићки) у свјетлости историје језика, међудијалекатских и међујезичких појава. *Наш језик*, књ. XVI, св. 3. Београд: Институт за српскохрватски језик. стр. 171–192.
118. Вујовић, др Лука (1969). Мрковићки дијалекат (с кратким освртом на сусједне говоре). *Српски дијалектолошки зборник*, књ. XVIII. Београд: Институт за српскохрватски језик. стр. 77–399.
119. Вујовић, Лука (1953–1954). Историјски пресјек губљења глаголске рекције у црногорским говорима. *Јужнословенски филолог XX*, књ. 1–4. Београд: Српска академија наука и Институт за српски језик. стр. 87–126.
120. Вуковић, Јован (1938–1939). Говор Пиве и Дробњака. *Јужнословенски филолог*, књ. XVII, Београд: Српска академија наука. str. 1–113.
121. Vuković, Jovan (1954). Posebni perifrastični modalni glagolski oblici u srpskohrvatskom jeziku. *Radovi II*. Sarajevo: Naučno društvo NR Bosne i Hercegovine. str. 5–43.
122. Vukša Nahod, Perina (2014). *Fonologija i morfologija mjesnih govora slivanjskoga područja*. Doktorska disertacija. Rijeka: Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet.
123. Vukša Nahod, Perina (2015). Naglasak imenica *e*-vrste i *i*-vrste u slivanjskim govorima. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje 44/1*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje br. 41/1. str. 163–186.
124. Вушовић, Данило (1927). Диалекат источне Херцеговине. *Српски дијалектолошки зборник*, књ. III. Београд: Српска краљевска академија.
125. Вушовић, Данило (1930). „Прилози проучавању Његошева језика“. *Јужнословенски филолог*, књ. IX, стр. 93–196.
126. Zubčić, Sanja (2006). *Akcenatski tipovi imenica i glagola u sjeverozapadnim čakavskim govorima (dijakronijski i sinkronijski aspekt)*. Doktorska disertacija. Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci.

127. Zubčić, Sanja (2010). „Akcentatski tip C imenica muškog roda u sjeverozapadnim čakavskim govorima“, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 16, str. 157–170.

SAŽETAK

Njeguški govor pripada katunskim govorima koji su dio lovcensko-rumijske skupine staroštokavskih crnogorskih govora. Ovaj je govor posebno prestižan u Crnoj Gori jer je zavičajni idiom vladara i vladika posljednje crnogorske dinastije – dinastije Petrovića (17. – 20. st.) čiji su članovi za sobom ostavili brojne tekstove književnog, kulturnog i historiografskog karaktera. Unatoč tome, govor Njeguša ovo je prvi njegov detaljan opis, premda se već desetljećima naglašava nužnost takvoga opisa zarad što kvalitetnijeg prikaza jezika tekstova dinastije Petrovića.

Budući da su danas njeguška sela velikim dijelom napuštena, a govor stanovnika ubrzano se mijenja (zbog iseljavanja i povećane mobilnosti stanovništva, obrazovanja, medija, ali i činjenice da su Njeguši postali turistički centar), autentične je govornike teško naći.

Na temelju osobnih terenskih istraživanja, transkribiranih zapisa s ranijih terenskih istraživanja te audiozapisa s relevantnim izvornim govornicima, u ovoj je radnji opisana fonologija, morfologija, sintaksa njeguškoga govora uz napomene o leksici. Opis je dat na sinhronoj ravni. U fonološkome dijelu opisan su konsonantski, vokalski i akcenatski sistem. Morfologijom su obuhvaćene sve vrste riječi, a primat je dat promjenljivima. Akcenatska je tipologija data kroz morfološke paradigme. Morfološki i fonološki dio rađeni su u određenoj mjeri i na osnovu posebno kreiranoga upitnika. Sintaksičke bilješke date su na osnovu spontanoga govora.

Zabilježene su promjene u govoru u zapisima nastalim u zadnjih 50 godina. Promjene su uveliko posljedica upliva standardnoga varijeteta kroz obrazovanje.

Ključne riječi: štokavsko narječje, podlovcenska grana, fonologija, konsonantizam, vokalizam, prozodija, morfologija, akcenatske paradigme, sintaksa, leksika

SUMMARY

The dialect of Njeguši belongs to the Katunian speech group, which is part of the Lovćen-Rumija group of Montenegrin Old Štokavian speeches. This dialect has a specific prestige in Montenegro because it is the native idiom of the rulers and bishops of the last Montenegrin dynasty – the Petrović dynasty (17th – 20th centuries), who left behind numerous texts of a literary, cultural and historiographical nature. Despite this, this is the first detailed description of this dialect, although the necessity of such a description has been emphasized for the sake of the highest quality presentation of the language of the given texts.

Since villages of Njeguši are largely abandoned today, and the speech of the inhabitants is rapidly changing (due to emigration and increased mobility of the population, education, media, but also due to the fact that Njeguši have become a tourist center), finding authentic speakers is rather difficult.

On the basis of the results of personal field research, transcripts of records from earlier field researches and older audio-recordings with relevant native speakers, this thesis provides a description of the phonology, morphology and syntax of Njeguši dialect, as well as elements of lexis.

The description is synchronous. In the phonological part, the consonant, vowel and accent systems are described. Morphology covers all types of words. Accent typology is given through morphological paradigms. The morphological and phonological part were done to a certain extent on the basis of a specially created questionnaire. Notes on syntax are given based on spontaneous speech.

Changes in speech have been diagnosed in records created in the last 50 years. They are largely result of the influence of the standard variety through education.

Key words: Štokavian dialect, Sub-Lovćen dialect branch, phonology, consonants, vowels, prosody, morphology, accent paradigms, syntax, lexis

ŽIVOTOPIS

Jelena Šušanj rođena je 9. decembra 1980. godine u Podgorici, đe je završila osnovnu školu i Filološku gimnaziju. Diplomirala je na Filozofskome fakultetu u Nikšiću (Odsjek za srpski jezik i južnoslovenske književnosti). Poslijediplomski doktorski studij *Jezikoslovlje* na Filozofskome fakultetu Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera upisala je studijske 2010/2011. godine.

Bila je zapošljena u Matici crnogorskoj i na Institutu za crnogorski jezik i književnost od njegova osnivanja 2010. godine do gašenja 2014. godine.

Radi na Fakultetu za crnogorski jezik i književnost kao saradnica u nastavi iz oblasti lingvistike na osnovnome i master studiju. Članica je Crnogorskoga PEN centra. Članica je Tehničkoga komiteta 016 – Kodifikacija jezika pri Institutu za standardizaciju Crne Gore.

Kao članica Ekspertske komisije za standardizaciju crnogorskoga jezika bila je dio odbora koji je izradio Pravopis crnogorskoga jezika (2010).

Izlagala je na više konferencija u Crnoj Gori i inostranstvu. Autorka je više radova u časopisima i zbornicima. Koautorka je dvaju akcentoloških priručnika, pet udžbenikā crnogorskoga jezika za osnovnu i srednju školu – kao maternjega i nematernjega te udžbenika opšte lingvistike za filološku gimnaziju.

Govori engleski i ruski jezik.